

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi — Sayı 101

OSMANLI BAHRİYE TEŞKİLÂTI: XVII. YÜZYILDA TERSÂNE-İ ÂMİRE

İDRİS BOSTAN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
VII. Dizi — Sa. 101

OSMANLI BAHİRİYE TEŞKİLÂTI: XVII. YÜZYILDA TERSÂNE-İ ÂMİRE

İDRİS BOSTAN

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 2

ISBN 975-16-0431-1

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	XIII
KAYNAKLAR ÜZERİNE	XVII
KISALTMALAR	XXI

GİRİŞ

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ VE DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ	I
A. Tersâne ve Tersâne-i Âmire Deyimleri Hakkında	I
B. XVI. Asrın Sonlarına Kadar Tersâne-i Âmire	3
C. Tersâne-i Âmire Binaları	7
1. Tersâneler (Gözetler)	8
2. Mahzenler	9
3. Kârhâneler	10
4. Odalar	10
5. Divanhâne	11
6. Câmî	11
7. Zindan	11
8. Tersâne-i Âmire Bahçesi ve Kasrı	13
II. DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ	14
A. Gelibolu Tersânesi	14
B. Sinop Tersânesi	17
C. İznikmid (İzmit) Tersânesi	19
D. Süveyş Tersânesi	20
E. Birecik Tersânesi	21
F. Basra Tersânesi	22
G. Rusçuk Tersânesi	23
H. Samsun Tersânesi	23
I. Kefken Tersânesi	24
İ. Diğer Gemi İnşa Tezgâhları	24

BİRİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN İDÂRİ YAPISI VE PERSONELİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE RİCÂLİ	31
A. Tersâne-i Âmire Emîni ve Maiyyeti	33
1. <i>Maliye Dairesi</i>	38
a) Tersâne-i Âmire Kâtibi	38
b) Tersâne-i Âmire Rûznâmçecisi	39
c) Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi	40
d) Mahzen-i Çûb Emin, Kâtib ve Halifesi	40
e) Mahzen-i Sûrb Emin, Kâtib ve Halifesi	41
f) Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi	42
g) Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi	42
h) Tersâne-i Âmire Veznedârları	43
2. <i>Evrak Dairesi</i>	43
a) Tersâne-i Âmire Reisi	43
aa) Tersâne-i Âmire Defter Emîni	43
ab) Tersâne-i Âmire Defter Kethudası	44
b) Tersâne-i Âmire Liman Reisi	44
B. Tersâne-i Âmire Kethudası	44
C. Tersâne-i Âmire Ağası	46
D. Kalyonlarla İlgili Görevliler	47
1. <i>Kalyonlar Nâzırı</i>	47
2. <i>Kalyonlar Defterdârı</i>	47
3. <i>Kalyonlar Kâtibi</i>	47
E. Tersâne-i Âmire'deki Din Görevlileri ve Diğer Personel	48
1. <i>Tersâne-i Âmire Câmînin Vazîfelileri</i>	48
2. <i>Diğer Tersâne-i Âmire Personeli</i>	48
II. TERSÂNE-İ ÂMİRE HALKI	49
A. Azablar	51
1. <i>Galata'daki Harc-ı Hassa Reisleri Cemâati</i>	54
2. <i>Galata'daki Hassa Kadırgaların Reis ve Azab Cemâati</i>	55
a) <i>Paşa Reisi Bölüğü</i>	55
b) <i>Vardiyanlar Bölüğü</i>	56

3. Paşa Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	57
a) Paşa Bölükleri	57
b) Serdar Bölüğü	57
c) Kethuda Bölüğü	57
d) Padişah Reisi Bölüğü	57
e) Normal Bölükler	57
4. Bey Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	58
5. Top Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	59
6. Mavnalardaki Reis ve Azab Cemâati	60
7. Kalyatalardaki Reis ve Azab Cemâati	60
8. Gelibolu Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	61
9. Taş Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	61
10. At Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati	62
11. Reislerin Yetimleri	63
12 - 19. Nefersiz Reisler Cemâati	63
20. Gümiller Cemâati	64
21. Müteferrike Reisleri Cemâati	65
22. Mütekaidler Cemâati	65
23. Neobetçiler Cemâati	66
B. Tersâne-i Âmire Sana'atkârları	66
1. Neccarlar	66
2. Kalafatçılar	67
3. Pârû-tıraşlar	68
4. Haddadlar	68
5. Meremmetçiler	68
6. Tûc-gerler	69
7. Makaracılar	69
8. Üstüpücüler	69
9. Kumbaracılar	70
C. Diğer San'atkârlar	71
1. Marangoz ve Burgucular	71
2. Kalafatçılar	73
3. Teksinarıcılar	73
4. Pârû-tıraşlar	74
5. Erre-keşler	75
6. Haddadlar	75
7. Gavvaslar	76
8. Varilciler	77
9. Tuhumbacılar	77
10. Makaracılar	78

11. Üstüpcüler	78
12. İşkıcılar	79
13. Zevrakçılar	79
14. Vardıyanlar	79
15. Mûtemedler	79

İKİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAÂLİYETLERİ VE MALZEMENİN TEMİNİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE İNŞA EDİLEN GEMİ ÇEŞİTLERİ	83
A. Kürekli Gemiler	83
1. <i>Büyük Donanma Gemileri</i>	83
a) Firkate	83
b) Pergende	84
c) Kalyata	84
d) Kadirga	85
e) Baştarda	86
aa) Orta Baştarda	86
ab) Paşa Baştardası	86
ac) Baştarda-i Hümâyûn	87
f) Mavna	87
2. <i>İnce donanma Gemileri ve Kayıklar</i>	88
a) Karamürsel	88
b) Şayka	88
c) İşkampoye	89
d) Üstüaçık	89
e) Aktarma	90
f) Çekeleve	90
g) Celiyye	90
h) Kancabaş	90
ı) Palaşkerme	91
i) At gemileri	91
j) Taş gemileri	91
l) Boroza gemileri	92
m) Geç gemisi ve kayığı	92
n) Tonbaz	92
o) Melekse	92
ö) At kayığı	92
p) Ateş kayığı	93

r) Menzil kayığı	93
s) Dolap kayığı	93
ş) Funda kayığı	93
t) Sandal	93
u) Filuka	94
B. Yelkenli Gemiler	94
1. <i>Kalyon</i>	94
2. <i>Burtun</i>	95
3. <i>Barça</i>	96
4. <i>Ağribar</i>	96
5. <i>Ateş gemisi</i>	96
II. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAÂLİYETLERİ	97
III. GEMİ İNŞASI İÇİN LÜZÜMLÜ MALZEMENİN TEMİNİ	101
A. Gemi İnşasında Kullanılan Malzemeler	102
1. <i>Kereste</i>	102
2. <i>Sütûn ve Seren</i>	119
3. <i>Funda</i>	121
4. <i>İşlenmemiş Demir (Âhen-i Ham)</i>	121
5. <i>Çivi</i>	125
6. <i>Kurşun</i>	126
7. <i>Katran</i>	128
8. <i>Żift</i>	130
9. <i>Yağ (Revgan)</i>	132
10. <i>Boya</i>	135
11. <i>Reçine</i>	135
12. <i>Balmumu</i>	136
13. <i>Kendir</i>	137
14. <i>Resen</i>	142
15. <i>İspavlu</i>	145
16. <i>Üstüğü</i>	146
B. Gemi Techîzinde Kullanılan Malzemeler	147
1. <i>Kürek</i>	147
2. <i>Lenger</i>	151
3. <i>Pusulâ</i>	153
4. <i>Fânus</i>	153
5. <i>Kırpas</i>	154
6. <i>Tente</i>	162
7. <i>Yelken</i>	163
8. <i>Boğası</i>	165
9. <i>Tafta</i>	166

10. Keneviçe	167
11. Çuka	168
12. Yelken Dikiş İğnesi	169
13. Makara Dili	170
C. Gemilerdeki Harb Malzemeleri	170
1. Barut	170
2. Top	174
3. Yuvarlak	177
4. Ok ve yay	178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEMİ MÜRETTEBÂTI VE GEMİ HİZMETLİLERİ

I. GEMİ MÜRETTEBÂTI	181
II. GEMİ HİZMETLİLERİ	187
A. Kürekçi	187
1. Ocaklık Kürekçi	187
a) Reâyâdan Temin Edilen Kürekçiler	187
b) Esnaftan Alınan Kürekçiler	199
ba) Meyhânegiler	200
bb) Bozacılar	201
bc) Peremeciler	201
bd) Hammallar	202
be) Yahudi, Rum ve Ermeniler	203
2. Hod-girifte Kürekçiler	204
3. Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler)	209
4. Satın Alınan Esirler	212
5. Kürek Cezâsına Çarptırılan Mücrimler	213
6. Kürekçi Bedelleri	220
B. Alâtçı	225
C. Kürekçi ve Alâtçıların Gemilere Dağılımı	226
III. GEMİLERDEKİ SAVAŞÇILAR	230
A. Tımarlı Sipahi ve Zaimler	231
B. Kapıkulu Askeri	235
1. Yeniçeriler	235
2. Cebeciler	238
3. Topçular	239

C. Levendler	241
IV. GEMİ MÜRETTEBÂT VE HİZMETLİLERİNİN YİYECEK VE GİYECEKLERİ	244
A. Yiyecek Maddeleri	244
B. Giyecek Malzemeleri	250
SONUÇ	253
SUMMARY	257
BİBLİYOGRAFYA	259
DİZİN	271
EKLER	291
a - Arşiv Vesikaları	
b - Tersâne-i Âmire Plânları ve Gemi Resimleri	
c - Harita	

ÖNSÖZ

XVI. asrın başlarından itibaren gücünü giderek artıran ve denizlerde varlığını hissettiren Osmanlı Devletinin merkezî deniz üssü İstanbul'daki Tersâne-i Âmire idi. Tersâne-i Âmire Müessesesi, o dönemde ve daha sonraları Akdeniz'de en büyük rakibi sayılan Venedik denizciliğinden ve onun tersâne tecrübelerinden büyük ölçüde istifade etmiştir.

Faâliyetleri itibâriyle, Osmanlı Siyasî ve Müesseseler Tarihi için olduğu kadar İctimâî, İktisadî ve Sanayi Tarihi için de önemli bir müessese olan Tersâne-i Âmire'nin bütün yönleriyle bilinmesi diğer müessese ve kuruluşlar yanında, Devletin idarî düzeninin, bürokrasisinin, malî ve ictimâî yapısının da çok yakından tanınması ile mümkündür. Bu sebeple bu alanlarda yapılacak araştırmaların sonuçları tersânenin de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı Bahriyesi ve tersaneleri konusunda yeterli ön çalışmaların henüz yapılmamış olması sebebiyle bu araştırmada bazı problemlere temas edilmiş ve konular imkân nisbetinde aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Bahriyesinin idarî merkezi olması yanında, gemi inşa faâliyetlerinin de üssü olan Tersâne-i Âmire için, doğrudan olmasa bile, Osmanlı Bahriye idaresi çerçevesinde bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Colin Imber'in Kanunî devri bahriyesini ihtiva eden tezi ile Joel Shinder'in XVII. asrın ikinci yarısında Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtındaki bürokrasiyi inceleyen tezini zikretmek gerekmektedir. Bu tezlerde arşiv malzemesi kısmen kullanılmakla beraber, bilhassa Tersâne-i Âmire için kafi tafsilâta yer verilmemiştir. Bununla beraber Imber'in çalışmasında Kanunî devrindeki Bahriye idaresi ana hatlarıyla da olsa incelendiğinden bizim araştırmamızda XVII. asırdaki Tersâne-i Âmire müessesesinin tedkik edilmesi uygun görülmüştür. Ancak bu yüzyıldaki gelişmeler incelenirken yeri geldikçe XVI. asra atıflar yapıldığı gibi, zaman zaman XVIII. asrın başlarındaki durum hakkında da bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın Giriş kısmında, faaliyetleri gereği Tersâne-i Âmire'ye bağlı olan diğer tersâne ve gemi inşa tezgâhları, Tersâne-i Âmire'nin tarihçesi, bulunduğu mekân ve müstemilâtı olan binalar incelenmiştir. İmparatorluk topraklarının denizle içiçe olması sebebiyle ihtiyaç halinde hemen her yerde gemi inşasına teşebbüs ediliyordu. İstanbul Tersânesi dışında Karadeniz, Ege, Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde tersânelere sahip olan Osmanlı Devleti, Tuna ve Fırat gibi nehirler üzerinde de tersâne bulunduruyordu. Bu tersânelerden ayrı olarak sayıları 65'i geçen gemi inşa tezgâhlarının varlığı bilinmektedir. Ancak, bu tersâne ve gemi inşa tezgâhlarındaki gemi yapıcılığı esas olarak merkezdeki

Tersâne-i Âmile tarafından idare ediliyordu. Buralardaki gemilerin inşası, merkezden gönderilen veya mahallindeki görevliler vasıtasıyla tamamlatılıyor ve özellikle Karadeniz ve Ege kıyılarında inşa olunanlar donanımları için İstanbul'a getirtiliyordu. XVI. asırda dünyanın en önde gelen tersânelerinden olan İstanbul Tersânesi (Tersâne-i Âmile), bulunduğu mekân ve buradaki gemi inşa tezgâhları, depoları, atölyeleri, gemi sanayiinin yan kuruluşları olan çeşitli kâr-hâneleri, cami ve çeşme gibi sosyal tesisleri ve zindanı ile bir bütünlük arz ediyordu.

Tersâne-i Âmile'nin idarî yapısını teşkil eden Tersâne-i Âmile Ricâli ile personel ve san'atkârları oluşturan Tersâne-i Âmile Halkının vazifeleri, mevcut ve maaşları Başbakanlık Arşivi'ndeki husûsi defterlerinden tesbit edilebildiği kadarıyla Birinci Bölümde verilmeye çalışılmıştır. Ancak gerek Tersâne Ricâli ve gerek Tersâne Halkı hakkındaki bilgiler esas olarak Tersâne Yoklama ve Mevâcib Defterleri ile Tersâne Muhâsebe Defterlerinden çıkartıldığı için büyük ölçüde sayısal bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı Devletinde, çalışanlara uygulanan ücretler hakkında elimizde kesin veriler bulunmadığından bizim araştırmamızda vesikaların elverdiği ölçüde tesbitler yapılmaya çalışılmış, fakat arzu edilen sonuçlar elde edilememiştir. Nitekim, Tersâne Ricâli bahsinde ücretlere ait bilgiler verilirken kullandığımız arşiv malzemesi içinde konuyu aydınlatılabilmek kabil olmamıştır. Tersâne'nin idarî yapısını oluşturan bu sınıfın mevcut maaşlarından ayrı olarak gemi inşası sırasında "nafaka" adı altında her ay ek ücret aldıkları anlaşılmaktadır. Biz bu görevlilerin herbirinin maaşlarını tesbit edemediğimiz için çoğu defa sadece nafaka adı altında verilen bu ücretleri zikretmekle yetindik. Bu ise, ücretlerin nisbeti hakkında bir fikir vermekle birlikte gerçek bir karşılaştırma yapma imkânını sağlamamıştır.

Tersâne-i Âmile'deki gemi inşa faaliyetleri ve bunlar için lüzumlu malzemenin temini, Tersâne-i Âmile Müessesesinin dikkatle üzerinde durduğu en önemli ve zaruri bir meselesi olmuştur. İkinci Bölümde, satın alınarak veya avâız karşılığında ocaklık olarak temin edilen mühimmatın nerelerden ve hangi şartlarda sağlandığı işlenmiştir. Bu bölümde geniş yer tutan avâız karşılığı mühimmat temini usûlü, Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan ocaklık sistemi hakkında pekçok hususun anlaşılmasına yardımcı olacak mahiyettedir. Donanma ve tersâne için lüzumlu malzemenin temini, mikdarı, fiatı ve nakli gibi konularda zikredilen bilgiler, bu muâmelelerin nasıl yapıldığı konusunda bir fikir verebilecek niteliktedir. Yine bu bölümde, bir asır içinde Tersâne-i Âmile'de inşa edilen gemi mikdarları ile Osmanlı donanmasında kullanılan gemi çeşitleri anlatılmıştır. XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki gemi çeşitlerinde önemli bir değişme meydana geldiği görülmektedir. Asrın ikinci yarısından itibaren ve özellikle Girid savaşı (1645-1669) ile birlikte kürekle işleyen çekdirme tipi gemiler ikinci plâna düşerek yerine yelkenli gemiler, yani kalyonlar inşa edilmeye başlamıştır. Hernekadar kalyonların tutunması zaman aldıysa da, asrın sonlarında, Osmanlı donanmasındaki gemiler arasında kalyonlar birinci sırayı teşkil etmiştir. Gemi tipindeki bu değişiklik, pekçok değişimin de habercisi olmuş,

gemi inşasında kullanılan ahşap yine esas malzemeyi teşkil etmekle beraber, yelken önemli ihtiyaçlar arasına girmiştir. Osmanlı donanmasındaki gemi çeşidinde görülen bu değişme, Osmanlı Sanayii için de önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir. İkinci Bölümde, ayrıca XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında hizmet veren gemi çeşitlerinin incelenmesi sırasında bu gemilerin uzunlukları, taşıdıkları top sayısı, cinsine göre kürek veya yelkenleri, savaşçıları ile birlikte mevcudları belirtilmiştir.

Üçüncü Bölümde, donanma ile sevkedilecek bir gemide bulunan gemicilik bilgisine sahip mürettebat yanında, geminin hareketini sağlamak üzere hizmet eden kürekçilerin mikdar ve temini, bir asır içindeki değişmelerle gösterilmiştir. Osmanlı Bahriyesinde, gemi inşası kadar önemli bir diğer konu, gemilerin kürekle hareket ettirildiği dönemde kürekçi temini idi. Venedik donanması için de önemli bir problem olduğunu gördüğümüz kürekçi meselesinin Osmanlı Devletinde büyük ölçüde avâriz karşılığında temin edilerek halledilmesi esaslı bir çözüm şekliydi. Osmanlı Devletinin kürekçi bulmakta sıkıntı çekmediği yabancı seyyahlar tarafından da belirtilmiştir. Sanıldığıının aksine, Osmanlı donanmasında kürek çekenler arasında bulunan devletin kendi hapishanelerinden sağladığı esirlerin sayısı oldukça azdır. Ayrıca esirlerle birlikte görülen ve küreğe mahkûm edilmiş olan suçluların mevcudu da çok düşüktür. Bunlarla beraber, Osmanlı donanmasındaki kürekçiler arasında esir tüccarlarından alınan esirler de kullanılmıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yelkenli gemilerin çoğalmasıyla kürekçi sayısında büyük azalma olmuş ve kürekçiye olan ihtiyaç yelken ile yer değiştirmiştir. Bu durum, Osmanlı dokuma sanayii bakımından da oldukça önemlidir. Gemilere savaşçı olarak iştirak eden zümreler, üçüncü bölümün sonunda anlatılmıştır. Kitabın ekler kısmına ise, Tersâne-i Âmire mühimmâtının temin edildiği yerleri gösteren bir harita ile Tersâne-i Âmire'nin XVI. asırdaki durumunu gösteren plânlar, bazı gemi resimleri ve birkaç vesika ilave edilmiştir.

Tersâne-i Âmire'nin faaliyetleri ve fonksiyonu konusunda devrin kaynak eserlerinde yeterli bilginin bulunmaması sebebiyle, bu araştırmada bilhassa arşiv malzemesi kullanılmış, ancak bu da bazı hususların istenildiği şekilde açıklığa kavuşturulmasını sağlayamamıştır. Bununla beraber, Başbakanlık Arşivi'nde henüz tasnif edilmemiş ve muhtevası araştırmacıya sunulmamış birçok defter ve vesikanın mevcut olması, mevzûmuzla alâkalı bazı meselelerin ileride daha iyi anlaşılıp aydınlatılabileceği hususunda bizi ümitlendirmektedir.

Sözlerimi bitirirken, araştırmamın her safhasında bana yardımcı olan ve gerekli düzeltmeleri yapan değerli hocam Prof. Dr. Mübahat Küçükoglu'na, arşiv çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Mehmet Genç'e, birçok konuda fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet İpşirli'ye ve haritaları çizen değerli arkadaşım Osman Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, arşivdeki çalışmalarımda gereken kolaylığı gösteren Başbakanlık Arşivi personeline ve kitabın basımı konusunda yardımcı olan hocam Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a şükranlarımı arz ederim.

İdris Bostan

KAYNAKLAR ÜZERİNE

Osmanlı Müesseseleri Tarihi henüz tafsîlâtı olarak yazılmadığı için bu konuda yapılacak araştırmaların bazı problemlerle karşılaşması tabiidir. Osmanlı Tarihinin kaynaklarından olan vekayinâmeler, bilhassa siyâsî hâdiseiere geniş ölçüde yer verdiklerinden, Osmanlı İmparatorluğunun müesseseleri ve devlet teşkilâtı hakkında dağınık bazı bilgiler dışında teferruatlı malûmâtı hâvî değildir. Bu husûs, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı ve Tersâne-i Halkı için de söz konusudur.

Osmanlı İmparatorluğu Bahriyesi ve münhasıran Tersâne-i Âmiri hakkında XVII. asrın ikinci yarısına kadar süren dönemle ilgili değerli bilgiler vererek bugüne ışık tutan Kâtib Çelebi olmuştur. O'nun 1453-1656 arasındaki Osmanlı deniz seferlerini ihtivâ eden *Tuhfetü'l-kibâr fî esfârî'l-bihâr* adlı eserinde, kapudan-ı deryâların biyografilerine yer verilmekte, Tersâne Halkı ve Kapudan-ı Deryâ Eyâleti hakkındaki izahat yanında, donanma gemilerinin çeşidleri, mürettebâtı, bu gemilerin inşa ve techîzinde lüzümlü mühimmâta ne mikdarlarda ihtiyaç olduğu ve bunların nerelerden, hangi şartlarla temin edildiği gibi husûslar kısaca anlatılmaktadır. Eserin son kısmında ise, donanma hizmetinde olanlara deniz ve donanma ile alâkalı bazı nasihatler edilmektedir.

Kâtib Çelebi'den sonra, Tersâne ve donanma hakkında bilgi veren hemen her eser onu esas almış, *Telhîsü'l-beyân*, *Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası*, *Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye* gibi eserlerde bu malûmât zaman farkı dahî değerlendirilmeden tekrar edilmiştir.

Osmanlı Bahriyesi ve bilhassa araştırmamızın konusu olan *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri* üzerinde sıhhatli ve tafsîlâtı malûmatı arşiv vesikalarında bulmaktayız. Bunlar arasında, doğrudan Tersâne-i Âmiri ile alâkalı olan *Tersâne-i Âmiri Muhasebe Defterleri*, Tersâne-i Âmiri Halkı için tanzim edilen *Yoklama ve Mevâcib Defterleri*, Tersâne-i Âmiri Emanetini de ihtivâ eden *Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri*, Tersâne ocaklığı olan yerleri gösteren *Avânız Defterleri* ile *Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri* ve *Mâlîye Ahkâm Defterleri* belli başlı kaynaklardır.

Bunlardan Tersâne-i Âmiri Muhâsebe Defterleri, XVI. asrın başı ile sonu arasında farklı husûsiyetler arz etmekle beraber, XVII. yüzyıla ait mevcut bütün defterler, gerek muhteva ve gerekse tanzim edilişlerinde takib edilen sistematik özellikleri itibârıyla bir bütünlük içindedirler. Siyâkat yazısı ve divân rakamları ile yazılan bu defterlerin giriş kısımlarında zamanın Kapudan Paşası, Tersâne-i Âmiri Emîni ile defteri tutan kâtibin isimleri kaydedilmiş ve defterin ait olduğu dönemi gösteren tarih belirtilmiştir.

Tersâne-i Âmile Muhâsebe Defterleri, diğer muhâsebeelerin de karakteristik özelliklerinden olan *Asl-ı mâl* (gelirler), *Vuzî'a min zâlike* (giderler) ve *el-bâkî* (kalan) başlığı ile kayıtlı üç ana bölümden teşekkül etmektedir. XVII. yüzyıl Tersâne-i Âmile Muhâsebe Defterlerinin Gelirler kısmında, bu gelirlerin Hazîne-i Âmile dışında nerelerden ve ne mikdârlarda temin edildiği, Tersâne-i Âmile için önemli bir mesele olan kürekçilerin ocaklık olarak alındığı kazaların verdikleri kürekçi mikdârları, kûsûr hânelerden alınan ve kürekçi bedeli olarak tahsil edilen gelirler tafsîlâtı bir şekilde kaydedilmiştir. Gelirlerin *el-mebî'ât* başlığı altında yer alan ikinci kısmında, eskimiş ve kullanılmaz hale gelmiş gemilerle bazı mühimmâtın satılmasından elde olunan mikdarlar bulunmaktadır. Ancak, gelirlerin bu kısmı büyük bir yekûn teşkil etmemektedir.

Giderler ise *mübâyâ'ât*, *icârat* ve *teslimât* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Tersâne-i Âmile'deki gemi inşa ve techizinde kullanılacak olan mühimmât ihtiyacının ocaklık fazlası bulunan ve bedeli karşılığı satın alınan kısmı *el-mübâyâ'ât* başlığı altında kaydedilmiştir. Bu sûretle Tersâne'de kullanılan malzemenin çeşid ve fiatlarıyla mikdar ve kullanış yerleri tesbit olunabilmekte ve gerek iktisad, gerekse teknoloji tarihine ışık tutacak bilgiler elde edilmektedir. Giderlerin ikinci kısmında, Tersâne-i Âmile'de çeşitli hizmetlerde ve bilhassa gemi inşasında çalışan san'atkârlara ödenen ücretlere (*el-icârat*) yer verilmiş, Tersâne-i Âmile müstemilâtından başka, inşa ve tamir edilen gemilerin her birinde ne kadar usta çalıştığı, sağladıkları iş günü ve ödenen ücretler kaydedilmiştir. Bu kısımdan da gemi çeşidlerini ve Tersâne-i Âmile'deki gemi inşâ faaliyetlerini tesbit etmekteyiz. *İcârât* kısmında ayrıca gemilerdeki kürekçi-alatçı taksîmâtı yer almaktadır. Burada donanma ile sevk edilen gemi mikdarı ile kürekçi ve alatçı mevcûdu belirtilmiş, bunların ne şekilde temin edildiği de icmâlen kaydedilmiştir. Ocaklık kürekçi, gebrân-ı mîrî ve mücrimlerden mādâsı ücretle tutulduğundan kürekçi ve alatçıların bu hizmetleri karşılığında ne kadar akçe aldıklarını bu bölümden öğrenmekteyiz. Taksimat kısmında ise, hangi gemi çeşidinde kaç kürekçi bulunduğunu tesbit edebilmekteyiz. Bu dönemde donanma gemilerinin henüz birer adı olmadığından kapudânlarının adı ile anılmakta, böylece Osmanlı Bahriye Ümerâsının kimler olduğu hakkında da bilgi sahibi olmaktayız. Giderler arasında yer alan *teslimât*da, uzak yerlerden temin edilecek kereste, kürek, makara dili vs. malzemeler için gönderilen emin ve çavuşlara verilen para kaydedilmiştir.

Tersâne-i Âmile Muhâsebe Defterlerinin sonunda, kalan (*el-bâkî*) ve var ise borçlar da belirtilirdi¹.

¹ XVII. Yüzyıla ait Tersâne-i Âmile Muhasebe Defterleri Bibliyografyada (M) harfi ile gösterilmiştir. Bu defterlerden bir kaçının söz konusu edildiği bir tebliğ için bk. Rhoads Murphey, "Tersane-i Âmile Muhasebe İcmallerinden Seçilmiş Osmanlı Gemi İnşasına Ait Belgeler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, (İTÜ 14-18 Eylül 1981)*, İstanbul 1981, s.179-184.

Tersâne-i Âmile Halkının kimlerden teşekkül ettiği, mevcûdları ve yevmiye-leri ile alâkalı bilgiler, Tersâne-i Âmile Yoklama ve Mevâcib Defterleri'nde bulunmaktadır. XVII. asra ait, şimdilik elimizde sadece 16 defter olmasına rağmen, Tersâne-i Âmile Halkının senelik maaş kayıdlarını ihtivâ etmesi dolayısıyla diğer seneler için de ayrı ayrı düzenlenmiş muntazam mevâcib defterlerinin olduğu muhakkaktır. Tersâne-i Âmile Halkının hangi cemâatlerden meydana geldiğini, bölük mikdarlarını, yevmiye ve mevâciblerini şahıs adlarıyla birlikte kaydeden bu defterler, birbirinden bariz husûsiyetlerle ayrılan iki şekilde tanzim edilmişlerdir. Bunlardan 1010-1064 (1601-1654) tarihleri arasında yer alan sekiz defter ile 1076-1105 (1665-1694) yıllarına ait sekiz defter arasında gerek tanzim ve gerekse muhteva bakımından farklılıklar görülmektedir.

Birinci grubdaki defterlerin hacmi, Tersâne-i Âmile Halkının mevcûdu ile mütenâsib olarak, ikinci grubdakilerden daha fazladır. Yine birinci grup defterlerde, 1010-1021 (1601-1612) arasında harc-ı hassa reisleri, san'atkâr gruplarından neccar, kalafâtçı, pâru-tıraş, haddad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü ve kumbaracı bölükleri, azab bölükleri ile Gelibolu'ya bağlı azab bölükleri ve san'atkâr grupları yer almaktadır. 1021-1045 (1612-1636) arası defterlerde ise, harc-ı hassa reislerden sonra, azab bölüklerini müteâkib san'atkârlar kaydedilmiştir. İkinci grup defterlerde, Tersâne-i Âmile'deki kapudanlar, kâtibler, çavuşlar, reisler, azablar, kayıkçılar, san'atkârlar ve Tersâne-i Âmile Câmiinin vazifelileri yer alıyordu.

Yine birinci grup defterlerde, Tersâne-i Âmile Halkı arasındaki san'atkârlar kendi başlıkları altında ayrı ayrı zikredildiği halde, ikinci grup defterlerde mevcûdları öncekilere nisbetle çok düşük olan san'atkârların bir başlık altında verildiği görülmektedir. Ayrıca bunlarda birinci grup defterlerde bulunmayan bazı zümrelere de Tersâne-i Âmile mensubları arasında yer verilmiştir².

Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri içinde, Darbhâne, Matbah, Tophâne vs. müesseseler yanında Tersâne-i Âmile ve gemi inşası için lüzûmlu malzemelerin temini ile alâkalı kayıd ve hükümleri ihtivâ eden Tersâne-i Âmile Emâneti kısmı da yer alıyordu.

Harb zamanlarındaki ihtiyaçlar ile Tersâne, Matbah gibi müesseselerin ihtiyaçlarını ocaklık olarak karşılamak üzere ihdâs edilmiş, aynı zamanda fevkalâde bir vergi çeşidi olan avârız kaydedildiği Avârız Defterleri, temin edilecek mikdarları göstermesi bakımından son derece önemli olmakla beraber, bu gelirlerin her zaman tahsil edildiği mânâsına gelmemektedir. Çoğu defa önceki senelere aid defterlerden istinsah edilerek meydana getirilen bu defterler, o sene içinde bir işlem görmemiş iseler, bir tekrardan öteye gitmemektedirler. Meselâ, 1081

² Tersâne-i Âmile Yoklama ve Mevâcib Defterleri, Bibliyografya'da (Y) harfi ile gösterilmiştir.

(1671)'de meyhaneler kapatıldığı için daha önce meyhanecilerden alınan kürekçiler tahsil edilmediği halde, avânız defterlerinde hâlâ alınıyormuş gibi kaydedilmeğe devam edilmiştir. Ancak bu defterlerde, Tersâne-i Âmire için ocaklık olan kereste, kürek, demir, zift, katran, yelken bezi ve bilhassa kürekçi gibi mühim-mât ve insan gücünün temin edildiği bölgelerin tafsîlatlı bir şekilde yazıldığını, o sene için aynî mi bedel mi alındığını tesbit edebilmekteyiz.

Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri ile Mâliye Ahkâm Defterleri, halledilmesi gereken birçok probleme ışık tutması bakımından en önemli belgeleri teşkil etmektedirler. Bahriye ile ilgili bir husûsun nasıl gerçekleşeceğini, onun şartlarını, aksayan yönlerini, alınan tedbirleri, emir ve yasakları, çeşidli konularda yapılan düzenlemeleri bu hükümlerden öğrenmekteyiz. Bunun için önce her sene Maliye'ye umumi hüküm yazılmakta, oradan da ihtiyaç olan malzeme ve insan gücünün temini için alâkalı bölgelere "ahkâm-ı şerife"ler gönderilmekte idi. Ancak bir ihtilâf zuhûrunda veya tahsili istenen mühimmat, eşya ve insanların temininde karşılaşılan aksamalar *Divân-ı Hümâyûn*'a intikal ettiğinde bu konuda Mâliye'den gönderilen hükmü te'yid ve tasdik edici fermanlar yollanmaktaydı.

KISALTMALAR

AE	Başbakanlık Arşivi, Ali Emîrî Tasnifi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.d.	Adı geçen defter
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
bk.	Bakınız
BTDD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Cev-Bah.	Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi, Bahriye Bölümü
çev.	Çeviren
D.BŞM. TRZ	Bâb-ı Defterî, Başmuhâsebe, Tersâne Zindanı Kalemî
EI ²	Encyclopaedia of Islam (yeni neşir)
GAAD	Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
göst. yer	Gösterilen yer
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İE-Bah.	Başbakanlık Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Bahriye Bölümü
İE-Mal.	Başbakanlık Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Maliye Bölümü
İFM	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi
KK	Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi
krş.	Karşılaştırınız
M	Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri
MAD	Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi
MD	Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri
MZD	Başbakanlık Arşivi, Mühimme Zeyli Defterler
neşr.	Neşreden
nr.	Numara
s.	Sahife
TD	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi
TED	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi
terc.	Tercüme eden
T SMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhânesi
TY	Türkçe Yazmalar
vr.	Varak
Y	Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterleri

GİRİŞ

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ VE DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

I – TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ

A. Tersâne ve Tersâne-i Âmire Deyimleri Hakkında

Osmanlı Devletinin kuruluşuyla teşekkül eden ve sonraları devletin genişlemesine paralel olarak esaslı bir teşkilâta kavuşan Osmanlı donanmasının merkez üssü Tersâne-i Âmire (İstanbul Tersânesi) idi.

XVI. yüzyıla kadar donanmanın ihtiyacı olan gemiler, ekseriyetle Gelibolu'da inşa edildikleri halde, devrin kaynaklarında Gelibolu için tersâne tabirine rastlanmadığı gibi¹ İstanbul'un fethinden sonra mevcut olan Galata için de bu tabir zikredilmemiştir².

Tersâne kelimesinin aslı olan arapça "dârü's-sinâ'a"yı İspanya, Portekiz, İtalya ve Malta gibi birçok Akdeniz ülkesi bazı farklarla kullanmışlar, Osmanlılar da bilhassa İtalyanca'daki şekline daha yakın olarak "darsena" kelimesinden yaptıkları iktibasla biraz daha Türkçe'ye benzeterek "tersâne" veya "tershâne" şeklinde ifade etmişlerdir³.

Tersâne kelimesinin menşei, bizzat Osmanlılar döneminde de tartışılmış, Fâtih'in Tersâne-i Âmire'nin bulunduğu mahalde hristiyan esirler için inşa ettirdiği "tersâhâne"den⁴ geldiği iddiâsına karşılık, "dârü's-sinâ'a" kelimesinin

¹ Meselâ, 901-3(1496-8) arasında Gelibolu'da inşa edilen gemilerin masraflarının kaydedildiği Gelibolu Harc-ı Hassa defterlerinde tersâne tabiri yoktur (İE-Mal.nr.2-4).

² Cafer Kapudan'ın 921(1515) tarihli arızasında da Gelibolu ve Galata için "liman" tabiri kullanılmaktadır (Şahabettin Tekindağ, "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arızası", *BTTD*, II/7, İstanbul 1968, s.68). Cafer Kapudan'ın bu arızası için ayrıca bk. Jean-Louis Bacqué-Grammont, "Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s.7-34.

³ Dârü's-sinâ'a kelimesi İspanyollar tarafından "ataruzana, arsenal, darsena", Portekizliler tarafından "darsanale, drasena", İtalyanlar tarafından "arsenale, darsena", Maltalılar tarafından "tarzna, tarznar" şekillerinde kullanılmıştır (G.S.Colin-Ci.Cahen, "Dâr al-Sinâ'a", *EP*, II, London 1965, s.129). Tafsîlâtı bilgi için ayrıca bk. Henry ve Renée Kahane-Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana 1958, s.428-430, mad.645.

⁴ Ahmed Rif'at Efendi, *Lügât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, II, 243-44.

İspanyollar tarafından tahrif edilmiş şekli olan “darsena”yı Osmanlıların “tersâne”ye çevirdiği⁵ görüşü savunulmuştur.

Bu mevzûda tesbit edebildiğimiz iki Mühimme hükmü de ikinci görüşü destekler mâhiyettir. Evâil-i Cemâziyelevvel 1103 (20-29 Ocak 1692) tarihli Kapudan Paşa’ya ve sâbık kalyon kapudanı Memî’ye hitâben yazılan hükümlerde⁶ Tersâne-i Âmire yerine “Dârü’s-sinâ’a-i Âmire” deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifâdeden, hiç olmazsa XVII. yüzyılın sonlarında kelimenin aslının bilindiği ve bu şekilde ifâde edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlılarda tersâne kelimesi, gemilerin inşa ve techîz edildiği teşkilâtî bir müessese için kullanıldığı gibi, XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Pîrî Reis’in *Kitâb-ı Bahriyye*’sine çizilen plânda⁷ da görüldüğü üzere gemilerin inşa edildiği gözler manasına da kullanılmıştır⁸.

Gemilerin inşa ve techîz edildiği teşkilâtî bir müessese olarak ilk tersâne tabiri⁹, 933-4(1527-8) tarihli Galata harc-ı hassa defterinde Galata tersânesi için zikredilmiştir¹⁰.

Galata Tersânesine¹¹ Tersâne-i Âmire¹² denilmesi ise, daha sonralarıdır. Meselâ, 27 Cemâziyelevvel 959 (21 Mayıs 1552) tarihinde İstanbul Hassa Harc Eminine gönderilen bir hükümde¹³ bu ifâdeye rastlanmaktadır.

⁵ Mehmed Şükrî, *Musavver Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1306, I, 148-150. Tersâne kelimesinin menşei meselesi galatlar hakkında telif edilen eserlere de geçmiştir. Birinci görüş için Mustafa İzzet’in *Tashîhu’l-galatât ve’l-muharrefât fi’l-esmâi ve’l-lugât* (Kostantuniyye 1302, s.54) adlı eserini, ikinci görüş için Ali Seydî’nin *Defter-i Galatât* (Dersaadet 1324, s.77-78) adlı eserini zikredebiliriz.

⁶ MD. CII, s. 123/513-14.

⁷ *Kitâb-ı Bahriyye*, TSMK. Revan Kitapları, nr.1633, vr.434a’da bulunan plânda kelime “tersânlar” şeklinde olup, Kahle tarafından neşredilen nüshada ise “tersehânlar” şeklindedir (*Lingua Franca*, s.428, mad.645). Matbû *Kitâb-ı Bahriyye*’de ise bu plân yoktur. Ancak matbu nüshada, Alâiye’deki beş gözlü Selçuklu tersânesi için “beş dersâhaneler” ifadesi yer almaktadır (s.762).

⁸ Bilhassa Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde bu gözlerin tamirleriyle ilgili bilgi bulunmaktadır. Meselâ, 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.7), 946/1540 (MAD, 55, s.384a-385b), 966/1559 (MD. III, s. 118/305), 993/1585 (MAD.852, s.20,38), 1021-2/1612-3 (MAD.7898, s.33), 1022-3/1613-4 (MAD.5873, s.29), 1030/1621 (MAD.5789, s.22), 1030-1/1621-2 (MAD.2917, s.28), 1040/1630-1 (MAD.979, s.27), 1048/1638-9 (TSMK. E.663), 1061-2/1651-2 (MAD. 967, s.33), 1071-3/1661-2 (MAD.1077, s.8), 1073-4/1663-4 (MAD.15976, s.19) senelerinde tersâneler (gözler) veya tavvanları tamir edilmişlerdi.

⁹ Tersâne (İE-Bah.nr.140, s.14), tersâne (MAD.852, s.8) ve tersâhâne (Selânîkî Mustafa Efendi, *Tarih*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kitapları, nr.2259, vr.3b) gibi değişik şekillerde yazılan kelime için ayrıca bk. *Lingua Franca*, s.428-430, mad.645. Bazan imlâyâ dikkat edilmediği, aynı defterde iki şekilde yazıldığı da görülmektedir. Misâl olarak 1032-3 (1623-4) tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterini zikredebiliriz (MAD.4948, s.2-3).

¹⁰ İE-Bah.nr.140, s.14.

¹¹ Galata tersânesi tabiri 29 Safer 980(11 Temmuz 1572) tarihli Debri ve Kalkandelen kadılarına gönderilen hükümde de geçmektedir (KK.67. vr.110a/2).

¹² Devlet tarafından kurulduğu ve devlete âdiyeti belirtilmek maksadıyla bazı müesseler için kullanılan “âmire” tabiri, Tersâneden önce “hızâne, matbah, cebehâne ve ıstabl” için kullanılmış-

B. XVI. Asrın Sonlarına Kadar Tersâne-i Âmire

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, bir müddet Kadirga Limanı tersâne olarak kullanılmış¹⁴, daha sonraları Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibâret olan ilk Galata Tersânesi inşa edilmiştir¹⁵. Bu tersânenin müstemilâtı arasında sadece bir mescid ve divanhâne bulunuyordu¹⁶. Yeni tersânenin faaliyetlerini devam ettirebilmesi maksadıyla da İstanbul'a İmparatorluğun kıyı bölgelerinden marangoz, gemici ve san'atkârlar getirildi¹⁷.

XV. asrın sonlarına ait resimlerde, Galata surlarının yukarısında, Kasımpaşa koyu önünde demirli kadirgalarından başka, karada yapılmakta olan veya kalafatlanmış kadirgalar yer almakta, Haliç'te kadirga ve kalyonlar görülmektedir¹⁸. Bundan Galata tersânesinin bir merkez olarak gelişmeye başladığını anlamak mümkündür.

Osmanlı donanmasının gelişmesi için gemi inşasına önem veren II. Bayezid^{18a} devrindeki birkaç ilâve istisna edilecek olursa¹⁹, Yavuz Sultan Selim'in saltanatına kadar tersânede büyük bir değişiklik yapılmamıştı. Karadaki galibiyetleri yanında, denizde de güçlü olmayı isteyen I. Selim, Veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'nın gayretleriyle tersâne ve donanma işlerine ehemmiyet verdi²⁰. 300 göz

tır. Nitekim, 901-3(1496-8) tarihli Gelibolu harc-ı hassa defterlerinde "Hızâne-i Âmire" (İE-Mal, nr.2-4), 933-4 (1527-8) tarihli defterde ise, "Matbah-ı Âmire" (KK.2548, vr.4b) ifadeleri geçmektedir. Aynı seneye âid "İstabl-ı Âmire ve Cebehâne-i Âmire" tabirleri için bk.Ömer Lütfi Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği" İFM, XV/1-4, İstanbul 1955, s.282.

¹³ Bu hükümde "Tersâne-i Âmire" (*Mühimme Defteri*, TSMK, Koğuşlar Kısmı, nr.888, vr.234a/1), Rebi'ülâhır 963 (Şubat 1556) tarihli hükümde ise "Tersâne-i Âmire" (MD.II, s. 24/203) şeklindedir.

¹⁴ 866(1462)'da Fatih Sultan Mehmed, Kadirga limanını tamir ettirmişti (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (neşr.F.Babinger, Hannover 1925, s.74). Kadirga limanının tersâne olarak kullanıldığı ve tersânesinde kadirgalar bulunduğu konusunda bk.Semavi Eyice, "İstanbul(Tarihî Eserler)", İA. V/2, İstanbul 1977, s.1214/48.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s.396.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 416.

¹⁷ Andrew C.Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review*, LXXV (December 1970), s.1901. Fatih, aynı zamanda İtalya'dan da mimarlar getirterek 3000 tonluk gemi inşa ettirmişti(Mehmed Şükrî, *Bahriyemizin Tarihçesi*, İstanbul 1328, s.6).

¹⁸ Semavi Eyice, "Tarihde Haliç", *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No.1: Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975*, İstanbul 1975, s.273.

^{18a} V.J.Parry, "Bâyezid II", *EF*, I, 1120.

¹⁹ Kapudân-ı derya Küçük Davud Paşa zamanında tersane biraz büyütülmüştü (Vehbi Ziya Dümer, "İstanbul Tersanesi", *Türk Ansiklopedisi*, XX, Ankara 1972, s.363).

²⁰ Tersânenin genişletilmesiyle alâkalı olarak Padişah ile Pîrî Paşa arasında şöyle bir konuşma geçer: "Padişah bir gece uykusuz kalarak o sırada bütün bu ahvâli tahattur ile Çaldıran muhârebesinde vezâret derecesine terfi etmiş ve kendisine tamâmiyle emniyet etmekde bulunmuş olduğu Pîrî Paşa'yı huzuruna celb ve şöyle hitâb etdi: "Eğer bu akrebler (hristiyanlar) denizi gemilerle setr ediyorlarsa, eğer Venedik Doğu'nun, Papa'nın, Fransa ve İspanya krallarının bayrakları Rumili sahillerinde temevvüc ediyorsa buna sebep ancak senin betâetin ve benim müsâhamamdır.

bulunması tasarlanan²¹ ve Galata'dan Kağıthâne deresine kadar olan yerde Câfer Kapudan'ın²² nezâretinde başlayan tersâne inşası, 921 (1515)'de tamamlandı. Bu inşaatla her göz için 50.000 akçe tahsis edilerek 150 çekdiri yapılması emredilmişti²³. Böylece Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına kadar donanmanın inşâi ve idârî merkez üssü görevini yürütecek olan Galata (Haliç, İstanbul) tersânesi kurulmuş oldu.

Yavuz Sultan Selim devrinde başlayan bu faaliyet²⁴, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatında da sürdü ve Rodos seferi hazırlıkları burada tamamlandı²⁵.

1515'den itibaren tersâne faaliyetlerinin Gelibolu'dan İstanbul'a intikaliyle merkezî üs haline gelen Galata tersânesinin gelişmesini ve bünyesindeki gemi inşa faaliyetlerinin inkişâfını tesbit edebilmek, bu müesseseye ait mevcut muhâsebe defterleriyle mümkün olmaktadır²⁶. Bu defterlerden tesbit edilebilen ilki,

Lâkin ben herhalde kuvvetli ve kesretli bir donanma sâhibi olmak isterim. Pîri Paşa şu cevâbı verdi: Padişâhım, siz bu kulunuzun arz etmek istediğim şeyi benden mukaddem beyân buyurdunuz. Yarın arz için huzûr-ı şâhânelerine girdiğim zaman vüzerâyı ve husûsen beni tekdîr ediniz. Hem bir tersâne inşâsı ve kendi masrafımızla beşyüz harb gemisi teçhizini ferman buyurunuz. Frenkler bu tedârikâtıdan haber alır almaz korkuya düşeceklerdir. Göreceksiniz ki tezgâhların ikmâlinden kırk kadırganın denize tenzîlinden evvel birbirine sebkâtle muâhedâun tecdidine ve vergi te'diyesine geleceklerdir. Şu sûretle bu teçhizât mesârifinden kısm-ı küllisi onların altunlarıyla te'diye olunacaktır". (Hammer, *Devlet-i Osmâniye Târîhi*, terc. Mehmed Atâ, İstanbul 1330, IV, 151-152).

²¹ Yavuz Sultan Selim, Tersâneyi 300 göz yapmak istediğini İbn-i Kemâl'e açmıştır. Lütî Paşa aralarındaki konuşmayı şu şekilde nakleder: "Kemal Paşa-zâde merhûma demiş ki, Tersâneyi üçyüz aded yaptırmak isterim. Tâ Hisar'dan Kâğıdhâne'ye dek olmak gerekdir ve böyle olması münâsibdir. İnşâallah niyyetim feth-i Efrenciyyedir deyü buyurmuşlar. Merhûm Molla dahî, Pâdişâhım, siz bir şehirde mukimsiz ki ânın velinimeti bahirdir ve bahir feth olmayınca ve gemi gelmeyince İstanbul ma'mûr olmaz buyurmuşlar". (Lütî Paşa, *Âsafnâme, İstanbul 1326, s.21*). Ayrıca bk. *Lütî Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s.304-5, not 4. Âlî, tersâne gözlerinin 500 olarak plânlandığını yazmaktadır (*Künhü'l-ahbâr*, İÜK. TY.5959, vr.185a). Nitekim, 1515 senesinde Yavuz'un 400 gemilik bir donanma vücûda getirdiği haberleri Memlûk Devleti tarafından korkuyla takib edilmiştir (Hess. a.g.m., s.1909).

²² Câfer Kapudan'ın kısaca hayatı ve tersâne hizmeti için bk. Râmiz Paşa-zâde Mehmed İzzet, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul 1258, s.25.

²³ M.C.Şehâbeddin Tekindağ, "İstanbul (Türk Devri 1453-1520 yılları)", *İA*, V/2, İstanbul 1977, s.1204; Aynı müellif, *Câfer Kapudan*, s.66-70.

²⁴ Yavuz, Rodos'un fethi için giriştiği hazırlıkları büyük bir gizlilik içinde sürdürmüş, izinsiz bir kadırganın denize indirildiğini gördüğü zaman kızgınlığından Kapudan Cafer'in idamını emrederek vezirleri azarlamış ve Sadriâzam Pîri Mehmed Paşa tarafından güçlükle teskin edilebilmişti (Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, İstanbul 1279, II, 389).

²⁵ 1522'deki Rodos seferinde Osmanlı donanmasının 300-700 gemi arasında olduğu gözönüne alınacak olursa, tersânelerdeki faaliyetin büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bu sefer esnasındaki Osmanlı deniz gücü hakkında geniş bilgi için bk. Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s.57-58.

²⁶ 933-937 (1527-1531) arasındaki döneme ait tersâne faaliyetlerini ihtiva eden beş Galata Harc-ı Hassa defteri mevcuttur.

I) 12 R 933-12 R 934 (16 I 1527-5 I 1528), İE-Bah,nr.140.

II) 12 R 934-12 R 935 (5 I 1528-24 I 1529), İE-Bah,nr.140.

933-4 (1527-8) senesine ait olup, Galata Tersânesinin masraflarına harcanmak üzere tahsis edilen senelik gelirin 1.662.377 akçe olduğu görülmektedir²⁷.

Galata Tersânesinde yapılan masraflar; gemi inşasında ve diğer tersâne hizmetlerinde çalışan ve tersâne halkından olan kalafatçı, neccar, pâru-tırâş, makaracı, kumbaracı, haddad, üstüpücü ve meremmetçi gibi san'atkârlara ödenen "mevâcibât", gemi inşasında kullanılmak üzere satın alınan malzemelere harcanan "mübâyâât", nakliye ve inşaat sırasında çalıştırılan san'atkârlara verilen "icârat" kalemlerinden ibâretti. 933-937 (1527-1531) arasında mevcudu 84-89 kişi olarak değişen Tersâne halkının mesleklerine göre dağılışı ise şöyledi:

Tablo I : XVI. Yüzyılın Başlarında Galata Tersânesinde San'atkârlar

	1527	1528	1529	1530	1531
kalafatçı	39	36	38	40	38
neccâr	11	11	11	11	11
pârû-tırâş	13	15	14	14	14
makaracı	7	6	6	6	6
kumbaracı	4	4	4	4	4
haddad	7	6	7	6	6
üstüpücü	3	3	3	3	3
meremmetçi	3	3	3	5	5
Toplam	87 ²⁸	84	86	89 ²⁹	87 ³⁰

Mevâcib alan Tersâne Halkı içinde kalafatçılar birinci sırada bulunmakta, üstüpücü ve meremmetçiler ise en az mevcudlu san'atkâr grubunu teşkil etmekteydiler.

III) 12 R 935-12 R 936 (24 I 1529-14 XII 1529), İE-Bah,nr.2.

IV) 12 R 936-12 R 937 (14 XII 1529-3 XII 1530), KK.5637.

V) 12 R 937-29 Z 937 (3 XII 1530-13 VIII 1531), KK.5637.

Bu defterlerden birincisinin neşri için bk. İdris Bostan, "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhâsebesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1987, s. 25-51. III. ve IV. sırada bulunanların san'atkârlarla alakalı kısımları hakkında yapılan bir neşir için bk. Salih Özbaran, "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları, 1529-1530", *GAAD*, 8-9, İstanbul 1980, s.97-102.

²⁷ İE-Bah.nr.140, s.4. Yaklaşık 60 sene sonra 993(1585)'de bu miktar 8.127.880 akçe olmuştur (*MAD*.852, s.4).

²⁸ Yalnız bu seneye mahsus olmak üzere 25 acemi oğlu bıçkıcı olarak çalışmıştır (İE-Bah,nr.140, s.8).

²⁹ Mevcud Tersâne halkına ilâve olarak maaşları gümrük gelirlerinden ödenen 13 kalafatçı, 11 neccâr, 5 pâru-tırâş, 2 kumbaracı, 9 haddâd ve 6 üstüpücüden müteşkil 46 kişilik bir grup yalnız 936-937 (1529-1531) senelerinde çalışmışlardır. Bunlarla birlikte mevcud, 133-135 kişiyi bulmaktadır (KK.5637, s.6-7, 19-21).

³⁰ Bk. not 29.

933-934 (1527-1528) senesinde³¹ kalafatçıların yevmiyeleri 2-6, neccârların 2-23³², pârû-tırâşların 1-6, makaracıların 1,5-5,5, kumbaracıların 1-2, haddâdların 1,5-5, üstüpücülerin 1,5-5,5, meremmetçilerin 7,5-11 akçe arasında değişmekteydi.

933-934 (1527-1528) senesinde gemilerin inşa ve tamirinde çalışan san'atkârlardan neccârlar 13.306, kalafatçılar 7902, bıçkıcılar 2936, burgucular 387 ve haddâdlar 167 iş günü çalışarak toplam 24.698 iş günü temin etmişlerdir³³.

Muhasebe defterlerinden anlaşıldığına göre 933-937 (1527-1531) yılları arasında Galata Tersânesinde her sene gemi inşa faaliyetleri devam etmiştir.

933-937 (1527-1531) yılları arasında en fazla gemi 936-937 (1530) senesinde inşa edilmiştir. 24 kadirga yeniden yapılmış, 8 kadirga da tamir edilmiştir. Beş sene zarfında inşa edilen kadirga sayısı 44, tamir edilen ise 32 tanedir. 933-936

Tablo II : XVI. Yüzyılda Galata Tersânesinde Gemi İnşası

i n ş a	1527	1528	1529	1530	1531 ³⁴	1585 ³⁵
başlarda	—	—	—	—	—	12
kadirga	9	—	11	24	—	1
ağribar	1	1	—	—	—	—
taş gemisi	1	1	1	1	—	—
kayık	1	2	3	2	3	9
<i>Toplam</i>	12	4	15	27	3	22
tamir ve kalafat						
başlarda	8	—	—	—	—	11
kadirga	10	1	2	8	11	36
ağribar	—	1	—	—	—	—
top gemisi	10	11	12	11	10	—
taş gemisi	—	—	—	—	—	2
at gemisi	—	—	—	—	—	9
barça	8	3	2	—	—	—
kalyata	—	—	—	—	3	5
mavna	—	—	—	—	—	5
karamürsel	—	—	—	—	—	1
kayık	7	14	4	7	3	45
<i>Toplam</i>	43	30	20	26	27	114

³¹ IE-Bah,nr.140, s.5-8.

³² 23 akçe neccârbaşınıdır. Diğer en yüksek yevmiye 10 akçe idi (a.g.d., s.6).

³³ A.g.d., s.12-13.

³⁴ 933-937(1527-1531) arasındaki gemi inşa faaliyetlerini ihtiva eden Galata Harcı-ı Hassa Defterleri için bk.not 26.

³⁵ MAD.852, s.32-39.

(1527-1530) arasında ise, her sene sadece birer taş gemisi inşâ edilmiş, mevcudları 10-12 arasında değişen top gemilerinin tamiri de düzenli olarak yapılmıştır. Ancak, baştardalarda yeniden inşâ görülmediği gibi, 933-934 (1527-1528)'de tamir edilenler de 8 tanedir.

Takriben 60 sene sonra ise, inşâ ve tamir olunan gemi mikdarlarında farklılıklar meydana gelmiştir. 993 (1585)'de inşâ ve tamir edilen baştarda sayısı 23, kadirga sayısı ise 37'dir. Bu sene içinde mutad vechile nakliyyede kullanılan mavna, karamürsel, taş ve at gemileri de tamir edilmişlerdir.

C. Tersâne-i Âmire Binaları

Galata Tersânesinin yeniden imârı ve gelişmesi Kapudân-ı Deryâlık makamının ihdâsından sonra başlamış, bu hususta Güzelce Kasım Paşa'nın³⁶ hizmeti büyük olmuştur³⁷.

XVI. asra ait bir İstanbul haritasında³⁸, Azap Kapısı'ndan Hasköy'e kadar uzanan Galata Tersânesinin müstemilâtı arasında Haliç'in doğu kıyısında Meyyit iskelesi, Eski divanhâne, küreklik, divanhâne, mahzen, tersâneler ve Tersâne bahçesi yer alıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Tersâne binaları arasında Baruthâne Kulesi, 70 kapudan mahzeni, kürekhâne, yedi kurşunlu mahzen, yeni divanhâne, Sanbola zindanı, Cirit Meydanı kasrı, Şahkulu kapısı ve Meyyit iskelesi kapısının bulunduğunu Evliya Çelebi zikretmektedir³⁹.

İnebahtı mağlûbiyetinden (979/1571) sonra donanmanın güçlendirilmesi için derhal başlanan teşebbüsler arasında Tersâne-i Âmire'ye yapılan ilâveler de vardır. Bu senede daha fazla gemi yapabilmek maksadıyla Tersâne-i Âmire yakınındaki Has Bahçe'den bir mikdar yer ayrılarak sekiz gemi inşâsına müsâid sekiz kemerli tersâne inşâ edildi⁴⁰.

Tersânenin bulunduğu yer, önceleri tamamen açıklık iken Sokullu Mehmed Paşa, kapudân-ı deryâlığı sırasında (1546-1550), kadirgaların malzemelerini

³⁶ Kasım Paşa'nın hayatı hakkında bk.Faruk Sümer, "Kasım Paşa" *İA*, VI, İstanbul 1977, s.386-388.

³⁷ Eyice, *İstanbul*, s. 1214/48.

³⁸ *Kitâb-ı Bahriyye*, vr.434a. Burada zikredilen yerlerin, Tersâne-i Âmire'ye âid binaların tamamını gösterdiği söylenemez. II. Bâyezid devrinde zindan mescidi yapıldığına göre, en azından bir zindan ve mescid bulunması da gerekir(Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, II, 15. Ayrıca M.Şükrî, Yavuz Sultan Selim'in inşâ ettirdiği, Azap Kapısı'ndan Hasköy'e kadar uzanan tersânede 160 parça bina ile büyük bir divanhâne olduğunu zikreder (*Bahriyemiz*, s.8).

³⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 417.

⁴⁰ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1141, vr.44a; Peçuyul İbrahim, *Tarih*, İstanbul 1281, I, 498.

muhafaza etmek maksadıyla her gözün arkasına bir mahzen yaptırmış, tersâne-nin çevresini, içi sadece denizden görülebilen bir duvarla çevirtmişti⁴¹.

Vesikalardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla XVII. asırda Tersâne-i Âmire'de bulunan binaları şöylece sıralamak mümkündür.

1. Tersâneler (Gözler)

Gemi inşa etmek ve seferden dönen gemilerin kış mevsiminde muhafazasını sağlamak üzere üstleri kızaklardan meydana gelen gözler⁴² için XVII. asrın ortalarına kadar tersâne tabiri kullanılıyordu. Nitekim, *Kitâb-ı Bahriyye*'deki plân-da⁴³, tersâne gözleri kastedilerek "tersâneler" denildiği gibi, Tersâne-i Âmire'ye ait muhasebe defterlerinin tamirle alakalı kısımlarında da aynı ifadeler yer almaktadır⁴⁴. Tersâne-i Âmire Emîni Maksûd'un mavna tersânelerinin inşâsından bahseden ve 3 Zilkâ'de 1048 (8 Mart 1639)' de IV. Murad'a takdim ettiği bir arzında rastladığımız "tersâne gözü" tabiri⁴⁵ yerine, daha sonraki Tersâne-i Âmire'ye ait muhâsebe defterlerinde⁴⁶ ve tamir ile ilgili diğer kayıtlarda⁴⁷ "göz" veya "çeşm" kelimesi kullanılmıştır.

Rodos'un fethi tarihi olan 1522'de Galata tersânesinde 114⁴⁸, 1534'de 92⁴⁹, 1557'de 123⁵⁰, 1655'de 120⁵¹, 1668'de 137⁵² ve 1684'de 110⁵³ göz bulunuyordu.

Tersâne gözleri zaman zaman tamir edilmekteydiler. Nitekim, 15 Şa'ban 1069 (8 Mayıs 1659)'da bu maksadla Kocaeli livasından 337.500 akçelik kereste getirtilmiş⁵⁴, 28 Rebî'ülâhır 1086 (22 Temmuz 1675)'da ise üç tersâne gözünün

⁴¹ C.H.Imber, "The Navy of Süleyman The Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, VI, Belgium 1980, s.239-240. Nitekim, 1521'de İstanbul'da geçici Venedik elçisi olarak bulunan Marco Minio raporunda İstanbul tersânesinin etrafında duvar olmadığı için her şeyi görebildiğini yazmaktadır (Mahmut H. Şakiroğlu, "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslı Metni", *TED*, Prof.Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, 12, İstanbul 1982, s.391.

⁴² Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfari'l-bihar*, (neşr.O.Ş.Gökyay), İstanbul 1973, s.254, not 84.

⁴³ *Kitâb-ı Bahriyye*, vr.434a.

⁴⁴ Bk.not 8.

⁴⁵ Vesikanın arkasındaki kayda göre bu mektûb padişaha Diyarbakır'da verilmişti (TSMA.E.663). Tersâne emini Maksûd'un Akdeniz ve Karadeniz'deki Osmanlı donanması hakkında bilgi veren bir raporu için bk. Victor Ostapchuk, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies*, 11, Cambridge Mass. 1987, s. 69-75. "Göz" tabiri Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında (vr. 185a) da geçmektedir.

⁴⁶ 1071-1073/1661-1662 (*MAD*.1077, s.8).

⁴⁷ 1069/1659 (*MAD*.4880, s.176); 1086/1675 (*MAD*.4799, s.185).

⁴⁸ Imber, *a.g.m.*, 239.

⁴⁹ Albert H.Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge 1913, s.255.

⁵⁰ Imber, *a.g.m.*, s.239. Uzunçarşılı, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Galata Tersânesindeki gözlerin sayısını 200 olarak kaydeder (*Merkez-Bahriye*, 397).

⁵¹ Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, (Çev.Nuray Yıldız), İstanbul 1978, s. 74.

⁵² Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s.213.

⁵³ Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, (terc.Hrand D.Andreas-yan), İstanbul 1952, s.38.

⁵⁴ Bu kereste çeşitleri arasında makaslık, çam-ı bellût, taban-ı İznikmid, tahta-i ağa ve pedav-ra bulunuyordu (*MAD*.4880, s.176).

tamirine 370.200 akçe masraf yapılmıştı⁵⁵. Her göz arasında, üzerinde oluk olan bir duvar bulunuyordu. Bu oluklar önceleri kurşundan yapıldığı halde, Sadrâzam Derviş Paşa (1653-1654) tersâneyi tamir ettirirken değiştirmiş, yerine koydurduğu künkler ise, hava şartlarına, yağmur ve kara dayanamadığından su sızdırarak birçok duvarın çökmesine sebep olmuştu. Bu yüzden olukların tekrar kurşun kaplattırılmasına karar verilmişti⁵⁶.

Tersâne gözlerinin inşaatında tuğla, kiremit ve kurşun kullanılıyordu⁵⁷. Yine bu gözlerde en çok tamir edilen yerler, gemilerin üzerine alındıkları kızaklar ile gemileri denize indirip kızağa çekmek için kullanılan ve felenk denilen yuvarlak ağaç kütükler idi⁵⁸.

2. Mahzenler

Tersâne-i Âmire'de önceleri bir mahzen mevcut iken⁵⁹, XVI. asrın sonlarında "mahzen-i sürb" ve "anbar-ı çüb" olmak üzere ikiye çıkarılmıştı⁶⁰. Gemi ve tersâne levâzımının muhafaza edildiği mahzen-i sürbdeki eşyalar arasında çeşitli demirler, çiviler, bakır kaplar, kurşun levhalar, kendir ve halatlar, variller, yelken, tente, lenger, top, fânus ve kâğıd gibi malzemeler vardı⁶¹. 1035 (1626) senesinde Çatalcalı Hasan Paşa'nın Kapudan-ı deryâlığı sırasında (1626-1630) bir mahzen-i sürb inşa edilmişti⁶².

Gemilerin inşasında ana malzemeyi teşkil eden kereste ise mahzen-i çübda depolanıyordu. 1086 (1675)'da Mimarbaşı Ahmed Ağa'nın keşfini yaptığı bir tamirde kereste mahzeninin tavan ve duvarı yenilenmiş, alman malzemeler için 356.420 akçe masraf yapılmıştı⁶³.

⁵⁵ Tamirde kullanılan malzemeler arasında çeşitli keresteler, çivi, kiremid, taş, taş oluk, kireç, bezir yağı ve ip yer almış, inşaatla neccâr, taşçı, nakkaş, hamamcı gibi san'atkârlar çalışmıştır (MAD.4799, s.185).

⁵⁶ Rebî'ülâhır 1018 (Temmuz 1609) tarihli Kapudân Paşa'ya gönderilen hüküm: MD. LXXVIII, s. 872/3073.

⁵⁷ 1040 (1630-31) senesinde tersânelerin çatılarında kullanılmak üzere 656.600 kiremid ve tuğla satın alınarak 338.500 akçe ödenmiş, yine aynı sene tersânelerin çatılarını kaplamak için ve mahzende depolamak üzere 694 kantar 40 lodra ham kurşuna 461.586 akçe verilmişti (MAD.979, s.21-22).

⁵⁸ 1022-23/1613-14 (MAD.5873, s.29), 1030-31/1621-22 (MAD.2917, s.28), 1040/1630-31 (MAD.979, s.27), 1061-62/1651-52 (MAD.967, s.33), 1062-63/1652-53 (MAD.968, s.34) senelerinde bazı tamirler yapılmıştı.

⁵⁹ *Kütüb-ı Bakriyye*, vr.434a; İE-Bah.nr.140, s.11.

⁶⁰ 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe defteri: MAD. 852, s.17, 38. Ayrıca, gerek bu defterde (s.14-16), gerekse 1069 (1658) tarihli bir mahzen eşya listesinde (MAD.4880, s.87) içindeki malzemeler itibâriyle Mahzen-i Sürb'e benzeyen bir Mahzen-i Âmire tabiri geçmektedir.

⁶¹ Gurre-i Rebî'ülâhır 1113 (5 Eylül 1701) tarihli Mahzen-i Sürb eşya listesi: MAD.4875, s.62.

⁶² Ali Haydar Alpagut, *Marmara'da Türkler*, İstanbul 1941, s.124.

⁶³ MAD.4799, s.188.

Mahzenlerdeki mühimmât Tersâne-i Âmire Emîni değişikliklerinde yeni emin tarafından sayılarak teslim alınır, mahzen kâtibince tutulan defter ise, Baş Muhâsebe Kalemine kaydedilirdi⁶⁴.

Tersâne Emîni ve kâtibler mahzendeki malzemenin korunmasından birinci derecede sorumlu idiler. Zira tersânede zaman zaman çıkan yangınlar büyük hasara sebebiyet veriyordu. Nitekim, Kurşunlu Mahzen de denilen Mahzen-i Sürbde Rebî'ülâhır 1094 (Nisan 1683)'de çıkan yangında içindeki eşya yanarak büyük hasar meydana gelmiş⁶⁵, 1148 (1735-6)'de çıkan yangında ise, mahzen tamamen yanmış olduğundan, Tersâne-i Âmire Emîni, kâtib ve mahzen kâtibi de bu yüzden sürgüne gönderilmişlerdi⁶⁶.

3. Kârhâneler

Tersâne-i Âmire'de çeşitli sanat kollarına ait kârhâneler vardı. Kalafatçılar, haddâdlar, üstüpücüler, makaracılar, zevrakçılar ve erre-keşlere ait kârhâneler bunlar arasındaydı⁶⁷. Yapılan bâzı tâmirlerden kârhânelerin büyüklükleri konusunda fikir edinmek mümkündür. Nitekim, Rebî'ülevvel 1092 (Mart-Nisan 1681) tarihli kalafatçı kârhânelerinin tamiri ile alâkalı Mimarbaşı İsmail imzâlı bir keşif raporunda⁶⁸ 65 zirâ uzunluğunda 8 zirâ eninde 13 oda, uzunluğu ve eni 10'ar zirâ olan bir orta sofa, uzunluğu ve boyu 7'şer zirâ olan bir mescid, 120 zirâ uzunluğunda, 1 zirâ eninde ve 6 zirâ yüksekliğinde üç tarafında duvar, deniz tarafındaki büyük kârhâne kapısı, kalafatçılar ağası için uzunluğu ve eni 5'er zirâ olan bir oda ve bir de çeşme ile kârhâne çalışanlar için 10 zirâ uzunluğunda 2,5 zirâ eninde 5 kenef inşası için hesap çıkartılmış, üstâdiye, ırğadiye, kâtib, mutemed ücretleri ve sâir giderlere 188.580 akçe masraf tesbit edilmişti.

4. Odalar

Tersâne-i Âmire'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudaı, Tersâne-i Âmire Emîni, Tersâne-i Âmire Ağası, Mahzen-i Sürb Kâtibi ve benzeri zevâtın odaları bulunmaktaydı. Kapudan Paşa'nın odası Divanhâne'de, Tersâne-i Âmire

⁶⁴ 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de sâbık Tersâne-i Âmire Emîni vekili Yusuf Efendi'den, yeni emin el-hâc Hüseyin Efendi'ye intikal eden malzeme sayılarak kaydedilmiştir (MAD.4875, s.62). Bu şekilde tutulmuş diğer bazı listeler de 12 Rebî'ülevvel 1069/8 Aralık 1658 (MAD.4880, s.87), 3 Rebî'ülâhır 1084/18 Temmuz 1673 (MAD.4690, s.182), Zilkâ'de 1086/Ocak 1676 (MAD.4799, s.187) tarihlerinde mahzenlerde bulunan mühimmâtı göstermektedir.

⁶⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Żübde-i Vekâyi'ât Tahlil ve Metin*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1979, (Basılmamış doktora tezi), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Seminer Ktb.,nr.3276, s.249.

⁶⁶ *Şemî dâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Târihi, Mür'î't-Tevârih*, I, (nşr.Münir Aktepe), İstanbul 1976, s.116.

⁶⁷ 1073-74 (1663-64) senesinde haddâdlar kârhânesinde 180, üstüpücüler kârhânesinde 80, makaracılar kârhânesinde 168, zevrakçılar kârhânesinde 224 ve erre-keşler kârhânesinde 344 kişi çalışmaktaydı (MAD.15976, s.18-19).

⁶⁸ AE.Mehmed IV.,nr.879.

Kethudâsının ise, bir odası eski divanhânedeydi, diğer küçük bir odası da eski divanhâne yakınındaki tersâne gözlerinden birinin yanında idi⁶⁹.

Bu odalarda kullanılan eşyalardan bazıları keçe, kalıçe, kadife, yasdık, leğen, ibrik, güğüm, sini, pamuk, sofrâ, peşkir, makrama, peştamal, boğası vs. idi⁷⁰.

5. Divanhâne

Tersâne-i Âmire'de idarî hizmetlerin görüldüğü Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudâsı gibi zevâtın odalarının bulunduğu divanhâne, ilk olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış, Yavuz Sultan Selim devrinde tersâne genişletilirken bir de yeni divanhâne ilâve edilmişti⁷¹. XVI. asırda Tersâne-i Âmire'de biri eski olmak üzere iki divanhâne mevcuddu⁷². XVII. asrın ortalarına ait vesikalarda da, yeni divanhânedeydi bahsedilmektedir. Yeni divanhânedeydi Kapudan Paşa'nın odası⁷³, eski divanhânedeydi ise Tersâne-i Âmire Kethudâsının odası⁷⁴ bulunuyordu. I. Ahmed devrinde yeni divanhâne önüne bir çeşme⁷⁵, 1071-72 (1660-61)'de ise bir iskele inşa edilmişti⁷⁶.

6. Câmî

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, 1119 (1707) senesinde Tersâne-i Âmire'de mahfil-i hümayûnu olan fevkânî bir câmî inşa ettirmişti⁷⁷. Daha önceden Tersâne-i Âmire'de mevcut olan câmidde 1076-1105 (1665-1694) seneleri arasında daima 15 vazifeli bulunmaktaydı⁷⁸.

7. Zindan

Esir ve mücrimlerin konulduğu, forsa⁷⁹ ve sanbola zindanı⁸⁰ da denilen Tersâne-i Âmire zindanı⁸¹, XVI. yüzyılda üç bölümden meydana gelmekte idi.

⁶⁹ MAD.969, s.51; MAD.5932, s.25; MAD.968, s.26; MAD. 599, s.18.

⁷⁰ MAD.968, s.26.

⁷¹ Ayvansarâyî, *Hadika*, II, 13.

⁷² *Kitâb-ı Bahriyye*, vr.434a.

⁷³ 1057-58 (1647-48)'de yeni divanhânedeki Kapudan Paşa'nın odası döşenmiş (MAD.969, s.51), 1073-74 (1663-64)'de yeni divanhâne tamir edilmişti (MAD.15976, s.18).

⁷⁴ 1057-58/1647-48 (MAD.969, s.51), 1058-59/1648-49 (MAD. 5932, s.34), 1062-63/1652-53 (MAD.968, s.26) senelerinde eski divanhânedeki Tersâne-i Âmire kethudâsının odası döşenmiş, 1073-74/1663-64 (MAD.15976, s.18) ve 1098/1687 (MAD.5357, s.9) senelerinde eski divanhâne tamir edilmişti.

⁷⁵ Alpagut, *Marmara'da Türkler*, s.111.

⁷⁶ MAD.996, s.43.

⁷⁷ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, (haz.Fahri Ç.Derin), İstanbul 1978, s.13; Ayvansarâyî, *Hadika*, II, 14-15. Çorlulu Ali Paşa'nın hayatı ve eserleri için bk. Reşad Ekrem Koçu, "Ali Paşa", *İA.*, I, İstanbul 1965, s.327.

⁷⁸ Bk. Tersâne-i Âmire Câmiinin Vazifelileri kısmı.

⁷⁹ MAD.1800, s.14.

⁸⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 417.

⁸¹ Evliya Çelebi, Kanunî devrinde Galata ve Tersâne zindanlarında 31.000 kişi bulunduğunu yazar (*Aynı yer*).

Birinci bölümde gemi inşasında çalıştırılan san'atkârlar, ikinci bölümde hiçbir san'atı olmayan ve donanmada kürek çekmeğe mecbur olanlar kalıyor, üçüncü bölüm ise hastahâne olarak kullanılıyordu⁸². Etrafı yüksek duvarlarla çevrili olan ve dışardan sadece içindeki binaların çatıları görünen⁸³ zindanın duvarlarında pencere olmayıp, ışığı tepede bırakılan camlardan alıyordu⁸⁴. XVI. asırda 300 azab, zindan için nöbetçi tayin edilmişti⁸⁵.

Zindan ile birlikte mescid⁸⁶, fırın⁸⁷, mutfak, hamam⁸⁸ ve çeşme⁸⁹ bulunuyordu. Tersâne-i Âmire zindanı 993 (1585)⁹⁰, 1027 (1681)⁹¹ ve 1073-74 (1663-64)⁹² senelerinde olduğu gibi, zaman zaman tamir görüyordu. Yine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı (1661-66), Imâdüddin Efendi'nin Tersâne-i Âmire Eminliğine rastlayan 1075 (1664) senesinde ise, Tersâne-i Âmire zindanı yeniden inşa edilmişti⁹³. Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın buyurulduğunu ihtiva eden 5 Muharrem 1075 (29 Temmuz 1664) tarihli bir keşif raporuna göre, harap olan eski zindanın yerine, eskisinden daha yüksek ve geniş inşa olunacak yeni zindan için İstanbul Kadısı, Ser-mîmârân-ı Hassa ve diğer mimarlar Tersâne zindanının bulunduğu mahalle gelerek inşaat için keşifte bulunmuşlar ve 3.114.900 akçelik masraf tesbit etmişlerdi. Bunun 240.480 akçelik kısmı eski zindanın enkazına mahsûb edilmiş ve 2.874.420 akçesi ise Hazîne-i Âmire'den karşılanmıştı⁹⁴. Zindanda yapılması plânlanan bölmeler ve lüzumlu malzemeler ile tahmini fiatları ise şöyleydi:

⁸² Bu bilgileri, 1593-1596 arasında Tersâne-i Âmire zindanı ve Rumeli Hisarı'nda esir hayatı yaşayan Baron W.Wratislaw, *Anılar*, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler" (terc.M.Süreyya Dilmel, İstanbul 1981, s.113-115) adlı eserinde vermektedir.

⁸³ Alpagut, *Marmara'da Türkler*, s.132-133.

⁸⁴ Wratislaw, *Anılar*, s.113.

⁸⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 417.

⁸⁶ II.Bayezid tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 15).

⁸⁷ 1061-2 (1651-2)'de Tersâne-i Âmire zindanının fırınında ateş yakmak için odun (MAD.967, s.21), 19 Şevval 1112 (29 Mart 1701)'de 60 akçeden 5.485,5 keyl buğday (MAD.2714, s.350) satın alınmıştı.

⁸⁸ Dârüssaâde ağalarından biri tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 15).

⁸⁹ 1071-2 (1660-1)'de Tersâne-i Âmire zindanının çeşmesi tamir edilmişti (MAD.996, s.38).

⁹⁰ Meselâ bu senedeki tamirde 3.326 aded mertek kullanılmıştı (MAD.852, s.20).

⁹¹ MAD.861, s.147.

⁹² MAD.15976, s.19.

⁹³ MAD.1800, s.14-15.

⁹⁴ Aynı yer.

Tablo III : Tersâne-i Âmire Zindanının 1075 (1664) Senesindeki Tamiri ve Kullanılan Malzemeler

	mikdarı		birim fiatı	tutarı (akçe)
Zindan için yeni tavan	6000	zirâ	180	1.080.000
Zindanın kârgir duvarı	7104	zirâ	160	1.136.640
Zindan penceresi için kereste ve demir	11	aded	2000	22.000
Müslümanlar ile kâfirler ve hastalar ile sağlamlar arasına moloz taşından bölme	2070	zirâ ²	100	207.000
Başlıklar, kürsü taşları ile çepe sütun	70	aded	2500	180.000
Baca	50	aded	2500	125.000
Parmaklık-ı Rûmili	576	zirâ	70	40.370
Yeni lağım yolu	100	kulaç	300	30.000
Kenef	16	aded	2500	40.000
Su yolu için taban	60	aded	600	36.000
Yeni kirpi saçak	300	zirâ ²	240	72.000
Mükemmel büyük ocak	4	aded	25.000	100.000
Kaldırım taşı	1120	zirâ ²	12	13.440
Kapı önüne sundurma saçak	2	aded	6.250	12.500
Zindan kapısı	4	aded	5.000	20.000
Toplam				3.114.900

8. Tersâne-i Âmire Bağçesi ve Kasrı Hümâyûn

İlk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından Hasköy'de imâr ve iskân edilen⁹⁵ Yavuz Selim devrinde yakınındaki tersâneye izâfetle Tersâne-i Âmire Bağçesi, hükümdarların tenezzüh yeri olması hasebiyle de Has Bağçe diye anılan mahal-
de⁹⁶ kasırlar, hamamlar, birçok odalar, sofa, şadırvan, ahır ve benzeri binalar
bulunmakta idi⁹⁷. Tersâne Bağçesinin en meşhur sarayı olan Kasrı Hümâyûn
I. Ahmed devrinde, Kapudân-ı Deryâ Halil Paşa (1608-11, 1613-16) tarafından
1022 (1613)'de inşa edilmişti⁹⁸. Osmanlı padişahları zaman zaman deniz yoluyla
Tersâne-i Âmire Bağçesine gider, ahırlarda bulunan atlara binerek Okmeyda-
nı'na çıkarlar, cirit ve çevgân oynarlardı⁹⁹.

⁹⁵ Kemal Edip Ünsel, "Türk Spor Tarihi Materyalleri, Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiyesi)", *Tarih Vesikaları*, III/13, s.21; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, s.162.

⁹⁶ Halûk Y.Şehsüvaroğlu, "Aynalıkavak Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, (neşr.Reşad Ekrem Koçu), III/34, İstanbul 1960, s.1611.

⁹⁷ Erdoğan, *a.g.m.*, s.162.

⁹⁸ 1022 (1613) tarihli İstanbul harc-ı hassa defterinde Kasrı Hümâyûn inşasında kullanılacak birkaç malzeme zikredilmektedir (*MAD*.3780, s.169). III. Ahmed devrinde, kasrın odaları Venediklilerin hediye ettiği aynalarla süslediğinden Aynalıkavak Sarayı olarak anılmaya başlamıştır (Eyice, *İstanbul*, s. 1214/54).

⁹⁹ Erdoğan, *a.g.m.*, s.162-3. 1088 (1677)'de Edirne'den doğruca Tersâne-i Âmire Bağçesine gelen IV.Mehmed (Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Tarih*, İstanbul 1928, I, 660), 1090 (1679) senesinde yine bu bağçede, İstanbul esnafı tarafından icra edilen merâsimleri seyretmiştir (*Aynı eser*, I,728).

Tersâne-i Âmire Bağçesinde çıkan yangınlar, içindeki binaların zarar görmesine, hatta yok olmasına sebep olduğundan, bunların sık sık tamir ve inşa edildikleri görülmektedir¹⁰⁰. Nitekim, 1010 (1601-2)'de Tersâne Bağçesi basit bir tamir geçirmiş¹⁰¹ 1021 (1612)'de asma çardak ve eski kasır onarılmış¹⁰² 1027 (1618)'de Kasr-ı Hümayûn ile birlikte, enderûn odaları, enderûn ağaları odası, hassa hamam, dârüssaâde odası, bazı duvarlar, mutfak, ahır, su yolu, talimhâne ve buzluklar tamir edilmişti¹⁰³. Ertesi sene, 15 Şevval 1028-7 Safer 1029 (25 Eylül 1619-13 Ocak 1620) tarihleri arasında ise, Tersâne-i Âmire Bağçesindeki mutfak, helvahâne, şadırvan ve hamamlar tamir, Kasr-ı Hümayûn da tefriş edilmiştir¹⁰⁴. 1031 (1622)'de yeniden düzenlenen¹⁰⁵ 1061-62 (1651-52)¹⁰⁶ ve daha sonraları¹⁰⁷ birçok defa tamir edilen Kasr-ı Hümayûn yakınlarında aynı zamanda gemi inşa edilen gözler vardı¹⁰⁸.

Tersâne-i Âmire'de bu binalardan başka Kapudan Paşa mutfağı¹⁰⁹ hamam¹¹⁰ ve çeşmeler¹¹¹ bulunmaktaydı.

II – DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

A. Gelibolu Tersânesi

Gelibolu, Bizans devrinde de bir deniz üssü idi. Düzenli ve büyük ilk Osmanlı tersânesi Gelibolu'da inşa edilmiştir. Yıldırım Bayezid devrinde başlayan inşaat sırasında (1390) şehrin harab olan dış kalesi yıkılarak, bir tepe üzerinde bulunan iç kalesi takviye edilmiş, gemilerin barınması için iç içe iki havuzdan müteşekkil sun'î liman temizlenmiş ve gerektiğinde zincirle kapatılabilen limanın

¹⁰⁰ Safer 1088 (Nisan 1677)'de Tersâne-i Âmire Bağçesinin horanda odalarından birinin ocağından çıkan yangında cariyelerin kaldığı bina tamamen yanmıştı (*Silâhdar*, I, 660-661).

¹⁰¹ Bu tamirde çubuk, tuğla, pedavra, verge-i siyah ve çivi kullanılmış, neccar ve ırgadiye ücretleriyle beraber 6.521 akçe sarfedilmişti (*MAD*.5530, s.102-103).

¹⁰² 1.950 akçe sarfedilmiştir (*MAD*.3780, s.75).

¹⁰³ Tamirât sırasında çeşitli keresteler, çivi, tuğla, alçı, keten, keneviçe, boya malzemeleri, hasır, kürek, kazma gibi inşaat malzemeleri kullanılmış, neccâr, meşşâk, nakkaş ve bennâ gibi san'at-kârlar çalışmış ve hepsine 186.107 akçe harcanmıştır (*MAD*.861, s.139-141).

¹⁰⁴ 65.327 akçe masraf yapılmıştır (*MAD*.855, s.7).

¹⁰⁵ Malzeme olarak boya çeşitleri, çivi, kereste vs. kullanılmış, 26.488 akçe sarfedilmişti (*MAD*, 672, s.83).

¹⁰⁶ *MAD*.967, s.33.

¹⁰⁷ Erdoğan, *a.g.m.*, s.163.

¹⁰⁸ Nitekim, 27 Cemâziyelâhır 1055-gayet-i Receb 1055 (20 Ağustos 1645-21 Eylül 1645) arasında Kasr-ı Hümayûn yakınında bulunan gözlerde 6 kadirga inşa edilmişti (*MAD*.15432, s.6-11).

¹⁰⁹ Bu mutfağın Muharrem 1098 (Kasım 1686)'da bir tamir geçirdiği tesbit edilmektedir (*MAD*.5357, s.9).

¹¹⁰ Tersâne-i Âmire hamamı tamirlerinden biri de 1686'dadır. 14 Zilkâ'de 1097 (2 Ekim 1686)'da tamirde çalışan ustalara 160 akçe ödenmişti (*MAD*.5357, s.2).

¹¹¹ Bu çeşmelerden Yeni Divanhânenin önünde olanı I.Ahmed tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarayî, *Hadîka*, II, 13).

ağzına, muhafaza maksadıyla iki de kule yapılmıştır¹¹². Bu limanla birlikte yapılan gemi inşa tezgâhları, malzeme muhafaza depoları, gemilerin su ihtiyacını temin için sahile yakın çeşmeleri, peksimed fırınları ve baruthâneleri ile Gelibolu tersânesi tam teşekküllü bir devlet tersânesi halini almıştı¹¹³. I. Bayezid bütün bunları gerçekleştirmekle, Çanakkale Boğazı üzerinde tam bir kontrol kurmayı plânliyordu¹¹⁴.

Gelibolu Tersânesinin bir deniz üssü olmasından sonra¹¹⁵ İznikmid, Karamürsel ve Edincik gibi diğer tersânelerdeki gemiler de Gelibolu'ya nakledilmiş idi¹¹⁶. Nitekim 806 (1403)'da Gelibolu Tersânesinde mevcut gemi sayısı 40 idi¹¹⁷.

İstanbul'un fethiyle Galata'da yeni bir tersâne inşa edilmesine rağmen, Gelibolu Tersanesi Yavuz Selim devrinin sonlarına kadar önemini muhafaza etmiş, Gelibolu ise, Kapudân-ı Deryâların ikamet mahalli ve 1533'de Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyâletinin merkez sancağı (paşa livası) olmuştur¹¹⁸.

XVI. asrın başında Gelibolu'yu gezen Polonyalı Simeon, sefere çıkan kadirga ve gemilerin Gelibolu'da toplandıklarını ve buradan hareket ettiklerini, gemilerin yiyecek ve içeceklerinin burada hazırlanarak gemilere yüklendiğini yazmaktadır¹¹⁹.

Gelibolu'nun tersâne ve deniz işlerine tahsisinden sonra, oradaki yerli rumlardan bir kısmı ücretli, bir kısmı ise haraç, ispenç ve avâz-ı divâniyye mukabilinde gemi inşa ve tamirinde, havuzun bakımında vazifelendirildiler¹²⁰.

¹¹² Fevzi Kurtoglu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938, s.41; M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)", *İA*, İstanbul 1963, III, 343. Dukas, bu limanın üç sıra kürekli kadirgaların barınmasına müsâid olduğunu zikreder (*Bizans Tarihi*, çev.VI.Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s.9). Ayrıca bk. Max Silberschmidt, *Venedik Menbalarına nazaren Türk İmparatorluğunun zuhuru zamanında Şark Meselesi*, (terc.Köprülü-zâde Ahmed Cemal), İstanbul 1930, s.113.

¹¹³ Kurtoglu, *Gelibolu ve Yöresi*, s.57.

¹¹⁴ Halil İnalçık, "Gelibolu", *EP*, II, London 1965, s.984.

¹¹⁵ Gelibolu tersânesinde 763(1362)'de nakliye gemileri inşa edilmişti (M.Şükri, *Bahriyemiz*, s.5).

¹¹⁶ Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri*, Ankara 1981, s.328-329; Kurtoglu, *Gelibolu ve Yöresi*, s. 42. Gelibolu tersânesinin Bayezid devrindeki inşâsından önce gemilerin bir kısmının Edincik'de bulunduğunu Biga'nın fethi dolayısıyla (766/1364-65) yapılan hazırlıklar arasında Edincik gemilerinin de iştirâkinden bahseden Aşık Paşa-zâde'den öğreniyoruz (*Tevarih-i Âli Osman*, İstanbul 1332, s.56).

¹¹⁷ İnalçık, *Gelibolu*, s. 984.

¹¹⁸ İnalçık, *Gelibolu*, s. 985; Lingua Franca, s.430. Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyâleti ve kuruluşu için bk. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.63b-64a; Halil İnalçık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s.106; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.395.

¹¹⁹ *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619*, (terc.Hrand D.Andreasyan), İstanbul 1964, s.20.

¹²⁰ 879 (1474) senesinde rumlardan 95 kişi bu iş için organize edilmiştiler (İnalçık, *Gelibolu* s.985).

Nitekim, 879 (1474) senesinde Gelibolu'daki gemiciler, kadirga, kalyata, kayık, at gemileri azab ve reisleri olmak üzere dört cemaatden müteşekkil olup, her cemaat de ayrıca bölüklere ayrılmaktaydı. Kadirga azab ve reisleri cemaati 1112 kişilik 92 bölükten ibaret idi ve her bölükde reis, odabaşı, gûmi ile azablar bulunuyordu. Yine kalyatalarda 5, kayıklarda 11 bölük vardı¹²¹. 924 (1518)'de ise 93 bölük kadirga azab ve reisleri ile tersâne işlerinde vazifeli cebeci, mahzenci, kürekçi, kalafatçı, makaracı, üstüpücü, topçu, kumbaracı ve meremmetçi gibi bazı san'atkârlar bulunuyordu¹²². Bu tarihten sonra, Gelibolu Tersânesi üstünlüğünü kaybetmiş ve yerini Galata Tersânesine terketmiştir.

Kuruluşundan itibâren Gelibolu tersânesinin faaliyetlerini tam olarak takip etmek mümkün olmamakla beraber, XV. asrın sonlarına ait iki harc-ı hassa defterinden istifade ile bu mevzua kısmen ışık tutabilmekteyiz¹²³. Bu defterlere göre, 901-3 (1496-98) seneleri arasında Gelibolu tersânesinde 20 kadirga, 5 kalyata, 8 kayık ve 25 sandal inşa edilmiştir. Gemilerin inşasına 901-2 (1496-97) senesinde başlanmış, büyük kısmı tamamlanmış, ancak bitirilmesi 902-3 (1497-98) senesinde gerçekleştirilmiştir. 902-3 (1497-98)'de ayrıca 19 kadirga ve 5 top gemisi tamir, 24 at gemisinin de ihtiyaçları temin edilmiştir.

901-2(1496-97)'de Gelibolu tersânesinde gemi inşası için yapılan masraf, bütün giderlerin % 52'sini teşkil etmektedir¹²⁴. Bu da göstermektedir ki, XV. asrın sonlarında Gelibolu tersânesinde yoğun bir faaliyet vardır¹²⁵. Ancak takriben 30 sene kadar sonra, 933-4 (1527)'de durum oldukça farklıdır ve İstanbul'daki tersânenin ön plâna çıkması sebebiyle Gelibolu tersânesinde gemi inşasına rastlanmamaktadır¹²⁶. Daha sonraki senelerde ise, ihtiyaç üzerine gemi inşasına devam edilmiştir. Nitekim, 951 (1544)'de 8 at gemisi tamir¹²⁷ 979 (1571)'daki İnebahtı mağlûbiyetinden sonra ise 14 gemi inşa edilmiştir¹²⁸.

¹²¹ İnalçık, *Gelibolu*, s.985-986. 1019 (1610) senesinde Gelibolu'daki kadirga reis ve azabları cemaati 163 kişi idi (MAD.15835, s.1).

¹²² *Tapu-Tahrir Defteri*, nr.75, s.39-52. Bu defter hakkında ayrıca bk. Kurtoğlu, *Gelibolu ve Töresi*, s.47-57.

¹²³ Bu defterlerden biri 1 Zilkâ'de 901-gâyet-i Ramazan 902 (12 Temmuz 1496-1 Haziran 1497) tarihli (İE-Mal.nr.2), diğeri 1 Zilkâ'de 902-gâyet-i Şevval 903 (1 Temmuz 1497-20 Haziran 1498) tarihli (İE-Mal.nr.4).

¹²⁴ İE-Mal.nr.2.

¹²⁵ Bundan bir sene sonra İnebahtı seferi vuku bulmuş ve donanmaya 67'si kadirga olarak 300 gemi iştirak etmişti (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 214). Krş. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.8b.

¹²⁶ 933-4 (1527-8) tarihli Gelibolu harc-ı hassa defterinde gemi inşasından bahis yoktur (KK.2548).

¹²⁷ 11 Rebi'ülevvel 951 (2 Haziran 1544) tarihli Gelibolu kadısına gönderilen hüküm: KK.62, s.251/1.

¹²⁸ Receb 979 (Kasım-Aralık 1571) tarihli Gelibolu kadısına ve Harc-ı Hassa Eminine (MD.XVI, s. 150/297) ve yine aynı tarihli Karasi sancağı Piyâdeleri Beyine (a.g.d.s, 144/282) bu gemilerin inşası ile ilgili hükümler gönderilmiştir.

1526 yılında 30 havuzu bulunduğu anlaşılan¹²⁹. Gelibolu tersânesi, 973 (1565), 1113 (1702) ve 1180 (1766) senelerinde olduğu gibi zaman zaman tamir görmüştür. Rebî'ülevvel 973 (Eylül-Ekim 1565)'de Gelibolu Kadısına, iç limanda tersâne olarak kullanılmağa müsâid olan yerin eb'adı sorulmuş, mîrî yerleri izinsiz tasarruf edenlerin men edilmesi, tersâne ve gemi inşasına lüzûmlu ne kadar kereste olduğunun tesbiti emredilmiştir¹³⁰. Bundan bir müddet sonra, Rebî'ülâhır 973 (Ekim-Kasım 1565)'de ise, Kapudân-ı Deryâ Piyâle Paşa'dan, Gelibolu'da inşa edilecek tersâne için taş, kireç ve kereste temin edilmesi ferman olunmuştur¹³¹.

Gelibolu tersânesinin bulunduğu limanın da zaman zaman bakımı yapılıyordu. Nitekim, Evâhır-ı Şevval 1113 (20-29 Mart 1702)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde deniz tarafındaki duvarları yıkılan iç limana, lodos rüzgârının tesiriyle dolan kumların içeriye gemi girmesini engellediği bildirilerek limanın tamir ve içinin temizletilmesi emredilmişti¹³².

XVIII. asrın son çeyreğinde Gelibolu tersânesinin tamamen harab olduğu, zelzeleler dolayısıyla tavanından sonra duvarlarının da yıkıldığı ve yıkık duvarların taşlarının bazı kimseler tarafından gizlice alınarak liman etrafında mahzen ve dükkân yapımında kullanıldığı tesbit edilmektedir. Bu durum, İstanbul'a bildirilmiş olacak ki, 13 Rebî'ülâhır 1180 (18 Eylül 1766) tarihli bir hüküm, Gelibolu nâibi ve Vilâyet iş erlerine gönderilerek liman ve tersâne gözlerinin arâzilerini ölçmeleri ve taşları muhafaza etmeleri emredilmişti¹³³. Bu fermanan anlaşıldığına göre, Gelibolu tersânesinde, limanın bir tarafında 12, diğer tarafında 3 olmak üzere 15 göz bulunmaktaydı¹³⁴. Bütün bunlar, Gelibolu tersânesine zaman zaman sahib çıkıldığını ve tamirine teşebbüs edildiğini göstermektedir.

B. Sinop Tersânesi

Sinop, Karadeniz kıyısındaki tek tabii liman olması ve gemi inşası için lüzumlu kaynaklara sahip bulunması hasebiyle tersâne için ideal bir yerdi¹³⁵. Başta kereste olmak üzere kendir, zift, üstüğü, Sinop ve civarından temin edilmekteydi¹³⁶. Sinop ormanlarındaki kerestenin tasarrufu Tersâne-i Âmire'nin

¹²⁹ Imber, *a.g.m.*, s.236.

¹³⁰ MD.V, s. 175/427.

¹³¹ Bu hükümde, yıkılmağa yüz tutan bir saraydan bahsedilerek, taşlarının tersâne için kullanmaya elverişli olup-olmadığının da araştırılması emredilmiştir (*a.g.d.*, s. 183/446).

¹³² MD.CXII, s. 152/2.

¹³³ Cev-Bah, nr.2794.

¹³⁴ Aynı yer.

¹³⁵ Sinop limanının coğrafi hususiyetleri için bk.Besim Darkot, "Sinop", *İA*, X, İstanbul 1966, s.683.

¹³⁶ Imber, *a.g.m.*, s.244.

inhisarı altında olup, çoğu Sinop'daki gemi inşaatında kullanılmakta, bir kısmı da İstanbul'a gönderilmektedir¹³⁷.

Osmanlı İmparatorluğu, Sinop'taki tersâneyi Candaroğullarından tevârus etmiş¹³⁸ ve XVI-XVII. yüzyıllarda ihtiyacı olan birçok harb gemisini burada yaptırmıştı. Sinop tersânesinde inşa edilen gemiler arasında 973 (1566)'de 15 kadirga, 3 mavna¹³⁹, 979(1571)'da 25 kadirga¹⁴⁰ 1010 (1601)'da 10 kadirga¹⁴¹ 1018 (1609)'de başarda ve kadirga¹⁴² 1037 (1628)'de 2 kadirga¹⁴³ 1043 (1630-4)'de 2 kadirga¹⁴⁴ 1066 (1656)'da 4 kalyon 3 kadirga¹⁴⁵, 1067 (1656)'de 4 kadirga¹⁴⁶ 1107 (1696)'da 2 kalyon¹⁴⁷ ve 1108 (1696-97)'de 20 kalyata¹⁴⁸ bulunuyordu.

İnşa edilen gemi çeşit ve mikdarlarından Sinop Tersânesinin Galata ve Gelibolu'dan sonra üçüncü büyük tersâne olduğu anlaşılmaktadır.

Sinop Tersânesinde inşa edilen gemilere ait masrafın az bir kısmı Hazîne-i Âmire'den karşılanabilmekte, bazen de tamamı civar bölgelere ait gelirlerden tahsis edilmektedir. Nitekim, 1107 (1695-96)'de inşa edilecek 2 kalyonun masrafı olan 49.500 kuruştan 7.500 kuruşu Hazîne-i Âmire'den karşılanmış, 42.000 kuruşu ise, civar bölgenin gelirlerinden¹⁴⁹; 1108 (1696-97)'de ise 20 kalyatanın

¹³⁷ Bk.Kereste bahsi; Darkot, *aynı madde*, s.686.

¹³⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s.145-6.

¹³⁹ Sinop kadısına kereste temini için gönderilen Ramazan 973(Mart-Nisan 1566) tarihli hüküm: *MD.V*, s. 528/1445.

¹⁴⁰ Sinop Kadısına gönderilen Receb 979(Kasım 1571) tarihli hüküm: *MD.X*, s. 260-1/405.

¹⁴¹ 22 Cemâziyelevvel 1010(18 Kasım 1601)'da Sinop Kadısına hitâben yazılan hükümde, üç yıl önce 30 kadirga inşası emredildiği halde, sadece onunun tamamlandığı hatırlatılarak diğerlerinin de bitirilmesi emrediliyordu (İE-Bah,nr.13). Ancak, 1011(1602-3) senesinde henüz bu kadirgaların inşasının tamamlanmamış olduğu görülmektedir (*MAD.73*16, s.61).

¹⁴² Cemâziyelevvel 1018(Ağustos 1609)'de Sinop Mollası ile Sahil, Çanlı ve Gerze kadılarına gönderilen hükümde, mikdar belirtilmeksizin inşa edilecek başarda ve kadirgalara kereste temini emrediliyordu (*MD.LXXVIII*, s. 21/54).

¹⁴³ Kastamonu Sancakbeyi Vezir Mehmed Paşa'ya ve Kastamonu Sancağındaki kadılara gönderilen Şevval 1037(Haziran 1628) tarihli kereste temini ile alakalı hüküm: *MD.LXXXIII*, s. 62/117.

¹⁴⁴ Bu iki kadirganın inşası için 320.000 akçe sarfedildiği Sinop kadısı Mehmed b. İbrahim tarafından tasdik edilmiştir (*MAD.177*, s.23).

¹⁴⁵ 20 Şevval 1066(11 Ağustos 1656)'da Sinop Kadısına (*MAD.9837*, s.105) ve 22 Şevval 1066 (13 Ağustos 1656)'da Sinop ve civarındaki kadılara, gemi inşasına memûr Kapıcı başıya, kethuda yerleri ve yeniçeri serdarlarına gönderilen hükümlerde bu gemilere lüzumlu kerestenin temini emrediliyordu (*a.g.d.*, s.106).

¹⁴⁶ Samsun'da alat toplamaya memûr olan Mustafa Kapudan'a, inşa olunan kadirgalara 100'er kantar alat göndermesi için yazılan 12 Muharrem 1067 (31 Ekim 1656) tarihli hüküm: *a.g.d.*, s.146.

¹⁴⁷ 17 Şa'ban ve 22 Şa'ban 1107 (22 ve 27 Mart 1696) tarihlerinde sâdir olan hükümlerde Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sâhil Kadıları ile iskele eminlerine ve kal'a zabıtlarına, inşa olunacak kalyonlara ihtiyaç olan kerestenin, inşaatta çalışacak marangoz, burgucu ve kalafatçıların temini ferman olunmuştu (*MAD.2150*, vr.144b-145a).

¹⁴⁸ Bu kalyatalara 7000 kuruş masraf tahmin edilmişti (*MAD.2150*, vr.146a).

¹⁴⁹ *MAD.2150*, vr.144b.

masrafı olan 7000 kuruş Canik Sancağı sürsat bedelinden¹⁵⁰ ödenmek üzere havâle edilmişti. Alınacak kereste için ise, hane başına 80 akçe kereste yardım bedeli toplanıyordu¹⁵¹.

C. İznikmid (İzmit) Tersânesi

Osmanlılar tarafından fethinden çok önceleri de tersânesi bulunan İznikmid (İzmit)¹⁵² ve civarında, elverişli ormanların mevcûdiyeti her dönemde gemi inşasını teşvik etmiştir¹⁵³.

İznikmid Tersânesi, gemi tezgâhları ve kereste mahzenleri olan bir tersâne idi¹⁵⁴. Şile ve Gebze'ye ait avârız gelirlerinden sağlanan İznikmid tersâne gelirleri 946-47 (1539-40)'de 100.000 akçe olup, bunun 23.982 akçesi gemi tamiri ve malzemelerin temini için harcanmıştı¹⁵⁵.

İznikmid Tersânesinde zarûret olduğu zamanlarda büyük gemiler de inşa edilmekteydi. Nitekim, 1060 (1650) senesinde bütün İmparatorluk tersâne ve tezgâhlarında 30 kalyon inşasına teşebbüs edildiğinde 2 kalyonun İznikmid'de yapılması plânlanmıştı¹⁵⁶. Ayrıca kalyata, firkate ve işkampoye İznikmid'de inşa edilen gemi çeşitlerinden idi¹⁵⁷.

Hünkâr Sarayı yakınında bulunan İznikmid tersânesinin¹⁵⁸ eski şekli kesin olarak bilinmemekle beraber, Köprülüler devrinde kısmen genişletilerek¹⁵⁹ 1254 (1838)'de II. Mahmud devrinde büyük ölçüde tamir edildiği malûmdur¹⁶⁰. Bunlardan ayrı olarak XVI. yüzyılda da tersânenin zaman zaman tamir geçirdiği tesbit edilmektedir. Meselâ, 961 (1554)'de tamir masrafları için 15.075 akçe

¹⁵⁰ MAD.2150, vr.146a.

¹⁵¹ Şevval 1037 (Haziran 1628)'de Kastamonu Sancağına mutasarrıf olan Vezir Mehmed Paşa'ya ve Kastamonu Sancağındaki Kadılara gönderilen hüküm: MD.LXXXIII, s. 62/117.

¹⁵² İznikmid'e ismini veren Nikomedia zamanında tersânenin ıslah edildiğine dâir bk. Alpagut, *Marmara'da Türkler*, s.40.

¹⁵³ Besim Darkot, "İzmit", *İA*. V/2, İstanbul 1977, s. 1252. İznikmid Tersânesi için bir vesîkada "Tersâne-i Âmire" tabiri geçmektedir (MAD.55, s.193-194) ki bu şekilde kullanılması, muhtemelen İstanbul'daki Tersâne-i Âmire ile olan yakın ilişkisi sebebiyledir.

¹⁵⁴ Evliya Çelebi, 200 kereste mahzeni olduğundan bahseder (*Seyahatnâme*, II, 63).

¹⁵⁵ MAD.523, s.362. Bu miktar, aynı senede Sinop'da yapılan 787.097 akçelik masraf yanından cüz'i bir miktar teşkil etmektedir (MAD.523, s.220-223).

¹⁵⁶ 15 Şa'ban 1060 (13 Ağustos 1650) tarihli Kocaeli Sancağı Mutasarrıfına gönderilen hüküm: KK.72, s.2.

¹⁵⁷ 1108 (1696-97)'de beş kalyata inşa edilmiş (MAD.2150, vr. 146a), Sâbık Âsitâne Kâimmakâmı olan Vezir Osman Paşa nezâretinde Cemâziyelâhır 1109-Receb 1110 (Aralık 1697-Ocak 1699) arasında firkate, kalyata ve işkampoyeler yapılmıştır (KK.5657, s.1). Kapudan Paşa'ya hitâben yazılan Evâsıt-ı Şa'ban 1109 (21 Şubat-3 Mart 1698) tarihli hüküm: MD.CX, s. 297/3. Zilhicce 1109 (Haziran 1698)'da yapılacak gemilerin masraflarının cizye hâsılâtından karşılanması konusunda Vezir Osman Paşa'ya gönderilen ferman: İE-Bah, 1042. Kerestelerin temini için İznikmid'deki kereste Eminî İbrahim Ağa'ya gönderilen emir: İE-Bah, 895.

¹⁵⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnâme*, II, 63.

¹⁵⁹ Darkot, *Aynı yer*.

¹⁶⁰ Alpagut, *Marmara'da Türkler*, s.45.

ödenmiş¹⁶¹ 973 (1566)'da yıkılan dört kapısı ile bazı duvarları ve varil tahtasıyla çubukları ve kereste konulan iki mahzenin tamiri için 8500 akçelik masraf çıkartılmıştır¹⁶².

D. Süveyş Tersânesi

Osmanlılar, Mısır'ın fethinden çok önceleri, Kızıldeniz'e gelen Portekizlilere karşı, Memlûk donanmasına yardım maksadıyla, Süveyş'de donanma inşasına başlamışlardı¹⁶³. Daha 1513'de bir Osmanlı denizcisi olan Selman Reis'in nezâreti altında inşası tamamlanan 20 gemi, Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin huzûrunda denize indirilmişti¹⁶⁴.

1517'de Mısır'ın fethiyle Kızıldeniz ve bilhassa Hicaz'ın muhafazasını Osmanlılar deruhde edince, 1526'da Yemen, 1538'de Aden zaptedilerek bölgede kontrol tesis edilmeye çalışıldı¹⁶⁵ ve Süveyş Kapudanlığı ile tersânesi Kızıldeniz ve Hind Okyanusu için bir donanma üssü haline getirildi¹⁶⁶.

931 (1525)'de Kızıldeniz'de bulunan Osmanlı donanmasının mevcudu 6 başarda, 8 kadirga, 3 kalyata idi¹⁶⁷. 937 (1530-31)'de Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa kumandasında Yemen ve Hind sularındaki Portekizlilerle savaşmak maksadıyla Süveyş Tersânesinde 30'u kadirga¹⁶⁸ olmak üzere 80 gemi inşa edilmişti¹⁶⁹. Hadım Süleyman Paşa'nın 1538'de başlayan Hind seferiyle, Osmanlıların Kızıldeniz ve Hind Okyanusu'ndaki deniz faaliyetleri giderek artmış ve ihtiyaç olan donanma Süveyş Tersânesinde inşa edilmiş, burada dâimî bir donanma bulundurulmuştu. Nitekim, 1561'de 25 gemi¹⁷⁰ 975(1567)'de 5 kadirga¹⁷¹ 985(1577)'de 4 kalyata¹⁷² 994(1586)'de 20 kadirga¹⁷³ inşa, 1047(1637-

¹⁶¹ MAD.55, s.193-197.

¹⁶² 8 Şevval 973 (28 Nisan 1566) tarihli, İznikmid Kadısına gönderilen hüküm: MAD.2775, s.1411.

¹⁶³ Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", TD.31, İstanbul 1978, s.83.

¹⁶⁴ Yakub Mughul, "Portekizli'lerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1967, s.39.

¹⁶⁵ Imber, *a.g.m.*, s.269-270.

¹⁶⁶ Muharrem 982 (Nisan-Mayıs 1574)'de Süveyş Kapudanlığına 200.000 akçe ile tayin yapılmıştı (MD.XXV, s. 127/1386).

¹⁶⁷ Özbaran, *a.g.m.*, s.89.

¹⁶⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 26b.

¹⁶⁹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974, s.15.

¹⁷⁰ George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks and The Arabs*, Urbana 1942, s.95. Safer 967 (Kasım 1559)'de Mısır Beylerbeyisine yazılan hükümde, Süveyş'de yapılmakta olan gemilerin bir an evvel tamamlanması emredildiğine (MD.III, s. 195/550) göre, sözü edilen gemilerin bunlar olması mümkündür.

¹⁷¹ Turgut Işıksal, "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersânesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", *BTTD*, 18, İstanbul 1969, s.57. Rebî'ülevvel 975 (Eylül 1567)'de Açe Padişahına yardım için Süveyş'den onbeş kadirga ve iki barça yardıma gönderilmesi isteniyordu (MD.VII, s. 86/233).

¹⁷² MD. XXX, s. 365/861-862.

¹⁷³ Portekiz tehlikesine karşı Süveyş'de yirmi kadirga yaptırtması için Mısır Beylerbeyisine gönderilen Safer 994 (Ocak 1586) tarihli hüküm: MD.LX, s. 165/363.

38)'de mevcûd gemiler tamir edilmiş¹⁷⁴ 1111 (1699-1700)'de Haremeyn'e zahire nakli için 3 kalyon¹⁷⁵ inşasına başlanmıştı.

Süveyş Tersânesinde inşa olunacak gemiler için lüzumlu kereste, demir, çivi, çuka, yelken bezi ve sair malzemeler Tersâne-i Âmire mahzenlerinden veya o civardan temin edildiği gibi, çalıştırılacak ustalar da İstanbul'dan gönderilmekteydi. Meselâ, 1531'de Süveyş, İskenderiye ve Reşid'de yapılacak 40 küçük, 10 büyük kadirga, 20 büyük, 10 küçük fusta gemi için 3000 kişi çalışmış ve ihtiyaç olan yelken bezi, halat, top ve mühimmat İstanbul'dan nakledilmişdi¹⁷⁶. 937 (1530-31)'de Süveyş'de inşa olunacak gemiler için tanzim edilen bir muhasebe defterinde de Hazine-i Âmire'den ödenmek üzere tahsis edilen 1.996.773 akçe ile kereste, çivi, yelken bezi, çuka, top, demir mühimmat ve peksimed gönderildiği¹⁷⁷, gemi inşasında çalışmak üzere Galata Tersânesinden sevk edilen 43 kişilik kalafatçı, neccar, pâru-trâş, haddâd ve makaracılara 11.727,5 akçe ödendiği tesbit edilmektedir¹⁷⁸. Yine, 1111 (1699-1700)'de inşa olunacak 3 kalyon için lüzumlu kereste İznikmid ve civarından¹⁷⁹ diğer mühimmat İstanbul'dan¹⁸⁰ sevk olunmuştur.

Süveyş Tersânesini Memlûk Devletinden tevârüs eden Osmanlılar, burada Akdeniz tipi gemiler inşa etmişlerdi. Bu tersânedeki gemi inşa faaliyetleri, sefer seneleriyle alâkalı olarak bazan artmakta, bazan ise, sanki bir tersâne mevcudiyetinden şüphe ettirecek derecede azalmakta idi¹⁸¹.

E. Birecik Tersânesi

Birecik Tersânesinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. asrın ilk yarısında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 959 (1552) senesinde bir sandal inşa edilen¹⁸² Birecik Tersânesinde 979 (1571)'da 250'si asker,

¹⁷⁴ MAD.18061, s.3. IV.Murad'ın Mısır Beylerbeyisi Bayram Paşa'ya gönderdiği tarihsiz bir hatt-ı hümayûnda, Süveyş Tersânesinde her zaman için kadirga bulunması âdet olduğu halde, uzun zamandır buna riâyet edilmediği için zarar görüldüğü ileri sürülerek derhal üç çekdirir gemi inşa edilmesi emredilmişti (IV. Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (İÜK), TY.6110, vr. 74).

¹⁷⁵ Bu Kalyonların inşasına lüzumlu kerestelerin Beykoz ormanlarından temini için 24 Receb 1111 (12 Ocak 1700) tarihli Yoros Kadısına gönderilen emirname: İE-Bah, 915.

¹⁷⁶ Özbaran, a.g.m., s.96. Yine bu maksadla, 937(1530-31)'de 1.509.446 akçe tutarında malzeme nakledilmişti (KK.5638, s.2,9).

¹⁷⁷ KK.5638, s.2,9.

¹⁷⁸ KK.5637, s.26-27.

¹⁷⁹ İE-Bah, 633; MAD.2714, s.212-218.

¹⁸⁰ IV.Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları, vr.74b.

¹⁸¹ Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis", *Belleten*, XXXIV/134, Ankara 1970, s.235.

¹⁸² Bu sandalın inşası için 2648,5 akçe masraf yapılmıştır (MAD.55, vr.443a-444a).

150'si zahire gemisi olarak 400 gemi inşa edilmişti¹⁸³. XVII. ve XVIII. asırlarda da Birecik'de gemi yapımına devam edilmiştir. Meselâ, 1111 (1699-1700)'de 60 firkate¹⁸⁴, 1147 (1734)'de 20 firkate, 40 nehir gemisi¹⁸⁵ 1158 (1745)'de 124 gemi¹⁸⁶ yapılmıştı.

Birecik, gemi inşası için lüzumlu çivi ve kereste malzemelerinin bulunduğu bölgelere yakın olduğundan Süveyş Tersânesinde olduğu gibi İstanbul'dan malzeme gönderilmesine ihtiyaç kalmıyordu. Kereste Maraş, Malatya, Behisni, Antep, Kâhta ve civarındaki ormanlardan temin ediliyor, kesildikten sonra at, deve, öküz ve katır gibi hayvanlara ve arabalara yüklenecek Birecik'e naklediliyordu¹⁸⁷. Demir ise Adana Eyâletinden develerle getirtiliyordu.¹⁸⁸ Mimar, marangoz gibi san'atkârlar ise İstanbul'dan gönderiliyordu¹⁸⁹.

F. Basra Tersânesi

Mısır'ın fethiyle (1517) Süveyş Tersânesi'ne sahip olan ve Kızıldeniz ile Hind Okyanusu'na açılan Osmanlılar, 1538'de Basra'yı alarak yeni bir liman ve üs elde ettiler¹⁹⁰. XVI. asırda Basra Tersânesi ile birlikte ihdâs edilen kapudanlılık, XVII. asırda da Basra Kapudanlılığı olarak mevcûdiyetini devam ettirdi¹⁹¹.

1563'de Basra Tersânesini gezen Portekizli bir seyyah, burada yeni yapılmış beş kadirga bulunduğunu, ayrıca kalyon tipli gemiler gördüğünü belirtmektedir¹⁹². Yine Basra Tersânesinde 979(1571)'de beş kalyata inşa¹⁹³ 981(1573) sene-

¹⁸³ Cengiz Orhonlu-Turgut Işıksal, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *TD*, 17-18, İstanbul 1963, s. 79; Krş. Nejat Göyünç, "XVI.Yüzyılda Güney-doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Mehtinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s.87.

¹⁸⁴ İE-Bah, 908. Aynı senede inşa edilen firkateier için kereste temin ediliyordu (*MAD*.7915, s.370-377; *MAD*.2714, s.244).

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.405.

¹⁸⁶ Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.79-83.

¹⁸⁷ Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.79-80. 1111 (1699-1700) senesinde bu havalideki ormanlardan kereste kesmek üzere mekkârî, baltacı ve bıkkıcı temin edilmişti (*MAD*.7915, s.370-377).

¹⁸⁸ Birecik'de gemi inşa eden Abdurrahman'a gönderilen 12 Ramazan 1111 (3 Mart 1700) tarihli fermanda, Adana Beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın 150.000 vakıyye demiri sevkettiği, bundan başka ihtiyaç olursa bildirmesi emrediliyordu (*İE*.Bah, 914).

¹⁸⁹ 15 Ramazan 1111 (6 Mart 1700)'de İstanbul'dan Birecik'e gidecek marangozları götürecek olan mübâşire harc-ı râh verilmesi için Rûznâmçeci Efendi'ye buyuruldu gönderilmişti (İE-Bah,nr.1055). Bu konuda ayrıca bk. Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.83.

¹⁹⁰ Özbaran, *Hindistan Yolu*, s.112-119. Basra Beylerbeyiliğinin kuruluşu ise, 1546'dır (İnalçık, a.g.e., s.106).

¹⁹¹ Evâil-i Muharrem 1038(31 Ağustos-9 Eylül 1628) tarihinde Basra Kapudanı iken vefat eden Yunus oğlu Ömer'in yerine oğlu Yakub kapudan nasb edilmişti (*KK*. 265, s.49/5).

¹⁹² Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *TD*, 25, İstanbul 1971, s.60.

¹⁹³ Receb 979 (Kasım-Aralık 1571) tarihli Haleb Defterdarına 5 kalyata inşası için Birecik'den Basra'ya gönderilen kerestenin eksik olduğu ve tamamlanması konusunda yazılan hüküm: *MD*.X, s.270/421-422.

sinde 15 kadirga tamir edilmişti¹⁹⁴. Bu kadirgalar bir ay zarfında tamir olunduguna göre, Basra Tersânesinde en azından 15 göz bulunması gerekmektedir¹⁹⁵.

Basra Tersânesinde inşa edilen gemilere lüzumlu kereste, Birecik için olduğ gibi Maraş, Behisni, Antep, Kâhta ve sâir bölgelerden sağlanmakta ve Fırat nehri vasıtasıyla Basra'ya nakledilmektedir¹⁹⁶.

G. Rusçuk Tersânesi

Osmanlı Devletinin Macaristan'ı fethi ile, Tuna'da bir donanma vücuda getirilmiş¹⁹⁷ ve Rusçuk Tersânesinde de Tuna için kullanışlı kalyata, fırkate, şayka ve üstüaçık gibi gemiler yanında muhafaza maksadıyla aktarma, şalope ve kır-langıç gemileri inşa edilmeye başlanmıştı¹⁹⁸.

Rusçuk sahilindeki tersâne, Tuna'daki gemilerin kışladıkları emin bir mahal olduğu gibi, aynı zamanda Tuna donanmasının inşası ve tamiri hususunda Tersâne-i Âmire'nin bir kısım vazifesini üzerine almaktaydı¹⁹⁹.

XVI. ve XVII. asırlarda Rusçuk Tersânesi faaliyetine devam etmiş, 973 (1565)'de 15 gemi²⁰⁰ 1102(1690-91)'de 100 fırkateden bir kısmı²⁰¹ burada inşa edilmişti.

H. Samsun Tersânesi

Sinop'dan sonra Karadeniz'in en fazla gemi inşa edilen ve bilhassa kendir teli dokunan tersânesi Samsun'da idi. 979 (1572)'de 5 kadirga²⁰² 1010 (1601-

¹⁹⁴ Şa'ban 981(Kasım-Aralık 1573) tarihli buyrucluya göre, Basra'ya tâbi برنگ sancakbeyi Ahmed Bey, bir ay zarfında Basra'daki onbeş kadirganın tamirini gerçekleştirdiği için Bağdad Beylerbeyisinin arzıyla 20.000 akçe terakki almıştı (MD.XXV, s. 6/40).

¹⁹⁵ Özbaran, *Aynı yer*; Imber, *a.g.m.*, s.273.

¹⁹⁶ Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.80. 967 (1559-60) senesinde inşa edilecek gemilerin keresteleri bu bölgeden temin ve nehir yoluyla nakledilmişti (MD.III, s. 169/463, s. 258/747, s. 286/834, s. 396/1185, s. 418/1249). Zilhicce 985 (Şubat 1578) tarihiyle Zülkadirli Beylerbeyisine, Ayıntab sancakbeyine, Haleb beylerbeyisine ve defterdârına gönderilen hükümler de bu mealdedir (MD.XXXII, s. 70/148-150).

¹⁹⁷ Tuna nehri üzerinde gemi inşasına daha Fatih Sultan Mehmed zamanında başlanmıştı (İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter, tenkidli Transkripsiyon, neşr. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s.121).

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.403-404. Tuna'nın fethinden sonra, bu havalideki Osmanlı siyâsetinin takib ettiği esaslar için bk.Tayyib Gökbilgin, "XVI.Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alâka ve İrtibat, Muhtelif Vecheleri", *AÜDTCFD*, XIII/4, Ankara 1955, s.63-67.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, aynı yer. Tuna'da bulunan fırkate ve şayka kumandanlarına gönderilen Şa'bân 1103 (Nisan 1692) tarihli hüküm: MD.CII, s. 209/806.

²⁰⁰ Cemâziyelâhır 973 (Ocak 1566)'de Rusçuk kadısına gönderilen hükümde beş gemi yaptırılması emredilmiş (MD.V, s. 288/744), Ramazan 973(Mart 1566) tarihli hükümde ise, daha önce onbeş geminin inşası emrolunduğu zikredilmiştir (*a.g.d.*, s.502/1366).

²⁰¹ Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyî* ât, s. 530.

²⁰² Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Samsun Kadısına gönderilen hüküm: MD.X, s. 107/

02)'da 7 kadirga²⁰³ 1061 (1650)'de kalyon²⁰⁴ 1066(1655-56)'da 2 kalyon 2 kadirga²⁰⁵ 1067(1656-57)'de 4 kadirga²⁰⁶ ve 1115 (1703)'de bir firkate²⁰⁷ inşa edilmiştir.

Samsun Tersânesi zamanla harab olduğundan tamire ihtiyaç olmaktaydı. Nitekim, tersâne içinde yer alan ve alat imâl edilen telhânelerin tamiri için 1070 (1659)'de 4 yük akçe²⁰⁸ 1110 (1699)'da 300 kuruş²⁰⁹ masraf tahmin edilmişti.

I. Kefken Tersânesi

İnşa edilen gemi mikdarından, Kefken Tersânesinde de büyük bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. İnebahtı'nın akabinde (979/1572) 15 kadirga²¹⁰ 1115 (1703)'de 2 firkate²¹¹ inşa edilmişti. Kefken Tersânesi bir fermandan ihdâs edilmiş ve tamiri için, avârız-ı divâniyyeden muaf olmak mukabilinde o havaliden 8 kişi kendi istekleriyle görevlendirilmişlerdi²¹².

İ. Diğer Gemi İnşa Tezgâhları

Bilhassa büyük hazırlıkların yapıldığı harp senelerinde, Tersâne-i Âmiire ve diğer tersâneler haricindeki gemi inşa tezgâhlarında da ihtiyaç olan gemilerin inşasına çalışılmaktaydı. Ancak, buradaki faaliyetler de, yine Tersâne-i Âmiire'nin kontrolünde gerçekleşmekte idi. Bunun için Tersâne-i Âmiire Emininin tesbit ettiği lüzumlu malzemenin mikdarlarını ihtiva eden hükümler, o mahallerin kadılarına veya diğer alâkahılarına gönderilmekte, gemiler tekne halinde inşa

²⁰³ İE-Bah.nr.13.

²⁰⁴ 8 Safer 1061(31 Ocak 1651)'de Canik Sancağındaki Kadılardan inşası tamamlanan kalyonların denize indirilmesi için adam göndermeleri istenmişti (KK.72, s.149).

²⁰⁵ MAD.9837, s.105.

²⁰⁶ MAD.9837, s.146.

²⁰⁷ Bu firkate 16 oturaklı idi (KK.5658, s.1).

²⁰⁸ 15 Rebî'ülâhır 1070(30 Aralık 1659) tarihli Samsun Kadısına gönderilen hüküm: MAD.7591, s.43.

²⁰⁹ Bu tamire, 3 Ramazan 1110(5 Mart 1699)'da başlanmıştı (MAD.2714, s.185).

²¹⁰ Şevval 979 (Şubat 1572)'de inşası emrolunan 10 kadirga için lüzumlu kerestenin temini maksadıyla Şile, Sabanca, Akyazı, Konrapa, Göynük, Bendereğli, Yenice-i Taraklı, Geyve ve Akhisar kadılarına hüküm gönderilmiş (MD.XVIII, s. 144/303), Zilka'de 979 (Nisan 1572) tarihli Kandıra Kadısına gönderilen hükümde ise, bunlara bir başarda ve dört kadirganın inşası ilâve edilmiştir (MD.XVI, s. 283/538). Yine aynı tarihli mütekaid vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde, 15 geminin ihtiyacı olan kendirin temini emredilmiştir (a.g.d. s. 92/181). 25 Rebî'ülevvel 980(5 Ağustos 1572)'de Kandıra Kadısına ve Nuh Çavuş'a yazılan hükümde, inşası tamamlanan 15 kadirgada çalışan neccar ve kalafatçıların ücretlerinin ödenmemesinin sebebi sorulmuş (KK.67, vr.162a/1), 3 Rebî'ülâhır 980 (13 Ağustos 1572)'de Galata Harcı Hassa Eminine mevzû ile alâkalı tezkire yazılmış (a.g.d., vr.180/3) ve aynı meâlde 14 Cemâziyelâhır 980 (22 Ekim 1572) tarihli İznikmid ve Ada Kadılarına (a.g.d., vr.298a/3) hüküm gönderilmişti.

²¹¹ Bu firkatelerden biri 14, diğeri 16 oturaklı idi (KK.5658, s.1).

²¹² 24 Safer 980 (6 Temmuz 1572) tarihli Kandıra Kadısına gönderilen hüküm: KK.67, vr.97a/3.

edildikten sonra teçhiz ve silâhla donatılması işleri için Tersâne-i Âmire'ye getirilmekteydi²¹³.

XVI. asırda İnebahtı mağlûbiyetinin akabinde, XVII. asırda ise, uzun seneler devam eden Girid seferleri sırasında birçok sahil iskelesinde gemi inşa edilmesi için emirler verildiğine ve inşaat faaliyetlerinin devam ettiğine şahid olmaktadır. Meselâ, Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Vize Beyi'ne, gemi inşası ile vazifeli Said Kethudâ'ya ve Tersâne Kâtibi'ne gemi inşası için gerekli çivin temini husûsunda yazılan hükümden Rumeli ve Anadolu'da 50'şer aded olmak üzere 100 geminin yeniden inşa edileceği öğrenilmektedir²¹⁴. Bu dönemde Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi sayısının 134 olduğu²¹⁵ düşünülecek olursa, Tersâne-i Âmire haricindeki inşa faaliyetlerinin de toplam içinde büyük payı bulunduğu anlaşılır. Yine 1115 (1703) senesinde Karadeniz'in muhafazası için sadece Karadeniz sahillerinde 40'ı Anadolu, 40'ı Rumeli tarafında olmak üzere 80 firkate inşa edildiğini görmekteyiz.²¹⁶

XVIII. asrın başlarına kadar Karadeniz sahillerinde 44, Tuna nehri üzerinde 6, Marmara ve Akdeniz sahillerinde 15 olmak üzere toplam 65 gemi tezgâhı bulunduğunu tesbit etmekteyiz.

Meselâ, Karadeniz sahillerindeki gemi inşa tezgâhlarından *Şile*, *Kerpe* ve *Akçaşehir*'de 1115 (1703) senesinde ikişer, *Alaplı*'da bir firkate²¹⁷ *Ereğli*'de 1066 (1655-6)'da dört²¹⁸ 1103 (1691-92)'de üç kalyon²¹⁹ 1067(1657)'de dört kadirga²²⁰ ve 1115 (1703)'de iki firkate²²¹ *Bartın*'da 1010 (1601-2)'da yedi²²² Girid seferinin yeni başladığı 1055 (1645)'de²²³ ve seferin devam ettiği 1066 (1655-56)'da²²⁴ onar kadirga, 1115 (1703)'de iki firkate²²⁵ *Amasra*'da 1010 (1601-2)'da dokuz kadirga²²⁶ 1060 (1650)'da iki burtun kalyonu²²⁷ ve 1115 (1703)'de iki firkate²²⁸ 1115 (1703)'de *Kitros* ve *İnebolu*'da ikişer, *Alavra* ve *Gerze*'de birer firkate²²⁹

²¹³ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsalar*, İstanbul 1329, s.3.

²¹⁴ MD.XVI, s. 78/156.

²¹⁵ M.Cavid Baysun, "Lepanto", *İA.VII*, Ankara 1972, s.44; Krş. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973, III/1, 22-23.

²¹⁶ KK.5658, s.1-3.

²¹⁷ KK.5658, s.1.

²¹⁸ MAD.9837, s.105.

²¹⁹ İE-Bah.nr.446.

²²⁰ MAD.9837, s.146.

²²¹ KK.5658, s.1.

²²² İE-Bah.nr.13.

²²³ MAD.6268, s.56-57.

²²⁴ MAD.9837, s.105.

²²⁵ KK.5658, s.1.

²²⁶ İE-Bah.nr.13.

²²⁷ KK.72, s.5.

²²⁸ KK.5658, s.1.

²²⁹ Aynı yer.

Çayağzı'nda 1101-3 (1690-92) arasında üç kalyon²³⁰ 1107-8 (1695-97) arasında iki kalyon²³¹ ve 1111 (1699)'de iki kalyon²³² *Küplüağzı*'nda 1111 (1699)'de iki kalyon²³³ 1115(1703)'de Ünye'de iki, Giresun'da üç, Tirebolu ve Görele'de ikişer fırkate²³⁴ Trabzon'da 964-5 (1577-78)'de üç kadirga, üç kalyata²³⁵ 1115 (1703)'de dört fırkate²³⁶ 1186 (1772)'da iki kalyon²³⁷ 1115 (1703)'de Rize ve Gönnye'de ikişer fırkate²³⁸, Azak'ta²³⁹, 1115(1703)'de Taman ve Kerş'de ikişer fırkate²⁴⁰, Kefe'de beş fırkate²⁴¹ Bahklaşa'da 1066 (1655-56)'da üç kalyon, üç kadirga²⁴², 1115(1703)'de iki fırkate²⁴³, yine 1115 (1703)'de Gözleve'de iki, Özi'de dört, Akkırman'da ve Kili'de üçer, Karaharman, Köstence, Mankalya ve Kavarna'da birer fırkate²⁴⁴ Balçık'da iki fırkate²⁴⁵, Varna'da 964 (1557)'de iki top gemisi²⁴⁶ İnebahtı mağlûbiyetinden sonra 979 (1572)'da 15 kadirga²⁴⁷, 1060 (1650)'da bir²⁴⁸, 1103 (1692)'de üç

²³⁰ Bu kalyonlar için 9 Cemâziyelâhır 1101 (20 Mart 1690) tarihli Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir hüküm (MAD.10300, s.300) ile 15 Cemâziyelâhır 1101 (26 Mart 1690) tarihli Karadeniz sahilindeki kadılara ve a'yân-ı vilâyetin iş erlerine gönderilen hükümde (KK.2472, s.60) kereste ve inşaatta çalışacak san'atkar istenmiş, 7 Şaban 1102 (6 Mayıs 1691)'de kereste vermekten kaçınan Bafra ve Alaçam kadıları şikâyet edilmiş (İE-Bah.nr.431) ve nihayet 1103(1692)'de inşaat tamamlanmıştır (MAD.3456, s.322).

²³¹ Rebî'ülâhır 1107 (Ekim 1695)'de başlanan iki kalyonun inşası (Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyî*ât, s.757), 1108 (1696-7)'de tamamlanmıştır (MAD.2150, vr. 145b).

²³² MAD.2714, s.187.

²³³ Bu kalyonların inşası sırasında Kitros'dan Giresun'a kadar olan Karadeniz kıyısındaki kadılara, kethuda yerlerine, yeniçeri serdarları ve a'yân-ı vilâyetin iş erlerine gönderilen 2 Rebî'ülevvel 1111 (28 Ağustos 1699) tarihli hükümde inşaatta çalışacak marangoz, burgucu ve kalafatçıların temini (MAD.2714, s.186), 20 Rebî'ülevvel 1111 (15 Eylül 1699)'de Sinop, Sahil, Gerze, Alaçam ve Bafra Kadılarından da istenen keresteyi göndermeleri (MAD.2714, s.187) ferman olunmuştur.

²³⁴ KK.5658, s.1. Ünye tersânesi 1214/1799 (Cev-Bah.nr.1287) ve 1216/1801 (Cev-Bah.nr.848) senelerinde tamir edilmiştir.

²³⁵ MAD.55, vr.499a-501b.

²³⁶ KK.5658, s.1.

²³⁷ Mehmed Hasib, *Rûznâme-i Vukû'ât*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, (Atatürk Kitaplığı), Muallim Cevdet Kısmı, K.578, vr.12a.

²³⁸ KK.5658, s.2.

²³⁹ Azak kalesinin ve civarının muhafazası maksadıyla kurulan Azak Kapudanlığına bağlı olarak Azak tersânesi de faaliyette idi. Nitekim, Zilhicce 966 (Eylül 1559)'da Azak tersânesinin ikmâl edilerek oradaki gemilerin muhafaza hizmetinde kullanılması için Kefe Beyine hüküm gönderilmiştir (MD.III, s. 118/305).

²⁴⁰ KK.5658, s.3.

²⁴¹ KK.5658, s.3. Ayrıca, Safer 976 (Temmuz-Ağustos 1568)'da Kefe Beyine (MD.VII, s. 659/1833) ve Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Azak Beyine (MD.XVI, s. 38/69) Kefe tersânesinde gemi inşası emredilmiş, 987 (1579)'de (MD.XXXVI, s. 225/594) ve 1016(1608)'da (MD.LXXVI, s. 130/337) tersânenin harap olan yerleri tamir edilmişti.

²⁴² MAD.9837, s.105. 1103(1692)'de 6 kalyon inşasına teşebbüs edildiyse de sonradan vazgeçilmiştir (İE-Bah.nr.446).

²⁴³ KK.5658, s.3.

²⁴⁴ KK.5658, s.3.

²⁴⁵ KK.5658, s.2.

²⁴⁶ MAD.55, vr.490b-492b.

²⁴⁷ Bu kadirgaların inşasında kullanılacak kerestenin temini için Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Silistre livasındaki kadılara (MD.X, s. 245-6/377) ve Kapudan Paşa'ya (MD.XVI, s. 245/477) hüküm gönderilmiştir.

²⁴⁸ KK.72, s.15.

kalyon²⁴⁹, 1066(1655-6)'da dört kadirga²⁵⁰, ve 1115(1703)'de üç firkate²⁵¹, *Misivri*'de 1115(1703)'de bir firkate²⁵², *Ahyolu*'nda İnebahtı mağlûbiyetinden sonra 979 (1571) senesinde 25 kadirga²⁵³, 1115 (1703)'de bir firkate²⁵⁴, *Burgos*'da 1115 (1703)'de bir firkate²⁵⁵, *Kamçısuyu*'nda 1103 (1692)'de altı kalyon²⁵⁶, *Süzebolu*'da 1019 (1610)'da kadirga²⁵⁷, 1115(1703)'de bir firkate²⁵⁸, *Vasilikoz* ve *Ahtabolu*'da 1115 (1703)'de birer firkate²⁵⁹, *İneada*'da İnebahtı sonrasında 979 (1571)'da 10 gemi²⁶⁰, 1115 (1703)'de iki firkate²⁶¹ ve *Vize*'de 979 (1571)'de beş kadirga, bir başarda²⁶² inşa edilmisti.

Tuna nehri üzerindeki gemi inşa tezgâhlarından *İsmail Geçidi*'nde 1109 (1697-8) senesinde bir şayka²⁶³, *Vidin*'de 958(1551)'de 50'si zahire, 50'si at gemisi olmak üzere 100 gemi²⁶⁴, *Semendire*'de 963 (1556)'de 100 gemi²⁶⁵, 973 (1565)'de 250 gemi²⁶⁶, 979(1572)'da 20 at gemisi²⁶⁷, *Niğbolu*'da 958 (1551)'de 100 gemi, 5 kayık²⁶⁸, *Mohaç*'da 958 (1551)'de 30'u şayka, 30'u köprü, 46'sı zahire, 3'ü iskele gemisi olmak üzere 109 gemi²⁶⁹ ve XVII. yüzyılda *Budin*'de 100 şayka²⁷⁰ yaptırılmıştı.

Marmara bölgesinde bulunan *Sakarya* nehrinde 979 (1571)'da beş kadirga²⁷¹, *Sabanca*'da 1109 (1697-98)'da iki üstüaçık²⁷², *Silivri*'de 979 (1571)'da 22

²⁴⁹ İE-Bah.nr.446.

²⁵⁰ MAD.9837, s.123.

²⁵¹ KK.5658, s.2.

²⁵² KK.5658, s.2.

²⁵³ Bu kadirgaların inşası için Şa'ban 979 (Aralık 1571)'da Vize ve Pınarhisarı Kadılarına (MD.X, s. 299/485) ve Şevval 979 (Şubat 1572)'da Ahyolu Kadısına ve Hasan Çavuş'a (MD.X, s. 129/202) hüküm gönderilmiştir.

²⁵⁴ KK.5658, s.2.

²⁵⁵ Aynı yer.

²⁵⁶ Bu kalyonların inşasından daha sonra vazgeçilmiştir (İE-Bah, nr.446).

²⁵⁷ Rebî'ülevvel 1019 (Mayıs-Haziran 1610) tarihli Silistre Beylerbeyisine, Rusçuk ve Süzebolu kadılarına gönderilen hüküm: MD.LXXIX, s. 271/679.

²⁵⁸ KK.5658, s.2.

²⁵⁹ Aynı yer.

²⁶⁰ Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571) tarihli Vize Kadısına gönderilen hüküm: MD. XVI, s. 80/160.

²⁶¹ KK.5658, s.2.

²⁶² Şa'ban 979 (Aralık 1571) tarihli Vize Beyine gönderilen hüküm: MD.X, s. 299/484.

²⁶³ MAD.2731, s.176.

²⁶⁴ MAD.55, vr.435a-436a.

²⁶⁵ MAD.55, vr.470b-471a.

²⁶⁶ Bunlardan 50'sinin şayka olması Rebî'ülâhır 973 (Kasım 1565) tarihinde Semendire Beyine emrediliyordu (MD.V, s. 201/496).

²⁶⁷ Semendire Beyine ve Kadısına Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde gönderilen hüküm: MD.X, s. 231/356.

²⁶⁸ MAD.55, vr.437a-439a.

²⁶⁹ MAD.55, vr.433a-434a.

²⁷⁰ IV.Murad, 100 şayka yapılmasını emretmişti (IV.Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları, vr.124b-125a).

²⁷¹ Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Akhisar, Geyve, Yenice, Göynük ve Akyazı Kadılarına yazılan hükümde, onbeş kadirga inşası için san'atkâr temini emredilmiş (MD.XVI, s. 42/

oturulmuş bir gemi²⁷³, *Kemer*'de 979 (1571)'da 10 kadirga²⁷⁴, 980 (1572)'de beş kadirga²⁷⁵ ve 1066 (1655-56)'da bir kalyon, beş kadirga²⁷⁶, *Biga*'da 979 (1572)'da 10 kadirga²⁷⁷ ve *Samanlı*'da bir kadirga²⁷⁸ inşa edilmişti.

Ege ve Akdeniz sahillerindeki gemi inşa tezgâhlarından *Sakız*'da 1114 (1702)'de bir kadirga²⁷⁹, *İstanköy*'de 979 (1572)'da iki kalyata²⁸⁰, *Rodos*'ta 1113 (1702)'de iki dolap kayığı²⁸¹, *İnebahtı*'da 973 (1565)'de 18 oturaklı gemi²⁸², *Preveze* ve *Avlonya*'da²⁸³, *Nova*'da 963 (1556)'de 200 zahire gemisi²⁸⁴, *Antalya*'da 979 (1572)'da 10 kadirga²⁸⁵ ve *Kuşadası*'nda 1120 (1708)'de bir şayka²⁸⁶ inşa edilmişti.

79), ancak, Receb 979 (Kasım 1571) tarihinde Kandıra Kadısına ve Nuh Çavuş'a gönderilen hükümde bunlardan onunun inşasından vazgeçildiği bildirilmiştir (MD.X, s. 292/468).

²⁷² MAD.2732, s.102; KK.5657, s.29.

²⁷³ Receb 979 (Kasım 1571) tarihiyle İznikmid Kadısına (MD. XVI, s. 140/271), Silivri Kadısına (a.g.d., s. 146/287) ve Tersâne-i Âmire Eminine (a.g.d., s. 147/288) gönderilen hükümlerde, Reisülküttâb Feridun Ahmed'in inşa ettirdiği yirmiiki oturaklı gemiye lüzumlu malzemenin temini emrediliyordu.

²⁷⁴ Receb 979 (Kasım 1571) tarihinde Yeniçeri Ağası'na (MD.X, s. 271/425) ve Gelibolu Kadısı ile Eminine (a.g.d., s. 271/426) hükümler gönderilmiştir.

²⁷⁵ 27 Cemâziyelâhür 980 (4 Kasım 1572) tarihli Galata Eminine gönderilen hüküm: KK.67, vr. 314b/4.

²⁷⁶ MAD.9837, s.105.

²⁷⁷ Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Kapudân'a (MD.XVIII, s. 46/88) ve Marmara Kadısına (MD.X, s. 160/244) hükümler gönderilmiştir.

²⁷⁸ Samanlı'da inşa edilecek kadirgalara ihtiyaç olan kerestenin temini için Safer 1005 (Eylül-Ekim 1596)'de Beyşehri Kadısına hüküm gönderilmiştir (MD. LXXIV, s. 65/195).

²⁷⁹ Şa'ban 1114 (Aralık 1702) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde derya beyi Salih'e Sakız'da gemi inşasına müsâade edilmesi emrolunuyordu (MD.CXII, s. 427/1).

²⁸⁰ Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Rodos Beyine yazılan hüküm: MD. XVI, s. 225/435.

²⁸¹ Cemâziyelevvel 978 (Ekim 1570) tarihinde Rodos Dizdarı'na gönderilen hükümde, Rodos tersânesinin limana yakın olan taraftaki tahta kapısının değiştirilerek demir yapılması emrediliyordu (MD.XIV, s. 571/809). Evâhır-ı Receb 1113 (21-31 Aralık 1701) ve Evâhır-ı Şa'ban 1113 (20-29 Ocak 1702) tarihlerinde ise, Kadirga limanı ve büyük liman denilen iki limanın temizlenmesi için Kapudan Abdülfettah Paşa'ya iki dolap kayığı inşa ettirmesi emredilmiştir (MD. CXII, s.74/2, s. 100/2).

²⁸² Cemâziyelevvel 973 (Kasım-Aralık 1565)'de İnebahtı'daki Çerkes Süleyman Reis'e gönderilen hükümde, levendlerden isteyenlerin 18 oturaklı gemi yapmalarına izin verilmesi emredilmiştir (MD.V, s. 225/574). Yine Ramazan 1014 (Ocak 1606) tarihinde İnebahtı Beyine, Kadısına, Nâzırına ve Eminine gönderilen hükümde, korsan gemilerine karşı muhafaza maksadıyla eski gemilerin tamin edilmesi emredilmiştir (MD.LXXVII, s. 248/662).

²⁸³ 905 (1499-1500) senesinde Preveze ve Avlonya'da inşa olunacak gemilerde çalışmak üzere Ayazmend Kazasından 15 kalafatçı gönderilmiştir (MAD.23051, s.2).

²⁸⁴ MAD.55, vr.445a-448a.

²⁸⁵ Şevval 979 (Şubat 1572) tarihli Antalya'lı Mehmed Çavuş'a (MD. X, s. 140-1/216, s. 177/265) ve aynı tarihli Mentşe Sancağı kadılarına (a.g.d., s. 129/203) gönderilen hükümlerde, kadirgaların inşasında lüzumlu kereste ve kendirin temini emrediliyordu.

²⁸⁶ İE-Bah,nr.1058.

BİRİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN İDÂRÎ YAPISI VE PERSONELİ

Osmanlı Bahriyesinin idârî hizmetlerinde vazifeli olanlar, Donanma Ricâli¹ ve Tersâne-i Âmire Ricâli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Donanma Ricâli arasında deryâ beyleri ile onlarla birlikte yer alan kapudanlar ve gemilerdeki diğer hizmetliler, Tersâne-i Âmire Ricâli arasında da Tersâne-i Âmire'de hizmet görenler yer almaktadır.

Donanma ve Tersâne-i Âmire Ricâlinin üstünde, Osmanlı donanmasının ve Tersâne-i Âmire'nin en büyük askerî ve mülkî yöneticisi olarak Kapudan Paşa bulunmaktadır. Önceleri derya beyi (Gelibolu sancak beyi) olarak vazife yapan Kapudan Paşalar, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı donanmasına katılmasıyla kurulan (1533) Cezâir-i Bahr-i Sefid eyâletinin beylerbeyiliğine getirilmiş, XVI. asrın sonlarıyla XVII. asırda beylerbeyilik yanında vezirlik rütbesine de sahip olmuştur².

Osmanlı Bahriyesinde idârî ve askerî işlerde sadece sadrâzama ve padişaha karşı mesûl olan Kapudan Paşa, Cezâir-i Bahr-i Sefid eyâletinin idaresi yanında, donanma işlerinin tamamlanması ile de bizzat meşgul olurdu. Kapudan Paşa, vezir olduğu takdirde Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarına katılarak eyâletinin timar ve zeâmet tevcihlerini yapar, donanma ile gittiği her yerde ve Tersâne'ye geldikçe, dâva dinlerdi³.

Bir Tersâne-i Âmire Ricâli olmaktan çok, donanma ve Tersâne-i Âmire'de bulunan herkesin âmir ve hâkimi olan Kapudan Paşa'yı, eyâleti ve deryâ beyleri ile birlikte ayrıca inceleme konusu yapmak gerektiğinden burada sadece Tersâne-i Âmire Ricâline yer verilecektir.

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE RİCÂLİ

Kapudan Paşa'dan sonra gelen ve idârî hizmetlerde vazife yapan Tersâne-i Âmire'nin diğer memurlarına Tersâne-i Âmire Ricâli deniliyordu. Tersâne-i

¹ Bu tabire, Mühimme Defterlerindeki hükümlerde de rastlanmaktadır. Meselâ, Evâsıt-ı Şa'ban 1114/30 Aralık 1702-9 Ocak 1703 (MD.CXII, s. 420/1) ve Evâil-i Ramazan 1114/19-28 Ocak 1703 (a.g.d., s. 438/1) tarihlerinde Kapudan el-hac Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümlerde Donanma-i Hümâyûn Ricâli'nden istenen levendler zikredilmektedir.

² S.Özbaran, "Kapudan Pasha", *EP*, IV, London 1978, s.571-2; İsmet Parmaksızoglu, "Kapitan Paşa, IA, VI, İstanbul 1977, s.206-7.

³ Tevki'i Abdurrahman Paşa, "Kânünnâme", *Millî Telebbu'lar Mecmuası*, I/3, İstanbul 1331, s.536. Ayrıca bk.Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.413-17.

Âmire Ricâli, donanmanın tersânede bulunduğu, gemilerin inşa ve tamir edildiği sırada tam kadro halinde tersânede görev yapıyordu. Donanma sefere çıktığı dönemde ise tersânede işler azaldığından bazıları donanma ile gitmekte ve tersânede görevli sayısı azalmaktaydı. Tersâne-i Âmire Ricâli'nin, mikdarlarını tam tesbit edemediğimiz aylık maaşları ise her biri için farklı idi. Muhtemelen kalemiye harçlarından ve diğer yerlerden geliri olan Tersâne-i Âmire Ricâli, tersânede gemi inşa edildiği zamanda da ayrıca ücret alıyorlardı. Biz bu bölümde sadece gemi inşası sırasında "nafaka-bahâ" adı altında verilen ücretleri kesin olarak tesbit edebildiğimiz için bir fikir vermek üzere bu kadarını söz konusu ettik.

Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûdu zamanla değişiklik arzetmekte, vazifeli sayısında yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Nitekim, 1085 (1674) senesinden önceki Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûdunu gösteren bir listede⁴, 73 kişinin vazifeleri sayılmakta ve herbirine gemi inşası sırasında ödenen aylık ek ücret olarak belirtilmekteydi⁵.

İğribozlu Köse Ali Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı sırasında (1082-6/1672-5), donanma ve Tersâne-i Âmire hizmetlerinde yapılan düzenlemeler arasında, sayıları artan Tersâne-i Âmire Ricâli husûsundaki değişiklikler de yer almaktadır. Nitekim, 23 Zilkâ'de 1084 (1 Mart 1674)'de Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir emir tezkiresinde, donanma sefere çıktıktan sonra Tersâne-i Âmire'de kalan esir, mücrim ve vardiyanların hâricindekilerin "ism ü resmleri ve tayinleri"nin bir liste halinde bildirilmesi istenmişti⁶. Bunun akabinde, 1085(1674-75) senesinde Tersâne-i Âmire'de yapılan yoklamada, hizmeti mukabilinde ücret almaya sadece 23 kişi müstahak görülmüş ve o tarihten itibaren Tersâne-i Âmire Ricâlinin sayısı değiştirilmemek şartıyla yeniden tesbit edilmişti⁷.

1085 (1674-75) senesindeki bu düzenlemeden sonra, Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûduna ilâveler yapıldığı 25 Şevval 1114 (14 Mart 1703) tarihli yeni listeden anlaşılmaktadır⁸. Bu listeye göre, ilâveler, mevcûdu eskisinden de fazla bir sayıya ulaştırmış ve bu durum devlet bütçesini menfi etkilediği için 1085 (1674-5)'deki mevcûd esas alınarak bundan böyle ilâve yapılmaması sıkı sıkıya tenbih edilmiştir⁹. 1114 (1703)'de sadâret görevine gelen Râmi Mehmed Paşa, Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Emîni'nin de yardımlarıyla bu müessesede

⁴ Bu liste, Cemâziyelevvel 1086 (Temmuz 1675) tarihinde çıkartılmıştır (MAD.4799, s.186).

⁵ 73 kişiye ödenen aylık maaş 35.870 akçe idi (Aynı yer).

⁶ MAD.4690, s.182. Aynı sene içinde Tersâne-i Âmire Halkının da mevcûdu tesbit edilmişti. Bk.Tersâne-i Âmire Halkı Kısmı.

⁷ Söz konusu 23 kişiye ödenecek ücretler nafaka adı altında verilmekte ve yekûnu 12.790 akçeye ulaşmaktaydı (MAD.5362, s.72; MAD.4799, s.186).

⁸ MAD.5362, s.72.

⁹ Aynı yer.

tensikat cihetine giderek bazı tasarruflarda¹⁰ bulunmuşsa da, aynı listenin kenarına yapılan 1115-16 (1703-4) senelerine ait yedi ilâve, bu husûsun ne dereceye kadar devamlı olabildiğini göstermektedir¹¹.

Tersâne-i Âmire Ricâlinin teşrifattaki yerinin tesbiti ise, bilhassa Kapudan Paşalık tevcihi, donanma ihrâc ve avdeti, denize gemi indirilmesi ve bayramlaşma gibi çeşitli merâsimler sebebiyle söz konusu oluyordu. Bu merâsimlerde Tersâne-i Âmire Ricâline rûznameç defterlerinde kaydedildiği şekilde mertebelerine göre hil'atler giydirilmekteydi¹². Nitekim, 8 Rebî'ülevvel 1114 (2 Ağustos 1702)'de Âsitâne-i Saâdet Kaimmakamına ve İstanbul Gümrük Eminine hitâben yazılan hükümden¹³ yeni inşâ edilen büyük Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında 27 kişiye hil'at giydirildiği anlaşılmaktadır. Bu hil'atler arasında "hassü'l-hass-ı cedîd, hassü'l-hass-ı atîk, hass-ı sâde ve kuşaklık-ı atîk" bulunuyordu.

A. Tersâne-i Âmire Emîni ve Maiyyeti

Tersâne-i Âmire ve gemilerin gelir-giderlerini temin eden, gemi inşası, tamiri ve alım-satım işlerine bakan Tersâne-i Âmire Emîni, aynı zamanda gemilerin bütün mühimmât ve levâzımâtını satın alarak hazırlar, mahzenlerdeki eşyaları ve ayniyât defterlerini inceleyip kontrol ederdi¹⁴.

Tersâne-i Âmire'deki faâliyetleri ihtiva eden, gelir ve giderlerin ayrı ayrı kaydedildiği Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri, Tersâne-i Âmire Emîni'nin icrâatını zabtettmekte ve aynı zamanda onun vazife ve salâhiyetlerini göstermektedir. Tersâne-i Âmire gelirlerinin nerelerden ve ne mikdarlarda temin edildiği, gemi inşası ve techîzi ile ilgili lüzûmlu malzemenin, mühimmâtın satın alınması ve nakli, hammaddelerin mâmûl hale getirilmesinde çalışan Tersâne-i Âmire san'atkârlarına ödenecek ücretler, gemi inşâ ve tamirlerinde çalıştırılan ustaların mikdar ve ücretleri, gemilere bindirilen kürekçilerin adedi, temin edildiği yerler ve gemilere ne şekilde taksim edilecekleri gibi Tersâne-i Âmire Emininin vazifeleri arasında yer alan husûsları, emînlerin riyâset ve nezâreti altında tutulan bu defterlerde tafsîlatlı bir şekilde bulmak mümkündür¹⁵. Tersâne-i Âmire Muha-

¹⁰ M.Belin, *Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler*, (Çev.M.Ziya), İstanbul 1931, s.183. Râmi Mehmed Paşa'nın diğer idârî faaliyetleri hakkında bk. Bekir Sıtkı Baykal, "Râmi Mehmed Paşa", *İA*, IX, İstanbul 1964, s.623-24.

¹¹ *MAD*, 5362, s.72.

¹² Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile ilgili teşrifât hakkında belgeler", *TED*, XII, İstanbul 1982, s.38, 40, 59.

¹³ *MAD*, 5362, s.65.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.425; İ.H.Uzunçarşılı, "Bahriyya" (Osmanlı), *EF*, I, London 1960, s.948; Rycout, *a.g.e.*, s.215. *Dimitrie Cantemir, Historian of South East European and Oriental Civilization*, Bükreş 1973, s.156. Lütfi Paşa, deniz giderleri için bir emîn tayin ettirdiğinden bahseder. (*Âsafname*, s.22).

¹⁵ Tersâne-i Âmire Emininin vazifeleri ile alakalı olarak ayrıca bk. Joel Shinder, *Ottoman Bureaucracy in the second half of the Seventeenth century: The Central and Naval Administrations*, Princeton 1971, (Basılmamış Doktora Tezi), Başbakanlık Arşivi Ktb.nr.1436, s.94.

sebe Defterlerinden tesbit edebildiğimiz ilki, 933-34(1527-28) tarihlerini taşımakta ve defterde, Tersâne-i Âmire Emininden, Galata Harc-ı Hassa Emmini olarak bahsedilmektedir¹⁶. Bu ise, her iki vazifelinin aynı şahıs olduğunu göstermektedir. Nitekim, 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterinde Galata Harc-ı Hassa Emmini olarak geçen Mustafa Çavuş¹⁷, yine aynı defterde Tersâne-i Âmire Emmini olarak zikredilmektedir¹⁸. Tersânenin Galata'ya naklinden sonra, gemi inşası ve sâir tersâne için yapılacak masraflar ile ilgilenmek üzere Galata Harc-ı Hassa Emmini vazifelendirilmiş, tersâne kelimesinin yerleşmesiyle de her iki şekilde kullanılmaya başlanmıştır¹⁹.

Tersâne-i Âmire Emmini'nin Galata Harc-ı Hassa Emmini olarak zikredilmesine XVII. asrın ikinci yarısına kadar devam edilmiş, 1073 (1662-63) senesinden itibaren sadece Tersâne-i Âmire Emmini olarak anılmıştır²⁰.

Vazifeleri arasında kalyonlar nâzirliği da bulunan²¹ Tersâne-i Âmire Emmini'nin zaman zaman donanma ile sefere iştirak ettiği de oluyordu. Nitekim, 1002 (1594)'de Tersâne-i Âmire Emmini Derviş Efendi²² ve 1031 (1622)'de Abdullah Efendi²³, donanmadan geri kalan kadırgalarla birlikte sefere çıkmışlardır.

XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Eminliğinde bulunan şahısların tesbit edilebilen listesi şöyledir²⁴.

¹⁶ İE-Bah.nr.140, s.4. Gelibolu'daki Harc-ı Hassa Emmini de aynı zamanda tersânenin işlerini ve gemi yapımını idare etmekteydi. 901-2 (1496-7)'de harc-ı hassa emmini olan Mübarek (İE-Mal.nr.2), 902-3 (1497-8) senesinde de (İE-Mal.nr.4) gemi işleriyle vazifeli görülmektedir.

¹⁷ MAD.852, s.4

¹⁸ A.g.d., s.48.

¹⁹ Nitekim, Tersâne-i Âmire'nin kuruluş döneminde Tersâne-i Âmire'deki gemilerden "Keşti-hâ-i Galata" şeklinde söz edildiği gibi, yine Tersâne-i Âmire'ye ait mahzenlerden de Galata'da bulunması hasebiyle "Mahzen-i Galata", reis ve azablardan "Rüesâ ve Azebân-ı Galata" ve bilhassa Tersânenin de "Tersâne-i Galata" olarak bahsedilmektedir (İE-Bah.nr.2, 140).

²⁰ MAD.1311, s.4.

²¹ 12 Zilka'de 1103 (26 Temmuz 1692) tarihli Bergama ve Nevâhi-i Bergama Kadılarına ve Saruhan Sancağı Mütesseslimine gönderilen hükümde Tersâne-i Âmire Emmini Mehmed'in kalyonlar nâzır olduğundan bahsedilmektedir (KK.2475, s. 3).

²² Selânikî, vr.212a.

²³ MAD.2917, s.36-37.

²⁴ Bu listenin ekseriyeti, Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinden tesbit edildiği için tarihler o defterlere ait olup, Tersâne-i Âmire Eminlerinin kesin tayin ve ayrılış tarihlerini göstermemektedir. Sadece tayin tarihi olanlar ise, notlarda belirtilmiştir.

Tablo IV : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Eminleri

İsim	Vazifede Bulunduğu Süre						
Abdüllatif Efendi ²⁵	1	Ş	1011-29	Z	1012 (20 XII	1602-29 V	1604)
Fazlullah Efendi ²⁶	1	Z	1012-29	S	1013 (1 V	1604-27 VII	1604)
Mehmed ²⁷	1	R	1019-30	N	1019 (23 VI	1610-15 XII	1610)
Mehmed Ağa ²⁸	17	L	1021-14	Ş	1022 (10 XII	1612-29 IX	1613)
Pir Ali Çavuş ²⁹	10	L	1022-21	N	1023 (23 XI	1613-25 XI	1614)
Mehmed ³⁰	26	L	1023- 5	R	1024 (29 XI	1614- 4 V	1615)
İbrahim ³¹	29	CA	1025-29	L	1025 (14 VI	1616- 9 XI	1616)
Hasan Efendi ³²	21	N	1027-25	Z	1028 (11 IX	1618- 3 XII	1619)
Ali ³³	9	S	1029-		(16 I	1620	)
Hüseyin Efendi ³⁴	20	Ş	1029-15	S	1030 (21 VII	1620- 9 I	1621)
Ali Efendi ³⁵	11	S	1030-23	Ş	1019 (5 I	1621-13 VII	1621)
Abdullah Efendi ³⁶	15	B	1030-25	L	1031 (5 V	1621- 2 IX	1622)
Ali ³⁷	5	Ş	1032-27	C	1033 (4 VI	1623-16 IV	1624)
Mehmed ³⁸	20	RA	1040-23	ZA	1040 (27 X	1630-23 VI	1631)
İbrahim ³⁹	9	C	1042- 1	Z	1043 (21 XII	1632-29 V	1634)
Maksûd ⁴⁰			1048-		(	1638- 9	)
Salih Efendi ⁴¹		M	1050-		(IV-V	1640	)
Hüseyin Efendi ⁴²	2	M	1054-		(11 III	1644	)
Musa Efendi ⁴³	13	R	1054-		(19 VI	1644	)
Ali Efendi ⁴⁴	6	B	1054-		(8 IX	1644	)
Veli Efendi ⁴⁵	11	Ş	1054-		(13 X	1644	)
Ahmed Efendi ⁴⁶	14	M	1055-15	Z	1055 (12 III	1645- 1 II	1646)
İsmail Efendi ⁴⁷	8	R	1057- 1	CA	1059 (4 I	1648-13 V	1649)
Mehmed Kalenderi ⁴⁸	21	Z	1061- 3	C	1062 (5 XII	1651-12 V	1652)

²⁵ MAD.482, s.2.²⁶ MAD.7468, s.1-2.²⁷ MAD.7458, s.4.²⁸ MAD.7898, s.12.²⁹ MAD.5873, s.4.³⁰ MAD.5787, s.2.³¹ KK.5640, s.2.³² MAD.7651, s.4.³³ MAD.5024, s.2.³⁴ MAD.5806, s.1-2.³⁵ MAD.5789, s.2.³⁶ MAD.2917, s.2.³⁷ MAD.4948, s.2,4.³⁸ MAD.979, s.4.³⁹ MAD.981, s.2; MAD.980, s.4. Bu defterlerden birincisi 8 Cemâziyelâhır 1042-19 Zilhicce 1042 tarihleri arasını, ikincisi 1 Receb 1043-1 Zilhicce 1043 tarihleri arasını ihtivâ etmektedir.⁴⁰ Bu tarihte Tersâne-i Âmire Emni bulunduğu anlaşılmaktadır. (TSMA.E.663; E. 9104).⁴¹ Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (*Topçular Kâtibi*, vr. 310a).⁴² Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.2).⁴³ Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.35).⁴⁴ Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.54).⁴⁵ MAD.1572, s.6, 12.⁴⁶ MAD.984, s.4.⁴⁷ MAD.969, s.10; MAD.5932, s.6. Bu defterlerden birincisi 8 Rebî'ülâhır 1057-17 Zilkade 1057 tarihleri arasını, ikincisi 10 Ramazan 1058-1 Cemâziyelevvel 1059 tarihleri arasını ihtivâ etmektedir.⁴⁸ MAD.967, s.6.

İsim	Vazifede Bulunduğu Süre					
Salih ⁴⁹		B	1054-18	C	1063 (VI	1652-16 V 1653)
Mustafa Efendi ⁵⁰	1	L	1066-30	N	1067 (23 VII	1656-12 VI 1657)
İbrahim Efendi ⁵¹			1069-28	S	1073 (	1658-12 X 1662)
Mustafa Efendi ⁵²	1	RA	1073- 6	C	1073 (14 X	1662-16 I 1663)
İmâdüddin Efendi ⁵³	6	C	1073-29	L	1074 (16 I	1663-25 V 1664)
Hasan Efendi ⁵⁴	1	M	1079-	M	1080 (11 VI	1668- VI 1669)
Yeşilli Mehmed Efendi ⁵⁵	15	C	1082-14	C	1083 (19 X	1671- 7 X 1672)
Yusuf Efendi ⁵⁶			1084-		(	1673-)
Hüseyin Efendi ⁵⁷			1086-		(	1675-)
Ali Efendi ⁵⁸	1	B	1093-29	C	1095 (6 VII	1682-13 VI 1684)
Mehmed Efendi ⁵⁹	13	S	1102-30	N	1102 (16 XI	1690-27 VI 1691)
Ahmed Efendi ⁶⁰	1	C	1109-30	B	1110 (15 XII	1697- 1 II 1699)
Yusuf Efendi ⁶¹	20	RA	1112-30	RA	1113 (4 IX	1700- 4 IX 1701)
Hüseyin Efendi ⁶²			1113-		(	1701- 2)

Tablo IV'den anlaşılacağı gibi, Tersâne-i Âmire Eminleri içinde en uzun süre (1069-28 S 1073/1658-12 X 1662) görev yapan İbrahim Efendi yaklaşık dört yıl, en kısa süre (6 B 1054-11 Ş 1054/8 IX 1644-13 X 1644) görev yapan Ali Efendi ise yaklaşık bir ay Tersâne emniğinde bulunmuşlardır. Tersâne-i Âmire Eminlerinin görevde kalma sürelerinin belirli olmadığı 1054(1644) senesindeki dört değişiklikten de anlaşılmaktadır. Girid seferi arefesi olan bu senedeki değişmelerin sebepleri arasında, kritik zamanlarda vuku bulan sık tayin ve azilleri düşünmek gerekmektedir.

Tersâne-i Âmire Eminlerinden bazıları mevkilerinde yükselerek birçok önemli makamlara gelmişlerdir. Bunlardan Mehmed Efendi (1066/1655-56) Girid valiliğinde, İbrahim Efendi (1069-1073/1658-1662) Halep, Mısır ve Suriye

⁴⁹ MAD.968, s.2.

⁵⁰ MAD.5662, s.4.

⁵¹ 1069 (1658-9)'da Tersâne Emni olarak vazife yaptığı (MAD.4880, s.87) anlaşılan İbrahim Efendi'nin zamanında hazırlanan defterlerden birincisi 1 Rebi'ülevvel 1071-8 Cemâziyelevvel 1072 tarihleri arasını (MAD.996, s.2), ikincisi 26 Zilhicce 1071-28 Safer 1073 tarihleri arasını (MAD.1077, s.6) ihtivâ etmektedir.

⁵² MAD.5660, s.2.

⁵³ MAD.1311, s.1; MAD.15976, s.1; MAD.1800, s.11. Bu defterlerden birincisi 6 Cemâziyelâhır 1073-9 Şevval 1073 tarihleri arasını, diğerleri 1 Zilkâ'de 1073-29 Şevval 1074 tarihleri arasını ihtivâ etmektedir.

⁵⁴ MAD.4951, s.6; MAD.5014, s.2..

⁵⁵ MAD.599, s.2. 28.

⁵⁶ Bu tarihte, Tersâne-i Âmire Emni olarak vazife yaptığı anlaşılmaktadır (MAD.4690, s.182).

⁵⁷ Bu tarihte, Tersâne-i Âmire Emni olarak vazife yaptığı anlaşılmaktadır (MAD.4799, s.187).

⁵⁸ MAD.4922, s.26; KK.5647, s.10.

⁵⁹ KK.5652, s.8.

⁶⁰ KK.5657, s.1.

⁶¹ MAD.4876, s.74.

⁶² MAD.4875, s.62.

Beylerbeyiliğinde, Imâdüddin Efendi (1073-74/1663-64) Rumeli Beylerbeyiliğinde⁶³, İsmail Ağa (1201/1787) vezir olarak Anadolu Beylerbeyiliğinde⁶⁴ bulundular.

Tersâne-i Âmire Eminleri, hassa reislerinden⁶⁵ ve Tophâne-i Âmire nâzirleri⁶⁶ arasından seçildiği gibi, sarayın bîrûn teşkilâtındaki Dergâh-ı Âli Çavuşları⁶⁷, şehremini⁶⁸, matbah emini⁶⁹, masraf kâtibi⁷⁰ ve kapıcılar kâtibi⁷¹ ile enderündaki ebnâ-i sipâhiyân⁷² arasından da tayin ediliyordu. Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini Başdefterdârın üzerine aldığı da görülmektedir⁷³. Yine Tersâne Kâtibi, eminin kaimmakamı vazifesini deruhde ettiği gibi⁷⁴, bizzat Tersâne-i Âmire Emmini olarak da vazife yapmaktaydı⁷⁵.

Tersâne-i Âmire Eminlerinin maaşlarına gelince, 1085 (1674-75)'den önce gemi inşası sırasında ücret dağıtıldığında 5000 akçe verildiği halde⁷⁶, 1085 (1674-75)'de bu mikdar 3000 akçeye indirilmiştir⁷⁷. Ancak Tersâne-i Âmire Emininin bundan başka gelirlerinin olması gerekmektedir.

⁶³ Shinder, *a.g.t.*, s.108-9.

⁶⁴ 14 Rebî'ülâhır 1201 (3 Şubat 1787)'de Tersâne-i Âmire Emmini olan İsmail Ağa, hizmetlerinden dolayı vezirliğe yükselterek Anadolu Beylerbeyiliğine tayin edilmişti (Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr*, neşr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s.379).

⁶⁵ 1012-3/1604 (MAD.7468, s.5).

⁶⁶ 25 Cemâziyelevvel 1185 (5 Eylül 1771)'de Tersâne-i Âmire Emmini Yusuf Efendi azledilerek yerine Tophâne-i Âmire Nâzırı emin tayin edilmiştir (M. Hasib, *Rûznâme*, vr.8a).

⁶⁷ 993/1585 (MAD.852, s.4), 1022-3/1613-4 (MAD.5873, s.4).

⁶⁸ 13 Rebî'ülâhır 1054 (19 Haziran 1644)'de Şehremini Musa Efendi'ye (KK.258, s.35) ve 6 Zilkâde 1054 (4 Ocak 1645)'de sâbık şehremini İsmail Efendi'ye (KK.258, s.73) Tersâne-i Âmire Eminliği verilmesine dâir buyruldu sâdir olmuştur.

⁶⁹ Muharrem 1050 (Nisan-Mayıs 1640)'de matbah emini olan Salih Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verildiği gibi (*Topçular Kâtibi*, vr. 310a), 12 Şa'ban 1054 (14 Ekim 1644)'de de sâbık matbah emini Veli Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verilmişti (KK.258, s.62).

⁷⁰ 6 Receb 1054 (8 Eylül 1044)'de masraf kâtibi Ali Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verilmesine dâir buyruldu: KK.258, s.54.

⁷¹ 2 Muharrem 1054 (11 Mart 1644) tarihli, sâbık kapıcılar kâtibi Hüseyin Efendinin Tersâne-i Âmire Eminliğine tayin edildiğine dâir buyruldu: KK.258, s. 2.

⁷² 1029-30/1620-1 (MAD.5806, s.1), 1032-3/1633-4 (MAD.4948, s.2, 4).

⁷³ Tersâne-i Âmire kâtibliğinden yükselerek Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel olan Cânib Ahmed Efendi, Başdefterdârlığı esnasında Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini de üstlendi (MAD.2714, s.350; MAD.2732, s.99). Cânib Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi, (1442-1930)*, Ankara 1978, II, 48-55. Başdefterdârlığının son zamanlarında Tersâne Emânetine vekâleten Yusuf Efendi bakıyordu (MAD.4876, s.74).

⁷⁴ 1025 (1616)'de Tersâne-i Âmire Kâtibi İbrahim, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Kaimmakamı idi (KK.5640, s.2).

⁷⁵ 1029-30 (1620-21) senelerinde Tersâne-i Âmire Kâtibi olan Ali, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Emmini idi (MAD.5024, s.2; MAD.5789, s.2).

⁷⁶ MAD.4799, s.186.

⁷⁷ MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72.

Tersâne-i Âmire Eminî teşrifatta, Tersâne-i Âmire Kethudasından, Kapudâne, Patrona ve Riyâle kapudanlarından önde yer alıyordu⁷⁸. Gemiler denize indirildiğinde dağıtılan hil'atler arasında, Tersâne-i Âmire Eminine verilen 1114 (1702)'de hassü'l-hass-ı cedîd bir hil'at idi⁷⁹. Yine 1182(1768) senesinde Nasr-ı Cenk ve Feth-i Zafer adlı kalyonların suya indirilmesi sırasında Tersâne-i Âmire Eminine çuka, ferace ve semmûr kürk armağan edilmişti⁸⁰. Donanmanın Akdeniz'e çıkışı sırasında yapılan merasimler arasında Tersâne-i Âmire Emininin tertib ettiği bir yemek de yer almaktadır⁸¹.

Tersâne-i Âmire Emininin kendisine mahsûs bir baştardası ve altı çifte kayığı vardı. Divân-ı Hümâyûn toplantılarında müzâkerelere iştirak etmediği halde, sorulacak şeylere cevap vermek veya emir almak üzere orada hazır bulunurdu⁸². Tersâne-i Âmire Emâneti 1804 senesine kadar devam etmiş, bu tarihte çıkartılan bir kanunnâme ile bu görev "Umûr-ı Bahriye Nezâreti"ne çevrilmiştir^{82a}.

Tersâne-i Âmire Eminine bağlı olarak çalışan memurları vazifeleri icabı maliye ve evrak dairelerine ayırarak incelemek mümkündür.

1. Maliye Dairesi

a) Tersâne-i Âmire Kâtibi: Tersâne-i Âmire Kâtibi, Mâliye tarafından görevli olup Tersâne-i Âmire Emininin defterdârı makamında ve Başmuhasebe Kalemine tâbi bir kâtib idi⁸³. Tersâne-i Âmire Kâtibinin tuttuğu Tersâne-i Âmire Muhasebe defterleri, Tersâne-i Âmire Emininin hesapları için esas kabul edilmekteydi⁸⁴.

Kendisine kâtib-i bûzûrk ve cânib-i bûzûrk⁸⁵de denilen Tersâne-i Âmire Kâtibi, bazan Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini de deruhde etmekteydi⁸⁶.

⁷⁸ Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.35, 49.

⁷⁹ MAD.5632, s.65.

⁸⁰ Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.79.

⁸¹ Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.38.

⁸² *Eyyûbî Efendi Kanûnnâmesi*, İÜK.TY.734, vr.22a; Marsigli, s.146; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.426.

^{82a} Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s.63.

⁸³ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.355, 412, 428-9.

⁸⁴ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a.

⁸⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428; MAD.5362, s.65; KK.5644, s.22.

⁸⁶ 1029-30 (1620-21) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinde, Tersâne-i Âmire Kâtibi olarak adı geçen Ali, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Eminî idi (MAD.5024, s.2; MAD.5789, s.2). 29 Cemâziyelevvel 1025-29 Şevval 1025 (14 Haziran 1616-9 Kasım 1616)'de Tersâne kâtibi olan İbrahim ayrıca Tersâne-i Âmire Eminî Kaimmakamlığı vazifesini de yürütüyordu (KK.5640, s.2).

Tersâne-i Âmire Kâtibleri, Divân-ı Hümâyûn Kâtiblerinden⁸⁷ Ebnâ-i Sipâhiyân arasından⁸⁸ ve Tersâne-i Âmire emekdârlarından⁸⁹ seçilmekteydi.

↳ Tersâne-i Âmire Kâtibinin aylığına gelince; bu da diğerleri gibi zaman içinde belirli bir artış göstermiştir. Nitekim 933-34(1527-28) senesindeki yevmiyesi 27 akçeden⁹⁰ aylık 810 akçeyi bulurken, XVII. asrın birinci yarısında sadece gemi inşası sırasında ödenen ücretler arasında kâtibe 1500 akçe⁹¹ verilmiş, diğer Tersâne Ricâlinin maaşlarında 1085 (1674-75) senesinde azaltma yapılırken Tersâne-i Âmire Kâtibininki asrın sonuna kadar değişmeden devam etmiştir⁹².

Gemi denize indirildiğinde Tersâne-i Âmire Kâtibine de hil'at giydiriliyordu. Nitekim, 1114(1702)'de denize indirilen kapudâne-i hümâyûn kalyonu için Tersâne-i Âmire Kâtibine hass-ı sâde bir hil'at hediye edilmişti⁹³.

b) Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi : Tersâne-i Âmire Emininin günlük geliderlerini kaydeden Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi, Tersâne-i Âmire Kâtibinin tuttuğu defterlerden ayrı olarak defter tutardı⁹⁴. Bu iş için önceleri halife denilen iki kâtib varken, sonraları rûznâmçe ihdâs edilmiş⁹⁵, böylece bir rûznamçeci, iki de rûznamçe halifesi vazife yapmaya başlamıştır⁹⁶.

Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi, XVII. asrın ilk yarısında, tersânede gemi inşası esnasında ücret verilirken ayda 1.500 akçe alıyordu⁹⁷. 1085(1674-75)'den itibaren bu mikdar 900 akçeye indirildi⁹⁸. Rûznâmçeci halifelerinden birinin 58, diğerinin 40 akçe yevmiyesi vardı⁹⁹.

Gemi denize indirilirken Tersâne-i Âmire Rûznamçecisine de hil'at veriliyordu. Nitekim, 1114(1702)'deki kapudâne-i hümâyûn kalyonunun denize indi-

⁸⁷ 1029-30 (1620-1) Tersâne-i Âmire Muhasebesini tutan Ali, Divân-ı Hümâyûn Kâtiblerinden idi (MAD.5024, s.2; MAD.5789, s.2).

⁸⁸ 1 Zilhicce 1012-29 Safer 1013 (1 Mayıs 1604-27 Temmuz 1604) Tersâne-i Âmire Muhasebesini tutan İbrahim, Dergâh-ı Âlî Ebnâ-i Sipâhiyânından (MAD.7468, s.10); 993 (1585) senesi Tersâne-i Âmire muhâsebesini tutan kâtib Fazlullah ise, silâhdâr zümresinden (MAD.852, s.4) idi.

⁸⁹ 14 Muharrem 1054 (23 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire emekdârlarından Mustafa, "ehl-i kalem" olması sebebiyle Tersâne-i Âmire Kitâbetine tayin olunmuştur (KK. 258, s.7).

⁹⁰ İE-Bah, nr. 140, s.8.

⁹¹ 1085 (1674-5)'den önce verilen ücret bu şekilde kaydedilmişti (MAD.4799, s. 186).

⁹² MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72.

⁹³ MAD. 5362, s.65.

⁹⁴ Eyyûbî Efendi, vr.22a; Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.429.

⁹⁵ Aynı yer.

⁹⁶ 1076-1105 (1665-1694) arasında Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi ile birlikte iki de vazifeli bulunduğu Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

⁹⁷ MAD.4799, s.186.

⁹⁸ Aynı yer. MAD.5362, s.72. Rûznamçecinin yevmiyesi 1076-1081 (1665-1670)'de 62 akçe (MAD.3730, s.5; MAD.3720, s.8), 1090-98 (1679-87)'de 71 akçe (MAD.6028, s.5; KK.5651, s.7-8) idi.

⁹⁹ 1076/1665-6 (MAD.3730, s.5); 1081/1670-1 (MAD.3720, s.8); 1098/1686-7 (KK.5651, s.7-8).

rilmesi merâsiminde, aynı Tersâne-i Âmire Emîni gibi hassü'l-hass-ı cedîd bir hil'at giydirilmişti¹⁰⁰. Tersâne-i Âmire Rûznameçiliğine Arpa kâtibliğinden de tayin yapılyordu¹⁰¹.

Tersâne-i Âmire Rûznameçisinden başka bir de Kapudan Paşa'nın günlük vâridât ve masârifâtını tutan 1000 akçe aylıklı Kapudan Paşa Rûznameçisi vardı¹⁰².

c) Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi : Tersâne-i Âmire Kâtibliğine bağlı olan icâre kâtibi, Tersâne-i Âmire'deki ücretli vazifelilerin ücretlerini tahakkuk ettirir ve bunların kaydedildiği defterleri tutardı¹⁰³. 933 (1527)'de yevmiyesi 8 akçe¹⁰⁴, 962 (1555)'de 12 akçe¹⁰⁵ olan icâre kâtibinin XVII. asırda gemi inşası esnasında verilen aylık ücreti 2.000 akçe idi¹⁰⁶.

Gemi denize indirildiğinde icâre kâtibine de hil'at veriliyordu. 1114 (1702)'deki Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilişinde hass-ı sâde bir hil'at verilmişti¹⁰⁷.

İcâre kâtibinin yanında çalışan üç halifesi daha vardı. Bunlardan biri emînin icâre kâtibi olup, 1085 (1674-75)'den önce 1000 akçe, diğeri kethudânın kâtibi olup 500 akçe, üçüncüsü icâre halifesi olup 600 akçe aylık alırken, bu tarihten itibaren halife sayısı ikiye inmiş, emînin icâre kâtibi 500 akçe, icâre halifesi 300 akçe aylık ücret almaya başlamıştır¹⁰⁸.

d) Mahzen-i Çûb Emin, Kâtib ve Halifesi : Tersâne-i Âmire'deki kereste mahzeninin sorumlusuna Mahzen-i Çûb Emîni, bu mahzene ait yazı, hesap ve sayım işlerini görene Mahzen-i Çûb Kâtibi denilirdi. Emin ve kâtibe yardımcı olarak bir de Mahzen-i Çûb Halifesi vardı¹⁰⁹.

¹⁰⁰ MAD. 5362, s.65.

¹⁰¹ 4 Şa'ban 1054 (6 Ekim 1644)'de sâbık Arpa Kâtibi Osman Ağa Tersâne-i Âmire Rûznameçiliğine tayin edilmişti (KK.258, s.59).

¹⁰² Cemâziyelevvel 1086 (Temmuz-Ağustos 1675) tarihli liste: MAD.4799, s.186.1085 (1674-5) senesindeki düzenlemede bu rûznameçiden bahsedilmemektedir (MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72).

¹⁰³ Eyyûbî Efendi, vr.22a; Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.429-30.

¹⁰⁴ 933-4 (1527-8) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe defterinde Tersâne-i Âmire'nin icârât kâtibi olan Hacı Hıdır'a 8 akçe yevmiye verildiği kaydedilmektedir (İE-Bah.nr.140, s.8).

¹⁰⁵ Rebî'ülevvel 962 (Ocak 1555) tarihli Defterdar Mehmed'e gönderilen hükümde Tersâne-i Âmire'de icârât kâtibi olan Kasım'ın yerine Ahmed'in 12 akçe ile tayini emredilmektedir (MD.I, s.289/1671).

¹⁰⁶ 1085 (1674-5)'den önce ve sonra bu mikdar değişmemiştir (MAD. 4799, s.186; MAD.5362, s.72).

¹⁰⁷ MAD.5362, s.65.

¹⁰⁸ MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.430.

XVII. asrın ilk yarısında Mahzen-i Çûbda bir kâtib, iki halife, bir anahtarcı, şâgirdân ve bir de Tersâne-i Âmire Emîni'nin cânibi bulunurken asrın ikinci yarısında bir kâtib, bir halife ve bir de anahtarcı kalmıştı¹¹⁰. XVII. asırda gemi inşası sırasında Mahzen-i Çûb kâtib ve halifesine ücret dağıtıldığında 250'şer akçe, ikinci halife ve anahtarcısına 150 akçe, şâgirdâna 90'ar akçe aylık veriliyordu¹¹¹.

Gemilerin denize indirilmesi sırasında Mahzen-i Çûb Kâtibine de hil'at verilmiş, 1114 (1702)'deki Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında bir hass-ı cedîd hil'at giydirilmişti¹¹².

e) Mahzen-i Sürb Emin, Kâtib ve Halifesi : Kereste haricindeki diğer malzeme ve mühimmatın depolandığı Mahzen-i Sürb'e Türkçe olarak Kurşunlu Mahzen de deniliyordu¹¹³.

Her gemi için Tersânede küçük bir mahzen vardı. Gemiler sefere çıkarken lüzumlu mühimmâtı bu mahzenlerden sayarak aldıkları gibi, avdetlerinde getirdiklerini de tekrar sayarak teslim ederlerdi. Mahzen-i Sürb Emin ve Kâtibleri bu malzemelerin kayıt ve muhafazası ile vazifelidiler¹¹⁴. Tersâne-i Âmire Emîni, gemi malzeme ve mühimmâtma ihtiyaç olup olmadığını bu mahzenin eminine müracaat ederek öğrenirdi¹¹⁵. Her Tersâne-i Âmire Emîni değişiminde, Mahzen'de bulunan eşya yeniden tartılır veya sayılarak teslim alınır¹¹⁶. Mahzen-i Sürb'deki eşya ve malzemelerin mahzen kâtibi tarafından çıkarılan listeleri Baş Muhasebeye kaydolunarak muhafaza edilirdi¹¹⁷. Tersâne-i Âmire Mahzen Eminliğine Dergâh-ı Âli müteferrikalarından¹¹⁸ ve kâtiblerinden¹¹⁹, Tersâne-i Âmire Mahzen Kâtibliğine ise, Tersâne-i Âmire emekdârlarından¹²⁰ tayin yapılırdı.

¹¹⁰ 1085/1674-5 (MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72).

¹¹¹ Aynı yer.

¹¹² MAD.5362, s.65.

¹¹³ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.430.

¹¹⁴ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.430.

¹¹⁵ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a.

¹¹⁶ Nitekim, 12 Rebî'ülevvel 1069 (8 Aralık 1658)'da Tersâne-i Âmire Emîni İbrahim Efendi, Mustafa Efendi'den (MAD.4880, s.87), 3 Rebî'ülâhır 1084 (18 Temmuz 1673)'de Yusuf Efendi, Yeşilli Mehmed Efendi'den (MAD.4690, s.182), Zilkâ'de 1086 (Ocak 1676)'da Hüseyin Efendi'den (MAD.4799, s.187), 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de Hüseyin Efendi, Yusuf Efendi'den (MAD.4875, s.62) Mahzen-i Sürb'deki eşyayı teslim almışlardı.

¹¹⁷ MAD.4875, s.62.

¹¹⁸ 10 Muharrem 1054 (19 Mart 1644)'de Dergâh-ı Âli Müteferrikalarından Mukaddim Ali'ye Tersâne-i Âmire Mahzen Eminliği verilmişti (KK.258, s.3).

¹¹⁹ 17 Rebî'ülâhır 1054 (23 Haziran 1644)'de ise, Mahzen Eminliği sâbık kâtib Süleyman'a verilmişti (KK.258, s.33).

¹²⁰ 23 Safer 1054 (1 Mayıs 1644)'de ehl-i kalem olan emekdârlardan Ahmed, Tersâne-i Âmire Kitâbeti vazifesine getirilmişti (KK.258, s.11, 21).

XVII. asrın ilk yarısında, Mahzen-i Sürbde bir kâtib, bir halife ve bir de Tersâne-i Âmire Emininin cânibi bulunurken, ikinci yarısında bir katib, bir halife ve bir de kantarcı kalmıştı¹²¹. XVII. asrın sonlarına doğru Mahzen-i Sürb kâtib ve halifelerinin sayısı ikiye çıkmıştı¹²². Kurşunlu mahzenin kâtibine 1114(1702)'deki Kapudâne-i Hümayûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında bir hass-ı sâde hil'at verilmişti¹²³.

f) Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi : Kerestelerin tevzi defterlerini tutarak gelip-giden eşyayı kaydeden Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi idi¹²⁴.

g) Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi : Zindan Kâtibi, Tersâne-i Âmire zindanındaki esir ve mücrimlerin mevcudlarını tesbit ve başka zindanlardan gönderilenleri teslim alarak zindana girip çıkanları kaydederdi¹²⁵. Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibinin tuttuğu defterlere göre zindandaki esir ve mücrimlere yiyecek ve giyecek verilir¹²⁶.

Kürek cezasına mahkûm edilenlerin Tersâne-i Âmire zindanına teslimi sırasında veya İstanbul zindanından Tersâne-i Âmire zindanına mücrim gönderildiğinde Tersâne-i Âmire zindan kâtibi gelenleri teslim aldığına dâir birer temessük verirdi¹²⁷.

XVII. asrın ilk yarısında Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibine 120 akçe aylık ödenmekte¹²⁸, kalyon denize indirilirken bir hass-ı sâde hil'at giydirilmekteydi¹²⁹. Tersâne-i Âmire Zindanının ayrıca 1085(1674-75)'den önce ayda 120 akçe maaş alan bir kilidçisi bulunmaktaydı¹³⁰.

¹²¹ XVII. asırda kâtibin gemi inşası sırasında aylığı 500 akçe, halifenin 150 akçe, kantarcının 200 akçe ve Tersâne-i Âmire Eminî cânibinin 1000 akçe idi (MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72).

¹²² 13 Zilhicce 1109 (22 Haziran 1698)'da Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Eminine yazılan hükümde, berât ile ikinci kâtib olan Ahmed'in bu hizmete liyakatinden bahsedilmektedir (MAD.2732, s.99). 8 Şa'ban 1114 (28 Aralık 1702)'de ikinci kâtibe ayda 1000 sağ akçe verilmesi isteniyordu (MAD.5362, s.68). Gurre-i Ramazan 1115 (8 Ocak 1704)'de ise, birinci halifeye günde 30 akçe, ikinci halifeye 15 akçe veriliyordu (MAD.5362, s.72).

¹²³ MAD.5362, s.65.

¹²⁴ Eyyûbî Efendi, vr.22a. 993 (1585) senesinde Liman Kâtibi olan Hacı Nebi, lüzumlu kerestelerin teslimi ve alınışı ile ilgilenmekte idi (MAD.852, s.17-21).

¹²⁵ Eyyûbî Efendi, vr.22a.

¹²⁶ 993 (1585) senesinde zindandaki esir ve mücrimlere "kâtib-i üsârâ" denilen zindan kâtibinin tuttuğu listeye göre yiyecek ve giyecek verildiğine dair MAD.852, s. 8-9'da kayıd vardır.

¹²⁷ Tersâne-i Âmire Zindanına teslim edildiğine dair kâtibin verdiği temessükler onun mührünü taşımaktaydı (AE-Mehmed IV, nr.4508-12, 4538-39).

¹²⁸ MAD.4799, s.186.

¹²⁹ MAD.5362, s.65.

¹³⁰ MAD.4799, s.186.

h) Tersâne-i Âmire Veznedârları : Tersâne-i Âmire Ocaklığı, İstanbul ve Galata avânzıları ile kürekçi bedellerinin hesabını tutmakla vazifeli olan¹³¹ veznedârlara şumârî de denilmekteydi¹³².

XVII. asrın ilk yarısında sayıları beş iken¹³³, Uzun Piyale Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı (1 Şevval 1052-4 Muharrem 1054/23 Aralık 1642-13 Mart 1644) esnasında yediye çıkarılmış, veznedârların itirazı üzerine tekrar beşe indirilmişse¹³⁴ de, 1113 (1701) senesinde yine yedi kişi olarak vazifelerine devam etmişlerdir¹³⁵. XVII. asrın ilk yarısında veznedârlara ödenen aylık ücret 440 akçe idi¹³⁶.

2. Evrak Dairesi

a) Tersâne-i Âmire Reisi: Bu da, Tersâne-i Âmire'ye ait askerî zeamet ve timarların kaydedildiği evrak ve defterleri muhafaza ederek, Tersâne-i Âmire Defterhânesi Müdürlüğü yapıyordu¹³⁷. Maiyyetinde Tersâne-i Âmire'nin defter kethudâsıyla, defter emini bulunmaktaydı¹³⁸.

Tersâne-i Âmire Riyâseti vazifesine Divân-ı Hümâyûn kâtiblerinden tayin yapıldığı gibi¹³⁹, eski reisülküttâblardan da nasb olunuyordu¹⁴⁰. Tersâne-i Âmire Reisi'nin vekâleten Tersâne-i Âmire Defter Eminliği vazifesine baktığı da vâki idi¹⁴¹.

aa) *Tersâne-i Âmire Defter Emni*: Tersâne-i Âmire'de Kapudan-ı Deryâ Eyâleti'ne tâbi sancakların zeâmet ve timarlarının kaydedildiği rûzname defterlerini muhafaza etmek, yapılan tayin ve kayıd tashihlerini yapmak ve durumu büyük

¹³¹ MAD.4875, s.64.

¹³² MAD.4799, s.186.

¹³³ Rebî'ülâhır 1054 (Haziran 1644)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, eskidenberi beş kişi olarak hizmet veren Tersâne-i Âmire veznedârlarının, Piyale Paşa zamanında ilâve edilen veznedârlara karşı çıkmaları üzerine, sayılarının artırılmaması ve beş kişiden fazla ve eksik veznedâr olmaması emrediliyordu (MZD.X, vr.24b/2).

¹³⁴ Aynı yer.

¹³⁵ 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de Âsitâne Kaimmakamına, İstanbul Kadısına ve Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde, veznedâr olan yedi kişiye avâidlerinin verilmesi emrediliyordu (MAD. 4875, s.64).

¹³⁶ MAD.4799, s.186.

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.429.

¹³⁸ Aynı yer.

¹³⁹ 24 Cemâziyelâhır 1054 (28 Ağustos 1644)'de Kapudan Yusuf Paşa'nın arzıyla Divân-ı Hümâyûn kâtiblerinin emekdârlarından Mehmed Efendi'ye ehl-i kalem olması hasebiyle Tersâne-i Âmire Reisliği vazifesi verilmişti (KK.258, s.51).

¹⁴⁰ 29 Rebî'ülâhır 1054 (5 Temmuz 1644)'de Tersâne-i Âmire Reisliğine sâbık Reisülküttâb Abdullah Efendi tayin edilmişti (KK.258, s.36).

¹⁴¹ Evâil-i Receb 1100 (21 Nisan-1 Mayıs 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Divân-ı Hümâyûn kâtiblerinin emekdârlarından Mehmed'in Tersâne-i Âmire Riyâsetine tayini ve Defter Emânetine vekâleti emrediliyordu (MD.XCVIII, s. 186/633).

Defterhâneye ve Ruûs Kalemine bildirmekle mükellef olan Tersâne-i Âmire Defter Emîni, maiyyetindeki kâtib ve şâgirdleri ile Tersâne-i Âmire Reisi'nin idaresi altında hizmet ederdi ¹⁴².

ab) *Tersâne-i Âmire Defter Kethudâsı*: Tersâne-i Âmire'ye ait zeâmetlerin muâmelâtını idare eden dairenin müdürü olup, maiyyetinde kâtib ve şâgirdleri bulunurdu. Tersâne-i Âmire Reisinin emri altında çalışıyordu ¹⁴³.

b) *Tersâne-i Âmire Liman Reisi*: Liman Kapudanı da denilen Tersâne-i Âmire Liman Reisi Patrona ve Riyâle derecesinde olup, donanma ile sefere işti-
rak etmiş kapudanlar arasından seçilirdi ¹⁴⁴. Tersâne-i Âmire'de kızağa çekilmiş bekleyen gemilerin muhafazasını, maiyyetindeki mandacı denilen muhafızları ile temine çalışan Tersâne-i Âmire Liman Reisi, aynı zamanda gemilerin demirbaş defterini de tutardı ¹⁴⁵.

Liman Reisi'nin XVII. asırda gemi inşası sırasında aylık ücreti 120 akçe idi ¹⁴⁶.

B. Tersâne-i Âmire Kethudası

Aynı zamanda donanma-yı hümâyun ricâlinden olan Tersâne-i Âmire Kethudası, Kapudân-ı Derya'dan sonra Tersâne-i Âmire'nin birinci hâkimi olup ¹⁴⁷, Tersâne-i Âmire'de iken kadırgalardaki kapudan ve mürettebâta hükmeder ¹⁴⁸, Tersâne'nin inzibat ve disiplinini temin ederdi ¹⁴⁹. Kasımpaşa'da ikamet ederek bir mücrim bulduğunda suçuna göre cezasını veren ¹⁵⁰ Tersâne-i Âmire Kethudası, ayrıca Galata'da denizcilikle alâkalı alışverişlerin narhını da tanzim ederdi ¹⁵¹.

Tersâne-i Âmire Kethudası, önceleri azab reisliğinden silsile-i merâtib ile gelir ve bir gemide vardiyabaşı, hünkâr gemisi reisi, daha sonra kethuda

¹⁴² Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.429. Evâil-i Zilkâ'de 1043 (29 Nisan-8 Mayıs 1634) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Deryâ Kalemine ait zeâmet ve timarların beyaz olunan rûznamçelerini Tersâne-i Âmire'de muhafaza etmek üzere Defter-i Hâkânî Kâtiblerinin emekdârlarından Dârende Şa'ban'ın istihdâmı emredilmekteydi (KK.178, s.21/2).

¹⁴³ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.429.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428.

¹⁴⁵ Aynı yer.

¹⁴⁶ MAD.4799, s.186; MAD.5362, s.72.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.427.

¹⁴⁸ İmber, *A.g.m.*, s.240.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı, *Bahriyya*, s.948.

¹⁵⁰ Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1940, s.145.

¹⁵¹ Mübahat S.Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s.290-293.

olurdu¹⁵². Sonraki tarihlerde Kapudân-ı Derya Eyâletindeki derya beylerinden tayin edilmişlerdir¹⁵³. Tersâne-i Âmire Kethudalığından kapudân-ı deryalığa yükselmiş olanlar da vardı¹⁵⁴.

Tersâne-i Âmire Kethudası, Kapudân-ı Derya ile birlikte seferlere iştirak etmekte¹⁵⁵, hatta Karadeniz'e giden donanmaya bazan kumandan tayin edilmekteydi¹⁵⁶. Kapudan Paşa'nın donanmayla gitmediği zamanlarda ise, yerine Tersâne-i Âmire Kethudası beylerbeyilik pâyesiyile sefere giderdi¹⁵⁷.

Tersâne-i Âmire Kethudası tersânede olmadığı zamanlarda onun işlerine bakan bir vekil vardı¹⁵⁸. Tersâne-i Âmire Kethudâsının, Tersâne-i Âmiredeki hâkimiyetine alâmet olarak elinde Hind kumaşından mavi renkli asası olurdu. Altı çifte kayığa biner, padişah baştarda ile Boğaz'da gezinti yaptığında geminin dümenini tutardı¹⁵⁹. Donanma sefere çıkarken yapılan merasimde, sadrâzam teşrif ettikten sonra baştardaya binmek üzere giderken önde Tersâne-i Âmire Kethudası elinde değnek ile yürürdü. Bu merasimde Tersâne-i Âmire Kethudâsının pâyesi varsa başına selîmî giyerdi¹⁶⁰. Bazı merâsimler vesîlesiyle Tersâne-i Âmire Kethudasına da hil'at hediye ediliyordu. Nitekim, 1182 (1768) senesinde Nasr-ı Cenk ve Feth-i Zafer adlı kalyonların denize indirilmesi esnasında Tersâne-i Âmire Kethudâsına bir hil'at giydirilmişti¹⁶¹. Tersâne-i Âmire Kethudasının kendisine mahsûs bir baştardası vardı¹⁶².

¹⁵² *Eyyûbî Efendi*, vr.22a. 4 Muharrem 1054 (13 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire Kethudalığı Tersâne emekdâr ve ihtiyarlarından Kurd Ağa'ya verilmiş (KK.258, s.5), 24 Rebî'ülâhır 1054 (30 Haziran 1644)'de ise, Tersâne Reislerinden Himâr-zâde Mehmed Efendi'ye tevcih edilmişti (*A.g.d.*, s.38).

¹⁵³ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.427. Ancak, 5 Muharrem 1054 (14 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire Kethudası Karahoca'nın Rodos Sancakbeyliğine tayin edildiği görülmektedir (KK.258, s.3).

¹⁵⁴ 1 Şevval 1052-4 Muharrem 1054 (23 Aralık 1642-13 Mart 1644) arasında kapudân-ı derya olan Uzun Piyâle Paşa (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.66a; Danişmend, *Kronoloji*, V, 191) ile, 28 Zilhicce 1057-26 Cemâziyelevvel 1058 (25 Ocak 1648-18 Haziran 1648) arasında kapudân-ı deryâ olan Ammâr-zâde Mehmed Paşa Tersâne-i Amire Kethudalığından bu mevkie getirilmişlerdir (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 66; Danişmend, *Kronoloji*, V, 192-3).

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428. Rebî'ülevvel 963 (Ocak 1556) tarihiyle Tersâne Kethudâsına gönderilen hükümde, yanında bulunan kadirgalarla birlikte Tersâne-i Âmire'ye dönmesi emrediliyordu (*MD.II*, s. 6/54).

¹⁵⁶ Evâsıt-ı Şevval 1107 (13-23 Mayıs 1696)'de (*MD.CVIII*, s. 264/2) ve Evâil-i Zilhicce 1107 (2-12 Temmuz 1696)'de (*a.g.d.*, s. 358/2) Tersâne Kethudasına gönderilen hükümlerde, Azak kalesinin muhafazası için görevlendirilen üç kadirga ve yirmi firkateye başbuğ tayin olunduğu bildirilerek derhal donanmayla emredilen mahalle gitmesi ferman olunuyordu.

¹⁵⁷ Tekkî'î, *Kanunnâme*, s.537.

¹⁵⁸ Evâil-i Zilkâ'de 1108/22 Mayıs-1 Haziran 1697'de (*MD.CX*, s. 4/5), Evâsıt-ı Safer 1111/7-17 Ağustos 1699'da (*MD.CXI*, 72/3) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1114/12-22 Ekim 1702'de (*MD.CXII*, s. 353/3) kürek cezasına mahkûm mücrimlerle alâkalı olarak Tersâne-i Âmire Kethudası Vekiline hükümler gönderilmişti.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428.

¹⁶⁰ Tekkî'î, *Kanunnâme*, s.537.

¹⁶¹ Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.31.

¹⁶² Bk. "Kürekçi ve Alâtçıların Gemilere Dağılımı" kısmı.

Kapudân-ı Derya Eyâletindeki Sığla Sancağı Tersâne-i Âmire Kethudasının hassı idi¹⁶³. XVI. asrın ilk yarısında 35 akçe yevmiye¹⁶⁴ alan Tersâne-i Âmire Kethudasına 1085 (1674-75)'e kadar gemilerin inşası sırasında ayda 2000 akçe ücret verildiği halde, 1085 (1674-75)'de bu mikdar 1500 akçeye düşürüldü¹⁶⁵.

Tersâne-i Âmiredeki kethudâdan ayrı olarak Gelibolu Tersânesinde de bir kethudâ bulunmaktaydı¹⁶⁶.

C. Tersâne-i Âmire Ağası

↳ Tersâne-i Âmire Ağası, Kapudân-ı Deryânın Tersâne-i Âmire'deki kaimmakamı yerinde idi¹⁶⁷. Bunun da Tersâne-i Âmire Kethudası gibi Hind kumaşından asası ve üç çifte kayığı vardı¹⁶⁸. Sefer çıkacak gemilere yüklenecek mühimmatı kontrol etmek de Tersâne-i Âmire Ağasının vazifeleri cümlesindendi¹⁶⁹.

Tersâne-i Âmire Ağasının gemilerden gelen bazı gelirleri olduğu bilinmektedir¹⁷⁰. Gemilerin inşası sırasında ona da diğerleri gibi aylık ücret ödenmiş ve 1085 (1674-75)'e kadar 1500 akçe tahsis edilmişti¹⁷¹. 1085 (1674-75) senesinde Tersâne-i Âmire'den maaş alanlar arasında yapılan düzenlemelerde Tersâne-i Âmire Ağasına ödenen aylık kaldırılmış¹⁷², ancak 28 Ramazan 1115(4 Şubat 1703)'de yeni bir emirle her ay 1280 sağ akçe verilmeye başlanmıştı¹⁷³. XVIII. asırda Tersâne-i Âmire Halkının maaşları verildiğinde "eyyâm kusûrları"ndan Tersâne-i Âmire Ağası olanlara 2500 akçe ödenmekteydi¹⁷⁴.

Yeni bir gemi inşa edildiğinde veya suya indirme sırasında Tersâne-i Âmire Ağasına hıl'at giydirilirdi. Nitekim, 8 Rebî'ülevvel 1114 (2 Ağustos 1702)'de

¹⁶³ 1017 (1608-9)'de Sığla ve Sığacık Sancağının has gelirleri 300.082 akçedir (Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân*, M.Tayyib Gökbilgin'in Giriş yazısı ile, İstanbul 1979, s.20).

¹⁶⁴ 933-4 (1527-8) tarihli Galata Tersânesi Muhâsebe Defteri (İE-Bah.nr.140, s.8)

¹⁶⁵ MAD.4799, s.186. Bu mikdar, 1114 (1702)'de de aynı şekilde devam etmiştir (MAD.5362, s.72).

¹⁶⁶ Cemâziyelevvel 1016 (Ağustos-Eylül 1607)'da Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, aynı zamanda kirpas emini olan Gelibolu Tersâne Kethudasının zimmetinde kalan 330.000 akçenin teslim alınması emrediliyordu (MD.LXXVI, s. 61/153). Gelibolu Tersâne Kethudâsı ile alâkalı olarak ayrıca bk. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 22b.

¹⁶⁷ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a. Selh-i Zilkâ'de 1002 (17 Ağustos 1594)'de Kapudân-ı deryâ Cigalazâde Sinan Paşa, sefere çıkarken Tersâne-i Âmire Ağalığı hizmetine zeâmetli müteferrikalardan Rıdvan Ağâ'yı bırakmıştı (*Selânikî*, vr. 213a).

¹⁶⁸ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428.

¹⁶⁹ 1029 (1620)'de Karadeniz'e gidecek 10 gemiye Tophâne-i Âmire'den verilen top ve top ile alâkalı mühimmâtın teslimini Tersâne-i Âmire Ağası tasdik etmişti (MAD. 9825, s.78-9).

¹⁷⁰ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a.

¹⁷¹ MAD.4799, s.186.

¹⁷² Aynı yer.

¹⁷³ MAD.5362, s.72, derkenar.

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428.

Kapudâne-i Hümayûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında Tersâne-i Âmire Ağasına da bir hass-ı sade hil'at hediye edilmişti¹⁷⁵.

1058-59 (1648-49)'da Tersâne-i Âmire'de ikinci bir Tersâne-i Âmire Ağası daha bulunduğu tesbit edilmektedir¹⁷⁶.

D. Kalyonlarla İlgili Görevliler

1. Kalyonlar Nâzırı

Tersâne-i Âmire'de inşa edilecek kalyonlar için bir de nâzır tayin edilmekteydi. Tersâne-i Âmire'de inşa olunan kalyonların nâzırının Tersâne-i Âmire Emmini olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır¹⁷⁷.

2. Kalyonlar Defterdârı

Kalyonlardaki ulûfe ve mühimmât defterlerini muhafaza eden kalyon defterdârı, mürettebât ile levendlerin yiyeceklerinin, bilhassa peksimedini temini ve taksimi ile vazifeli idi¹⁷⁸.

3. Kalyonlar Kâtibi

Kalyonların mürettebâtı ile bunların iâşe ve aylıklarını ve kalyonların levâzım hesâblarını tutan memur, kalyon kâtibi idi¹⁷⁹. Kalyon kâtibine, kalyon halifesi ile bir kalem heyeti yardımcı olmaktaydı¹⁸⁰.

Kalyonlarda hizmet edenlere verilecek ta'yinât, kalyonlar kâtibinin tuttuğu defterdeki kayıtlara göre dağıtılırdı¹⁸¹. Yine, kalyonlar levendâtının donanmada bulundukları sıradaki çorbalıkları için lüzûmlu mercimek ve buğday da kalyonlar kâtibi vasıtasıyla temin ediliyordu¹⁸².

¹⁷⁵ MAD.5362, s.65.

¹⁷⁶ Tersâne-i Âmire Muhasebe defterinde (MAD.5932, s.34), Tersâne-i Âmire ikinci Ağasının Tersânedeki odasının tefrişinde kullanılacak eşyalar zikredilmektedir.

¹⁷⁷ 12 Zilkâ'de 1103 (26 Temmuz 1692)'de Tersâne-i Âmire'de inşa olunacak kalyonların nâzırı Tersâne-i Âmire Emmini (KK.2475, s.3), 15 Şa'ban 1060 (13 Ağustos 1650)'da İznikmid'de inşa olunacak iki kalyonun nazırı da Kocaeli Sancakbeyi (KK.72, s.2) idi.

¹⁷⁸ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.430-1. 1113 (1701)'de kalyonlardaki 13.425 kalyon levendinin peksimedleri kalyonlar defterdârı tarafından temin edilip levendlere dağıtılmıştı (MAD.4876, vr.48a).

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.430.

¹⁸⁰ Aynı yer.

¹⁸¹ 1103-4 (1692-3) senesinin et bahâsı bu şekilde ödenmişti (MAD. 18517, s.9).

¹⁸² Evâhır-ı Şevval 1107 (23 Mayıs-1 Haziran 1696)'de Kapudan Paşa'ya yollanan hükümde, Mısır'dan gönderilmesi gereken mercimeğin bu sene Kalyonlar Kâtibi vasıtasıyla İstanbul, İzmir ve Kuşadası'ndan temini emrediliyordu (MD. CVIII, 275/2).

E. Tersâne-i Âmire'deki Din Görevlileri ve Diğer Personel

1. Tersâne-i Âmire Câmiinin Vazifelileri

Tersâne-i Âmire'de bulunan câmiin vazifelileri 15 kişi idi. 1076-1105(1665-1693) tarihleri¹⁸³ arasında 12 akçe yevmiyeli bir vâiz, 30 akçe yevmiyeli bir imam-hatib, 12 akçe yevmiyeli ikinci imam, 3'er akçe yevmiyeli ve namazdan evvel Kur'an'dan bir cüz okumakla vazifeli iki cüzhan, 5 akçe yevmiyeli müezzinbaşının yardımcısı olarak bir sermahfil, 4 akçe yevmiyeli câmide hayır sahiblerini anan bir muarraf, 7'şer akçe yevmiyeli üç müezzin, 5 akçe yevmiyeli cenazeyi ve cuma vaktini haber veren bir salâ müezzini, 3 akçe yevmiyeli Kur'an'dan en az on âyet okuyan bir aşır-hân, 4 akçe yevmiyeli fetih sûresi okumakla vazifeli bir fetih-hân, 8 akçe yevmiyeli mescid imamı, 6 akçe yevmiyeli musluğa su taşıyan bir "âb-keş-i musluk" olmak üzere hepsine günde 116 akçe yevmiye ve üç ayda 10.266 akçe maaş veriliyordu¹⁸⁴.

2. Diğer Tersâne-i Âmire Personeli

Zikredilenlerden ayrı olarak Tersâne-i Âmire'de bulunup, idârî hizmetlerde vazife yapanlar arasında neccarlar çavuşu¹⁸⁵, ser-gûmiyân¹⁸⁶, halife-i gûmiyân¹⁸⁷, funda reisi ve çavuşu¹⁸⁸, varilci çavuşu¹⁸⁹, Tersâne Başçavuşu¹⁹⁰, mûtemed¹⁹¹, mûtemed çavuşu¹⁹², arayıcılar çavuşu¹⁹³, Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Emmini ile Ağa'nın odabaşları¹⁹⁴, Tersâne-i Âmire sakası¹⁹⁵, orta çavuşu¹⁹⁶, cânib, rûznamçe ve cânib-i icâre kisedârları¹⁹⁷, kalafatçıbaşı¹⁹⁸, kıbtû demircibaşı¹⁹⁹ ve benzeri kimseler bulunuyordu.

¹⁸³ 1076/1665-6 (*MAD*.3730, s.26), 1081/1670-1 (*MAD*.3720, s.45-6) 1084/1673-4 (*KK*.5644, s.26), 1087/1676-7 (*KK*.5645, s.25-6), 1090/1679-80 (*MAD*.6028, s.28), 1096/1685 (*KK*.5648, s.28), 1098/1687 (*KK*.5651, s. 30) ve 1105/1693-4 (*KK*.5653, s.7-12) senelerine ait Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerinde câmi vazifelileri de yer almaktadır.

¹⁸⁴ *Aynı yer*.

¹⁸⁵ 1085 (1674-5)'den önce aylığı 360 akçe iken (*MAD*.4799, s.186), bu tarihten sonra 300 akçe oldu (*MAD*.5362, s.72).

¹⁸⁶ 1085 (1674-5)'den önce aylığı 475 akçe iken (*MAD*.4799, s.186), bu tarihten sonra 300 akçeye inmiştir (*MAD*.5362, s.72).

¹⁸⁷ Aylığı 120 akçe idi (*MAD*.4799, s.186; *MAD*.5362, s.72).

¹⁸⁸ Aylıkları 60'şar akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁸⁹ Aylığı 60 akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁹⁰ Aylık ücreti 500 akçe olup (*MAD*.4799, s. 186), yeniçerilerin Tersâne-i Âmire Ocağındaki başçavuşları idi (Karamursal, *A.g.e.*, s.150).

¹⁹¹ Aylık ücreti 750 akçe idi (*MAD*.4799, s.186). 1088 (1677)'de Tersâne-i Âmire mûtemedi olan Ahmed Bey, kayıkların levâzımâtına 19.026 akçe masraf yapmıştı (AE-Mehmed IV, nr.10442).

¹⁹² Aylığı 120 akçe idi (*MAD*.4799, s.186; *MAD*.5362, s.72).

¹⁹³ Aylığı 120 akçe idi (*MAD*.4799, s.186).

¹⁹⁴ Aylıkları sırasıyla 340, 240 ve 60 akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁹⁵ Aylığı 60 akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁹⁶ Aylığı 60 akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁹⁷ Aylıkları 150'şer akçe idi (*Aynı yer*).

¹⁹⁸ Aylığı 300 akçe idi (*MAD*.4799, s.186; *MAD*.5362, s.72).

¹⁹⁹ Aylığı 150 akçe idi (*Aynı yer*).

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE HALKI

Tersâne-i Âmire ve Bahriye hizmetinde bulunan harc-ı hassa reisleri (gemi kaptanları), azab ve azab reisleri, neccar, kalafatçı, pâûr-tırâş, haddad, meremetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü, kumbaracı, vardiyân, gûmî, müteferrika, mütekaid ve nöbetçilerin hepsine birden Tersâne-i Âmire Halkı deniliyordu²⁰⁰.

Tersâne-i Âmire Halkının mevcudu, XVI. ve XVII. yüzyıllarda değişiklik arzetymekteydi. Nitekim, 954(1547) senesinde 1800 olan Tersane-i Âmire Halkının sayısı, bu tarihten sonra 2652²⁰¹, İnebahtı mağlûbiyeti sonrasında ise 2385²⁰² kişi idi.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren mevcudu giderek azalan Tersâne-i Âmire Halkı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapûdân-ı deryâlığı sırasında (1072-76/1661-66) yeni bir yoklamaya tâbi tutulmuş²⁰³, bundan sonra mevcûdun hesâb edilmesinde bu sayımın esas alınması ve değiştirilmemesi hükmü getirilmişti. Bu yoklama Mısırlıoğlu İbrahim Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı (1097-1100/1685-88, 1101-3/1690-92) zamanına kadar devam etmiş, nihayet bu dönemde de yeni bir tahrir yapılmıştır²⁰⁴. Yeni yoklamanın yapılmasıyla 1076 (1655-56)'da 1005 ve daha sonra 1003 olarak tesbit edilmiş, 1105 (1693-94) tarihinden sonra ise, Tersâne Halkının mevcûdu 726'ya kadar azalmıştı²⁰⁵.

²⁰⁰ Bu bilgiler, Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevacib Defterlerinden çıkartılmıştır. Bu defterlerden XVII. yüzyılda mevcûd olanlar için bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmı. XVII. yüzyılın sonlarında hazırlanan bir lâyhada (A.Süheyl Ünver, "XVII inci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Lâyiha", *Belleten*, XXXIII/129, Ankara 1969, s.33) Tersâne-i Âmire Halkı ile alâkalı olarak kadırğa reisleri, dümenciler, kalafatçılar, yelkenciler ve vardiyacılar zikredilmektedir. Kâtib Çelebi ise, Tersâne Halkı ile azabları kastetmekte ve sonra bunlar arasında kapudan, reis, kalafatçı, kumbaracı, neccar ve diğerlerini saymaktadır (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.66b). Bu bilgiler, Tersâne-i Âmire Halkı hakkında bilgi veren *İbrahim Hamdî'nin Atlası'nda* (Süleymaniye Ktb.Esad Efendi Kitapları, nr.2044, vr.165a) aynen tekrar edilmiştir. Uzunçarşılı ise, Kâtib Çelebi'nin bütün Tersâne Halkını azab saymasını tenkid ederek, azabların Tersâne halkı arasından bir sınıf olduğunu izah eder (*Merkez-Bahriye*, s.406).

²⁰¹ 10 Şa'ban 979 (28 Aralık 1571) tarihli Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine gönderilen hüküm: MD. XVIII, s. 76/162.

²⁰² Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihiyle Kapudan'a gönderilen hüküm: MD. X, s. 210/319.

²⁰³ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı esnasında yapılan yoklamanın hangi tarihte tamamlandığı kesin olmamakla beraber, mevcudu yeniden tesbit edilen Tersâne-i Âmire Halkının bu şekline elde mevcut defterlerde boşluk olduğu için ilk defa 1076 (1665-6)'da rastlanmaktadır (*MAD*. 3730). Ancak, 27 Cemâziyelevvel 1073 (7 Ocak 1663)'de Tersâne-i Âmire mütekaidlerinin bir sayımı emredildiğine göre, Tersâne-i Âmire Halkının yoklamasının da bu se-nede yapıldığı kabul edilebilir (*MAD*. 1316, s. 4).

²⁰⁴ 1105 (1693-4) tarihli Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib defterinde, bu yoklamanın İbrahim Paşa'nın tahririne göre yapıldığı ifade edilmiştir (KK. 5653, s. 4).

²⁰⁵ Tablo V. Tersâne-i Âmire Halkının mevcudu XVIII. yüzyılın ortalarıyla son yarısında da 727 kişi idiler (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 411). Ancak, II. Mustafa'nın saltanatına (1106-1115/1695-1703) rastlayan 1114 (1702-3) senesinde Tersâne-i Âmire Halkının mevcudunun 2100 olarak kaydedildiği görülmektedir (Ayn-ı Ali, *Kavânin*, s.117) ki bu rakamın gerçek mevcudu yansıtmadığı, eski kayıtlardan çıkartıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo V : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Halkının Mevcudu

Sene	Mevcûd	Sene	Mevcûd
1601	3524	1676	1003
1604	3337	1679	1003
1608 ²⁰⁶	2761	1685	1003
1612	2631	1687	1003
1635	2337	1692	821
1641	1668	1694	790
1648	1952	1695	821
1654	1932	1696	790
1665	1005	1698	726
1670	1003	1700 ²⁰⁷	726
1673	1003		

Tersâne-i Âmire Halkının mevâcibleri de mevcudları ile mütenâsib olarak değişmekte, XVII. asrın ikinci yarısından sonra büyük bir azalma göstermekteydi. Nitekim, 1017(1608-9)'de üç aylık mevâcibleri toplam 1.944.917 akçe²⁰⁸, 1062 (1652)'de 1.681.955 akçe²⁰⁹, 1076(1665-66)'da 974.968 akçe²¹⁰, 1079-80 (1668-69)'de 980.702 akçe²¹¹, 1081 (1670-71)'de 978.479 akçe²¹², 1084 (1673-74)'de 944.817 akçe²¹³, 1087(1676-77)'de 941.985 akçe²¹⁴, 1090(1679-80)'da²¹⁵ ve 1098 (1686-87)'de²¹⁶ 941.985 akçe, 1103 (1691-92)'de 687.087 akçe²¹⁷ idi.

Tersâne-i Âmire Halkının maaşları Küçük Rûzname Kalemî'nden denetlenmekte ve mevcudlarını gösteren kayıtlar bu kalemde bulunmaktaydı. Maaş verildiği zaman buradaki kayıtlara göre ödeme yapılıyordu. 15 Muharrem 1084 (2 Mayıs 1673)'de Küçük Rûznâmecî Efendî'ye gönderilen hükümde, Tersâne-i

²⁰⁶ Risâlesini 1017 (1608-9) senesinde yazan Ayn-ı Ali Efendî'nin Tersâne-i Âmire Halkı için verdiği rakam 2364'dür (*Kavânîn*, 92, 114).

²⁰⁷ 1010-1105 (1601-1694) arası için bk.not 200'de zikredilen Yoklama ve Mevâcib Defterleri. 1105-1112 (1694-1701) arası için bk.MAD.22249, s. 41, 49, 60, 86.

²⁰⁸ Ayn-ı Ali, *Kavânîn*, s.92, 114.

²⁰⁹ Bu mikdar Tarhuncu Lâyihasında verilen senelik mevâcibin dörtte biridir. "Senelik Mevâcib 6.727.823 akçedir" (Mehmed Halife, *Târih-i Gûlmânî*, İstanbul 1340, s.31). Aynı bilgi *Ayn-ı Ali Risâlesi*'nde de mevcuttur (*Kavânîn*, s.117).

²¹⁰ Tersâne-i Âmire reis ve kapudanlarınm yetimlerine ödenen mevâcib ile birlikte 993,753 akçe idi (MAD.3730, s.26).

²¹¹ Ömer Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Mâli Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek'leri", *İFM*, XVII/1-4, İstanbul 1960, s.231.

²¹² MAD.3720, s.46.

²¹³ KK.5644, s.26.

²¹⁴ KK.5645, s.27.

²¹⁵ MAD.6028, s.28.

²¹⁶ KK.5651, s.31.

²¹⁷ Bir senelik mevâcib 2.752.248 akçe idi (MAD.12603, s.5).

Âmire Halkı mevcudunun 1003 kişiden fazla olmaması ve seferler sebebiyle vuku bulan mahlûl gediklere habersiz tayin yapılmaması emrediliyordu²¹⁸.

Tersâne-i Âmire Halkına her mevâcib tevziinde, Küçük Rûznâmçe'ye de, bir mikdar akçe harc olarak ayrılıyordu. Fakat, bu husûsun bazı ihtilâflar doğurduğu görülmektedir. 5 Receb 1089(23 Ağustos 1678) tarihli Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen bir buyurulduda, her mevâcib tevziinde Küçük Rûznâmçe'ye verilmesi gereken 20.000 akçe rûznâmçe resimlerinin 10.000 akçeye indirilmesinin haksızlık olduğu, vâki şikâyet üzerine bu husûsun düzeltilmesi emredilmekteydi²¹⁹. Ancak, 16 Zilkâ'de 1099(12 Eylül 1688) tarihli fermada ise, 10.000 akçeden fazla harc alınmaması hususunda ellerinde ferman olan Tersâne-i Âmire Halkının bu isteği nazar-ı itibare alınarak, Kapudân-ı Deryâ Köse Ali Paşa (1082-1086/1672-1675) zamanındaki sayıma göre, tevcih tezkirelerinin Küçük Rûznâmçeye kaydından dolayı harc ve her mevâcib dağıtılması esnâsında 10.000 akçeden fazla rûznâmçe harcı alınmaması ferman olunuyordu²²⁰.

Tersâne-i Âmire Halkı arasında, hizmetleri uzun seneler devam edenler, vazifeleri babadan oğula geçenler de oluyordu. Bunlar içinde, *Tersâne-i Âmire Halkının Yoklama ve Mevacib Defterlerinde*, hizmeti 35 seneyi bulanlar görülmektedir. Meselâ, normal azab bölükleri arasında yer alan 47, 104 ve 145. bölüklerin bölükbaşları 1010-1045(1601-1636) seneleri arasında vazifelerinde hiçbir değişme olmadan hizmet etmişlerdir²²¹.

Yine 1045-1058 (1635-1648) arasında Bey bölüklerinden 59. bölüğün bölükbaşısı olan Çırpan b. Françesko'nun²²² oğlu olduğu anlaşılan Franko b. Çırpan, 1064 (1653-4)'de aynı bölüğün bölükbaşısı olarak vazife yapıyordu²²³.

A. Azablar

Tersâne-i Âmire'de ve donanmada hizmet eden tüfenkli bir askerî sınıf olan azablar, Tersâne-i Âmire Halkı içinde teşkil ettikleri bölükleri ile kalabalık bir mevcut oluşturmaktaydılar²²⁴.

²¹⁸ KK.5644, s.1. Tersâne-i Âmire Halkının maaşlarının küçük Rûznâmçe Kalemi'nden denetlendiği konusunda ayrıca bk. Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s.113.

²¹⁹ KK.5645, s.1/1.

²²⁰ KK.5651, s.33.

²²¹ 1010 (1601-02)'da 47. bölüğün bölükbaşısı olan Şa'ban b. Murad Bey (MAD.3904, s. 54), 1013/1604-5 (MAD.5466, s.54), 1017/1608-9, MAD.6918, s.52), 1021/1612-3 (MAD.7255, s.99) ve 1045/1635-6'de (MAD.7135, s.35) de yine aynı bölüğün bölükbaşısı idi. 104. bölüğün bölükbaşısı Mehmed b. Mustafa 1010/1601-2 (MAD.3904, s.70) ve 1045/1635-6'de (MAD.7135, s.51), 145. bölüğün bölükbaşısı İbrahim b. Mustafa 1010/1601-2 (MAD.3904, s.80) ve 1045/1635-6'de (MAD.7135, s.62) aynı vazifede idiler.

²²² 1045/1635-6 (MAD.7135, s.105) ve 1058/1648'de (MAD.3412, s.113) Çırpan b. Françesko bölükbaşısı idi.

²²³ MAD.4626, s.89.

²²⁴ Kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrılan azabların ve azab kelimesinin menşei ile diğer devletlerdeki benzerleri için bk. Fuad Köprülü, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s.81-82. Bu madde-

Azab bölüklerinde reis, odabaşı ve aşçıbaşı zâbit olarak bulunmaktaydı²²⁵. Yelkencilikten geçilen reis²²⁶, azab bölükbaşısı olup, azabların kumanda ve idaresi ile vazifeliydi. Terfi ederse harc-ı hassa reisi (kapudan) olurdu²²⁷. Reis olan bir azab, kapudan olmazsa sırası ile terfi ederek vardiyanbaşı, hünkâr gemisi reisi ve Tersâne-i Âmire Kethudâlığına yükselirdi²²⁸.

Azablar, Türkler arasından ve vilâyetlerden kefilli olarak, belirli avâriz-hâneleri hesap edilerek alınırdı. Azab veren hane avârizdan muaf tutulur ve diğer haneler, gönderilecek olan azab için fermanlarda tesbit edilen harçlığı aralarında toplamak suretiyle tedarik ederlerdi²²⁹.

Azablar, donanma ve Tersâne-i Âmire'de bulunmalarına göre Tersâne-i Âmire Azabları²³⁰ ve Donanma Azabları²³¹ şeklinde adlandırılırlardı. Bu sebeble, Tersâne-i Âmire yakınında azab kışalarının bulunduğu yere Azabkapısı denilmiştir²³².

Tersâne-i Âmire hizmetine girince ulûfe alan azablar, zaman zaman yoklamaya tâbi tutulmakta, yoklama sırasında mevcut olmayanların ulûfeleri kesilerek eksiklerin yerine yeniden azab yazılmaktaydı²³³.

Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib defterlerinde azab ve reisleri, cemaat şeklinde kaydedilmekte ve her "cemâat" adı altında, mevcut bölükler ve "bölükler" başlığı ile de mevcut neferler zikredilmekteydi. Bu defterlere göre

nin devamı olarak yazılan ve Osmanlı devletindeki azablar hakkında malûmat veren ilave kısım için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s.82-83.

²²⁵ Graf Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhilati Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (terc. Nazmi), Ankara 1934, s.145. Nitekim, 15 Zilkâ'de 956 (15 Aralık 1541) tarihli bir muhalefât kaydında İbrahim b.Mustafa adlı azab odabaşısı da yer almaktadır (KK.2434, vr.12b).

²²⁶ Ramazan 979 (Ocak 1572)'da terakki ile reis olan yelkencilerin ihtiyaç üzerine tekrar yelkenci yapılması hususunda Kapudân'a hüküm gönderilmiştir (MD.X, 210/319).

²²⁷ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.407.

²²⁸ *Eyyûbî Efendi*, vr.22b; Uzunçarşılı, *Azab*, s.82-83.

²²⁹ Temin şekli kürekçiye benzeyen azabların XVI. asırdaki statüleri için bk. *Kânunnâme-i Âl-i Osman/Kanunî Kanunnâmesi*, (neşr.Mehmed Ârif), *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi*, İstanbul 1329, s.59-61. Hammer, azabların deniz harblerinde reisleri tarafından kürekçi olarak kullanıldıklarını zikreder (*Hammer*, I, 141, 319-320).

²³⁰ 1 Zilhicce 1086 (16 Şubat 1676)'da Tersâne-i Âmire'de mahlûl bir azab gediğinin tevcihi hakkında: AE-Mehmed IV, nr.11951.

²³¹ 10 Zilhicce 1067 (19 Eylül 1657)'de donanmaya teslim edilen 16 azab hakkında: AE-Mehmed IV, nr.4556. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

²³² Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

²³³ Şa'ban 963 (Haziran 1556)'da yapılan yoklamada, mevcut 2279 azabdan 128'i bulunamadığından ulûfeleri kesilmiş ve yerlerine 100 azab yazılması hususunda Kapudan Piyâle Bey'in mektûbu üzerine buyuruldu gönderilmisti (MD.II, s. 93/959). 10 Zilhicce 1067 (19 Eylül 1657)'de Ilıca-i Bergama kazasından alınan 16 azab Midilli'de Donanma-i Hümâyûn'a teslim edilmişti (AE-Mehmed IV, nr.4556).

1076 (1665-66) senesine kadar²³⁴ Tersâne-i Âmire'den mevâcib alan azab ve reisleri 23 cemâat halinde sıralanmakta idi. XVII. yüzyılda azab bölüklerinin mevcudu 440 idi²³⁵.

Tablo VI : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Azab Bölüklerinin Mevcûdu

Bölük adı	Adedi
Paşa Reisi bölüğü	1
Vardiyanlar bölüğü	1
Paşa Bölükleri	17
Serdar bölüğü	1
Padişah Reisi bölüğü	1
Paşa gemisi bölükleri	280
Bey gemileri bölükleri	68
Top gemileri bölükleri	10
Mavnalardaki bölükler	7
Kalyatalardaki bölükler	3
Gelibolu gemilerindeki bölükler	34
Taş gemilerindeki bölükler	5
At gemilerindeki bölükler	12
<i>Toplam</i>	<i>440</i>

XVII. Yüzyılda bu bölüklerdeki azab neferlerinin sayısı 1013-1105 (1604-1694) arasında giderek azalmış, 1588'den 239'a kadar düşmüştür²³⁶.

Tablo VII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Azab Neferlerinin Mevcûdu

Sene	Mevcud
1604	1588
1612	1243
1635	845
1648	602
1665	330
1673	314
1685	315
1694	239

²³⁴ Çünkü, bu tarihten sonraki defterlerde tertib ve azab mevcudları değişikliğe uğramıştır. Yoklama ve Mevâcib Defterlerinin listesi için bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmı.

²³⁵ Marsigli, azab bölüklerinin 330 olduğunu yazar (*A.g.e.*, s.152).

²³⁶ Bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmında zikredilen Yoklama ve Mevâcib defterleri.

Her bölükde bulunan azab sayısı 1-13, yevmiyeleri 4-71 akçe arasında değişiyordu²³⁷. Bir azab bölümünde, ekseriyetle bölükbaşının yevmiyesi diğerlerine nisbetle daha fazla idi. Ancak bu hususun her zaman böyle olmadığı mevâcib defterlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim, 1010(1601-02) senesinde azab bölüklerinden 138. bölümün bölükbaşısı olan Mehmed b. Ahmed 9 akçe yevmiye aldığı halde, aynı bölükde bulunan Abdülbâki Nasuh [b.] Mehmed'in yevmiyesi 14 akçe idi²³⁸.

Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerinde silsile-i merâtib takib edilerek kaydedilen cemaatleri şöylece zikredebiliriz.

I. Galata'daki Harc-ı Hassa Reisleri Cemâati

Bunlar, bulundukları gemilerin kapudanı olarak vazife yaparlardı. Azab bölükbaşısı olan reislerden tefrik edilmek için harc-ı hassa reisi, kadirga reisi veya gemi reisi denilirdi²³⁹. XVII. asrın ikinci yarısından itibaren harc-ı hassa reisi tabiri yerine kapudan kullanılmaya başlanmış²⁴⁰, reis sadece azab bölükbaşlarına münhasır kalmıştır.

Gemi sahibi olan kapudan yani harc-ı hassa reisi, o geminin bütün efrâdına hükmederek zapt u raptı temin ile vazifelidir²⁴¹. Önceleri, kapudan olabilmek için, hizmet etmek ve harbde düşman gemilerinden birini teslim almak gerektiği halde²⁴², sonraları sadece yararlığı görülenlere hassa reislik verilmeye başlanmıştı²⁴³.

XVII. asrın sonlarında bir firkateye kapudan olabilmek için firkatelerde bayrakdar olmak ve uzun seneler hizmet etmek gerekmede²⁴⁴, bir kalyataya

²³⁷ Marsigli'ye göre bölüklerde 4-6 nefer bulunuyordu (*A.g.e.*, s.152). XVI. asırda bölüklü reislerin 10 nefer olması kanundu. 10 Şa'ban 979 (28 Aralık 1571) tarihli Kapudan ve Tersâne Eminine (*MD.XVIII*, s. 76/162) ve Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Kapudan'a (*MD.X*, 210/319) gönderilen hükümler bu mealde idi. XVIII. asırda bölüklerde yedişer azab bulunuyordu (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.408).

²³⁸ *MAD*.3904, s.79.

²³⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.407, 432. Gemilerinde fener bulunduğu için bunlara fenerli reis de denilirdi (*Eyyûbî Efendi*, vr.22b).

²⁴⁰ 1076 (1665-66) tarihli yoklama-mevâcib defterinde, daha önceki defterlerde görülen harc-ı hassa reislerinin yerine, Tersâne Kapudanları ifadesi yer almaktadır (*MAD*.3730, s.4). Bu tarihten sonra devamlı aynı tabir kullanılmıştır.

²⁴¹ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a-b.

²⁴² *Eyyûbî Efendi*, vr.22b.

²⁴³ Aynı yer. Cemâziyelevvel 963 (Mart 1556)'de Cezâyir-i Garb Beylerbeyisi Salih Paşa'ya gönderilen hükümde, yararlığı görülen Muhyiddin Reis'e Cezâyir'deki gemilerde kapudanlık verildiği belirtiliyor (*MD.II*, s. 50/454). Cemâziyelâhır 963 (Nisan 1556)'deki hükümde de Uluç Ali ve Haydar Reislerin 40'ar akçe ile hassa reisliğe tayinleri emrediliyordu (*MD.II*, s. 56/516).

²⁴⁴ Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1106 (27 Aralık 1694-6 Ocak 1695)'da yeni bina olunan firkatelere başbuğ olan Ömer Kapudan'a gönderilen hükümde, beylik firkatelerden birinde bayrakdar olan ve altı senedir Tuna ve Akdeniz firkatelerinde levendlik yapan Hasan'm, deniz ilmine dâir malûmatı yeterli ise bir firkateye kapudan olarak tayini emrediliyordu (*MD.CV*, s. 68/3). Aynı

kapudan olabilmek için de firkatelerde kapudan olarak vazife yapmak ve müste-hak olmak şartı aranmaktaydı²⁴⁵. Harc-ı Hassa Reislerinin mevcudu, XVII. asrın ikinci yarısına kadar 265-402 arasında değişmiş²⁴⁶, yeni sayıma göre hazırlanan ve harc-ı hassa reisleri yerine kapudan olarak zikredilen reislerin sayısında ise hayli azalma olmuştur²⁴⁷. Buna göre, 1076-1081 (1665-1671)'de 42 olan kapudan sayısı²⁴⁸, 1084-1098 (1673-1687)'de 40'a²⁴⁹, 1105 (1693-94)'de 25'e²⁵⁰ inmiştir.

Harc-ı Hassa Reislerinin yevmiyeleri, XVII. asrın ikinci yarısına kadar 8-150 akçe arasında değişmekteydi²⁵¹. Yoklama defterlerinde kapudan olarak zikredilmelerinden sonra sayılarında vuku bulan azalma ile birlikte, yevmiyenin azamî miktarında da eksilme olmuştur. 1076-1081 (1665-1671)'de 8-75 akçe iken²⁵², sonraları 8-80 akçe olmuş²⁵³ ve 1105 (1693-94)'de 14-40 akçe²⁵⁴ olarak tesbit edilmiştir.

2. Galata'daki Ha'ssa Kadırgaların Reis ve Azab Cemâati

Bunlar iki bölükten müteşekkil idiler. a) Paşa Reisi Bölüğü b) Vardiyanlar Bölüğü.

a) Paşa Reisi Bölüğü: Kapudân-ı Derya'nın baştardasında reis olarak vazife yapanlara mahsus bölüktür. Mevcudu, 1010-1021 (1601-1613) arasında 13

tarihte, yine Ömer Kapudan'a yazılan iki ayrı hükümde, yirmi senedir seferlere iştirak ederek firkate kullanmaya mahâreti olan Hüseyin ile (a.g.d., s. 68/3) Karadeniz firkatelerinde kapudanlık yapan ve Sakızlı olması hasebiyle Akdeniz firkatelerine geçmek isteyen Mustafa'ya (a.g.d., s. 67/3) birer firkate verilmesi emrediliyordu.

²⁴⁵ Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109 (4-14 Aralık 1697)'de Vezir Mezemorta Hüseyin Paşa'ya gönderilen hüküm: *MD.CX*, s. 203/3.

²⁴⁶ XVI. asrın sonlarına doğru sayıları giderek artan harc-ı hassa reisleri 1003 (1594-5)'de 255 (*MAD.7460*, s.4-19), 1004 (1595-6)'de 303 (*MAD.7202*, s.2-20) iken, 1010 (1601-1602)'de 351 (*MAD.3904*, s.2-10), 1013 (1604-05)'de 349 (*MAD.5466*, s.2-9), 1017 (1608-9)'de 315 (*MAD.6918*, s.6-13), 1021 (1612-3)'de 355 (*MAD.7255*, s.2-9), 1045 (1635-6)'de 354 (*MAD.7135*, s.1-11), 1051 (1641-2)'de 265 (*MAD.7260*, s.1-9), 1058 (1648)'de 320 (*MAD.3412*, s.4-11) ve 1064 (1653-4)'de 402 (*MAD.4626*, s.4-13) idi.

²⁴⁷ İlk defa 1076 (1665-6) tarihli yoklama-mevâcib defterinde kapudan sayısı 42 olarak kaydedilmiştir (*MAD.3730*, s.4-5).

²⁴⁸ Aynı yer. 1081/1670-71 (*MAD.3720*, s.6-7).

²⁴⁹ 1084/1673-74 (*KK.5644*, s.3-4), 1087/1676-7 (*KK.5645*, s.2), 1090/1679-80 (*MAD.6028*, s.4-5), 1096/1684-5 (*KK.5648*, s.4).

²⁵⁰ 1105 (1693-4) senesindeki yoklama da yeni yapılmış bir sayımı aksettirmektedir (*KK.5653*, s.5).

²⁵¹ Sadece, 1013 (1604-5) tarihli defterde en az ücret üç akçe idi. Meselâ, bu senede ücreti en fazla olan Feridun Hasan Paşa'nın yevmiyesi 150 akçe, en az olan Aşûr İbrahim'in 3 akçe idi. (*MAD.5466*, s.2 ,8). 1021 (1612-3)'de 8-120 akçe (*MAD.7255*, s.2-9), 1058 (1648)'de 8-150 akçe (*MAD.3412*, s.4-11), 1064 (1653-4)'de 8-100 akçe (*MAD.4626*, s.4-13) olan harc-ı hassa reislerinin yevmiyeleri, Eyyûbî Efendi'nin kaydına göre (vr. 22b) 1071 (1660-1)'de 8-150 akçe arasında idi.

²⁵² 1076/1665-6 (*MAD.3730*, s.5), 1081/1670-71 (*MAD.3720*, s.6-7).

²⁵³ 1090/1679-80 (*MAD.6028*, s.4), 1096/1684-5 (*KK.5648*, s.4) ve 1098/1686-7 (*KK.5651*, s.6) senelerinde yevmiyeler aynıdır.

²⁵⁴ *KK.5653*, s.5.

iken²⁵⁵, 1045 (1635-36)'de 18²⁵⁶, 1051 (1641-42)'de 17²⁵⁷, 1058 (1648)'de 23²⁵⁸ ve 1064 (1653-54)'de 29²⁵⁹ kişi idi. Bu bölüklerin neferlerine verilen yevmiye 4-35²⁶⁰ akçe arasında değişiyordu.

b) Vardiyanlar Bölüğü: Tersâne-i Âmire'de ve gemilerde muhafaza hizmeti gören ve gemi kapudanı tarafından verilen emirleri diğer mürettebâta tebliğ eden donanma çavuşlarına vardiyan denilirdi²⁶¹. Vardiyan bölükbaşı olan vardiyanbaşı²⁶², hünkâr gemisi olan baştardanın reisliğini yapardı²⁶³. Tersâne-i Âmire Kethudalığına da vardiyanbaşılıktan geçilirdi²⁶⁴.

Vardiyanbaşılara 1071-72 (1660-61)'de 10.000 akçe²⁶⁵, 1094-95 (1683-84)'de 40.000 akçe²⁶⁶ kumanya-bahâ veriliyordu. Vardiyan bölüğünün mevcudu 1013 (1604-05)'de 14²⁶⁷, 1021 (1612-13)²⁶⁸ ve 1045 (1635-36)'da²⁶⁹ 12, 1058 (1648)'de 19²⁷⁰ idi. Yevmiyeleri ise, 4-16 akçe arasında değişiyordu²⁷¹.

Tersâne-i Âmire'de bulundukları sırada zindandaki esir ve mücrimlerin²⁷², donanmada iken diğer vazifeleri yanında forsaların²⁷³ muhafızlığını yapan vardiyanlar, inşaatlarda da aynı vazifeyi ifa etmekteydiler²⁷⁴. Vardiyanlar, müslümanlardan seçiliyorlardı.

²⁵⁵ 1010/1601-2 (MAD.3904, s.36), 1013/1604-5 (MAD.5466, s.36), 1017/1608-9 (MAD.6918, s.34), 1021/1612-3 (MAD.7255, s.80).

²⁵⁶ MAD.7135, s.14.

²⁵⁷ MAD.7260, s.10.

²⁵⁸ MAD.3412, s.12.

²⁵⁹ MAD.4626, s.14.

²⁶⁰ MAD.7255, s.80; MAD.3412, s.12; MAD.4626, s.14.

²⁶¹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.406; Lütfi Gürçay, *Gemici Dilî*, İstanbul 1943, s.401.

²⁶² Vardiyanbaşılık, Tersâne-i Âmire'de emeği geçenlere ve kapudanlara tevcih ediliyordu. Meselâ, 8 Muharrem 1054 (17 Mart 1644)'de Ali Kapudan'a (KK.258, s.8), 12 Zilkâ'de 1054 (10 Ocak 1645)'de Murad adlı Tersâne-i Âmire emekdârına (KK.258, s.76) verilmişti.

²⁶³ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

²⁶⁴ *Eyyûbî Efendi*, vr.22a.

²⁶⁵ MAD.996, s.38.

²⁶⁶ KK.5647, s.16.

²⁶⁷ MAD.5466, s.36.

²⁶⁸ MAD.7255, s.80.

²⁶⁹ MAD.7135, s.15.

²⁷⁰ MAD.3412, s.13.

²⁷¹ 1021(1612-3)'de (MAD.7255, s.80) ve 1045 (1635-6)'da MAD.7135, s.15) 4-16 akçe, 1058 (1648)'de 5-16 akçe (MAD.3412, s.13) yevmiye alıyorlardı. 1081(1671) senesinde ise, bazı azablar 8 akçe ile ilk defa vardiyan yazılmakta idiler (MAD.5925, s.2).

²⁷² 1073 (1662-3)'de Tersâne-i Âmire zindanındaki gebrân-ı mîrî ve mücrimlerin muhafazası ile vazifeli vardiyanlara 3 aylık için 1200 akçe ücret verilmişti (MAD.5660, s.14).

²⁷³ Girid seferi sırasında gemilerde vazife yapmak üzere ibtidâen vardiyan olan ondokuz kişi, sekizer akçe yevmiye ile tayin edilmişti (MAD.5925, s.2).

²⁷⁴ Süleymaniye cami ve imâreti inşaatında çalıştırılan gebranların başında bulunan vardiyanlar ile alâkalı olarak bk.Ömer L.Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmâreti İnşaatı (1550-1557)*, Ankara 1972, I, 133-135.

3. Paşa Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

a) Paşa Bölükleri: 17 bölükten müteşekkil paşa bölüklerinin her birinin mevcudu 1-13 nefer²⁷⁵, yevmiyeleri 4-71 akçe²⁷⁶ arasında değişmekteydi. Bölüklerdeki toplam nefer sayısı 1013 (1604-05)'de 94²⁷⁷, 1021 (1612-13)'de 109²⁷⁸, 1045 (1634-35)'de 150²⁷⁹, 1058(1648)'de 162²⁸⁰ kişi idi.

b) Serdar Bölüğü: Bu bölüğün mevcudu 6-9 kişi²⁸¹, yevmiyeleri 3-23 akçe²⁸² arasında idi.

c) Kethuda Bölüğü: Kethuda Bölüğünün mevcudu 5-10 kişi²⁸³, yevmiyeleri 5-10 akçe²⁸⁴ arasında değişiyordu.

d) Padişah Reisi Bölüğü: Hünkâr reisi de denilen Baştanda-i Hümâyûn reisleri bölüğünün mevcudu 4-15 kişi²⁸⁵, yevmiyeler 3-23 akçe²⁸⁶ arasında değişiyordu.

e) Normal Bölükler: XVII. yüzyılda Paşa gemilerinin 280 azab bölüğü vardı. Mevâcib defterlerinde bu bölükler, bölükbaşları ve azabları ile birlikte kaydedilmekteydi. Ancak 280 bölüğün tamamının zikredilmediği, bazılarının hemen her defterde hiç yer almadığı görülmektedir²⁸⁷. 1013-1045 (1604-1636)

²⁷⁵ Paşa bölükleri, 1013 (1604-5)'de 1-10 (*MAD.5466*, s.37-41), 1021 (1612-3)'de 4-8 (*MAD.7255*, s.81-86), 1045 (1635-6)'de 4-13 (*MAD.7135*, s.16-21) ve 1058 (1648)'de 8-10 (*MAD.3412*, s.14-19) kişi arasında değişiyordu.

²⁷⁶ Yevmiyeleri, 1021 (1612-3)'de 4-66 akçe (*MAD.7255*, s.81-86), 1045 (1634-5)'de 4-71 akçe (*MAD.7135*, s.16-21), 1058 (1648)'de 4-34 akçe (*MAD.3412*, s.14-19) arasında idi.

²⁷⁷ *MAD.5466*, s.37-41.

²⁷⁸ *MAD.7255*, s.81-86.

²⁷⁹ *MAD.7135*, s.16-21.

²⁸⁰ *MAD.3412*, s.14-19.

²⁸¹ Serdar bölüğünün mevcudu, 1013 (1604-5)'de 9 kişi (*MAD.5466*, s.42), 1021 (1612-3)'de 7 kişi (*MAD.7255*, s.86), 1045 (1634-5)'de 6 kişi (*MAD.7135*, s.21), 1058(1648)'de 9 kişi (*MAD.3412*, s.19) idi.

²⁸² Yevmiyeleri 1021 (1612-3)'de 5-30 akçe (*MAD.7255*, s.86), 1045 (1635-6)'de 5-19 akçe (*MAD.7135*, s.21) ve 1058(1648)'de 5-8 akçe (*MAD.3412*, s.19) idi.

²⁸³ 1013 (1604-5)'de 10 kişi (*MAD.5466*, s.42), 1021(1612-3)'de 7 kişi (*MAD.7255*, s.87), 1045 (1635-6)'de 5 kişi (*MAD.7135*, s.22) ve 1058 (1648)'de 10 kişi (*MAD.3412*, s.20) idi.

²⁸⁴ 1021 (1612-3)'de 5-8 akçe (*MAD.7255*, s.87), 1045 (1635-6)'de (*MAD.7135*, s. 22) ve 1058 (1648)'de (*MAD.3412*, s.20) 5-10 akçe arasında idi.

²⁸⁵ 1013 (1604-5)'de 5 kişi (*MAD.5466*, s.42), 1021 (1612-3)'de 4 kişi (*MAD.7255*, s.87), 1045 (1635-6)'de 5 kişi (*MAD.7135*, s.22) ve 1058 (1648)'de 15 kişi (*MAD. 3412*, s.20) idi.

²⁸⁶ 1021 (1612-3)'de 3-8 akçe (*MAD.7255*, s.87), 1045 (1635-6)'de 5-21 akçe (*MAD.7135*, s.22) ve 1058 (1648)'de 5-23 akçe *MAD.3412*, s.20) idi.

²⁸⁷ Defterlerde kaydedilmeyen bölüklerin numaraları şöyledir: 8, 23, 25, 26, 32, 36, 41, 42, 56, 61, 74, 87, 90, 92, 97, 100, 101, 111, 112, 119, 120, 122, 129, 130, 140, 143, 148, 154, 159, 161, 163, 164, 167, 168, 179, 181, 183, 184, 191, 196, 200, 204, 205, 208, 216, 219, 221, 225, 228, 231-233, 235-237, 244, 247, 251, 254, 257, 260-261, 263, 264, 266, 267, 276, 277. 1013-1045 (1604-1636) arasında eksik bölükler değişmediği halde (*MAD.5466*, s.43-111; *MAD.7255*, s.43-155; *MAD.7135*, s.23-93), 1058 (1648) senesinde mevcut ve eksiklerin bölük numaralarında değişme ol-

seneleri arasında mevcut bölüklerin sayısı 211, eksik bölüklerin sayısı 69 iken²⁸⁸, 1058 (1648)'de mevcut bölükler 216, eksik bölükler 64 olmuştur²⁸⁹.

XVII. yüzyılın başlarından ortalarına doğru azab neferlerinin sayısında büyük bir azalma görülmektedir.

Tablo VIII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Normal Bölüklerin Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	210	211	211	216
azab	1174	940	658	523
<i>Yekûn</i>	1384	1151	869	739

Hatta, 1058(1648) senesinde bölük sayısında artma olduğu halde, nefer sayısında azalma meydana gelmiş, kalyonların çoğalmasıyla da azablar yerini kalyoncu ve levendlere bırakmıştır²⁹⁰. 1013-1058(1604-1648) seneleri arasında bir bölüğün mevcudu 1-2²⁹¹, azabların yevmiyeleri ise 2-54 akçe²⁹² olarak değişiyordu.

4. Bey gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Bey gemilerinin azab ve reis bölükleri 69 bölükten teşekkül ediyordu²⁹³. Paşa bölüklerinde olduğu gibi bunların da bazı bölüklerinin eksik olduğu görülmektedir²⁹⁴. 1013-1021 (1604-1613) seneleri arasında mevcut bölükler 41,

muştur. Meselâ, önceki defterlerdeki eksiklere 75, 106, 110, 145, 152, 171, 175, 176, 220, 233, 259, 278. bölükler ilâve olduğu halde, eksik bölüklerden bazıları da (92, 179, 191, 219, 221, 225, 228, 231, 232, 235-237, 244, 251, 254) mevcudlar arasında yer almıştır (MAD.3412, s.21-92). Bu bölüklerden bazılarının nefersiz reislere ait olduğu, yine aynı defterlerde kayıtlı nefersiz reislere ait kısımdan anlaşılmaktadır. Nitekim, 1021 (1612-3) tarihli defterdeki bazı notlar bu hususu aydınlatmaktadır. 201. bölüğün reisi olan Ramazan b.Husrev'in "nefersiz 276. bölükden" geldiği kaydedilmiş (MAD.7255, s.138), yine "cemâat-i rüesâ-i bi-nefer" başlığı altındaki (s.180) kısımda da reis adlarının üzerinde yazılı olan bölük numaralarının, eksik bölüklere ait olduğu tesbit olunmuştur.

²⁸⁸ MAD.5466, s.43-111; MAD.7255, s.43-155; MAD.7135, s.23-93.

²⁸⁹ MAD.3412, s.21-92.

²⁹⁰ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

²⁹¹ Bölükler, 1013(1604-5)'de 3-10 (MAD.5466, s.43-111), 1021 (1612)'de 2-9 (MAD.7255, s.43-155), 1045 (1635-6)'da 1-11 (MAD.7135, s.23-93) ve 1058 (1648)'de 1-12 (MAD.3412, s.21) mevcudlu idiler.

²⁹² 1021 (1612-3)'de 2-45 akçe (MAD.7255, s.43-155), 1045 (1635-6) da 4-51 akçe (MAD.7135, s.23-93) ve 1058 (1648)'de 3-54 akçe (MAD.3412, s.21-92) arasında değişiyordu.

²⁹³ 1013-1045 (1604-1636) senelerinde arasında bölük miktarı aynı idi (MAD.5466, s.112-124; MAD.7255, s.156-168; MAD.7135, s.94-106). Ancak 1058 (1648) senesinde bey bölükleri 69 idi (MAD.3412, s.94-102, 113-115).

²⁹⁴ Eksik bölükler şunlardı: 1, 3, 7-10, 12, 15-17, 19, 20, 30, 32-33, 35, 36, 39, 43, 45, 49, 52, 53, 56, 62, 64.

eksik bölükler 27²⁹⁵, 1045 (1635-36)'de mevcut bölükler 40, eksik bölükler 28²⁹⁶, 1058(1648)'de mevcut bölükler 36, eksik bölükler 33²⁹⁷ idi. Mevcud bölüklerdeki bölükbaşı ve azab neferlerinin sayısında da dâimî bir azalma müşâhede edilmektedir.

Tablo IX : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Bey Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	41	39	37	36
azab	252	188	128	72
<i>Yekûn</i>	293	227	165	108

Yine bu dönemde bey gemilerine tâbi bölüklerden her birinin mevcudu, reisleri (bölükbaşları) ile birlikte 1-9 neferden meydana gelmekte²⁹⁸, yevmiyeleri 4-26 akçe arasında değişmekteydi²⁹⁹.

5. Top Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Top gemilerinde hizmet eden azab ve reisleri 10 bölük idiler³⁰⁰. Ancak bu bölüklerden 1013-1045(1604-1636) seneleri arasında 4 bölük³⁰¹, 1058(1648)'de 5 bölük³⁰² eksik bulunuyordu. Sayısı, bölüklerin mevcut ve eksik olmalarına göre de değişen bölükbaşlar ve neferler burada da giderek bir azalma kaydetmektedir.

Tablo X : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Top Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	6	5	6	5
azab	44	31	18	11
<i>Yekûn</i>	50	36	24	16

²⁹⁵ MAD. 5466, s. 112-124; MAD. 7255, s. 156-168.

²⁹⁶ MAD. 7135, s. 94-106.

²⁹⁷ MAD. 3412, s. 94-102, 113-115.

²⁹⁸ 1013 (1604-5)'de bölük mevcudu 1-4 (MAD. 5466, s. 112-124), 1021 (1612-3)'de 2-8 (MAD. 7255, s. 156-168), 1045 (1635-6)'de 1-7 (MAD. 7135, s. 94-106) ve 1058 (1648)'de 2-9 nefer (MAD. 3412, s. 94-102, 113-115) idi.

²⁹⁹ 1021 (1612-3)'de 4-26 akçe (MAD. 7255, s. 156-168), 1045 (1635-6)'de 4-20 akçe (MAD. 7135, s. 94-106) ve 1058 (1648)'de 4-22 akçe (MAD. 3412, s. 94-102, 113-115) arasında idi.

³⁰⁰ Eksik bölükler şunlardı: 2-4, 8 (MAD. 5466, s. 124-126; MAD. 7255, s. 168-170; MAD. 7135, s. 108-109).

³⁰¹ Aynı yer.

³⁰² Bu senede eksik bölüklere 9. bölük de ilâve edilmiştir (MAD. 3412, s. 116-117).

Top gemilerindeki bir azab bölüğünün mevcudu 1-11 nefer³⁰³, yevmiyeleri 5-24 akçe³⁰⁴ arasında değişiyordu.

6. Mavnalardaki Reis ve Azab Cemâati

Mavnalarda bulunan reis ve azablar yedi bölük idiler³⁰⁵. 1013-1045 (1604-1635) arasında bütün bölükler mevcut olduğu halde, 1058 (1648)'de iki bölük eksilmiştir³⁰⁶. Asrın ortalarına doğru mevcudları giderek azalan azab reis ve neferlerinden her bölükte 1-12 kişi bulunmakta³⁰⁷, yevmiyeleri ise 4-20 akçe arasında değişmekteydi³⁰⁸.

Tablo XI : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Mavnalardaki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	5	7	5
azab	46	32	20	6
<i>Yekûn</i>	53	37	27	11

7. Kalyatalardaki Reis ve Azab Cemâati

Kalyatalarda üç azab bölüğü hizmet ediyordu ve 1013-1058 (1604-1648) seneleri arasında bunlardan birinci bölük hariç, diğerleri her zaman mevcut idi³⁰⁹. Bölüklerdeki azabların sayısı 2-8 kişi³¹⁰, yevmiyeleri ise 5-15 akçe³¹¹ arasında değişiyordu.

³⁰³ 1013 (1604-5)'de bölük mevcudları 5-11 (*MAD.* 5466, s. 124-126), 1021 (1612-3)'de 2-8 (*MAD.* 7255, s.168-170), 1045 (1635-6)'de 3-5 (*MAD.* 7135, s.108-109) ve 1058 (1648)'de 1-4 (*MAD.* 3412, s.116-117) neferden müteşekkil idi.

³⁰⁴ 1021 (1612-3)'de 5-17 (*MAD.* 7255, s.168-170), 1045 (1635-6)'de 5-24 (*MAD.* 7135, s.108-109) ve 1058 (1648)'de 5-20 (*MAD.* 3412, s.116-117) akçe arasında idi.

³⁰⁵ 1013/1604-5 (*MAD.* 5466, s.126-128), 1021/1612-3 (*MAD.* 7255, s.170-172), 1045/1635-6 (*MAD.* 7135, s.110-112), 1058/1648 (*MAD.* 3412, s.118-119).

³⁰⁶ Bunlar 4. ve 7. bölüklerdir (*MAD.* 3412, s.118-119).

³⁰⁷ 1013 (1604-5)'de 4-12 (*MAD.* 5466, s.126-128), 1021 (1612-3)'de 3-7 (*MAD.* 7255, s.170-172), 1045 (1635-6)'de 1-7 (*MAD.* 7135, s.110-112) ve 1058 (1648)'de 1-3 kişi (*MAD.* 3412, s.118-119) vardı.

³⁰⁸ 1021 (1612-3)'de 4-20 akçe (*MAD.* 7255, s.170-172), 1045 (1635-1636)'de 4-13 akçe (*MAD.* 7135, s.110-112) ve 1058(1648)'de 5-11 akçe (*MAD.* 3412, s.118-119) arasında idi.

³⁰⁹ *MAD.* 5466, s.129; *MAD.* 7255, s.173; *MAD.* 7135, s.112-113; *MAD.* 3412, s.119-120.

³¹⁰ 1013 (1604-5)'de 7-8 kişi (*MAD.* 5466, s.129), 1021 (1612-3)'de (*MAD.* 7255, s.173) ve 1045 (1635-6)'de (*MAD.* 7135, s.112-113) 5-7 kişi, 1058(1648)'de 2-4 kişi (*MAD.* 3412, s.119-120) idi.

³¹¹ 1021 (1612-3)'de 5-15 akçe (*MAD.* 7255, s.173), 1045 (1635-6)'de 5-12 akçe (*MAD.* 7135, s.112-113), 1058(1648)'de 6-12 akçe (*MAD.* 3412, s.119-120) arasında değişiyordu.

Tablo XII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Kalyatalardaki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	2	2	2	2
azab	13	10	10	4
<i>Yekûn</i>	15	12	12	6

Bu tarihler arasında bölükbaşı sayısı değişmemiş, ancak azab neferleri giderek azalmıştır.

8. Gelibolu Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Bunlar Gelibolu'daki gemilerden ayrı olarak Tersâne-i Âmire'de bulunuyorlardı. Bölük sayısı 34 olduğu halde³¹², bunlardan sadece yedisi mevcuddu³¹³, Bölükler, yevmiyeleri 4-30 akçe arasında değişen³¹⁴ 1-7 kişiden müteşekkil idi³¹⁵.

Tablo XIII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Gelibolu Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	6	7	7
azab	39	31	20	8
<i>Yekûn</i>	46	37	27	15

Gelibolu gemilerindeki azab neferlerinin de devamlı olarak azaldığı görülmektedir.

9. Taş Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Taş gemilerine ait reis ve azablar beş bölüktü³¹⁶. 1013-1045 (1604-1636) arasında, bölüklerin tamamı mevcut olduğu halde³¹⁷, 1058 (1648)'de birinci

³¹² MAD.5466, s.129-131; MAD.7255, s.173-175; MAD.7135, s.114-116; MAD.3412, s.120-122.

³¹³ 1013-1045 (1604-1636) arasında bölüklerden eksik olanlar 2, 4, 6-10, 12-13, 16-33 idi. 1058 (1648)'de ise I. bölük de eksikler arasına katılmış, ancak 12. bölük mevcudlar arasına girmişti (Aynı yer).

³¹⁴ 1021 (1612-3)'de 4-25 akçe (MAD.7255, s.173-175), 1045 (1635-1636)'de 4-30 akçe (MAD.7135, s.114-116) ve 1058 (1648)'de 5-10 akçe (MAD.3412, s.120-122) yevmiye alıyorlardı.

³¹⁵ 1013/1604-5 (MAD.5466, s.129-131) ve 1021/1612-3 (MAD.7255, s.173-175)'de 5-7 kişi, 1045/1635-6 (MAD.7135, s.114-116) ve 1058/1648 (MAD.3412, s.120-122)'de 1-4 kişi idiler.

³¹⁶ MAD.5466, s.131-132; MAD.7255, s.175-176; MAD.7135, s.116-117; MAD.3412, s.122.

³¹⁷ Aynı yer.

bölük yoktur³¹⁸. Bölük mevcudları 2-8 kişi³¹⁹, yevmiyeleri 4-14 akçe³²⁰ arasında idi.

Tablo XIV : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Taş Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	5	4	5	4
azab	26	21	14	11
<i>Yekûn</i>	31	25	19	15

Taş gemilerindeki azab neferlerinin sayıları da giderek azalmıştır.

10. At Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

At gemilerinde vazifeli azablar 12 bölük idi³²¹. 1013-1045 (1604-1636) arasında bu bölüklerden beş³²², 1058 (1648)'de yedi tanesi³²³ mevcut değildi.

Bölüklerde bulunan azab miktarı 1-8 nefer³²⁴, yevmiyeleri ise 5-23 akçe³²⁵ arasında değişmekteydi. At gemilerindeki azabların mevcudu da diğerleri gibi giderek azalmıştır.

Tablo XV : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında At Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	7	7	5
azab	35	29	14	3
<i>Yekûn</i>	42	36	21	8

³¹⁸ MAD.3412, s.122.

³¹⁹ 1013 (1604-5)'de 5-8 (MAD.5466, s.131-132), 1021 (1612-3)'de 4-6 (MAD.7255, s.175-176), 1045 (1635-6)'de 3-5 (MAD.7135, s.116-117) ve 1058 (1648)'de 2-6 (MAD.3412, s.122) kişi arasında idi.

³²⁰ 1021 (1612-3)'de 4-14 akçe (MAD.7255, s.175-176), 1045 (1635-6)'de 5-10 akçe (MAD.7135, s.116-117) ve 1058 (1648)'de 5-8 akçe (MAD.3412, s.122) arasında değişiyordu.

³²¹ MAD.5466, s.133-134; MAD.7255, s.177-178; MAD.7135, s.118-120; MAD.3412, s.103-104.

³²² 1013/1604-5 (MAD.5466, s.133-134), 1021/1612-3 (MAD.7255, s.177-178), 1045/1635-6 (MAD.7135, s.118-120).

³²³ MAD.3412, s.103-104.

³²⁴ 1013 (1604-5)'de 3-8 (MAD.5466, s.133-134), 1021/1612-3'de 3-7 kişi (MAD.7255, s.177-178), 1045 (1635-6)'de 1-6 kişi (MAD.7135, s.118-120) ve 1058 (1648)'de 1-4 kişi (MAD.3412, s.103-104) arasında değişiyordu.

³²⁵ 1021 (1602-3)'de 5-20 akçe (MAD.7255, s.177-178), 1045 (1635-1636)'de (MAD.7135, s.118-120) ve 1058 (1648)'de (MAD.3412, s.103-104) 5-23 akçe arasında değişiyordu.

11. Reislerin Yetimleri

Tersâne-i Âmire Halkının yetim kalan çocukları da Tersâne-i Âmire Halkı arasında bulunmakta ve mevâcib almaktaydılar. Mevcudları devamlı olarak değişen yetimlere ödenen yevmiye miktarı da oldukça azdı ve 2-6 akçe arasında değişiyordu³²⁶.

Tablo XVI : XVII. Yüzyılda Azab Reislerinin Yetimleri

Sene	Mevcud
1604 ³²⁷	28
1612 ³²⁸	21
1635 ³²⁹	58
1648 ³³⁰	59
1665 ³³¹	51
1673 ³³²	31
1685 ³³³	31

12-19. Nefersiz Reisler Cemâati

Maiyyetinde nefer bulunmayan reisler, ayrı bir cemâat teşkil etmekte ve bölüksüz reisler olarak da anılmakta idiler³³⁴. Neferli, yani bölüklü reislerden münhal gedik vaki oldukça bunlardan, o bölüklere nakil yapılıyordu. Nitekim, 1021 (1612-13) tarihli mevâcib defterinde bazı bölüklere bölükbaşı olarak tayin edilen reisler, nefersiz reislerden geliyorlardı³³⁵.

Mevcutları asrın başında 116 iken, ortalarında 10'a inen³³⁶ nefersiz reislerin yevmiyeleri 8-31 akçe arasında değişiyordu³³⁷.

³²⁶ 1021 (1612-3)'de bir kişiye 4 akçe, diğer 27 kişiye ikişer akçe yevmiye tahsis edilmişti (MAD.7255, s.179). 1045 (1635-6)'de 2-3 akçe (MAD.7135, s.120), 1058 (1648)'de 2-6 akçe (MAD.3412, s.104) arasında değişiyordu.

³²⁷ MAD.5466, s.135.

³²⁸ MAD.7255, s.179.

³²⁹ MAD.7135, s.120.

³³⁰ MAD.3412, s.104.

³³¹ MAD.3730, s.22; B A, *Muhtelif ve Mülenevvi Defterler*, 16, s.89.

³³² KK.5644, s.26.

³³³ KK.5648, s.29.

³³⁴ 10 Şa'ban 979(28 Aralık 1571)'da Kapudan ve Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde, 150 bölüksüz reis olduğundan bahsedilmektedir (MD.XVIII, s. 76/162).

³³⁵ Meselâ, Paşa gemilerine âit 201. bölüğün bölükbaşı olan Ramazan b. Husrev, nefersiz 276. bölükden (MAD.7255, s.138), 226. bölüğün bölükbaşı Sefer b. Abdullah, nefersiz 395. bölükden (s.144), 256. bölüğün bölükbaşı Osman b. İbrahim, nefersiz 351. bölükden (s.150) gelmişlerdi.

³³⁶ 1013 (1604-5)'de 116 (MAD.5466, s.136), 1021 (1612-3)'de 61 (MAD.7255, s.180), 1045 (1635-6)'da 17 (MAD.7135, s.122) ve 1058 (1648)'de 10 (MAD.3412, s.106) kişi idi.

³³⁷ 1045 (1635-6)'de 8-31 akçe (MAD.7135, s.122), 1058 (1648)'de 8-15 akçe (MAD.3412, s.106) arasında idi.

Nefersiz Reisler Cemâati, yalnız paşa gemilerinde değil, bey, top, taş, at, geç, kalyata ve Gelibolu gemilerinde de bulunuyordu. XVII. yüzyılın başlarında, sayıları hayli kabarık olan nefersiz reisler, 1058 (1648)'de bey ve geç gemilerinin reisleri hariç tamamen dağılmışlardı³³⁸.

Tablo XVII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Nefersiz Reislerin Gemilere Göre Dağılımı

Gemi çeşidi	1604	1612	1635	1648
bey	44	20	37	28
at	5	2	1	—
top	2	1	—	—
kalyata	2	—	—	—
taş	1	—	—	—
geç	1	1	1	2
Gelibolu	1	—	—	—
<i>Yekûn</i>	<i>56</i>	<i>24</i>	<i>39</i>	<i>30</i>

Nefersiz Reislerden sonra, muhtemelen çok önceleri iki kişinin adına kurulmuş iki bölük yer almaktadır. Ali Sipah ve İbrahim Kilidî bölükleri. Ali Sipah bölüğü, 1010-1064 (1601-1654) arasında mevcudu giderek azaldığı halde, varlığını sürdürmüştü³³⁹, üç neferli İbrahim Kilidî bölüğü ise, 1045(1635-36)'de kaldırılmıştır³⁴⁰.

20. Gûmiler Cemâati

Yelkencinin maiyyetinde yelken hizmeti gören gûmiler³⁴¹, 1013-1021 (1604-1613)'de³⁴² ve 1045 (1635-1636)'de üç kişi³⁴³ idiler. Bu tarihten itibaren

³³⁷ 1045 (1635-6)'de 8-31 akçe (MAD.7135, s.122), 1058 (1648)'de 8-15 akçe (MAD.3412, s.106) arasında idi.

³³⁸ 1013/1604-5 (MAD.5466, s.139-140), 1021/1612 (MAD.7255, s.182-184), 1045/1635-6 (MAD.7135, s.124-125), 1058/1648 (MAD.3412, s.106-107).

³³⁹ Bölüğün mevcudu, 1010-13 (1601-5)'de 7 kişi (MAD.3904, s.143; MAD.5466, s.141), 1017-21 (1608-13)'de 5 kişi (MAD.6918, s.137; MAD.7255, s.184), 1045 (1635-6)'de 1 kişi (MAD.7135, s.125), 1051 (1641-2)'de 2 kişi (MAD.7260, s.109), 1058-64 (1648-54) arasında tekrar 1 kişi (MAD.3412, s.107; MAD.4626, s.101) idi.

³⁴⁰ Bu bölük 1010-21 (1601-13)'de 3 kişi (MAD.3904, s.143; MAD.5466, s.141; MAD.6918, s.137; MAD.7255, s.184), 1045 (1635-6)'de 1 kişi (MAD.7135, s.125) idi. Bu tarihten itibaren defterlerde rastlanmadığından kaldırılmış olması gerekir.

³⁴¹ *Tuhfetu'l-kibâr*, vr.69b; *Uzunçarşılı*, *Merkez-Bahriye*, s.409.

³⁴² MAD.5466, s.141; MAD.7255, s.184.

³⁴³ MAD.7135, s.126.

defterlerde gûmilere rastlanmamaktadır. Gûmilerin yevmiyeleri 5-7 akçe arasında değişiyordu³⁴⁴.

21. Müteferrika Reisler (Müteferrika-i Hassa) Cemâati

Bölüklü reis gediklerinden biri münhal olduğunda müteferrika reislerden tayin yapılırdı³⁴⁵. Vazife ile gönderildiklerinde gediklerinde bir değişiklik olmazdı³⁴⁶. Mevcudları 1013 (1604-1605)'de yedi³⁴⁷, 1021 (1612-13)'de beş³⁴⁸, 1045 (1635-36)'de dört³⁴⁹, 1058 (1648)'de iki³⁵⁰ kişi idi. Yevmiyeleri de 4-9 akçe arasında değişmekteydi³⁵¹.

22. Mütekaidler Cemâati

Tersâne-i Âmire'deki hizmetlerinden sonra tekaüd olan Tersâne-i Âmire Halkı bir cemâat teşkil etmekte idiler. 1013-1058 (1604-1648) seneleri arasında mevcudları 1-9 kişi³⁵² arasındaki mütekaidler, yevmiye olarak 5-40 akçe alıyorlardı³⁵³.

Tersâne-i Âmire müteakidlerinin durumunun zamanla ihmâle uğraması üzerine 27 Cemâziyelevvel 1073 (7 Ocak 1663)'de yeniden yoklanmaları istenmiş ve 1 Cemâziyelâhır 1073 (11 Ocak 1663)'de çıkartılan listede 105 müteakid tesbit edilmiştir³⁵⁴. Bunlardan 15'i kapudan, 36'sı reis, 18'i azab, 16'sı kalafatçı ve 10'u meremmetçi idi³⁵⁵.

Mütekaidlerin yevmiyeleri ise, mevki ve hizmetlerine göre tahakkuk ettirilmiş ve kapudanlara 10 akçe, reislere 7 akçe, azablara 4 akçe, kalafatçı ve meremmetçilere 3'er akçe tekaüd yevmiyesi bağlanmıştı³⁵⁶.

Mütekaid kapudanların ulûfeleri İstanbul Gümrüğü, diğerlerinininki İstanbul Sırmakeşhânesi gelirlerinden karşılanmakta idi³⁵⁷.

³⁴⁴ MAD.5466, s.141; MAD.7255, s.184.

³⁴⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.408.

³⁴⁶ Cemâziyelevvel 963 (Mart 1556)'de Trablusgarb Beylerbeyisi Turgud Paşa'nın talebi üzerine 8'er akçe yevmiyeli 5 müteferrika reis onun yanında hizmet etmek üzere gönderilmişti (MD.II, 41/370).

³⁴⁷ MAD.5466, s.141.

³⁴⁸ MAD.7255, s.184.

³⁴⁹ MAD.7135, s.126.

³⁵⁰ MAD.3412, s.107.

³⁵¹ 1021 (1612-3)'de 4-9 (MAD.7255, s.184), 1045 (1635-6)'da 5-8 (MAD.7135, s.126) ve 1058 (1648)'de 6-8 akçe MAD.3412, s.107 arasında idi.

³⁵² 1013 (1604-5)'de 4 kişi (MAD.5466, s.145), 1021 (1612-3)'de 1 kişi (MAD.7255, s.185), 1045 (1635-6)'de 4 kişi (MAD.7135, s.126) ve 1058(1648)'de 9 kişi (MAD.3412, s.107) vardı.

³⁵³ Aynı yer.

³⁵⁴ MAD.1316, s.3.

³⁵⁵ MAD.1316, s.3-6.

³⁵⁶ Aynı yer.

³⁵⁷ 27 Cemâziyelevvel 1073 (7 Ocak 1663) tarihli Başdefterdar'a gönderilen buyuruldu: MAD.1316, s.3.

23. Nöbetçiler Cemâati

Tersâne-i Âmire'de gece ve gündüz azablar tarafından nöbet tutulmaktaydı³⁵⁸. Nöbetçilerin mevcudları XVI. asırda 60 kişi olduğu halde³⁵⁹, XVII. asırda çok azalmış, 1013-1045 (1601-1636) seneleri arasında 1-5 nefere kadar inmiştir³⁶⁰. Daha sonraki senelerde kaydına rastlanmayan nöbetçilerin yevmiyeleri 4-5 akçe idi³⁶¹.

B. Tersâne-i Âmire San'atkârları

Gemi inşa ve tamirleri yanında Tersâne-i Âmire'deki diğer işlerde de çalışan san'atkârlar olup, bunlar neccar, kalafatçı, pâru-tıraş, haddad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü ve kumbaracılar ibaretti.

Tablo XVIII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire San'atkârlarının Mevcûdu

1604	1612	1635	1648	1665	1673	1685	1694
838	566	526	368	145	144	144	118

Meselâ, 1013 (1604-05) senesinde sadece neccarlar 233 kişi iken³⁶² daha sonraları Tersâne-i Âmire'deki bütün san'atkârların sayısı bile neccarların 1013 (1604-5)'deki seviyesine ulaşamamış, 1076 (1665-66)'da 145³⁶³, 1105(1693-94)'de 118³⁶⁴ olarak kalmıştır. Asrın başı ile sonu arasındaki bu azalmada daimî kadro usûlünün terkedilmesi ve dışarıdan ücretle çalışacak san'atkâr temin edilmesi rol oynamış olmalıdır.

1. Neccarlar

Tersâne-i Âmire'de gemi inşa ve tamirinde ve diğer inşaatlarda çalışan neccar (marangoz)lar, acemi oğlanlarından seçilerek ulufeli olarak Tersâne-i Âmire Halkı arasında hizmet ederlerdi³⁶⁵.

³⁵⁸ *Eyyûbî Efendi*, vr. 22b. 1071-72 (1660-61)'de Tersâne-i Âmire muhafazası için gece muhafızlarına 7.900 akçe ücret tahsis edilmişti (*MAD*.996, s.38).

³⁵⁹ Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihiyle Kapudan'a gönderilen hükümde, azabların mevcudu ve hizmette bulundukları yerler sayılırken 60 neferin Tersâne-i Âmire nöbeti hizmetinde oldukları zikredilmektedir (*MD*.X, s. 210/319).

³⁶⁰ 1013 (1604-5)'de 5 kişi iken (*MAD*.5466, s.142), 1021 (1612-3) de 2 kişi (*MAD*.7255, s.185), 1045 (1635-6)'de 1 kişi (*MAD*.7135, s.126) idi.

³⁶¹ *Aynı yer*.

³⁶² *MAD*.5466, s.10-14.

³⁶³ *MAD*.3730, s.23-26.

³⁶⁴ *KK*.5653, s.22.

³⁶⁵ Çeşitli sanatları öğrenerek yetişen acemi oğlanlarının Tersâne-i Âmire ve gemi hizmetinde çalıştıkları da bilinmektedir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara 1943, s.119). Nitekim Mimar Sinan da, acemi oğlanı iken neccarlık öğrenmiş ve yeniçeriliği sırasında 1535'de Van Gölü üzerinde üç kadirge inşa etmiştir (Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretül-Bünyân*, Dersaadet 1315, s.24).

XVI. yüzyılın başlarında Tersâne-i Âmire'de vazifeli neccarların sayısı 11 iken³⁶⁶, XVII. asırda büyük ölçüde artmış ve neccarlara ait 4 bölük teşkil edilmiştir. Bu bölüklerin mevcudu 1013 (1604-05)'de 233³⁶⁷, 1021 (1612-13)'de 175³⁶⁸, 1045 (1635-36)'de 208³⁶⁹ ve 1058 (1648)'de 154³⁷⁰ idi. Her bölüğün mevcudu 23-100 kişi, yevmiyeleri 1-56 akçe arasında değişiyordu³⁷¹.

2. Kalafatçılar

Tersâne-i Âmire'deki gemilerin kalafat işlerine bakan ve ziftlenmesi ile vazifeli olan kalafatçılar, acemi oğlanları arasından alınıyorlardı³⁷². XVI. yüzyıl başlarında Tersâne-i Âmire'de 39 kişi olan kalafatçılar³⁷³, XVII. yüzyılda altı bölük halinde teşkilatlanmışlardır. Mevcudları 1013 (1604-05)'de 272³⁷⁴, 1021 (1612-13)'de 193³⁷⁵, 1045 (1635-36)'de 186³⁷⁶ ve 1058(1648)'de 130³⁷⁷ idi. Bir kalafatçı bölüğü 13-77 kişi³⁷⁸, yevmiyeleri 2-37 akçe arasında³⁷⁹ değişiyordu.

Kalafatçılar yararlık gösterdiklerinde buçuk akçe terakki alırlardı ve bunun tevcihi kalafatçı kethudasının salâhiyeti dahilinde idi.³⁸⁰

Kalafatçılar, önceleri acemi oğlanlarından alınarak kaydedildiği halde, sonraları dışardan da alınmış ve bunlar arasında azab reisi ve kapudan olanlar yanında, azablardan kalafatçı vazifesi görenler olmuştur³⁸¹.

³⁶⁶ 933-937 (1527-1531) seneleri arasına ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde, mevâcib alan 11 neccar zikredilmektedir (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637).

³⁶⁷ MAD.5466, s.10-14.

³⁶⁸ MAD.7255, s.10-13

³⁶⁹ MAD.7135, s.128-132.

³⁷⁰ MAD.3412, s.108-111.

³⁷¹ MAD.5466, s.10-14; MAD.7255, s.10-13; MAD.7135, s.128-132; MAD.3412, s.108-111. XVI. yüzyılın başında (933-4/1527-8) neccarbaşının yevmiyesi (23 akçe) hariç, diğerleri 2-10 akçe arasında idi (İE-Bah.nr.140, s.6)

³⁷² *Eyyûbî Efendi*, vr.22b.

³⁷³ İE-Bah.nr.140, s.5.

³⁷⁴ MAD.5466, s.12-23.

³⁷⁵ MAD.7255, s.15-20.

³⁷⁶ MAD.7135, s.133-138.

³⁷⁷ MAD.3412, s.112, 123-5. *Telhîsü'l-beyân*'da (vr.94b) ve *Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi*'nde (vr.22b) XVII. yüzyılda kalafatçı mevcudunun 500-600 kişi olduğu zikredilmektedir.

³⁷⁸ 1013 (1604-5)'de 20-77 kişi (MAD.5466, s.16-23), 1021 (1612-13)'de 14-57 (MAD.7255, s.15-20), 1045 (1635-6)'de 14-60 (MAD.7135, s.133-138) ve 1058 (1648)'de 13-29 kişi (MAD.3412, s.112, 123-125) arasında değişiyordu.

³⁷⁹ 1017 (1608-9)'de 2-20 akçe (MAD.6918, s.19-24), 1045 (1635-1636)'de 2-34, 5 akçe (sadece bir kişi 1,5 akçe idi) (MAD.7135, s.133-138), 1058 (1648)'de 2-37 akçe (MAD.3412, s.112,123-125). Ancak 1076 (1665-6)'dan itibaren asrın sonuna kadar kalafatçıbaşının yevmiyesi 60 akçe idi (MAD.3730, s.23-26), 1087/1676-7'de (KK.5645, s.22-25) ve 1098/1686-7'de (KK.5651, s.26-29) yevmiye aynı idi.

³⁸⁰ Safer 973 (Ağustos-Eylül 1565)'de Kapudan Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde kalafatçılara verilen buçukların, kalafatçılar kethudası tarafından tevcih edilmesinin "kanûn-ı kadîm" olduğu bildirilerek, bundan sonra da bu husûsa riâyet edilmesi emrediliyordu (MD.V, s. 99/227).

³⁸¹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.410.

Tersâne-i Âmire kalafatçılarının biri Galata'da Kürkçü kapısında, diğeri Tersâne-i Âmire'de Kurşunlu Mahzen yakınında olmak üzere iki odaları vardı³⁸². Yine Tersâne-i Âmire içinde divanhâne tarafında 13 oda, bir sofa ve bir ocaktan müteşekkil kârhâneleri bulunmaktaydı³⁸³.

3. Pârû-tıraşlar

Tersâne-i Âmire'ye bağlı gemilere kürek yontan pârû-tıraşların XVI. asrın başında (933-7/1527-31) mevcudları 13-15 kişi iken³⁸⁴, XVII. yüzyılın başında (1013/1604-1605) 59 olmuştur³⁸⁵. Sonraları giderek azalan pârû-tıraşlar 1021(1612-13)'de 42³⁸⁶, 1045 (1635-36)'de 38³⁸⁷, 1058 (1648)'de 19'a³⁸⁸ inmiştir. Yevmiyeleri 3-21 akçe arasında değişiyordu³⁸⁹.

4. Haddadlar

Demirden imâl edilen gemi malzemelerinin hazırlanmasında çalışan demircilerin 933-937 (1527-1531) arasında mevcudları 6-7 kişi iken³⁹⁰, XVII. asrın başında (1013/1604-05) artarak 42 olmuş³⁹¹, sonraları yine giderek azalmış ve 1021 (1612-13)'de 20³⁹², 1045 (1635-36) ve 1058(1648)'de 15³⁹³, 1064 (1653-54)'de 12'ye³⁹⁴ inmiştir. Yevmiyeleri ise, XVI. yüzyılın başında 1,5-5 akçe³⁹⁵, XVII. yüzyılda 2,5-33 akçe arasında değişmiştir³⁹⁶.

5. Meremmetçiler

Tersâne-i Âmire'deki gemilerin, mahzenlerin ve diğer müstemilâtın tamirinde çalışan meremmetçiler, XVI. asrın başında (933-937/1527-1531) 3-5 kişi³⁹⁷ iken, XVII. asırda büyük nisbette artış göstermemişler, 1013 (1604-05)'de 13³⁹⁸,

³⁸² Eyyûbî Efendi, vr.22b.

³⁸³ Rebi'ülevvel 1092 (Mart 1681)'de mimar başı tarafından yapılan keşifte kalafatçı kârhânelerinin tamir masrafı olarak 1.885.080 akçe tahmin edilmmişti (AE-Mehmed IV, nr.879).

³⁸⁴ İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637. Ancak ihtiyacın fazla olduğu senelerde pârû-tıraşlara ilâve yapılırmaktaydı. 1530-31 senelerinde gümrük gelirlerinden tahsisatlı beşer parû-tıraş daha vazifelendirilmişti (KK.5637).

³⁸⁵ MAD.5466, s.23.

³⁸⁶ MAD.7255, s.20.

³⁸⁷ MAD.7135, s.139.

³⁸⁸ MAD.3412, s.125.

³⁸⁹ MAD.7135, s.139; MAD.3412, s.125.

³⁹⁰ İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637.

³⁹¹ MAD.5466, s.25.

³⁹² MAD.7255, s.22.

³⁹³ MAD.7135, s.140; MAD.3412, s.126.

³⁹⁴ MAD.4626, s.111.

³⁹⁵ İE-Bah.nr.140, s.7.

³⁹⁶ 1017 (1608-9)'de 2,5-18 (MAD.6918, s.26), 1045 (1635-36)'de 3-33 akçe (MAD.7135, s.140) ve 1058 (1648)'de 3-7 akçe (MAD.3412, s.126) arasında idi.

³⁹⁷ İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637.

³⁹⁸ MAD.5466, s.26.

1021 (1612-13)'de 9³⁹⁹, 1045 (1635-36)'de 22⁴⁰⁰ ve 1058 (1648)'de 16 kişiye⁴⁰¹ çıkmışlardır. Yevmiyeleri XVI. asırda 7,5-11 akçe⁴⁰², XVII. asırda ise 3-17 akçe⁴⁰³ arasında değişmiştir.

6. Tûc-gerler

Makara tûcu dökmek⁴⁰⁴ ve tûcdan makara dili yapmak⁴⁰⁵ üzere Tersâne-i Âmire'de çalışan tûcgerlerin sayısı 1013-1058 (1604-1648) arasında 3-4 kişi idi⁴⁰⁶. Yevmiyeleri XVI. asrın sonlarında 3,5-10 akçe⁴⁰⁷, XVII. asırda 4-18,5 akçe arasındaydı.⁴⁰⁸

7. Makaracılar

Makara yapmakla vazifeli olan makaracıların mevcudu XVI. asrın başında 6-7 kişi⁴⁰⁹, XVII. asırda 4-28 kişi,⁴¹⁰ yevmiyeleri ise, 2-13 akçe arasındaydı.⁴¹¹

8. Üstüpücüler

Ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık ve gemi teknelerinin aralıklarını su geçirmemek için üstüğü ile dolduran üstüpücülerin mevcudu XVI. asrın başında 3 kişi⁴¹², XVII. asırda 4-12 kişi⁴¹³ arasındaydı. Yevmiyeleri, 933-4(1527-8)'de 1,5-5,5⁴¹⁴, XVII. asırda 5-11 akçe⁴¹⁵ arasında değişiyordu.

³⁹⁹ MAD.7255, s.22.

⁴⁰⁰ MAD.7135, s.140.

⁴⁰¹ MAD.3412, s.126.

⁴⁰² 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.7).

⁴⁰³ 1017 (1608-9)'de 3-17 akçe (MAD.6918 s.26), 1045 (1635-6)'de 4-16,5 (MAD.7135, s.140), 1058 (1648)'de 4-14,5 akçe (MAD.3412, s.126) arasındaydı.

⁴⁰⁴ MAD.2917, s.24.

⁴⁰⁵ MAD.968, s.31.

⁴⁰⁶ 1013 (1604-5)'de 4 (MAD.5466, s.26), 1021 (1612-3)'de 3 (MAD.7255, s.73), 1045 (1635-6)'da 4 (MAD.7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 3 (MAD.3412, s.127) kişi idiler.

⁴⁰⁷ 1003/1594-5 (MAD.7460, s.60).

⁴⁰⁸ 1045/1635-6'da 4-18,5 (MAD.7135, s.141), 1058 (1648)'de 4,5-18,5 (MAD.3412, s.127) akçe arasındaydı.

⁴⁰⁹ 933-937/1527-1531 (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637).

⁴¹⁰ 1013 (1604-5)'de 28 kişi (MAD.5466, s.27), 1021 (1612-3)'de 19 kişi (MAD.7255, s.73), 1045 (1635-36)'da 16 kişi (MAD.7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 4 kişi (MAD.3412, s.127) idiler.

⁴¹¹ 1045 (1635-6)'de 2-13 (MAD.7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 5,5-13 akçe (MAD.3412, s.127) arasındaydı.

⁴¹² 933-7 (1527-31)'de 3 kişi olan üstüpücülere (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637) ihtiyaç halinde (msl.1530-1) senelerinde İstanbul gümrük gelirlerinden tahsisatlı üstüpücüler de katılmaktaydı (KK.5637).

⁴¹³ 1013 (1604-5)'de 12 (MAD.5466, s.27), 1021 (1612-3)'de 5 (MAD.7255, s.74), 1045 (1635-6)'de (MAD.7135, s.142) ve 1058 (1648)'de 4 kişi (MAD.3412, s.127) idiler.

⁴¹⁴ İE-Bah.nr.140, s.7.

⁴¹⁵ 1045/1635-6 (MAD.7135, s.142) ve 1058/1648'de (MAD.3412, s.127) yevmiyeleri asgarî ve âzamî olarak aynı idi.

9. Kumbaracılar

Demirden mamûl, içi patlayıcı maddelerle doldurulan bir mermi olan kumbarayı havan topu veya elle atan kumbaracıların⁴¹⁶ mevcudu 933-37(1527-31) arasında 4 kişi⁴¹⁷ idi. Daha sonraları ihdas edilen ve XVI. asrın sonundan itibaren sayıları 15'e yükselen Tersâne-i Âmire'de vazifeli kumbaracı bölüklerinde, 1003-1021 (1594-1613) tarihleri arasında kumbaracı ağası hariç olmak üzere mevcud, 203'den 100'e düşmüş⁴¹⁸, bilâhîre bölük sayısındaki azalmalarla birlikte mevcudu da giderek eksilmiştir. Nitekim, 1051 (1641-2)'de bölük sayısı 13 iken, kumbaracı mevcudu 33'e⁴¹⁹, 1058 (1648)'de bölük sayısı 12 iken kumbaracı mevcudu 23'e⁴²⁰ inmiştir.

Bir bölükte bulunan nefer sayısı da XVII. asrın başından itibaren giderek azalmış, 1013 (1604-05)'de bir bölükteki kumbaracı sayısı 7-18 kişi arasında değişirken⁴²¹, 1021 (1612-13)'de 5-10⁴²², 1051 (1641-42)'de 2-4⁴²³, 1058(1648)'de 1-3⁴²⁴ kişiye inmiştir. Bu durum, kumbaracı bölüklerinin ve kumbaracı mevcudunun tedricî bir şekilde ortadan kalktığını göstermektedir. Kumbaracı bölüklerinden birincisinin bölükbaşı, aynı zamanda kumbaracı kethudası idi⁴²⁵.

Kumbaracı ağasının yevmiyesi 1003-1045(1594-1636) arasında 12-15 akçe iken⁴²⁶, kumbaracıların yevmiyesi 2-19 akçe olarak⁴²⁷ değişiyordu.

XVI. asırda kumbaracı ihtiyacı Çengel, İstavroz ve Kuzguncuk köylerinden temin ediliyordu⁴²⁸.

⁴¹⁶ Kumbaracı teşkilâtının târihi tekâmülü hakkında geniş bilgi için bk. M.Cavid Baysun, "Kumbaracı", *İA*, VI, İstanbul 1977, s.982-5. Ayrıca bk. *Kapukulu*, II, 117-127.

⁴¹⁷ *İE-Bah.nr.2*, 140; *KK*.5637.

⁴¹⁸ 1003 (1594-5)'de 203 (*MAD*.7460, s.64-80), 1010 (1601-2)'de 190 (*MAD*. 3904, s.28-35), 1013 (1604-5)'de 175 (*MAD*. 5466, s.28-35), 1017 (1608-9)'da 108 (*MAD*.6918, s.28-33), 1021 (1612-3)'de 100 kişi (*MAD*.7255, s.74-9), 1045 (1635-6)'da 33 (*MAD*.7135, s.142-144), 1058(1648)'de 23 (*MAD*.3412, s.136) idi. Eyyûbî Efendi, kumbaracı mevcudunun 600'e ulaştığını yazıyorsa da (vr.23a), bunu tevsik etmek kabil olmamaktadır. Nitekim, kendi devri için ancak 40-50 kumbaracı'nın kaldığını tasrih etmektedir (*Aynı yer*).

⁴¹⁹ *MAD* 7260, s.119-122.

⁴²⁰ *MAD*.3412, s.128-131.

⁴²¹ *MAD*.5466, s.28-35.

⁴²² *MAD*.7255, s.74-79.

⁴²³ *MAD*.7260, s.109.

⁴²⁴ *MAD*.3412, s.128-131.

⁴²⁵ 1010 (1601-2)'da birinci bölüğün bölükbaşı olan Ca'fer b. Abdullah kumbaracı kethudası idi (*MAD*.3904, s.28). Aynı kethuda 1013/1604-5 (*MAD*.5466, s.28) ve 1017/1608-9 (*MAD*.6918, s.28) senelerinde de bu vazifede bulunuyordu.

⁴²⁶ 1003 (1594-5)'de 2-12,5 (*MAD*.7460, s.64-80), 1021 (1612-3)'de 2-17,5 (*MAD*.7255, s.74-79), 1045 (1635-6)'da 3-19 (*MAD*.7135, s.142-144), 1058 (1648)'de 3-10 akçe (*MAD*.3412, s.128-131) idi.

⁴²⁷ *Aynı yer*.

⁴²⁸ Rebî'ülevvel 967(Aralık 1559) tarihli Üsküdar Kadısına gönderilen hüküm: *MD*. III, s. 205/574.

C. Diğer San'atkârlar

Tersâne-i Âmile Halkı arasında bulunan san'atkârların mikdarı, gemilerin inşası sırasında kâfi gelmediğinden ücretle halk arasından aynı meslekleri icra eden san'atkârlar da çalıştırılıyordu. Bu maksatla, çeşitli bölgelere çavuşlar gönderilerek temin edilecek marangoz, burgucu ve haddad gibi san'atkârların toplatılıp getirilmesi usûlüne başvuruluyordu⁴²⁹. Hatta, Tersâne-i Âmile'ye ait gemilerin inşası sırasında tüccar gemilerinde çalışan san'atkârlardan bazıları da alınıyordu.⁴³⁰

1. Marangoz ve Burgucular

Gemi inşasında asıl hizmeti geçen ve kalabalık bir şekilde çalışanlar marangoz ve burgucular idi. Bilhassa sefer senelerindeki ihtiyaç üzerinde civar bölgelerden de Tersâne-i Âmile'de gemi inşaatında çalıştırılmak için san'atkâr tedârik edilmesi cihetine gidiliyordu.

Karadeniz'in sahil bölgesindeki Şile, Esterbey, Ağva, Kandıra, Selindi, Ayandon, Ereğli, Alaplı, Çayağzı, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Samsun, Ünye, Trabzon ve Sürmene gibi kadıhlıklardan⁴³¹, Akdeniz'deki Midilli, Sakız, İstanköy ve Rodos gibi adalardan⁴³², Marmara'daki Emîr Ali (İmralı), Mudanya, Marmara, Kapıdağı, Tavşanlı, Arablı, Ekinli, Erdek, Gelibolu, Boğazhisarı ve Kemer ile İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd kazalarından⁴³³ marangoz ve

⁴²⁹ 1062-63 (1652-53)'de san'atkâr toplamaya memur edilen çavuşlara 15.700 akçe (MAD.968, s.30), 1071-72 (1660-61)'de ise 95.897 akçe (MAD. 996, s.23) harc-ı râh ödenmişti.

⁴³⁰ Gurre-i Rebî'ülevvel 1107 (10 Ekim 1695)'de İnebolu'dan Çayağzı'na kadar yol üzerindeki kadıllara gönderilen hükümde, Çayağzı'nda yapılacak kalyona ihtiyaç olan 40 marangozun, inşa olunan tüccar gemilerinden temini emrediliyordu (MD.CIII, s. 106/6). Devletin kendi ihtiyacı olan sanatkârları temin için benzeri usûllere başvurduğu, diğer bazı inşaatlar vesilesi ile de görülmektedir. Nitekim, 1001 (1593)'de inşa olunacak Kasr-ı Hümayûn için lüzumlu neccar ve taşcının husûsî şahısların yapılarında çalışanlardan alınması İstanbul Kadısına ve Mimarbaşı Davud Ağva'ya emredilmişti. (Barkan, *Süleymaniye*, I, 99).

⁴³¹ 29 Şa'ban 1057 (29 Eylül 1647)'de Şile, Esterbey ve Ağva'da 3 marangoz ve burgucu (MAD.7179, s.111; MAD.9834, s.98), 2 Cemâziyelâhır 1101 (13 Mart 1690)'de Selindi'den 15 marangoz, 5 burgucu, Ayandon'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Bartın'da 20 marangoz, 5 burgucu ve Sinop'dan 20 marangoz, 10 burgucu (MAD.10300, s.301), 15 Cemâziyelâhır 1101 (26 Mart 1690)'de Alaplı'dan 10, Ereğli'den 5, Çayağzı'ndan 5, Kolyoz'dan 10 marangoz, Bartın'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Amasra'dan 40 marangoz, 20 burgucu (KK.2472, s.59), 18 Zilhicce 1103 (31 Ağustos 1692)'de Ereğli'den 25 marangoz, 15 burgucu, Bartın'dan 35 marangoz, 15 burgucu, Amasra'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Kandıra'dan 3 marangoz (KK.2475, s.17), Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1106 (8-17 Aralık 1694)'da Karadeniz Boğazı'ndan Sinop'a varıncaya kadar olan kadıhlıklardan da inşası ferman olunan 100 firkate için marangoz ve burgucu gönderilmesi emrediliyordu (MD.CIII, s. 73/1, s. 75/2).

⁴³² 29 Şa'ban 1057 (29 Eylül 1647)'de Midilli, Sakız ve İstanköy'den birer, Rodos ve Kilyos'dan 2 kişi marangoz ve burgucu temini emrediliyordu (MAD. 7179, s.111; MAD.9834, s.98). 8 Zilkâ'de 1112 (16 Nisan 1701)'de Sakız ve Midilli'den 40 üstad marangoz istenmişti (MAD.4876, vr.37a).

⁴³³ Zilkâ'de 1022 (Aralık 1613)'de Gelibolu'dan 34 marangoz (MD. LXXX, 73/193), Evâil-i Cemâziyelâhır 1056 (15-24 Temmuz 1646)'da Silivri'den 8 marangoz (MD.XCI, 91/288), 29 Şa'

burgucular temin ediliyordu. Gemi inşasında çalışan burgucuların yanında mutlaka bir odabaşı bulunuyordu. Odabaşların yevmiyesi 10 akçe idi ⁴³⁴.

Tablo XIX : Tersâne-i Âmire'de Baştarda İnşasında Çalışan San'atkârlar

	1631 ⁴³⁵			1652 ⁴³⁶			1653 ⁴³⁷			1661 ⁴³⁸			1663 ⁴³⁹		
	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE
neccar	250	—	—	—	201	155	389	—	—	—	318	219	243	230	221
burgucu	50	—	—	—	70	55	210	—	—	—	285	198	150	120	123
kalafatçı	90	—	—	—	40	35	52	—	—	—	200	83	—	48	50
<i>Toplam</i>	390				311	245	651				803	500	393	398	394

(Kısaltmalar : KP : Kapudan Paşa, TK : Tersâne-i Âmire Kethudası, TE : Tersâne-i Âmire Emni).

Tersâne-i Âmire'de inşa olunan gemilerde çalışan san'atkârların büyük çoğunluğunu marangoz, burgucu ve kalafatçılar teşkil etmekte, bunlar içinde de marangozlar ilk sırayı almaktaydı. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan bir Kapudan Paşa baştardasında 230, Tersâne Emni baştardasında 221 neccar çalışmıştı.

Geminin cinsine göre, inşasında çalışan san'atkârların da sayısı değişiyordu. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan Kapudan Paşa, Tersâne Emni ve Kethûdasının baştardalarında çalışan marangoz sayısı 221-243 arasında iken, aynı senede inşa olunan sekiz kadirganın marangoz mevcudu 187-195 arasında idi ⁴⁴⁰.

Tersâne-i Âmire Halkı haricinde temin edilen bu san'atkârlardan büyük bir kısmının gayr-ı müslim olduğu görülmektedir. 1052 (1642) senesinde dört kadirganın inşasında çalışan 53 marangozun tamamı, 24 kalafatçıdan 23'ü, 13 burgucu

ban 1057 (29 Eylül 1647)'de 2 marangoz (*MAD.*7179, s.111; *MAD.*9834, s.98), ve Evâil-i Rebî'ülâhır 1105 (30 Kasım-9 Aralık 1693)'de Gelibolu ve Boğazhisarı'na kadar olan kadılardan ihtiyaç olan marangozların (*MD.*CIII, s. 48/4), 12 Şa'ban 1056(23 Eylül 1646)'da Galata Kadısına gönderilen hükümde Emir Ali, Marmara, Tavşanlı, Kapudağı, Arablı, Ekinlü ve Erdek'deki marangoz ustalarının ve burgucuların (*MAD.* 7528, s.116), 29 Şa'ban 1057(29 Eylül 1647)'de Marmara, Mudanya, Kapudağı ve Emir Ali'den 4 marangoz ve burgucunun (*MAD.*7179, s.111; *MAD.*9834, s.98) gönderilmeleri emredilmişti. 12 Şa'ban 1056 (23 Eylül 1646)'da 10 kadirga inşası için ihtiyaç olan marangoz ve burgucuların gönderilmesi İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd kadıliklarından istendiği gibi (*MAD.*7528, s.114), yine 29 Şa'ban 1057(29 Eylül 1647)'de İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd'dan 3 marangoz ve burgucunun sevki emredilmişti (*MAD.*7179, s.111).

⁴³⁴ *MAD.*15432, s.2-13.

⁴³⁵ *MAD.*979, s.25.

⁴³⁶ *MAD.*967, s.30.

⁴³⁷ *MAD.*968, s.31.

⁴³⁸ *MAD.*996, s.39.

⁴³⁹ *MAD.*1800, s.60.

⁴⁴⁰ *MAD.*1800, s.60; *MAD.*15976, s.16-17.

ve 2 makaracının gayr-ı müslim olduğu isimlerinden anlaşılmaktadır⁴⁴¹. Yine 1055 (1645)'de inşa olunan 15 kadirganın marangoz, burgucu ve bennâlarının tamamına yakını gayr-ı müslim idi⁴⁴². Çeşitli bölgelerden ücretle tutulan bu san'atkârlara ödenen yevmiye ise, kalfalara 20 akçe, diğerlerine ekserisi 16. bazılarına 10, 12 ve 14 akçe olarak tesbit edilmişti. Bazı ustaların beraberlerinde bulunan ve çırak olarak çalışan şagirdlere ödenen ücret ise 3-6 akçe arasında idi⁴⁴³.

Esirler arasından getirilip gemi inşasında çalıştırılanlara da sadece iki akçe nafaka veriliyordu⁴⁴⁴.

2. Kalafatçılar

Gemilerin inşa ve tamirleri sırasında ve sefer esnasında⁴⁴⁵ kalafatçılara ihtiyaç oluyordu. 1040 (1630-1631)'da Kapudan Paşa'nın baştardasının inşasında 90 kalafatçı⁴⁴⁶, 1061-2(1651-2)'de tamiri sırasında ise 49 kalafatçı⁴⁴⁷ çalışmıştı. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan kadirgalarda vazifeli kalafatçıların sayısı da 22-35 kişi arasındaydı⁴⁴⁸.

Tersâne-i Âmire halkının kalafatçıları kifâyet etmediği zamanlarda da diğer sanatkârlar gibi reâyâdan kalafatçı tutuluyordu. Nitekim, 905 (1499-1500) senesinde Avlonya ve Preveze'de bina olunan gemiler için lüzumlu kalafatçıların Ayazmend kazasından temin edilmesi cihetine gidilmişti⁴⁴⁹.

3. Teksinarcılar

Tersâne-i Âmire'deki baştarda ve kadirgalara lüzumlu kürekleri İznikmid'deki ormanlardan kesmekle vazifeli olan teksinarcılar, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye'den Tersâne-i Âmire ocaklığı olarak temin edilmekte idiler. Vize ve Pınarhisarı'ndan 20'şer, Saray ve Midye'den 10'ar olmak üzere toplam 60 teksinarcı, Tersâne-i Âmire Emni tarafından kişi başına ödenen 500 akçe mukabilinde kürek kesiyorlardı⁴⁵⁰.

⁴⁴¹ MAD.14960, s.1-21.

⁴⁴² MAD.15432, s.2-13.

⁴⁴³ Aynı yer.

⁴⁴⁴ 1055 (1645)'de inşa olunan 15 kadirgadan 9 kadirganın neccarları arasında Bayram Kapudan-zâde'nin beş gebrânı da yer almakta idi (MAD.15432, s.6).

⁴⁴⁵ Bir gemi tekne olarak yapıldığında yağlandığı gibi, tamir sırasında ve seferde iken de üç defa kalafatlanırdı. Sefer esnasında her kadirgada kalafat için iki kişi bulunurdu (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b).

⁴⁴⁶ MAD.979, s.25. Ayrıca bk. Tablo XIX.

⁴⁴⁷ MAD.967, s.31.

⁴⁴⁸ MAD.1800, s.60.

⁴⁴⁹ MAD.23051, s.2.

⁴⁵⁰ XVII. yüzyılda ocaklık olan 60 teksinarcı dâimî surette bu hizmetlerini ifa etmişlerdir. 1058/1648'de (MAD.7179, s.113), 1070/1659-60'da (MAD.7591, s.89), 1072/1661-62'de (MAD.4971, s.96), 1080/1669-70'de (KK.2651, vr.42b), 1087/1676-77'de (MAD.8481, s.154), 1101/1690'da (MAD.9480, s.139), 1102/1691'de (MAD.2500, s.119) ve 1105/1693-94'de (MAD.2987, s.128) mikdar

XVII. yüzyılın sonlarına doğru teksinarcılardan yarısının kişi başına 1500 akçe (12,5 esedî kuruş) bedel verdiği görülmektedir⁴⁵¹. Teksinarcı temini ile Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye kadıları ilgilenmekteydi⁴⁵².

XVII. yüzyılın ilk yarısında Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye haricindeki teksinarcılara⁴⁵³ ödenen ücret kesilecek kürek miktarlarına göre tesbit ediliyordu. Bir baştarda küreği için 20 akçe, bir kadirga küreği için ise 15 akçe veriliyordu⁴⁵⁴.

4. Pârû-tıraşlar

Teksinarcıların orman ve korulardan kestiği küreklik keresteleri Tersâne-i Âmire'de kürek şeklinde yontan pârû-tıraşlar, gemi inşa faaliyetleri devam ederken hizmetlerini sürdürmekte ve bu sebeple mevcudları ihtiyaca göre değişiklik arzietmekteydi.

Tablo XX : Tersâne-i Âmire'de Görevli Pârû-tıraşların Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1645 ⁴⁵⁵	376	117.556
1652 ⁴⁵⁶	332	96.757
1653 ⁴⁵⁷	470	59.854
1661 ⁴⁵⁸	1090	288.104
1663 ⁴⁵⁹	160	65.000
1664 ⁴⁶⁰	493	107.000

aynı idi ve ödenen ücret değişmiyordu. 29 Cemâziyelâhır 1070 (13 Mart 1660) tarihli bir hüküm süretinde 1000'er akçe verilmesi gereken teksinarcı ücretinin ödenmemesi yüzünden şikâyet vâki olduğu, bundan böyle kişi başına 500'er akçe verilmesi emrediliyordu (MAD.7591, s.89).

⁴⁵¹ 1100 (1689)'de (MAD.2465, s.204), 1102 (1691)'de (MAD.2500, s.119) ve 1104 (1692-3)'de (KK.2475, s.87) 30 teksinarcı için 375 kuruş (45.000 akçe) bedel olarak tahsil ediliyordu.

⁴⁵² 2 Cemâziyelâhır 1061 (23 Mayıs 1651) tarihli Üsküdar ve İznikmid Kadılarına yazılan hükümde teksinarcı taifesinin harac ve ulak sebebiyle rencide edilmemesi emrediliyordu (KK.72, s.293) ki bu hükümden, Kocaeli havalisinde de teksinarcı olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁵³ 17 Cemâziyelevvel 1094(14 Mayıs 1683)'de (MAD. 8481, s.154), Selh-i Şa'ban 1104(5 Mayıs 1683)'de (KK.2475, s.87) bu kadılıklara teksinarcı temini ile alakalı hükümler gönderilmiştir.

⁴⁵⁴ 1021-1063 (1612-1653) seneleri arasındaki Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin ücretler kısmında teksinarcılara ödenen miktarlar kaydedilmişti. Ekseriyetle 2000 veya 2400 kürek kesti-rilmesi için ücret verilmekte, küreklerin baştarda veya kadirgaya ait oluşuna göre farklı ödeme ya-pılmaktaydı (MAD.7898, s.26; MAD.2917, s.24; KK.5640, s.10; MAD.968, s.30; MAD. 4951, s.29).

⁴⁵⁵ MAD.984, s.34.

⁴⁵⁶ MAD.967, s.34.

⁴⁵⁷ MAD.968, s.35.

⁴⁵⁸ MAD.996, s.43.

⁴⁵⁹ MAD.1311, s.21.

⁴⁶⁰ MAD.15976, s.18.

Pârû-tıraşların sayısı da gemi inşası ile orantılı olarak artmakta idi. Nitekim, 1071-72(1660-61)'de yeniden 56 kadirga inşa edildiğinden pârû-tıraş sayısının da büyük artış olmuştur⁴⁶¹.

5. Errekeşler

Mevcutları diğer san'atkârlara nisbetle daha fazla olan errekeşler (bıçkıcılar), kerestelerin ölçü üzere kesimi ile vazifeli idiler.

Tablo XXI : Tersâne-i Âmire'de Görevli Errekeşlerin Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622 ⁴⁶²	370	75.495
1645 ⁴⁶³	704	197.576
1652 ⁴⁶⁴	1468	382.374
1661 ⁴⁶⁵	3158	901.468

Errekeşler ihtiyaç halinde acemi oğlanları arasından alınıyorlardı. Nitekim, 933-34 (1527-28)'de 25 acemi oğlanı Tersâne-i Âmire'deki gemilerde errekeş olarak çalışmışlar ve karşılığında 11.278 akçe nafaka almışlardı⁴⁶⁶.

Bir bıçkıcının yevmiyesi 1052(1642)'de 8-12 akçe arasında değişiyordu⁴⁶⁷. Bir bıçkıcıbaşının yevmiyesi de 1055(1645-6)'da 20 akçe, kalfasının 10 akçe idi⁴⁶⁸.

6. Haddadlar

Tersâne-i Âmire halkının demircilerinden ayrı olarak, bilhassa kıbtîler arasından temin edilen ve ham demirden çivi kesmek, esirlerin ayağına takılacak "kadina" denilen zincirleri yapmak, lenger imâl etmek gibi işlerde, Tersâne-i Âmire'deki demirciler kârhanesinde çalışan demirciler, aynı zamanda gemilerin inşasında da demir aksâmın hazırlanmasında vazife yapıyorlardı⁴⁶⁹. Nitekim, gemi inşasında çalışan demircilerin sayısı, çeşitli zamanlarda gemi inşası ile orantılı olarak farklı mikdarlarda değişmekteydi.

⁴⁶¹ MAD.996, s.39-43.

⁴⁶² MAD.2917, s.29.

⁴⁶³ MAD.984, s.34.

⁴⁶⁴ MAD.967, s.37.

⁴⁶⁵ MAD.996, s.43.

⁴⁶⁶ İE-Bah.nr.140, s.8. Mûteâkib senede errekeş olarak çalışan acemi oğlanlarına rastlanmamaktadır.

⁴⁶⁷ MAD.14960, s.15-16.

⁴⁶⁸ MAD.15432, s.11.

⁴⁶⁹ Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin gemi inşası ve ücretler kısmında demircilerin mikdarı ve ücretleri de kaydedilmekte idi. Nitekim, 1030-31(1621-22) senesinde çivi kesen kıbtîlere 191.460 akçe (MAD.2917, s.24), 1061-2(1651-2)'de 362.141 akçe (MAD.967, s.28) ve 1080 (1669-70)'de 19.820 akçe (MAD.5014, s.19) verilmişti. Demirciler Tersâne-i Âmire'deki demirciler kârhanesinde çalışıyorlardı (MAD. 979, s.22; MAD.15976, s.19).

Tablo XXII : Tersâne-i Âmire'de Görevli Haddadların Mevcûdu

1585 ⁴⁷⁰	1622 ⁴⁷¹	1631 ⁴⁷²	1645 ⁴⁷³	1653 ⁴⁷⁴	1661 ⁴⁷⁵	1664 ⁴⁷⁶
155	106	95	98	226	2100	180

Demircilerin en az olduğu 1040(1630-31) senesinde Tersâne-i Âmire'de tamirler hariç, 2 baştarda, 7 kadirga inşa olunmuş⁴⁷⁷, en çok olduğu 1071-72 (1660-61)'de 3 baştarda, 56 kadirga inşa edilmişti⁴⁷⁸.

Lenger imâl ve tamiri ile meşgul olanlara "lengerciyân-ı Galata"⁴⁷⁹ veya "âhengerân-ı Galata"⁴⁸⁰ denilmekte, İstanbul âhengerleri⁴⁸¹ de lüzûmu halinde çalıştırılmaktaydı. Demircilik mesleğinde usta olanlar, başka hizmette olsalar bile, bazan isimleri zikredilmek sûretiyle Tersâne-i Âmire hizmetine alınıyorlardı⁴⁸².

Tersâne-i Âmire haricinde bir başka tersânede gemi inşa edildiğinde de o bölgede bulunan demirci ocağından faydalanılıyordu⁴⁸³.

7. Gavvaslar

Denizlerden, batan gemilere ait lenger ve top çıkarmak ile vazifeli olanlara "gavvas" (dalgiç) deniliyor ve ücretleri 120-220 akçe arasında değişiyordu⁴⁸⁴. Dalgiçların bu çalışmaları ile birçok lenger ve top kazanılıyordu. Nitekim, 1087 (1676)'de denizden 24 lenger, 19 top çıkartılmıştı.⁴⁸⁵

⁴⁷⁰ MAD.852, s.38.

⁴⁷¹ MAD.2917, s.29.

⁴⁷² MAD.979, s.28.

⁴⁷³ MAD.984, s.34.

⁴⁷⁴ MAD.968, s.35.

⁴⁷⁵ MAD.996, s.43.

⁴⁷⁶ MAD.15976, s.19.

⁴⁷⁷ MAD.979, s.25-27.

⁴⁷⁸ MAD.996, s.39-42.

⁴⁷⁹ 1102 (1690-91)'de lengerciyân-ı Galata'ya 123.937 akçe (KK.5652, s.9), 1109-1110 (1697-98)'da 789.453 akçe (KK.5657, s.18) ödenmişti.

⁴⁸⁰ 1058 (1648)'de Âhengerân-ı Galata'ya 501.654 akçe ödenmişti. (MAD.5932, s.37).

⁴⁸¹ 1102 (1691) senesinde Tersâne-i Âmire kıbtîleri ile birlikte İstanbul âhengerleri de çivi kesme işinde çalışmışlardı (KK.5652, s.9).

⁴⁸² Şevval 979 (Şubat 1572) tarihli Cezâir-i Garb Beylerbeyisine gönderilen hükümde bir demirci ustası olan Mastör adlı zimminin Tersâne-i Âmire hizmetine yollanması emrediliyordu (MD.XII, 547/1043).

⁴⁸³ 3 Şevval 1060 (29 Eylül 1650) tarihli İznikmid Sancakbeyine ve Kadısına gönderilen hükümde, İznikmid'de inşa olunan iki kalyon için lüzumlu demircilerin temini emrediliyordu (KK.72, s.36), Yine Küplüağzı'nda inşa olunan iki kalyon için, bölgelerinden demirci ihrâcı sebebiyle 20 Rebi'ülevvel 1111 (15 Eylül 1699) tarihli Sinop, İnebolu ve Bafra Kadılarına gönderilen hüküm (MAD.2714, s.187)'de aynı mahiyettedir.

⁴⁸⁴ Lenger çıkarma ücreti 1019(1610)'da 120 akçe (MAD.7458, s.12), 1030-1(1621-2)'de 220 akçe (MAD.2917, s.24) idi.

⁴⁸⁵ Bir lenger için 120 akçe, bir top için 200 akçe ödenmişti. (MAD.4042, s.204).

Gavvasların denizden çıkardıkları lengerler, Tersâne-i Âmire'ye ait ise teslim edilmekte, tüccar gemilerine ait olanların ise sahipleri bulunduğu takdirde yarı fiyatına verilmekte, sahibi yoksa dalgıçların gelirleri olarak satılmaktaydı⁴⁸⁶.

8. Varilciler

Su ihtiyacını karşılamak üzere gemilerde ferd başına bir varil verildiğinden⁴⁸⁷, devamlı sûrette varil yapılması gerekiyordu. Varilciler, mancana, fıçı ve varilleri⁴⁸⁸ imâl ve eskiyenleri tamir ediyorlardı⁴⁸⁹. Nitekim, 993 (1585)'de 7531⁴⁹⁰, 1030-31(1621-22)'de 6706⁴⁹¹, 1058-9 (1648-49)'da 9500⁴⁹² varil yapılmıştı.

Sefer esnasında gemilerde bir varilcibaşının⁴⁹³ idaresinde çalışan varilciler de bulunuyordu. 1110 (1698-99)'da üç anbarlı bir kapudâne-i hümayûnda 25'er akçe yevmiyeli iki, diğer kalyonlarda birer varilci vazife yapmaktaydı⁴⁹⁴. Galata'daki varilcilerden bazıları ise, tekâlif karşılığında ücretsiz olarak varil yapmakta idiler.⁴⁹⁵

9. Tulumbacılar

Yangın söndürmek maksadıyla 1132 (1720)'de Yeniçeri Ocağına bağlı olarak kurulan tulumbacı ocağından çok önceleri Tersâne-i Âmire'de de tulumbacılar bulunmakta olup⁴⁹⁶, bunların vazifesi su içinde olan gemilerin delinmesi halinde içeriye girecek suyu tulumba ile çekip boşaltmaktan ibaret idi⁴⁹⁷. Bu maksatla gemilere tulumba konulmaktaydı⁴⁹⁸. Tulumbacıların mikdarı da inşa edilen gemi mikdarlarına göre değişiklik arz etmekteydi.

⁴⁸⁶ Evâil-i Şevval 1075/17-26 Nisan 1665 (MD.XCV, s. 60/382), 9 Receb 1107/13 Şubat 1696 (İE.Bah.nr. 807) ve 13 Ramazan 1112/21 Şubat 1701 (MAD.4876, vr.32b) tarihlerinde Karadeniz ve Akdeniz yalılarındaki kadınlara gönderilen hükümlerde bu husûslar açıklanmaktadır.

⁴⁸⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a. Varil için bk. *Lingua Franca*, s.96-7, mad.79.

⁴⁸⁸ Su ve benzeri maddelerin konulması için tahtadan yapılan mancana, fıçı ve varil için bk. Gürçay, *Gemici Dili*, s.172, 280, 401.

⁴⁸⁹ 1102 (1691)'de Galata varilcilerine büyük mancanalar ve çeşitli fıçıların imâl ve tamiri için 77.340 akçe ödenmişti (KK.5652, s.9).

⁴⁹⁰ MAD.852, s.28.

⁴⁹¹ MAD.2917, s.24.

⁴⁹² MAD.5932, s.37.

⁴⁹³ 1071-2 (1660-61)'de ser-varilciyân olan Nikola'ya 48.942 akçe (MAD.996, s.38) ve 1080 (1669-70)'de yine aynı varilcibaşına 14.730 akçe ücret (MAD.5014, s.14) verilmiştir.

⁴⁹⁴ Kalyon Mürettebât Listesi: MAD.463, s.2-15.

⁴⁹⁵ 19 Safer 1061 (11 Şubat 1651) tarihli Galata Kadısına gönderilen hükümde, tekâlif mukabilinde varil yapanların kürek ve kazma isteği ile rencide edilmemeleri ferman olunuyordu (KK.72, s.175).

⁴⁹⁶ Yangın söndürmek maksadıyla kurulan tulumbacı ocağı ile alâkalı geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı", *İA*, cüz 126, İstanbul 1975, s.50-54; Uzunçarşılı, *Kapukulu*, I, 82. Tulumba ve tulumbacılar hakkında ayrıca bk. Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *TD*, 32, İstanbul 1979, s.771-72.

⁴⁹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 547-548; *Lingua Franca*, s.448, mad. 676.

⁴⁹⁸ 1073-4 (1663-4)'de eski gemilerde bulunan tulumbaların tamir edilmesi gerekmiş ve 12 neccar bu iş ile vazifelendirilmişti (MAD.15976, s.18).

Tablo XXIII : Tersâne-i Âmire'de Görevli Tulumbacı Mevcûdu

1522 ⁴⁹⁹	1645 ⁵⁰⁰	1653 ⁵⁰¹	1661 ⁵⁰²	1664 ⁵⁰³
23	16	72	184	160

En fazla gemi inşa edilen 1071-72(1660-61) senesinde, tulumbacıya olan ihtiyaç da daha fazla idi. Tersâne-i Âmire'deki tulumbacılar, gebrân-ı mîrî (mîrî esir)ler arasından da seçilmekte ve ücret olarak nafaka ödenmekte idi⁵⁰⁴.

10. Makaracılar

Ağır cisimlerin ve gemilerde yelkenleri tutan halatların kaldırılması işlerinde kullanılan makaraları⁵⁰⁵ imâl eden makaracıların Tersâne-i Âmire'de bir iş yerleri bulunuyordu⁵⁰⁶.

Tablo XXIV : Tersâne-i Âmire'de Görevli Makaracı Mevcûdu

1522 ⁵⁰⁷	1631 ⁵⁰⁸	1645 ⁵⁰⁹	1652 ⁵¹⁰	1661 ⁵¹¹
96	25	130	125	700

Osmanlı donanmasında yelkenli dönemin başlamasından sonra, yelkenlerin kullanımı için daha fazla makaracıya ihtiyaç olduğundan mevcudları zamanla değişiklik arzemiş ve diğer gruplarda olduğu gibi 1071-72(1660-61) arasında en fazla sayıya ulaşmıştı.

11. Üstüpücüler

Tersâne-i Âmire Halkı arasında bulunan üstüpücülerin kâfi gelmediği zamanlarda, ihtiyaç olanlar ücretle çalıştırılıyordu. Mevcudları 1030-31 (1621-22)'de 76⁵¹², 1055 (1645)'de 93⁵¹³ ve 1061-62(1651-52)'de 53⁵¹⁴ idi.

⁴⁹⁹ MAD.2917, s.29.

⁵⁰⁰ MAD.984, s.34.

⁵⁰¹ MAD.968, s.35.

⁵⁰² MAD.996, s.43.

⁵⁰³ MAD.15976, s.18.

⁵⁰⁴ 1073 (1663)'de 80 gebrân-ı mîrî tulumbacıya 5000 akçe (MAD.1311, s.21) ve 1073-4 (1663-4)'de 160 gebrân-ı mîrî tulumbacıya 11.000 akçe (MAD. 15976, s.18) nafaka verilmişti.

⁵⁰⁵ Gürçay, *Gemici Dili*, s.279.

⁵⁰⁶ MAD.15976, s.18.

⁵⁰⁷ MAD.2917, s.29.

⁵⁰⁸ MAD.979, s.28.

⁵⁰⁹ MAD.984, s.34.

⁵¹⁰ MAD.967, s.37.

⁵¹¹ MAD.996, s.43.

⁵¹² MAD.2917, s.29.

⁵¹³ MAD.984, s.34.

⁵¹⁴ MAD.967, s.37.

12. *İşkıcılar*

İki ucu saplı, testereli bir bıçak olan ışkı ile⁵¹⁵ gemi küreği yontmada ve fiçı imâlâtında⁵¹⁶ çalıştırılan ışkıcılara, Tersâne-i Âmire'deki gemi inşa faaliyeti nisbetinde iş düşmekteydi⁵¹⁷. 1030-31 (1621-22)'de 408⁵¹⁸ ve 1040 (1630-31)'da 120⁵¹⁹ ışkıcı tersânede vazife yapıyordu.

13. *Zevrakçılar*

Küçük kayık demek olan zevrakların⁵²⁰ inşasında çalışan zevrakçıların mevcudu da gemi inşasına göre değişmekteydi.

Tablo XXV : Tersâne-i Âmire'de Görevli Zevrakçı Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622 ⁵²¹	97	21.943
1645 ⁵²²	84	35.987
1652 ⁵²³	93	48.345
1661 ⁵²⁴	870	89.860

14. *Vardiyanlar*

Tersâne-i Âmire Halkından ayrı olarak, aynı hizmeti gemilerde ve gemi inşaları sırasında esirleri kontrol etmekle ifa eden diğer vardiyanların sayıca kalabalık oldukları görülmektedir. 1061-62 (1651-52)'de 90 iken⁵²⁵, 1071-72(1660-61)'de 510'a yükselmişti⁵²⁶.

15. *Mûtemedler*

Bunlar da, bir geminin inşası sırasında, inşaatta çalışanlara nezâret ederek iş seyrini takib ve kontrol ediyorlardı. Nitekim, 1055 (1645-46) senesinde inşa edilen 15 kadirgadan bazısında bir mûtemedin bulunması, diğerlerinde de aynı

⁵¹⁵ TDK, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara 1974, VII, 2497; Ayrıca bk. ışkı mad.VII, 2455.

⁵¹⁶ MD. XVI, s. 198/281. Işkı (İçkı) için bk. Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, II, 762.

⁵¹⁷ Rebî'ülevvel 979 (Temmuz-Ağustos 1571)'de Vize Kadısına gönderilen hükümde, 40 ışkıcının âletleriyle birlikde Tersâne-i Amire'ye sevk edilmesi emrediliyordu (MD.XVI, 198/281).

⁵¹⁸ MAD.2917, s.29.

⁵¹⁹ MAD.979, s.28.

⁵²⁰ James W.Redhause, *Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1978, s.1019.

⁵²¹ MAD.2917, s.29.

⁵²² MAD.984, s.34.

⁵²³ MAD.967, s.37.

⁵²⁴ MAD.996, s.43.

⁵²⁵ MAD.967, s.37.

⁵²⁶ MAD.996, s.43.

şekilde birisinin vazifeli olduğunu göstermektedir⁵²⁷. Bu kadirgalardeki mûtemedlere ödenen ücret ise, 400 akçe olan ikinci kadirganın mûtemedi hariç, diğerleri için 800 akçe idi⁵²⁸.

Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinin ücretler kısmında mevcudları oldukça fazla görülen mûtemedlerin sadece gemi inşasında değil, başka hizmetlerde de bulundukları anlaşılmaktadır.

Tablo XXVI : Gemi İnşasında Vazifeli Mûtemedlerin Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622 ⁵²⁹	163	27.640
1631 ⁵³⁰	85	37.192
1645 ⁵³¹	129	140.610

Zikredilen sanatkârlardan başka, başlarda ve kadirgaların yelken bezlerini boyayan *sabbağlar*⁵³², padişah kayığı, Kapudan Paşa baştardası ile kalyonların boya ve nakış işlerini yapan *nakkaşlar*⁵³³, tezyinat ile uğraşan *oymacılar*⁵³⁴, başlarda bayraklarını ve *gebrân-ı mîrîn*in elbiselerini diken *terziler*⁵³⁵, peksimet pişiriciler⁵³⁶, ekmek yapan *habbazlar*⁵³⁷, Kapudan Paşa baştardasının fânuslarını tamir eden *fânus-gerler*⁵³⁸, fânusları parlatmakla vazifeli *tılâ-gerler*⁵³⁹, gemilerdeki fânuslar için balmumu hazırlayan *mumcular*⁵⁴⁰, leğen, zift kazanı ve bakır kaplar yapan

⁵²⁷ MAD.15432, s.2-10.

⁵²⁸ Aynı yer.

⁵²⁹ MAD.2917, s.29.

⁵³⁰ MAD.979, s.28

⁵³¹ MAD.984, s.34

⁵³² 1030-1 (1621-2)'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emîni'nin baştardalarının yelken bezlerini boyaması için boyacı Ali'ye 20.190 akçe verilmişti (MAD.2917, s.24).

⁵³³ 1030-1(1621-2)'de Kapudan Paşa Baştardası ve mîrî kayıklarda çalışan nakkaşlara 68.570 akçe (MAD.2917, s.23), 1061-2 (1651-2)'de Kapudan Paşa, Tersâne Kethudası, Tersane Emîni ve Yedek baştardalarda çalışan nakkaşlara 56.600 akçe (MAD.967, s.28), 1062-3(1652-3)'de aynı baştardalarda çalışan nakkaşlara 69.000 akçe (MAD.968, s.30) ve 1102 (1691)'de 11 kalyonda çalışan nakkaşlara 22.000 akçe (KK.5652, s.9) ücret verilmişti.

⁵³⁴ MAD.2150, vr.145a-b.

⁵³⁵ Bu iş için 1030-1(1621-2)'de 7598 akçe (MAD.2917, s.24), 1071-2(1660-1)'de 8053 akçe (MAD.996, s.38) ücret verilmişti.

⁵³⁶ 1030-1(1621-2)'de 20 akçeden 9782 kantar peksimet pişiren peksimetçilere 195.640 akçe ödenmişti (MAD.2917, s.24).

⁵³⁷ 1079(1668-9)'da Tersâne-i Âmire zindanındaki esirler için ekmek pişiren iki kişiye 12.600 akçe ücret verilmişti (MAD.4951, s.26).

⁵³⁸ 1021-2(1612-3)'de fânus-gerlere 200 akçe verilmişti (MAD.7898, s.27).

⁵³⁹ 1030-1(1621-2)'de 3 fânusu parlatmak için 8560 akçe ücret verilmişti (MAD.2917, s.24).

⁵⁴⁰ 1071-2(1660-1)'de mumculara 1800 akçe verilmişti (MAD.996, s.38).

kazgancılar⁵⁴¹, bıçkıları eğeleyen *eğeciler*⁵⁴², yeni yapılan tekneyi funda ile yakıp kurutan *fundacılar*⁵⁴³, *kömrücüler*⁵⁴⁴ ve Tersâne-i Âmire zindanındaki mîrî esir ve mücrimlerin tedavisi için gerekli *cerrah*⁵⁴⁵, hep Tersâne-i Âmire'de vazife yapan sanatkârlar arasında idiler.

Bir sanat grubuna dahil olmadığı halde, Tersâne-i Âmire hizmetinde ve gemi inşasında çalıştırılan yürük⁵⁴⁶, yaya ve müsellemleri de bu arada saymak gerekmektedir. Nitekim, XVI. yüzyılda Kütahya⁵⁴⁷ ve Bolu⁵⁴⁸ piyadeleri, Bolu⁵⁴⁹ ve Teke⁵⁵⁰ müsellemlerinin bir nevbetlisi altı ay süre ile Tersâne-i Âmire hizmetine gönderilmişlerdi.

⁵⁴¹ 1062-3 (1652-3)'de kazan tamiri için 5220 akçe (MAD.968, s.30) ve 1071-2(1660-1)'de kazan, leğen ve bakır kaplar imali için Hristo adlı kazancıya 126.996 akçe ücret ödenmişti (MAD.996, s.39).

⁵⁴² 933-4(1527-8)'de 10 ege için eğecilere 61 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.11).

⁵⁴³ 1055 (1645)'de 28 (MAD.984, s.34), 1061-2 (1651-2)'de 16 (MAD.967, s.35) kişi olarak çalışıyorlardı.

⁵⁴⁴ 1055(1645)'de 56 (MAD.984, s.34). 1061-2 (1651-2)'de 62 (MAD.967, s.35) kişi idiler.

⁵⁴⁵ 1030-1(1621-2)'de Tersâne-i Âmire Zindanındaki hasta esirler için ilaç ve cerrah parası olarak 8000 akçe masraf yapılmıştı (MAD.2917, s.24).

⁵⁴⁶ Yürükler, gemi malzemesi temini ve gemi yapımında çalıştırılmışlardı (Salâhaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukukî Statüleri", *AÜDTCFD*, II/1, Ankara 1943, s.112).

⁵⁴⁷ Zilka'de 966(Ağustos 1559)'da Kütahya Piyâdeleri Sancakbeyine hitaben yazılan hükümde, idaresi altındaki piyadelerin bir nevbetlisinin yayabaşları ve mukaddimleri, maiyyetinde 6 aylık "zâd u zevâdeleriyle" Tersâne-i Âmire hizmetine göndermesi emrediliyordu (MD.III, s.82/202). Safer 968 (Ekim - Kasım 1560) tarihli hükümde ise, 639 mevcudlu piyâdelerin Tersâne-i Âmire hizmetine sevk edilmesi ferman olunuyordu (a.g.d. s.559/1635).

⁵⁴⁸ Ramazan 967 (Mayıs-Haziran 1560)'de Bolu Sancağı Piyâdeleri Beyine gönderilen hükümde, 377 mevcudlu bir piyâde nevbetlisini Tersâne-i Âmire'ye göndermesi emrediliyordu (MD.III, s. 559/1635).

⁵⁴⁹ Safer 968 (Ekim-Kasım 1560) tarihiyle Bolu Müsellemleri Beyine gönderilen hüküm: MD.III, s. 559/1635.

⁵⁵⁰ Aynı tarihli Teke Müsellemleri Beyine gönderilen hüküm: Aynı yer.

İKİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞÂ FAÂLİYETLERİ VE MALZEMENİN TEMİNİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE İNŞA EDİLEN GEMİ ÇEŞİTLERİ

XV. yüzyılın sonlarına doğru deniz gücünü giderek arttıran Osmanlılar, Batı'daki komşularının ve bilhassa Venediklilerin deniz tecrübelerini ve denizcilik ıstılahlarını almışlar, kendi gemilerinin çeşit ve adedini çoğaltarak XVI. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de hâkimiyetlerini tesis etmişlerdi.

Osmanlı donanmasını teşkil eden gemiler, kürekli ve yelkenli olarak iki gruba ayrılıyorlardı. Kürek ve yelkenle yürüyen gemilere "çekdiri", "çekdirir" veya "çekdirmе" tabir ediliyor¹, yalnız yelkenle yürüyen gemilere ise, "yelkenli" veya "kalyon sınıfı gemiler"² deniliyordu. Burada XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Bahriyesinde kullanıldığını tesbit edebildiğimiz gemilere yer verilecektir.

A. Kürekli Gemiler

Çekdiri nev'inden olan bu gemileri iki kısımda incelemek mümkündür. 1. Büyük Donanma Gemileri 2. İnce Donanma Gemileri ve Kayıklar.

1. Büyük Donanma Gemileri

a) Firkate: 10-17 oturaklı³ olan firkatelerin her küreğini iki-üç kişi çekerdi⁴. Firkateler, aynı zamanda ince donanma sınıfından oldukları için nehirlerde de

¹ Bu kelime birkaç şekilde kullanılmıştır. Ramazan 1113 (Şubat 1702) tarihli derya beyi İzmirli Ali Bey'e gönderilen hükümde "çekdiri" (MD.CXII, s. 130/3), Muharrem 1018(Nisan 1609) tarihli İnebahtı Sancakbeyi Ali Bey'e gönderilen hükümde "çekdirir" (MD.LXXVIII, s. 849/3011), 1090(1679) tarihli defterde "çekdirmе" ve "çekdiri" (MAD.15779, s.3) şeklinde geçmektedir. *Silâhdar Tarihi* h'de (I, 729) ise, "çekdirü" imlâsı da vardır.

² Kâtib Çelebi, yelken gemilerini "kalyon" olarak zikretmektedir (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a). Yelkenli gemilerin sınıflandırılması ile alâkalı olarak ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.465; Svat Soucek, "Certain Types of Ships in Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica*, VII, Paris 1975, s.234.

³ *Tuhfetü'l-Kibâr*, vr.69a. Ancak XVIII. yüzyılın başlarında 20 oturaklı firkate inşa edildiği de görülmektedir. Nitekim, 1115(1703) senesinde Karadeniz sahillerinde inşa edilen 80 firkateden yedisinin oturak sayısı 18, yedisinin 20 idi. Diğer firkateler 14, 16 oturaklı olarak yapılmışlardı (KK.5658, s.1-3). 1106(1694-5) senesinde ise, 15 oturaklı inşa edildiklerini 100 firkate için istenen 3000 kürekten anlıyoruz (KK.2475, s.134).

⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 69a.

kullanılmakta⁵, süratli hareket ettiklerinden haber getirip-götürmekteydiler⁶. Muharebe zamanlarında firkatelere 80⁷, hatta 100⁸ levend konulmaktaydı.

Tersâne-i Âmire'den bir firkateye verilecek yedek mühimmât arasında kürek, zift, katran, üstüpü, çivi, kurşun, tahta, içyağı, tentelik kirpas ve halat vardı⁹. Ayrıca top için 1,5 kıyyelik 200 yuvarlak veriliyordu¹⁰.

Firkatelerin uzunlukları da farklı idi. Meselâ, Birecik tersânesinde inşa edilen firkatelerin küçüklerinin eb'adı 4,5 x 21, büyüklerinin ise 4,5 x 27 zira idi¹¹.

b) Pergende: Kürekle yürüyen ve yelkeni yardımcı olarak kullanan çekdiri nev'inden 18-19 oturaklı, 33-40 zira uzunluğunda bir harb gemisi idi¹². XVI. yüzyılda firkate ile aynı kabul edilmekteydi¹³.

c) Kalyata: 42-48 zirâ uzunluğunda¹⁴, 19-24 oturaklı¹⁵ çekdiri nevinden bir gemi olan kalyata¹⁶, Tuna donanmasında da mevcut idi. Bilhassa takib hizmetinde kullanılan¹⁷ kalyataların başlarında topu ve harb zamanlarında 220 kadar cenkçisi bulunurdu¹⁸. 893 (1498) senesinde bir kalyatada, bir baş topu, 2 darbzén ve 4 prangı vardı¹⁹. 1 Zilka'de 1109 (11 Mayıs 1698) tarihli tezkireye göre bir kalyataya 255 yuvarlak veriliyordu²⁰. XVI. yüzyılda bir kalyatada iki topçu neferi bulunuyordu²¹.

⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.459.

⁶ 1103(1691-2)'de Akdeniz'deki Osmanlı donanması, Pravişte'ye saldıran iki gemi üzerine giderken, Kapudan Paşa olup-bitenleri tahkik etmek üzere bölgeye üç Selânik firkatesi göndermişti (*Silâhdar*, II, 672).

⁷ Uzunçarşılı, *Merkez Bahriye*, s.459.

⁸ Evâil-i Rebi'ülâhır 1100 (23 Ocak-1 Şubat 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hüküm: MD.XCVIII, s. 93/294.

⁹ 1109 (1697-8) senesinde 33 firkateye bu mühimmatdan belirli mikdarlarda dağıtılmıştır (*MAD*.7915, s.172).

¹⁰ 1 Zilka'de 1109 (11 Mayıs 1698)'de verilen mühimmât: *MAD*.2732, s.49.

¹¹ Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.85.

¹² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a; *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), *Sözlük*, s.327; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.460. Muharrem 967 (Ekim 1559)'de Sakız beyine yazılan hükümde, levendlerden alınan 18 oturaklı geminin İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir (*MD*.III, s. 163/443).

¹³ *Lingua Franca*, s.105-6, mad.91.

¹⁴ 1108(1696-7)'de Tersâne-i Âmire'de beş ve İznikmid Tersânesinde beş olmak üzere 10 kalyata inşa edilmiş, bunlardan biri 48 arşın, diğerleri 42, 43 ve 44 arşın uzunluğunda yapılmışlardı (*MAD*.2150, vr.146a). Ancak XVIII. yüzyılda bir kalyatanın uzunluğu 33 arşın idi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.460).

¹⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a.

¹⁶ Bu kelime kalyete, كَالِيَّة şeklinde harekelendiği gibi (KK.2612, s.1) kalyata (كَالِيَات), kalyat (كَالِيَات) olarak da yazılmıştır (TSMA.E.596). Benzer bazı yazılışlar için ayrıca bk. *Lingua Franca*, s.241-3, mad.319. Bu kelime günümüzde kalite şeklinde de okunmuştur.

¹⁷ Şükrî, *Esfâr*, s.168.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.460.

¹⁹ TSMA.E.594.

²⁰ *MAD*.2732, s.49.

²¹ Zilhice 978 (Nisan-Mayıs 1571) tarihli Vezir Pertev Paşa'ya gönderilen hüküm: MD.XII, s. 245/512.

XVIII. yüzyılın başında Tersâne-i Âmire'den özel bir şahsa satılan kalyatardan, bir kalyatanın râyiç değerini tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bu dönemde bir kalyatamın 30.000 akçe olduğunu 25 Ramazan 1112 (5 Mart 1701)'de Tersâne-i Âmire'de, Köseoğlu isimli bir tüccara yapılan satıştan öğrenmekteyiz²².

d) Kadirga: Kuruluş devrinden XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Donanmasındaki harb gemileri içinde en çok kullanılan ve vurucu gücü teşkil eden kadirgalar idi.²³

Bir Osmanlı kadirgasının iki bodoslaması arası 55-56 zira²⁴, anbar ağzı 22 karış, kış yüksekliği 18 karış, baş yüksekliği 11 karış, kuşak yüksekliği 6 karış bir parmak idi²⁵.

Kadirgalar gayet uzun ve ensiz, kısmen su seviyesinde denecek kadar alçak ve hareketleri pek seri idi²⁶. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren fırtınaya daha fazla dayanmasını temin için karpuz kışlı olarak inşa edilmişlerdi²⁷. Kadirgaların kışları başlarına nisbetle daha yüksek ve baş bodoslamaları omurgalarına dikey bir şekilde duruyordu. Ayrıca baş ve kışlarında etrafı halatlarla çevrili birer küçük yarım güverteleri bulunmakta ve bunlar üzerinde kapudanlar ile cenkçiler yer almakta idi²⁸.

◀ Bir kadirgaya üç yelken, iki tente, beş lenger, 27 kangal halat verilmekte²⁹ ve XV. yüzyıl sonlarında bir büyük top ile dört darbzen ve 8 aded prangı topu bulunmaktaydı³⁰. Daha sonraki devirlerde ise, biri başta, ikisi yanda olmak üzere üç top vardı³¹. Kadirgalardaki toplar için 1109 (1697-8)'da 200 yuvarlak verilmişti³². Bir kadirgada 25 oturak, 49 kürek vardı³³. Bir kürek boşluğu mutfak

²² Satılan dört kalyatadan herbiri için önce 40.000'er akçe talep edilmiş, fakat alıcının buna gücü yetmeyeceği düşünülerek 10.000 akçesi tenzil edilmişti (MAD. 4876, vr.33a).

²³ Kadirga, Osmanlılardan önce, Marmara ve Ege kıyılarındaki Türk beylikleri tarafından da kullanılmıştı (Soucek, *Certain Types*, s.235). Kelime, ekseriyetle kadirga şeklinde yazıldığı halde, kadirga (کدرغه), katarga (قترغه) gibi değişik imlâ ile de yazılmıştır (*Lingua Franca*, s.523-6, mad.785).

²⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

²⁵ Kâtib Çelebi, bu uzunlukların eskiden birer karış eksik olduğunu yazmaktadır (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 69b).

²⁶ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.462. Âlî, gemiler arasında kadirganın mevkiinin padişahın vezirleri mesâbesinde olduğunu zikreder (Gelibolulu Mustafa Âlî, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidü'l-mecâlis*, neşr. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1956, s.199).

²⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

²⁸ Ancak bu yarım güverteler, Venedik gemilerindekilerden daha büyük ve gösterişli idiler (Şükrî, *Esfâr*, s.171).

²⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a-b. 1084(1673)'de bir kadirgaya verilecek mühimmât listesi için bk. Ek.3.

³⁰ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.512.

³¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a.

³² MAD.2732, s.49.

³³ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a-b. 1290-1540 arasında Venedik kadirgalarında 25-30 oturak ve her oturakta, üç ayrı küreği çeken üç kürekçi oturmaktaydı (Frederic Chapin Lane, *Venetian Ships and*

olarak kullanılıyordu³⁴. Her küreği yerine göre dört³⁵ veya beş kişi³⁶ çekiyordu. Buna göre, normal olarak her kadirgada 100 savaşçı ile birlikte, 196 kürekçi, 20 alatçı, iki dümenci, bir yelkenci, iki gûmi, iki kürek yapıcı, iki kalafatçı, iki nec-car ve hepsine hükmeden, harita ve pusula kullanan bir reis olmak üzere 328 kişi bulunuyordu³⁷.

XVII. yüzyılın başlarında bir kadirganın mâliyeti, inşaat için lüzumlu ke-reste, çivi, zift, katran, üstüğü gibi malzeme masrafları yanında marangoz, bıç-kıcı ve demirci gibi sanatkâr ücretleri ile birlikte 236.500 akçeye ulaşıyordu³⁸.

e) Başlarda: 26-36 oturaklı, her küreğinde 5-7 kürekçi bulunan³⁹ ve kadir-gaların büyük tiplerinden olan başardalar⁴⁰, mavnadan daha uzun, fakat daha alçak ve küçük idiler⁴¹. Büyüklükleri îtibârıyla orta başarda, Paşa başardası ve Hünkâr başardası olarak üçe ayrılırlardı.

aa) Orta Başarda: 57 zira uzunluğunda ve 26 oturaklı olan orta başardalar⁴², XVII. yüzyılda Kapudan Paşa Yedeği, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Eminine ait idi.

ab) Paşa Başardası: Kapudan Paşa'nın bindiği başardanın uzunluğu 70-72 arşın olup, oturak sayısı 36, kürek sayısı 72 idi. Her küreğini yedişer kürekçi çe-kiyordu. Kürekçiler arasında her mankada üçer cenkçi bulunurdu. Paşa başar-dasının mürettebatı 500 kürekçi, 216 cenkçi ile gemici, topçu ve diğerleri 800'e ulaşıyordu. Bunların içinde denizcilikte mahareti olan kıdemli bir reis başarda-ya kumanda ederdi⁴³.

Paşa Başardası XVII. yüzyıldan îtibaren karpuz kılı olarak inşa edilmeye başlanmıştı. Kıç kısmında paşa gemisi olduğunun anlaşılması için enine konulmuş

Shipbuilders of the Renaissance, Baltimore 1934, s.9). Bu konuda ayrıca bk. Alberto Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615*, Oxford 1967, s.111. Bir İspanya kadirgasında ise, 1560'larda 24 oturak, 144 kürekçi varken, sonraları kürekçi sayısı 160'a, 1571'de 174'e çıkmıştı (John Francis Guilmartin, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Oxford 1974, s.226).

³⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a-b.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Derya Beylerinin kadirgalarında her küreği beş kişi çekiyordu. Bk. Kürekçi-Alatçı Taksi-matı Kısmı. XIV. yüzyılda Venedik kadirgalarında ise, bir tarafta üç kişi bulunuyordu (Frederic C. Lane, *Venice and History*, The Collected Papers, Baltimore 1966, s.190).

³⁷ Mevcudu bu şekilde zikreden Kâtib Çelebi, toplam 330 kişi olduğunu yazmaktadır (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b). Marsigli, mürettebatı 327 kişi olarak verir (s.151).

³⁸ 12 Zilhicce 1022(23 Ocak 1614) tarihli kadirga inşasına ait defter: TSMA.D.4189.

³⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a. XVI. yüzyılda bir İspanya başardası 35 oturaklı idi. Safer 975 (Ağustos 1567) tarihli Cezâyir-i Garb Beylerbeyisine gönderilen hüküm: MD. VII, s. 13/51.

⁴⁰ Başarda kelimesi, bastarda (*Lingua Franca*, s.100-107, mad.83-84; Soucek, *Certain Types*, s.237) ve başarda (باچترده) (*Topçular Kâtibi*, vr.117b) şeklinde de yazılmıştı.

⁴¹ Soucek, *Certain Types*, s.237.

⁴² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

⁴³ Aynı yer.

üç feneri vardı⁴⁴. Baş taraflarında üç top, yanlarında dörder-beşer aded küçük çaplı hafif toplar bulunuyordu.⁴⁵

Kapudan Paşa XVIII. yüzyıl başlarına kadar donanmanın başında denize çıktığında Paşa Baştardasma binerdi. 1113 (1701-1702) tarihinden itibaren Kapudan Paşaların harb zamanlarında baş kapudâne denilen kalyona binmeleri, üç fener ve üç bayrak takmaları ve harbsiz zamanlarda yine baştardaya binmeleri kanun oldu⁴⁶.

ac) Baştarda-i Hümâyûn: Hünkar gemisi de denilen Baştarda-i Hümâyûn, Padişahlar tarafından inşa ettirilmekte, diğer gemilere nisbetle süslü, tekne, direk, kürek ve yelkenleri yeşile boyalı ve sancağının yeşil olması⁴⁷ hasebiyle “yeşil kadirga” olarak da bilinmekteydi⁴⁸. Bunlar da üç fenerli ve karpuz kıçlı idiler⁴⁹. İlk defa Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Has Bahçe’de kurulan Tersâne’de yeşil baştarda inşa edilmiş, II. Selim ve 994 (1586) senesinde III. Murad, kapudân-ı deryası olan Kılıç Ali Paşa’ya aynı yerde bir baştarda-i hümâyûn inşa ettirmişlerdi⁵⁰. Daha sonraları III. Mehmed ve IV. Mehmed’in de birer baştarda yaptıkları bilinmektedir⁵¹.

Bir vezir donanma ile sefere gidecek olsa baştarda-i hümâyûna binerdi ve bu baştardanın reisinin vardiyabaşı olması kanundu⁵². Baştarda-i hümâyûnlar, diğerlerine nisbetle daha ağır hareket ediyorlardı. Nitekim, 1114 (1702)’de büyüklüğü ve seyirindeki ağırlığı sebebiyle mevcut baştarda-i hümâyûn tamir edilerek kürekli kalyona çevrilmişti⁵³.

f) Mavna: XV. asırdan itibaren Osmanlı Donanmasında kullanıldığını gördüğümüz⁵⁴ mavna⁵⁵, baştardadan daha geniş ve yüksek, 26 oturaklı, ekseriya iki, bazan üç direkli ve iki katlı olarak inşa edilen⁵⁶ çekdiri nev’inden bir harb

⁴⁴ Aynı yer.

⁴⁵ Şükrî, *Esfâr*, s.174.

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.464.

⁴⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

⁴⁸ *Selânikî*, s.210.

⁴⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

⁵⁰ *Selânikî*, s.210.

⁵¹ Padişah baştardalarından IV. Mehmed’e âit olanı bugün Deniz Müzesi’nde bulunmaktadır. Bu baştardanın tavsifi için bk. *Bahriyye Müzesi Kataloğu*, İstanbul 1333 (1917), s.8-10.

⁵² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

⁵³ 5 Zilkâ’de 1114 (23 Mart 1703) tarihli Kapudan’a emri-i şerif yazılmak üzere tezkire: *MAD*.5362, s.69.

⁵⁴ Donanmaya ait 893(1488) tarihli defterde bir mavnanın kalafatçıları zikredilmektedir (TSMA.E.596).

⁵⁵ Mavna, kelime ve şekil itibarıyla menşei batıdan gelmeyen tek gemi idi. Kelimenin Türk veya Arab menşeli olduğu konusunda bk. Soucek, *Certain Types*, s.234. Mavna kelimesi, mağuna (ماغونه), mauna (ماعونه، معونه) şekillerinde (*Lingua Franca*, s.541, mad.805) ve mavuna (ماوونه) şeklinde de (*Topçular Kâtibi*, vr.304b) yazılmıştır.

⁵⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a ; Şükrî, *Esfâr*, s.175.

gemisi idi. Uzunluğu 65 zira, kış yüksekliği 20 karış, baş yüksekliği 12,5 karış, kuşak yüksekliği 7,5 karış idi⁵⁷. 52 küreğin herbirini 7 kişi çekmekte idi. 364 kürekçi, yelken ve tirinkete kullanmak için 40 alatçı, 4 usta dümenci, kanatlar üstünde iki kürek arasındaki her mankada üçer kişiden 150 cenkçi ve 30 usta topçu ile hepsinin başlarında denizcilikte mahir, eski ve güngörmüş bir reisle birlikte mavna mevcudu 600 kişiyi buluyordu.⁵⁸ Bir mavnada, 16 okka atan iki koğuş topu, 6 kolonborna topu, kış içinde ve omuzluğunda 4, her iki yanında altışardan 12 saçma topu olmak üzere 24 top bulunuyordu⁵⁹.

2. İnce Donanma Gemileri ve Kayıklar

a) Karamürsel: Osmanlıların ilk çekdirisi olan karamürsel gemisi, daha sonraları nakliyyede kullanılan bir buçuk direkli, sivri üçgen yelkenli, güvertesiz küçük teknelerden ibaretti⁶⁰. Değişik şekillerde büyük tipleri de yapılmıştı⁶¹.

Bilhassa yakın mesâfeler arasında işleyen karamürsellerin, XVI. yüzyılda büyük denizlere açılmasına müsaade edilmediği halde⁶², zahîre veya kereste nakli gibi bazı zarurî durumlarda Mısır'a gitmelerine ve Boğaz'dan çıkmalarına izin verildiği oluyordu⁶³.

b) Şayka: Altı düz ve enli, bilhassa Özi, Dinyeper ve Tuna nehirleriyle Karadeniz'de Osmanlılar ve Kazaklar tarafından kullanılmış bir çeşit harb gemisidir⁶⁴. Şayka kelimesi, Rusça çayka kelimesinden alınmış olup, martı demektir^{64a}. Üç topu bulunan şaykaların⁶⁵ uzunlukları 17-33 zirâ arasında değişiyordu⁶⁶.

⁵⁷ Aynı yer.

⁵⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a-b.

⁵⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a.

⁶⁰ Şükrî, *Esfâr*, s.167; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.456. Bu ismi, Karamürsel Beyin, Karamürsel limanında yaptırdığı rivâyet edilen ilk gemiden almıştır (*Tuhfetü'l-kibâr*, Gökay neşri, sözlük, s.316). Ayrıca bk. İsmet Parmaksızoğlu, "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *TD*. V/8, İstanbul 1953, s.78.

⁶¹ Şükrî, *Esfâr*, s.167.

⁶² Rebi'ülâhır 972 (Haziran 1564)'de Rodos Beyi'ne gönderilen hükümde, Mısır'a gidip-gelen karamürsellerin yakalanması ve reislerinin hapsedilmesi emrediliyordu (*MD*.VI, s. 185/399).

⁶³ Ağaç götüren karamürsel gemisinin Boğaz'dan geçirilmesi konusunda Gelibolu Kadısına ve Turgud Paşa'ya Cemâziyelâhır 972 (Ocak 1565)'de gönderilen hüküm: *MD*.VI, s. 277/587. Ramazan 983 (Aralık 1575)'de Saruhan Beyine gönderilen hükümde yedi karamürselin zahire nakline memur edildiği bildiriliyordu (*MD*.XXVII, s. 129/300). Yine Zilhicce 1003(Ağustos 1595)'de Mısır Beylerbeyisine gönderilen hükümde, İskenderiye'ye gelen karamürsel gemileri ile Matbah-ı Âmir'e'ye âit olan zahirenin yollarınması ferman olunuyordu (*MD*.LXXIII, s. 344/758).

⁶⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökay neşri), sözlük, s.332; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.458. Şaykanın bir kayak türü olduğu konusunda bk. Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, (haz.Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s.17. Şayka, çayka olarak da zikredilmiştir (Metin Karayazgan, *Denizci Sözlüğü* (Gemici Dili), *Terimler-Deyimler*, İzmir 1981, s.23).

^{64a} V.G.Şerbinin, E.M.-E.Mustafaev, *Rusça-Türkçe Cep Sözlüğü*, (Moskova 1975'den tıpkıbasım), Ankara 1979, s.440.

⁶⁵ Lütfi Paşa, *Tevârih*, s.399, not.

⁶⁶ Muharrem 1005(Ağustos-Eylül 1596)'de İzmir, Midilli ve Sakız Kadılarına gönderilen hükümde, Vezir Hasan Paşa'ya âit 17 zirâ uzunluğundaki şaykanın kimin kazasında bulunursa

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'de⁶⁷ ve Tuna sahillerinde⁶⁸ şayka inşa edilmişti. Tuna nehrinin muhâfazası için Tuna donanmasına bağlı olarak bazı yerler şayka bulundurmak üzere ocaklık tayin edilmişlerdi. Nitekim, 1101(1690)'de Niğbolu, Rusçuk, Silistire, Hersek, İsakçı, İbrâil, Fethü'l-İslâm, Vidin ve Belgrad birer şaykayı ocaklık olarak hazırlamak mükellefiyetinde idiler⁶⁹. Her şaykada 20 kürekçi, 20 cenkçi⁷⁰, bir topçu, bir dümenci ve bir de kapudan vardı⁷¹.

c) İşkampoye⁷²: Tuna'daki ince donanmadan olan ve haberci gemisi olarak da kullanılan işkampoye, kürekli gemilerdendi⁷³. Gemilerde asker nakledilen ve ağır işlerde kullanılan, kürek ve yelkenle işleyen en büyük filikalara da işkampoye deniliyordu⁷⁴. 1108 (1696-7) senesinde bir işkampoyenin mevcûdu 74 kişi idi⁷⁵. 1109 (1697-8)'da ise, sadece kürekçi olarak 35 kişi bulunuyordu⁷⁶.

Büyük ve küçük olmak üzere iki boyda⁷⁷ inşa edilen işkampoyelerde 13 oturak olduğu görülmektedir⁷⁸. 1109-1110(1697-1698) senesinde 46'sı Tersâne-i Âmire'de, 9'u İznikmid'de olmak üzere 54 işkampoye inşa edilmişti⁷⁹. 1 Zilka'-de 1109 (11 Mayıs 1698) tarihli tezkireye göre bir işkampoyeye yarım kıyyelik 100 yuvarlak verilmişti⁸⁰.

d) Üstüaçık: Tuna donanmasından olan ve nakliye de kullanılan üstüaçıklarda⁸¹ bir dümenci ve 8 kürekçi bulunuyordu⁸².

derhal yollamaları emrediliyordu (MD.LXXIV, s. 138/382). 1120 (1708)'de ise, Şam valisi Nasuh Paşa'nın Kuşadası'nda inşa ettirdiği şayka 33 zirâ idi (İE-Bah.nr.1058).

⁶⁷ 1025 (1616)'de Tersâne-i Âmire'de inşa edilen şayka sayısı 10 idi (KK.5640, s.11).

⁶⁸ Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Semendire Beyine ve Kadısına şayka inşası için gönderilen hüküm: MD.X, s. 231/356. 1109(1697-8)'da 10 şayka inşa edilmiş ve 1636 kuruluş masraf yapılmıştı (MAD.2731, s.166).

⁶⁹ Bu şaykalar Belgrad ve Timişvar'daki zahirenin muhâfazasına memur edilmişlerdi (MAD.9479, s.214-6, 233). XVI. yüzyılda Tuna'da 50 şayka mevcut idi.Zilka'de 973(Mayıs 1566) tarihli Bayram Bey'e gönderilen hükümde, Budin tarafına 50 şayka gönderilmesi emrediliyordu (MD.V, s. 617/1717). 1109 (1697-8)'da ise, Tuna'da 39 şayka vardı (MAD.2758, s.86).

⁷⁰ MAD.9479, s. 214-6, 233. Uzunçarşılı, şaykalardaki cenkçi sayısının 50'ye kadar çıktığını yazmaktadır (Merkez-Bahriye, s.458).

⁷¹ 1109 (1697-8)'da inşa edilen şaykanın mürettebâtı 43 kişi idi MAD.2731, s.176).

⁷² İşkanpoye şeklinde yazılan kelime (KK.5657, s.1 vd.), aynı zamanda İşkampaviye ve İşkanpaviye şeklinde de kullanılmıştır (Lingua Franca, s.391, mad.575).

⁷³ Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.458.

⁷⁴ Gürçay, Gemici Dili, s.213.

⁷⁵ MD.C, s.1a.

⁷⁶ Bk. Kürekçi-Alatçı Kısım.

⁷⁷ KK.5657, s.17.

⁷⁸ MAD. 2732, s.101.

⁷⁹ KK.5657, s.1 vd.

⁸⁰ MAD.2732, s.49.

⁸¹ Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.404, 456; Karayazgan, Denizci Sözlüğü, s.125.

⁸² Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s.456.

1102 (1691)'de Tuna nehrinden deve, katır ve ağırlık nakli için 40 üstüaçık termin edilmişti⁸³. 1109-10 (1697-98)'da ise, Tuna'daki çeşitli iskelelerde 100 kadar üstüaçık⁸⁴ ve bunlarda 900 kürekçi ve dümenci bulunuyordu⁸⁵. Aynı tarihte bir üstüaçıkın maliyeti yaklaşık 132 kuruş idi⁸⁶. 1109-10 (1697-98)'da iki üstüaçık Sapanca Gölü'nde inşa edilmişti⁸⁷. Üstüaçıkların tamir ve techiziyle *açıklar ağası* vazifeliydi⁸⁸.

e) Aktarma: Nehir gemilerinden olan ve Tuna'da muhâfaza hizmetinde kullanılan aktarma, gerektiği zaman donanmaya refâkat ederdi⁸⁹. Düşmandan zabtolunan ve ganimet olarak yedekte getirilen gemilere de aktarma denilirdi⁹⁰.

1040 (1631-1) senesinde Mehmed Reis'in aktarmasının tamirinde 25 neccar ve 35 kalafatçı olmak üzere 60 kişi çalışmıştı⁹¹.

f) Çekeleve: İki kısa direkli, yelkenli⁹² ve hızlı giden nakliye gemilerinden-di⁹³. Aynı zamanda büyük kayıklardan olduğu kabul edilen⁹⁴ çekeleveye celbe de deniliyordu⁹⁵ Çekeleve ile meyva⁹⁶, küçük kereste⁹⁷ gibi yükler taşınıyordu.

g) Celiyye: Deniz ve nehirlerdeki nakliye gemilerindendi⁹⁸. Kızıldeniz'de hayvanların taşınmasında kullanılıyordu⁹⁹.

h. Kancabaş: Kancaya benzediği için bu adı alan kancabaş, nehirlerle gire-bilen ve hafif filodan sayılan teknelerdendir¹⁰⁰. XVIII. yüzyılın başlarında sığ

⁸³ Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'at*, s.530.

⁸⁴ MAD.2758, s.86. Bunlardan 12'si Rusçuk'da bulunuyordu (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.404).

⁸⁵ MAD.2731, s.169.

⁸⁶ A.g.d., s.166.

⁸⁷ KK.5657, s.29.

⁸⁸ Osman Ergin, *Muallim M.Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, Ek Lügat-çe, s.1; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.404.

⁸⁹ Uzunçarşılı, *Merkez Bahriye*, s.456; Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.4.

⁹⁰ Gürçay, *Gemici Dili*, s.9. Nitekim, 1029(1620)'da Tersâne-i Âmire'de tamir edilen Süleyman Reis'in aktarma kalyonu bu çeşit, düşmandan alınmış bir gemidir (MAD.5024, s.28).

⁹¹ Tamirde çalışan bu sanatkarlara 4465 akçe ödenmiştir (MAD.979, s.27).

⁹² Lütfi Paşa, *Tevârih*, s.399'daki not. Çekeleveler 23 arşın uzunluğunda idiler (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.459).

⁹³ Bu gemilerin kış kısımları yüksek olduğundan hızlı giderlerdi (Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.23).

⁹⁴ *Çeşmî-zâde*, s.11.

⁹⁵ *Lingua Franca*, s.563-4, mad.838.

⁹⁶ Muharrem 982 (Nisan 1574) tarihli İstanbul'a meyva gelen yerlerin kadılarına gönderilen hüküm: MD.XXIV, s. 266/707.

⁹⁷ BA. *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi*, nr. 27559.

⁹⁸ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

⁹⁹ Mekke-i Mükerrreme Şerifi ve Cidde Beyine yazılan 29 Cemâziyelâhır 975(31 Aralık 1567) tarihli hükümde, Yemen'deki isyanı basturmak için gönderilen askerlerin davarlarını taşımak için 500 celiyye temin edilmesi emrolunuyordu (MD.VII, s. 215/595-6).

¹⁰⁰ Gürçay, *Gemici Dili*, s.227; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

yerlerde zahire, asker, mühimmat ve cephane taşımak için kullanılıyorlardı. 1123 (1711) senesinde içlerinde 30 levend bulunan 120 kancabaş donanma ile Karadeniz'e sevk edilmişti¹⁰¹.

1) Palaşkerme: Hafif yelkenli bir filika idi¹⁰². XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmir'e'de devlete ait palaşkermelerin inşa ve tamiri yapılıyordu¹⁰³.

i) At gemileri: Hayvanların düşmemesi için baş ve kış taraflarında çıtalı rampaları olan¹⁰⁴ ve nakliyyede kullanılan at gemileri, bilhassa Üsküdar-İstanbul ile Lapseki-Çardak-Gelibolu arasında atları ve her türlü techîzâtıyla orduları naklediyorlardı¹⁰⁵. Fatih Sultan Mehmed devrinde, Kefe'nin fethi için yapılan hazırlıklar arasında atları taşımak üzere kullanıldığını gördüğümüz¹⁰⁶ at gemilerinin baş ve kıçlarında ikişer kürek bulunuyordu¹⁰⁷. Süveyş Tersânesinde¹⁰⁸ ve Tersâne-i Âmire'de¹⁰⁹ at gemilerinin inşa ve tamir edildikleri görülmektedir. Bu gemilerde acemi oğlanları istihdam olunuyordu¹¹⁰.

j) Taş Gemileri: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'ye¹¹¹ ve diğer büyük inşaatlarda¹¹² kereste ve taş naklinde kullanılmak üzere inşa edilen¹¹³ taş gemilerinde azablar mürettebât olarak bulunmakta, mîrî esirler de hizmet etmekteydiler¹¹⁴.

¹⁰¹ Râşid Mehmed Efendi, *Tarih*, İstanbul 1282, III, 353.

¹⁰² *Lingua Franca*, s.330-1, mad.460. Kelimenin birçok imlâsı vardır. بلشكرمه (MAD.2917, s.28), بلاشكرمه (TSMA.D.5906), بالسكرمه (MAD.996, s.43), بلاشكرمه (TSMA.D.5906) gibi.

¹⁰³ Not 102'deki Tersâne-i Âmire Muhasebe defterleri, Ayrıca 1055/1645-6'de dokuz kî'a palaşkerme yeniden inşa edilmişti (MAD.984, s.29).

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

¹⁰⁵ Barkan, *Süleymaniye*, I, 110; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, II, 577; *Kurtoglu, Gelibolu ve Yöresi*, s.55-56. At gemileriyle kereste ve odun da taşınmaktaydı. Ramazan 979 (Mart 1566) tarihli Ahyolu Kadısına gönderilen hüküm: MD.V, s. 524/1437.

¹⁰⁶ *Âşıkpaşa-zâde Târîhi*, (Giese neşri), Leipzig 1928, s.176. Bu mâlumât Âli neşrinde yoktur (s.182).

¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457. Rebiülevvel 976 (Ağustos-Eylül 1568)'da Mısır Beylerbeyisine gönderilen hükümde, inşa olunan at gemilerinin rüzgâr olmadığı takdirde kürekle de hareket edecek tarzda yapılması emrediliyordu (MD.VII, 766/2095).

¹⁰⁸ MD.VII, s. 766/2095.

¹⁰⁹ Bk. Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısmı.

¹¹⁰ *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitâb-ı Müstetâb*, (neşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s.7-8, 13.

¹¹¹ Bk. Kereste kısmı.

¹¹² Meselâ, Süleymaniye Câmiinin inşası sırasında kullanılacak bazı büyük taşların naklinde taş gemileri istihdam olunmuştu (Barkan, *Süleymaniye*, I,357-8).

¹¹³ Bk. Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısmı.

¹¹⁴ Evâil-i Cemâziyelevvel 1105/29 Aralık 1693-7 Ocak 1694 (MD.CIII, s. 50/7) ve Evâil-i Şevval 1106(15-24 Mayıs 1695) tarihlerinde (a.g.d., 95/1) Rodosçuk nâibine ve ilgili kadılara gönderilen hükümlerde, taş gemilerinde isyan edip kaçan mîrî esirlerin yakalanmaları emrediliyordu.

k) Top gemileri: Bu gemiler, at ve taş gemileri gibi nakliyyede kullanılıyordu. 893(1488) senesinde Osmanlı donanmasında 10 top gemisi vardı¹¹⁵. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire’de top gemileri inşa ve tamir edilmişti¹¹⁶.

l) Borozan Gemileri: Üç anbarlı olan borozan gemileri, Tuna’da zahire ve odun naklinde kullanılıyordu¹¹⁷.

m) Geç Gemisi ve Kayığı: XVII. yüzyılda inşa ve tamirleri Tersâne-i Âmire’de yapılan¹¹⁸, arka direği ön direğinden küçük ve dümen çarkının önünde bulunan ve nakliyyede kullanılan iki direkli gemi idi¹¹⁹.

n) Tonbaz: Yelkeni, ikişer demiri ve kürekleri bulunan tonbaz¹²⁰, güvertesiz ve altı düz, derelerde kullanılan kayık olarak da tarif edilmiştir¹²¹. 1048 (1638)’de Karadeniz’de Kazaklara karşı savaşan Tersâne-i Âmire Kethudası Piyâle’nin emrinde 20 tonbaz vardı¹²².

o) Melekse: Küçük yelkenli gemilerdendi¹²³. Evliya Çelebi, bu gemilerin Çoruh nehri kenarındaki kısa kavak ağaçlarından üç parça ile yapıldığını, etrafına kalın karniş ve hasırların örüldüğünü ve Karadeniz’in fırtınalarına gâyet dayanıklı olduğunu belirterek, başı-kıçı belli olmayan bu teknelerin 100 adam aldığını yazmaktadır¹²⁴.

XVII. yüzyılın sonlarında Tophane-i Âmire’de donanma gemileri ve kalyonlar için dökülecek toplara lüzumlu bakır, Gümüşhâne taraflarından Trabzon’a getiriliyor, oradan da melekselerle Tophane-i Âmire’ye taşınıyordu¹²⁵.

ö) At Kayığı: Üsküdar-İstanbul arasında¹²⁶ ve Tuna nehrinde kullanılan at kayıkları da, at gemileri gibi aynı hizmeti görüyorlardı. Nitekim, 1102 (1691)’de

¹¹⁵ TSMA.E.596.

¹¹⁶ 933-4(1527-8)’de tamir edilen 10 top gemisine 29.504 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.12). XVII. yüzyıl için bk. Tersâne-i Âmire’de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısım.

¹¹⁷ 20 Cemâziyelâhır 1106(5 Şubat 1695) tarihiyle zahire memuru Mustafa Bey’e gönderilen hükümde, Tuna’daki 20 borozan gemisine zahire yüklenip Belgrad’a sevk, dönüşte odun yüklenmemesinin tenbih edilmesi emrediliyordu (İE-Bah.nr.586).

¹¹⁸ 1030-1(1621-2) senelerinde geç kayığı (MAD.5789, s.22; MAD.2917, s.27), yine 1030(1621)’da geç gemisi tamiri (MAD.5789, s.22) kayıtlarına rastlanmaktadır.

¹¹⁹ Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.73. Bu eserde kelime, “keç” şeklindedir.

¹²⁰ Evâil-i Rebiülevvel 1100(24 Aralık 1688-2 Ocak 1689) tarihinde Kapudan Paşa’ya gönderilen hükümde, bu vasıflarda beş tonbaz yaptırılıp Özi kalesine yollanması emrediliyordu (MD. XCVIII, s. 68/206).

¹²¹ *Tuhfetü’l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.329.

¹²² *Tuhfetü’l-kibar*, vr.52a-b. Piyâle Kethuda’nın Karadeniz’deki faaliyetleriyle ilgili olarak bk. Ostapchuk, *Five Documents*, s. 63-68, 86-101.

¹²³ *Lingua Franca*, s.545-6, mad.815. Kelimenin “meleksile” ve “meneksile” şeklinde yazılışı da vardır (*Aynı yer*).

¹²⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 96-7

¹²⁵ Evâsıt-ı Receb 1107(14-24 Şubat 1696) tarihinde Karadeniz sahilindeki Kadıllara ve Yeniçeri Serdarlarına, Âyân-ı Vilâyetin iş erlerine gönderilen hükümde, melekselerdeki barutun kendi kazalarına ulaşıkça bir diğerine nakline yardımcı olmaları emrediliyordu (MD. CVIII, s. 91/3).

¹²⁶ Bu kayıklar, tamirlerinin zikredildiği Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde “pereme-i esb-i Üsküdar” şeklinde geçmektedirler (MAD. 5789, s.22; MAD. 2917, s.27).

Tuna'da inşa olunacak 50 at kayığı için, parası Tuna Kapudanı tarafından ödenecek kerestelerin yollanması hususunda Eflâk Voyvodası'na emir gönderilmişti¹²⁷.

p) Ateş Kayığı: Yangın olduğu zaman tulumbacıların yangın tulumbalarını İstanbul'dan Üsküdar'a karşılıklı nakletmek için kullanılan üç veya dört çift kayıklara ateş kayığı deniliyor ve içinde dört kayıkçı bulunuyordu¹²⁸. Ateş kayıkları Haliç'in Çardak iskelesinde dururlardı¹²⁹. Bir yangın vuku bulduğunda husûsî olarak bekleyen dört-beş kayık tulumba ve tulumbacıları sür'atle yangın mahalline taşırdı¹³⁰. Bu kayıklar aynı zamanda, Eminönü'nden Boğaziçi'ne yük ve insan taşınmasında da kullanılmışlardır¹³¹. Nitekim, 1169 (1759) senesinde Üsküdar'dan ve Boğazkesen'den İstanbul'a ateş kayıkları ile insan ve eşya taşınmıştı¹³².

r) Menzil kayığı: Haberleşmede kullanılan bir kayık idi¹³³.

s) Dolap Kayığı: XVIII. asrın başında Rodos limanının temizlenmesinde kullanıldığını tesbit ettiğimiz dolap kayıklarında¹³⁴ sütûn ve seren bulunduğundan başka bir bilgiye sahip değiliz¹³⁵.

ş) Funda kayığı: Bir geminin teknesi ilk yapıldığında, kurutmak için yakılan fundaları Boğaz'da karşıdan karşıya taşıyan kayıklar idi¹³⁶.

t) Sandal: Bir gemide bulunan ve 7-12 arasında kürekleri olan kayıktır¹³⁷. Kalyon, kalyata¹³⁸ ve kancabaş¹³⁹ gibi gemilerin sandallarının Tersâne-i Âmire'de inşa edildiği görülmektedir.

¹²⁷ Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1102(11-21 Mart 1691) tarihli hüküm: MD. CI, s. 20/65.

¹²⁸ Bu bilgi, XIX. yüzyıl için verilmişse de XVII. asırda da sayının aynı olduğu düşünülebilir (Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, 109; Eyice, *Tarihte Haliç*, s.277).

¹²⁹ Eyice, *Tarihte Haliç*, aynı yer.

¹³⁰ Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, XIX. y.y. Sonu*, (terc. Ayda Düz), Tercüman 1001 Temel Eser, s.209.

¹³¹ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, 109. Pretextat Lecomte de, ateş kayıklarının Boğaz'ın nihayetine kadar insan ve yolcu taşıdıklarını yazmaktadır (*A.g.e.*, s.209).

¹³² MAD.10358, s.26, 35.

¹³³ Evâhır-ı Muharrem 1113 (27 Haziran-7 Temmuz 1701)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, menzil kayığı ile donanmaya birisinin yollandığı bildiriliyordu (MD.CVI, s. 592/2).

¹³⁴ Evâhır-ı Şa'ban 1113 (20-29 Ocak 1702) tarihli Kapudân-ı deryâ el-hac Abdülfettah Paşa'ya gönderilen hükümde, limanın temizlenmesi için iki dolap kayığının ve bir çekdirinin bu işe memur edilmesi emrolunuyordu (MD.CXII, 100/2). 1058-9 (1648-9)'da Tersâne-i Âmire'de bir dolap gemisi tamir edilmişti (MAD. 5932, s.38).

¹³⁵ 1112-3 (1700-1701) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defteri: MAD. 4876, s.75.

¹³⁶ Bunlardan bazıları 1023-4/1614-5 (MAD.5787, s.30) ve 1030/1621 (MAD. 5789, s.22) senelerinde tamir edilmişlerdir.

¹³⁷ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.329.

¹³⁸ KK.5657, s.1.

¹³⁹ MAD.4876, s.74-5.

u) Filuka: Ekseriyetle harb gemilerinde bulunan, kürek veya yelkenle yürütülen güvertesiz kayıklara filuka denilirdi¹⁴⁰. 1030-31 (1621-22) tarihli bir kayıdda Karadeniz filukalarında 9 kürekçi olduğu tesbit edilmektedir¹⁴¹.

B. Yelkenli Gemiler

1. Kalyon

Üç direkli yelkenli harb gemileri olan kalyonlar¹⁴², XV. asrın sonlarından XVII. asrın ortalarına kadar daha çok nakliyyede¹⁴³, az sayıda da harb gemisi olarak¹⁴⁴ kullanılmışlar, nihâyet Girid seferinin başladığı sıralarda ise tekâmül etmiş harb gemisi olarak donanmaya katılmışlardır.

Uzunlukları 43-64 zirâ arasında değişen kalyonlardan¹⁴⁵ iki ve üç anbarlı olanların iki anbarlılarında 58-80, üç anbarlılarında 80-112 top bulunmaktaydı¹⁴⁶.

Osmanlılarda harb gemisi olarak ilk kalyon inşası 1054 (1644) senesinde başlamış olup¹⁴⁷, bu kalyonun inşası için lüzûmlu kereste, demir, zift, üstüğü,

¹⁴⁰ Gürçay, *Gemici Dili*, s.165; *Lingua Franca*, s.211-3, mad. 278. Ancak filukaların da sandalları olduğuna göre nisbeten büyük kayıklar idiler (KK.5657, s.29).

¹⁴¹ *MAD*.2917, s.31.

¹⁴² Kalyon kelimesi, Latince'den Türkçeleştirilmiş, İtalyancası olan "galion"a daha yakın söylenen bir kelime idi (Soucek, *Certain Types*, s.243-4; *Lingua Franca*, s.238-241, mad.318).

¹⁴³ Kılıç Ali Paşa'nın kapudân-ı deryalığının (979-995/1572-1587) sonlarına kadar, Osmanlı donanmasında iki anbarlı kalyonlar (Şükrî, *Bahriyemiz*, s.13) yayılmışsa da bu nevi gemiler ekseriyetle nakliyyede kullanılmışlardı. Nitekim, 1040-1 (1630-1)'de Matbah-ı Âmire'ye erzak taşıyan gemilerden biri kalyon olduğu gibi (*MAD*.274, s.35), 29 şa'ban 1067 (12 Haziran 1657)'de Girid'e mühimmât taşıyan gemiler arasında kalyon da bulunmaktaydı (*MAD*.4688, s.21).

¹⁴⁴ 893 (1488) tarihli bir defterde "kalyon-ı Mustafa Tambûrî" adıyla bir kalyona rastlandığı gibi (TSMA.E.596), 902-3 (1497-8) senesine ait Gelibolu Harc-ı Hassa defterinde de "harc-ı keşti-i kalyon" ifadesi yer almaktadır (İE-Mal.nr.4). Zilhicce 975 (Mayıs 1568) tarihli vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde ise, her biri 500 kişi alan Mısır kalyonlarıyla "eskâl u esbâb" taşınması emrediliyordu (*MD*. VII, s. 526/1507).

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.469. 1111 (1699-1700)'de Çayağzı'nda 43 ve 45 zirâ uzunluğunda iki kalyon (*MAD*. 2714, s.187), Ramazan 1095 (Ağustos 1684)'de 45'er zirâ uzunluğunda iki kalyon (Mehmed Paşa, *Żübde-i Vekâyi'ât*, s.291), 1101-3 (1690-2)'de 50 zirâ uzunluğunda iki kalyon, 54 zira uzunluğunda bir kapudâne kalyonu (*MAD*.3456, s.322), 1112-3 (1700-1) arasında 62 zirâlık büyük bir kalyon (*MAD*.4876, s.73) ve 1167 (1753-4)'de 61,5 zirâ uzunluğunda 22,5 zirâ eninde üç anbarlı kalyon (*Şemânizâde*, I, 175) inşa edilmişti.

¹⁴⁶ 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 I 1698)'da iki kalyona 56'şar top (*MAD*. 2732, s.42), 1093 (1682)'de Tersâne-i Âmire'de inşa edilen üç anbarlı dört kalyona 80'er top, iki anbarlı altı kalyona 60'şar top (*Silâhdar*, I, 762-3), 1113 (1701)'de üç anbarlı bir kalyona 112 top ve aynı sene "büyük kalyona" 130 top (*MAD*.4875, s.20) verilmişti. Uzunçarşılı ise, iki anbarlı kalyonlarda 60-80, üç anbarlı kalyonlarda 80-110 top bulunduğunu kaydeder (*Merkez-Bahriye*, s.489; Krş. Şükrî, *Esfâr*, s.183). Buna mukabil, Malta kalyonlarında 30-40 top (Fahir İz, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyat Mecmuası*, XIV, İstanbul 1965, s.145), Venedik kalyonlarında ise, 70 top (*Silâhdar*, I, 429) bulunduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁷ *MAD*.1572, s.12-3. Ancak, Kâtib Çelebi, Osmanlıların kullandığı kalyon çeşidinin burtun olduğunu kaydeder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 69a). Cevdet Paşa (*Tarih*, Dersaadet 1309, I, 151) ve Meh-

katran, yağ, yelken bezi, lengurte ve benzeri malzeme masrafları ile inşası sırasında çalışan sanatkârlara verilecek ücretlerin tamamına 756.330 akçe harcanmıştır¹⁴⁸. 1101-1103 (1690-92) arasında 54 zira uzunluğunda bir kapudâne kalyonu 75 yük akçe, 50 zirâ uzunluğunda bir kalyon ise 59 yük akçe¹⁴⁹ ile inşa edilmişti.

Devlet, kendi tersânelerinde inşa ettirdiklerinden başka, şahıslar tarafından husûsî olarak yaptırılan kalyonlardan da satın alabiliyordu. Nitekim, 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 Ocak 1698) tarihli satış tezkiresine göre Makrî-zâde Hüseyin Reis'in kalyonu 75 kese akçe mukabilinde satın alınmıştı¹⁵⁰.

1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesiyle her sene 40 kalyon inşa edilmesi kanun haline getirildi¹⁵¹. XVIII. yüzyılda kalyonların üç kantarlı denilen tipleri inşa edilmeye başlandı¹⁵².

Bir kalyonun mürettebâtı, büyüklüklerine göre 418-1001 arasında değişmekteydi¹⁵³.

2. Burtun

XVII. asrın ortalarına doğru Osmanlı donanmasında kullanılmaya başlayan burtun bir kalyon çeşidi idi¹⁵⁴. Kâtip Çelebi, kendi döneminde kalyon olarak burtunların bulunduğunu zikreder¹⁵⁵.

Burtunlar, sefer sırasında bilhassa erzak ve asker naklinde kullanılıyorlardı. Girid harbi sırasında, kira ile tutulmuş olan İngiliz ve Fransız burtunları İzmir'den asker ve zahireyi alarak Sakız'da donanmaya iltihak etmişler ve birlikte Girid'e yönelmişlerdi¹⁵⁶. 18 Rebî'ülâhır 1058 (12 Mayıs 1648)'de Kapudan-ı derya Voynuk Ahmed Paşa komutasında Akdeniz'e açılan donanmada üç bur-

med Şükrî (Esfâr, s.183) de, 1054(1644) senesinde Osmanlı donanmasında kalyon nev'inden burtun bulunduğunu yazarlar. Ayrıca, M.Şükrî, (*Bahriyemiz*, s.14) Osmanlılarda ilk kalyonu 1060(1650) senesinde inşa edilmiş göstermektedir.

¹⁴⁸ Bu paranın tamamı Hazîne-i Âmire'den tahsis edilmiştir (*MAD*.1572, s.12).

¹⁴⁹ *MAD*.3456, s.322.

¹⁵⁰ *MAD*.8880, s.61.

¹⁵¹ *MD*.CXII, s.1-6.

¹⁵² 1166(1753)'da (*MAD*.2081, s.193, 196) ve 1171 (1758)'de (*Şemânî-zâde*, II, A, 16) üç kantarlı kalyonlar inşa edilmişti.

¹⁵³ Tafsîlât için bk. Gemi Mürettebâtı Kısmı.

¹⁵⁴ Kelime, borton بورتون (KK.72, s.5), borton بورتون (TSMA.E.5034), bortun بورتون (*Silâhdar*, I, 72) ve hareketli olarak burtun بُرتُون (Abdi Paşa, *Vekâyinâme*, Süleymaniye Ktb. Hâlet Efendi Kısmı, nr.615, vr.6b) şekillerinde yazılmıştır. Bu konuda ayrıca bk. *Lingua Franca*, s.106-108, mad.92.

¹⁵⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a.

¹⁵⁶ Fevzi Kurtoglu, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit harbi 1644-1669*, İstanbul 1939, s.61.

tun bulunuyordu¹⁵⁷. 1060 (1650) senesinde ise, Amasra'da 40-50 top çeken iki burtun kalyonu inşa edilmişti¹⁵⁸.

3. Barça

Barça, kalyon nev'inden, altları düz, iki ve üç direkli nakliye ve harb gemilerinden idi¹⁵⁹. XV-XVIII. asırlar arasında¹⁶⁰ kullanıldığını gördüğümüz barçaların 893 (1488)'de 4 şayka topu, 12 baş topu, 12 büyük darbzen, 20 küçük darbzen ve 35 prangı olmak üzere 83 topu bulunuyordu¹⁶¹. 933-34 (1527-28)'de Tersâne-i Âmire'de sekiz barça tamir edilmişti¹⁶².

4. Ağribar

Ağribar, bir harb gemisi olmaktan çok nakliye gemisiydi¹⁶³. Ancak, XV. asırda bir ağribarda bulunan toplar, onun en azından o dönemde bir harb gemisi olarak kullanıldığını göstermektedir. Nitekim, 893 (1488)'de bir ağribarda 3 şayka topu, 6 baş topu 4 büyük darbzen ve 16 prangı olmak üzere 45 top bulunuyordu¹⁶⁴. XVI. asırda ise, tüccar ağribarları, karamürseller gibi zahire ve yük taşıyorlardı¹⁶⁵.

933-34 (1527-28)'de Tersâne-i Âmire'de bir ağribar inşa edilmiş¹⁶⁶, dört ağribar ile de gelirleri Tersâne-i Âmire'ye ait olmak üzere nakliye yapılmıştı¹⁶⁷.

5. Ateş Gemisi

Düşman gemilerini yakmak için, içi yakıcı ve patlayıcı maddelerle dolu olan ve çabuk alev alan ateş gemisi¹⁶⁸, çok eski devirlerden itibâren kullanılmaya başlanmıştı¹⁶⁹.

Ateş gemileri, içlerinde mürettebâtı olduğu halde hedefe doğru yelken açarak giderken, aynı zamanda içindeki tayfalar da sür'ati arttırmak maksadıyla kürek çekerlerdi. Hızlı hedefe yaklaşıldığında ise, mürettebât sandallara biner ve

¹⁵⁷ Abdi Paşa, *Vekâyi nâme*, vr.6b.

¹⁵⁸ 19 Şa'ban 1060 (17 Ağustos 1650) tarihiyle Amasra ve Bartın taraflarında kereste kesmeye memur olan Salih Ağa'ya gönderilen hüküm: KK.72, s.5.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.469.

¹⁶⁰ *Lingua Franca*, s.98-9, mad.80.

¹⁶¹ TSMA.E.594.

¹⁶² İE-Bah.nr.140, s.12.

¹⁶³ *Lingua Franca*, s.501-2, mad.757.

¹⁶⁴ TSMA.E.594.

¹⁶⁵ *Lingua Franca*, aynı yer. Rebî'ülâhır 975 (Ekim 1567)'de Anabolı iskelesinden yük alan dört ağribara hisar eri konulmaması için Anabolı kapudanına hüküm gönderilmişti (MD.VII, s.136/350).

¹⁶⁶ İE-Bah.nr.140, s.13.

¹⁶⁷ Bu nakliyeden 22.444 akçe gelir temin edilmiştir (a.g.d. s.4).

¹⁶⁸ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), s.283, not, 424; Uzunçarşılı, *Merkez Bahriye*, s.466.

¹⁶⁹ Ateş gemisinin tarihçesi hakkında bk. Şükrî, *Esfâr*, s.201-209.

gemiye ateşe vererek uzaklaştırdı. Bu durumda ateş gemisi çok tehlikeli olup, engellenmesi son derece güçlü¹⁷⁰. Ancak terkedildikten sonra, karşı taraftan gönderilecek sür'atli deniz vasıtalarıyla gideceği hedeften uzaklaştırılması da mümkün olmaktaydı. Nitekim, Girid harbi sırasında da, 2 Receb 1056 (14 Ağustos 1646)'da Hanya dışında bulunan Cezâyir gemilerine ve diğer gemilere düşman tarafından gönderilen, içi barut ve kumbara dolu beş ateş gemisi, karadan palaşkermelerle gidenlerin kancalarla uzaklaştırması sonucu engellenebilmişti¹⁷¹.

Ateş gemileri yelken ile de hareket ettikleri için, içinde kimse olmadan da rüzgâr kuvvetiyle düşman gemileri üzerine sürülebilirlerdi¹⁷². Ateş gemilerini yelkenleri sebebiyle kalyon sınıfından saymak mümkündür. Nitekim, Evâsıt-ı Zilhicce 1110 (9-19 Haziran 1699) tarihinde Kapudan Vezir Mezemorta Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde, Kılburun kalesinin tamirine gönderilecek iki kalyondan birinin ateş gemisi olduğu belirtiliyordu¹⁷³.

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAALİYETLERİ

Donanmanın sefer hazırlığı içinde bulunduğu senelerde Tersâne-i Âmire'de gemi inşası için büyük bir faâliyet görüldüğü gibi, sulh senelerinde de ihtiyaç nisbetinde gemi inşa edilmekteydi. Hatta, XVII. asrın ortalarına kadar her sene 40 kadirga inşası kanun gereği idi¹⁷⁴.

Harbler esnasında batarak zayıf edilen gemiler kadar, düşman eline geçenler¹⁷⁵ ve şiddetli fırtınalara maruz kalarak batanlar¹⁷⁶ sebebiyle azalan donanma mevcudunu tamamlamak veya gemi miktarını arttırmak için Tersâne-i Âmire'de

¹⁷⁰ Aynı yer.

¹⁷¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.55b.

¹⁷² Kâtib Çelebi'nin Girid harbi sırasında vuku bulduğunu zikrettiği olayda ateş gemileri, içinde kimse olmadan sevk edilmiştir (*Aynı yer*).

¹⁷³ Demek ki bu dönemde, ateş gemisi aynı zamanda nakliye de kullanılıyordu (*MD.CXI*, s. 14/2).

¹⁷⁴ Ünver, *a.g.m.*, s.33. Kâtib Çelebi de, Kemankuş Kara Mustafa Paşa'nın kapudan-ı deryalı-ğı sırasında (1045-8/1635-8), her sene 40 kadirganın ocaklık bağlandığını belirtmektedir (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.65b). Ancak, tatbikatta bunun yerine getirilmediği görüldüğünden, bu hususu kadirga mevcudunun 40'dan aşağı düşürülmemesi şeklinde anlamak gerekmektedir. Nitekim, 1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesinde de, kalyon mevcudunun 40'a tamamlanması emrediliyordu (*MD.CXII*, s.1-6).

¹⁷⁵ Osmanlı Deniz Tarihinde büyük zâyiatla neticelenen harblerin sayısı mahduttur. İnebahtı'da (979/1571) en az 75 (M. Cavid Baysun, "Lepanto", *İA*, VII, İstanbul 1972, s. 43), Girid'de (1066/1655-6) 70'den fazla (*Silâhdar*, I, 46. Silahdar, İnebahtı'dan sonra, bu derece büyük bir mağlûbiyete şahid olunmadığını zikreder), Çeşme'de (1184/1770) 30 gemi (M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Çeşme", *İA*, III, İstanbul 1963, s.387) ve Navarin'de (1243/1827) 57 gemi (M.Tayyib Gökbilgin, "Navarin", *İA*, IX, İstanbul 1964, s.134) batmış veya esir olmuştur.

¹⁷⁶ 1086 (1675)'da Karadeniz'de bulunan, Kapudân-ı Deryâ Köse Ali Paşa (1082-6/1672-5) idaresindeki donanmanın 33 çekdirisinden yedisi (*Silâhdar*, I, 649), Seydî-zâde Mehmed Paşa komutasındaki donanmadan 1087 (1676)'de 20, 1088 (1677)'de 22 çekdiri (*Silâhdar*, I, 662-3) yakalandıkları fırtınaya mağlûb olarak batmışlardır.

hummalı bir şekilde çalışılmakta, tamir ve kalafat edilmesi gereken gemiler ise tamir edilmekte idiler.

XVII. asırda Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi çeşitleri, bilhassa baştarda ve kadirga olmuş, kalyata, mavna ve firkate bunları takib etmiştir. Meselâ, 1019-1074 (1610-1664) arasında¹⁷⁷ 59'u yeniden inşa, 102'si tamir olarak 161 baştarda, 180'i yeniden inşa, 413'ü tamir olarak 593 kadirga kızağa konmuştu¹⁷⁸.

XVII. asırda en fazla 1028 (1619)'da sekiz baştarda inşa edilmiş, daha sonrakı senelerde inşa edilen baştarda sayısında ise, giderek azalma olmuştur. XVI. asırda ve XVII. asrın ilk döneminde baştarda sahibi olan gemi reislerinin sayısı fazla iken, sonraları yalnız Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Emmini, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Kapudan Paşa Yedeği olarak baştardalar inşa edilmişti. 1066 (1656)'da kaybedilen Osmanlı donanmasının yerine 1067 (1657)'de padişahın emri ile 60 gemi inşasına başlanmış¹⁷⁹, 1071-72 (1660-61)'de harb gemilerinin esasını teşkil eden kadirgalardan 56'sının inşası tamamlanmıştı¹⁸⁰.

Osmanlı donanması kuruluşundan itibaren çekdiri denilen ve kürek ile yürüyen çeşitli gemilerden müteşekkil idi¹⁸¹.

982 (1574) Halku'l-vâd seferinden 1055 (1645) Girid seferine kadar geçen zaman içinde birkaç sefer istisna edilecek olursa harb için denize donanma sevk edilmediğinden ve bu derece büyük bir sefer vuku bulmadığından Tersâne-i Âmire'deki faaliyetler de sulh senelerindeki şekliyle kalmış, bu dönemde bilhassa kadirga, baştarda, kalyata ve mavna inşa edilmiştir¹⁸². Girid seferi sırasında Venediklilerin karşısında kendi kadirgalarının hafif kaldığını gören Osmanlılar, derhal kalyon inşasına hız vermişlerdir¹⁸³. Tersâne-i Âmire'de ilk defa 1054 (1644) senesinde bir kalyon inşa edildiğini görmekteyiz¹⁸⁴. Ancak, altı sene sonra 1060 (1650)'da 30 kalyon inşası için Tersâne-i Âmire'de faaliyete başlanmış¹⁸⁵, böylece donanma mevcudundaki gemi çeşitlerinde büyük bir değişme olmuştur. Bu dönemdeki kalyon inşa faaliyetleri arasında Sadriâzam Melek Ahmed Paşa'nın 1061 (1651)'de Bahçekapı yakınında yaptırdığı 60 zirâ uzunluğundaki kalyonu zikretmek gerekir¹⁸⁶. Bu kalyon suya indirilirken yana devrilmiş ve

¹⁷⁷ Bu tarihler arasında bazı senelere ait bilgilerin eksikliği dolayısıyla rakamlar, kesin neticeyi göstermeyip, sadece gemi inşası hakkında bir fikir vermektedir.

¹⁷⁸ Bk. Tablo XXVII.

¹⁷⁹ *Silâhdar*, I, 69.

¹⁸⁰ *MAD*.996, s.39-43.

¹⁸¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukû'ât*, İstanbul 1327, III, 91.

¹⁸² Şükrî, *Bahriyemiz*, s.12-14. Ayrıca bk. tablo XXVII.

¹⁸³ Şükrî, *Bahriyemiz*, s.14; *M.Nuri Paşa, Netâyicü'l-vukû'ât*, II, 97.

¹⁸⁴ *MAD*.1572, s.12-13.

¹⁸⁵ *MAD*.2787, s.126.

¹⁸⁶ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 369.

içine aldığı su ile batarak kullanılmaz hale gelmiş, sonra üzerinden bazı kısımları alınarak diğer aksâmı Tersâne-i Âmire'ye gönderilmiştir¹⁸⁷.

Bu dönemde kalyon inşası uzun süre devam edememiştir. Kalyon kullanılması ayrı bir maharet istediği, kalyonlarda vazifeli gemicilerin ise, bu mahareti henüz kazanmamış olmaları sebebiyle büyük başarılar elde edilemediği için 1073 (1662-62)'de bahriyede ıslahat yapan Fâzıl Ahmed Paşa, kalyonları kaldırarak tekrar kadırgaya dönülmesini istemiş ve 80 kadırgadan meydana gelen bir donanma vücûda getirmeye çalışmıştır¹⁸⁸. Bu durum, 1093 (1682) senesine kadar devam etmiş, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadâreti sırasında (1087-

Tablo XXVII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'de İnşa ve Tamir Edilen Gemi Çeşid ve Sayıları

sene	g e m i ç e ş i d l e r i																		Kaynak
	kalyon		başarda		kadırga		mavna		kalyata		fırkate		taş gemisi		at gemisi		kayık		
	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	
1585	—	—	12	11	1	36	—	5	—	5	—	—	—	2	—	9	1	4	MAD. 852.
1610	—	—	4	—	4	—	—	—	1	1	—	—	—	4	—	1	1	—	MAD. 7458.
1613	—	—	1	13	3	24	—	2	1	16	—	—	—	6	—	2	—	—	MAD. 7898.
1615	—	—	6	13	8	36	1	1	3	13	—	—	—	—	—	2	—	4	MAD. 5787.
1616	—	—	5	—	4	—	—	—	—	13	—	—	—	2	—	—	1	45	MAD. 5640.
1619	—	—	8	4	5	29	—	2	5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	MAD. 7651.
1620	—	—	7	13	3	17	—	—	6	4	—	—	—	—	—	2	—	1	MAD. 5024.
1621	—	—	3	12	3	21	—	—	—	8	—	—	—	1	—	5	2	2	MAD. 5789.
1622	—	—	2	15	3	24	—	—	—	10	—	—	—	—	—	2	12	7	MAD. 2917.
1631	—	—	2	7	7	13	—	—	5	19	—	9	—	4	—	—	15	—	MAD. 979.
1633	—	—	2	4	10	19	—	1	5	11	—	—	—	4	—	—	—	—	MAD. 981.
1634	—	—	2	2	9	29	—	—	7	14	—	—	—	3	—	—	—	—	MAD. 980.
1644	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	MAD. 1572.
1645	—	—	—	4	6	33	—	2	—	11	—	—	—	2	—	—	1	—	MAD. 984.
1648	—	—	3	—	10	—	2	1	1	—	—	—	—	4	—	—	1	—	MAD. 969.
1649	—	—	1	3	4	64	6	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	MAD. 5932.
1651	2	—	3	2	9	21	—	5	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	MAD. 967.
1652	3	10	2	2	10	29	—	6	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	MAD. 968.
1656	8	7	1	2	19	32	7	3	—	—	—	19	—	4	—	—	—	—	MAD. 5662.
1661	—	6	3	1	56	2	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	MAD. 996.
1663	—	—	4	1	7	20	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	1	2	MAD. 15976.
1691	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	KK. 5652.
1698	—	34	—	1	—	—	—	—	1	16	13	—	—	3	—	—	15	8	KK. 5657.
1701	1	25	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	8	—	MAD. 4876.

Not : "İ" İnşa, "T" Tamir edilen gemi sayılarını göstermektedir.

¹⁸⁷ Mimar Ağa'ya yazılan 4 ve 10 Cemâziyelâhır 1061 (25 ve 31 Mayıs 1651) tarihli buyuruldarda batan kalyonun suyunu boşaltmak için tulumbacı, kalyonun üst kısmını bozmaları için neccar göndermesi istenmişti (TSMA.E. 9356).

¹⁸⁸ Şükrî, *Bahriyemiz*, s.15.

94/1676-83) 10 aded kalyon inşa edilerek¹⁸⁹ kalyon yapımına yeniden başlanmış ve daha sonraki senelerde inşa faaliyetleri devam etmiştir. Diğer gemiler gibi kalyonların da, sadece Tersâne-i Âmire'de inşa edilmediklerini söylemek mümkündür¹⁹⁰.

1096-1110 (1685-1699) yılları arasında kalyon inşasına hız verilmiş, kalyonculuk geliştirilmiş ve bu dönemde yapılan savaşlarda denizde galibiyet sağlandığı halde, karadaki mağlûbiyetler Karlofça andlaşmasıyla (1699) neticelenmiştir¹⁹¹.

XVII. asrın sonunda ise, kadirga inşasının âdeti durduğu ve kadirgaların yerini kalyonlara terkettiği görülmektedir. 1102-1113 (1691-1701) seneleri arasında Tersâne-i Âmire'de 70 kalyon yanında sadece dört baştarda tamir edilmiştir¹⁹². Ancak, bu tesbit yalnız İstanbul'daki gemiler için söz konusudur. Çünkü gerek o devrede gerekse daha sonraları derya beylerinin eskiden olduğu gibi gemileriyle donanmaya iştirak etmeleri gerektiği ifade ediliyordu¹⁹³.

Tablo XXVII/1: 1610-1701 Arasında Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşası

gemi	inşa	tamir	toplam
kalyon	15	93	108
baştarda	59	102	161
kadirga	180	413	593
mavna	16	26	42
kalyata	34	145	179
firkate	13	29	42
<i>Toplam</i>			1125

XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki gemi tamirlerinin, yeniden gemi inşasından daha fazla olduğu görülmekte, bundan da diğer tersanelerde gemi inşa edildiği halde, tamirlerinin Tersâne-i Âmire'de yapıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁹ Bu kalyonlardan dördü üç anbarlı, 80 tûc toplu, altısı 60'şar tûc toplu idi (*Silâhdar*, I, 762). Uzunlukları ikisinin 52'şer, sekizinin 45'er zira idi (Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyî*ât, s.291). Bu konuda ayrıca bk. Şükrî, *Bahriyemiz*, s.16.

¹⁹⁰ Nitekim, 1066 (1656)'da Sinop, Samsun, Bartın, Ereğli, Balıklağa, Kemer, İznikmid ve Silivri'de 20 kalyon, 28 kadirga inşası emredildiği gibi (*MAD*.9837, s.105), 1101-3 (1690-2)'de Çayağzı'nda (*MAD*. 3456, s.322) ve 1114 (1702)'de Küplüağzı'nda (*MAD*. 2714, s.187) da kalyon inşa edilmişti.

¹⁹¹ Şükrî, *Bahriyemiz*, s.16.

¹⁹² Bk. Tablo XXVII.

¹⁹³ *MD*. CXII, s.1-6. 1123 (1711)'de Karadeniz'e sevk edilen donanmada da 22 derya beyi kadirgası vardı (*Râşid*, III, 353).

Yeniden gemi inşası ve tamirler, birlikte mütâlaa edildiği takdirde, kadirga-nın ilk sırayı aldığı, sonra kalyata, baştarda, kalyon, mavna ve firkatenin geldiği görülmektedir. Bu yüzyılda bilhassa nakliyyede kullanılan taş ve at gemilerinin Tersâne-i Âmir'e'de inşasına rastlanmadığı halde, 46 taş gemisi ile 14 at gemisi-nin tamir edildiği tesbit olunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun devlet tersânesi olan Tersâne-i Âmir'e'deki gemi inşâ faaliyetlerinin büyüklüğünü, emsâli olan diğer devletlerin tersâneleriyle karşılaştırmak sûretiyle daha iyi görmek mümkündür. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmir'e'nin yegâne benzeri sayılabilecek olan Venedik Tersânesi'nin aynı senelerdeki gemi inşâ faaliyetlerini bulmak kabil olmamakla beraber, yakın senelerden istifâde ederek her iki tersâne arasında kısmen fikir verecek bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Meselâ, 1583'de Venedik Tersânesinde 11 büyük, 7 küçük kadirga inşası tamamlandığı halde ¹⁹⁴, Tersâne-i Âmir'e'de 1585'de 12 baştarda, bir kadirga yeniden inşâ edilmiş, 11 baştarda ve 36 kadirga tamir edilmişti ¹⁹⁵.

III. GEMİ İNŞASI İÇİN LÜZUMLU MALZEMENİN TEMİNİ

Tersâne-i Âmir'e'deki gemilerin inşâ ve techîzi sırasında kullanılacak olan kereste, funda, sütun-seren, ham demir, katran, zift, yağ, reçine, balmumu, kendir, ispavlu, üstüğü, kürek, kirpas, keneviçe, çuka ve barut gibi malzemelerin önemli miktarı avâızları karşılığında reâyaya ocaklık olarak teklif edilmekteydi.

Bir vergi mükellefiyeti olan avâız, devletin bilhassa savaş veya başka maksadlarla teminini istediği mal ve hizmetlerin önemli bir kısmının, en çok bulundukları veya imâl edildikleri bölge ve üreticilerden, ödemek mecburiyetinde oldukları vergi karşılığında alınması idi ¹⁹⁶. Ocaklık ise, gemi inşası için lüzumlu mühimmâtın, avâız karşılığında tedarikleri maksadıyla, imâl ve istihsal edildikleri bölgelere havâle edilmesi idi ¹⁹⁷.

Tersâne-i Âmir'e için lüzumlu malzemeler de, o malzemenin en çok bulunduğu veya imâl edildiği bölgelere avâızları karşılığında ocaklık olarak taksim edilmekte ve temini bu şekilde sağlanmaktaydı. Ancak, bu malzemelerin ocaklık olarak temini zamanla bazı güçlükleri de beraberinde getirmiştir. XVII. asrın ikinci yarısından itibaren kalyon inşasına ağırlık verilmesi de, istenen malzemelerin hem miktarında hem de çeşidinde artışlara yol açmış; bu da reâyâ üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırmıştır. Yine, ocaklık olarak alınan malzemelere takdir edilen fiat, piyasa fiyatından çok daha ucuz olduğu ve zamanla görülen artış-

¹⁹⁴ Lane, *Venetian Ships*, s.242.

¹⁹⁵ MAD. 852, s.32-38.

¹⁹⁶ Mehmet Genç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Yapı, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 49/4, Ankara 1984, s.58.

¹⁹⁷ Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s.347.

ların ocaklık fiata yansması, reâyâ ile devlet arasında birtakım ihtilâflar doğurmuştur. Nitekim, kerestenin piyasa fiatı ile ocaklık fiatı arasında görülen beşte bir nisbetinde fark, çoğu defa reâyânın keresteyi tüccara satmayı tercih etmesine sebep olmuştur. Bilhassa deniz seferleri sırasında malzeme kifâyet etmediği takdirde aynı malzemeler tüccardan veya yine bizzat üreticiden para ödenmek suretiyle satın alınıyordu.

Gerek ocaklıkta, gerekse satın alınma şeklinde malzemenin piyasa fiatı ile olan farklılığı ve Devletin talebindeki fazlalık, kalitede düşüşe yol açmıştır. Nitekim, 18 Şevval 1084 (26 Ocak 1674) tarihinde Kapudân-ı Derya Köse Ali Paşa'ya gönderilen bir hükümde, bu husûsa dikkat çekilmekte, daha önceleri malzemenin en iyisi ve sağlamı gönderildiği halde, birkaç senedir "kalp ve çürük" geldiği ve bunun gemilerin inşasında büyük isrâfa sebep olduğu bildirilerek bizzat ilgilenmesi emredilmekteydi ¹⁹⁸.

A. Gemi İnşasında kullanılan malzemeler

1. Kereste

Gemi inşasında ana malzemeyi teşkil eden kereste, inşa faaliyetlerinin her zaman devam etmesi ve bilhassa sefer senelerinde artması sebebiyle, mühimmat ihtiyacı arasında ilk sırayı almış, temin ve tedariki husûsu Tersâne-i Âmire'nin en önemli meselelerinden biri olmuştur.

Gemi inşasına esas olan kereste çeşitleri arasında meşe ve çam ile karaağaç, kestane, ceviz, şimşir, ihlamur ve çınar ¹⁹⁹ gibi ağaçlar bulunuyordu. Keresteler, ekseriyetle gemilerin inşasında kullanıldıkları yerin adına göre "bodostama-i kadırğa, eygü-i paşa, kemere-i kadırğa" veya ağacın adına göre "çam, bellût, vürdinar-ı çam", yahud ait oldukları bölgenin adıyla "Rumeli-i kebîr, taban-ı Şile, elvâh-ı İznikmid" gibi değişik adlarla zikrediliyorlardı. Sözü edilen bütün bu kereste çeşitleri iki yoldan temin edilmekteydi. a- Ocaklık Kereste, b- Ocaklık Harici Satın Alınan Kereste.

a) Ocaklık Kereste

aa — *Kocaeli havâlisine ait ocaklık kereste*: Tersâne-i Âmire'nin kereste ihtiyacını avârları mukabilinde ocaklık olarak büyük ölçüde karşılayan bölge, Kocaeli livasındaki ormanları içine alan İznikmid, İznik, Yalakâbâd, Sarıçayır, Pazarköy, Âb-ı Sâfi, Karamürsel, Akhisar, Geyve, Akyazı ve Sabanca kazaları ile Üsküdar'a tâbi Kaymas, Ağaçlı, Akâbâd, Gençli, Şeyhli, Kandıra ve Taşköprü

¹⁹⁸ Bu hüküm, *Mâlîye Ahkâm Defterlerinde* (MAD.9851, s.157) ve *Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinde* (MAD.4799, s.187; MAD.4690, s.183) kaydedilmiştir.

¹⁹⁹ Venedik donanmasının inşasında da bilhassa meşe ve çam ile bazı türlerinin kullanıldığı konusunda bk. Lane, *Venetian Ships*, s.217.

nahiyelerinden teşekkül etmekteydi ²⁰⁰. Bu bölgelerdeki reâyâ, her sene Tersâne-i Âmire'de yeniden inşa edilecek olan her kadırgaya kâfi gelecek miktarda keresteyi, avâızları karşılığında ocaklık olarak kesip hazırlamakla mükellefler ²⁰¹.

Tablo XXVIII: Kocaeli Havâlisine Ait Ocaklık Kerestenin Akçe Olarak Tutarı

<i>Kaza</i>	1654	1662	1677	1687	1696
İznikmid	23.500	23.500	23.500	23.500	23.500
İznik	21.840	21.840	21.840	21.840	21.840
Yalakâbâd	13.000	13.000	13.000	13.000	13.000
Sarıçayır	4.550	4.550	495	495	495
Pazarköyü	14.950	14.950	14.950	14.950	14.950
Âb-ı Sâfi	6.500	6.500	6.500	6.500	6.500
Akhisar	12.915	12.915	12.915	12.135	12.135
Geyve	51.780	51.780	51.780	51.780	51.780
Akyazı	13.850	13.850	13.850	13.850	13.850
Sabanca	22.800	22.800	22.800	22.800	22.800
Kaymas	20.568	20.568	20.568	20.568	20.568
Kandıra	19.897	19.897	19.897	19.897	19.897
Akâbâd	6.852	6.852	6.852	6.852	6.852
Ağaçlı	13.720	13.720	13.720	13.720	13.720
Gençli	14.415	14.415	14.415	14.415	14.415
Şeyhli	20.829	20.829	20.829	20.829	20.829
Taşköprü	2.105	2.105	—	2.105	2.105
Karamürsel	15.950	15.950	—	15.950	15.950
<i>Toplam</i>	300.021	296.467	275.137	292.412	292.412
<i>Kaynak</i>	KK. 2623	MAD. 4971	MAD. 3841	MAD. 3839	KK. 5655

²⁰⁰ Nitekim, 24 Şa'ban 1093/28 Ağustos 1682 (MAD.8481, s.28) 6 Zilkâ'de 1098/13 Eylül 1687 (KK.2710, s.44), 22 Rebî'ülâhır 1100/13 Şubat 1689 (KK.2471, s.98), 10 Şevval 1100/28 Temmuz 1689 (1689 (KK.2472, s.3), 8 Ramazan 1110/10 Mart 1699 (İE-Bah.nr.691), 10 Ramazan 1112/18 Şubat 1701 (MAD.2714, s. 342) tarihlerinde Kocaeli vâlisi ve kadılarından ocaklık keresteyi hazırlayıp göndermeleri istenmişti. Bu bölgenin kereste ocaklığı olduğu avâız defterlerinde de kayıtlıdır. Bk.Tablo XXVIII-XXXII'de gösterilen yerler. Ayrıca Kâtib Çelebi, bu kadılıklar ile birlikte Bursa sancağına bağlı 12 kadılığın daha ocaklık olduğunu zikreder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a).

²⁰¹ 24 Şa'ban 1098 (28 Ağustos 1682) tarihli hükümde ocaklık kerestenin 10 kadırgaya yetecek kadar olduğu belirtilmekteydi (MAD.8481, s.28). Ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru, ocaklık kerestenin miktarında azalma olmuş, 28 Cemâziyelevvel 1100 (20 Mart 1689)'de İznikmid vâlisi Abdülbâki Paşa'ya gönderilen hükümde, üç kadırgalık kereste tenzil edilerek yedi kadırgalık kereste istenmişti (İE-Bah.nr.411). 1109(1697) senesinde de aynı miktar kerestenin ocaklık olduğu belirtilmektedir (KK.2777, s.31). Bu azalmanın sebebi, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca mütemâdiyen kullanılan Kocaeli havâlisindeki ormanların büyük ölçüde azalması ve ancak iç kesimlerde ağaç kalması olmalıdır.

Küreği ve direği ile birlikte bir kadirganın ihtiyacı 56.000 akçelik kereste olup ²⁰², bir kalyon için ise 86.210 akçelik ²⁰³ 10.000 adet ²⁰⁴ kadar kereste gerekmektedir. Yine bir baştarda için de iki kadirgalık keresteye ihtiyaç vardı ²⁰⁵.

Kocaeli havalisinden kesimi istenen ocaklık kereste miktarı, her bölge için tayin olunan avâriz miktarına göre akçe şeklinde belirtilmekte ²⁰⁶, cinsi, aded olarak miktarı ve mîrî fiatı ise ayrıca kaydedilmekteydi. Bazı avâriz defterlerinden tesbit edilen ve 1064-1107 (1654-1696) seneleri arasında belirlenen ocaklık kereste miktarı 275.137 - 300.021 akçelik olarak değişmektedir ²⁰⁷.

XVII. asırda gemi inşasında 76 çeşit ocaklık kereste kullanılmıştır ²⁰⁸. Bazı küçük farklılıklar ²⁰⁹ bir yana bırakılacak olursa, bu asır boyunca kerestenin, ne miktarında ve ne de fiatında herhangi bir değişiklik meydana gelmiştir. 1107 (1696) senesinde kereste emini İbrahim Ağa tarafından yapılan yeni bir kereste tahriri sonucunda tesbit edilen kereste çeşit ve miktarlarında farklılıklar görülmekle beraber, fiatlarda birkaçı müstesna yeni bir değişme olmamıştır ²¹⁰.

Her sene gemi inşası için lüzumlu olan kereste, Kapudan Paşa veya Tersâne-i Âmire'den verilen çaplara uygun olarak ²¹¹, Tersâne-i Âmire'den gönderilen mühürlü ve imzalı tevziat defterlerine göre ²¹², İznikmid'de vazifeli kereste

²⁰² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a. 1055(1645)'de Bartın'da inşa edilecek 10 kadirganın kerestesine 561.197 akçe masraf yapılmıştı (*MAD*.6268, s.56-7). 1093 (1682) senesinde ise bir kadirga için 29.200 akçelik kereste gerekmişti (*MAD*.8481, s.28).

²⁰³ 19 Şa'ban 1060 (17 Ağustos 1650) tarihli Amasra'da burtun nev'inden bir kalyon inşasını emreden bir hükümde "Âsitâne'de binâ olunan kalyonlar hesabınca" bir kalyon için 86.210 akçelik kereste temin edilmesi istenmektedir (*KK*.72, s.5).

²⁰⁴ 1111 (1699) senesinde İznikmid havalisinden kapudâne kalyonu inşası için 9992 kıt'a (*MAD*.2714, s.204-5), 1114 (1702)'de yine bir kalyon için İznikmid ve Bolu'dan 9999 kıt'a (*MAD*.5362, s.67) kereste temin edilmişti.

²⁰⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 70a.

²⁰⁶ Avâriz vergisinin tahsilinde riâyet edilen usûle göre, ihtiyaç olan para, hizmet, eşya ve mahsûl miktarının umûmi tutarı tesbit edilmekte ve bu yekûnlar divânın eli altında bulunan defterlerde belirtildiği şekilde muhtelif muntakalara tevzi ve taksim olunmaktaydı. Bk.Barkan, *Avâriz*, s.74.

²⁰⁷ Bk.Tablo XXVIII. Kâtib Çelebi bu miktarı "üç yük akçelik kereste" olarak zikreder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a).

²⁰⁸ Bk.Tablo XXIX. Marsigli, Kocaeli'den muhtelif cinste 21.480 aded kereste alındığını zikreder (*aynı eser*, s.65).

²⁰⁹ Bu farklılıkların kâtib hatasından doğmuş olması muhtemeldir.

²¹⁰ *KK*.5655, s.1-9; Tablo XXXIX. 1016(1608) (*MD*.LXXXVI, s. 113/291), 1045/1635-6 (*MAD*.749, s.259, 264) ve 1069/1659 (*MAD*.5018, s.2-3) tarihli kereste temini ile alâkalı üç ayrı kayıda zikredilen kereste çeşidlerine ait fiatların asrın sonundakilerle aynı olduğu görülür.

²¹¹ Kereste temini ile alâkalı kayıtlarda bu husûsa dâima işaret olunduğu görülmektedir (*MAD*.2758, s.190; *MAD*. 2714, s.191; *MAD*.9837, s.106).

²¹² Bu husûs, kereste temini ile alâkalı olarak yalnız İznikmid ve havâlisine değil, diğer bütün bölgelere gönderilen hükümlerde, ufak bazı değişiklikler hâric, aynı şekilde ifade edilmiştir. Mese-lâ, "mühürlü ve nişanlı mevkuât defteri sûreti mücebince" (*MAD*.2714, s.342), "Tersâne-i Âmire'den gönderilen ma'mûlün bih liman defteri mücebince" (*KK*.2472, s.54). Benzer diğer ifâdeler başka kayıtlarda da mevcûddur (*MAD*.7528, s.115, 153; *MAD*.8481, s.28; *KK*.72, s.74; *MAD*.7527, s.321-2; *MAD*.2758, s.191; *MAD*.9837, s.106).

Tablo XXIX : Kocaeli Havâlisinden Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Cins, Mikdâr ve Fiatları

kerestenin cinsi	1659		1661		1673		1677		1696	
	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat
eygü-i kadirğa	2188	5	2188	5	2188	5	2188	5	1204	5
döşek-i kadirğa	573	4	573	4	573	4	573	4	600	4
doldurma-i ser-i kadirğa	175	4	173	4	175	4	175	4	286	4
vatika-i kadirğa	500	4	500	4	500	4	500	4	250	4
çatal-ı kadirğa	195	4	195	4	195	4	500	4	210	4
kemer-i kadirğa	581	10	581	10	581	10	581	10	735	10
bodostama-i kadirğa	36	30	36	30	36	30	36	30	36	30
kızak-ı paşa	13	—	13	100	12	100	12	100	10	100
doldurma-i kış-ı kadirğa	42	10	42	10	42	10	42	10	300	10
kemere-i paşa	375	10	375	10	375	10	375	10	134	10
dümen-i kadirğa	47	120	47	120	47	120	47	120	24	120
dümen-i paşa	4	500	4	500	4	500	4	500	2	500
eğri-i çatma-i paşa	8	50	8	50	8	50	8	50	4	50
موله paşa	22	15	22	15	22	15	22	15	—	—
pâre-i omuzluk	20	15	20	15	20	15	22	15	—	—
ser kemere-i kadirğa	1911	4	1911	4	1911	4	1911	4	1200	4
mane-i kadirğa	55	25	55	25	55	25	55	25	56	25
baklava-i kadirğa	2991	5	2991	5	2991	5	2991	5	1648	6
ser-i sütûn-ı kadirğa	18	60	18	60	18	60	18	60	75	50
taban-ı zevrak	29	30	27	30	20	30	20	30	14	30
tırhandil-i kadirğa	7	30	7	30	7	30	7	30	—	—
piraçol-ı kebir	600	65	600	65	600	65	600	65	400	15
doldurma-i ser-i paşa	91	5	91	5	91	5	91	5	69	5
çibuk-ı bellût	300	65	300	65	30	65	300	65	311	65
doldurma-ı kış-ı paşa	224	10	224	10	224	10	224	10	100	10
yarma-ı siyah	269	15	269	15	269	15	269	15	211	15
vürdinar-ı bellût	1247	65	1247	65	1247	65	1247	65	806	65
feleng-i paşa	53	50	53	50	53	50	53	50	50	50
ser-i kemere-i paşa	331	5	331	5	331	5	331	5	200	5
eygü-i paşa	1410	6	1410	6	1410	6	1410	6	201	6
taban-ı koğuş	84	80	84	80	84	80	84	80	60	80
kabalık-ı paşa	4	50	4	50	4	50	4	50	—	—
tırhandil-i paşa	2	50	2	50	2	50	2	50	—	—
eğri-i yan-ı zevrak	4	30	4	30	4	30	4	30	—	—
besleme-i paşa	2	50	2	50	2	50	2	50	—	—
omuzluk-ı kadirğa	21	30	21	30	21	30	21	30	31	30
eğri-i çatma-ı kadirğa	28	25	28	25	28	25	28	25	24	25
sürtme-i çatma-ı kadirğa	13	20	13	20	13	20	13	20	—	—
doldurma-i kadirğa	19	30	19	30	19	30	19	30	12	30
kubbe-i siyah	14	60	14	60	14	60	14	60	—	—
babalık-ı kadirğa	17	40	17	40	17	40	17	40	21	40
pare-i kabalık	10	10	10	10	10	10	10	10	—	—
kabalık-ı kadirğa	47	25	47	25	47	25	47	25	—	—
pare-i kadirğa	15	40	15	40	15	40	15	40	—	—
ser-i sütûn-ı paşa	7	60	7	60	7	60	7	60	6	60

kerestenin cinsi	1659		1661		1673		1677		1696	
	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat
taban-ı zevrak-ı paşa	1	30	1	30	1	30	1	30	4	40
baklava-i paşa	442	5	443	5	442	5	443	5	—	—
döşek-i paşa	160	5	160	5	160	5	160	5	101	5
kızak-ı kadirga	10	80	10	80	10	80	10	80	—	—
vürdinar-ı çam	100	65	100	65	100	65	100	65	35	65
vürdinar-ı delikli	20	80	20	80	20	80	20	80	78	80
koğuş-ı paşa	80	150	80	150	80	150	80	150	30	150
kubbe-i siyah-ı paşa	5	60	5	60	5	60	5	60	—	—
sütûn-ı tirinkete-i kadirga	10	80	10	80	10	80	10	80	—	—
pâre-i bodostama-i kadirga	10	15	10	15	10	15	10	15	—	—
piraçol-ı koğuş ve anbar	2000	4	2000	4	2000	4	2000	4	1491	4
vürdinar-ı delikli	50	80	50	80	50	80	50	80	—	—
koğuş-ı kadirga	10	20	10	20	10	20	10	20	—	—
tomruk-ı kadirga	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	300	2
dayak-ı kadirga	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	305	2
pontalye-i kadirga	400	3	400	3	400	3	400	3	—	—
kereste-i sandal	1200	2	1200	2	1200	2	1200	2	—	—
seren-i kadirga	30	250	30	250	30	250	30	250	—	—
bodostama-i sandal	10	10	10	10	10	10	10	10	—	—
ırgad-ı paşa	5	50	5	50	5	50	5	50	4	50
sütûn-ı mavna	2	5000	2	5000	2	5000	2	5000	—	—
seren-i mavna	6	500	6	500	6	500	6	500	—	—
sütûn-ı tirinkete-i mavna	2	100	2	100	2	100	2	100	—	—
sütûn-ı mancine-i mavna	2	80	4	80	2	80	2	80	—	—
taban-ı zevrak-ı paşa	4	30	4	30	4	30	4	30	—	—
çibuk-ı çam-ı paşa	100	65	100	65	100	65	100	65	88	65
yarma-ı siyah-ı paşa	20	15	20	15	20	15	20	15	—	—
sütûn-ı baştarda-i paşa	5	1200	5	1200	5	1200	5	1200	—	—
sütûn-ı kadirga	10	900	10	900	10	900	10	900	—	—
seren-i baştarda	20	300	20	300	20	300	20	300	—	—
seren-i tirinkete-i kadirga	30	50	30	50	30	50	30	50	—	—
bodostama-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	4	40
piraçol-ı anbar-ı sağır	—	—	—	—	—	—	—	—	62	2
taban-ı zevrak	—	—	—	—	—	—	—	—	4	25
çatal-ı paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	40	4
piraçol-ı anbar-ı paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	444	5
vatika-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	44	4
سوكمه	—	—	—	—	—	—	—	—	12	25
taban-ı koğuşu çam	—	—	—	—	—	—	—	—	40	150
döndürme-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50
fâne-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	9	30
سوكمه paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40

(Kaynak

MAD. 3850

MAD. 22249

MAD. 2505

MAD. 3841

KK. 5655)

emini vasıtasıyla reâyaya taksim edilmekte ve en kısa zamanda kesilmesinin temini yoluna gidilmekteydi.

Kerestenin kestirilmesi, iskelelere nakli ve ücretlerin ödenmesi işi ile İznikmid'de ekseriyetle kereste emini²¹³, bazen de bıçkıcıbaşı²¹⁴ görevli idi. Üsküdar'da ise, bu işi korucubaşı yerine getiriyordu²¹⁵.

16 Ramazan 1108 (8 Nisan 1697) tarihli sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın buyuruldusunu ihtivâ eden İznikmid kereste emini ve emâneti ile alâkalı bir telhisde²¹⁶, şimdiye kadar bu vazifeye tayinlerin Tersâne-i Âmire Eminleri tarafından yapıldığı ve muhasebelerinin de onlar tarafından kontrol edildiği belirtilmekte, fakat o sıralarda tayin işinde kimin salâhiyetli olduğu kesin olarak bilinmediği anlatılarak bu vazifeye Devlet tarafından "sadâkat ve istikâmet ile mâ'rûf dindar ve müstakim, ahvâl bilür ve iş uhdesinden gelür" bir kimse tayin edilir ve muhâsebesi de devlet tarafından görülürse hem Devlet hem de reâyayanın haksızlığa uğramaktan kurtulacağı bildirilmekteydi. Üç sene süre ile verilmesi istenen kereste eminliği görevi karşılığında ise, her kereste emini Tersâne-i Âmire'de İznikmid ocaklığı için ayrılan kereste mahzenine 21 kadirgalık kereste temin etmek ve geçmiş senelerde olduğu gibi bedel toplamak ile vazifelendirilmekteydi.

Temini istenen kereste, reâyaya yüklenen bedelsiz bir angarya değil, ocaklık olanı avâız mukabilinde, ocaklık fazlası ise akçe karşılığında hazırlanması istenen bir mükellefiyet idi²¹⁷. Ancak devlet, ocaklık kereste fiatının sadece beşte birini ödemekte, geri kalanını ise avâız olarak reâyâdan talep etmekteydi²¹⁸. Dev-

²¹³ Ramazan 1022 (Ekim 1613) tarihli İznikmid ve İznik kadılarına gönderilen hükümde (MD.LXXX,s. 154/395) bu husûs zikredildiği gibi, kereste eminliğine tayin isteyen bir arz üzerine yazılan 16 Ramazan 1108 (8 Nisan 1697) tarihli buyurulduda (KK.5655, s.31-32) da belirtilmiştir. Yine bu konuda, 13 Cemâziyelâhır 1112 (25 Kasım 1700)'de (MAD.2714, s.343) ve 19 Cemâziyelâhır 1112 (1 Aralık 1700)'de (İE-Bah.nr.929) İznikmid taraflarında kereste emini olan İbrahim Ağa'ya hükümler gönderilmişti.

²¹⁴ 9 Ramazan 1057 (8 Ekim 1647)'de İznikmid Kadısına ve Bıçkıcıbaşı'ya kereste temini için hüküm gönderilmiş (İE-Bah.nr.36), 3 Zilkâ'de 1060 (28 Ekim 1650)'da İznikmid, Görele, Akhisar, Geyve, Pazarköyü ve İznik kadılarına yollanan hükümde Bıçkıcıbaşı Ahmed'in kereste işine yardımcı olunması emredilmişti (KK.72, s.74).

²¹⁵ 1045 (1635—6)'de kereste temini için Korucubaşı Mahmud'a 104.020 akçe verilmişti (MAD.749, s.259—264). Yine 5 Zilkâ'de 1066 (25 Ağustos 1656)'da (MAD.9837, s.114) ve 24 Şa'ban 1093 (28 Ağustos 1682)'de (MAD.8481, s.28) Üsküdar Kadısına ve Korucubaşı'ya hükümler gönderilmiştir.

²¹⁶ KK.5655, s.31-32.

²¹⁷ Kereste kesimi ile alakalı bazı hükümlerde görülen "bircümle kereste kat'ı akçe iledir tekalîfi-î örfiyyeden değildir" şeklindeki ifadeler, ocaklık harici kereste kesiminin karşılıksız olmadığını anlatmaktadır. Ayrıca bu ve benzeri hükümlerde "ashâb-ı hukûkun" mağdûr edilmemesine, ücretlerinin "hakk u adl" üzere ödenmesine dikkat edilmesi istenmektedir (MAD.7527, s.21; MAD.7528, s.115, 153; MAD.7179, s.110; MAD.9837, s.114; MAD.2714, s.343; MAD.4880, s.176; KK.2472, s.4).

²¹⁸ 1068 (1658) tarihli bir kayıddaki "mîriden verilen bir akçeye dört akçe dahî reâyâ zamm edüp kereste veregelen kazalardır" ifadesinden anlaşıldığına göre, beş akçelik kerestenin bir akçesi

let, ödediği beşte bir akçeyi de yine İznikmid'e ait bazı gelirlerden karşılamak-
taydı²¹⁹. Kereste masrafları, 1107 (1695) senesine kadar Tersâne-i Âmire Emîni
tarafından temin edilen paradan ödendiği halde²²⁰, bu tarihten itibaren kereste
emîni olanlarca kereste için tahsis edilen bedelden karşılanmaya başlandı. 1107
(1695)'de yeniden yapılan kereste tahrîrinden sonra Akhisar, Geyve ve Akâbâd
kazalarından kereste yerine bedel ödenmesi istenerek avâızları karşılığında bir
akçelik kereste için dört misli hesap edilmiş ve diğer bölgelerin kereste masrafla-
rı da bu şekilde karşılanmaya çalışılmıştı²²¹.

Ocaklık harici alınan kereste için ödenecek ücretler de, Tersâne-i Âmire ta-
rafından gönderilen mîrî akçeden kereste emîni veya mübaşir vasıtasıyla reâyâyâ
dağıtılmaktaydı²²². Tersâne'ye ait olan ocaklık kereste, devletin tesbit ettiği mîrî
fiat üzerinden işlem görmekle beraber, ocaklığın kâfi gelmemesi halide ihtiyaçlar,
tüccarların piyasa alış flatına göre temin edilebilmekteydi. Kalyon inşasına hız
verilmesinden sonra²²³, Kocaeli havalisinden kadirğa ve baştarda için tesbit olu-
nan²²⁴ ocaklık kereste kâfi gelmediğinden ihtiyaç, hazır olan kerestenin râyîç fiat

Devlet tarafından ödenmekte, dört akçesi de reâyâyâ avâız olarak teklif edilmekteydi (*MAD.*2998, s.36). Ocaklık kereste masraflarının bir kısmının Devlet tarafından karşılandığı konusunda diğer bazı vesikalarda da bilgi vardır (*KK.*72, s.74, 193-4, 220). Ayrıca Kocaeli bölgesinden Matbah-ı Âmire için de buna benzer şekilde odun alınıyordu. Nitekim, 1057 (1647) senesinde bir çeki odun için dört akçe sermaye ile 30.000 çeki (*MAD.*9834, s.28); 1091 (1680)'de 24.000 çeki (*MAD.*9855, s.18) odun isteniyordu. Yine 1091 (1680)'de Gebze'den beş akçe sermaye ile odun alınıyordu (*MAD.*9855, s.15).

²¹⁹ Meselâ 1027 (1618) senesinde İznikmid gümrüğünden 124.000 akçe (*MD.* LXXXII, 15/35-36), 1060 (1650)'da avâız gelirlerinden 89.000 akçe (*MAD.* 2787, s.53) ve 1100 (1688-9)'de ise, Kocaeli zahireleri satış bedeli gelirlerinden 205.235 akçe (*MAD.* 2465, s. 158) ocaklık kereste için tahsis edilmişti.

²²⁰ Bu konuda, Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinin gelirler kısmı ile kereste kesilmesi emredilen bazı hükümlerde bilgi bulunmaktadır (*MAD.* 979, s.4; *MAD.* 2917, s.17; *MAD.*996, s.47; *MAD.*7527, s.121; *MAD.* 2758, s.190-191; *MAD.* 599, s.30; *KK.*72, s.220; *KK.*2674, s.131; *KK.*5640, s.14; *KK.*5655, s.32).

²²¹ *KK.*5655, s.31-32. 1108 (1697) senesinde Kocaeli kereste ocaklığından istenen 306.103 akçelik mîrî kereste ve kürekten 243.128 akçelik mikdarı aynı olarak ödenmiş, geriye kalan Geyve, Akhisar ile Akâbâd'a ait 62.975 akçelik kısmı, bir akçelik kereste için dört misli hesab edilerek bedel olarak toplanmış ve diğer yerlerin kereste ücretleri bu bedelden ödenmiştir (*KK.*5655, s.38,41). 1122 (1710) senesinde de bedel tahsilinin mevcut olduğu görülmektedir (*KK.*2780, s.51).

²²² 1056/1646 (*MAD.*7528, s.115), 1108/1697 (*KK.*5655, s.31-32), 1112/1700 (*MAD.*2714, s.342-3).

²²³ 1066 (1655) tarihinde tersânede inşası emredilen dört kalyon için Kocaeli civarındaki ocaklığı olan kadılıkardan "rençberân hesabı üzere" kereste kesmeleri ve iskelelere nakletmeleri istenmişti (*MAD.*9837, s.123).

²²⁴ XVII. asrın ikinci yarısından itibaren kalyon inşasının ön sıraya çıkmasıyla, o zamana kadar baştarda ve kadirğa için ayrılan ocaklık kereste miktarı, kalyon için de kullanılmaya başlandı. Fakat bu mikdar kâfi gelmediğinden ocaklık fazlası olan kereste ihtiyacı yeniden satın alınmak suretiyle temin ediliyordu (*MAD.*2714, s.343; *MAD.*8481, s.28; *KK.*2472, s.54).

ile satın alınması, hazır değilse yeniden kestirilip hazırlanması şeklinde karşılanmaktaydı²²⁵.

Ocaklık bölgelerden mîrî fiatla satın alınan kereste, tüccar fiatı ile alınan-dan beşte bir oranında daha ucuz idi. 24 Şa⁵ban 1093 (28 Ağustos 1682) tarihinde Üsküdar kadısına ve korucubaşıya gönderilen bir hükümde, üç kalyon için istenen keresteye ödenen miktar bu farkı açık bir şekilde göstermektedir²²⁶.

<u>kereste çeşidi</u>	<u>tüccar fiatı</u>	<u>mîrî fiatı</u>
vürdinar-ı bellût	325 akçe	65 akçe ²²⁷
tahta-i kalyon	175 akçe	35 akçe ²²⁸

Yine aynı tarihli, Kocaeli havalisindeki ilgili kadılıklara yazılan bir başka hükümde²²⁹, 292.000 akçelik ocaklık keresteden geri kalan 126.680 akçelik kereste “rençberân hesâbı” ile 633.400 akçe olarak hesaplanmış ve bununla kalyon kerestesi alınması istenmişti. Tüccarın kereste satın almak için ödediği fiat, devletin takdir ettiği mîrî fiattan beş misli fazla olduğu için kereste kesip satan reâ-yâ, tüccar zümresine satış yapmayı tercih etmekte, devlet ise, kendi ihtiyacı olan keresteyi tedârik etmeden tüccara satışı yasaklamaktaydı²³⁰.

Derya beyleri, Tersâne-i Âmire’den başka bir yerde gemi inşa ettirmek istediklerinde, bunun için gereken kereste, ocaklık bölgelerden Devlet müsâadesiyle,

²²⁵ 10 Şevval 1100 (28 Temmuz 1689)’de Üsküdar Kadısına ve Hassa Bostancıbaşıya gönderilen hükümde, korudan 500 vürdinar ve bellût çubuğunu rayiç üzerinden kestirmeleri istenmekte (KK.2472, s.4), 24 Rebî’ülevvel 1111 (19 Eylül 1699)’de İznikmid Vâlisine ve Kadısına gönderilen hükümde, inşa olunacak bir kalyon için âcilen tedâriki gereken kerestenin iskelede bulunanlarını vakit kaybetmeksizin, hazırlanacak olanlarını da derhal kestirip nakletmesi emredilmekteydi (MAD.2758, s.190-1). 1112(1700) senesinde de bu meâlde hükümler gönderilmişti (MAD.2714, s.342-3).

²²⁶ MAD.8481, s.28.

²²⁷ Bk.Tablo XXIX.

²²⁸ KK.72, s.220.

²²⁹ MAD.8481, s.28.

²³⁰ 9 Cemâziyelâhır 1016 (1 Ekim 1607)’da İznikmid Kadısına yazılan hükümde, Tersâne-i Âmire’ye ve İstanbul’daki esnafa lüzumlu olan kerestenin İznikmid’deki sipahi, yeniçeri ve bazı reisler aracılığıyla Mısır gemilerine ve kâfir gemilerine satılması dolayısıyla İstanbul’da kereste sıkıntısının başgösterdiği, darlığın giderilebilmesi için bu nevi satışların önlenmesi emrediliyordu (MD.LXXXVI, s. 51/127). Tersâne-i Âmire Emîni İbrahim’in gurre-i Muharrem 1071 (6 Eylül 1660) tarihinde Sultan IV. Mehmed’e sunduğu arzında, Tersâne-i Âmire için İznikmid’de kesilen keresteler iskelelere nakledilmedikçe, tüccar kerestelerinin taşınmaması konusunda emir verilmesi isteniyordu (İE-Bah.nr.267). Yine 10 Şevval 1100/28 Temmuz 1689 (KK.2472, s.3) ve 20 Cemâziyelevvel 1101/1 Mart 1690 (KK.2472, s.54) tarihlerinde Kocaeli Mutasarrıfına ve İznikmid Kadısına hitâben yazılan hükümlerde Tersâne-i Âmire’nin ihtiyacı olan kereste gönderilmedikçe “mücerred kâr u kisb üzere olan” tüccara kereste verilmemesi emrediliyordu.

ekseriya yine Devletin tesbit ettiği mîrî fiat üzerinden temin edilebildiği gibi²³¹, bazen de tüccara verilen narh üzerinden satın alınmaktaydı²³².

Hassa kayık ve sandallar ile hammal kayıklarının yenilenmesi ve tamiri için de İznikmid ve civarındaki ormanlardan istifade edilmekte, her üç sene de bir Tersâne-i Âmire'den verilen defterlere göre bölgedeki kazalardan satın alma yoluyla kereste temin edilmekteydi. Maamâfih, masrafları Tersâne-i Âmire Emini aracılığıyla hazine'den karşılanan kayık kerestesinin tedarikinde zaman zaman güçlük çekildiği de olmaktaydı²³³.

Gemi kerestesine olan ihtiyacın her sene devam etmesi ocaklık tayin edilen bölgelerdeki ormanların korunmasını, gemi inşasına yarayan ağaçların rastgele kesilmemesini mecbûrî kılmaktaydı²³⁴. Bu maksatla, bölgeye gönderilen korucular vasıtasıyla²³⁵, ormanların muhafazası yanında, kereste hizmetinde olanların rencide edilmemesinin teminine çalışılıyordu²³⁶.

Zaman zaman ocaklık kereste kesimine karşı reâyâda görülen hoşnutsuzluklar bazı muhalefetleri beraberinde getiriyor, ancak müsâmaha gösterilmeyerek

²³¹ Muharrem 1017 (Nisan 1608)'de Üsküdar, İznikmid ve Sabanca kadılarına gönderilen hükümde, kullanılmaz hale gelen gemisinin yerine yenisini inşa ettirebilmesi için Kocaeli Sancak-beyine lâzım olan keresteyi "mîrî tarafından alınan sa'îr üzere" temin etmeleri emrediliyordu (MD.LXXXI, s. 196/439).

²³² 4 Şevval 1095 (14 Eylül 1684)'de Üsküdar ve İznikmid kadılarına gönderilen hükümde, kadirğa inşa ettirmek isteyen derya beyi Hasan'a Üsküdar ve İznikmid taraflarından "sâir müslümanlara beyne'n-nâs narh-ı cârî üzere virildüğü gibi" kereste verilmesi isteniyordu (MAD.9860, s.99).

²³³ MAD.7528, s.34; MAD.9855, s.115. Tersâne-i Âmire'de inşa olunan gemilerin kereste ihtiyacı daha fazla olduğundan reâyâyâ zor geleceği düşünüülerek, kayıklar için talebten bazen vazgeçilmekte veya sonraya bırakılmaktaydı (KK.2777, s.24).

²³⁴ Tersâne-i Âmire Emini Yusuf Efendi'nin, korucubaşının i'lämi üzerine 3 Receb 1107 (7 Şubat 1696)'de sunduğu arzında, kalyon kerestesi temin edilen Üsküdar korusundan dört gemi için kereste kesmeye teşebbüs edenlerin menolunması amacıyla Üsküdar ve civarındaki kadılara emr-i şerif gönderilmesi isteniyordu (AE-Mustafa II, nr.141).

²³⁵ Korucular, kereste emininin arzı üzerine tayin edilip berat alıyorlardı. Nitekim, 1111 (1700)'de İznikmid havâlisindeki ormanların korunması ile görevli koruculardan vefat eden iki kişinin yerlerine 2 para yevmiye ile yenilerinin tayini, İznikmid kereste emininin arzı ile olmuştu (AE-Mustafa II, nr. 546, 687).

²³⁶ Ormanların muhafaza edilmesinin kereste temini açısından önemi büyüktür. XVI. asırda olduğu gibi (MD. III, s. 112/285, 346/1018; MD.LXXIV, s. 94/269), XVII. asırda da bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve gereken tedbirler alınmıştır. (MAD.7527, s.189). Yine Ramazan 1022 (Ekim 1613) tarihinde İznikmid ve İznik Kadılarına gönderilen hükümde İznikmid civarındaki Kazıklı dağlarından başka yerde çam kerestesi bulunmadığı için, İznik'de ortaya çıkıp su bıkması ile çam ağacı keserek ormanları harab eden ve Tersâne-i Âmire'ye kereste kesenler arasında korku salarak zarar veren bazı kimselere mani olunması emrediliyordu (MD.LXXX, s. 154/395). Konuyla alakalı olarak ayrıca bk. Suraiya Faroqi, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, crafts and food production in an Urban setting, 1520-1650*, Cambridge 1983, s.79.

her vesile ile reâyâdan eskiden olduğu gibi görevlerini yerine getirmeleri isteniyordu²³⁷.

Doğancı, köprücü, derbendçi, madenci, cebeci, topçu vs. zümrelerin, muaf olduklarını ileri sürerek bilhassa ocaklık harici iştirâ kerestesi kesimine katılmaktan kaçındıkları da oluyordu. Bu gibi durumlarda, gördükleri hizmetin ücret karşılığı olduğu hatırlatılarak kimseye muâfiyet tanınmayacağı bildiriliyordu²³⁸.

Kocaeli civarındaki ormanlık bölgelerde yaşayan halk, aynı zamanda kereste ticareti de yapmakta, hazırladıkları keresteyi İznikmid iskelesine getirip satmaktaydılar²³⁹. Ancak, Devlet, memleket haricine ve tüccara kereste ticareti yapılmasını yasaklamaktaydı²⁴⁰. Tüccarlar tarafından yürütülen özel teşebbüs ile çatışan Devletin istekleri, kerestenin gizlice kesimini ve kaçakçılığı doğuruyordu. İznikmid ve Sabanca ormanlarının içeri kısımlarında yerleşen Rumelili göçmenler, kanunsuz ağaç keserek hayatlarını sürdürüyorlardı²⁴¹. Gemi inşasında kullanılacak kerestenin yabancı ülkelere satılmaması için gereken tedbirler alınıyor, hatta bazan ihrac için yüklenen kerestelere el konuluyordu²⁴².

Ocaklık kereste aynen tahsil edilmesi gerektiğinden kereste yerine bedel vermek isteyenlerin teklifleri kabul edilmemekteydi. Hatta XVII. asrın ortasında bir akçelik kereste karşılığında dört akçe "bedel-i muâvenet" ödenmesi teklifi uygun görülmemiştir²⁴³. Ancak, asrın son çeyreğinden itibaren istenen aynî keresteye cevap verebilecek zengin ormanlar büyük ölçüde azalmış bulunduğundan, bazı yıllarda bedel alındığına şahid olunmaktadır²⁴⁴.

²³⁷ Konuyla alakalı olarak Zilhicce 1013 (Nisan-Mayıs 1605)'de hassa kayık kerestesi kesilen yerlerin kadılarına (MD.s. LXXV, 64/101) ve 22 Rebî'ülâhır 1100 (13 Şubat 1689)'de Kocaeli Valisine ve ocaklık kereste kesilen yerlerin kadılarına (KK.2471, s. 98) hükümler gönderilmişti.

²³⁸ Zilka'de 1016 (Şubat 1608)'da (MD.LXXVI, s. 113/291) ve 12 Şa'ban 1056 (23 Eylül 1646)'da (MAD.2758, s.115) Üsküdar Kadısına (AE-Mehmed IV, nr. 9838) ve 22 Cemâziyelâhır 1111 (15 Aralık 1699)'de İznikmid ve civarındaki kadılara (MAD.2714, s.206) konuyla ilgili hükümler gönderilmişti.

²³⁹ 16 Rebî'ülâhır 1091 (16 Mayıs 1680) tarihiyle İznikmid, Ada, Âb-ı Sâfi, Sançayır, Akyazı, Şeyhli, Gençli ve Ağaçlı kadılarına gönderilen hüküm: MAD.9855, s.54.

²⁴⁰ Bk.not 230.

²⁴¹ Faroqhi, *aynı eser* s.79. Ayrıca, Rebî'ülevvel 1016 (Haziran-Temmuz 1607) tarihli Kocaeli Beyine ve İznikmid Kadısına yazılan hükümde, kadirge kerestesi için muhafaza edilen ormanlardan yeniçeri, sipah ve tüccarların kereste kesmelerine müsâade edilmemesi emr olunuyordu (MZD.VIII, s.13/1).

²⁴² Karadeniz'den karamürsel ve kalyonlarla yabancı ülkelere yapılan kereste sevkîyatını haber alan hassa Mimarbaşı'nın arzı üzerine 2 Rebî'ülevvel 1012 (10 Ağustos 1603)'de sâdir olan buyurulududa, meseleyi tedkik etmesi ve Tersâne-i Âmire'ye lüzümlü gemi direk, seren ve kerestelere el koyması Mimarbaşına emrolunmuştu (İE-Bah.nr.301).

²⁴³ İznikmid, Görele, Akhisar, Geyve, Pazarköy ve İznik kadılarına yazılan 3 Zilka'de 1060 (28 Ekim 1650) tarihli hüküm: KK.72, s.74-5.

²⁴⁴ 1086/1675 (KK.2665, s.92-3), 1091/1680 (AE-Mehmed IV, nr.11451), 1101/1690 (MAD.2987, s.132) ve 1112/1700 (İE-Bah.nr.928-9; KK.2799, vr.160b) senelerinde bir akçelik kereste yerine dört akçe bedel alınmıştır.

Kerestenin kesim işleri tamamlanınca İznikmid'deki iskelelere²⁴⁵ Üsküdar'daki kereste ise, İnehacı iskelesine taşınmakta ve orada bulunan Tersâne-i Âmire'ye ait taş gemileriyle veya diğer ücretli gemilerle Tersâne-i Âmire'ye nakledilmekteydi²⁴⁶.

ab) *Kocaeli Valisinin taahhüdü*: Kocaeli sancağına mutasarrıf olan valiler kendilerine tevcih edilen Şile ve İznikmid mukataa gelirleri mukabilinde Tersâne-i Âmire'ye 1000 aded vürdinar-ı bellût ve 40.000 aded varıl tahtası hazırlayıp göndermeyi taahhüd etmişlerdi²⁴⁷. Vali nasb olunanların bu mükellefiyetleri, XVII. asır boyunca miktarında hiçbir değişiklik olmadan devam etti²⁴⁸.

ac) *Biga, Çan, Kal'a-i Sultâniye ve havalisine ait ocaklık kereste*: Bu bölgeden Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak on kadırgaya yetecek kadar çam kerestesi tedârik ediliyordu²⁴⁹.

²⁴⁵ Kereste, ormanlardan iskelelere câmus arabalarıyla nakledilmekteydi. Bunun için yolların düzenlenmesi, lüzumlu yerlerde, köprülerin sağlamlştırılması gerekiyordu. Bu sebeble 1112 (1700)'de Sakarya'nın öbür yakasında kesilen büyük kapudâne kalyonuna ait kerestenin taşınmasında demir dingilli, toprak tekerlekli top arabası kullanılmış, Sakarya nehrinden geçirilmesi esnasında ise, köprünün tamiri ve genişletilmesi gerekmiş, ayrıca kerestenin iskeleye nakli için 50 çift câmusa ihtiyac olmuştur (KK.2799, vr.161b).

²⁴⁶ Kereste naklinden bahseden hükümlerde kerestenin nasıl nakledileceği, bir gemiye yüklenecek kereste miktarı ve ödenecek ücretler gibi meselelere ait bilgilere pek rastlanmaz. Nakledilmesini emreden bazı hükümler: MD.LXXXV, s. 169/389; MD.CIII, 50/7, 73/4; MAD.8481, s.28; MAD.2714, s.343; MAD.2758, s.191; KK.2472, s.4; IE-Bah.nr.267.810; MAD.5357, s.3. 1072 (1661-2) senesinde İznikmid ve civar bölgelerden Tersâne-i Âmire'ye kereste taşıyan yedi taş gemisinde hizmet görenlere 219.000 akçe ödendiğini tesbit edebiliyoruz (MAD.996, s.37).

²⁴⁷ Kocaeli valilerinin bu taahhüdü ile alakalı olarak Kâtib Çelebi'de ve Avânız defterlerinde bilgi vardır (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.67a, 70a), 1074/1663'de (MAD.2873, s.133), 1098/1687'de (MAD.3839, vr.56b), 1088/1677'de (MAD.3841, s.91), 1105/1694'de (MAD.2987, s.135) ve 1113/1701'de (KK.2807, s.124) ve 1118/1706'de (MAD.20170, s.40) ocaklık miktarı aynı idi. Ancak, konuyla alakalı bazı hükümler, Valilerin taahhüdlerini muntazam olarak yerine getirmediklerini göstermektedir. Nitekim, Cemâziyelevvel 1040 (Aralık 1630)'da bizzat Kocaeli Valisine (MD.LXXXV, s. 169/389) ve Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1105 (Ocak 1605)'de İznikmid Kadısına ve Kereste Eminine (MD.CIII, 51/4) gönderilen hükümlerde taahhüdlerin yerine getirilmesinin istenmesi bunun delilidir. Yine 22 şevval 1087 (28 Aralık 1676)'de üç senedir taahhüdünü yerine getirmeyen Kocaeli Valisi Ak Mehmed Paşa'ya ait ocaklık kerestenin tahsili için bir mübâşir tayin edilmesi konusunda Tersâne-i Âmire Emîni Yusuf Efendi'ye hüküm gönderilmiş, 2 Safer 1089 (26 Mart 1678)'da ise Kocaeli mütesellimine ve kadıya hitâben yazılan hükümde, taahhüd olunan kerestenin o sıralarda vefat etmiş olan Ak Mehmed Paşa'nın zimmetinde ise metrûkâtından, henüz reâyânın elinde ise onlardan derhal teslim alınıp gönderilmesi emredilmiştir (MAD.3830, s.85).

²⁴⁸ Ancak, 1107 (1695) senesinde yapılan yeni kereste tahriri sırasında vürdinar adedinin 500 olarak tesbit edildiği, diğerinin aynen kaldığı görülmektedir (KK.5655, s.43).

²⁴⁹ 26 Ramazan 1022 (9 Kasım 1613)'de Edincik kadısına (MD.LXXX, s. 239/597) ve Şa'ban 1022 (Eylül-Ekim 1613)'de ocaklık kazaların kadılarına (MD.LXXXI, s. 230/523) gönderilen hükümlerde 10 kadırgaya yetecek çam kerestesi tedârik edilmesi isteniyordu. Yine, 5 Cemâziyelâhır 1073 (15 Ocak 1663)'de (MAD.215, vr.4b), 18 Cemâziyelevvel 1101 (27 şubat 1690)'de (KK.2472, s.54) ve 24 Rebî'ülevvel 1111 (19 Eylül 1699)'de (MAD.2758, s.191) bölge kadılarına yazılan hükümlerde miktar belirtmeksizin ocaklık kerestenin gönderilmesi emrediliyordu.

Tablo XXX : Biga ve Civarına Ait Ocaklık Kerestenin Akçe Olarak Tutarı

Kaza	Sancak	1657	1677	1683	1690	1696
Lapseki	Biga	22.000	22.000	22.000	22.000	22.000
Biga	"	23.000	23.000	23.000	23.000	23.000
Güğercinlik	"	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000
Balya	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Eyne	"	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
Çan	"	22.000	22.000	22.000	22.000	22.000
Ezine	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Edincik	Hüdâvendigâr	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000
Gönen	"	24.000	24.000	24.000	24.000	24.000
Manyas	"	28.000	28.000	28.000	28.000	28.000
Mihaliç	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Kirmastı	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Kepsud	"	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000
Bayramiç	"	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000
Tuzlu	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Fart ma' Şamlı	Karasi	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000
Balikesir	"	24.000	24.000	24.000	24.000	24.000
Bigadiç	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Sındırgı	"	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000
Başgelembe	"	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
İvrindi	"	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Ayazmend	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Kozak	"	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Edremid	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Kemer-i Edremid	"	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000
<i>Toplam</i>		500.000	500.000	500.000	500.000	500.000

(Kaynak

MAD.3810 MAD.3841 MAD.8481 MAD.9480 KK. 5655)

Biga, Hüdâvendigâr ve Karasi livalarına bağlı 25 kadılıktan²⁵⁰ istenen 1400 adet ocaklık kereste, Tersâne-i Âmire'den gönderilen tevziât defterlerine göre²⁵¹ ve vazifeli bir mübaşir²⁵² tarafından temin edilmekteydi. Belirli cins ve miktardaki keresteyi²⁵³ herbir kereste için değişen maktû bir fiyatla²⁵⁴ kesip-nakletmekle vazifeli olan bu kadılıklar reâyası, avâzırları karşılığında ifâ ettikleri hizmeti XVII. asır boyunca yerine getirdiler. 1400 adet kerestenin her zaman için 20 adedini kesip-nakletmek üzere Kal'a-i Sultâniye reâyâsı vazifeli olduğu gibi, geri kalan 1300 adedini de Çan kazası reâyâsı kesip, Biga ve Güvercinlik kazaları da

²⁵⁰ Bu kadılıkların isimleri için bk.Tablo XXX.

²⁵¹ Bu husûs Kocaeli ocaklık kerestesinin tevziinde de aynı şekilde tatbik edilmekteydi (Not 212'de göst. yerler). Biga ve havalisi için: MD.LXXXI s. 230/523; KK.72, s.147, 194; KK.2472, s.54.

²⁵² Keresteyi kesip-nakletmek üzere gönderilen mübaşir, aynı zamanda kereste yardım akçesi-ni de toplayıp emeği geçenlere dağıtmakla sorumluydu (MD.LXXXI, 230/523; MD.LXXX, 226/568; MD.XCI, s. 58/180; KK.2472, s.54).

²⁵³ Bk.Tablo XXXI.

²⁵⁴ Bk.Tablo XXXII.

Kemer İskelesine nakletmek üzere vazifelidiler²⁵⁵. Kerestelerin sahile nakli işinde sipahi ve zaimlerden de istifade edilmekteydi²⁵⁶.

Tablo XXXI : Biga ve Civarından Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Cins ve Adedi

	1657	1662	1673	1683	1690
	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
çûb-ı koğuş-ı paşa	60	60	60	60	60
çûb-ı vürdinar-ı paşa	80	80	80	80	80
çûb-ı çibuk-ı paşa	88	88	88	88	88
çûb-ı koğuş-ı paşa	300	300	300	300	300
çûb-ı vürdinar-ı paşa	540	540	540	540	540
çûb-ı çibuk-ı paşa	340	340	340	340	340

(Kaynak

MAD. 3810 MAD. 4971 MAD. 2505 MAD. 8481 MAD. 9480)

Ocaklık kerestenin kesim ve nakli şu şekilde gerçekleşiyordu. Ocaklık olarak tesbit edilen kereste miktarı bir mübaşir vasıtasıyla ait olduğu kazaya gönderiliyordu. Bunun üzerine reâyâ aralarından bazı kimseleri bu iş için görevlendiriyorlardı. Bunlar mahkeme huzûrunda, yapacakları iş karşılığında mübaşirden parayı alıyorlar ve kereste hizmetini yerine getirmeyi taahhüd ediyorlardı. Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1054 (15-25 Temmuz 1644) tarihli bir hucdet-i şer'îyyede belirtildiğine göre, Balıkesir'den temin edilecek 8 koğuş-ı paşa, 12 koğuş-ı kadirga, 60 vürdinâr-ı çam ve 15 çibuk-ı çam için mübaşir Hasan Ağa ile 7515 akçe gönderilmiş, bu para mahkeme huzûrunda, keresteyi kesip nakletmek üzere reâyâ tarafından vazifelenendirilen dört mekkârîye verilmiş, onlar da bu hizmeti yerine getireceklerini kefil göstererek taahhüd etmişlerdir²⁵⁷.

Bütün bu kereste kesip nakletme hizmetinde sarfedilmek için gereken meblağ, ocaklık ayrılan kadılıklardan²⁵⁸ "akçe-i bedel-i muâvenet-i kerestehâ" adıyla toplanıyordu. 500.000 akçe tutarındaki bu meblağın 78.500 akçesi 1400 aded kerestenin kesimini yapan Çan kazası reâyâsına, 315.000 akçesi ise, câmus arabalarıyla Kemer iskelesine nakleden Biga ve Güğercinlik reâyâsına ödenmekteydi. Yalnız Kal'a-i Sultânîye kazası, hisselerine düşen 20 aded keresteyi kendileri kesip naklettiklerinden mübaşire para ödemiyorlardı. Kereste yardım akçesinin

²⁵⁵ MAD.3810, s.85-87; MAD.7591, s.23; MAD.4971, s.88-9; MAD.8481, s.133-4; MAD.6415, s.25.

²⁵⁶ 18 Rebi'ülevvel 972 (24 Ekim 1564) tarihinde Biga sancakbeyine gönderilen hükümde, kesilen kerestelerin sahile indirilmesi ve gemilere yüklenmesi için yeteri kadar zuamâ ve sipâhinin, alaybeyileri ile birlikte bu işe tayin edilmesi emredilmişti. Bu hükmün bir sûreti ise Kocaali, Vize ve Hüdâvendigar beylerine yazılmıştı. (MD.VI, 135/283).

²⁵⁷ TSMA. *Balıkesir Şer'îyye Sicili*, nr.700, vr.19a.

²⁵⁸ Kereste yardım akçesi toplanan kadılıklar için bk.Tablo XXX.

beşte biri ise bu parayı toplamak ve kereste kesip nakletmek üzere vazifeli bulunan mübaşire maaş olarak ayrılmaktaydı²⁵⁹.

Kereste ihtiyacının fazla olduğu zamanlarda ocaklık miktarından daha çok kereste istendiği de oluyordu. Meselâ, 1061 (1651) senesinde inşası düşünülen kalyonlar için 1200 adet koğuş, vürdinar ve çubuk kerestesi hazırlanması talep edilmişti²⁶⁰. Kesimi istenen kerestenin düzgün ve işe yarar olması bilhassa üzerinde durulan bir hususdu²⁶¹.

Kereste için toplanan yardım akçesinden başka, çeşitli adlarla reâyâdan para alınması yasaktı. Bu yola başvuran kadı ve mübaşirler takibâta uğruyorlardı²⁶².

Tablo XXXII : Biga ve Civarından Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Kesim ve Nakil Ücretleri

	1613		1657		1662		1671		1683	
Kereste	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil
çüb-ı koğuş-ı paşa	140	400	140	400	140	400			140	400
" vürdinar-ı paşa	50	200	50	200	50	200			50	200
" çibuk-ı paşa	50	200	50	200	50	200			50	200
" koğuş-ı kadirga	75	350	75	350	75	350			75	350
" vürdinar-ı kadirga	45	175	45	175	45	175			45	175
" Çibuk-ı kadirga	45	175	45	175	45	175			45	175
" koğuş-ı çam	120						150	425		
" çibuk-ı çam	65						65	212,5		
" vürdinar-ı çam	65						65	212,5		

Kaynak MD. LXXX. MAD. 3810. MAD. 4971. MAD. 6752. MAD. 8481.

b) Ocaklık Harici Satın Alınan Kereste

Tersâne-i Âmir'e'nin kereste ihtiyacı, ocaklık bölgelerden tedârik edildiği gibi bulunduğu diğer bölgelerden de satın alınabilmekteydi. Bu bölgeler, Karade-

²⁵⁹ Not 255'de göst. yerler.

²⁶⁰ KK.72, s.345. 1066(1656)'da beş mavna için (MAD.9837, s.102), 1101(1690)'de kalyonlar için (MAD.2465, s.414) kereste isteniyordu.

²⁶¹ MAD.6415, s.25.

²⁶² Gurre-i Rebi'ülâhır 1056 (17 Mayıs 1646)'da Biga ve Güğercinlik Kadılarına (MD.XCI, s. 58/180), 7 Safer 1061 (30 Ocak 1651)'de (KK.72, s.147) ve 22 Safer 1061 (14 Şubat 1651)'de (KK.72, s.194) ocaklık bölge kadılarına gönderilen hükümlerde kereste muavenet bedelinden başka adla akçe alınamayacağı bildiriliyordu. Yine, Balya ve civarındaki kazalarda "bedel-i mekkân" adıyla akçe toplayan kadıların kaleye hapsedilip, aldıklarını geri vermedikçe serbest bırakılmamaları hakkında Şa'ban 1022 (Eylül 1613)'de kereste toplamaya memur olan mübaşire hüküm yazılmıştı (MD.LXXXI, s. 225/512).

niz'in Samsun'a kadar Anadolu, Varna'ya kadar Rumeli sahilleri ile Bolu havası idi.

ba) Karadeniz'in Samsun'a kadar olan bölgelerindeki Amasra, Bartın, Ereğli, Samsun, Çayağzı, Sinop, Gerze, Çanlı ve Sahil gibi bölgeler reâyâsı bedelleri karşılığında kendilerinden istenen keresteyi hazırlamak mecburiyetinde idiler.²⁶³

Kesimi istenen kerestenin bedeli, yine o bölgelerden toplanıyordu. Meselâ, Girid seferi hazırlıklarının yoğunlaştığı 1055 (1645) senesinde Sinop'da kesilmesi emredilen on kadirgâlık kereste için Kastamonu ve Çankırı sancaklarından, Bartın'da kesilecek on kadirgâlık kereste için Bolu sancağından bedel-i muâvenet istenmişti. Her avârız-hânesi için 80 akçe olarak tesbit edilen bu miktara hane başına 10 akçe de mübâşir maaşı ilâve edilmişti. Samsun ve Çayağzı'nda kesilecek sekiz kadirgâlık kereste ücreti ise Kastamonu âdet-i ağnâm mukataası ile Boyâbâd mukataasından alınmıştı.²⁶⁴ Yine aynı sene dört kadirgâlık kereste Balıklığa taraflarından istenmiş ve bedeli olan 200.740 akçenin 1055 (1645) senesi Kefe mukataalarından karşılanması Kefe beylerbeyisine ve Kadısına havâle edilmişti.²⁶⁵ 1082 (1671)'de ise 15 aded kalyona kâfi gelecek miktarda direk, sütun ve seren Sinop, Çayağzı ve Kitros civarından piyasa fiyatı ile satın alınmıştır.²⁶⁶

Devlet, keresteyi kendi vazifelileri aracılığıyla tedarik ettiği gibi, tüccarların kendileri için hazırlattıklarını da değer bahâlarıyla almaktaydı.²⁶⁷ Kesilen kerestenin, gemi inşasında kullanılabilecek evsafa olması, üzerinde titizlikle durulan husûslardandı.²⁶⁸

Gemi inşası emredilen her tersâneye özellikle o bölgeye civar olan yerlerden kereste sağlandığı görülmektedir. Nitekim, bu bölgede yer alan Sinop, Küplüağzı

²⁶³ Kereste isteği ile alakalı bu bölgelerin zikredildiği hükümlerden bazıları, *MD. LXXVIII*, s. 18/46; *MD.C*, s. 30/93; *MD.CIII*, s. 50/7, s. 91/3; *MAD.2150*, vr.145a; *İE-Bah.nr.13,229,431* ve 446'da bulunmaktadır.

²⁶⁴ *MAD.7527*, s.321-3. Bartın'dan kestirilen kerestelerin cins, miktar ve fiyatlarıyla alakalı bilgi *MAD.6268*, s.56-57'dedir.

²⁶⁵ *MAD.7527*, s.323, 1103(1792) senesinde altı kıt'a kalyon kerestesi temin edilmesi emrolunmuştu(*İE-Bah.nr.446*).

²⁶⁶ 14 Şa'ban 1082 (16 Aralık 1671)'de Sinop, Çayağzı ve Kitros kadılarına gönderilen hükümde direk, sütun ve serenlerin uzunluk ve mâliyet fiyatları da bildiriliyordu (*MAD.6572*, s.69). 11 Rebî'ülevvel 1114 (5 Ağustos 1702)'de aynı bölgeden 100 sütun, 150 seren (*MAD.4875*, s.75), 20 Ramazan 1114 (7 Şubat 1703)'de ise 200 aded sütun ve seren (*MAD.5362*, s.65) isteniyordu.

²⁶⁷ Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695)'de Amasra ve civarındaki kadılara hitâben yazılan hükümde, oralarda tüccarların kendileri için kestirdikleri kalyon sütunlarının ücretleri Tersâne-i Âmire Emîni tarafından ödenmek üzere mübâşir vasıtasıyla Tersâne-i Âmire için satın alınması isteniyordu (*MD.CIII*, s. 91/3).

²⁶⁸ 22 Rebî'ülevvel 1055 (18 Mayıs 1645) tarihinde Samsun ve Çayağzı kadılarına gönderilen hükümde "kadirgâ kerestesine yaramaz, alçak kereste kat' etdirilmemesi" emrolunuyordu (*MAD.7527*, s.321-2).

ve Çayağzı'nda inşası emrolunan kadirga ve kalyonlara ait kerestelerin temin edilmesine çalışılıyordu²⁶⁹.

bb) Karadeniz'in Varna'ya kadar olan Rumeli sahillerindeki Vize, Midye, Saray, Burgos, Pınarhisarı ve Kırkkilise, ocaklık harici kereste satın alınan ikinci bölge idi²⁷⁰. Nitekim, 1018 (1609) senesinde temini gereken 3472 vürdinar-ı bel-lûtun tahsil edilen 1060 adedinden geriye kalan 2412 adedinin 600'ü Vize, 600'ü Burgaz, 600'ü Pınarhisarı, 200'ü Kırkkilise ve 300'ü Saray kadılıklarından istenmişti²⁷¹. Ayrıca, Istranca dağlarından gemi inşasında kullanılan pıraçol, eğ-ri, eygü, doldurma ve ıskarmoz gibi kereste çeşitleri temin ediliyordu²⁷².

Yine aynı bölgede, 1019 (1610)'da Süzebolu'da²⁷³, 1060 (1650)²⁷⁴, 1066 (1656)²⁷⁵ ve 1103 (1692)²⁷⁶ senelerinde Varna'da inşası emrolunan kadirga ve kalyonlar için kereste tedârik edilmeye çalışılıyordu.

bc) Bolu Havalisi: Tersâne-i Âmire'ye ocaklık harici kereste temin edilen bir diğer bölge Bolu havalisidir. XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca Tersâne-i Âmi-re'deki gemi inşasında büyük ölçüde Kocaeli bölgesindeki ormanlar kullanılmış-tı. Bu sebeble XVII. yüzyılın sonlarına doğru artık Kocaeli'nin sahillerinde ke-reste kaynakları oldukça azalmış ve henüz kullanılmamış ormanlar çok içerlerde kalmıştı. Bu yüzden kereste güçlkle temin edilebiliyordu. Kalyon inşasının hız-la gelişmesiyle yeni kereste rezervlerine olan ihtiyaç, Devleti bu konuda araştı-rma yapmaya sevketti. Bu maksatla 1110 (1699) senesinde Bolu civarında keşif için görevliler gönderilerek Tersâne-i Âmire'deki gemi inşasında kullanılacak ke-erstenin temininde Bolu havalisindeki ormanlardan istifade edilmeye çalışıldı²⁷⁷.

²⁶⁹ Diğer bölgelerde olduğu gibi, buraların kadılarına gönderilen hükümlerde de muâvenet akçesi toplanması, reâyâya zulmedilmemesi, yalnız ihtiyaç zamanlarında istendiği için muhâlefet edilmemesi, gemi inşasına yaramayan ağaçların kesilmemesi gibi hususlara işaret olunmaktadır (MD.LXXVIII, s. 21/54; MD.LXXXIII, s. 62/117; MAD.9837, s.106; MAD.6572, s.95; MD.C, s. 30/93; MAD.2150, vr.145a; MAD.2714, s.187).

²⁷⁰ Muharrem 1018 (Nisan 1609)'de sözü geçen kadılıklara hüküm gönderilmişti (MD.LXXVIII, s. 838/2184).

²⁷¹ Aynı yer; MD.LXXVIII, s. 272/719.

²⁷² Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1107 (29 Ekim-8 Kasım 1695)'de Bostancıbaşı ve Haslar kazası nâi-bine hitaben yazılan hükümde, adı geçen kerestelerin hazırlatılıp Eyüp iskelesine nakli emrolunu-yordu (MD.CIII, s. 109/1).

²⁷³ Süzebolu Kadısına gönderilen Rebî'ülevvel 1019 (Mayıs 1610) tarihli kereste temini hak-kındaki hüküm: MD.LXXIX, s. 271/679.

²⁷⁴ 5 Ramazan 1060 (1 Eylül 1650)'da Varna civarındaki kadılara ve kapıcıbaşıya bir kalyon kerestesi için gönderilen hüküm: KK.72, s.15.

²⁷⁵ 19 Zilkâ'de 1066 (8 Eylül 1656)'da dört kadirga kerestesi için Varna ve diğer kereste kes-i-len yerlerin kadılarına hüküm gönderilmişti (MAD.9837, s.123). Bu bölgeden kereste, mîrî fiatla ve Hazine-i Âmire'den yollanan parayla alınıyordu (MAD.9837, s.123; AE-Mehmed IV, nr.5866).

²⁷⁶ 1066 (1656)'da Varna'da üç kalyon inşası emredilmiş ve kereste temini için 12.200 kuruş ayrılmıştı (İE-Bah.nr.446.).

²⁷⁷ XVII.asrın sonlarında Bolu ormanlarının gemi kerestesi için ne derece önemli yeni bir kaynak olduğu konusunda bk. Halil Sahillioğlu, "Tefen Gölünün 1699'da Etrafında Bulunan Bâkir Orman", *Çele-Bolu*, XXI, Ankara 1965, s. 4-6.

Bilhassa kalyon sütun ve serenleri için oldukça elverişli ormanlara sahip olması hasebiyle Milan nehri kenarında bulunan Akçaşehir, Karasu, Eftani kazalarından ve Foçalar dağından bu mühimmâtın temini cihetine gidildi²⁷⁸. O zamana kadar nakil işindeki güçlük dolayısıyla buralardan istifade edilememişti. Coğrafi durum itibâriyle bu bölgeden Karadeniz'e ulaşım, Üskübî ve Düzce'den geçen Milan çayı vasıtasıyla sağlanabilirdi. Nakliyye müsaîd yolların olmaması Tersâne-i Âmire'ye kereste sevkîyatını güçleştirdiği için ancak alınacak yeni tedbirlerle, kereste ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı²⁷⁹.

Bu bölgedeki sütun ve serenlerin deniz kenarına nakli ile alâkalı görülebilen hükümlerde ne gibi meselelerle karşılaşıldığını tesbit etmek mümkündür. İlk olarak, ormanlardan kesilen kerestenin Tersâne-i Âmire'ye taşınmak üzere deniz kenarına nakli için yolların düzenlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yine bu hizmette çalışacak işçilerin temini ile, ödenecek ücretler, keresteleri nakledecek arabaların tedariki v.s. yapılacak masrafların ne şekilde karşılanacağı konusu kereste nakledilen bütün bölgelerde görülmesi muhtemel meselelerdir.

Nitekim 1111 (1699) senesinde Bolu'ya tâbi Eftani gölü civarında ve Karasu'da kestirilen 100 aded kalyon sütunu ile 110 aded serenin deniz kenarına indirilebilmesi için sütun ve serenlerin kesildiği bölgelerden itübâren nakledilecekleri yere kadar yolların temizliği ve genişletilmesi amacıyla İznikmid civarından 25, Akhisar-ı Geyve'den 25 kişi olmak üzere 50 kişi günde sekiz para ücretle vazifelendirildi²⁸⁰. Foçalar dağındaki kalyon kerestelerinin nakli için de Üsküb'den 100 ve Karasu'dan 20 kişi günde yedi para ile aynı hizmetle görevlendirildi²⁸¹. Bu sütun ve serenlerin nakli için Bolu sancağına tâbi kazalardan, ücretleri Bolu voyvodası tarafından ödenmek üzere, yaklaşık 600 çift câmus temin edildi²⁸² ve Milan nehrinden yapılacak nakliyat için de on para yevmiyeli salıcılar tutuldu²⁸³. Bolu havalisindeki sütun, seren ve kerestelerin nakli ameliyesi yerine getirilirken muhafaza görevini yüklenen 15 kişiye de ücret ödenmiş²⁸⁴, nakliye işinin tamamı için bu senede 11.000 kuruş masraf çıkarılmıştı²⁸⁵.

²⁷⁸ MAD.2714, s.394, 401; Sahillioğlu, *Aynı yer*.

²⁷⁹ Sahillioğlu, *Aynı yer*.

²⁸⁰ MAD.2714, s.232-3.

²⁸¹ 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1701)'de Üsküb kadısına, Bolu voyvodası Ömer Ağa ve diğer vazifelilere konuyla ilgili hüküm gönderilmişti (MAD.2714, s.394).

²⁸² Bolu voyvodalarından bu parayı avâriz bedelleri karşılığında ödemeleri istenmekteydi. Her kazadan kaç çift öküz çıkarılacağı ve her kazanın nakledeceği sütun ve serenin miktarı ise güçlerine göre tesbit edilmekteydi (MAD.2714, s.232, 241, 400).

²⁸³ 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1702)'de kâfi miktarda salcı temini için Karasu Kadısına ve Bolu Voyvodasına hüküm gönderilmişti (MAD.2714, s.401).

²⁸⁴ Mühimmâtın nakli esnasında görev yapacak 14 muhafız, 10 para yevmiye ve 2 para nafaka, bölükbaşları ise 12 para yevmiye ve 2 para nafaka ödenmek şartıyla İznikmid'den tedarik edilmişlerdi (MAD.2714, s.233).

²⁸⁵ MAD.2714, s.232.

2. Sütun ve Seren

Gemilerin güvertelerinden yukarı doğru dikilen ve topukları bazı gemilerde omurga, bazı gemilerde güvertelerinden herhangi biri üzerinde bulunan yuvalara bindirilen ve eğrilmemesi için çarmık ve diğer halatlarla baştan, kıçtan ve yanlardan bağlanan direklere *sütun*²⁸⁶ direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak üzere yatay olarak bağlanmış gönderlere de *seren*²⁸⁷ denilirdi.

XVII. yüzyılda kadirgelerde iki direk ve üç seren bulunurdu²⁸⁸. Kalyonlar ise ekseriyetle üç direkli idiler²⁸⁹. Direk yapımında bilhassa köknar çamı kullanılıyordu²⁹⁰.

Sütun ve serenlerin temininde kullanılacak ağaçların elde edilebileceği üç ana bölge vardı.

a) XVI. asır ile XVII. asrın ilk yarısında mavna, kadirga ve başardalar için gerekli sütun ve serenler İznikmid'in hinterlandında bulunan Ada, Akyazı, Âb-ı Sâfi, Sarıçayır, Akhisar ve Geyve bölgesinden tedârik ediliyor ve İznikmid iskelesine naklolunarak gemilerle Tersâne-i Âmire'ye taşınıyorlardı²⁹¹.

b) XVII. asrın ikinci yarısından itibaren kalyon inşasında kullanılacak sütun ve serenlerin Samsun, Sinop, Çayağzı, Kitros ve Alaçam havalisinden temin edildiği görülmektedir. 1082 (1671) senesinde Tersâne-i Âmire'de inşa edilecek yirmi kalyon için lüzumlu direk ve serenlerin miktar, ebad ve tahmin edilen masraflarının belirtildiği defterler bölge kadıliklarına gönderilmişti²⁹². Bu listeye göre bir kalyonda kullanılan sütun ve serenlerin miktar, ölçü ve masrafları şöyledir:

²⁸⁶ Tafsîlât için bk. Gürçay, *Gemici Dili*, s.131.

²⁸⁷ Gürçay, *Gemici Dili*, s.343.

²⁸⁸ Serenlerden birisi bağlanıp, diğer ikisi yedek olarak kanad altında götürülürdü. Sütunlardaki seren herhangi bir sebeple kırılacak olursa, yerine bunlardan biri kaldırılırdı (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a). Mehmed Şükrî, bu konuda Kâtib Çelebi'deki bilgileri tekrar etmektedir (*Esfâr*, s.177).

²⁸⁹ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.469.

²⁹⁰ Sütun ve seren kesimi ile alâkalı Sinop, Çayağzı ve Kitros Kadılarına gönderilen 14 Şa^c-ban 1082 (16 Aralık 1671) tarihli hükümde bildirildiğine göre zikr olunan direkler köknar çamı olmak üzere kestirileceklerdi (*MAD. 6572*, s.69). *Gemici Dili*'nde (s.97,231) ise, direk yapımında çırak çam ve kara çam kullanıldığı kaydedilmektedir.

²⁹¹ Zilka^c'de 966 (Ağustos 1559)'da Mehmed Bey'e (*MD.III*, s. 87/214) ve 6 Safer 1055 (3 Nisan 1645)'de Akyazı, Âb-ı Sâfi, Sarıçayır ve Ada Kadılarına (*MAD.7527*, s.51) gönderilen hükümlerde sütun ve serenlerin temini emredildiği gibi selh-i Zilka^c'de 1056 (7 ocak 1647)'da Girid seferi sebebiyle Girid adasında kışlayacak bazı kadirgalar için lüzumlu sütun ve serenlerin hazırlanması İznikmid bölgesindeki kadıliklara ferman olunmuştu (*MAD.7528*, s.153).

²⁹² Bu nevi defterlerden biri 14 Şa^c-ban 1082 (16 Aralık 1671) tarihli bir hükümle Sinop, Çayağzı ve Kitros Kadılarına (*MAD.6572*, s. 69), diğeri 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696) tarihli bir hükümle Alaçam kadısına ve Sinop'da kalyon inşası ile vazifeli el-Hac Hüseyin'e (*MAD.2150*, s.27) gönderilmişti. Ancak bu sütun ve serenlerin kalyondaki yerlerini tam tesbit edebilmek mümkün olmamaktadır.

Tablo XXXIII : 1082 (1681) Senesinde Bir Kalyonda Bulunan Sütun ve Serenler

sütun veya serenin adı	adedi	ölçüsü	bir tanesinin fiatı
direk-i kebîr	1	37 zirâ	130 kuruş
sütun-ı tirinkete	1	33 "	60 "
sütun-ı civadora	1	32 "	50 "
seren	2	32 "	40 "
mancana, alborta ve başlarda direkleri	4	30 "	20 "
alborta, civadora ve kadirga sereni	1	28 "	5 "
alborta, civadora sereni	2	24 "	2 "
babafingolu seren gümüş	8	20 "	1 "

1114 (1702) senesinde de aynı bölgeden 100 adet sütun, 150 adet seren kestirilmesi ve Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi isteniyordu²⁹³.

c) XVII. yüzyılın sonlarında, nakliyedeki güçlükler sebebiyle o zamana kadar kullanılmamış olan Bolu'daki ormanlardan bol miktarda direk ve seren temin edilmeye başlandı²⁹⁴. Meselâ 1111 (1699) senesinde Eftânî gölü civarındaki ormanlardan 100 kalyon sütunu ile, 110 kalyon sereni kestirilmesi ve bunların Karadeniz kıyısına nakledilmesinin istendiğini görüyoruz²⁹⁵.

İhtiyaç halinde sütun ve serenler İstanbul'da da satın alınabiliyordu. Nitekim, 1107 (1696)'de Kapudan Paşa, ihtiyaç halinde kullanılmak üzere 10 gabya ve 5 mayıstra sereninin İstanbul'dan satın alınıp Foça'ya gönderilmesini bir arzuhal ile Divân-ı Hümâyûn'a sunmuş, bunun üzerine 27 Şevval 1107 (30 Mayıs 1696)'de Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde, sözü edilen seren ve sütunların kalyonlar kâtibi vasıtasıyla satın alınıp gönderilmesi emredilmişti²⁹⁶.

²⁹³ MAD.4875, s.75. Aynı tarihli bir başka vesikada sütun ve seren miktarı 200 adet olarak belirtilmiştir. Bu malzemenin kesim ve nakil işleri için tahmin edilen 5000 kuruşluk masraf ise, Karadeniz gümrüklerine ait gelirlerden ödenmek üzere havâle edilmişti (MAD.5362; s.65).

²⁹⁴ Eftânî gölü civarındaki ormanlarda keresteye müsâid ağaçların bulunduğu ve bununla ilgili olarak 1110 (1698)'de Bolu ormanlarında bir keşif yapılmasına dâir bk. Sahillioğlu, *Tefn Gölü*, s.4-6. Eftânî ve Karasu dağlarından kesilen sütun ve direklerin kesim ve nakli için 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1701)'de Karasu ve Akçaşehir Kadıları ile Bolu Voyvodasına hüküm gönderilmişti (MAD.2714, s.401).

²⁹⁵ MAD.2714, s.232-3, 400. Bolu'daki sütun ve serenlerin nakli için gereken yol temizliği ve nakliye işinin nasıl temin edildiği konusunda daha fazla bilgi için bk. Kereste Kısmı.

²⁹⁶ Bu hükümde, ayrıca defterlerde kayıtlı olduğu üzere bir gabya sütununun 7924 akçe ve mayıstra serenin 28.000 akçe olduğu belirtilmiş, ancak bu fiatın "iktizâ-yı vakte göre gâh bu bahâ-ya ve gâhî noksana" değiştiği ifade edilmiştir (İE-Bah.nr.870).

3. Funda

Birçok çeşidi olan, yarı ağaç veya ağaççıktan oluşan funda²⁹⁷, bir geminin teknesi ilk yapıldığında ve sonraları kalafat sırasında, kayık, kadirga ve kalyonları kurutmak için yakılarak kullanılırdı²⁹⁸.

Tersâne-i Âmire'ye funda vermek üzere, Üsküdar'a tâbi Çengel²⁹⁹, İstavroz ve Kuzguncuk köyleri³⁰⁰ ocaklık tahsis edilmişti. Nitekim 1118 (1706) senesinde Kuzguncuk ve Çengel köyleri reâyâsı avâızları karşılığında Tersâne-i Âmire'ye 100.000 demet funda vermişlerdi³⁰¹.

Funda, ocaklık harici de satın alınıyordu. Bu maksadla Tersâne-i Âmire'ye 1031 (1621-2)'de 1000 demet³⁰², 1102 (1691)'de 9600 demet³⁰³, 1110 (1699)'da 124.040 demet³⁰⁴ funda alındığı Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kayıtlıdır.

Fundanın demeti, 1031 (1621-22)'de bir akçe³⁰⁵, 1102 (1691)'de dörtbuçuk akçe³⁰⁶, 1110 (1699)'da ise yarım akçe³⁰⁷ idi.

4. İşlenmemiş Demir (Âhen-i Ham)

Gemi inşasında kullanılacak çivilerin ve gemi malzemesi olan lenger, çapa ve benzeri mühimmatın yapımında kullanılan ham demir, büyük ölçüde Bulgaristan'daki demir sanâyiinin merkezi sayılabilecek olan Samakov'dan tedarik edilmekteydi³⁰⁸.

XVII. asrın ilk yarısında avâızları mukabilinde 800-846 kantar ham demir Samakov reâyâsı tarafından hazırlanmaktaydı³⁰⁹. 1061-1087 (1651-1677) tarihleri

²⁹⁷ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.308.

²⁹⁸ *MAD.2917*, s.23; *MAD.967*, s.23; *KK.5652*, s.8; *KK.5657*, s.16; *MAD.553*, s.173; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

²⁹⁹ 1054(1644) tarihli Avâız defterinde Çengel köyünün funda ocaklığı olarak tahsis edildiği şu şekilde belirtilmektedir: "karye-i mezbûr avâızları mukabelesinde hassa kayıklara ve Tersâne-i Âmire'de çekdirmelere kalafat olundukta funda verirler" (*MAD.553*, s.173).

³⁰⁰ İstavroz ve Kuzguncuk köyleri için "bu dahî funda verirler" ibaresi yer almaktadır (*MAD.553*, s.174). Ayrıca, Safer 1019 (Nisan-Mayıs 1610) tarihli Üsküdar Kadısına gönderilen hükümde, Üsküdar'a bağlı Çengel ve İstavroz köylerindeki ahâlinin Tersâne-i Âmire'ye funda verdikleri belirtilerek, kendilerine müdahale ettirilmemesi emr olunmaktaydı (*MD.LXXIV*, s. 34/83).

³⁰¹ *MAD.20170*, s.40.

³⁰² *MAD.2917*, s.23.

³⁰³ *KK.5652*, s.8.

³⁰⁴ *KK.5657*, s.16.

³⁰⁵ *MAD.2917*, s.23.

³⁰⁶ *KK.5652*, s.8.

³⁰⁷ *KK.5657*, s.16.

³⁰⁸ Samakov'daki demir madeni ile alâkalı olarak bk. P.L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (terc.H.D.Andreasyan), *GAAD*, 2-3, *İstanbul 1974*, s.26.

³⁰⁹ 1046-7/1636-8 senelerinde 800 kantar (*MAD.3775*, s.2) olan ocaklık ham demir 1054/1644 (*MAD.1709*, s.26) ve 1060/1650 (*MAD.2787*, s.89) senelerinde İstanbul kantarı (kantar-ı rûmî) ile 846 kantar idi. Ancak, 1050(1640-1) senesinde 1000 kantar olduğu görülmektedir (*KK.2587*, s.43).

arasında ocaklık ham demir miktarı 1000 kantara yükseltildi³¹⁰. Bu miktarın 210 kantarı Mihrimah Sultan Vakfına ait köylerin, geri kalan 790 kantarı ise Samakov kazasındaki diğer köylerin avârızı idi³¹¹. 1087-1101 (1676-1690) tarihleri arasında 984 kantar 10 kıyye³¹² olan Samakov ham demir ocaklığı 1104 (1693) senesinden itibaren 935,5 kantar 20 kıyye³¹³ olarak tesbit edildi. Samakov kazasındaki demiri hazırlamakla Samakov kadısı ve demir işleriyle ilgili nâzır görevli idi³¹⁴.

Demir ocaklığı olan bir diğer bölge, Hashâ-i İstanbul kazasına tâbi Samakovcuk idi³¹⁵. Tersâne-i Âmir'e her yıl 350 kantar ham demiri hazırlamak mecbûriyetinde olan Küçük Samakov reâyâsı, XVII. asrın sonlarına kadar bu hizmeti yerine getirdiler³¹⁶. Ancak, 1101 (1690) senesinden itibaren Samakovcuk köyündeki reâyânın avârızları karşılığında ocaklık olarak verdikleri ham demirin 200 kantara düştüğü görülmektedir³¹⁷.

Ham demirin tesliminde zaman zaman görülen ihmâl ve gecikmelere müsamaha edilmeyerek reâyâ bu konuda zorlanmaktaydı. Meselâ, 21 Şevval 1082 (20 Şubat 1672)'de Samakovcuk reâyâsına emr-i şerif yazılması için verilen tezkirede, 1070 (1660) senesinden itibaren getirilip teslim edilmeyen Samakovcuk demirinin derhal hazırlanması istenmekteydi³¹⁸.

³¹⁰ İstanbul kantarı ile 1000 kantar olarak ifade edilen ham demir miktarı, Samakov kantarı ile 740 kantar geliyordu (Not 311'de göst. yerler). 1071(1660—1)'de 944 kantar demirin ocaklık olduğu bilinmektedir (*MAD.22249*, s.241; Ö.L.Barkan, "1070-1071 (1660-1661) tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İFM.XVII/I-4*, (Ekim 1955-Temmuz 1956), İstanbul 1960, s.336).

³¹¹ 1061/1651 (KK.72, s.421), 1066/1656 (*MAD.9837*, s.89), 1069/1659 (*MAD.3810*, s.93), 1070/1659-60 (*MAD.7591*, s.21), 1072/1661-2 (*MAD.4971*, s.95), 1077/1666-7 (*MAD.95*, s.25-6), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a). Samakov'a tâbi ham demir ocaklığı olan bazı köylerin adları *MAD.7591*, s.53'de zikredilmektedir.

³¹² Samakov kantarı ile 734 kantar olan bu miktarın İstanbul ölçüsü ile 193 kantar 4 kıyyesini Mihrimah Sultan Vakfı reâyâsı, 791 kantar 6 kıyyesini ise, Samakov'daki reâyâ hazırlıyordu (*MAD.3830*, s.87; *MAD.3809*, vr.50a; *MAD.9480*, s.138). 12 Receb 1101 (21 Nisan 1690)'de Samakov Kadısına gönderilen hükümde bu miktar 983 kantar 10 kıyye olarak zikredilmiştir (KK.2472, s.66).

³¹³ 1104/1693 (KK.2477, s.298), 1105/1693-4 (*MAD.2987*, s.127) 1107/1695-6 (*MAD.2150*, vr.146a).

³¹⁴ 23 Rebî'ülevvel 1061/16 Mart 1651 (KK.72, s.238) ve gurre-i Rebî'ülâhır 1070/16 Aralık 1659 (*MAD.7591*, s.21) tarihlerinde Samakov Kadısına ve Nâzırına, 26 Safer 1077 (28 Ağustos 1666)'de Samakov Kadısına (*MAD.9848*, s.14) hükümler gönderilmiştir.

³¹⁵ 1086 (1675)'da Samakovcuk'un Midye kazasına tâbi olduğu görülmektedir (KK. 2674, s.26).

³¹⁶ 1054/1644 (*MAD.1709*, s.26), 1066/1655-6 (*MAD.9837*, s.88) 1071/1660-1 (*MAD.22249*, s.240; Barkan, *1070-1071*, s.336), 1073/1662-3 (*MAD.215*, vr.4a), 1077/1666-7 (*MAD.95*, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.4026*, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42b), 1082/1671-2 (*MAD. 6572*, s.94), 1087/1676-7 (*MAD.3830*, s.87), 1089/1678 (*MAD.3809*, vr.50a) senelerinde miktar değişmemiştir.

³¹⁷ 23 Cemâziyelâhır 1101 (3 Nisan 1690) tarihiyle Haslar Kadısına gönderilen hükümde (KK.2472, s.62), 1101/1689-90 (*MAD.9480*, s.138) ve 1105/1693-4 (*MAD.2987*, s.127) tarihli avârız defterlerinde miktar 200 kantar olarak kaydedilmiştir.

³¹⁸ Her sene Samakovcuk üzerine maktû olan 350 kantar ham demirin Tersâne-i Âmir'e teslim edilmediği Mevkûfât Defterlerindeki kayıtlardan anlaşılabilir bu demirlerin gönderilmesi istenmiştir (*MAD.6572*, s.94).

Samakov ve Samakovcuk'dan temin edilen ocaklık ham demirin Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacını karşılayamayacağı âşikârdır. Bu sebeble ham demir, yine Samakov ve İmparatorluğun demir bulunan diğer bazı bölgelerinden satın alınmaktaydı. Demir, bazen üretim yerinden³¹⁹, bazen de tüccarlardan tedarik ediliyordu³²⁰. Samakov'dan satın alınan demirin kıyyesi 1054 (1644)'de 5,5 akçe³²¹, 1061 (1651)'de 6,8 akçe³²², 1069 (1659)'da 7,5 akçe³²³ iken tüccardan satın alınanların kıyyesi 1031-1063 (1621-1653) arasında³²⁴ 9 akçe, 1102 (1691)'de 25,75 akçe³²⁵ idi.

Samakov'dan demir satın almak için İstanbul'dan para gönderildiği gibi³²⁶, Samakov'a ait cizye gelirlerinin de bu işe tahsis edildiği oluyordu³²⁷.

Ham demirin Samakov'dan Tersâne-i Âmire'ye nakline gelince; takib edilen güzergâh Samakov-Tekirdağı-İstanbul idi. Samakov'dan Tekirdağı'na ocaklık demiri taşımak için her yıl Samakov mukataa gelirlerinden 64.000 akçe araba kirası olarak ayrılıyordu³²⁸. Meselâ, 1076 (1666) senesinde Samakov'dan satın alınan 3000 kantar ham demirin Tekirdağı'na nakli için Filibe'den 150, Pazarlık'tan 100 ve Çırpan'dan 100 olmak üzere toplam 350 araba hazırlanması istenmiş ve demir, arabalara taksim edilerek taşınmıştı³²⁹. 1107 (1696) senesinde ise Samakov'dan satın alınan demirlerin Tekirdağı'na nakli için Dergâh-ı Âli Çavuşlarından biri gönderilmiş, Samakov, Dubnice, İhtıman, Sofya, Filibe ve Tatarpazarı'ndan 3000 kantar demiri taşıyacak kadar araba temin edilmesi istenmişti³³⁰. Yine aynı yıl Samakov ve Tatarpazarı'ndan satın alınan 1909 kantar

³¹⁹ Samakov'dan 1054/1644 (*MAD*.1709, s.26) ve 1060/1650'da (*MAD*.2787, s.89) 1500'er kantar, 1076 (1666)'da 3000 kantar (*MAD*.2150, s.19, 30; *İE-Bah*.nr.553) ham demir satın alınmıştır.

³²⁰ Tüccarlardan alınanlar arasında ise, 1028 (1619)'de 3664 kantar (*MAD*.7651, s.4), 1031 (1621-2)'de 947 kantar (*MAD*.2917, s.18), 1054 (1644)'de 527 kantar (*MAD*.1572, s.12), 1062 (1652)'de 1480 kantar (*MAD*.967, s.22), 1063 (1653)'de 1424 kantar (*MAD*.968, s.23), 1102 (1691)'de 601 kantar (*KK*.5652, s.8) ve 1110 (1698)'da 2762,5 kantar (*KK*.5657, s.4) ham demiri saymak mümkündür.

³²¹ *MAD*.2787, s.89.

³²² *KK*.72, s.421.

³²³ *MAD*.3810, s.93.

³²⁴ 1031/1621-2 (*MAD*.2917, s.18), 1054/1644 (*MAD*.1572, s.12), 1063/1653 (*MAD*.968, s.23).

³²⁵ *KK*.5652, s.8.

³²⁶ İstanbul'dan Samakov'a gönderilecek hazinenin yol boyunca nakli ve muhafazasıyla alakalı tedbirler alınması için ilgili kadınlara verilen emirlerle alakalı hüküm: *MD*.XCIV, s. 47/235.

³²⁷ 24 Rebi'ülevvel 1108 (21 Ekim 1696) tarihinde Samakov cizyedârı Şahin'e gönderilen hükümde, daha önce alınması emredilen 3000 kantar demire ilâve olarak 2000 kantar daha demir satın alınması, masraflarının ise cizye gelirlerinden karşılanması emredilmişti (*İE-Bah*.nr.654).

³²⁸ 23 Rebi'ülevvel 1061 (16 Mart 1651)'de Samakov Kadısı ve Nâzırına (*KK*. 72, s.238), 26 Safer 1077 (28 Ağustos 1666)'de (*MAD*. 9848, s.14) ve 12 Receb 1101 (21 Nisan 1690)'de (*KK*.24472, s.66) Samakov Kadısına ve Mukataat Eminine gönderilen hükümlerde araba kirası için 64.000 akçe tahsis edildiği zikredilmiştir.

³²⁹ *MAD*.2873, s.133.

³³⁰ 3 Cemâziyelevvel 1107 (10 Aralık 1695) tarihinde yazılan emr-i şerifte her kazanın taşıyacağı miktar belirtilmiştir (*MAD*.2150, s.19).

demirin Tekirdağı'na naklinde kantar başına 37 akçeden arabalara 70.633 akçe ödenmişti³³¹.

1114 (1702) senesinde de Samakov, Sofya, Dubnice, Pazarcık, İznebol ve Eğridere'den satın alınan 2000 kantar demirin nakli için altı kazadan toplam 210 câmus arabası temin edilmiş, bir kantar demir için 65 akçe ödenmek suretiyle 130.000 akçe masraf yapılmıştı³³². Bu demirler Tekirdağı'ndan Tersâne-i Âmire'ye beş gemi ile taşınmış tamamı 3870 çubuktan meydana gelen demirin her çubuğuna iki akçeden toplam 7740 akçe ödenmişti³³³. Tekirdağı'ndan İstanbul'a gönderilecek demirin nakli ile Tekirdağı nâibi ve gümrük emini ilgileniyordu³³⁴.

Ocaklık harici ham demir temin edilen yerler arasında Midye³³⁵, Sofya³³⁶, Tatarpazarı³³⁷, Tekirdağı (Rodosçuk)³³⁸, İznikmid³³⁹, Erzurum³⁴⁰, Sinop³⁴¹ ve Bartın³⁴² sayılabilir. Ancak bu bölgeler, demir istihsal edilen yerler olmaktan çok, çeşitli sebeplerle ham demir veya hurda hale gelmiş demirlerin satın alındığı yerlerdir.

³³¹ MAD.3456, s.321.

³³² MAD.5362, s.62-3.

³³³ MAD.5362, s.63.

³³⁴ Evâhır-ı Şevval 1103 (4-13 Temmuz 1692)'de (MD.CIII, s. 19/1), Gurre-i Muharrem 1105 (2 Eylül 1693)'de (a.g.d., s. 44/3) Rodosçuk Nâibi ve Gümrük Eminine, Evâil-i Rebî'ülâhır 1106 (18-28 Kasım 1694)'da Rodosçuk Nâibine konuyla ilgili hükümler gönderilmişti.

³³⁵ Cemâziyelâhır 1018 (Eylül 1609) tarihiyle Midye Kadısına gönderilen hükümde, Sinop'da inşa olunan gemiler için Midye'de bulunan 420 kantar demirin yollanması emredilmiştir (MD.LXXVIII, s. 16/39).

³³⁶ 1103(1691-2) senesinde Sofya civarında Tersâne-i Âmire'de inşa olunan kalyonlar için, masrafı Sofya cizye-i gebrân gelirlerinden karşılanmak üzere kıyyesi 17 akçeden 105.930 kıyye (2407,5 kantar) ham demir satın alınmıştır (MAD. 2465, s.204).

³³⁷ 1107 (1695-6)'de Tatarpazarı'ndan kantarı 598 akçeden 488 kantar demir alınmıştır (MAD.3456, s.321).

³³⁸ 1073 (1662-3)'de 1200 kantar (MAD.215, vr.2a), 1109 (1697-8)'da ise, 6000 kantar demir alınmıştır (MAD.2732, s.102).

³³⁹ Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695) tarihinde İznikmid Kadısı, Kocaeli Sancağı Mütesellimi ve Yeniçeri Serdarına gönderilen hükümde, İznikmid'de bir şahıs elinde bulunan 100 kantar demirin, parası Tersâne Emni tarafından ödenmek üzere alınıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emredilmiştir (MD.CIII, s. 90/4).

³⁴⁰ 1102 (1690-1)'de hurda halinde Erzurum'da bulunan 1598 kantar 40 lodra ham demir Trabzon'a taşınmış ve oradan da iki gemiyle Tersâne-i Âmire'ye nakledilmiştir (MAD.5370, s.222).

³⁴¹ 1108 (1696-7)'de Sinop'da inşa olunan kalyatlar için o civardan demir tedârik edilmesi istenmiştir (MAD.2150, vr.146b).

³⁴² Sinop ve Bartın'da gemi inşasına memur olan Kapıcıbaşı Davud'a Cemâziyelevvel 1018 (Ağustos 1609)'de gönderilen hükümde, ihtiyaç olan 1000 kantar demiri o civardan temin etmesi ve masrafını 1018 (1609) senesinin kürekçi bedellerinden ödemesi emredilmiştir (MD.LXXVIII, s. 650/1689).

5. Çivi

Tersâne-i Âmire'ye çivi, demirin merkezi olan Samakov'dan getirilmektedir. Çivi, Samakov'dan hazır olarak alındığı gibi³⁴³, Tersâne-i Âmire'ye getirilen ham demirden³⁴⁴ tersânedeki kıbtî demirciler veya İstanbul ve Galata âhengerleri vasıtasıyla istenilen şekillerde de kesiliyordu³⁴⁵.

Çivinin Samakov'dan hazır alınması halinde de, yine oradaki demircilere Tersâne-i Âmire'nin isteğine uygun olarak kestirilmekte ve bu çivi deniz ve kara yoluyla nakledilmekteydi. Nitekim, 1015 Cemâziyelevvel başından 1016 Cemâziyelâhır sonuna (Eylül 1606-Ekim 1607) kadar, yani bir sene iki aylık süre içinde Samakov'dan Tersâne-i Âmire ve kalafat yerindeki at gemileri için 198.608 akçelik çivi satın alınmıştı. Bunun 167 Samakov kantarı gelen 35.000 adedi Tersâne-i Âmire'de, 287 Samakov kantarı gelen 127.315 adedi at gemileri için kullanılmıştı. Ayrıca çivi ve diğer malzemenin Kornıçe'den Samakov'a, Samakov'dan Tekirdağ'na ve yine Samakov'dan İstanbul'a nakli için karadan taşıma ücreti olarak 188.014 akçe; harc-ı hassa, iki kâtib, kantarcı, korucu ve ser-âhengerâna ise toplam 29.451 akçe mevâcib verilmişti³⁴⁶.

Tersâne-i Âmire mühimmâtı olarak kullanılan çivi çeşidleri oldukça fazla idi. Bunlardan tesbit edilenler şunlardır³⁴⁷. Mismâr-ı kalafat, m.şumârî, m.şayka, m.çubuk, m.baskı, m.Trabzon, m.Samakov, m.Lofça, m.Zağra, m.şişe, m.büzürk, m.meyâne, m.bölme, m.pedavra, m.taş, m.kalafat-ı tulumba, m.zevrak, m.kayık, m.baskı-ı kayık, m.kalay, m.mertek, m.gevele-i tahta, m.gevele-i körpe, m.sağış-ı büzürk, m.sağış-ı meyâne, m.taban, m.çatı, m.sağrı, m.meyâne-i hurda, m.tahta-i hurda, m.çar-kûşe, m.gevele-i kuşak.

Bir kadirganın inşasında 100 kantar, mavnada 392 kantar, baştardada 500 kantar çivi kullanılmaktaydı³⁴⁸. Yine 1109 (1697-98) senesinde bir kapudâne-i

³⁴³ 5 Şa'ban 973 (25 Şubat 1566) tarihinde Samakov Kadısına ve Samakov Nâzırı Mehmed Çavuş'a gönderilen hükümde mîrden verilen beş kantar ham demir ile mertek ve çatı için çivi kestirilmesi emrediliyordu (MAD.2775, s.1015/1).

³⁴⁴ Tersâne-i Âmire'ye nakledilen ham demirden 1031/1621-2 (MAD.2917, s.24), 1062/1652 (MAD.967, s.28) ve 1080/1669-70 (MAD. 5014, s.14) senelerinde çivi kestirilmişti. Bu konuda ayrıca bk. İşlenmemiş demir (Âhen-i ham) kısmı.

³⁴⁵ Tersâne-i Âmire içinde ve dışında Tersâne-i Âmire için çivi kesen demircilerin zikredildikleri bazı kayıtlar Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinden 1031/1621-2 (MAD.2917, s.24) 1054/1644 (MAD.1572, s.9), 1062/1652 (MAD.967, s.28), 1072/1661-2 (MAD.996, s.39), 1080/1669-70 (MAD.5014, s.14), 1102/1690-1 (KK.5652, s.9), 1110/1699 (KK.5657, s.17), 1113/1702 (MAD.4876, s.75) tarihli olanlarında mevcûddur.

³⁴⁶ MAD.5717, vr.36a-37a.

³⁴⁷ Bu çivi çeşidleri Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinden ve çivi temini ile alakalı bazı kayıtlardan çıkartılmıştır. 934/1527-8 (IE-Bah.nr. 140, s.9-10), 993/1585 (MAD.852, s.16), 1031/1621-2 (MAD.2917, s.18), 1054/1644 (MAD.1572, s.6-7), 1063/1653 (MAD.968, s.23-4), 1072/1661-2 (MAD.996, s.48), 1110/1699 (KK.5657, s.8), 1113/1701-2 (MAD.4876, s.75) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde bilgi vardır.

³⁴⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a. Ancak 1084 (1673-4) tarihli kadirga mühimmat listesine göre, bir kadirga için diğer demir malzemeye birlikte 125 kantar çivi kullanılmıştı (MAD.2505, s.122).

hümâyûna mühimmât olarak 120 kantar, riâyeye 34,5 kantar³⁴⁹, kalyataya iki kantar, firkateye bir kantar³⁵⁰ çivi veriliyordu.

6. Kurşun

Kurşun, tüfenk mermisi olarak kullanıldığı gibi³⁵¹, gemilerde falya³⁵² deliği kapamak ve kürek başlarına konmak üzere de kullanılmaktaydı³⁵³.

XVI. yüzyılda kurşun tedârik edilen yerler arasında Kuzey Sırbistan ve Bosna bölgelerindeki kurşun madenlerini sayabiliriz³⁵⁴. Sırbistan'da Rudnik, Novo brdo, Kratova ile Bosna'da Serbrenice ve Olova, Rumeli'nin önemli kurşun merkezleriydi³⁵⁵. Anadolu'da ise, Gümüşhane, Keban ve Ergani gibi gümüş, bakır ve demir madenlerinden de kurşun elde edilebiliyordu³⁵⁶. XVI. yüzyılda Tersâne-i Âmire için kurşun satın alındığı gibi³⁵⁷, başka maksadlarla depolanmış kurşundan da ödünç olarak temin edilebilmekteydi. Nitekim, 958 (1551) senesinde Tersâne-i Âmire'ye gerekli kurşun, Süleymaniye Camii inşaatı için depolanmış kurşundan ödünç olarak alınmıştı³⁵⁸.

XVII. yüzyılda ise, kurşun büyük ölçüde Üsküb'den maktû olarak alınıyordu. 1055-1078 (1645-1668) seneleri arasında Üsküb'den 400 kantar kurşun temin edildiğini tesbit etmekteyiz³⁵⁹. Ayrıca ihtiyaç oldukça kurşunun satın alındığı da görülmektedir. Tüccardan 1031 (1621-22)'de 88 kantar³⁶⁰, 1040 (1630-

³⁴⁹ MAD.15658, s.29.

³⁵⁰ MAD.7915, s.172.

³⁵¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.53b; V.J.Parry, "Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", (terc.Salih Özbaran), TED.3, İstanbul 1973, s.40.

³⁵² Falya, topta mermiyi ateşlemek için hazneler üzerine açılmış deliklerdir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.160; *Tuhfetü'l-kibâr*, Gökyay neşri, sözlük, s.307).

³⁵³ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

³⁵⁴ Barkan, Süleymaniye Camii inşaatı sırasında lüzümlü kurşunun nerelerden ve hangi şartlarla temin edildiğinin kesin söylenemeyeceğini, ancak diğer büyük inşaatların kurşun tedâriklerinden hareketle Sırbistan ve Bosna bölgelerindeki madenlerden kurşun getirilmiş olacağını kaydeder (*Süleymaniye*, I, 369-380).

³⁵⁵ Parry, *Harb Malzemesi*, s.40.

³⁵⁶ Aynı yer.

³⁵⁷ 933-4 (1527-8) senesinde donanmanın ihtiyacı olan 3,5 kantar kurşun levha satın alınarak 340 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.9).

³⁵⁸ 3 Rebî'ülevvel 958 (11 Mart 1551) ve 14 Rebî'ülâhır 958 (21 Nisan 1551) tarihlerinde Bina Emini Hüseyin Çavuş'a gönderilen hükümlerde, donanmanın ihtiyacı olan kurşunu Kapudan-ı Deryâ Sinan Paşa'ya teslim etmesi istenmişti. Ancak, 3 Rebî'ülâhır 959 (29 Mart 1552) tarihli diğer bir hükme göre, Tersâne-i Âmire için Ahyolu'na sevk edilmiş olan kurşunların, câmi inşaatına tahsis edilmesi kaydedilmekte, bu ise karşılıklı ödünç alma usûlünün tatbik edildiğini göstermektedir (Barkan, *Süleymaniye*, I, 377-8; II, 149-150).

³⁵⁹ Üsküb Kadısına gönderilen 27 Muharrem 1055 (25 Mart 1645) tarihli hükümde, 400 kantar kurşunu temin edip, masraflarını o taraflardaki "emlak-i hassa" gelirlerinden karşılaması emredilmişti (MAD. 7527, s.46). Yine 1058/1648 (MAD.7179, s.112), 1066/1655-6, (MAD.4688, s.155) ve 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175) tarihli avârız defterlerinde mikdar aynıdır.

³⁶⁰ MAD.2917, s.22.

31)'da 694.5 kantar³⁶¹, ve 1110 (1698-99)'da 241 kantar³⁶² kurşun alınmıştı. Tersâne-i Âmire için satın alınan kurşunun kantar başına fiatı 933-34 (1527-28)'de 97 akçe³⁶³, 966 (1558-59)'da 100 akçe³⁶⁴, 1031 (1621-22)'de 440 ve 528 akçe³⁶⁵, 1053 (1648)'de 320 akçe³⁶⁶, 1110 (1698-99)'da 968 akçe³⁶⁷ idi.

Gemilere mühimmat olarak verilen kurşun miktarına gelince, falya deliği kapamak için kadirgalara iki adet³⁶⁸, kalyata ve firkatelere birer adet³⁶⁹ levha halinde kurşundan ibaretti. Kürek başlarına konulan kurşun miktarı ise, 1084 (1673-74)'de bir kadirga için 34 kıyye³⁷⁰, kapudâne-i hümayûn için 330,5 kıyye³⁷¹ ve riyâle kalyonu için 122 kıyye³⁷² idi.

Gemilere mermi olarak verilen kurşun miktarı, bir kadirgaya 1,5 kantar (1 sandık) idi. 1007 (1598-99) senesinde Akdeniz'e sefere çıkan 40 kadirgaya 60 kantar, Karadeniz'e giden gemilere ise 3 kantar kurşun mermi verilmişti³⁷³. Yine 1011 (1602-03) senesinde de 20 kadirga için 30 kantar kurşun mermi tüfenklerde atılmak üzere yüklenmişti³⁷⁴. Gemilerde savaş için bulunan askerlere de kurşun verildiği için, 1114 (1702-03)'de Kili taraflarına gidecek 1500 kalyon levendine birer kıyyeden toplam 34 kantar kurşun teslim edilmesi gerekmişti³⁷⁵.

Kurşunun Tersâne-i Âmire'ye nakli, kara ve deniz yoluyla yapılmaktaydı. Nitekim Üsküb'den 1055 (1645) senesinde istenen 400 kantar kurşunu İstanbul'a nakletmek için 265 beygir kiralınmıştı³⁷⁶. Deniz yoluyla gelecek olanlar da, önce kara yoluyla Ahyolu iskelesine getirilmekte, oradan da gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı³⁷⁷.

Tersâne-i Âmire'den başka, devletin diğer ihtiyaçlarına lüzümlü kurşun da, gerektiğinde donanmaya ait gemilerle naklediliyordu. Nitekim, 967 (1560)'de

³⁶¹ Bu kurşun aynı zamanda Tersâne-i Âmire binalarının çatılarında da kullanılacaktı (MAD.979, s.22).

³⁶² KK.5657, s.6.

³⁶³ İE-Bah.nr.140, s.9.

³⁶⁴ Barkan, *Süleymaniye*, I, 375.

³⁶⁵ MAD.2917, s.22.

³⁶⁶ Bu fiat, Üsküb'den satın alındığında ödenen fiattır (MAD.7179, s.112).

³⁶⁷ KK.5657, s.6.

³⁶⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

³⁶⁹ MAD.7915, s.172.

³⁷⁰ MAD.2505, s.122. Kâtib Çelebi, kürek başına iki kıyye kurşun konduğunu zikreder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b).

³⁷¹ Ayrıca yedek olarak 434 kıyye daha ilâve edilmekteydi (MAD.15658, s.29).

³⁷² Yedek olarak verilen miktar, 176 kıyye idi (*Aynı yer*).

³⁷³ MAD.5145, s.7.

³⁷⁴ MAD.5530, s.129.

³⁷⁵ 18 Şa'ban 1114 (7 Ocak 1703)'de Gümrük Eminine hitâben yazılan emr-i şerifde, sözü edilen kurşun masraflarının 1114 (1702-3) İstanbul gümrük gelirlerinden ödenmesi emredilmişti (MAD.5362, s.33).

³⁷⁶ MAD.7179, s.112.

³⁷⁷ Barkan, *Süleymaniye*, I, 370, 375; II, 150.

Selânik'den Silifke'ye sevk edilen 3500 kantar kurşunun iki gemi ile taşınması Sakız Beyine havâle edilmişti³⁷⁸. Akdeniz donanma kumandanı Memi Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya gönderilen Zilka'de 1073 (Haziran 1663) tarihli hükümde ise, inşa edilen Yeni Câmiin kurşununun deryâ beylerinden ikisinin kadırgasıyla Gelibolu'ya nakledilmesi emrediliyordu³⁷⁹.

7. Katran

Çam ağaçlarından ve maden kömürlerinden istihsal edilen yapışkan bir sıvı olan katran, gemilerin omurgalarına ve su altında kalan kısımlarına sürülürdü³⁸⁰.

Tersâne-i Âmire ve gemilere lüzumlu katran, Kal'a-i Sultâniye'den ocaklık olarak³⁸¹. Arnavutluk ve Eflak³⁸² ile Karadeniz ve Çanakkale havâlisinden satın alınarak temin ediliyordu.

Tersâne-i Âmire ocaklıkları arasında bulunan Kal'a-i Sultâniye'ye bağlı köylerden 1052 (1642) senesine kadar 800 kantar³⁸³, daha sonraları 500 kantar³⁸⁴ katran alınıyordu. Katran, katrancı reâyâdan satın alınıyor, bedeli ise Çanakkale Boğazı'ndan geçen gemilerden alınan "selâmiyye" akçesinden ödeniyordu³⁸⁵. 1078 (1667-8) senesinde 500 kantar katran için selâmiyye akçesinden 3000 akçe sarfedilmişti³⁸⁶. Ocaklık katranının 1091 (1680)³⁸⁷ ve 1093 (1682)³⁸⁸ senelerinde 150 kantar katran, 350 kantar ise zift olarak alınmıştı.

³⁷⁸ Şevval 967(Haziran-Temmuz 1560) tarihli Sakız Beyine gönderilen hüküm: MD.III, s. 440/1320.

³⁷⁹ MD.XCIV, s. 14/68.

³⁸⁰ Gürçay, *Gemici Dili*, s.239.

³⁸¹ Not 384'de göst. yerler.

³⁸² Rycaut, *aynı eser* s.213.

³⁸³ 1052(1642) senesinde Boğazhisarı Kadısına gönderilen hükümde Boğaz'dan geçen tüccar gemilerinden alınan selâmiyye akçesiyle alınan ocaklık 800 kantar katrandan "tüccara merhameten" vazgeçilmiş, sadece kendi arzularıyla verecekleri akçe ile katran alınıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emredilmişti (MAD.6415, s.11).

³⁸⁴ 1057 (1647) senesinden itibaren tesbit ettiğimiz 500 kantar ocaklık katranın 1112 (1701) senesine kadar devam ettiğini görmekteyiz. Meselâ, 1057/1647 (MAD.7179, s.112), 1060/1650 (MAD.2787, s.89); 1066/1655-6 (MAD.4713, s.83), 1067/1656-7 (MAD.9837, s.86), 1069/1658-9 (MAD.3810, s.94), 1071/1660-1 (MAD.22249,s.241; Barkan, 1070-1071, s.336), 1072/1661-2 (MAD.4971, s.96), 1073/1662-3 (MAD.215, vr.2b), 1077/1666-7 (MAD.95, s.25), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175), 1087/1675-6 (MAD.3830, s.87), 1101/1689-90 (MAD.9480, s.139), 1105/1693-1694 (KK.2477, s.299), 1110/1698-9 (İE-Bah.nr.935) ve 1112/1700-1 (İE-Bah.nr.927) senelerinde ocaklık katran miktarı aynı idi.

³⁸⁵ Not 384'de göst. yerler.

³⁸⁶ MAD.4026, s.175. Buradan bir kantar katrana altı akçe ödendiği anlaşılmaktadır.

³⁸⁷ Gelibolu Kadısı, Dizdârı ve ocaklık katranı teminle vazifeli Selâmiyye ağasına gönderilen 22 Safer 1091 (24 Mart 1680) tarihli hüküm: MAD.9855, s.34.

³⁸⁸ Kal'a-i Sultaniye Kadısına gönderilen 25 Zilka'de 1093 (29 Kasım 1682) tarihli hüküm: MAD.8481, s.58.

Katranın temini işi ile Kal'a-i Sultâniye Kadısı ve Merkezden gönderilen bir mübaşir vazifelendiriliyor³⁸⁹, Tersâne-i Âmire'ye taşınması da gemilerle oluyordu³⁹⁰.

Kal'a-i Sultâniye'den ayrı olarak 1054(1644) senesinde Kepsud kazasından 1100 kıyye (25 kantar), Mihaliç'a tâbi Ömerönü köyünden 1800 kıyye(41 kantar) ve yine Mihaliç'a tâbi Kızılelma köyünden 1000 kıyye (23 kantar), Gelibolu'ya tâbi Görece köyünden 201 kantar katran ocaklık tahsis edilmişti³⁹¹.

Öcaklık katranın ihtiyaca kâfi gelmediği zamanlarda ise, şahısların ellerindekiler de, satın aldıkları fiat üzerinden ödeme yapılmak şartıyla onlardan alınıyordu³⁹². Ocaklık harici katran alınan yerlerin başında Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde bulunan yerler gelmekteydi. XVII. asrın sonlarında Ereğli, Samakov³⁹³, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı, Sahil³⁹⁴, Bartın³⁹⁵ ve Kastamonu civarı³⁹⁶ bunlar arasındaydı. Nitekim, 1107 (1696) senesinde Tersâne-i Âmire için Sinop, Alaçam ve Samsun'dan 2000, Kastamonu civarından 2000, Ereğli civarından 2000 ve Bartın civarından 2000 kantar olmak üzere, kantarı 80 akçeye toplam 8000 kantar katran satın alınmıştı. Buna ilâve olarak bir kantar katran için 30 akçe tulum parası, 20 akçe taşıma kirası ödeniyordu. Böylece 1107 (1696) senesinde 8000 kantar için toplam 8664 kuruş masraf yapılmıştı. Bu seneye ait satın alınan katranın giderleri 1108 (1697) senesine ait Bolu avâriz ve nüzül gelirlerinden karşılanmıştı³⁹⁷.

Katran satın alınan bir başka bölge Midilli, Edremit, Tuzla, Ezine, Bayramiç ve Lapseki havalisi idi. Meselâ, 997 Şevval başlarından 1001 Zilhicce sonlarına

³⁸⁹ 18 Şa'ban 1066/11 Haziran 1656 (MAD.9837, s.86), Rebi'ülâhır 1089/Mayıs-Haziran 1678 (MD.XCVI, s. 36/190), 25 Zilka'de 1093/25 Kasım 1682 (MAD.8481, s.58), 10 Ramazan 1112/18 Şubat 1701 (İE-Bah.nr.927) tarihlerinde Kal'a-i Sultâniye Kadısına hükümler gönderilmişti.

³⁹⁰ 22 Safer 1091(24 Mart 1680) tarihiyle Gelibolu Kadısına, Dizdârna ve ocaklık katranı teminle vazifeli Selâmiyye Ağası'na gönderilen hüküm: MAD.9855, s.34.

³⁹¹ Bu bölgelerin ocaklık katran ödediklerine dâir yalnız bu seneye ait kayıt bulunmaktadır (MAD.1709, s.26).

³⁹² 8 Şa'ban 1112 (18 Ocak 1701)'de Kal'a-i Sultâniye Kadısına ve Dizdârna emr-i şerif yazıldığını bildiren bir kayıdda, bu senede kalyonlar ve diğer gemiler için katrana olan ihtiyaç çok fazla olduğundan Kal'a-i Sultâniye'de Hacı Mehmed adlı kişinin daha önce gemilerden ve diğer yerlerden satın alıp depoladığı katranı kendi alış fiatı üzerinden Tersâne-i Âmire'ye satması mecbûrî tutulmuştu (MAD.4876, vr.34b).

³⁹³ Evâhır-ı Zilka'de 1103(3-13 Ağustos 1692)'de Ereğli ve Samakov kadılarına (MD.CIII, s. 21/3) ve Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695)'da ise, Ereğli Kadısı, A'yân ve İş erlerine (a.g.d. 90/5) gönderilen hükümlerde Tersâne-i Âmire için lüzümlü katranın vazifeli mübaşir vasıtasıyla mirî fiat üzerinden temin edilip gönderilmesi emrediliyordu.

³⁹⁴ 22 Şa'ban 1107 (27 Mart 1696)'de adı geçen kadılıklara gönderilen hükümde, Sinop'da inşa edilen iki kalyon için kazalarında bulunan katrandan yeteri kadarım râyiç fiat ile almaları emrediliyordu (MAD.2150, vr.145a).

³⁹⁵ MAD.2150, s.27.

³⁹⁶ 1107 (1696) senesinde Kastamonu'ya tâbi Hoşalay, Azdavay ve Cide kazalarından 2000 kantar katranın temini istenmişti (MAD.2150, s.26).

³⁹⁷ MAD.2150, s.26-7; İE-Bah.nr.553.

(Ağustos 1589-Eylül 1593) kadar Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan 3854 kantar 86 lodra katran, mübâşir Yahya Reis tarafından Lapseki, Ezine ve Bayramiç kazalarından satın alınmıştı³⁹⁸. Yine 1112 (1700) senesinde bu civardan 300 kantar katran satın alınarak 300 kuruş ödenmiş ve bu paranın Biga ile Karasi'ye ait cizye-i gebrân gelirlerinden temin edilmesi emr olunmuştu³⁹⁹.

Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerindeki kayıtlara göre katranın bir kantarı 1031 (1621-22)'de 150-160 akçe⁴⁰⁰, 1040 (1630-1631)'da 150 ve 176 akçe⁴⁰¹, 1054 (1644)'de 160 akçe⁴⁰² ve 1102 (1690-91)'de 256 akçe⁴⁰³ karşılığında satın alınmıştı.

Katran her geminin ihtiyacına göre belirli miktarlarda taksim ediliyordu. 1084 (1673-74) senesinde bir kadırgaya üç kantar katran⁴⁰⁴, 1109 (1697-98)'da kapudâne-i hümayûna kurşunlu mahzenden 192 kantar 72 lodra, ayrıca yedek olarak 10 kantar, riyâleye 272 kantar 72 lodra ve yedek olarak 30 kantar katran veriliyordu⁴⁰⁵. Yine 1109 (1697-98)'da bir kalyataya 5 kantar, fırkateye 2 kantar katran mühimmat olarak yüklenmişti⁴⁰⁶.

8. Zift

Koyu siyah renkte, yapışkan bir madde olan, soğuk iken sert, ısıtıldığı zaman yarı sıvı hal alan zift, kalafattan sonra gemilerin ek yerlerini tıkamak ve tahtayı rütûbete karşı korumak için kullanılırdı⁴⁰⁷.

Zift XVI. asırda Midilli, Avlonya, Pazarcık⁴⁰⁸, Gelibolu ve Lapseki⁴⁰⁹ gibi yerlerden temin ediliyordu. XVII. asırda ise, bilhassa Midilli ve Avlonya'dan ocaklık olarak almıyordu. Nitekim Midilli'den her sene 300 kantar zift ocaklık ayrılmıştı⁴¹⁰. Bedeli Midilli gümrük gelirlerinden ödenmek üzere tahsis edilen Midilli zifti hassa kayıkların ihtiyacına sarf edilmekteydi⁴¹¹. Ocaklıktan madâ

³⁹⁸ MAD.16044, s.5, 7, 20.

³⁹⁹ MAD.2714, s.350.

⁴⁰⁰ Bu sene Tersâne-i Âmire için 101 kantar 8 lodra katran alınmıştı (MAD.2917, s.22).

⁴⁰¹ Toplam 53 kantar 25 lodra katran satın alınmıştı (MAD.979, s.22).

⁴⁰² Bu senede bir kalyonun inşasında kullanılan katran miktarı 17 kantar idi (MAD.1572, s.12).

⁴⁰³ KK.5652, s.8.

⁴⁰⁴ MAD.2505, s.122.

⁴⁰⁵ MAD.15658, s.28-9. Bu defterin diğer kısımlarında sair kalyon ve gemilere verilecek mühimmatın listeleri de mevcûddur.

⁴⁰⁶ MAD.7915, s.172.

⁴⁰⁷ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), s.340; Gürçay, *Gemici Dili*, s.418.

⁴⁰⁸ Imber, *a.g.m.*, s.234-5.

⁴⁰⁹ 984(1576)'da hassa at gemileri için 500 kantar zift istenmişti (MAD.7534, s.110).

⁴¹⁰ 1057/1647 (MAD.9834, s.131), 1058/1648 (MAD.7179, s.113), 1061/1651 (MAD.1815, s.124), 1073/1662-3 (MAD.215, vr.3a), 1077/1666-7 (MAD.95, s.25) senelerinde Midilli'den yine aynı miktar zift temin edilmiştir.

⁴¹¹ 25 Zilhicce 1057(21 Ocak 1648)'de Midilli Nâzırına gönderilen hükümdede, hassa kayıkların ihtiyacı olan 300 kantar zifti temin edip Tersâne-i Âmire'ye ulaştırması emrediliyordu (MAD.9834,

tüccardan da Midilli zifti alındığı Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kayıtlıdır⁴¹².

Zift temin edilen ikinci önemli bölge Avlonya'dır⁴¹³. Avlonya Kadısına ve Zift Eminine gönderilen 27 Muharrem 1055 (25 Mart 1645) tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre, her sene Tersâne-i Âmire'ye 2000 kantar zift yollanması gerekmektedir⁴¹⁴. Kantarı 15 akçeden alınan zift için ödenmesi istenen 30.000 akçe de, yine o bölgedeki İpek, Draç ve civarına ait mukataa gelirlerinden karşılanıyordu⁴¹⁵.

Zift tedârik edilen diğer yerler arasında, Karadeniz bölgesindeki Amasya, Devrek, Çarşamba, Yılanluca, Dergene, Hisarönü ve Bendereğli civarını⁴¹⁶, Karadeniz Ereğlisi'ni⁴¹⁷, Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sahil kıyılarını⁴¹⁸, Marmara bölgesindeki Kal'a-i Sultâniye⁴¹⁹, Edremit, Tuzla, Ezine, Bayramiç⁴²⁰, Kazdağı⁴²¹ ve Sisam'ı⁴²², Ege'deki Taşözü'nü⁴²³ saymak mümkündür.

s.131). Ayrıca, 1079-1080 (1669-1670) senesinde merkezî devlet bütçesine ait Midilli gümrük gelirlerinden hassa kayıklara alınacak zift için 6000 akçe tahsis edildiği görülmektedir (Barkan, 1079-1080, s.258).

⁴¹² Tüccardan 1031 (1621-2)'de 935 kantar (MAD.2917,s.22), 1040 (1630-1)'da 100 kantar (MAD.979, s.21), 1054 (1644)'de bir kalyon için 54 kantar (MAD.1572, s.12), 1063 (1653)'de 2459, 5 kantar (MAD.968,s.24), 1102 (1690-1)'de 603 kantar (KK.5652, s.8), 1110 (1698-9)'da 3768 kantar (KK.5657, s.4) zift satın alınmıştı. 1112 (1700-1701) senesinde ise, Midilli'den alınmak istenen 2000 kantar zift bedelinin Midilli cizye gelirlerinden ödenmesi isteniyordu (MAD. 4876, vr.33a).

⁴¹³ Rycaut (*aynı eser*, s.213). XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire'ye lüzumlu ziftin Arnavutluk'dan temin edildiğini yazmaktadır.

⁴¹⁴ MAD.7527, s.46.

⁴¹⁵ Aynı yer.

⁴¹⁶ Şevval 1037 (Haziran 1628)'de adı geçen kazaların kadılarına gönderilen bir hükümdede, zift satın almak için reâyâdan para toplanması ve ödemelerin çarşı fiatundan yapılması emrolunuyordu (MD.LXXXIII, s. 37/83).

⁴¹⁷ 1058 (1648)'de (MAD.7179, s.113) ve Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (5-15 Mart 1695)'da Ereğli Kadısı, A'yan ve İş erlerine gönderilen hükümdede (MD.CIII, s. 90/5) kalyonlar için lüzumlu ziftin hazırlanıp gemilerle yollanması emredilmişti.

⁴¹⁸ Bu kazaların kadılarına gönderilen 22 Şa'ban 1107 (27 Mart 1696) tarihli hükümdede, Sinop'da inşa olunan iki kalyon için zift alınması istenmekteydi (MAD.2150, vr.145a).

⁴¹⁹ 1091/1680 (MAD.9855, s.34) ve 1093/1682 (MAD.8481, s.58) senelerinde ocaklık olan 500 kantar katranın 350 kantarı ihtiyaç üzerine zift olarak alınmıştı. Yine 1112 (1700)'de Kal'a-i Sultâniye'den alınan 500 kantar ziftin bedelinin Gelibolu cizye gelirlerinden karşılanması emr edilmişti (MAD.4876, vr.33a).

⁴²⁰ 1112 (1700)'de bu yerlerden alınacak 1350 kantar zift için 1300 esedi kuruş tahsis edilmişti (MAD.2714, s.350).

⁴²¹ 1112 (1700) senesinde giderleri 1113(1701) senesinin Biga ve Karasi cizye gelirlerinden karşılanmak üzere Kazdağı'ndan 2000 kantar zift satın alınmıştı (MAD.4876, vr.33a).

⁴²² 3 Ramazan 1058(21 Eylül 1648)'de zift alınması için emir yazılmıştı (MAD.7179, s.113).

⁴²³ 1031 (1621-2) senesinde Taşözü'nden alınan zifte 80.000 akçe ödenmişti (MAD.2917, s.3).

Ziftin fiyatına gelince, 1031(1621-22) senesinde kantarı 120-160 akçe arasında değişmekte⁴²⁴, 1040(1630-31)'da 150 akçe⁴²⁵ 1054 (1644)'de 140 akçe⁴²⁶, 1063)'de 150 akçe⁴²⁷ ve 1102(1690-91)'de ise 220 akçe⁴²⁸ olarak tesbit edilmektedir.

Kâtib Çelebi, tekne halindeki bir kadirganın kalafatı sırasında 20 kantar zift kullanıldığını kaydetmektedir⁴²⁹. 1101(1689-90)'de yağlanmada kullanmak üzere kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına 15'er kantar, diğerlerine 10'ar kantar⁴³⁰, 1109(1697-98)'da ise sefere çıkan bir kapudâne-i hümayûna 121 kantar, riyâle kalyonuna 128,5 kantar⁴³¹, kalyataya beş kantar, firkateye üç kantar⁴³² zift verildiği görülmektedir.

Zift, Midilli ve Kal'a-i Sultâniye'den Tersâne-i Âmire'ye gemilerle naklediliyordu⁴³³.

9. Yağ (Revgan)

Mürettebâtın yemeklerinden başka, gemilerin yağlanması ve aydınlatma işlerinde olmak üzere gemilerde çeşidli yağlar kullanılıyordu. Bunlar zeytin, balık, bezir, don ve nef t yağlarıydı.

Tersâne-i Âmire'deki mîrî esirlerin ve mücrimlerin yemeklerinde kullanılan zeytin yağı (revgan-ı zeyt)⁴³⁴, gemilere verilen yiyecek maddeleri arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Nitekim, 1067 (1657) senesinde kalyonlara verilen zahireler arasında bir kalyona verilen zeytin yağı miktarı 100 kıyye (2,3 kantar)⁴³⁵, 1101 (1689-90)'de kapudâne, patrona ve riyâle kalyonlarına 5'er kantar, diğerlerine 3'er kantar idi⁴³⁶.

Trabzon taraflarından temin edilen balık yağı (revgan-ı mâhî), gemilerin kalafatlanması sırasında kullanılıyordu⁴³⁷. XVII. asrın sonlarında, bilhassa kalyonlar için Trabzon'dan satın alınan balık yağının masrafları Trabzon gümrük

⁴²⁴ Aynı sene içinde kantarı 120, 155 ve 160'ar akçeden zift alınmıştı (MAD.2917, s.22).

⁴²⁵ MAD.979, s.21.

⁴²⁶ MAD.1572, s.12.

⁴²⁷ MAD.968, s.24.

⁴²⁸ KK.5652, s.8.

⁴²⁹ Bir kadirgada önceleri 25 kantar zift kullanıldığı halde, Çelebi (Güzelce) Ali Paşa'nın Kapudan-ı deryâhğı (1026/1617, 1027-1029/1618-9) sırasında altı kantarı kaldırıldı (MAD.2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b).

⁴³⁰ MAD.7915, s.16-18.

⁴³¹ MAD.15658, s.29 vd.

⁴³² MAD.7915, s.172.

⁴³³ 933-4 (1527-8) senesinde Midilli'den Tersâne-i Âmire'ye taşınan zift için kantar başına, gemi reisine dört akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.11). 1072(1661-2)'de Kal'a-i Sultâniye'den Tersâne-i Âmire'ye taşınan zift için 1361 akçe navlun ödenmişti (MAD.996, s.37).

⁴³⁴ MAD.968, s.29.

⁴³⁵ MAD.4688, s.18.

⁴³⁶ MAD.7915, s.16-18.

⁴³⁷ İE-Bah.nr.140, s.9; MAD.523, s.220.

gelirlerinden karşılanıyordu⁴³⁸. Keten tohumundan çıkarılan bezir yağı (revgan-ı bezir), gemilerin aydınlatılmasında ve boyacılıkta kullanılmakta idi⁴³⁹. Bu maksadla kapudâne-i hümayuna 94,5 kıyye, riâyâye 53 kıyye⁴⁴⁰, kadirgaya iki kantar⁴⁴¹, kalyataya bir kantar⁴⁴² bezir yağı veriliyordu. Bezir yağı, ekseriyetle Mısır'dan getirtiliyordu. Mısır'dan tahsis edilen ocaklık mühimmat arasında Tersâne-i Âmire'ye her sene 100 câre bezir yağının gönderilmesi de vardı⁴⁴³.

Hayvanların iç organlarındaki yağların eritilip dondurulmasıyla elde edilen don yağı (revgan-ı pîh)⁴⁴⁴, mum ve sabun yapımında kullanıldığı gibi⁴⁴⁵, esas olarak gemilerin yağlanması için kullanılıyordu. Bir kadirganın her yağlanışında dört kantar don yağı gidiyordu. Sefere çıkacak bir kadirga, biri Tersâne-i Âmire'de, ikisi sefer sırasında olmak üzere üç defa yağlanıyordu. Yağlanma sırasında iki gemi birbirine bağlanarak altı kişi tarafından hem yağlanıyor, hem de kalafat ediliyordu⁴⁴⁶.

Don yağı, ihtiyaç halinde tüccarlardan alındığı gibi, Boğdan'dan her sene Tersâne-i Âmire'ye 600 kantar ocaklık olarak gönderiliyordu⁴⁴⁷. Boğdan'ın voyvodalık gelirlerinden bir miktar akçe, her sene satın alınacak yağ için ayrılıyordu⁴⁴⁸. Don yağının Boğdan'dan satın alınma fiyatı, tüccardan alınana nisbetle hayli ucuz idi. Meselâ 1108(1696-97)'de Boğdan'da kıyyesi 14 akçe⁴⁴⁹ iken, 1110(1698-99)'da tüccardan 29 akçeye⁴⁵⁰ alınıyordu.

⁴³⁸ 1107 (1695-6)'de satın alınan 50 kantar balık yağı için gereken 225 kuruş, Trabzon gümrük veya cizye gelirlerinden ödenmek üzere havale edilmişti (MAD.2150, s.28; İE-Bah.nr.553; MAD.2758, s.116).

⁴³⁹ Gürçay, *Gemici Dili*, s.62.

⁴⁴⁰ MAD.15658, s.29.

⁴⁴¹ MAD.2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

⁴⁴² MAD.7915, s.172.

⁴⁴³ 9 Muharrem 1065 (20 Kasım 1654)'de Mısır Beylerbeyisi'ne gönderilen hükümde (MAD.4713, s.82) görüldüğü gibi, bezir yağı ve ocaklık olan diğer mühimmâtın hazırlanıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emrediliyordu. Mısır'dan ocaklık olan bezir yağının zikredildiği bazı kayıtlar: 1052/1642 (MAD.6415, s.11), 1057/1647 (MAD.7179, s.110), 1061/1651 (MAD.1815, s.124), 1067/1656-7 (MAD.4688, s.26-27), 1069/1658-9 (MAD.4880, s.87), 1071/1660-1 (MAD.22249, s.240; Barkan, 1070-1071, s.336), 1077/1666-7 (MAD.95, s.25), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175).

⁴⁴⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), sözlük, s.305; Gürçay, *Gemici Dili*, s.136. 933-4(1527-8) tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterinde, bir mumcunun don yağından mum yaptığı zikredilmektedir (İE-Bah.nr.140, s.11).

⁴⁴⁵ Don yağı, kandillerin yakılması ve kalafatçıların ellerindeki zifti temizlemeleri maksadıyla da kullanılıyordu (İmber, *a.g.m.*, s.235).

⁴⁴⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

⁴⁴⁷ MAD.6415, s.7; MAD.7179, s.110, 113; MAD.4880, s.176; MAD.215, vr.8b; MAD.4026, s.175; MAD.2150, s.29; AE-Mehmed IV, nr.911. Rycaut (*aynı eser*, s.213), don yağının Arnavutluk ve Eflak'dan temin edildiğini yazmaktadır.

⁴⁴⁸ 1079-80 (1669-70) senesinde merkezî devlet bütçesinin Boğdan gelirlerinden 269,200 akçe ayrılmıştı (Barkan, 1079-1080, s.254).

⁴⁴⁹ MAD.2150, s.29. 1073 (1662-3)'de Boğdan'dan don yağının bir kantarının alım fiyatı 9 kuruş idi (MAD.215, vr.8b).

⁴⁵⁰ KK.5657, s.5. Don yağının kıyyesi 1102 (1690-1)'de dahi 30 akçe idi (KK.5652, s.8).

1109 (1697-98) senesinde kapudâne-i hümayuna 15 kantar⁴⁵¹, riyâleye 10 kantar⁴⁵², kadirgaya 12 kantar⁴⁵³, kalyataya 2 kantar⁴⁵⁴, firkateye yarım kantar⁴⁵⁵ don yağ verilmişti.

Boyaların inceltilmesi ve çabuk kuruması maksadıyla içlerine karıştırılarak kullanılan nef t yağ (revgan-ı nef t)⁴⁵⁶, Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde belirtildiği gibi, başardaların boyanması sırasında diğer malzemeye karıştırılıyordu. Oldukça pahalı bir madde olan nef t yağının XVII. asrın sonlarına doğru hayli ucuzladığı görülmektedir. Nitekim, 1031 (1621-22)'de kıyyesi 180 akçe⁴⁵⁷ iken, 1110 (1698-99)'da 40 akçeye inmiştir⁴⁵⁸.

Tablo XXXIV: XVII. Yüzyılda Gemi Boyası Olarak Kullanılan Malzemenin Çeşid, Mikdar ve Fiatları

Boyanın cinsi	1622		1631		1653		1698-9	
	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe
sülügen	1380	50	1625,5 418	45 50	1153	50	298	50
senderus	836	22	807	20	1421	17	147	25
jengâr	48,5	330,5	615 220	220 330	129	140	44	250
isfıdaç	552	40	438,5	40	106,5	35	117	48
revgan-ı neft	55	180	225 44	170 300	125	60	8	40
tutkal	4	30	7	12	561	14	26	35
reng-i zerd	0,5	148	5,5	31	1,25	14,5	—	—
aşı	—	—	358,5	10	—	—	72	10
dûde	—	—	155,5	15,5	15,5	16	—	—
lök	0,35	400	3	183	0,12	120	—	—
laciverd	0,3	400	0,2	800	1,25	320	—	—
çivid	0,5	400	0,2	400	0,12	320	—	—
zâmk-ı arabî	—	—	—	—	0,5	40	—	—

⁴⁵¹ MAD.15658, s.33. 1101 (1689-90) senesinde kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına 20'er kantar, diğerlerine 15'er kantar don yağ veriliyordu (MAD.7915, s.16-18).

⁴⁵² MAD.15658, s.29.

⁴⁵³ MAD.2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

⁴⁵⁴ MAD.7915, s.172.

⁴⁵⁵ Aynı yer.

⁴⁵⁶ Gürçay, *Gemici Dili*, s.307, Ayrıca bk. Boya Kısmı.

⁴⁵⁷ MAD. 2917, s.20.

⁴⁵⁸ KK.5657, s.8.

10. Boya

Boya, gemilerin ağaç veya demir kısımların hava tesirlerinden korumak ve ömürlerini artırmak için üzerlerine sürülen muhtelif renklerde yapılmış terkiplerdir. Tersâne-i Âmire'deki gemilerin boyanmasında kullanılan boya çeşitleri ve satın alınan miktarları bazı seneler için tesbit edilmiştir.

Bir kadirgada kullanılacak boya çeşid ve mikdarı belirlidir. 1084(1673-74)'de bir kadirgaya lüzûmlu mühimmat arasında boya malzemeleri, iki kantar sülügen-i ⁴⁵⁹ İngiliz, iki kantar senderus ⁴⁶⁰, iki kantar bezir yağı, birbuçuk kıyye jengar ⁴⁶¹, iki kıyye isfidaç ⁴⁶², dört kıyye siyah tutkal ⁴⁶³ olarak kaydedilmektedir ⁴⁶⁴. Yine 1109(1697-98) senesinde ise, bir kalyata için lüzûmlu boya malzemesi, 30 kıyye kırmızı boya, dört kıyye isfidaç, üç kıyye jengâr, üç kıyye senderus, bir kantar bezir yağından ibaretti ⁴⁶⁵.

Gemilerin boyanmasında sabbağ veya nakkaşlar çalışıyorlardı.

11. Reçine

Muhtelif çam ağaçlarından sıvı halinde çıkarılan reçine, ziftleri sertleştirmede, don yağı ile karıştırılarak gemilerin suda kalan kısımlarına sürülmesinde ⁴⁶⁶ ve bilhassa gemilerin kalafatlanmasında kullanılıyordu ⁴⁶⁷.

İstanbul'dan istenildiği zaman reçine temin etmek güç olduğundan Akdeniz'deki İskiri, İskolar, İşkeron, İşkopolos gibi birkaç adadan Tersâne-i Âmire için reçine alınmaktaydı ⁴⁶⁸. Bunlardan reçinenin bol bulunduğu İskolar ve İşkeron adaları 1112(1700-1) senesinde Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak bağlanmıştı ⁴⁶⁹. Ancak bunun da kâfi gelmediği, daha sonra bir başka adanın ocaklık

⁴⁵⁹ Sülügen: Yeni konan yahud temizlenen saçlar üzerine astar olarak sürülen kırmızı boyadır (Kütükoğlu, *Narh* 1640, s.362; Gürçay, *Gemici Dili*, s.355).

⁴⁶⁰ Senderus: Kopal ağacının zamkı ve yağıdır (Kütükoğlu, *Narh* 1640, s.360).

⁴⁶¹ Jengâr: Bakır üstündeki zehirli yeşil pasdır (*Redhouse*, s.1024).

⁴⁶² İsfidaç/Üstübeç: Boyayı kıvamına getirmek için boyacılıkta kullanılan kurşun beyazıdır (Kütükoğlu, *Narh* 1640, s.350; Gürçay, *Gemici Dili*, s.397).

⁴⁶³ Tutkal: Gomelika, kauçuk ve nefitten meydana gelen, erimeyen elastiki bir maddedir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.388).

⁴⁶⁴ *MAD*. 2505, s.122.

⁴⁶⁵ *MAD*. 7915, s.172.

⁴⁶⁶ Gürçay, *Gemici Dili*, s.330.

⁴⁶⁷ *MAD*. 5362, s.67.

⁴⁶⁸ 1107 (1695-6) senesinde İskiri adasından kantarı dört kuruşa 600 kantar reçine satın alınmış, 2400 kuruş tutan masraflarının İskiri, Rodos, İstanköy ve civarındaki adaların cizye-i gebrân gelirlerinden karşılanması için 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696)'de Rodos Kadısına hüküm gönderilmişti (*MAD*. 2150, s.28; İE-Bah.nr.553).

⁴⁶⁹ 9 Sater 1112 (26 Temmuz 1700) tarihiyle Kapudan Paşa'ya gönderilen bir emr-i şerifte, İstanbul'dan reçine tedârikinin güç olduğu belirtilerek bu iki adanın Tersâne-i Âmire'nin baştarda ve kalyonları için reçine ocaklığı olarak ayrıldığı ifade edilmektedir (*MAD*. 4876, vr.32b).

ayrılmasından anlaşılmaktadır. Nitekim, 1114 (1702-3) senesinde Kapudan Paşa haslarından olan İşkopulos adası halkı, kalyonların kalafatları için her sene 1000 kantar reçineyi hazırlamakla mükellef tutulmuşlardı. İşkopulos adasındaki reçinenin Kapudan Paşa tarafından temin ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi icab ediyordu⁴⁷⁰.

Tüccardan satın alınan reçinenin kantar başına fiatı 1102 (1690-91)'de 258 akçe⁴⁷¹, 1110 (1698-99)'da 320 akçe⁴⁷² idi.

12. Balmumu (Şem^c-i Asel)

Balmumu, fenerlerin içinde yakılarak gemilerin aydınlatılmasında kullanılıyordu. Fânuslarda yakılmak üzere baştardalara her sene birkaç sandık, fenerli diğer gemilere iki tanesi bir kıyye gelen 25 sarı balmumu verilirdi⁴⁷³. Bir kadir-gaya tahsis edilen balmumu ise, 1084 (1673-74) senesinde 6,5 kıyye idi⁴⁷⁴.

Balmumu, masrafları voyvodalık gelirlerinden ödenmek üzere Boğdan civarından ocaklık olarak temin ediliyordu. Boğdan'dan alınan balmumunun yıllık miktarı 30⁴⁷⁵ ile 60⁴⁷⁶ kantar arasında değişiyordu. Bir kantar balmumunun Boğdan'dan alış fiatı 1073 (1662-63)'de 40 kuruş⁴⁷⁷, 1108 (1696-97)'de 11 kuruş (1320 akçe)⁴⁷⁸ idi.

Balmumu, Aydın ve Saruhan'la, Trabzon sancağına bağlı Hemşin'den de temin edilmekteydi. Nitekim, 1052 (1642)'de Aydın ve Saruhan'dan 50 kantar balmumu⁴⁷⁹, 1073 (1663)'de Hemşin'den yaklaşık 68 kantar sarı balmumu⁴⁸⁰ alınmıştı. Ayrıca İsmihan Sultan Evkafına ait Karasu, Tuzla, Çardak, Varna ve Pravadi kazalarından şem^c-i asel bedeli olarak 1093(1682)'de 615 kuruş(37.800 akçe) alınıyordu⁴⁸¹.

⁴⁷⁰ 13 Şevval 1114 (2 Mart 1703) tarihinde Kapudan Paşa'ya, adanın reçine için ocaklık tayin edildiğini bildiren bir emr-i şerif yazılmıştır (MAD.5362, s.67).

⁴⁷¹ 1102 (1690-1)'de 304 kantar reçine alınmıştı (KK.5652, s.8).

⁴⁷² 1110 (1698-9)'da 926 kantar 22 lodra reçine satın alınmıştı (KK.5657, s.5).

⁴⁷³ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a.

⁴⁷⁴ MAD.2505, s.122.

⁴⁷⁵ 30 kantar alınan yıllardan bazıları şunlardır: 1057/1647 (MAD.7179, s.110), 1069/1658-9 (MAD.4880, s.176), 1071-2/1661-2 (MAD.215, vr. 8b). 1095/1684 (AE-Mehmed IV, nr. 911), 1107/1695-6 (MAD.2150, s.29).

⁴⁷⁶ 60 kantar alınan yıllardan bazıları şunlardır: 1052/1642 (MAD.6415, s.7), 1058/1648 (MAD.7179, s.113), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175).

⁴⁷⁷ 1071-2 (1661-2) senelerinde toplam 60 kantar balmumu için 2400 kuruş ödenmişti (MAD.215, vr.8b).

⁴⁷⁸ 1107 (1695-6) senesinde 30 kantar balmumuna 39.600 akçe ödenmişti (MAD.2150, s.29). 1079-80 (1669-70) senesinde ise, Boğdan gelirlerinden 39.300 akçe balmumu alımına tahsis edilmişti (Barkan, 1079-1080, s.254).

⁴⁷⁹ MAD.6415, s.14.

⁴⁸⁰ Hemşin Kadısına gönderilen 5 Cemâziyelâhur 1073 (15 Ocak 1663) tarihli bir hükümde, önceden verildiği gibi 3000 kıyye sarı balmumu yollaması emredilmişti (MAD.215, vr.4b).

⁴⁸¹ AE-Mehmed IV, nr.10456.

Balmumu, bazan tüccardan satın alınmak sûretiyle de temin edilmekteydi. Bu maksadla 1031 (1621-22)'de 5 kıyye ⁴⁸², 1054 (1644)'de 100 kıyye ⁴⁸³, 1110 (1698-99)'da 1175 kıyye ⁴⁸⁴ balmumu satın alınmıştı.

13. Kendir

Kenevir sapından çıkarılan lif demek olan kendirin, gemilerin gerek inşası, gerekse donatılmasında kullanılacak halat ve bezlerin ham maddesi olması bakımından Tersâne-i Âmire için teminine büyük ölçüde ihtiyaç vardı. Kendir, bilhassa Karadeniz bölgesindeki istihsal yerlerinden, birazı da Ege ve Trakya bölgelerinden sağlanıyordu.

Kendir temin edilen bölgelerin başında Canik sancağı gelmektedir. Evliya Çelebi'nin bütün dünyaya yetecek kadar bol kendir bezi üretildiğini zikrettiği bu havâlide ⁴⁸⁵, Canik sancağına bağlı Erım, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenârî, İfrâz-ı Fenârî ve Akçay kazalarından müteşekkil dokuz kaza ⁴⁸⁶ Tersâne-i Âmire'ye kendir veren ocaklıklardı.

Kâtib Çelebi, "Samsun'dan 7000 kantar kendir muayyendir" ⁴⁸⁷ dediği halde, XVII. asrın yaklaşık ikinci yarısından itibaren avâriz defterlerinde ve ilgili hükümlerde ocaklık ayrılan kazalardan istenen mikdarın 5000 kantar olduğunu görmekteyiz ⁴⁸⁸. Nitekim, 1054 (1644) senesinde de, ocaklık olan Canik bölgesindeki kazalardan her ev, bir avâriz-hânesi sayılarak hâne başına 40 kıyye kendir hesâbiyle mevcûd 5612 avâriz-hânesinden 224.480 kıyye(5100 kantar-ı rûmî) kendir temin edilmişti ⁴⁸⁹.

⁴⁸² MAD.2917, s.19.

⁴⁸³ MAD.1572, s.6.

⁴⁸⁴ KK.5657, s.6.

⁴⁸⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II,78.

⁴⁸⁶ 1064/1654 (MAD.2989, s.60), 1067/1657 (MAD.3810, s.91), 1080-1/1669-71 (MAD.8480, s.21, 55), 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174), 1084/1673-4 (MAD.2505, s.80), 1087/1676-7 (MAD.3830, s.86).

⁴⁸⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b. 1007 (1599) senesine ait bir hükümde ise Samsun'dan 8000 kantar kendir istenmiştir (MAD.7348, s.116).

⁴⁸⁸ Zilhicce 1022(Ocak 1614) tarihiyle Canik'deki Kendir Eminine gönderilen bir hükümde, mikdar belirtilmeksizin bundan önce, gönderilen kadar halatı sevkmesi emrediliyordu (MD.LXXX, 126/324). Yine, 1043/1633-4 (KK.178, s.24/5), 1052/1642 (MAD.6415, s.40), 1054/1644 (MAD.1709, s.26), 1058/1648 (MAD.7179, s.113), 1066/1655-6 (MAD.9837, s.64), 1067/1656-7 (MAD.3810, s.91), 1071/1660-1 (MAD.22249, s.240; Barkan, 1070-1071, s.336), 1073/1662-3 (MAD.215, vr.4a), 1074/1663-4 (MAD.2873, s.132), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.41b-42a), 1081/1670-1 (MAD.8480, s.55), 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174) ve 1100/1688-9 (MAD.3318, s.15) senelerinde ise, 5000 kantar kendirin ocaklık olduğu kaydedilmektedir. Bazı avâriz defterlerinde, kendir mikdarı 5100 kantar olarak zikredildiği halde bunun sadece 5000 kantarının kendir emini vasıtasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır (MAD.2505, s.80; MAD.3830, s.86).

⁴⁸⁹ MAD.1709, s.26.

40 kadirgaya kâfi gelecek kadar kendiri ocaklık olarak hazırlayan Canik sancağındaki kazalarda 1080(1669-70) senesinden itibaren gördüğümüz ve kendirden muaf olan 41 köprücü, 42 mazman, 2209 mücerred ve 10 kuşçudan mâdâ mevcûd 5504 hâne aynî olarak kendir ödemek mecbûriyetinde idiler ⁴⁹⁰. Zamanla avârız-hânelerinde meydana gelen azalmalar, ocaklık kendir miktarını etkilememekte ⁴⁹¹, ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru, maktu miktarın sadece üçte ikisi alınmak sûretiyle reâyâyâ kolaylık gösterilmekteydi. Nitekim, 1102 (1691) senesinde, Tersâne-i Âmire'ye kendir veren Canik'deki kazaların reâyâsı, birkaç senedenberi bu hizmeti yerine getirmeye güçleri yetmediğinden istenen 5224 kantar kendirin üçte ikisi olan 3482 kantarını temin etmekle vazifelendirildiler ⁴⁹².

Ocaklık kendirin temini için civardaki bazı gelirlerin tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Meselâ, 1043 (1633-34) senesinde Canik'deki "müsellemân-ı mensûh" gelirlerinden 280.000 akçe, Samsun iskelesi mukataasından 100.000 akçe ve Ünye'nin mübâyâa akçesinden 60.000 akçe olmak üzere toplam 440.000 akçe bu işe ayrılmıştı ⁴⁹³.

Tersâne-i Âmire için lüzümlü kendir, ocaklık kâfi gelmediği zamanlarda yine aynı bölgeden satın alınmak sûretiyle de temin ediliyordu. Nitekim, 1058 (1648) senesinde ocaklık olarak almandan başka 4000 kantar kendirin narh fiatı üzerinden satın alınması cihetine gidilmişti ⁴⁹⁴. Yine, 1060 (1650)'da kalyonlar için kantarı 150 akçeden 1035 kantar kendir satın alınarak Samsun'daki kendir mübâşirine teslimi emredilmişti ⁴⁹⁵. 1066 (1655-56)'da ise, aynı bölgeden donanma gemilerine kıyyesi 5 akçeden 2000 kantar kendir teli gönderilmişti ⁴⁹⁶.

XVII. asrın sonlarında kendir ocaklığı olan Canik bölgesinden ocaklık zikredilmeksizin sadece satın almak sûretiyle kendir temin olunduğu görülmekte-

⁴⁹⁰ MAD.2505, s.96; MAD.3830, s.86; KK.2651, vr.42a.

⁴⁹¹ 1054 (1644)'de avârız-hâne sayısı 5612 (MAD.1709, s.26), 1067 (1656-7)'de 5686 (KK.2625, s.78), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a), 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174), 1084/1673-4 (MAD.2505, s.80) ve 1088/1677 (MAD.3830, s.86) senelerinde 5504 olduğu halde istenen kendir miktarında değişiklik yapılmamıştır.

⁴⁹² MAD.2500, s.117. Bu kendirin ancak 1103 (1692) senesinde tedârik edilebildiği, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103(29 Ocak-8 Şubat 1692)'de Canik Sancakbeyine, Alaçam, Kavak, Ünye, İfraz ve Fenâri Kadılarına (MD.CIII, s. 4/3) ve Evâil-i Ramazan 1103 (17-27 Mayıs 1692)'de Samsun Kadısına (a.g.d., s.9/6) gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Kendir miktarı 1105(1694) senesinde de aynı idi (MD.CIII, s. 53/4).

⁴⁹³ Canik Sancakbeyine gönderilen Zilhicce 1043(Ocak 1633) tarihli hüküm: KK.178, 24/5.

⁴⁹⁴ MAD.7179, s.113.

⁴⁹⁵ Bu kendire ödenecek 155.250 akçelik meblağ ise, 1061 (1651) senesine ait Sivas sancağının bedel-i nüzûl gelirlerinden ödenecekti (MAD.2787, s101). Ayrıca bu konuda, 12 Şevval 1060(8 Ekim 1650) tarihinde Sivas'da bedel-i nüzûl toplamakla vazifeli olana da hüküm gönderilmişti (KK.72, s.49).

⁴⁹⁶ Canik, Samsun ve civar Kadılarına, Kethuda Yerleri ve Yeniçeri Serdarına gönderilen 20 Zilka'de 1066 (9 Eylül 1656) tarihli hüküm: MAD.9837, s.124.

dir ⁴⁹⁷. Nitekim, 1107(1695-96) senesinde Fatsa ve Ünye'den tedarik edilen 5000 kantar kendir telinin râyiç fiat üzerinden satın alınarak Tersâne-i Âmire'ye teslimi istenmişti ⁴⁹⁸ ki satın alınan mikdarın 3000 kantarı, kantarına 5,5 kuruş ödenmek üzere Fatsa'dan, 1242 kantarı ise, kantarı beş kuruştan olmak üzere Ünye'den temin edilmiş ve bedeli olarak tamamına 22.710 kuruş ödenmişti ⁴⁹⁹. 1108 (1697) ⁵⁰⁰ ve 1110 (1698) ⁵⁰¹ senelerinde de satın alınacak 8000'er kantar kendir teli için 40.000'er kuruş tahsis edilmişti.

Kendir, ham olarak alındığı gibi, kendir teli ve urgan halatı şeklinde imal edildikten sonra da alınmaktaydı. Ham kendir, bazı ameliyelerle tel ve halat haline geliyor ve bu esnada kendirden bir mikdar da zâyi oluyordu. XVI. yüzyılda tel elde etmek üzere, mazmanlara verilen kendirin her 100 kantarından 10 kantarının usûle göre tarak zâyiâtı olduğu belirtilmekte, halat yapmak üzere üstâdlara verilen her 100 kantar kendir telinde de 5 kantar tarak zâyiâtı olarak kabul edilmekteydi. Nitekim, 945 (1538-39) senesinde Karadeniz bölgesindeki Taşköprü, Kastamonu, Bafra, Amasya ve civarlarından alınan 1025 kantar 41 kıyye ham kendir, tel yapılmak üzere mazmanlara teslim edilmiş, her 100 kantar için 10 kantar (%10) tarakta zâyi olduğundan 102,5 kantar zâyiatla 922,5 kantar kendir teli elde edilmişti. Bu tel de halat yapılmak üzere üstâdlara teslim edildiğinde her 100 kantar kendir teli için 5 kantar (% 5) tarak zâyiâtı kabul edildiğinden 46 kantar zâyiatla 877,5 kantar halat elde edilmişti ⁵⁰².

Tel yapmak için mazmanlara kantar başına 15 akçe, halat yapmak üzere de üstâdlara 3 akçe ödenmekteydi ⁵⁰³.

Ocaklık kendir tahsili sırasında vazifelilere itiraz edip, emre muhalefet ve halkı isyana teşvik edenlere karşı şiddetli cezalar uygulanmakta ⁵⁰⁴, ayrıca ocaklık

⁴⁹⁷ Ancak, 1114 (1702) senesinde Canik'den 2522 kantar kendirin ocaklık olduğu zikredilmektedir (İE-Bah.nr.1064).

⁴⁹⁸ Canik sancağındaki kadılıklardan bilhassa Samsun ve Ünye kadılarından Tersâne-i Âmire için lüzümlü kendiri temin etmeleri isteniyordu (MAD.2150, s.18,30).

⁴⁹⁹ Sözü edilen kendir teli, Canik sancağı muhassılı Ömer Paşa tarafından temin edilmiştir (MAD.2150, s.21).

⁵⁰⁰ MAD.10305, s.142.

⁵⁰¹ MAD.2758, s.88.

⁵⁰² MAD.523, s.498-9.

⁵⁰³ Aynı yer. 1067 (1657) senesinde mazmanlara ödenen mikdar 10 akçe idi (MAD.9837, s.151). İhtiyaç halinde halat bükten ustalara da kendir teli bükürülüyordu (MD.CIII, s.4/2).

⁵⁰⁴ Evâhır-ı Safer 1100 (14-23 Aralık 1688)'de kendir toplamaya memur Ahmed ile Canik sancağındaki kadılara gönderilen hükümde, daha önce kürek cezasına çarptırıldığı halde, ıslâh olmayıp reâyâyı kışkırtan birkaç kişinin katledilmeleri emredilmişti. Bu hükmün birer sûreti de Amasya ve Canik mütesellimlerine yazılmıştı (MD.XCVIII, s. 58/175). Yine 13 Muharrem 1110(22 Temmuz 1698)'da ise, Canik muhassılından, nifak çıkartanların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (MAD.2758, s.89).

fazlası kendire karşı çıkan reâyâyâ da müsamaha gösterilmemekte, her sene tek-lif edilmediği ileri sürülerek emre riâyetleri istenmekteydi⁵⁰⁵.

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan ocaklık mikdarı kendiri, Canik sancağın-daki kazalardan temin ve Tersâne-i Âmire'ye nakli ile kendir emini⁵⁰⁶ görevli olduğu halde, yine aynı bölgeden ocaklık fazlası kendir satın alınmak gerekti-ğinde veya ocaklık kendirin tahsili için görevli bir kendir emini bulunmadığı za-manlarda umûmiyetle Dergâh-ı Âlî kapıcı başlarından biri mübâşir tayin edili-yordu⁵⁰⁷.

Her sene Tersâne-i Âmire'ye gelen kendirin ihtiyaç fazlasının anbarda biri-kerek telef olmaması için, ocaklık bölgesinden bazen aynî kendir talebinden vaz-geçilerek kendir yerine bedel taleb edildiği de oluyordu. Nitekim, 1085 (1674) senesinde bu yola baş vurulmuş, Tersâne-i Âmire anbarında kâfi mikdarda bükülmüş kendir ipi olduğundan kendir yerine bedel alınması tercih edilmişti. Kantar başına 5 kuruştan (600 akçe)⁵⁰⁸ 5000 kantar kendire karşılık istenen 25.000 kuruş (3.000.000 akçe) bedelden halkın pek hoşlanmamasına rağmen, Dev-let, ocaklık kendiri paraya dönüştürerek almayı tercih etmişti⁵⁰⁹. 1087 (1676) ve 1088 (1677) senelerinde de aynı şekilde bedel vermeleri belirtilmiş, fakat bilâhure reâyânın elinde hazır aynî kendir bulunduğu ve reâyâyâ zulmedilmemesi düşüncesiyle tekrar aynî şekline çevrilmişti⁵¹⁰. Kendir yerine bedel toplamak üzere görevlendirilen mübâşire ise, alınan bedelden başka her hane için 50 akçe toplanıyordu⁵¹¹.

Canik sancağından toplanan kendir, Samsun iskelesinden gemilerle Tersâ-ne-i Âmire'ye naklediliyor, gemilerin nakliye ücreti ise, kendir emini tarafından gemi sahiplerine ödeniyordu⁵¹².

⁵⁰⁵ 20 Zilkâ'de 1066(9 Eylül 1656) tarihli Canik, Samsun ve civar kadılarına, Kethudâ Yerleri ve Yeniçeri Serdârına gönderilen hüküm: *MAD.9837*, s.124.

⁵⁰⁶ Zilhicce 1022 (Ocak 1614)'de Kendir Eminine (*MD.LXXX*, s. 126/324), 14 Zilhicce 1056(21 Ocak 1647)'da Samsun Kadısına ve Kendir Eminine (*MD.XCI*, s. 156/504), 8 Safer 1061 (31 Ocak 1651)'de Kendir Eminine (*KK.72*, s.148), 5 Cemâziyelâhır 1073 (15 Ocak 1663)'de Sam-sun Kadısına ve Kendir Eminine (*MAD.215*, vr.4a), 16 Rebî'ülevvel 1081 (3 Ağustos 1670)'de Ca-nik sancağındaki kadılara kendir emâneti ile alâkalı (*MAD.8480*, s.55) ve Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1105(16-25 Ocak 1694)'de Samsun Kadısı ve Kendir Eminine (*MD.CIII*, s. 53/4) kendir temini için hükümler gönderilmişti. Bu hükümlerde ifade edildiği gibi, kendir emâneti iltizam usûlü ile veriliyordu.

⁵⁰⁷ *MD.XCVIII*, s. 58/175; *MAD.7179*, s.113; *MAD.2787*, s.101; *MAD.9837*, s.124. Mübâşirin maaşı her kantar kendir için 10 akçe olarak ödenmekteydi (*MAD.9837*, s.124).

⁵⁰⁸ 1067 (1657)'de kantar başına 700 akçe hesap ediliyordu (*KK.2625*, s.78-9).

⁵⁰⁹ 26 Zilkâ'de 1085 (21 Şubat 1675) tarihinde bedel toplaması için cizyedâr Ali Ağa'ya emir verilmiş, reâyânın, bedel yerine aynî kendir ödenmesi konusundaki istekleri kabul edilmemişti (*MAD.2505*, s.80,86).

⁵¹⁰ *MAD.3830*, s.86.

⁵¹¹ *MAD.2505*, s.80.

⁵¹² Sinop, Ünye, Giresun ve diğer kadılara gönderilen Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103 (29 Ocak-8 Şubat 1692) tarihli bir hükümde, Samsun'dan Tersâne-i Âmire'ye kendir nakledecek gemi-

Canik sancağı haricinde Tersâne-i Âmire için kendir temin edilen diğer bölgeler Karadeniz kıyıları, Ege sahili ve Rumeli'dir. Karadeniz kıyılarındaki Taşköprü, İnebolu ⁵¹³, Küre ⁵¹⁴, Kastamonu, Küplü ⁵¹⁵, Bartın ⁵¹⁶, Bafra, Amasya ve Giresun ⁵¹⁷ kendir alınan yerler arasındadır. Ege'de İzmir bölgesi ⁵¹⁸ ile birlikte Menemen ve Mihaliç havalisi ⁵¹⁹, Tersâne-i Âmire'ye kendir vermek-teydiler. Nitekim, 1031 (1621-22) ⁵²⁰, 1052 (1642) ⁵²¹ ve 1057 (1647) ⁵²² senelerinde Aydın ve Saruhan civarından 500 kantar, 1041 (1631-32) senesinde Tire ve Söke'den 261,7 kantar ⁵²³ 1066 (1655-56)'da İzmir civarından 3000 kantar ⁵²⁴ kendir teli satın alınıyordu. Rumeli'de ise, Ahtabolu, Selânik ⁵²⁵, Ahyolu ⁵²⁶, Misivri ⁵²⁷, Gümülcine ⁵²⁸, Serfiçe ⁵²⁹ ve Pirlepe'yi ⁵³⁰ saymak mümkündür. Kâtib Çelebi'ye göre, Ahtabolu'dan 30 kantar kendir Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tahsis edilmişti ⁵³¹. Yine 1101 (1689-90) tarihli bir avâriz defterinde Ahyolu'na tâbi iki köyden sekiz hâne kendir için ocaklık ayrılmıştı ve senede 16 kantar kendir veriyorlardı ⁵³². Girid seferinin devam ettiği 1058 (1648) senesinde ise

lere kira ücreti olarak kantar başına 20 akçe ödenmesi emrediliyordu (MD.CIII, s.4/1, 72/7). 1107 (1695-6) senesinde ise, 4242 kantar kendir teline 1443 kuruş gemi kirası verildiği anlaşılmaktadır (MAD.2150, s.21).

⁵¹³ 25 Rebi'ülâhır 1108 (21 Kasım 1696) tarihinde Taşköprü ve İnebolu kadılarına gönderilen hükümde, kendi bölgelerinde ne kadar kendir teli varsa, tüccarlara sattırmayıp, kalyonlar için satın almaları emrediliyordu (MAD. 2150, s.145b).

⁵¹⁴ 1060 (1650)'da 1500 kantar (KK.72, s. 111), 1115 (1703)'de 700 kantar kendir satın alınıyordu (MAD. 5362, s.75).

⁵¹⁵ 1060 (1650)'da Kastamonu, Taşköprü, Küplü ve civarından kantarı 150 akçeden 1500 kantar kendir satın alınmıştı (MAD. 2787, s.101).

⁵¹⁶ Kâtib Çelebi, bu bölgeyi mikdar belirtmeksizin kendir için ocaklık olarak zikreder (*Tuhfetü'l-kibar*, vr.70b).

⁵¹⁷ 945 (1538) senesinde Taşköprü, Kastamonu, Bafra, Gerze, Amasya, Bayramlı, Giresun, Satılmış ve Erim kazalarından toplam 902, 72 kantar kendir alınmıştı (MAD.523, s.498).

⁵¹⁸ MAD.4688, s.155; MAD.7324, s.14; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵¹⁹ MAD.7179, s.111; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵²⁰ MAD.9825, s.79.

⁵²¹ MAD.6415, s.14.

⁵²² MAD.7179, s.111.

⁵²³ Kantarı 1000 akçe olan kendir teline 261.700 akçe ödenmekteydi (MAD.7324, s.14).

⁵²⁴ İzmir civarından satın alınacak 3000 kantar kendir teline masrafı, İzmir iskelesi mukataa gelirlerinden karşılanıyordu (MAD.4688, s.155).

⁵²⁵ MAD.7179, s.113; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵²⁶ 946 (1539-40)'da Ahyolu, Vize ve Aydos'dan toplam 341 kantar kendir alınmıştı (MAD.523, s.466). Rebi'ülevvel 980 (Temmuz 1572) tarihinde Ahyolu Kadısına gönderilen hükümde, inşa olunan gemilerden kalan 388 kantar kendirin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi isteniyordu (MD.XIX, 224/465).

⁵²⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵²⁸ Şa'ban 979 (Ocak 1572)'da Gümülcine Kadısına gönderilen bir hükümde 400 kantar kendir teli bükürüp yollaması emredilmişti (MD.X, s.116/184).

⁵²⁹ 946(1539-40)'da masrafı Selânik mukataasından karşılanmak üzere 130 kantar kendir tedarik ediliyordu (MAD.523, s.456-9).

⁵³⁰ 945(1538)'de Pirlepe kazasından 615 kantar kendir alınıyordu (MAD.523, s.474).

⁵³¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵³² MAD.9480, s.139.

Ahtabolu, Selânik, İzmir ve Kuşadası'ndan toplam 10.000 kantar kendir teli alınmıştı ⁵³³.

14. Resen

Bu kelime, ip, urgan ve halat mânâlarına gelir ⁵³⁴. Bir kadirgada çarmıh, abli, yalkı kazı, üçürdek, bradone ve tartıla adı verilen halatlar bulunmaktaydı ⁵³⁵.

Geminin ana direklerini ve gabya çubuklarını yandan tutan kalın halatlara çarmıh ⁵³⁶, rüzgâr almak için yelkeni çekmeye, ya da indirmeye yarayan ipe abli ⁵³⁷, yelkeni rüzgâra göre idare etmeye yarayan halata yalkı ⁵³⁸, bazı yelken ve serenleri veya bayrağı yerine çeken halata üçürdek ⁵³⁹ adı verilir. Bu sonuncu, ayrıca yatay ve eğri serenlerle yan yelkenlerini yerlerine kaldırmakta kullanılırdı ⁵⁴⁰. Bradone ise, çubukları yan taraflarından kış tarafa eğik olarak tutan halatlardır ⁵⁴¹.

Bu halatlardan üçürdek ve bradone olanları dörder kantardır. Diğer halatlar daha incedir ⁵⁴². Her kadirgaya verilmesi lüzûmlu beş lengere bağlanması gereken beş gomana halatının ağırlıkları ise 7-9 kantar arasında değişmekteydi ⁵⁴³. Bunlardan başka demir turnağına bağlanacak üçer kantarlık dört kaynak halatı, yine gemiyi karaya bağlamak için herbiri dört kantarlık dört halat daha gerekmektedir ⁵⁴⁴. İnşa edilecek kadirgalara verilen halat miktarı ile ilgili hükümler, XVII. asırda bir kadirga için 100-120 kantar halata ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1058 (1648)'de Sinop'da inşa olunan dört kadirga için 480 kantar halat istenmişti ⁵⁴⁵. 1084 (1673-74)'de de miktar aynıydı ⁵⁴⁶. Ancak,

⁵³³ MAD.7179, s.113.

⁵³⁴ Orhan Şaik Gökyay, "Risale-i Mimariyye-Mimar Mehmet Ağa-Eserleri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s.210; Muallim Nâci, *Lügat-ı Nâci*, İstanbul 1978, (upkibasım), s.437.

⁵³⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a-b.

⁵³⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), sözlük, s.301. Gürçay, *Gemici Dili* (s.103)'inde "çarmık" şeklinde geçmektedir.

⁵³⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), sözlük, s.295; *Lingua Franca*, s.483-4, mad.734. Bir diğer izahı, yarım serenleri iki yana, yani sancak ve iskeleye bağlamak, yahud ortaya alarak sabit kılmak için seren cundalarından sancak ve iskelelere alınan donanımlardır ki, bunlar birer kamçı palangasına bağlıdır (Gürçay, *Gemici Dili*, s.1).

⁵³⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), sözlük, s.338.

⁵³⁹ *Aynı eser* s.336.

⁵⁴⁰ Gürçay, *Gemici Dili* (s.111)'nde kelime "Çördek" olarak geçmektedir.

⁵⁴¹ *Lingua Franca*, s.95-6, mad.78; Gürçay, *Gemici Dili*, s.318, "Patrisia" mad.

⁵⁴² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵⁴³ *Aynı yer*.

⁵⁴⁴ *Aynı yer*.

⁵⁴⁵ Samsun Kâdisına ve kendir toplamaya memur olan Ahmed Ağa'ya gönderilen 19 Ramazan 1058 (7 Ekim 1648) tarihli hükümde, Sinop'da inşa olunan dört kadirgaya kanunları gereğince 120'şer kantardan 480 kantar halat vermeleri emrediliyordu (MAD.7179, s.113).

⁵⁴⁶ MAD.9837, s.146.

1067 (1656-57)'de, yine Karadeniz'de inşa edilen 18 kadirgaya 1800 kantar halat verilmesi için emir gönderilmesinden miktarın kadirga başına 100 kantar olarak tesbit edildiği anlaşılmaktadır ⁵⁴⁷. Mavna ile baştardanın lengurtalarına 15'er kantar, çengellerine ise 12'şer kantar halat veriliyordu ⁵⁴⁸.

Bu halatlar, kendirden imâl edildikleri için, Tersâne-i Âmire'nin kendir ocaklığı olan Samsun ve havâlisini halat temin edilen yerlerin başında sayabılıriz ⁵⁴⁹. Kendirden imâl edilen halatlar, halat bükücüler tarafından çeşidlerine göre hazırlanıyor ve devlet imâlâtta çürük halat kullanılmaması husûsunda titiz davranıyordu ⁵⁵⁰. Halatların toplanması işi "kendir müfettişi", "kendir emini" veya o yerin "kadı"sına havâle olunuyordu. Meselâ, Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571)'da 100 kadirgaya yetecek halatın temini kendir müfettişi ile kendir eminine ⁵⁵¹, 1022 (1613) ⁵⁵², 1056 (1646) ⁵⁵³ ve 1058 (1648)'de ⁵⁵⁴ Samsun Kadısı ile Kendir Eminine; 1061 (1651)'de 400 kantar ⁵⁵⁵, 1066 (1665-6)'da 5000 kantar ⁵⁵⁶ halat temini de yine kendir emini ile civar kadılara, kethudâ yerlerine ve yeniçeri serdarlarına havâle edilmişti.

Toplanan halatlar da, kadılar marifetiyle gemilere yükletilip, İstanbul'a naklediliyordu. Nitekim, Tersâne-i Âmire'ye halat temin eden ikinci önemli merkez olan İzmir civarında Tire'de donanma için hazırlanan halatlar, Tire kadısı tarafından İzmir'e sevk ile gemilere yüklenip İstanbul'a yollanıyordu ⁵⁵⁷.

İzmir bölgesinden temin edilen ip çeşidi ise, "resen-i Tire" ve "resen-i gügen" olarak adlandırılıyordu. XVII. yüzyılda giderleri Aydın ve Saruhan

⁵⁴⁷ MAD.2505, s.122.

⁵⁴⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁵⁴⁹ MD.LXXX, s. 126/324; MD.XCI, s. 156/504; KK.72, s.148; MAD.9837, s.64; MD.CIII, s. 4/2, 72/7. Ayrıca bk.Kendir bahsi.

⁵⁵⁰ Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103(29 Ocak-8 Şubat 1692) tarihinde Samsun Kadısı, Kendir Eminini, A'yan-ı Vilâyet ve İş Erlerine gönderilen hüküm: MD.CIII, s.4/2. 3 Ramazan 981(27 Aralık 1573) tarihinde Samsun Kendir Eminine gönderilen bir hükümde çürük ve yaramaz kendirden halat yapılmaması emrediliyordu (MD.XXIII, s. 216/458).

⁵⁵¹ Muharrem 979(Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Kendir Müfettişine ve Eminine gönderilen hüküm: MD.XVI, 85/168.

⁵⁵² Zilhicce 1022(Ocak 1614) tarihli Canik Kendir Eminine gönderilen hüküm: MD.LXXX, s. 126/324.

⁵⁵³ Zilhicce 1056(Ocak 1647)'da Samsun ve civarındaki kadılarla kendir eminine gönderilen hükümde, Girid seferi münasebetiyle İğriboz'da kışlayacak gemilerin ihtiyacı olan halatların sür'atle yollanması emrediliyordu (MD.XCI, s.156/504).

⁵⁵⁴ 19 Ramazan 1058(7 Ekim 1648) tarihiyle Samsun Kadısına ve kendir emini Ahmed Ağa'ya gönderilen hüküm: MAD. 7179, s.113.

⁵⁵⁵ 8 Safer 1061(31 Ocak 1651)'de Samsun Kendir Eminine konuyla alakalı hüküm gönderilmişti (KK.72, s.148).

⁵⁵⁶ 26 Cemâziyelâhır 1066 (21 Nisan 1656)'da Sinop, Samsun ve Ünye kadılarına, kethûda yerlerine, halat toplamaya memur olan Ahmed Ağa'ya ve Yeniçeri serdarlarına hitâben yazılan bir emirde maktû olan 5000 kantar halatın gönderilmesi isteniyordu (MAD.9837, s.64).

⁵⁵⁷ Ramazan 979(Ocak 1572) tarihinde (MD.X, s. 219-220/333) ve Ramazan 981(Ocak 1574)'de (MD.XXIII, s. 233/493) Tire Kadısına hüküm gönderilmişti.

muhasıllığı gelirlerinden karşılanmak üzere senede 10.000 aded resen-i Tire ve 10.000 aded resen-i gügen alındığı görülmektedir ⁵⁵⁸. Bir kadirgaya ise, mühimmât olarak 80 aded resen-i Tire ve 45 aded resen-i gügen verilmekteydi ⁵⁵⁹. 1042 (1632-33) senesinde İzmir havâlisinden satın alınıp Tersâne-i Âmire'ye nakledilen resenlerin maliyeti konusunda bir fikir vermek üzere şu bilgileri zikredebiliriz ⁵⁶⁰.

Tablo XXXV : İzmir Havâlisinden Temin Edilen Resenlerin Mikdar, Fiat ve Maliyeti

<i>resen çeşidi</i>	<i>aded</i>	<i>birim fiatı</i>	
resen-i Tire	1901	17 akçe	
resen-i Tire	9567	15 "	
resen-i gügen	3200	38 "	
<i>Yekûn</i>	<i>11.468</i>		<i>297.422 akçe</i>
Mahzen kirası		4365 akçe	
Katırlara ödenen kira		7800 "	
İzmir'den T.Â.'ye gemi navlunu		6500 "	
Mühimmat kâtibinin ücreti		1800 "	
Hammâliye ve diğer masraflar		7280 "	
<i>Yekûn</i>			<i>27.745 akçe</i>
Toplam			325.167 akçe
<i>Gelirler</i>	<i>316.666 akçe</i>		
<i>Giderler</i>	<i>325.167 "</i>		
<i>Borç</i>	<i>8.501 "</i>		

Tablo XXXV'de görüldüğü gibi, 1 Zilhicce 1042(9 Haziran 1633) tarihli resen muhasebesine göre, İzmir dolaylarından alınan 11.468 aded resen-i Tire ve 3200 aded resen-i gügen'e 297.422 akçe ödenmiş, 27.745 akçe tutan mahzen kirası, nakliye, kâtib ücreti, hammâliye ve diğer masraflarla birlikte toplam 325.167 akçe harcanmıştı. Giderleri Gediz mukataa gelirlerinden karşılanan bu resenler için ise, 316.666 akçe ayrıldığından 8501 akçe açık kalmıştı.

Halat tedarik edilen diğer bir yer Gümülcine idi. 979 (1572)'da Gümülcine'de bükülen organlar,zâyi olmalarının önlenmesi maksadıyla üstüğü ile sarılarak ihtiyaç olan yerlere ve gemilere sevkediliyordu ⁵⁶¹.

⁵⁵⁸ 1052/1642 (MAD.6415, s.14) ve 1057/1647 (MAD.7179, s.111) senelerinde zikredilen mikdarda resenler isteniyordu.

⁵⁵⁹ 1084(1673-4) senesine ait kadirga mühimmât listesindeki mikdardır (MAD.2505, s.122).

⁵⁶⁰ MAD.749, s.74.

⁵⁶¹ Gümülcine Kadısına ve nezâret hizmetinde olan Sinan Çavuş'a gönderilen Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli hükümde, Yeniada'da yapılan gemilere lüzumlu organların hazırlatılıp gönderilmesi bildiriliyordu (MD.X, s. 214-5/324). Gümülcine'de imâl edilen lenger organlarının 70 ve 80'er kulaç olması, Şaban 979(Ocak 1572)'da nâzır Sinan Çavuş'a gönderilen hükümde emredilmekteydi (MD.XVIII, s. 107/239).

Bu bölgelerden başka, tüccardan da halat satın alınmaktaydı. Tire, gügen ve ıflamur reseninden mâdâ, herbiri ayrı ayrı sola kıvrılan üç halat telinin bir araya getirilip sağa bükülmesiyle elde edilen “isparçine”⁵⁶², geminin ana direkleri üzerine sürülen ikinci ve üçüncü direklerde kullanılan “çubuk”⁵⁶³, bir gemiyi, karaya bağlamak için baş ve kış omuzluklarından, doğrusunda bulunan kolonalar (babalara) bağlayan palamarlar için kullanılan “koltuk”⁵⁶⁴ ve denizin derinliğinin ölçülmesine yarayan kurşuna bağlı, üzeri taksimatlı ince halat mânâsına gelen “iskandil”⁵⁶⁵ reseni, tüccardan satın alınan resenler arasındaydı.

Tersâne-i Âmire ihtiyaçları için yeni olarak alınanlardan başka, artık kullanılmaz hale gelmişlerin çözülüp yeniden bükülmesiyle de halat yapıyordu. Bu iş için ise Tersâne-i Âmire zindanında bulunan esir ve mücrimlerden faydalanıyordu. Ancak yaptırılan iş karşılığında, çalıştırılan esir ve mücrimlere muayyen bir gündelik ödeniyordu. Meselâ, 1087(1677)’de bu iş karşılığında ödenen günlük ücret 10 akçe idi⁵⁶⁶.

15. İspavlu (İspagula)

Yelken ve benzerlerini dikmek için kullanılan sağlam iplik veya sicime verilen ad olan ispavlu⁵⁶⁷, Tersâne-i Âmire mühimmatı arasında, Mısır’dan ocaklık olarak temin edilen malzemelerdendir. Çeşitli tarihlerde Mısır’dan istenilen ispavlu miktarında farklılık olmasına bakılırsa, ocaklık miktarının sâbit olmayıp ihtiyaca göre değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim, 999(1591)’da 150 kantar ispavlu gönderilmesi istendiği⁵⁶⁸ halde, XVII. asrın ortalarında bu miktarın bir süre (1052-1077/1642-1667) 40 kantar⁵⁶⁹ olarak aynı kaldığı; 1078(1667-68)’de ise, 100 kantar olarak tesbit edildiği görülmektedir⁵⁷⁰.

⁵⁶² *Lingua Franca*, s.576-7, mad.850; Gürçay, *Gemici Dili*, s.303, “Mürnel” maddesi. 11 Muharrem 1113 (18 Haziran 1701)’de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Emni Vekiline gönderilen bir emirde, 130 kulaçlık bir kangal isparçine halatı hazırlatılıp gönderilmesi emrediliyordu (MAD.4879, s.62).

⁵⁶³ Gürçay, *Gemici Dili*, s.111.

⁵⁶⁴ Gürçay, *Gemici Dili*, s.253.

⁵⁶⁵ Gürçay, *Gemici Dili*, s.206 “İskandil” mad.ve s.340 “Savlo” mad.

⁵⁶⁶ 28 Şevval 1087(3 Ocak 1677) tarihli emr-i şerif: MAD.4043, s.193.

⁵⁶⁷ *Lingua Franca*, s.412, mad.614.

⁵⁶⁸ Cemâziyelevvel 999 (Mart 1591) tarihiyle Mısır Beylerbeyisi Üveys Paşa ve Defterdar’a gönderilen hükümde donanma için lüzumlu bezir yağı ve üstüğü ile birlikte ispavlunun da tedarik edilmesi emrediliyordu (MD.LXVII, s. 88/227).

⁵⁶⁹ 1052/1651-2 (MAD.6415, s.11), 1057/1647 (MAD.7179,s.110), 1061/1651 (MAD.1815, s.124), 1064/1654 (MAD.4688, s.26-7), 1065/1655 (MAD.4713, s.82), 1069/1658-9 (MAD.4880, s.87), 1071/1660-1 (MAD.22249, s.240; Barkan, 1070-1071, s.336) ve 1077/1666-7 (MAD.95, s.25) senelerinde miktar aynı idi.

⁵⁷⁰ 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175).

Çeşidli gemi cinslerinin ihtiyacı olan ispavlu mikdarı da farklı idi. Bu mikdar, kapudâne-i hümayûn için 199 kıyye⁵⁷¹, riyâle için 115 kıyye⁵⁷², kadirğa için 11,5 kıyye⁵⁷³, kalyata için ise 5 kıyye⁵⁷⁴ olarak tesbit edilmişti.

16. Üstüğü

Keten, kenevir veya bozuk halat parçalarından elde edilen üstüğü, ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık ve gemi teknelerinin aralıklarını su geçirmemesi için doldurmak üzere kullanılırdı⁵⁷⁵.

Yeni yapılan bir geminin ilk kalafatında 12 kantar üstüğü sarfedilirdi⁵⁷⁶. Gemiler seferde iken de kalafat edildiklerinden bir kapudâne-i hümayûna 165,5 kantar⁵⁷⁷, riyâleye 107,5 kantar⁵⁷⁸, kadirğaya 20 kantar⁵⁷⁹, kalyataya 3 kantar⁵⁸⁰ ve fırkateye 1,5 kantar⁵⁸¹ üstüğü verilmekteydi.

XVI. yüzyılda, üstüğünün temin edildiği yerler arasında Kocaeli sancağına bağlı bazı kazaları sayabiliriz. İznik, Şile ve Kandıra'dan 946 (1539)'da 76 kantar⁵⁸², 973(1565-66)'de 100 kantar üstüğü satın alınmıştı⁵⁸³.

Karadeniz bölgesindeki Sinop, Küre⁵⁸⁴, Bendereği, Yedidivan, Onikidivan, Amasra, Aşağı Hızırbeyli ve Yukarı Hızırbeyli⁵⁸⁵ kazalarından da üstüğü tedarik edilebilmekteydi.

Rumeli'den üstüğü alınan kazalar ise, Karaferye, Serfiçe, Yenice-i Vardar, Florine, Üsküb, Pirlepe, Manastır, Köprülü, Ohri, Görice, Harpuşte, Kesriye⁵⁸⁶ ve Gümölcine⁵⁸⁷ idi.

⁵⁷¹ 1109/1697-8 (MAD.15658, s.29).

⁵⁷² Aynı yer.

⁵⁷³ 1084/1673-4 (MAD.2505, s.122).

⁵⁷⁴ 1109/1697-8 (MAD.7915, s.172).

⁵⁷⁵ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.336; Gürçay, *Gemici Dili*, s.397; *Lingua Franca*, s.577-8, mad.852; Kütükoğlu, *Narh 1640*, s.365.

⁵⁷⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

⁵⁷⁷ 1109 (1697-8) senesinde bir kapudâne-i hümayûna yedeği ile birlikte 3967 lodra beyaz, 3315 lodra siyah üstüğü veriliyordu (MAD.15658, s.29).

⁵⁷⁸ 1109 (1697-8)'da riyâle kalyonuna 3585 lodra beyaz, 1150 lodra siyah üstüğü veriliyordu (MAD.15658, s.29). 1101 (1689-90)'de ise, kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına yağlanmak üzere verilen üstüğü mikdarı 8 kantar, diğerlerine 6 kantar idi (MAD.7915, s.16-18).

⁵⁷⁹ 1084 (1673-4) senesine ait bir kadirğaya verilecek mühimmât listesinde üstüğü mikdarı 20 kantardır (MAD.2505, s.122).

⁵⁸⁰ 1109/1697-8 (MAD.7915, s.172).

⁵⁸¹ Aynı yer.

⁵⁸² Ancak bu mikdarın 50 kantarı toplanabilmiştir (MAD.523, s.381).

⁵⁸³ Rebî'ülâhır 973(Kasım 1565) tarihinde Üsküdar, Şile, Kandıra, Akyazı ve Taşköprü kadirğalarına gönderilen hükümde, hassa at gemileri için 100 kantar üstüğü "narh-ı rûzî" ile temin etmeleri emredilmekteydi (MD.V, 210/525).

⁵⁸⁴ 946(1539-40) senesinde bu bölgeden 166 kantar üstüğü alınmıştı (MAD.523, s.378).

⁵⁸⁵ 946(1539-40) senesinde bu bölgeden 360 kantar üstüğü alınmıştı (MAD.523, s.380).

⁵⁸⁶ 946-7(1539-41) senesinde toplam 1870 kantar üstüğü temin edilmişti (MAD.523, s.376-7, 379).

⁵⁸⁷ Şa'ban 979(Ocak 1572)'da Gümölcine Kadısına yazılan hükümde 50 kantar üstüğünün sevki istenmekteydi (MD.X, s. 116/184).

Tersâne-i Âmire'ye devamlı üstüğü veren diğer bölge de Mısır'dı⁵⁸⁸. XVII. yüzyılda Mısır'dan 1000 kantar üstüğünün ocaklık olarak tayin edildiğini avâriz defterlerinden öğrenmekteyiz⁵⁸⁹. Mısır'dan yollanan üstüğü İskenderiye ve Reşid limanlarında diğer mühimmât ile birlikte gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı⁵⁹⁰. Üstüğü temin edilen bir başka bölge Trabzon idi. İhtiyaç halinde Trabzon gümrük emini vasıtasıyla masrafları Trabzon gümrüğünden ödenmek üzere üstüğü satın alınıyordu⁵⁹¹. Nitekim, 1107 (1695-6)⁵⁹² ve 1108 (1696-7)⁵⁹³ senelerinde 500'er kantar, 1109 (1697-98)'da 840 kantar⁵⁹⁴ üstüğü Trabzon'dan tedarik edilmişti.

Üstüğü fiyatlarına gelince, bu konuda Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerindeki üstüğü alımıyla alâkalı kayıtlardan bazı yıllara ait fiyatların tesbiti mümkün olmaktadır. Asrın sonlarına doğru fiyatı giderek artan üstüğünün kantarı 993 (1585)'de 156 ve 176 akçe⁵⁹⁵, 1031 (1621-22)'de 220 ve 264 akçe⁵⁹⁶, 1054 (1644)'de 308 akçe⁵⁹⁷, 1107 (1695-96)'de 300 akçe⁵⁹⁸ idi. Üstüğünün beyaz ve siyahı arasında da iki misli fark görülmektedir. Nitekim, 1110 (1698-99)'da beyaz üstüğünün kantarı 264 akçe, siyah üstüğünün ise 528 akçe idi⁵⁹⁹.

B. Gemi Techîzinde Kullanılan Malzemeler

1. Kürek

Osmanlı donanmasındaki çekdiri nevinden gemileri yürütmek için her birinin büyüklüklerine göre yapılmış, bir ucu enli ve yassı, diğer ucu sap biçimindeki gönderlere kürek deniliyordu⁶⁰⁰. Gemilerin büyüklüklerine göre küreğe

⁵⁸⁸ Ramazan 992(Eylül 1584) tarihiyle Mısır Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümde 2000 kantar (MD.LIII, s. 153/448), Cemâziyelevvel 999(Mart 1591)'da Mısır Beylerbeyisi Üveys Paşa'ya gönderilen hükümde ise, 3000 kantar (MD.LXVII, s. 88/227) üstüğü hazırlatarak yollaması isteniyordu.

⁵⁸⁹ 1052/1642 (MAD.6415, s.11), 1057/1647 (MAD.7179, s.110), 1061/1651 (MAD.1815, s.124), 1064/1654 (MAD.4688, s.26-7), 1071/1660-1 (MAD.22249, s.240; Barkan, 1070-1071, s.336), 1077/1666 (MAD.95, s.25), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175) senelerinde bu miktarın aynen istendiği görülmektedir.

⁵⁹⁰ 1064(1654)'de Mısır'dan Tersâne-i Âmire'ye üstüğü ile birlikte ispaglu, kirpas ve bezir yağı taşımak için nakliye işlerinde 77 gemi kullanılmıştı (MAD.4688, s.26-7).

⁵⁹¹ MAD.2150, s.28; İE-Bah.nr.553.

⁵⁹² MAD.2150, s.28.

⁵⁹³ İE-Bah.nr.553.

⁵⁹⁴ MAD.2758, s.116; İE-Bah.nr.863.

⁵⁹⁵ MAD.852, s.11.

⁵⁹⁶ MAD.2917, s.22.

⁵⁹⁷ MAD.1572, s.12.

⁵⁹⁸ MAD.2150, s.28.

⁵⁹⁹ KK.5657, s.5.

⁶⁰⁰ Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.84.

olan ihtiyaç da değişiyordu. XVII. yüzyılda bir kadirgada 49⁶⁰¹ baştardada 52 veya 72⁶⁰², mavnada 52 kürek⁶⁰³ bulunuyordu. Diğer gemilerin kürekleri de aynı şekilde sahip oldukları oturak sayısına göre değişiyordu⁶⁰⁴.

Donanma her sene sefere çıktığından Tersâne-i Âmire'nin küreğe olan ihtiyacı devamlı idi. Kürek, ekseriyetle kereste ve bilhassa gürgen ağacı⁶⁰⁵ bulunan yerlerden ocaklık olarak temin ediliyordu. Bu yerleri İznikmid civarı, Karasu, Gemlik ve Pınarhisarı olarak sıralamak mümkündür.

Tıpkı kerestede olduğu gibi İznikmid civarı Karamürsel, Yalakâbâd, İznik ve Pazarköy kazaları, avâzırları mukabilinde her sene istenen baştarda ve kadirga küreğini hazırlamakla mükellef idiler. Nitekim, 1088(1677) senesine kadar bu kazalar 441 adet baştarda için, 1997 adet kadirga için olmak üzere toplam 2438 adet küreği ocaklık olarak vermişlerdi⁶⁰⁶.

Ocaklık kürek de, kerestede olduğu gibi, her kazanın gücüne göre, akçe olarak tevzi ediliyordu. Meselâ, 1088 (1677)'e kadar, Karamürsel'den 23.500, Yalakâbâd'dan 20.315, İznik'den 14.250 ve Pazarköy'den 9.500 akçelik olmak üzere toplam 67.565 akçelik küreğin kesim ve nakli istenmişti⁶⁰⁷. Ancak, 1088-1104 (1677-1693) arasında istenen kürek miktarında az da olsa bir azalma görülmektedir. Bu dönemde 64.365 akçelik 426 adet baştarda, 1893 adet kadirga küreği ocaklık tayin edildi⁶⁰⁸. 1108 (1696-97) senesinde ise, yeni yapılan kereste ve kürek tahriri sonunda 67.115 akçelik 556 baştarda, 1960 kadirga küreği olmak üzere toplam 2516 küreğin ocaklık olarak istendiği tesbit edilmektedir⁶⁰⁹.

⁶⁰¹ Bir kadirga 25 oturaklı idi. Oturağın her iki yanında birer kürek bulunduğundan 50 kürek olması gerekmektedir. Ancak, küreklerden birinin yeri ocak olarak kullanıldığından bir kürek eksiktir. Bir kadirgaya takılan küreklerden başka, 25 de yedek kürek verilirdi ki, bunlar da anbarda muhafaza edilirdi (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a-b,70a). 1084 (1673-4)'de bir kadirgaya verilen yedek kürek sayısı 15 idi (*MAD*.2505, s.122).

⁶⁰² Bir baştarda 26-36 oturaklı olduğu için takılacak kürek sayısı da ona göre değişiyordu (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b).

⁶⁰³ Bir mavnada 26 oturak vardı (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b).

⁶⁰⁴ Gemi çeşitleri ve oturak sayıları hakkında bk.İkinci Bölüm, "Tersâne-i Âmire'de İnşa Edilen Gemi Çeşitleri" kısmı.

⁶⁰⁵ Muharrem 976 (Haziran-Temmuz 1568)'da Bursa Beyine ve Lefke Kadısına gönderilen hükümde, kürek yapımı için en uygun ağacın gürgen ağacı olduğu (*MD*.VII, 645/1795), 26 Zilkâde 1018 (20 Şubat 1610)'de Yalakâbâd Kadısına gönderilen hükümde de kara gürgenden dahi kürek olamayacağı (*MD*.LXXVIII, s. 391/1005) bildiriliyordu.

⁶⁰⁶ Meselâ, 1067/1656-7 (*MAD*.3810, s.90), 1071/1660-1 (*MAD*. 22249, s.241; Barkan, 1070-1071, s.336), 1082/1671-2 (*MAD*.4971, s.91; *MAD*.2790, vr.46b), 1087/1676-7 (*MAD*.3838, s.91; KK.2674, s.130). Ancak, 1022(1613)'de 2000 olan bu miktar (*MAD*.7898, s.42), 1078(1667-8)'de 2400'e kadar çıkmıştı (*MAD*.4026, s.175).

⁶⁰⁷ Not 606'da göst. yerler.

⁶⁰⁸ 1088/1677 (*MAD*.3841, s.99), 1098/1687 (*MAD*.3839, s.57), 1100/1688-9 (*MAD*.2465, s.158), 1104/1692-3 (KK.2475, s.77).

⁶⁰⁹ KK.5655, s.2-3,38.

Kürekerin kesme ve nakil ücretleri de cinslerine göre değişmekteydi. Ocaklık bölgede bir baştarda küreği için 40, kadirga küreği için de 25 akçe kesme ve nakletme ücreti alınmaktaydı⁶¹⁰. Ocaklık kürek için ödenecek ücret, Kocaeli livasına ait zahire iştirası bedeli gelirlerinden tahsis ediliyordu. Meselâ, 1100(1688-89) senesinde 2319 adet kürek için ödenmesi gereken 64.365 akçenin Tersâne-i Âmire Emîni vasıtasıyla Kocaeli zahire iştirası bedeli gelirlerinden ödenmesi istenmişti⁶¹¹.

Ocaklık küreğin vaktinde teslim edilmemesi veya eksik gönderilmesi halinde ilgili kazâların kadılarına yollanan hükümlerle de meselenin önemine dikkat çekilmekte ve kürekerin en kısa zamanda yetiştirilmesi emredilmekteydi⁶¹². İznikmid'deki ocaklık küreğin kesim ve nakli vazifesi, aynı zamanda kereste emîni olanların mes'ûliyeti altında idi⁶¹³. Kürek de kereste gibi, kesim işleri tamamlandıktan sonra iskelelere nakledilmekte ve oradan gemilerle Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı⁶¹⁴.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Karasu reâyâsı, avânzırları karşılığında her sene Tersâne-i Âmire'ye 550 adet kürek vermek üzere ocaklık tayin edilmişti. 1027-1052 (1618-1642) yılları arasında 550 olan bu mikdarın⁶¹⁵ 1054 (1644) senesinde 1100'e yükseltildiğini görmekteyiz⁶¹⁶ki, Girid harbinin 1055 (1645)'de başladığı düşünülürse, bu artışın sebebi kolayca anlaşılmaktadır.

Gemlik'in hangi tarihlerde ve ne mikdarda kürek için ocaklık tayin edildiği kesin olarak tesbit edilememekle beraber, 1059(1649) tarihli avâz defterinde Gemlik kazasına bağlı altı köyden 99 hanenin kürek vermek üzere ocaklık yazıldığı görülmektedir⁶¹⁷.

Pınarhisarı ve civarı⁶¹⁸, Tersâne-i Âmire'ye her sene 1000 kadirga küreği vermek üzere ocaklık idi⁶¹⁹. Ancak, bazen kürek yerine bedeli Tersâne-i Âmire

⁶¹⁰ MAD.7898, s.42; MAD.3810, s.90; MAD.4971, s.91; MAD.2790, vr.46b; MAD.3830, s.91; MAD.3841, s.99; MAD.2465, s.158; KK.5655, s.2-3.

⁶¹¹ MAD.2465, s.158.

⁶¹² Şevval 1073 (Mayıs 1663)'de İznikmid Kereste Eminine (MD.XCIV, s. 9/45), 29 Receb 1104(5 Nisan 1693)'de Yalakâbâd, Pazarköyü ve Karamürsel kadılarına (KK.2475, s.77), Rebî'ülevvel 1107 (Ekim 1695)'de İznikmid Kadısına ve Mütessellimine (MD.CVIII, s. 108/3) gönderilen hükümler bu mealdedir.

⁶¹³ 1073(1662-3) senesinde İznikmid Kereste Emîni ile kürek emîni aynı kişi idi. Bu senede kürek emîni olan Halil Ağa'ya İznikmid civarlarından iskeleye kürek nakli için 66.000 akçe ödenmişti (MAD.4951, s.29).

⁶¹⁴ İznikmid civarındaki ocaklık kürek, İznikmid ve Kazıklı iskelelerine getirilmekteydi (MAD.8481, s.154; KK.2475, s.77).

⁶¹⁵ 6 Cemâziyelâhır 1052(1 Eylül 1642) tarihli şerh: KK.2587, s.43.

⁶¹⁶ MAD.1709, s.26. Mikdarı belirtilmeksizin Karasu'nun kürek için ocaklık olduğu, Şevval 1103(Haziran 1692) tarihli Karasu Kadısına gönderilen hükümde de ifade edilmektedir (MD.CIII, s.17/1).

⁶¹⁷ KK.2616, s.43.

⁶¹⁸ Kürek isteği ile ilgili bir hükümde, Pınarhisarı ile birlikte Yenice, Manastır, Pınariye, Midye, Çirmen, Üsküb, Tepe, Kurd ve Hisarcık kazaları da kaydedilmiştir (KK.2710, s.17)

⁶¹⁹ Avâz defterlerinde 1060(1650) tarihinden itibaren rastladığımız Pınarhisarı'na ait ocaklık kürek mikdarı 1097(1686) tarihlerine kadar aynı olarak devam etmiştir. 1060/1650 (MAD.2787,s.89,

masraflarına sarfedilmek üzere toplanmaktaydı. Pınarhisarı'nda bir kadirga küreğinin ücreti 120 akçe hesab edilerek 1000 kürek için 120.000 akçe tahsil edilmekteydi⁶²⁰. Kürek temininde yapılan masraflar Tersâne-i Âmire'den gönderilen mübâşir vasıtasıyla sahiblerine dağıtılırdı⁶²¹.

Ocaklık olarak temin edilen kürekten ayrı olarak, Üsküdar, Gebze, Şile ve Taşköprü'den de ihtiyaç halinde kürek isteniyordu. Nitekim, 1104 (1693) senesinde tanesi 40 akçeye olmak üzere 300 adedi Gebze'den, 300 adedi Şile'den ve 400 adedi de Taşköprü'den toplam 1000 adet kürek teminine ihtiyaç duyulmuştu⁶²². 1106 (1695)'da ise yeni inşa olunan 100 firkate için Üsküdar civarındaki korulardan 3000 kürek kestirilmişti⁶²³. Üsküdar civarındaki korulardan kesilen kürekler, İnehacı iskelesine getirildikten sonra Tersâne-i Âmire'ye naklediliyordu. Mesela, 1106 (1695)'da Gebze, Taşköprü ve Şile reâyâsı, hazırlanan 3000 küreği her arabaya dört kürek koymak sûretiyle İnehacı iskelesine taşımışlar ve araba başına 45'er akçe ücret almışlardı⁶²⁴.

Bu bölgelerden başka, Golos⁶²⁵, Amasra⁶²⁶ ve Ahyolu'dan⁶²⁷ da kürek istenerek ihtiyaç karşılanmaya çalışılmaktaydı.

Kürek fiyatları hakkında bir fikir vermek üzere 1110 (1698-1699) senesindeki bazı gemi çeşidlerine ait kürek fiyatlarını zikredebiliriz⁶²⁸.

1066/1655-6 (*MAD.*4713, s.83; *MAD.*9837, s.50,88), 1070/1659-60 (*MAD.*7591, s.22), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.241; Barkan, 1070-1071, s.336), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175), 1087/1676 (*KK.*2674, s.130; *MAD.*3830, s.87), 1097/1686 (*KK.*2710, s.17).

⁶²⁰ 1100 (1688-9) tarihinden itibaren bedel toplandığı görülmektedir (*MAD.*2465, s.204; *MAD.*9480, s.138; *MAD.*2987, s.129).

⁶²¹ Gurre-i Rebi'ülâhır 1070(16 Aralık 1659)'de Pınarhisarı Kadısına (*MAD.*7591, s.22), 12 Cemâziyelâhır 1087 (22 Ağustos 1676)'de Yalakâbâd, Pazarköyü, Karamürsel, İzmit Kadılarına 13 Cemâziyelâhır 1087(23 Ağustos 1676)'de Pınarhisarı Kadısına (*KK.*2674, s.130) ve 27 Safer 1097(23 Ocak 1686)'de Pınarhisarı, Yenice, Manastır, Midye, Çirmen, Üsküb, Hisarcık ve civarı kadılara (*KK.*2710, s.17) gönderilen hükümlerde, kürek için ödenecek ücretlerin mübâşir tarafından dağıtılacağı bildiriliyordu.

⁶²² 13 Rebi'ülevvel 1104 (22 Aralık 1692) tarihiyle Gebze, Şile ve Taşköprü nâiblerine gönderilen hüküm: *KK.*2475, s.49.

⁶²³ 9 Rebi'ülâhır 1106 (27 Kasım 1694)'da Üsküdar Kadısına (*KK.*2475, s.134) ve Cemâziyelevvel 1106(Aralık 1694)'da Üsküdar Kadısına ve Taşköprü Nâibine (*MD.*CIII, s. 80/7) gönderilen hükümlerde bu husûs ifade edilmektedir.

⁶²⁴ 9 Rebi'ülâhır 1106(27 Kasım 1694) tarihiyle Üsküdar Kadısına gönderilen hüküm: *KK.*2475, s.134.

⁶²⁵ Cemâziyelâhır 973(Aralık 1565) tarihiyle Golos Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*V, s. 238/614; Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.453.

⁶²⁶ 28 Şa'ban 1056 (9 Ekim 1646)'da Amasra kadısına ve Bartın'da gemi inşasına memur olan Osman Ağa'ya yazılan bir hükümde, kadirgalar için Amasra'dan kesilen 700 küreğin geciktirilmeden gönderilmesi isteniyordu (*MAD.*7528, s.121).

⁶²⁷ Rebi'ülâhır 972(Kasım 1564)'de Cezâir-i Garb Beylerbeyisi Turgud Paşa'nın ihtiyacı olan 1500 küreğin derhal yollanması için Ahyolu Kadısına hüküm gönderilmişti(*MD.*VI, 174/373).

⁶²⁸ *KK.*5657, s.15.

Tablo XXXVI. 1110 (1698-9) Senesinde Kürek Fiatları

<i>kürek çeşidi</i>	<i>fiatı</i>
fırkate küreği	150 akçe
işkampoye küreği	65 "
üstüaçık küreği	55 "
kancabaş küreği	50 "
kalyon sandalı küreği	50 "
kalyata sandalı küreği	45 "
filuka küreği	45 "
Tersâne kayıkları küreği	45 "

2. Lenger

Gemilerin demirlemesi için kullanılan ve halatla denize bırakılan ağır demirlere "lenger" adı verilir⁶²⁹.

Ham demirden çeşitli şekillerde yapılan lengerden bir kadırgada beş adet bulunurdu⁶³⁰. Bir başarda ve mavnanın iki çengelli iki lengurtesi⁶³¹, dört çengelli dört demiri vardı⁶³². Bir kalyataya dört lenger⁶³³, büyük kalyona ise, 50'er kantarlık iki baş demiri, 45'er kantarlık iki sugunda demiri ve limanda demirmek maksadıyla kullanılmak üzere 40'ar kantarlık iki demir olmak üzere toplam altı demir⁶³⁴ gerekiyordu. Kalyonların büyüklüğüne göre taşıdıkları lenger sayısı da değişiyordu. Nitekim, 1113 (1701-2)'de üç anbarlı bir kalyona 45'er kantarlık iki baş demiri, 40'ar kantarlık iki sugunda demiri gerekiyordu⁶³⁵.

Lenger, İstanbul'da demir imâl edilen merkezlerde, bilhassa Samakov'da ham demirden yapılıyordu⁶³⁶. Galata'daki lengerciler ve Tersâne-i Âmire'deki demirciler⁶³⁷ ihtiyaç halinde lenger hazırlıyorlardı.

⁶²⁹ *Lügat-i Nâci*, s.660.

⁶³⁰ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a. 1084 (1673-4) senesinde bir kadırgaya 40 kantar 8 kıyye ağırlığında beş demir verilmişti (*MAD*.2505, s.122). Ahyolu Kadısına gönderilen Receb 979 (Kasım 1571) tarihli hükümden ise, Ahyolu taraflarında inşa edilen gemilerin her birine üç lenger verildiği anlaşılmaktadır (*MD*.XVI, 52/103).

⁶³¹ Lengurte, iki çengelli ağır bir gemi demiri idi (*Lingua Franca*, s.68-9, mad.25).

⁶³² İki çengelli bir lengurte 16 kantar, dört çengelli bir demir ise 12 kantar idi (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a).

⁶³³ 1108/1696 (*MAD*.2150, vr.146b).

⁶³⁴ 1113/1701-2 (*MAD*.4875, s.65).

⁶³⁵ *Aynı yer*.

⁶³⁶ Lenger, Tersâne-i Âmire'ye hazır olarak geldiği gibi, Tersâne-i Âmire'de ve Sinop'da inşa olunan gemiler için de orada imâl ediliyordu (Imber, *a.g.m.*, s.234).

⁶³⁷ Meselâ, 1054 (1644)'de kalyon lengurtesi yapmak için bir demirciye 182.000 akçe (*MAD*.1572, s.12), aynı demirciye 1062-3 (1652-3)'de 171.566 akçe (*MAD*.968, s.31) ödenmişti. 1102 (1690-1) senesinde, diğer demircilerle birlikte Galata lengercilerine lenger yapımı ve tamiri için 123.937 akçe verilmişti (KK.5652, s.8).

Ham demir madeninin merkezi durumundaki Samakov'da, Tersâne-i Âmi-re'nin isteğine uygun ve dayanıklı lenger yapıyordu⁶³⁸. Bu lengerler, önce arabalarla Ahyolu'na oradan da gemilerle İstanbul'a taşınıyordu. Mühimme defter-lerindeki bazı hükümlere göre; 978 (1570-71) senesinde Samakov'da hazırlanma-sı istenen 300 adet demir⁶³⁹ Sofya, Filibe, Samakov, Dubnice ve Radomir kaza-larından temin edilen araba ve kızaklarla Ahyolu'na getirilmiş⁶⁴⁰, Ahyolu kadısı-nın temin ettiği gemilerle de Tersâne-i Âmire'ye naklolunmuştu⁶⁴¹.

Demir dayanıklı bir madde olduğundan lenger kolay eskimediği halde, bağlı olduğu halatın kopması sebebiyle denizde kaybolabilmekte, bunun için de yenisine ihtiyaç doğmaktaydı⁶⁴². Halatı koparak kaybolan, yahut batan gemilere ait lengerler, resmî veya husûsî dalgıçlar tarafından denizden çıkarılır⁶⁴³, Tersâ-ne-i Âmire'ye ait olanlar tersâneye, tüccar gemilerine ait olanlar ise, sahibi çıkarsa yarı fiyatına sahibine verilir, sahibi çıkmazsa satılıp parası dalgıçlara ödenirdi⁶⁴⁴.

Tersâne-i Âmire'de bulunan lengerlerden, başka yerlerde inşâ olunan gemi-lere de gönderilmekteydi. Bazı kayıtlarda Tersâne-i Âmire'den Sinop⁶⁴⁵, Çayağ-zı⁶⁴⁶ ve Bartın'da⁶⁴⁷ yapılan gemilere lenger yollandığı görülmektedir.

⁶³⁸ Cemâziyelâhır, 979 (Ekim-Kasım 1571) tarihinde Samakov kadısına ve demir hizmetinde olan Çavuş'a gönderilen bir hükümde, Samakov'un *مرمری* adlı köyünde imal edilen lengerlerin kışın donmayıp, bozulmadığı belirtilerek, 100 kadırgaya yetecek kadar lengerin burada hazırlatılması emrediliyordu (MD.XVI, s. 334/590).

⁶³⁹ Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570) tarihiyle Ahyolu Kadısına gönderilen hüküm: MD.XIV, s. 468/660.

⁶⁴⁰ Ramazan 978(Ocak-Şubat 1571)'de Sofya, Filibe, Samakov, Dubnice, Radomir kadılarına ve Samakov'da demir nâzırı olan Mehmed'e gönderilen hüküm: MD.XIV, s. 889/1307-8.

⁶⁴¹ Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570)'de Ahyolu Kadısına (MD.XIV, s. 468/660) ve Samakov Nâzırına (a.g.d., 468/661) hükümler gönderilmişti. Yine 979(1571-2) senesinde de 100 kadırgaya yetecek kadar lengerin hazırlanıp, aynı şekilde nakledilmesi konusunda Cemâziyelâhır 979 (Ekim 1571)'da Samakov Kadısı'na ve Koyun Çavuş'a (MD.XVI, s. 334/590), Receb 979 (Kasım 1571)'da Sama-kov'dan Ahyolu'na kadar olan kazaların kadılarına (MD.X, s. 275-6/434), yine aynı tarihte Ahyo-lu Kadısına (MD.XVI, s. 52/103) ve Ramazan 979(Ocak 1572)'da Samakov Kadısı ve Koyun Çavuş'a (MD.XVIII, s. 37/68) hükümler gönderilmişti.

⁶⁴² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a.

⁶⁴³ Nitekim, 1054 (1644)'de denizden lenger çıkaran bir dalgıça 120 akçe (MAD. 1572, s.9), 1062-3(1652-3)'de 600 akçe (MAD.968, s.30) ödenmişti.

⁶⁴⁴ Bu konuda Evâil-i Şevval 1075 (17-27 Nisan 1665)'de Akdeniz ve Karadeniz yalılarındaki kadılara gönderilen hüküm: MD. XCV, s. 60/382. Yine, 13 Ramazan 1112 (21 Şubat 1701)'de Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde bulunan kazaların kadılarına gönderilen emr-i şerif: MAD.4876, vr.32b.

⁶⁴⁵ 1054 (1644)'de Tersâne-i Âmire'den Sinop'a taşınacak lengerler için gemi reisine 864 akçe ödenmişti (MAD.1572, s.10).

⁶⁴⁶ 25 Rebî'ülâhır 1108 (21 Kasım 1696) tarihli Âsitâne Kaimmakamı, Defterdar Vekili ve Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir emirde, Çayağzı'nda bina olunacak iki kalyon için 45 ve 50'şer kantarlık lengerlerin İstanbul'da yaptırılıp gönderilmesi istenmişti (MAD.2150, vr.145b).

⁶⁴⁷ Tersâne-i Âmire'den Bartın'a lenger ve yelken gönderilmiş ve bunun için gemi reisine 12.422 akçe verilmişti (MAD.968, s.30).

Aranan evsafa lenger, Tersâne-i Âmire'de bulunmadığı zamanlarda yabancı tüccardan alınması yoluna gidilmekteydi. Nitekim, 1113 (1701)'de inşa olunan üç anbarlı ve büyük kalyona uygun lenger, İmparatorluk dahilinden temin edilemediği için Fransa'dan getirilmek üzere yabancı tüccarlar ile temasa geçilmişti⁶⁴⁸.

3. Pusula

Gemilerde yön tayinine yarayan pusula⁶⁴⁹ Kâtib Çelebi'ye göre bir kutu içinde kibleyi gösteren âletler gibi sarkaçlıdır. Pusula, harita üzerine konularak yıldızlar tesbit edilir ve gidilecek yere göre rüzgârın yönü tayin edilirdi⁶⁵⁰.

Tersâne-i Âmire muhâsebe defterlerinde pusula satın alınmasına dâir bilgiler vardır. Meselâ, 1040(1630-31)'da 25 pusula⁶⁵¹, 1062-63 (1652-53)'de 58 pusula⁶⁵² ve 1110 (1698-99)'da 199 pusula⁶⁵³ satın alınmıştı. 1110 (1698-99) senesinde altınlı büyük bir pusula 500 akçe, normal kalyon pusulaları 380 akçe, kalyata pusulası 260 akçe, firkate ve işkampoye pusulası 130'ar akçe idi⁶⁵⁴.

4. Fânus

Fânus, mum, kandil ve petrol lambası gibi alevle yanan maddelerin ışığını rüzgârın söndürmesinden korumak için etrafını kuşatan camdan yapılma mahfazadır⁶⁵⁵. Başarda ve hünkâr gemisinin arkasında üç fânus vardı.

Yabancı donanmaların başardalarında fenerler uzunluğuna dizildiği halde, onlardan ayrı olduğunun anlaşılması için Osmanlı donanmasındaki gemilerde enine dizilmekteydi⁶⁵⁶.

Bir kadirgada üç fânus bulunurdu⁶⁵⁷. Kalyonlardaki fânuslar da takıldıkları yerlere göre adlar alıyordu. Cebehâne ve top başlarındaki fânuslarla, kalyonun diğer kısımlarında kullanılan küçük fânuslar bir kalyondaki fânusları göstermektedir⁶⁵⁸. Fânuslarda kırmızı ve billûr camlar kullanılmaktaydı⁶⁵⁹.

Donanmadaki her gemide fânus yoktu. Geceleri diğerlerine yol göstermek üzere "nâzım-ı donanma" makamında olan fenerli gemilere fânus veriliyordu⁶⁶⁰.

⁶⁴⁸ MAD.4875, s.65.

⁶⁴⁹ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.327.

⁶⁵⁰ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

⁶⁵¹ MAD.979, s.20.

⁶⁵² MAD.968, s.27.

⁶⁵³ KK.5657, s.7.

⁶⁵⁴ Aynı yer.

⁶⁵⁵ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, 589.

⁶⁵⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a.

⁶⁵⁷ 1084 (1673-4) tarihli mühimmat listesi: MAD.2505, s.122.

⁶⁵⁸ KK.5657, s.8.

⁶⁵⁹ 1031 (1621-2)'de başarda fânuslarının billûr camı 150 akçe (MAD.2917, s.22), 1054 (1644)'de normal bir billûr camı 30 akçe (MAD.1572, s.7) idi.

⁶⁶⁰ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a; Şükrî, *Esfâr*, s.178.

Osmanlı donanmasında kullanılan fânus çeşidi ekseriyetle "fânus-ı etrenc" denilen idi ⁶⁶¹.

Bir baştarda fânusu 1031 (1621-22)'de 11.972 akçe idi ⁶⁶². Bir fânus-ı efrenc 933-34 (1527-28)'de 10 akçe ⁶⁶³, 993 (1585)'de 30 akçe ⁶⁶⁴, 1031 (1621-22)'de 50 akçe ⁶⁶⁵, 1054 (1644)'de 33 ve 40 akçe ⁶⁶⁶, 1062-63 (1652-53)'de ise 35 akçe ⁶⁶⁷ idi. Fânuslarda yakılmak üzere balmumu kullanılıyordu ⁶⁶⁸.

5. Kirpas

Pamuk ipliğinden dokunan ham bez anlamına gelen kirpas ⁶⁶⁹, Tersâne-i Âmire'de gemi yelken ve tentelerinin yapımında kullanılıyordu.

Tersâne-i Âmire, yelken ve tente bezi ihtiyacını, istihsal edildikleri bölgelerden ocaklık olarak veya aynı yerlerden satın almak sûretiyle temin ediyordu. Yelken ve tente bezlerinin alındığı ocaklık ve diğer bölgeleri, Gelibolu, İğriboz, Mısır, Ege Bölgesi, Benefşe kazası ve Kıbrıs olarak sayabiliriz.

a. Gelibolu Livası: Bu bölge bilhassa tente bezi için ocaklık idi. Ancak, bezleri kaliteli ve dünyaca meşhur olan ⁶⁷⁰ bu şehirde, yelken bezleri de dokunduğundan gerektiğinde tersânenin yelken ihtiyacı da karşılanabiliyordu.

XVI. asırda tersâneye lüzûmlu tente bezi Gelibolu livasından satın alınmaktaydı ⁶⁷¹. XVII. asırda ise, Gelibolu livasına tâbi Eceâbâd, Maydos ve Semadirek'e ait 192.000 akçelik avâız bedeli ⁶⁷² ile Sultan Süleyman evkafına ayrılan

⁶⁶¹ MAD. 2917, s.20; MAD.1572, s.6-7; MAD.968, s.27.

⁶⁶² MAD.2917, s.20.

⁶⁶³ İE-Bah.nr.140, s.9.

⁶⁶⁴ MAD.852, s.15.

⁶⁶⁵ MAD.2917, s.20.

⁶⁶⁶ MAD. 1572, s.6-7

⁶⁶⁷ MAD. 968, s.27.

⁶⁶⁸ Bk. Balmumu (Şem-i Asel) Kısmı.

⁶⁶⁹ Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1968, s.476; Reşad E.Koçu, *Türk Giyim-Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Ankara 1967, s.157.

⁶⁷⁰ Gelibolu'daki yelken bezleri, pamuktan imâl edildikleri için rütubetten etkilenmediği gibi, yumuşak, kullanışlı ve hafif olduğundan rüzgârı daha iyi tutmaktaydı (Halil Sahillioğlu, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Sanayi Bölgelerimiz ve Ticarî İmkânları", *BTTD*, II, İstanbul 1968, s.61-66).

⁶⁷¹ Meselâ, Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570) tarihinde Gelibolu Kadısına hitâben yazılan bir hükümde, gönderilen 150.000 akçe ile tente bezi hazırlatması (MD.XIV, s. 475/671), Şa'ban 978 (Ocak 1571) tarihli hükümde ise bu bezleri Boğazhisarı'nda teslim etmesi (MD.XIV, s. 818/1189) emrediliyordu.

⁶⁷² Bu üç bölgenin tente bezi için avâız bedeli şöyle taksim ediliyordu:

Eceâbâd	120.000 akçe
Maydos	57.000 "
Semadirek	15.000 "
Toplam	192.000 "

cizye-i gebrân gelirlerinden 550-600.000 akçelik bir miktar⁶⁷³ Gelibolu'dan tente bezi satın alınmak üzere ocaklık tahsis edilmişti. Ancak Gelibolu tente ocaklığı, 1084 (1674) senesinde Köse Ali Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı esnasında kaldırılmış ve ocaklığa ayrılan gelir, hazineye aktarılmıştı⁶⁷⁴. Bu tarihten sonra, Gelibolu tente bezi hazineden gönderilen para ile satın alındı.

Gelibolu yelken ve tente bezleri yerli-yabancı her ihtiyacı olanın, bilhassa aradığı kalitede olduğundan, Tersâne-i Âmire'nin ocaklık fazlası olan ihtiyaçları da, satın alınarak temin ediliyordu. Meselâ, 1032(1622-23) senesinde kirpas eminine 1.000.000 akçe ödenerek Gelibolu civarından tente bezi satın alınmıştı⁶⁷⁵. Tersâne-i Âmire için beyaz yelken ve tente bezleri yanında alacaları da isteniyordu.

Bir kadirga tentesi için, topu 10 zirâ uzunluğunda 65 top bez kullanılıyordu⁶⁷⁶. Yine bir kadirgada mevcudu dört yelkenden cankurtaran denilen büyük yelkene 1400 zirâ, orta yelkene 1200 zirâ, borda denilen küçük yelkene 800 zirâ ve tirinketeye 600 zirâ bez gitmekteydi⁶⁷⁷.

Yelken ve tente bezinin fiatı, kalitesine ve ölçüsüne göre değişiyordu. 1066 (1655-56) senesinde Gelibolu, Semadirek ve Kal'a-i Sultaniye kadılarına gönderilen bir hükümde, 1000 dirhem ağırlığında ve 20 çüb⁶⁷⁸ uzunluğunda tente bezini

1047(1637-8) senesinde 189.612 akçe (MAD.749, s.84) olan bu miktar 1031/1621-2 (MAD.2917, s.2), 1054/1644 (MAD.1709, s.26), 1057/1647 (MAD.7179, s.110), 1058/1648 (MAD.7179, s.112) 1064/1654 (MAD.4688, s.156), 1065/1655 (MAD.4713, s.82), 1066/1655-6 (MAD.9837, s.88), 1067/1656-7 (MAD.3810, s.93), 1072/1661-2 (MAD.4971, s.92), 1077/1666-7 (MAD.95, s.26), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.41a) senelerinde 192.000 akçedir.

⁶⁷³ Bu miktar, 1031(1621-2) senesinde 605.300 (MAD.2917, s.2), 1034(1624-5)'de 560.000 (İE-Bah.nr.27), 1047(1637-8)'de 542.300 akçe (MAD.749, s.84) olduğu halde 1058/1648 (MAD.7179, s.112) 1064/1654 (MAD.4688, s.156), 1077/1666-7 (MAD.95, s.26) ve 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175) senelerinde 550.000 akçe olarak devam etmiştir. Barkan tarafından neşredilen 1079-80/1669-70 mâlî yılına âit merkezî devlet bütçesinde de ocaklık tahsis edilen cizye gelirlerinden de 550.000 akçe Gelibolu'dan tente alınmak üzere Tersâne-i Âmire'ye ayrılmış (Barkan, 1079-1080, s.256) olarak görünmektedir.

⁶⁷⁴ Ocaklığın kaldırıldığına dâir 14 Şevval 1084 (22 Ocak 1674)'de Kapudan-ı deryâ Ali Paşa'ya emr-i şerif verilmişti (MAD.2505, s.79).

⁶⁷⁵ (MAD.4948, s.5.

⁶⁷⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁶⁷⁷ Aynı yer.

⁶⁷⁸ Çüb: Uzunluk birimi olarak bir zirâa eşittir. Nitekim, 18 Şa'ban 1066 (11 Haziran 1656) tarihli hükümde, temini istenen tente bezi ile alâkalı olarak "1 topu 20 çüb uzunluğunda" ifâdesi kullanılırken (MAD. 9837, s.88), 10 Muharrem 1067 (29 Ekim 1656) tarihli hükümde ise, temini istenen yelken bezi için "1 topu 20 zirâ uzunluğunda" ibâresi yer almıştır (a.g.d., s.142). Bu ifâdelerden 1 çüb=1 zirâ olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ölçünün bazı bölgelerde farklı olduğu şüphesizdir. Meselâ, Kapudan Paşa başardası için yelken bezi ocaklığı tayin edilen Benefşe kazasından verilecek yelken bezi miktarı için tesbit edilen 2500 zirâ bezin çüb hesabıyla 5000 olduğu belirtilmiştir (MAD.3835, s.111; MAD.2787, s.123; MAD.3810, s.94). Buna göre, Benefşe'de 1 çüb=1/2 zirâ'dır.

dokumacılara işletip hazırlatmaları isteniyordu⁶⁷⁹. 1067 (1656-57) senesinde ise, Gelibolu ve Kal'a-i Sultâniye kadılıklarından bir topu 800 dirhem ağırlığında ve 20 zirâ uzunluğunda yelken bezi satın alınıyordu⁶⁸⁰.

XVII. yüzyılda Gelibolu'dan istenen yelken ve tente bezlerinin miktarı ihtiyaca göre yıldan yıla değişmekteydi.

Tablo XXXVII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire İçin Temin Edilen Yelken ve Tente Bezlerinin Mikdarı

<i>sene</i>	<i>yelken bezi</i>	<i>tente bezi</i>	<i>kaynak</i>
1637	300	4304	<i>MAD. 749, s. 84.</i>
1648	—	5674	<i>MAD. 7179, s. 122.</i>
1650	6400	—	<i>MAD. 2787, s. 122.</i>
1654	250	5737	<i>MAD. 4688, s. 156.</i>
1655	2190	3810	<i>MAD. 4713, s. 82.</i>
1656	7500	—	<i>MAD. 9837, s. 124</i>
1657	8000	—	<i>MAD. 9837, s. 142;</i> <i>AE-Mehmed IV, nr. 4669.</i>
1659	6000	—	<i>MAD. 4880, s. 87.</i>
1692	2000	—	<i>MD. CIII, 3/1.</i>
1696	10000	—	<i>MAD. 2150, s. 28.</i>
1700	9000	—	<i>MAD. 4876, vr. 33a</i>

Girid seferi münasebetiyle yelken bezlerinin mikdarında bir artış görülmekle beraber, bu artışın asıl sebebini sadece devam eden savaşta değil, aynı zamanda giderek çoğalmaya başlayan yelkenli gemilerde aramak gerekmektedir. Nitekim, bu dönemde sayıları artan kalyonlarda ayrıca tente ihtiyacı da olmadığından 1656'dan itibaren tente bezi alındığına rastlanmamaktadır.

Ekseriyetle kıt'a hesabı ile istenen yelken ve tente bezlerinin fiatları arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir.

⁶⁷⁹ 18 Şa'ban 1066(11 Haziran 1656) tarihli hüküm: *MAD.9837, s.88.*

⁶⁸⁰ 10 Muharrem 1067(29 Ekim 1656) tarihli hüküm: *A.g.d., s. 142; AE-Mehmed IV, nr.4669.*

Tablo XXXVIII : Tersâne-i Âmire İçin Satın Alınan Yelken ve Tente Bezlerinin Fiatları

sene	Tente		Yelken		kaynak
	beyaz	alaca	beyaz	alaca	
1637	160	160	160	160	MAD. 749, s. 84.
1648	135	140	—	—	MAD. 7179, s. 112.
1654	150	150	—	150	MAD. 4688, s. 156.
1655	140	170	—	—	MAD. 4713, s. 82.
1657	—	—	120	120	MAD. 9837, s. 142; AE-Mehmed IV, nr. 4669.

Meselâ, 1637, 1654 ve 1657 yıllarında çeşidli bezlerin fiatları aynı olduğu halde 1648 ve 1655 yıllarında cinslere göre fiatların da değiştiği tesbit edilmektedir ki, bu da muhtemelen dokumacıların itirazlarıyla yelken ve tente bezlerinin fiatının bazen devlet tarafından arttırılmasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Rebî'ülâhır 1112 (Eylül 1700) tarihli bir fermanla, başarda için tente bezi ile kalyon için alborta ve babafingo bezlerinin bir topu 110'dan 130 akçeye çıkartıldı⁶⁸¹.

Yelken ve tente bezleri Tersâne-i Âmire'den verilen ölçülere uygun olarak cüllâh denilen dokumacılar tarafından pamuk ipliği ile dokunuyordu⁶⁸². Kirpas hizmetinde olan sanatkârlardan sabbağlar⁶⁸³, bezlerin boyama işlerini yapıyor, terziler⁶⁸⁴ ise, gemilere takılacak sancakları ve kullanılır hale getirmek üzere diğer bezleri dikiyordu.

⁶⁸¹ MAD.4876, vr.33a. Kirpasın dokunması ile görevli cüllâh esnafının 1246(1830) senesinde de fiat arttırılmasını istedikleri görülmektedir (Mübahat S.Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s.570-1).

⁶⁸² 18 Şa'ban 1066 (11 Haziran 1656)'da Gelibolu, Semadirek ve Kal'a-i Sultâniye kadılarına (MAD.9837, s.88) ve 21 Zilkâ'de 1066(10 Eylül 1656)'da Kal'a-i Sultaniye, Kilidü'l-bahr ve Gelibolu nâibine (a.g.d.s.124) gönderilen hükümlerde istenen bezlerin cüllâhlara imâl ettirilmesi emrediliyordu.

⁶⁸³ Tersâne-i Âmire, lüzümlü bezleri hazırlatıp satın aldığı için, dokuyucu, boyacı ve diğer sanatkârlara ücret ödüyordu (MAD.2917, s.39; MAD.996, s.38). Daha XVI. yüzyılda donanmaya ait alay sancaklarının Bursa'da boyandığına dair bk.Kâmil Kepecioğlu, "Bursa'da şer'î mahkeme sicillerinden ve muhtelif Arşiv kayıtlarından toplanan Tarihî bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul 1974, s.414.

⁶⁸⁴ MAD.2917, s.39.

Toplanan bezler denkler halinde bağlandıktan sonra⁶⁸⁵, Boğazhisarı'ndan tüccar gemileriyle Tersâne-i Âmire'ye naklediliyordu⁶⁸⁶.

Tersâne-i Âmire tarafından istenen yelken ve tente bezlerinin hazırlanması görevi, Gelibolu, Kal'a-i Sultâniye, Kilidü'l-bahr, Eceâbâd, Semadirek ve Maydos kadılarının⁶⁸⁷, bezleri teslim almak ve ücretlerini ödemek ise kirpas emini veya bir mübaşirin⁶⁸⁸ vazifesiydi.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Gelibolu ve Boğazhisarı kadılıklarından kalyonlar için giderek artmak sûretiyle, yelken bezleri istendiğini görüyoruz⁶⁸⁹ ki bu yelken bezleri arasında mayıstra, tirinkete, cıvadora, mancana, gabya ve babafingoluk olanlarını saymak mümkündür⁶⁹⁰.

Kalyonun büyüklüğüne ve kullandıkları yere göre yelken bezlerinin ağırlıkları ve fiatları da farklı oluyordu. Meselâ, 1114 (1702-3) senesinde Boğazhisarı kazâsından büyük kalyon için bir topu 1000 dirhem ağırlığında mayıstra, tirinkete, mancana ve cıvadora'lık yelken bezi hazırlamaları istenmişti⁶⁹¹. Aynı sene üç anbarlı kalyona bir topu 850 dirhem ağırlığında mayıstra, tirinkete, mancana ve cıvadoralık yelken bezi gerekmişti⁶⁹². Büyük ve üç anbarlı kalyonlara istenen babafingoluk yelken bezinin bir topu 600 dirhem olmak üzere tesbit edilmişti. Gabyalık yelken bezinin de bir topu, büyük kalyon için 1000 dirhem, diğerleri için ise 850 dirhemdi. Üçer kat olarak hazırlanması istenen bütün bu yelken

⁶⁸⁵ Hazırlatılan yelken ve tente bezleri, mahzenlerde yüklemeye müsâid denkler haline getiriyor ve bağlanıyordu. Bu sebepten bezlerin Tersâne-i Âmire'ye nakli için ödenen gemi kirasından başka bekletildiği yerlerdeki mahzen kirası ve ip ücreti de maliyetlerine ilâve ediliyordu. Nitekim, 1058 (1648) senesinde Gelibolu'dan alınan 769.190 akçelik tente bezine, Boğazhisarı'na nakil için 8050 akçe kayık ücreti, 1500 akçe mahzen kirası ve 1725 akçe de denklere bağlamak üzere alınan iplere olmak üzere toplam 780.465 akçe ödenmişti (MAD.7179, s.112).

⁶⁸⁶ XVI. yüzyılda da, Gelibolu'dan alınan bezlerin Boğazhisarı'ndan teslim edilmesi isteniyordu (MD.XIV, s. 818/1189).

⁶⁸⁷ Mâlîye defterleri içinde, bu kadılıklardan bez hazırlanmasını âmir hayli hüküm bulunmaktadır. Bunlar arasında 18 Şa'ban 1066(11 Haziran 1656)'da Gelibolu, Semadirek ve Kal'a-i Sultâniye kadılarına (MAD.9837, s.88), 21 Zilkâ'de 1066(10 Eylül 1656)'da Kal'a-i Sultâniye, Kilidü'l-bahr ve Gelibolu nâibine (a.g.d., s.124), 10 Muharrem 1067 (29 Ekim 1656)'de Gelibolu ve Kal'a-i Sultâniye kadılarına (a.g.d., s.142), 12 Cemâziyelevvel 1073 (23 Aralık 1662)'de Gelibolu ve Boğazhisarı kadılarına (MAD.215, vr.3a), 27 Receb 1077 (23 Ocak 1667)'de Gelibolu, Eceâbâd, Maydos, Semadirek kadılarına ve naiblerine (MAD.95, s.26) gönderilen hükümleri zikredebiliriz.

⁶⁸⁸ MAD.4948, s.5; MAD.9837, s.88,124.

⁶⁸⁹ 1063 (1653)'de 350 top (MAD.968, s.40), 1107 (1695-6)'de 10.000 top (MAD.2150, s.28), 1114 (1702-3)'de 4600 top (MAD.4875, s.72) ve 1115 (1703-4)'de 2580 top (MAD.5362, s.75) idi.

⁶⁹⁰ Gemilerde, ait oldukları direklere göre çeşidli adlarla anılan bu yelkenler için bk.Yelken Kısmı. Yelken bezlerinden mayıstra ve alborta cinsi, XIX. yüzyılda asker elbisesi yapımında da kullanılmıştı. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin yazlık elbisesi imâlinde önemli yeri olan bu bezlerin nasıl temin edildiği, mikdar ve fiatları konusunda geniş bilgi için bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre*, s.568-571.

⁶⁹¹ Sözü geçen yelken bezlerinin mikdar ve fiatları ile ilgili olarak MAD.4875, s.72'de bilgi vardır.

⁶⁹² Aynı yer.

bezlerinin 8162,5 esedî kuruş tutan bedeli ise, Midilli adasının 1114 (1702-3) senesine ait mukataa gelirlerinden ödenmesi için havale edilmişti⁶⁹³. 1107 (1695-6) senesinde ise, 800 dirhemlik yelken bezinin bir topu 140 akçeye, 700 dirhemliği 135 akçeye ve 600 dirhemliği de 120 akçeye satın alınmıştı⁶⁹⁴.

Gelibolu'daki bez dokumacılığı, Avrupa sanâyii ile rekabet edebilecek bir durumdaydı⁶⁹⁵. Devlet, Tersâne-i Âmire için lüzumlu bez ihtiyacını umûmiyetle kendi istihsal bölgelerinden temin etmekteydi. Ancak XVII. yüzyılın sonunda Fransa tüccarından yelkenlik bez alınması için yapılan teşebbüs, ihtiyaçların bazen yabancı tüccardan karşılanmaya çalışıldığını göstermektedir⁶⁹⁶.

b. İğriboz Livası: Tersâne-i Âmire'ye lüzumlu yelkenlik bezin temin edildiği diğer önemli bir bölge İğriboz livası idi. Bu sancağa bağlı İstefe, Atina, Kifse, Eğne Masuna, Livadya, Madoniç ve Esedâbâd kazaları yelkenlik bez tedârîkı için ocaklık tayin edilmişlerdi⁶⁹⁷.

XVI. yüzyılda yelken bezi alman bu bölge halkı⁶⁹⁸, XVII. yüzyılda da avâ- rız-hânelerine göre bu hizmeti yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardı. Mikda- rı giderek arttırılan⁶⁹⁹ ocaklık yelken bezi, asrın ikinci yarısına doğru 40.000 zirâ olarak tesbit edilmiş⁷⁰⁰, Girid seferinin devam ettiği 1064 (1654) senesinde ise, aynı zamanda yelkenli gemiler için de büyük ihtiyac olması sebebiyle, bu

⁶⁹³ Aynı yer.

⁶⁹⁴ 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696) tarihli Gelibolu, Boğazhisarı kadılarına ve Karakaş- zâde Ali'ye gönderilen hüküm: *MAD.2150*, s.28.

⁶⁹⁵ Sahillioğlu, *Sanayi Bölgelerimiz*, s.62.

⁶⁹⁶ H. Sahillioğlu'nun makalesinde de işaret olunduğu gibi XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Geli- bolu'da dokunan yelken bezi, yabancıların dikkatini çeken kaliteli bir bezdi. Ancak, 1113 (1701) senesinde inşa edilecek büyük kalyonlara lüzumlu yelkenlik bezin, kısa zamanda temini için, Fransız tüccarlardan satın alınması istenmiş, fakat Fransız tüccarların, bez karşılığında para yerine gomanalık tel taleb etmeleri üzerine, tel temininin güçlüğü ileri sürülerek vazgeçilip bezin Boğazhisarı'ndan alınması için Kapudan Paşa'ya emir verilmişti (*MAD.4875*, s.65).

⁶⁹⁷ Bu kadılık, avâ- rız-hânelerine göre yelkenlik bez için ocaklık ayrılmışlardı (*MAD.5717*, s.74; *MAD.7408*, s.4; *MAD.1709*, s.25; *KK.2587*, vr.20b; *MAD.3832*, s.70; *MAD.3835*, s.109; *MAD.2787*, s.86; *MAD.9837*, s.86; *MAD.3810*, s.91; *MAD.4026*, s.175; *KK.2651*, vr.41a-b; *MAD.2505*, s.80; *MAD.2989*, s.60; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b).

⁶⁹⁸ Bu bölge kadılıklarına gönderilen hükümlerde, hazineye gönderilen para ile bezlerin ha- zırlanması ve görevli olan çavuşlara teslimi isteniyordu (*MD.III*, s. 288/842; *MAD.7534*, s.104). Yi- ne, İnebahtı mağlûbiyetinden sonra hazırlanan donanma için 979 (1572) senesinde, istenen 200.000 zirâ yelken bezine 120.000 zira daha ilâve edilmesinden, ihtiyacın hayli fazla olduğu anla- şılmaktadır (*MD.XVI*, s. 256/500).

⁶⁹⁹ XVII. asrın ilk yarısında İğriboz civarına havâle edilen yelkenlik bez miktarı farklıydı. Meselâ, 1016 (1607-8)'da 27.000 zirâ (*MAD.5717*, s.74), 1025 (1616)'de 33.320 zirâ (*MAD.7408*, s.4), 1046 (1636-7)'da 24.400 zira (*MAD.3775*, s.2), 1050 (1640-1)'de 34.400 zirâ (*KK.2587*, vr.20b) yelkenlik bez istenmişti.

⁷⁰⁰ Bu mikdar umûmiyetle muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Meselâ, 1052/1642 (*MAD.6415*, s.8), 1054/1644 (*MAD.1709*, s.25), 1057/1647 (*MAD.3832*, s.71), 1059/1649 (*MAD.3835*, s.109), 1066/1655-6 (*MAD.9837*, s.86, 137) senelerinde aynı idi.

mikdâra “zimmiyân-ı nefsi Atina”dan alınan 10.500 zirâlık yelken bezi ilâve edilerek 50.500 zirâa ulaşmıştı⁷⁰¹.

Ocaklık bölgelerden 1050 (1640-1) senesine kadar, her avârız-hânesinden 10'ar zirâ⁷⁰², 1054-1059 (1644-1649) arasında 16,5'ar zirâ,⁷⁰³ 1060-1067 (1650-1657) arasında ise, 17'şer zirâ⁷⁰⁴ yelkenlik bez istenmişti.

Ancak, 1073 (1662-63) senesinden itibaren, bu bölgeden gönderilen yelken bezlerinin seyrek ve işe yaramadığı belirtilerek, yalnız bedellerinin toplanması ve Gelibolu taraflarından satın alınması yoluna gidilmişti⁷⁰⁵.

Gelibolu ocaklığında olduğu gibi İğriboz ocaklık yelken bezi miktarının ihtiyacı karşılamadığı zamanlarda da satın alınma cihetine gidiliyordu. Nitekim, 1067 (1656-57) senesinde ocaklık mikdara ilâve olarak 30.000 zirâ yelken bezi satın alınması ve ücretinin İğriboz ve Yenişehir'e ait “tabhiyye akçesi”nden ödenmesi istenmişti⁷⁰⁶. Yelken bezinin hazırlanmasından o bölgedeki ilgili kâzaların kadıları sorumlu idi⁷⁰⁷.

c. Mısır Eyâleti: Kâtib Çelebi'ye göre, Mısır'da işlenen yelken bezi alaca ve oldukça güzel olmasına rağmen İstanbul'a nadir gelmektedir⁷⁰⁸.

Mühimme defterlerindeki bazı hükümler, XVI. yüzyılda Mısır'dan yelken bezi istendiğini göstermektedir. Meselâ, 967 (1560) senesinde Tersâne-i Âmire'ye lüzumlu yelken bezinin temini Mısır beylerbeyisi ve nâzir-ı emvâlinden istenmişti⁷⁰⁹. Yine 992 (1584)'de de, 2000 top yelken bezi gönderilmesi için Mısır beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya emir gönderilmişti⁷¹⁰. XVII. asırda Tersâne-i Âmire

⁷⁰¹ Bu mikdar 1084 (1673-4) senesine kadar değişmemiştir (*MAD.* 2989, s.60; *MAD.* 9837, s.86; *MAD.* 3810, s.91; *MAD.* 22249, s.241; *MAD.* 2505, s.80; *KK.* 2651, vr.41b).

⁷⁰² 1016/1607-8 (*MAD.* 5717, s.74), 1025/1616 (*MAD.* 7408, s.4), 1046/1636-7 (*MAD.* 3775, s.2), 1050/1640-1 (*KK.* 2587, vr.20b).

⁷⁰³ 1054/1644 (*MAD.* 1709, s.25), 1057/1647 (*MAD.* 3832, s.71), 1059/1649 (*MAD.* 3835, s.109).

⁷⁰⁴ 1060/1650 (*MAD.* 2787, s. 86), 1067/1656-7 (*MAD.* 3810, s.91).

⁷⁰⁵ Bu tarihten itibaren 10.500 zirâlık Atina zimmîlerinden alınan maktû bezden başka, diğer 40.000 zirâlık yelken bezi yerine akçe toplanmış ve bununla Gelibolu taraflarından yelken bezi satın alınmıştır (*MAD.* 215, vr.2b; *KK.* 2651, vr.41a; *MAD.* 2505, s.80; *MAD.* 9480, s.136). Barkan tarafından neşredilen 1070-1071 (1660-1661) tarihli bütçede yer alan Tersâne-i Âmire'ye ait ocaklık mühimmat arasında yalnız Atina'dan gönderilen 10.500 zirâlık tente bezinin zikredilmesinin (Barkan, 1070-1071, s.336) sebebi, diğer 40.000 zirâ yelken bezinin Gelibolu'dan alınmaya başlamasından olmalıdır.

⁷⁰⁶ 3 Muharrem 1067/22 Ekim 1656 (*MAD.* 9837, s.137) ve 14 Muharrem 1067/2 Kasım 1656 (*MAD.* 4688, s.155) tarihlerinde İğriboz ve Livadya kadıları ile İğriboz Beyine ve Yeniçeri Serdarına hüküm gönderilmişti.

⁷⁰⁷ Tersâne-i Âmire Emîni tarafından bildirilen mikdara göre, yelken bezi hazırlatmaları için kadılıklara gönderilen bazı hükümler için bk. not 706.

⁷⁰⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b-71a. Mısır'dan yelken bezi temin edildiği konusunda ayrıca bk. Rycaut, *aynı eser*, s.213.

⁷⁰⁹ *MD.* III, s.226/633, s. 325/952.

⁷¹⁰ *MD.* LIII, s. 153/448.

için Mısır'dan istenen yelken bezi düzenli bir hal almış ve ikinci yarısına doğru her sene 2000 top yelken bezi ocaklık tahsis edilmişti⁷¹¹. Mısır'daki bezler, diğer ocaklık olan mühimmât⁷¹² ile birlikte nakliyenin yapıldığı İskenderiye ve Reşid iskelelerinden gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi. Nitekim 1064 (1654) senesinde bu nakliye için 77 gemi kullanılmıştı⁷¹³.

XVI. yüzyılda yelken bezi istenen bir diğer bölge Haleb idi. 967 (1560) senesinde Arab Defterdârı'na, Tersâne-i Âmire için Haleb'de hazırlanan yelken bezlerini develerle Adana'ya göndermesi ve oradan da Pîrî Paşa'nın tahsis edeceği develerle İstanbul'a yollaması emredilmişti⁷¹⁴.

d. Ege Bölgesi: Tersâne-i Âmire için yelken ve tente bezi temin edilen bir diğer bölge de Ege'deki Saruhan ve Menteşe sancaklarındaki bazı kadılıklardır.

Saruhan sancağındaki kadılıklara gönderilen Cemâziyelâhır 973 (Ocak 1566) tarihli bir hükümde, Tersâne-i Âmire'deki kadırgalar için masrafları o bölgedeki mukataa gelirlerinden karşılanmak üzere 5000 top yelken bezi ve 400 top tente bezi istenmekteydi⁷¹⁵. 979 (1571) senesinde de Menteşe sancağındaki kadılıklara yelken bezi temini için hükümler gönderilmekteydi⁷¹⁶.

XVII. yüzyılda aynı yerlerden yelken ve tente bezi alınmaya devam edilmiştir. Bezleri oldukça ünlü olan Menemen⁷¹⁷ ve civarından 1031 (1621-22) senesinde 26.119 zirâ⁷¹⁸, 1052-57 (1642-47) arasında⁷¹⁹ 2000 kıt'a bez alınmıştır. Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan bu bezlerin yabancı tüccarlara satılması kesinlikle yasaklanmıştı⁷²⁰. Ege bölgesinden temin edilen yelken ve tente bezleri

⁷¹¹ 1052/1642 (*MAD.6415*, s.11) ve 1057/1647 (*MAD.7179*, s.110) senelerine ait avârız defterinde 2000 top olarak kaydedilmiştir. 1064(1654) senesi istisna edilirse (1000 top, *MAD.4688*, s.26-7), asrın sonlarına kadar ilgili kayıtlarda aynı mikdar görülmektedir. Meselâ, 1061/1651 (*MAD.1815*, s.124), 1065/1655 (*MAD.4713*, s.82), 1066/1655-6 (*MAD.4688*, s.155), 1069/1658-9 (*MAD.4880*, s.87), 1071/1660-1 (*MAD.22249*, s.240; Barkan, *1070-1071*, s.336), 1077/1666-7 (*MAD.95*, s.25) ve 1078/1667-8 (*MAD.4026*, s.175) senelerinde mikdar değişmemiştir. Ancak 1107(1695-6) senesinde 6000 kıt'a bezin ocaklık olduğu kaydedilmektedir (*MD.CVIII*, s. 52/1).

⁷¹² Bu mühimmât arasında yer alan üstüğü, bezir yağı ve ispavlı hakkında, ilgili kısımda bilgi verilmiştir.

⁷¹³ *MAD.4688*, s.26-27

⁷¹⁴ Arab defterdârına ve Pîrî Paşa'ya yelken bezlerini süratle nakletmeleri için hükümler gönderilmişti (*MD.III*, s. 277/808-9).

⁷¹⁵ *MD.V*, s. 293/758. Aynı tarihli diğer bir hükümde de yine Saruhan sancağındaki kadıllardan 2000 filori ile 150.000 zirâ yelken bezi istenmiştir (*MD.V*, s. 288/743).

⁷¹⁶ Menteşe sancağı nazır Tahir'e gönderilen hükümde bu husûs zikredilmektedir (*MD.X*, 172/258). Yine Menteşe sancağına tâbi Mazun ve Kestel kazalarından 946 (1539)'da 17.600 zirâ (*MAD.523*, s.343), Seravulus'dan 947(1540)'de 29.730 zirâ (a.g.d., s.342) yelken bezi satın alınmıştı.

⁷¹⁷ XVII. yüzyılda gemiler için lüzumlu bezlerin Menemen'de dokunduğu konusunda bk. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁷¹⁸ *MAD.2917*, s.21.

⁷¹⁹ 1052/1642 (*MAD.6415*, s.14), 1057/1647 (*MAD.7179*, s.110). Yelken bezine olan ihtiyaç giderek arttığı halde o senede Menemen'den satın alınan mikdarın azalması, bezlerin başka yerlerden temin edildiği ihtimalini düşündürmektedir.

⁷²⁰ İzmir, Menemen, Tarhala, Akhisar ve Gördük kadılarına gönderilen Safer 975(Ağustos 1567) tarihli hüküm: *MD.VII*, s. 21/72.

deniz yoluyla bilhassa İzmir'den yapılan nakliye ile Tersâne-i Âmire'ye ulaştırılıyordu⁷²¹.

e. Benefşe Kazası: XVII. asırda yalnız Kapudan Paşa baştardası için yelken bezi ocaklığı olan bir bölge, Mora'ya tâbi Benefşe'dir. Avâız defterlerindeki maktûât arasında asrın ikinci yarısına doğru rastladığımız Benefşe'ye bağlı Vi-zendoma? köyü her sene 30 avâız-hânesi karşılığında 2500 zirâ (5000 çûb) yelken bezi için Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tahsis edilmişti⁷²². Ancak, 1087 (1676)⁷²³ ve 1101 (1689-90)⁷²⁴ senelerinde bez yerine bedel alındığı, hâne başına 443 akçe istendiği görülmektedir.

f. Kıbrıs Eyâleti: Yelken ve tente bezlerinden başka, Tersâne-i Âmire'deki esirler için giyecek gömlek yapımında kullanılmak üzere de kirpas gerekiyordu. Kıbrıs'dan istenen gömleklik kirpas, XVII. asırda Tersâne-i Âmire'deki esirlerin ve mücrimlerin giyecek ihtiyacını karşılıyordu. Kıbrıs'ın fetih sonrasına ait bütçesinde buna rastlandığı gibi⁷²⁵, 993 (1585) senesinde zirâ 7 akçeden 33.228 zirâ⁷²⁶, 1052-1079 (1642-1669) seneleri arasında⁷²⁷, her sene için zirâ 5 akçeden 40.000 zirâ "kirpas-ı pîrehen"i hazırlamaları Kıbrıs beylerbeyisi ve kadısından istenmekteydi. Kirpasa ödenecek para ise, Kıbrıs'ın cizye-i gebrân gelirlerinden tahsis edilmekteydi

Tersâne-i Âmire için bez satın alınan diğer yerler arasında Diyarbekir⁷²⁸ ile kirpası, kadirgaların çadır⁷²⁹ denilen kış tentelerinin imâlinde kullanılan Soma'yı⁷³⁰ saymak mümkündür. Nitekim, 1073 (1662-63) senesinde kadirgalar için 2000 top Soma kirpası istenmiş ve bedeli 1072 (1661-62) senesine ait Biga kürekçi bedellerinden ödenmesi bildirilmişti⁷³¹.

6. Tente

Kadirga türü gemilerde, asker barındıracak özel yerler olmadığından gece gündüz güvertede durmak mecbûriyetinde olan askeri güneş, yağmur ve soğuktan

⁷²¹ Imber, *A.g.m.*, s.232.

⁷²² 1058/1648 (*MAD.*3835, s.111), 1060/1650 (*MAD.*2787, s.89), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.94), 1080/1669-70 (*KK.*2651, vr.42b), 1087/1676 (*MAD.*3830, s.87), 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.138) ve 1105/1693-4 (*MAD.*2987, s.128) senelerinde bu miktar değişmemiştir.

⁷²³ *MAD.*3830, s.87.

⁷²⁴ *MAD.*9480, s.138.

⁷²⁵ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, Ankara 1967, s.26.

⁷²⁶ *MAD.*852,14.

⁷²⁷ 1052/1642 (*MAD.* 6415,s.11-2), 1057/1647 (*MAD.* 7179, s.112), 1065/1655 (*MAD.*4713,s.82), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.5a), 1074/1663-4 (*MD.* XCIV,25/112), 1077/1666-7 (*MAD.* 95, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.* 4026,s.175), 1079/1668-9 (*MAD.*4445,s.172).

⁷²⁸ *KK.* 5657, s.12; *MAD.*4876, s.74.

⁷²⁹ Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.22.

⁷³⁰ *KK.* 5657, s.12. Soma kirpasının elbise ve çadır imalinde kullanıldığına dâir ayrıca bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre*, s.569.

⁷³¹ *MAD.* 215, vr.6b.

korumak maksadıyla güverteler üstüne yelken bezinden yapılmış tenteler gerilirdi⁷³².

Bir kadırgada iki tente bulunmaktaydı. Bir tentenin yapımında bir topu 15 zirâ olan 65 top kalın bez kullanılırdı⁷³³. Yağmurlu havalarda iki tente birbiri üzerine çekilirdi⁷³⁴.

Tentelerin her yıl biri değiştirilip, yerine yenisi verilmekte ve eskisi mahzene alınmaktaydı⁷³⁵. Ancak, sadece dört baştardaya her sene iki yeni tente veriliyordu⁷³⁶. Tentelerin bu şekilde yenilenmesi hakkındaki kanun, XVII. yüzyılın başlarında kapudân-ı deryâ olan Çelebi/Güzelce Ali Paşa zamanında⁷³⁷ gerçekleşmiş ve asrın sonlarına kadar değiştirilmeden devam etmiştir⁷³⁸.

7. Yelken

Direklere, çubuklara veya bunlara bağlı serenlere açılan ve yüzlerine çarpan rüzgârın tesiriyle gemiyi yürüten bezlere yelken denilirdi⁷³⁹.

Bir kadırgada üçü üçgen, biri dörtgen 4 yelken kullanılırdı. Üçgen yelkenlerden cankurtaran denilen büyük yelken, kumda gemiyi yukarı kaldırmaya yarlıyordu. 1400 zirâ bezden yapılan cankurtaran yelkeni 75 yaprak idi⁷⁴⁰. Her zaman kullanılabilen orta yelken için 1200 zirâ bez gerekiyordu. Fırtınada açılan ve borda da denilen küçük yelken 800 zirâ bezden⁷⁴¹, dörtgen biçimindeki tirinkete yelkeni ise, 600 zirâ bezden imâl edilmekteydi⁷⁴². Bir kadırga yelkeni üç-dört yılda bir yenilenmekteydi⁷⁴³.

Kalyonların zuhûrundan sonra yelken çeşidlerinde de değişiklik oldu. Bir kalyonda kullanılan yelken çeşidleri; mayıstra, tirinkete, mancana, gabya,

⁷³² Gürçay, *Gemici Dili*, s.378; Şükrî, *Esfâr*, s.178.

⁷³³ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁷³⁴ Aynı yer.

⁷³⁵ *MAD.* 9853, s.24; *MAD.* 4043, s.192; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b.

⁷³⁶ *MAD.* 9853, s.24; *MAD.* 4043, s.192. Zikredilen dört baştarda şunlardır: Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emini'ne ait baştardalar.

⁷³⁷ Çelebi/Güzelce Ali Paşa, iki def'a kapudan-ı deryâhk görevine gelmiştir. Birincisi, 1026 (1617), ikincisi, 1027-1029 (1618-6) yıllarına rastlar (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.65a; Danişmend, *Kronoloji*, V, 186-7).

⁷³⁸ 1087 (1676) senesinde kadırgalar için ikişer tente yenilenmek istendiğinde, devlet tarafından buna karşı çıkılmış ve Ali Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı sırasında tesbit edildiği şekilde tente verilmesi, yenileme esaslarında bir değişiklik yapılmaması Kapudan-ı deryâ Seydî-zâde Mehmed Paşa'ya gönderilen 20 Safer 1087 (4 Mayıs 1676) tarihli fermanla emredilmişti (*MAD.* 9853, s.24; *MAD.* 4043, s.192).

⁷³⁹ Gürçay, *Gemici Dili*, s.414; *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.339.

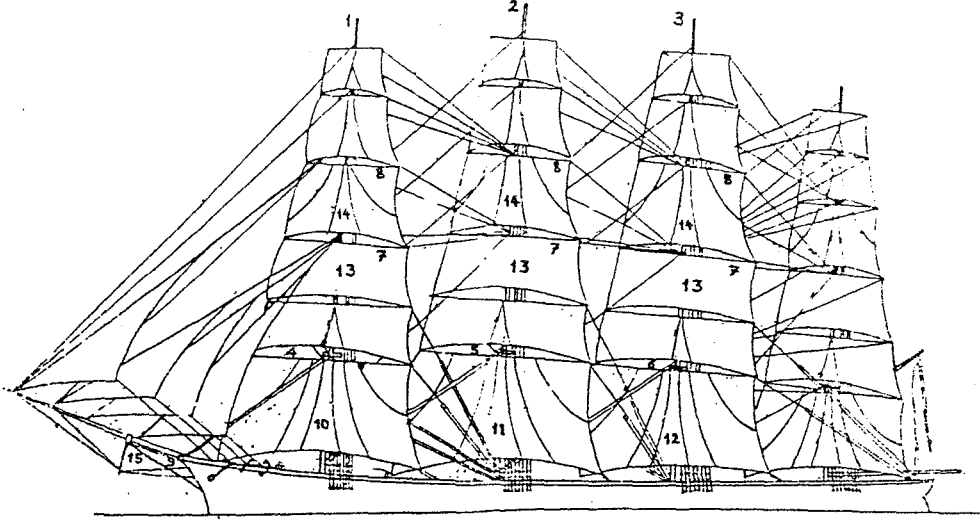
⁷⁴⁰ Bu yelken Kapudan-ı deryâ Çelebi Ali Paşa zamanında lüzumsuz görülerek kaldırılmıştı (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70b).

⁷⁴¹ Aynı yer.

⁷⁴² Aynı yer.

⁷⁴³ Aynı yer.

Yelkenli Bir Gemideki Direk, Seren ve Yelkenler

1 Pruva direği	9 Cıvadora sereni
2 Grandi direği	10 Tirinkete yelkeni
3 Mancana direği	11 Mayıstra yelkeni
4 Tirinkete sereni	12 Mancana yelkeni
5 Mayıstra sereni	13 Gabya yelkeni
6 Mancana sereni	14 Babafingo yelkeni
7 Gabya sereni	15 Cıvadora yelkeni
8 Babafingo sereni	

babafingo, cıvadora ve alborta idi⁷⁴⁴. Grandi direğinin en altında bulunan ve ait olduğu direktteki yelkenlerin en uzununu olan yelkene mayıstra⁷⁴⁵, geminin pruva direğinin birinci serenine bağlanan yelkene tirinkete⁷⁴⁶, mancana direğinin birinci serenine ait olup, fırtınalı havalarda kullanılan yelkene mancana⁷⁴⁷, gabya serenleri üzerine açılan yelkenlere gabya⁷⁴⁸, babafingo serenleri üzerindeki yelkene babafingo⁷⁴⁹, gemilerin baş taraflarından eğik olarak uzatılan ve pruva direği ile çubuklarının yuvalarına bağlanan serene ait yelkene cıvadora⁷⁵⁰ yelkeni denirdi.

8. Boğası

Pamuk ipliğinden dokunan ve ekseriyetle astar olarak kullanılan bir çeşid bez olan boğası⁷⁵¹, Tersâne-i Âmire'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethüda ve Emîni'nin baştardalarına ait bayraklarda, bu gemilerle yine aynı zevâta ait divanhâne ve odalarının döşemelerinde, Padişah ve Kapudan Paşa'nın kayıklarında kullanılmaktaydı⁷⁵².

Boğasının beyazı olduğu gibi renkleri de vardı. Donanmada kullanılanlar beyaz, kırmızı ve mavi idi⁷⁵³. Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde boğası satın alınmasına sık rastlanmaktadır. Ancak, alınan boğası miktarı pek fazla değildir. Meselâ, 1031 (1621-22)'de 2 kıt'a⁷⁵⁴, 1054 (1644)'de 14 kıt'a⁷⁵⁵, 1063(1653)'de 6 top⁷⁵⁶ ve 1110 (1689-99)'da 3 top⁷⁵⁷ idi. XVII. yüzyılda boğası fiyatları renklerine göre değişmekteydi. 1063 (1653)'de kırmızı boğasının topu 150

⁷⁴⁴ MAD.4875, s.72; MAD. 4876, vr.33a. Bu yelkenlerin bezleri ile alâkalı olarak bk.Kirpas Kısım.

⁷⁴⁵ Gürçay *Gemici Dili*, s. 287; *Lingua Franca*, s. 282-3. mad. 379 Grandi direği, gemilerin baştan ikinci direğidir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.183).

⁷⁴⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, (Gökyay neşri), s.334; *Lingua Franca*, s.446-7, mad.673. Pruva direği, gemilerin baştan birinci direğidir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.325).

⁷⁴⁷ Mancana direği, bir geminin üçüncü direğidir. Bu direğe mizana direği de denir (*Lingua Franca*, s.303-4, mad.417). *Gemici Dili*'nde (s.295), sadece mizana direği olarak geçtiği halde, vesikalarda "mancana" şeklinde kaydedilmektedir (MAD.4875, s.72; MAD.6572, s.69).

⁷⁴⁸ Kalyonda, ana direkler üzerine sürülen çubuklara gabya çubuğu, bu çubuklar üzerine kaldırılan serenlere gabya sereni denir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.176; *Lingua Franca*, s.236-7, mad.315).

⁷⁴⁹ Direklerin güverteden itibaren üçüncü parçalarına babafingo çubuğu, buna bağlanan yata serene babafingo sereni denir (Gürçay, *Gemici Dili*, s.35; *Lingua Franca*, s.332, mad.464).

⁷⁵⁰ Gürçay, *Gemici Dili*, s.91.

⁷⁵¹ Barkan, *Tereke Defterleri*, s.473; Kütükoğlu *Narh(1640)* s.343.

⁷⁵² Kayıtlarda boğasının nerelerde kullanıldığı "berây-ı mühimmât-ı elviye-i baştarda-i hazret-i paşa", "berây-ı döşeme-i divanhâne-i kethudâ bey" vb. şekillerde geçmektedir (MAD.2917, s.21; MAD.979, s.22; MAD.1572, s.8).

⁷⁵³ MAD.968, s.25-6; KK.5657, s.12.

⁷⁵⁴ MAD.2917, s.21.

⁷⁵⁵ MAD.1572, s.8.

⁷⁵⁶ MAD.968, s.25.

⁷⁵⁷ KK.5657, s.12.

akçe, mavisinin topu 110 akçe idi⁷⁵⁸. 1110 (1698-99)'da ise, mavi boğasının topunun 160 akçeye yükseldiği görülmektedir⁷⁵⁹.

9. Tafta

Tafta, elbise ve bazı döşemelerde kullanılan sık dokunmuş, parlak iplikli bir kumaştır⁷⁶⁰. Yelken bezi olan taftalarla⁷⁶¹, flandra denen, savaş gemilerinin grandi direklerine çekilen ensiz ve uzun şerit sancakların bezi olan taftaların⁷⁶² telleri birkaç kat bükülmek sûretiyle istenilen kalınlıkta dokunmaktaydı⁷⁶³. Bayrak ve flandralarda kullanılan taftaya "tafta-i Şam" denilmekteydi.

Osmanlı donanmasının ihtiyacı olan ipekli kumaşlar, bilhassa taftalar Bursa'dan tedarik ediliyordu⁷⁶⁴. Nitekim 963 (1555) senesinde Bursa'dan değişik fiatlarla 26.959 akçe tutarında 1697 zira⁷⁶⁵; 1012 (1603)'de ise sadece 600 zirâ tafta satın alınmıştı⁷⁶⁶.

XVII. asrın ortalarında kadirga flandralığı için 1000 zirâ taftanın Bursa'dan ocaklık olarak ayrıldığı tesbit edilmektedir⁷⁶⁷. Tersâne-i Âmire ocaklığı olan taftaya ödenecek para ise, Bursa pazarından alınan bac gelirlerinden tahsis edilmekteydi⁷⁶⁸. Ocaklık harici satın alınan tafta-i Şam, tüccarlardan temin ediliyordu. Bu maksadla, 1040 (1630-31)'da 264 çûb⁷⁶⁹, 1063 (1653)'de 770 zirâ⁷⁷⁰ Şam taftası alınmıştı. Şam taftasının fiatlarına gelince, 1031(1621-2)'de topu 100 akçe⁷⁷¹, 1040 (1630-31)'da 120 akçe⁷⁷², 1062 (1652)'de zirâ 55 akçe⁷⁷³, 1063 (1653)'de 52 akçe⁷⁷⁴ idi.

⁷⁵⁸ MAD.968, s.25-6.

⁷⁵⁹ KK.5657, s.12,

⁷⁶⁰ Barkan, *Tereke Defterleri*, s.478.

⁷⁶¹ Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960, s.55.

⁷⁶² *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.308.

⁷⁶³ Dalsar, *İpekçilik*, s.55.

⁷⁶⁴ Aynı yer.

⁷⁶⁵ Dalsar, *İpekçilik*, s.229.

⁷⁶⁶ Dalsar, *İpekçilik*, s.232.

⁷⁶⁷ 1052/1642 (MAD.6415, s.26), 1069/1658-9 (MAD.4880, s.176) ve 1085/1674 (MAD.4042, s.68) senelerinde bu miktar aynı idi.

⁷⁶⁸ 1085 (1674)'de bu miktar 40.000 akçe idi (MAD.4042,s.68). 7 Safer 1052 (7 Mayıs 1642)'de Bursa Kadısına gönderilen hükümde, paranın harc-ı hassa tarafından ödenmesi emredilmişti (MAD.6415, s.26).

⁷⁶⁹ MAD.979, s.21.

⁷⁷⁰ MAD.968, s.25.

⁷⁷¹ MAD.2917, s.21.

⁷⁷² MAD.979, s.21.

⁷⁷³ MAD.967, s.26.

⁷⁷⁴ MAD.968, s.25.

10. Keneviçe

Çuval, minder yüzü vs. yapılan, kalın ve seyrek dokunmuş kenevir bezine keneviçe deniliyordu.⁷⁷⁵ Tersâne-i Âmire için alınan keneviçe ise, esirlerin elbiseleriyle⁷⁷⁶ gemilerin döşenmesinde⁷⁷⁷ kullanılıyordu.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda keneviçe, bilhassa Boğdan'dan temin edilmekte, ihtiyaç halinde de tüccarlardan satın alınmaktaydı. Her sene Boğdan civarından masrafları Boğdan voyvodalık gelirlerinden ödenmek şartıyla 500 ilâ 1000 çüb keneviçe Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tayin edilmişti⁷⁷⁸. Boğdan haricinde Ege bölgesinden de keneviçe temin edildiği oluyordu. Meselâ, 1057(1647) senesinde Aydın ve Saruhan civarından 1000 çüb keneviçe alınmış ve bedeli o bölgenin muhassıllık gelirlerinden ödenmişti⁷⁷⁹. Satın alınan keneviçenin bedelleri ise hazineden ödeniyordu⁷⁸⁰.

Tersâne-i Âmire'de kullanılan "keneviçe-i Boğdan" ve "keneviçe-i Efrenc" keneviçelerinin iki ayrı kalitede olduğu fiatlarından anlaşılmaktadır. Nitekim, Boğdan keneviçesinin 993 (1585)'de bir çübu 90 akçe⁷⁸¹, 1055 (1645)'de 200 akçe⁷⁸², 1073 (1662-63)'de 240 akçe⁷⁸³ idi. Keneviçe-i Efrenc'in ise, 1031 (1621-22)'de bir çüb'u 10-14 akçe⁷⁸⁴, 1040 (1630-31)'da 12-13 akçe⁷⁸⁵ ve 1054 (1644)'de 12-14 akçe⁷⁸⁶ ile satın alınmıştı.

⁷⁷⁵ Kütükoğlu, *Narh* (1640) s. 352; Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *TD*, 33, İstanbul 1982, s.320. Kelime ikinci makalede, kanaviçe şeklindedir.

⁷⁷⁶ Keneviçe'nin esirlerin hangi çeşid elbiselerinde kullanıldığı belli değildir (*MAD*.5806, s.320).

⁷⁷⁷ *MAD*.2917, s.21; *MAD*.979, s.22; *MAD*.967, s.22.

⁷⁷⁸ Ocaklık keneviçe miktarı 1052/1642 (*MAD*.6415, s.7), 1057/1647 (*MAD*.7179, s.110), 1070-2/1660-2 (*MAD*.215, vr.8b) senelerinde 500 çüb olduğu halde, 1058/1648 (*MAD*.7179, s.113), 1069/1658-9 (*MAD*.4880, s.176), 1077/1666-7 (*MAD*.95, s.25) senelerinde 1000 çüb idi. 1079-1080 (1669-1670) senesine ait merkezî devlet bütçesinin Boğdan'a ait gelirlerinden 75.000 akçe ile de Tersâne-i Amire'ye keneviçe temin edilmişti (Barkan, *1079-1080*, s.254).

⁷⁷⁹ *MAD*.7179, s.111.

⁷⁸⁰ 993 (1585) senesinde 500 çüb keneviçe-i Boğdan'a 45.000 akçe (*MAD*.852, s.12), 1031 (1621-2)'de 9675 çüb keneviçe-i efrence 132.050 akçe (*MAD*.2917, s.21), 1040 (1630-1)'da 4033 çüb keneviçe-i efrence 51.830 akçe (*MAD*.979, s.22), 1054 (1644)'de 900 çüb keneviçe-i efrence 11.400 akçe (*MAD*.1572, s.6), 1055 (1645)'de 320 çüb keneviçe-i Boğdan'a 64.000 akçe (AE-İbrahim nr. 168), 1062 (1652)'de miktarı belirsiz keneviçe-i efrence 291.980 akçe (*MAD*.967, s.22-3) Hazineden ödenmiştir. 1062 (1652) senesinde keneviçeye olan ihtiyacın bu derece artışı, o sene içinde yeniden inşa edilen gemi sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır. Nitekim, o sene Tersâne-i Âmire'de iki kal-yon, üç başarda ve dokuz kadirganın yeniden inşası yanında 31 gemi (başarda, kadirga, kalyata) de tamir edilmiştir (*MAD*.967, s.30-3).

⁷⁸¹ *MAD*.852, s.12.

⁷⁸² AE-İbrahim, nr.168.

⁷⁸³ *MAD*.215, vr.8b.

⁷⁸⁴ *MAD*.2917, s.21.

⁷⁸⁵ *MAD*.979, s.22.

⁷⁸⁶ *MAD*.1572, s.6-7.

11. Çuka (Çuha)

Bir cins yünlü kumaş çeşidi olan çuka⁷⁸⁷ asker kıyafetlerinde kullanıldığı gibi⁷⁸⁸, donanma gemilerinin kış örtülerinde ve döşemelerinde de kullanılmaktaydı⁷⁸⁹. Kâtib Çelebi'ye göre, kadırgaların çadır denilen kış örtüsü beylik çukadan yapılıyordu⁷⁹⁰.

Tersâne-i Âmire'deki gemiler için, ihtiyaç olan çuka çeşidleri arasında bilhassa Selânik çukası ile Londra çukasını ve onun Hollandalılar tarafından taklid edilmiş şekli olan londrine çukayı sayabiliriz⁷⁹¹. Çukanın 60 ve 70 çile⁷⁹² kalitesindeki çeşidleri yanında kırmızı, yeşil ve lâciverd renkleri ile londra ve londrine çukaların ayrıca kırmızılarının da kullanıldığı görülmektedir.

Tersâne-i Âmire için en makbul ve kullanışlı çuka, Selânik çukası idi⁷⁹³. XVI. yüzyılda gemiler için Selânik'den çuka satın alındığı gibi⁷⁹⁴, XVII. yüzyılda da çeşitli cinsten çuka aynı bölgeden temin ediliyordu.

Dokunuş şekli, rengi ve kullanılan yün miktarıyla kalitelerinde farklılıklar olan çuka çeşidlerinin hangisinin, hangi gemilerde ve gemilerin nerelerinde kullanıldığını kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir. Ancak, Kapudan Paşa baştardasıyla, Tersâne-i Âmire Kethudasına ait baştardada ve Sadrîâzama ait kayıkla Kapudan Paşa'nın kayığında döşenen çukaların fiatlarından, aralarında fark olduğu anlaşılmakta ve çukanın herkesin mertebesine göre gemilerde kullanıldığı görülmektedir.

⁷⁸⁷ Koçu, *Giyim-Kuşam*, s.82.

⁷⁸⁸ Çuka, XVI. asra ait vesikalarda, devlet merkezindeki ordu birliklerine ve yeniçerilere kışlık elbise olarak dağıtılıyordu. Yeniçerilere verilen çukanın çeşid, miktar ve fiatları ile alâkalı olarak bk. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *GAAD*, 2-3, İstanbul 1974, s.417. 1826'da kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kışlık elbiselerinde de çuka kullanıldığı konusunda bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre*, s.544-550.

⁷⁸⁹ Tersâne-i Âmire için istenen çukanın nerelerde kullanıldığı vesikalarda; "beray-ı mühim-mât-ı haymehâ-i baştarda-i Kapudan Paşa ve Emin", "berây-ı döşeme-i baştarda-i kethudâ-i Tersâne-i Âmire" ve benzeri şekillerde geçmektedir (*MAD*.2917, s.21; *MAD*.979, s.21; *MAD*.1572, s.8; *MAD*.967, s.74; *MAD*.968, s.25).

⁷⁹⁰ Bir kadırganın kış örtüsüne 70 zirâ çuka sarfediliyordu (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a).

⁷⁹¹ Avrupa menşeli çukalar hakkında daha geniş malûmat için bk. Kütükoğlu, *Narkh* (1640), s.59-60.

⁷⁹² Dokumacılıkta her tarakta bulunan 40 dişe bir çile adı verilmekte, çile sayısı ise kumaşın sık veya seyrekle dokunmuş olduğunu göstermekteydi (Kütükoğlu, *Narkh* (1640), s.60-61).

⁷⁹³ Yeniçeri teşkilâtının çuka ihtiyacı da Selânik'ten temin edilmekteydi. Selânik'teki çuka dokumacıları, XV. asrın sonlarında İspanya ve Portekiz'den sürüldükten sonra Osmanlı topraklarına sığınan ve bilhassa Selânik'e yerleşen, yünlü dokumacılık tekniğine vâkıf yahudilerden müteşekkil idi (Sahillioğlu, *Çuha Muhasebesi*, s.417-9). Bazı kayıtlar da, 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.9) 936/1530 (İE-Bah.nr.2) ve 993/1585 (*MAD*. 852, s.17) senelerinde Selânik çukasının yahudilerden satın alındığını göstermektedir.

⁷⁹⁴ XVI. asra ait Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde, Tersâne-i Âmire için Selânik çukası alındığı kayıtlıdır. 933-4(1527-8)'de 21 zirâ (İE-Bah.nr. 140, s.9), 936(1530)'da 444 zirâ (İE-Bah.nr.2) ve 993(1585)'de 300 çub (*MAD*.852, s.17) çuka alınmıştır.

Kadırgaların kış örtüleri için her yıl 2000 zirâ sobraman Selânik çukası Tersâne-i Âmire'ye ocaklık bağlanmıştı⁷⁹⁵.

Ocaklık çukanın ihtiyaca kâfi gelmediği ve gerektiğinde satın alındığı görülmektedir. Nitekim, 1031 (1621-22)'de 4447,5 çûb⁷⁹⁶, 1057(1647)'de 4000 çûb⁷⁹⁷ ve 1058(1648)'de 6000 çûb⁷⁹⁸ çuka alınmıştı. Selânik çukasının zirâi 936 (1530)'da 15 akçe⁷⁹⁹, 993 (1585)'de 70 akçe⁸⁰⁰, 1062 (1652)'de 50 akçe⁸⁰¹ idi. Çukanın temini ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi ile Selânik kadısı ve Selânik'de bulunan çuka emini vazifeli idi.⁸⁰²

12. Yelken Dikiş İğnesi (Sûzen-i Bâbdân)

Yelken dikiş iğnesi, yelken dikiminde kullanılmak maksadıyla gemilerde da-hi bulunduruluyordu. Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olarak 933-34 (1527-28) sene-sinde 5000 adet⁸⁰³, 1031(1621-22)'de 20.000 adet⁸⁰⁴ ve 1110(1698-99)'da 2935 adet⁸⁰⁵ yelken iğnesi satın alınmıştı. Gemilere verilen mühimmât arasında her kadırğa için 100 adet⁸⁰⁶, her kalyon için 150 adet⁸⁰⁷ yelken iğnesi bulunuyordu. Yelken iğnesinin fiatına gelince; 933-34 (1527-28)'de 20 adedi bir akçe⁸⁰⁸, 1031 (1621-22)'de 2 adedi bir akçe⁸⁰⁹ ve 1110 (1698-1699)'da 1 adedi 1,5 akçe⁸¹⁰ idi. Diğer iğne çeşitleri ise, sûzen-i çuvaldız, sûzen-i hartûc, sûzen-i aba vs. idi⁸¹¹.

⁷⁹⁵ 1052/1642 (MAD.6415, s.15), 1061/1651 (MAD.1815, s.124), 1065/1655 (MAD.4713, s.82) ve 1069/1658-9 (MAD.4880, s.176) senelerinde ocaklık çuka 2000 çûb idi. Bu miktar daha sonraki senelerde 2000 zirâ olarak ifade edilmiştir. 1071/1661 (MAD.22249, s.240; Barkan, 1070-1071, s.336), 1073/1662-3 (MAD.215, vr.2a), 1078/1667-8 (MAD.4026, s.175), 1087/1676 (MAD.9853, s.95; MAD.4043, s.192) ve 1089/1678 (MAD.2832, s.176) senelerinde ocaklık Selânik çukasının miktarında değişme olmamıştır.

⁷⁹⁶ MAD.2917, s.21.

⁷⁹⁷ MAD.7179, s.112.

⁷⁹⁸ 6000 çûb'luk çukanın 3000'i kırmızı, 3000'i lâciverd idi (MAD.7179, s.113).

⁷⁹⁹ İE-Bah.nr.2.

⁸⁰⁰ MAD.852, s.17.

⁸⁰¹ MAD.967, s.24.

⁸⁰² Bu konuda, 8 Cemâziyelevvel 1073/19 Aralık 1662 (MAD.215, vr.2a) ve Gurre-i Receb 1087/9 Eylül 1676 (MAD.9853, s.95) tarihlerinde Selânik Kadısına ve Çuka Eminine hükümler gönderilmiştir.

⁸⁰³ İE-Bah.nr.140, s.9.

⁸⁰⁴ MAD.2917, s.19.

⁸⁰⁵ KK.5657, s.8

⁸⁰⁶ 1084(1673-4) tarihli mühimmat listesi: MAD.2505, s.29.

⁸⁰⁷ 1109(1697-8) tarihli mühimmat listesi: MAD.15658, s.29.

⁸⁰⁸ İE-Bah.nr.140, s.9.

⁸⁰⁹ MAD.2917, s.19.

⁸¹⁰ KK.5657, s.8.

⁸¹¹ Aynı yer.

13. Makara Dili (*Żebân-ı Makara*)

Kadırgalardaki yelkenleri rahatlıkla hareket ettirebilmek için mekik şeklindeki bir yuvanın içinde ve bir mil etrafında dönen yivli, küçük tekerlek biçiminde yapılan makaralar kullanılıyordu. Makaraların bu tekerleklerine de *dil* deniyordu^{811a}. Kadırğa malzemeleri arasında bulunan makara dili ekseriyetle Oniki divan, Amasra, Ulus, Ovaüzü, Yenice, Çarşamba, Perşembe, Hisarönü, Gocinos⁸¹² ve Bartın⁸¹³ taraflarından temin ediliyordu

1069 (1658-59) senesinde Bartın'dan 12.000 aded makara dili satın alınmıştı⁸¹⁴. Diğer bölgelerden alınan makara dillerinin miktarı hakkında ilgili vesikalarda bilgi verilmediğinden ihtiyaca göre istendiği anlaşılmaktadır. Bir emin vasıtasıyla⁸¹⁵ tedarik edilen makara dilinden 1084 (1673-74)'de bir kadırgaya 52 aded veriliyordu⁸¹⁶. 1031 (1621-22) senesinde bir makara dilinin fiyatı 200 akçe idi⁸¹⁷.

C. Gemilerdeki Harb Malzemeleri

1. Barut

Top ve tüfek gibi ateşli silahlarda mermiyi fırlatmak için kullanılan yanıcı ve itici bir madde olan barut⁸¹⁸; güherçile, odun kömürü ve kükürdün belirli oranlarda karışımından elde edilmekteydi⁸¹⁹.

Güherçile, İmparatorluk topraklarında bol miktarda bulunduğundan temin edilen yerler arasında Mısır⁸²⁰, Karaman⁸²¹, Kayseri⁸²², Niğde⁸²³, Bor⁸²⁴, Kırşehir,

^{811a} Gürçay, *Gemici Dili*, s.124,279.

⁸¹² 1057/1647 (*MAD*.7179, s.110), 1061/1651 (*MAD*.1815, s. 124); 1073/1662-3 (*MAD*.215, vr.1b) ve 1078/1667-8 (*MAD*.4026, s.175) senelerinde bu bölgelerden makara dili istenmekteydi.

⁸¹³ 1069/1658-9 (*MAD*.4880, s.176), 1071-2/1660-1 (*MAD*.996, s.47) ve 1079/1668-9 (*MAD*.4951, s.29) senelerinde Bartın'dan makara dili temini için 12.000'er akçe ödenmişti.

⁸¹⁴ *MAD*.4880, s.176.

⁸¹⁵ 1071-2 (1660-1)'de Durmuş Beşe'ye (*MAD*.996, s.47) ve 1079 (1668-9)'da emin olan Mustafa Ağa'ya (*MAD*.4951, s.29) Bartın'dan makara dili temini için 12.000'er akçe ödenmişti.

⁸¹⁶ *MAD*.2505, s.122.

⁸¹⁷ 15 Safer 1031 (30 Aralık 1621) tarihinde 40 aded makara dili için Şaban Beşe'ye 8000 akçe verilmişti (*MAD*.2917, s.32).

⁸¹⁸ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.298; Gürçay, *Gemici Dili*, s.42. Barut kelimesinin ve ifade ettiği manânın târihi gelişimi için bk.G.S.Colin, "Bârud", *EP*, I, London 1960, s.1055-7.

⁸¹⁹ Siyah barutun imâlinde kullanılan formül: % 75 güherçile + % 12,5 kömür +% 12,5 kükürd idi. Bu malzeme hakkında, Ahmed Erdal, *Baruthâne-i Âmire*, (*İstanbul Baruthanesi*), Tarih Mezûniyet Tezi, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, Tarih Seminer Ktb.nr.3546, s.19-42'de tafsilâtli bilgi bulunmaktadır.

⁸²⁰ Zilhicce 972 (Temmuz 1565) tarihiyle Mısır Beylerbeyisine gönderilen hüküm: *MD*.VI, s.605/1336, s.661/1454.

⁸²¹ 979/1571-2) senesinde Karaman Beylerbeyisine ve kadılarına gönderilen hükümler: *MD*.XII, s.317/652, s.432/839, s.434/841-3.

⁸²² Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Kayseriye Kadısına gönderilen hüküm: *MD*.XIV, s.108/146.

⁸²³ Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Niğde Kadısına gönderilen hüküm: *MD*.XIV, s.109/147.

⁸²⁴ Gurre-i Cemâziyelevvel 1065 (9 Mart 1655)'de Karaman Hazinesi Defterdârı ve Barut Mübaşiri olan Murad'a gönderilen hükümde, bu sene Akdeniz'e çıkacak olan donanma için Bor

Aksaray, Lârende ve Malatya⁸²⁵’yı, Suriye, Lübnan, Bağdad ve Basra⁸²⁶’yı saymak mümkündür. Pek bol miktarda bulunmayan kükürd ise, ekseriye Lût Gölü civarından ve Doğu Anadolu bölgesinden çıkartılıyordu⁸²⁷.

XVII. yüzyılda donanma için lüzumlu barut, İstanbul’daki⁸²⁸ Kâğıdhâne ve Şehremini baruthânelerinden başka Selânik⁸²⁹, İzmir ve Gelibolu baruthânele-
rinde de işleniyordu.

Kâğıdhane’deki baruthâne II. Bayezid zamanında inşa edilmiş, XVI. ve XVII. yüzyıllarda burada Tersâne-i Âmire için barut îmal edilmişti⁸³⁰. Osmanlı donanmasında kalyon inşasına hız verilmesinden sonra, kalyonlara barut temin etmek maksadıyla 1099(1688) senesinde Şehremini’nde yeni bir baruthâne tesis edilmiş⁸³¹, ancak bu baruthâne 1110(1698) senesindeki infilâkda yanmıştı⁸³². İhtiyaç halinde barut temin edilen Selânik baruthânesi için Paşa, Köstendil ve Üsküb livalarından toplam 71.000 kıyye (yaklaşık 1616 kantar) güherçile ocaklık tayin edilmişti⁸³³. Tersâne-i Âmire’nin barut ocaklığı arasında yer alan İzmir Baruthânesinden her sene 2000 kantar barut temin ediliyordu⁸³⁴.

İstanbul’daki baruthânelerin ve diğerlerinin ihtiyaca cevab vermediği veya herhangi bir sebeble faaliyetten uzak kaldığı zamanlarda bilhassa Gelibolu baruthânesi Tersâne-i Âmire ve donanma gemilerinin barutunu hazırlamak

kârhanesinde perdaht ettirilen barutun kira davalarına yüklenerek İstanbul’a nakli ve Tersâne-i Âmire’ye teslimi emrediliyordu (*Bor Şer’iyye Sicili*, Bor, H.N.Yurdakul Ktb.nr.379 s. 80/2). Rebî’ülâhır 1090 (Mayıs 1679) tarihli bir fermanla ise, Karaman Baruthânelerinin kaldırıldığına temas edilmektedir (*Bor Şer’iyye Sicili*, nr.382 s. 55/3).

⁸²⁵ Muharrem 979(Mayıs-Haziran 1571)’da bu kazaların kadılarına gönderilen hükümler: MD.XIV, s. 109-110/148-151.

⁸²⁶ Barut ve güherçile temin edilen bölgeler için bk. Parry, *Harb Malzemesinin Kaynakları*, s.37-9.

⁸²⁷ Parry, *a.g.m.*, s.38.

⁸²⁸ XVII. asrın ilk yarısında İstanbul’da Kâğıdhâne, Macuncu Çarşısı, Atmeydanı, Unkapanı ve Cebehâne’de olmak üzere beş barut îmalâthanesi vardı. (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 560, 564).

⁸²⁹ XVII. yüzyılda Selânik Baruthânesinde baruthâne emini, kethudâsı ve kâtibleri ile birlikte 300 Baruthâne neferi vardı. (M. Tayyib Gökbilgin, “Selânik”, *İA*, X, İstanbul 1966, s.343). Selânik baruthânesi için ayrıca bk. Muzaffer Erdoğan, “Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s.116-7.

⁸³⁰ Münir Aktepe, “Kâğıdhâne’ye Dâir Bazı Bilgiler”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, Ankara 1976, s.338-9. Receb 979 (Kasım 1571)’da İstanbul Hassa Harc Emini’ne gönderilen hükümde, Kâğıdhane Baruthânesinde ayda 300 kantar barut îmal edildiği zikredilmektedir (MD. XVI, s. 375/656).

⁸³¹ Erdoğan, *a.g.m.*, s.121.

⁸³² Aynı yer. 14 Cemâziyelâhır 1110 (18 Aralık 1698)’da İstanbul Baruthâne Nâzırına gönderilen hükümde de, bu baruthânenin yandığından bahsedilmektedir (MAD.758, s.248).

⁸³³ 1086 (1675) tarihli avâız defterinde bu ocaklık mufassalan kaydedilmiştir (KK.2665, s.116-7). Selânik barut ocaklığı ile alâkalı olarak ayrıca bk. Barkan, *1079-1080*, s.302.

⁸³⁴ 1109/1697-8 (MAD.8880, s.66).

mecbûriyetinde kalıyordu. Gelibolu baruthânesinden her sene 1000 kantar barut ocaklık olarak alınıyordu⁸³⁵. 1105 (1694) ve 1110 (1699) senelerinde, Gelibolu baruthânesinden baştarda-i hümayûn için 35, yedek baştarda için 25 ve kethudâ baştardası için 25 kantar olmak üzere toplam 85 kantar barut yollanması isteniyordu⁸³⁶. 1110 (1698) senesinde ise, Karaman'dan Şehremini Baruthânesi için gelen 34.500 kıyye güherçile, baruthânenin yanarak işe yaramaz hale gelmesi yüzünden Gelibolu baruthânesine nakledilmek zorunda kalmıştı⁸³⁷. Bu sebeble Gelibolu Baruthâne Nâzırına gönderilen 14 Cemâziyelâhır 1110 (18 Aralık 1698) tarihli hükümde sefere çıkacak kalyonların ihtiyacı olan barutu, gönderilen güherçileden temin etmeleri, 34,500 kıyye güherçileden 1000 kantar barut elde edilmesi gerektiği bildiriliyordu ki, buna göre bir kantar barutun terkinde 34,5 kıyye güherçile kullanılmış oluyordu⁸³⁸.

Girid seferi münâsebetiyle 1079 (1668-69) senesinde Anadolu ve Rumeli'deki kârhânelerde barut îmal etmek üzere hazırlanan güherçile toplam 7.712 kantar 12 kıyye olup, kârhânelere şöyle taksim edilmişti⁸³⁹:

İğriboz Kârhânesi	47.300 kıyye
İstanbul "	44.000 "
Gelibolu "	44.000 "
Selânik "	44.000 "
İzmir "	70.000 "
Tımsıvar "	60.000 "
Hanya "	30.000 "
Toplam	339.300 kıyye

Yine, 1109 (1697-98) senesinde Akdeniz'de Mora, Karadeniz'de Özi, Kers ve Taman üzerine gönderilecek donanma gemileri için Kapudan Paşa'nın

⁸³⁵ 1109/1697-8 (MAD.8880, s.66). 1107 (1695-6) senesinde ise, 1130 kantar siyah barut donanma için îmal edilmişti (Halil İncalcık, "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, (Collected Studies)*, London 1978, s.217).

⁸³⁶ 7 Şevval 1105 (1 Haziran 1694) tarihli Gelibolu siyah barut nâzırına gönderilen hüküm: KK.2475, s.128. Ve 7 Şevval 1110 (8 Nisan 1699) tarihli tezkire: İE-Bah.nr.490.

⁸³⁷ İstanbul'daki Baruthâne Nâzırına gönderilen 14 Cemâziyelâhır 1110 (18 Aralık 1698) tarihli hükümde, Karaman'dan gelen güherçilenin zâyi olmaması için Gelibolu'ya gönderilmesi emredilmişti (MAD.2758, s.248).

⁸³⁸ Bu hükümde, ayrıca sevkedilen güherçilenin perdaht ettirilmesi, nakli ve diğer işler için yapılacak masrafların 1111 (1699) senesi Gelibolu nüzüülü gelirlerinden ödenmesi emrediliyordu (MAD. 2758, s.248). Selh-i Zilkâ'de 1108 (21 Haziran 1697) tarihinde Tekfurdağı ile Gelibolu kadılarına ve gümrük emirlerine gönderilen hükümde barut için ihtiyaç olan güherçilenin oralardaki tüccarlardan satın alınması bildiriliyordu (İE-Bah.nr.832).

⁸³⁹ KK.2647, s.1-21. Bu defterde her kârhâneye hangi livalardan ve ne mikdarlarda güherçile temin edildiği de kaydedilmiştir.

ihtiyaç gösterdiği 8550 kantar barutun nerelerden, ne miktarlarda temin edildiği de tesbit olunabilmektedir⁸⁴⁰.

Buna göre :

Gelibolu baruthânesinden ⁸⁴¹	2000 kantar
İzmir baruthânesinden ⁸⁴²	3000 "
1108 (1696-7) senesi İzmir ocaklık barutundan	800 "
İstanbul'dan gidecek kalyonlara İstanbul'dan verilen	300 "
Mısır'a giden 5 kalyona İstanbul Baruthânesinden verilen	127 "
Edirne'den Gelibolu'ya gönderilen	205 "
Selânik baruthânesinden	500 "
Boğazhisarları kalelerinden	800 "
Bir İngiliz tüccarından satın alınan	818 "
<i>Toplam</i>	<i>8550 kantar</i>

barut tedarik edilmişti.

Donanma gemilerinin ihtiyacı olan barut, her biri için tesbit edilen miktar-
da verilmekteydi. 1068 (1657-58) senesinde gemilere verilen perdahtlı siyah ba-
rutun tamamı 1399 kantar (747 çuval) idi⁸⁴³. Yine 1088 (1677) senesinde Akde-
niz ve Karadeniz taraflarına 55 gemi gönderilmiş ve toplam 547 kantar barut
yüklenmişti⁸⁴⁴. Bunlardan Karadeniz'e sefere çıkan 24 gemiden Kapudan Paşa
baştardasına 35 kantar, yedek ve Tersâne Kethudâsımın baştardasına 25'er kan-
tar, Tersâne Emininin baştardası ile 8 kadirgaya 12'şer kantar, diğer 12 kadir-
gaya da 4'er kantar siyah barut verilmişti. Akdeniz taraflarına gönderilen 31 ka-
dırgadan 13'üne 18'er kantar ve 18'ine de 4'er kantar siyah barut dağıtılmıştı.

Kâtib Çelebi her kadirgaya 20'şer kantar barut verildiğini yazmaktadır⁸⁴⁵.
1114 (1703) senesinde ise, Akdeniz'e sefere çıkan 12 kalyondan herbirine 80'er

⁸⁴⁰ MAD.8880, s.66,71.

⁸⁴¹ Gelibolu Baruthânesinden 1000 kantar barut ocaklık olduğu halde bu sene ihtiyaç üzerine 1000 kantar daha ilâve edilmişti (MAD.8880, s.66). Evâsıt-ı Zilhicce 1109(19-29 Haziran 1698) tari-
hinde Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Gelibolu'dan 2000 kantar barutun tamamının
hazırlanması isteniyordu (MD.CX, 458/2).

⁸⁴² İzmir Baruthânesinden de 2000 kantar barut ocaklık olduğu halde 1000 kantar fazla iste-
niyordu (MAD.8880, s.66).

⁸⁴³ MAD.4880, s.97. Barut, çuvalara konarak muhâfaza ediliyordu. Meselâ, Karaman ve civa-
rındaki güherçilenin konulması için gerekli barut kesesi Konya'daki derici esnafı tarafından temin
ediliyordu (Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyıl'da Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında
Bazı Bilgiler", TED.XII, İstanbul 1982, s.618).

⁸⁴⁴ Selh-i Rebî'ülevvel 1088(2 Haziran 1677)'de bu barutun Cebahâne-i Âmir'e'den verilmesi
için ferman sâdır olmuştur (MAD.4042, s.204). Baştardalara verilen barut ile alâkah olarak ayrıca
bk.not, 836.

⁸⁴⁵ Bu mikdar ihtiyaca göre az veya çok olabilirdi (Tuhfetü'l-kibâr, vr.71a).

kantar siyah barut verilmesi istenmekte ⁸⁴⁶, aynı sene Karadeniz'e gönderilen kalyonlardaki 1500 levendin herbirine tüfenklerinde kullanılmak üzere yarımşar kıyyeden toplam 750 kıyye barut gerekmekteydi ⁸⁴⁷.

2. Top

Osmanlı kara ordusunun ağır silâhlarından olan top ⁸⁴⁸, donanmada da kullanılmaktaydı. Osmanlı donanmasındaki gemilerin büyüklüğüne göre verilen top mikdarı da farklı oluyordu.

Tablo XXXIX : 893 (1488) Senesinde Gemilere Verilen Topların Çeşid ve Adedleri ⁸⁴⁹

gemi çeşidi	t o p ç e ş i d l e r i						
	şayka topu	baş topu	darbzen	(büy.	küç.)	prangı	toplam
barça	4	12	—	12	20	35	83
ağrıbar	3	6	—	4	—	16	29
kadırga	—	1	4	—	—	8	13
kalyata	—	1	2	—	—	4	7
kayık	—	1	—	—	—	4	5

XV. yüzyılın sonlarında birer harp gemisi oldukları görülen barça ve ağrıbarda bulunan topların sayısı oldukça fazla idi. Aynı dönemde bir kadırgaya, bir baş topu ile dört darbzen ve sekiz prangı topu konulduğu halde ⁸⁵⁰ daha sonraları birisi baş, ikisi yan topu olmak üzere üç top verilmekteydi ⁸⁵¹. Baş topu, 14-15 karış uzunluğunda, 40 kantar ağırlığında olup, 12 kıyyelik yuvarlak atardı ⁸⁵². Yan topları ise, 10 karış uzunluğunda ve daha hafif olup, 1,5 kıyyelik yuvarlak atan kolonborna topları idi ⁸⁵³.

⁸⁴⁶ 10 Zilhicce 1114 (8 Mayıs 1703) tarihli ferman gereğince istenen toplam 960 kantar barutun yarısının Gelibolu'dan, diğer yarısının da İstanbul'daki baruthânenen verilmesi emrediliyordu (MAD.5362, s.42). 1113(1701) senesindeki yeni düzenlemede ise, bir kalyona 350 kantar barut verildiği görülmektedir (MD.CXII, s.7).

⁸⁴⁷ 18 Şa'ban 1114 (7 Ocak 1703)'de Baruthâne nâzırına gönderilen hükümde, barutun Kapudan Mehmed Paşa'ya teslimi emrediliyordu (MAD.5362, s.33).

⁸⁴⁸ Osmanlı ordusunda ilk top, Sultan I. Mehmed'in saltanatından hemen önce ve esas olarak onun devrinde kullanılmıştı. Topun Osmanlı İmparatorluğundaki tarihçesi hakkında bilgi için bk. V.J.Parry, "Bârûd", maddesinin "Osmanlı İmparatorluğu" kısmı, *EP*, I, London 1960, s.1061-1066; aynı müellif, "İslâm'da Harb Sanatı", (terc.E.Merçil-S.Özbaran), *TD*, 28-29, İstanbul 1975, s.203-210).

⁸⁴⁹ TSMA, E.594.

⁸⁵⁰ Aynı yer. Yine II. Bayezid devrinde, her kadırgada büyük bir top bulunduğu 16. Asırda Yazılmış *Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512)*, (haz. Şerif Baştaç), Ankara 1973, s.177'de zikredilmektedir.

⁸⁵¹ Tuhfetü'l-kibâr, vr.71a.

⁸⁵² Aynı yer.

⁸⁵³ Aynı yer. 1029 (1620) senesinde Tophâne-i Âmire'den gemilere verilen top mikdârını belirten listede de, bir kadırgaya bir baş, iki yan topu tahsis edildiği görülmektedir (MAD.9825, s.78-9).

Bir mavnada ise, 24 top bulunurdu. Bunlardan ikisi koğuş, ikisi yan ve dördü palavra üzerindeki kolonborna toplarıdır. Yine iki top kış içindeki dümen evinde, iki top kış omuzluğunda idi. Kürek aralarındaki kanad üzerine konan saçma topları da her iki yanda altışar toptan 12 tane idi⁸⁵⁴.

Kalyonların top mikdarı ve cinsi büyüklüklerine göre değişiyordu. Bir kalyonda 56 top bulunuyordu⁸⁵⁵. Bu toplardan 30'u yedi, 20'si beş ve 6'sı üçer kıyyelik idi⁸⁵⁶.

XVIII. asrın başlarında "Kebîr kalyon" denilen büyük kalyona 130⁸⁵⁷, üç anbarlı kalyona 112 adet⁸⁵⁸ top gerekiyordu.

Tablo XL : Büyük ve Üç Anbarlı Kalyonlarda Bulunan Topların Kullanıldıkları Yer, Büyüklük ve Sayıları

	Büyük Kalyon		Üç Anbarlı Kalyon	
	kıyye	top sayısı	kıyye	top sayısı
Eski Kapudâne kalyonundan alınan toplar	16	26	—	—
Tophâne'de mevcûd toplardan	—	—	14	24
şayka topu	—	2	—	—
[alabanda-i evvel]	16	4	14	6
alabanda-i sânî	7	32	5	30
alabanda-i sâlis	3	34	3	30
palavra-i baş	3	6	3	4
palavra-i kış	3	20	3	14
palavra-i kış-ı sânî	3	6	3	4
<i>Toplam top sayısı :</i>		130		112

Buna göre, 1113 (1701) senesinde inşa edilen "kebîr kalyon" ile 1112 (1700)'de suya indirilen "üç anbarlı kalyon"a toplam 242 top gerekiyordu. Bunlardan 52'si eski kapudâne kalyonu ile Tophane-i Âmire'de mevcûd toplardan ve şayka topundan verilmiş, geri kalan 190 top ise tucdan yeniden

1097 (1686)'de ise yan topları kırılan üç kadirgaya 1,5 kıyyelik yuvarlaklar atan (İE-Bah.nr.162) ikişer yan topu verilmesi emredilmişti (İE-Bah.nr.162, 164, 165).

⁸⁵⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a.

⁸⁵⁵ 1109 (1697) senesinde Karadeniz kıyılarında inşa olunan iki kalyon için Tophâne-i Âmire'de 112 adet top dökülmüştü (MAD.2732, s.42).

⁸⁵⁶ *Aynı yer*.

⁸⁵⁷ MAD.4875, s.20.

⁸⁵⁸ *Aynı yer*.

dökülmüştü. Yeniden dökülen toplar, her iki kalyon için 16 kıyyelik 4 top, 14 kıyyelik 6 top, 7 kıyyelik 32 top, 5 kıyyelik 30 top, 3 kıyyelik 118 top olmak üzere toplam 190 top idi⁸⁵⁹.

Gemilere verilecek toplar, Tophâne-i Âmire'de dökülüyordu. Tersâne-i Âmire'de ve diğer tezgâhlarda gemi inşa edildikçe, Tophâne-i Âmire'de de bu gemiler için top imal ediliyordu. Nitekim, 1095 (1684) senesinde yeni inşa olunan kalyonlar için Tophâne-i Âmire'de 9 kıyyelik 32 top, 7 kıyyelik 71 top, 5 kıyyelik 49 top, 3 kıyyelik 84 top olmak üzere 236 top imâl edilmişti⁸⁶⁰. Yine, Tophâne-i Âmire nâzırı Yusuf Efendi'nin 16 Rebî'ülâhır 1107-2 Ramazan 1107 (24 Kasım 1695-5 Nisan 1696) tarihleri arasındaki muhâsebesinden anlaşıldığına göre, imâl edilen toplardan 11 kıyyelik bir top, 9 kıyyelik 37 top, 5 kıyyelik 42 top ve 3 kıyyelik 35 top olmak üzere toplam 115 top kalyonlara verilmiş, ayrıca 30 adet saçma ve 62 aded eynek bunlara ilâve edilmişti⁸⁶¹. 1109 (1697-98)'da kalyonlar için 118⁸⁶², 1113 (1701)'de iki kalyon için 190 top⁸⁶³ Tophâne-i Âmire'de dökülmüştü.

Kadırgalara nisbetle, taşıdıkları top oranı hayli fazla olan kalyonların top ihtiyacının karşılanması, Tophâne-i Âmire'deki hızlı çalışma ile gerçekleşebiliyordu. Kırılan, değiştirilmesi gereken toplar, Tophâne-i Âmire'ye teslim ediliyor, yerlerine yenisi alınıyordu⁸⁶⁴. İşe yaramaz hâle gelen toplar ise yeni topların dökümünde mayalık olarak kullanılıyordu⁸⁶⁵. Tophâne-i Âmire'de dökülen kalyon toplarının masrafları hazineden karşılandığı gibi⁸⁶⁶, başka gelirlerden temin edilmesine de çalışılıyordu⁸⁶⁷.

Tophâne-i Âmire'de top yapımı yetiştirilemediği zamanlarda kira ile top alınıp kalyonlara verildiği de oluyordu. Meselâ, 1109 (1697-98)'da Tophâne'de

⁸⁵⁹ Vesikada bu mikdâr 192 olarak kaydedilmiştir. (MAD.4875, s.20).

⁸⁶⁰ MAD.4039, s.154.

⁸⁶¹ KK.5654, s.31.

⁸⁶² Bu toplardan kapudâne kalyonu için altı şayka topu, Karadeniz kıyılarında inşası tamamlandı Tersâne-i Âmire'ye getirilen iki kalyon için de 112 top dökürülmüştü (MAD.2732, s.42).

⁸⁶³ MAD.4875, s.20.

⁸⁶⁴ 1097 (1686)'de deryâ beylerinden bazılarının kırılan topları Tophâne-i Âmire'de yenileriyle değiştirilmiştir (IE-Bah.nr.162, 164, 165).

⁸⁶⁵ Evâsıt-ı Zilkâ'de 1104(13-23 Temmuz 1693) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Tophâne-i Âmire'de dökülecek toplar için mayalık kullanılmak üzere Adalar'da, Kandıye, Hanya ve Akdeniz kıyılarındaki kalelerde işe yaramaz hale gelen ne kadar kırık top, kumbara ve top güllesi varsa derya beylerinin kadırgalarıyla gönderilmesi istenmekteydi (MD.CIII, s. 41/5). 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 Ocak 1698) tarihli Topçubaşı ve Tophâne Nâzırına gönderilen bir başka hükümde ise, savaş sırasında kırılan 22 kalyon topunun yeniden dökülmesi emredilmekteydi (MAD.2732, s.43).

⁸⁶⁶ 1095 (1684)'de dökülecek kalyon topları için 1000 kuruş (120.000 akçe) ödenmesi Rûznâ-meci Efendi'ye emrediliyordu (AE-Mehmed IV, nr.11704).

⁸⁶⁷ Evâsıt-ı Zilkâ'de 1104(13-23 Temmuz 1693) tarihinde Danişmendli Kadısı ile Danişmend ve Tevâbii Mukataa Eminine gönderilen hükümde, Tophâne-i Âmire'de dökülerek toplar için mukataa gelirlerinden 9000 kuruş, Menemen Nâibine gönderilen hükümde de yine mukataa gelirlerinden olmak üzere 3000 kuruş, Tophâne Nâzırına yollanması emredilmektedir (MD.CIII, s. 42/3).

dökülecek toplar yetişmediği takdirde, eksik kalanların tamamlanması için tüccar Makrioğlu Hüseyin ile Hacı İbrahim kapudanlardan önceki senede olduğu gibi kira ile top alınması bildirilmişti⁸⁶⁸.

Batan gemilerle birlikte denizde kalan toplar da dalgıçlar vasıtasıyla çıkartılmaktaydı. Bunun için imkânlar araştırılmakta, gerektiğinde dalgıçlara ödenmek üzere tahsîsât ayrılmaktaydı. Nitekim, 1078(1667-98)'de Kızılhisar'da denizde olan balyemez toplarını çıkarmak için İğriboz livasının 1078 (1667-68) senesine ait kirpas bedelinden 180.000 akçe dalgıçlara masraf ve in'am olarak tahsis edilmişti⁸⁶⁹. Yine, 1087 (1676)'de denizden top çıkaracak dalgıçlara top başına 200 akçe ödenmek sûretiyle 19 top çıkarmaları sağlanmıştı⁸⁷⁰.

Osmanlı donanmasında kullanılan toplar çeşidli olup, bunlar arasında balcaluşka, kolonborna, şayka, şâhî, cehrin, kalyon, saçma, prangı ve eynek gibi bazılarını sayabiliriz⁸⁷¹.

3. Yuvarlak

Toplardan atılmak üzere kullanılan mermilere yuvarlak deniliyor ve yuvarlaklar demir yahud mermerden oluyordu⁸⁷². İstanbul ve Banaluka'da yuvarlak dökümhâneleri vardı. 1107 (1695-96) senesinden itibaren Pravişte'de yeni bir demir madeni açılarak gönderilen dökümcü ustaları sayesinde orada da mermi dökümüne başlanmıştı⁸⁷³. Mermer yuvarlaklar ise, Sultanhisarı'nda imâl ediliyordu⁸⁷⁴. Birecik'deki donanmanın topları için de Tophâne-i Âmile nezâretinde Birecik'de yuvarlak dökülüyordu⁸⁷⁵.

Gemilerden, taşıdıkları toplara göre ağırlık ve mikdârları farklı yuvarlaklar atılıyordu. Bir kadirgaya ortalama 200, kalyataya 250, firkateye 200, işkampoyeye

⁸⁶⁸ 22 Şa'ban 1109 (5 Mart 1698) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen emirde, Tophâne-i Âmile'de dökümüne çalışılan toplar yetişmediği takdirde bu iki kişiden top kiralamaları isteniyordu (MAD.2732, s.43). 1109 (1698)'da yalnız bir kalyon için Makri-zade Hüseyin Kapudan'dan yedi kıyyelik 28 aded, beş kıyyelik 22 aded ve üç kıyyelik 6 aded olmak üzere toplam 56 aded top alınıyordu (a.g.d., s.42).

⁸⁶⁹ AE-Mehmed IV, nr.11566.

⁸⁷⁰ MAD.4042, s.204.

⁸⁷¹ Gemilere verilirken adları geçmekte olan bu toplar, ekseriyetle atıkları yuvarlak ağırlıklan ile anılıyordu. 3 kıyyelik, 16 kıyyelik gibi (KK.5649, s.10; MAD.9825, s.78-9; MAD.2514, s.10; MAD.2811, s.9).

⁸⁷² MAD.2732, s.43.

⁸⁷³ Pravişte civarındaki 10 köyün ahâlisi bu işte çalışmaya memur edilmişlerdi (Fevzi Kurtoglu, *Türklerin Deniz Muhaberebeleri, Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim ve Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri*, İstanbul 1940, s.77). 1108 (1696-7)'de Pravişte'de yuvarlak döküldüğü (Mehmed Paşa, *Żübde-i Vekâyî'ât*, s.801), Selh-i Cemâziyelevvel 1109 (14 Aralık 1697)'de Kapudan Paşa ve Kaimmakam Paşa'ya gönderilen hükümde, Pravişte madeninde imal edilen 500.000 aded yuvarlağın donanma gemilerine bir an önce ulaştırılması isteniyordu (MAD.8880, s.60).

⁸⁷⁴ Eski İstanbul'da denilen Sultanhisarı'nda 1109(1697)'da 400 mermer yuvarlak hazırlanmıştı (MAD 2732, s.43).

⁸⁷⁵ 9 Ramazan 1111 (28 Şubat 1700)'de topçubaşı imzâsıyla, Birecik'de dökülecek yuvarlak kalıplarına bakır verilmesi için Tophâne Nâzirına emir yazılmasını isteyen arz: İE-Bah.nr.906.

100 aded yuvarlak verilmekteydi⁸⁷⁶. 1109 (1698) senesinde Mısır tarafına giden kalyonlara 11.100 yuvarlak, Karadeniz'e giden kalyonlara 800 yuvarlak, Tersâne Kethudâsının kadirgasına 300 yuvarlak ve Karadeniz'e giden 17 kadirgaya 3400 yuvarlak verilmişti. Yine aynı sene 16 kalyataya 4044 yuvarlak 19 fir-kateye 3800 yuvarlak, 25 işkampoyeye 2500 yuvarlak ayrılmıştı⁸⁷⁷. Yine, 1109 (1698)'da kapudâne-i hümayûna verilen yuvarlak mikdârı 3000 idi⁸⁷⁸.

Kalyonlara verilen yuvarlaklar 1,5-16 kıyye arasında değişiyordu⁸⁷⁹. Kadirgalara verilenler 1-12 kıyye⁸⁸⁰, kalyatalara verilenler 1,5-5 kıyye arasında idi. Fir-katelere 1,5 kıyyelik, işkampoyelere yarım kıyyelik yuvarlaklar verilmekteydi⁸⁸¹.

Bir topun ateşlenmesi sırasında kullanılan mermi yanında daha birçok malzeme gerekmekte ve bunlar da topla birlikde gemilere verilmekteydi. Meselâ, elvâh-ı kundak-ı ser, elvâh-ı kundak-ı yan-ı top, maymuncuk, sırık-ı çûb-ı hızâne, kefçe-i nühâs-ı ser, kefçe-i nühâs-ı yan, rişte-i penbe, kâğıd-ı İstanbul, tomar-ı iflamur-ı hızâne, vezne-i barut-ı hızâne, çermiş-i has, mismâr-ı pedavra ve yuvarlak bunlar arasında sayılabilir⁸⁸².

Gemileri top ateşinden korumak maksadıyla bazı tedbirler alınıyordu. Nitekim, 1096 (1685)'da başarda ve yedeklerin omurgasının teneke, diğer gemilerin kösele ile kaplattırılması cihetine gidilmişti⁸⁸³.

4. Ok ve Yay

Ok ve yay, ateşli silahların taammümünden önce kullanılan savaş âletlerindendir⁸⁸⁴. Donanma gemilerinde belirli mikdarlarda bulunan ok ve yay, ekseriyetle Gelibolu ve civarından alınıyordu. Büyük bir savaş hazırlığı olmadığı takdirde, istenen ok ve yay mikdarı daha azdı. Böyle zamanlarda 100 kabza yay ve 10.000 aded ok satın alınıyordu⁸⁸⁵. Girid seferinin devam ettiği 1078(1667)

⁸⁷⁶ MAD. 2732, s.49.

⁸⁷⁷ Aynı yer.

⁸⁷⁸ MAD.2732, s.50.1113 (1701) senesinde ise, bir kalyona 5000 aded yuvarlak verilmişti (MD.CXII, s.7).

⁸⁷⁹ MAD.4039, s.154; KK.5654, s.17; MAD.2732, s.42, 49; MAD.4875, s.20.

⁸⁸⁰ Kâtib Çelebi, baş topunun 12 kıyyelik yuvarlak attığını kaydeder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 71a).

⁸⁸¹ MAD.2732, s.49-50.

⁸⁸² Bu malzemeler, 1026 (1617) ve 1027 (1618) senelerinde gemilere verilecek top ve top malzemeleri arasında zikredilmiştir (MAD.2514, s.10).

⁸⁸³ 3 Cemâziyelevvel 1096 (7 Nisan 1685) tarihli Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hüküm: AE-Mehmed IV, nr.907.

⁸⁸⁴ Tafsîlât için bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, II, 717-721, III, 608.

⁸⁸⁵ 1031/1621-2 (Bu yıla ait sadece yay mikdarı 150'dir: İE-Bah.nr.21), 1042/1632-3 (MAD.749, s.252-3), 1055/1645 (MAD.7527, s.31), 1057/1647 (MAD.7179, s.110), 1058/1648 (MAD.9834, s.116) ve 1103/1691-2 (MAD.3456, s.321) senelerinde bu mikdar aynı idi.

senesinde ise, Gelibolu kadısından 50.000⁸⁸⁶; Silistre ve Babadağı'ndan 20.000⁸⁸⁷ ok istenmişti. XVII. asır boyunca, Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan ok ve yayın teminine devam edildi.

Tablo XLI : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'ye Temin Edilen Ok ve Yayın Mikdar ve Fiatları

sene	O k		Y a y		kaynak
	aded	fiat	aded	fiat	
1601	800	2 akçe	24 8	105 akçe 120 "	MAD. 5530, s. 128.
1622	10.000	0,5 "	150	120 "	İE-Bah. nr. 21.
1632	10.000	1 "	100	120 "	MAD. 749, s. 252.
1655	10.000	1,5 "	100	120 "	MAD. 7527, s. 31.
1647	10.000	1 "	100	120 "	MAD. 7179, s. 170.
1667	50.000	3 "	—	—	MAD. 6547, s. 122-3.
1692	10.000	4 "	100	240 "	MAD. 3456, s. 321.

◀ XVII. yüzyılda ok fiatları 0,5-4 akçe arasında değiştiği halde, yay fiatı olan 120 akçenin sabit kaldığı görülmektedir. Ancak, 1103 (1691-92) senesinde % 100 bir artış olduğu tesbit edilmektedir.

Ok ve yayın temini işi ile Gelibolu kadısı⁸⁸⁸ veya nâibi⁸⁸⁹ ile harc-ı hassa emini⁸⁹⁰ ilgileniyor, teslim almak ve Tersâne-i Âmire'ye nakletmek için de bir mübaşir görevlendiriliyordu⁸⁹¹.

Ok ve yayın masrafları ise, Kolyoz balığı ve Bozcaada mukataa bedeli⁸⁹² ile Gelibolu harc-ı hassa⁸⁹³ veya sürsat bedeli⁸⁹⁴ gelirlerinden yahud Hazine-i Âmire'den⁸⁹⁵ karşılanmaktaydı. ▶

⁸⁸⁶ 5 Receb 1078 (21 Aralık 1667) tarihinde Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, söz konusu oku satın alıp, oradaki okçulara işletip hazırlatması emrediliyordu (MAD.6547, s.122).

⁸⁸⁷ 4-5 Receb 1078 (20-21 Aralık 1667)'de Silistre ve Babadağı kadılarına, Girid seferi için ihtiyac olan ok ve yayı temin etmeleri emrediliyordu (MAD.6547, s.123).

⁸⁸⁸ 26 Cemâziyelevvel 1030/18 Nisan 1621 (İE-Bah.nr.21), 23 Cemâziyelâhır 1042/5 Ocak 1633 (MAD.749, s.252) ve 5 Receb 1078/21 Aralık 1667 (MAD.6547, s.122) tarihlerinde Gelibolu kadısına ok ve yay isteği ile alâkalı hüküm gönderilmiştir.

⁸⁸⁹ Gelibolu Nâibine gönderilen 5 Muharrem 1055(4 Mart 1645) tarihli hüküm: MAD.7527, s.31.

⁸⁹⁰ 3 Zilkâ'de 1057/30 Kasım 1647 (MAD.9834, s.116) ve 3 Muharrem 1084/20 Nisan 1673 (İE-Bah.nr.99) tarihlerinde Gelibolu Harc-ı Hassa Eminlerine bu konuda hükümler yazılmıştı.

⁸⁹¹ MAD.749, s.253; MAD.7527, s.31.

⁸⁹² İE-Bah.nr.21.

⁸⁹³ MAD.7179, s.110; MAD.9834, s.116.

⁸⁹⁴ 1078 (1667) senesinde Gelibolu sürsat bedelinden 150.000 akçe, Babadağı ve Silistre sürsat bedelinden 62.800 akçe tahsis edilmişti (MAD.6547, s.123).

⁸⁹⁵ 1103 (1691-2) senesinde 100 yay, 10.000 ok için Hazine'den 64.000 akçe ödenmişti (MAD.3456, s.321).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEMİ MÜRETTEBÂTI VE GEMİ HİZMETLİLERİ

I. GEMİ MÜRETTEBÂTI

XVII. asrın sonlarına kadar, Osmanlı donanmasının esasını teşkil eden, çekdiri nevinden gemilerdeki mürettebat, adet ve gördükleri iş bakımından nisbeten az idiler. Kürekçi ve savaşçılar istisna edilecek olursa bir kadirgada bulunan mürettebâtın toplamı 35 kadardı¹. Her kadirgada harita ve pusula kullanmasını bilen, bütün mürettebâta hükmedecek bir reis, tirinkete kullanacak yirmi alatçı², iki usta dümenci, bir yelkenci ve yelkenci idaresinde kendilerine gûmi denilen ve büyüğü silistire denen düdük çalan, küçüğü ayakta durup yelkenle ilgili diğer işleri gören iki kişi, iki kürek yapıcısı, iki kalafatçı, iki neccâr³ ve üç topçu olmak üzere 35 kişi vardı. Başlarda ve mavnada da durum kadirgaya benzemekteydi.

1093 (1682) tarihinden itibaren taammüm etmeye başlayan kalyonların ortaya çıkışıyla gemi mürettebâtının gerek sayıları, gerekse isim ve fonksiyonlarında bir takım değişiklikler olmuştur. Silâhdar Mehmed Ağa, 1093 (1682) senesi vekâyii arasında “mîrî kalyonların zuhûru” başlığı altında yer verdiği mürettebâtın, büyük kalyonlarda 400, küçüklerinde 300 levend olduğunu kaydetmekte, kapudanlara 120, ağalarına 80, çavuş, sûtûr reisleri, dağlacı ve hocalara 30, aylakçılara 18 ve topçulara 16 akçe yevmiye tayin olunduğunu yazmaktadır⁴.

Çeşitli büyüklüklerde inşâ edilen kalyonların kapudâne, patrona ve riyâle olanlarında ve diğer kalyonlarda vazife yapan mürettebatın yevmiye, maaş ve sair masraflarında farklılık olmadığı, mevcudlarında ise rütbe sırasına göre, büyükten küçüğe doğru az da olsa bir değişiklik olduğu görülmektedir.

¹ 196 kürekçi, 100 savaşçı ve 35 mürettebât ile birlikte bir kadirganın mevcûdu 331 idi (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b).

² Alatçılardan biri odabaşıdır *Aynı yer*.

³ *Aynı yer*. Kâtib Çelebi, kadirgadaki mürettebâtı saydıktan sonra, toplam 35 kişiyi olduğunu yazdığı halde, üç kişinin kimler olduğunu zikretmemektedir. Bunların her kadirgada bulunan topçular olması gerekir.

⁴ *Silâhdar*, I, 762-3.

Tablo XLII : 1690 Senesinde Kapudâne, Patrona, Riyâle ve Diğer Kalyonlarda Bulunan Gemi Mürettebatının Mevcud ve Yevmiyeleri⁵

	Kapudâne		Patrona		Riyâle		Kalyon	
	nefer	yevmiye	nefer	yevmiye	nefer	yevmiye	nefer	yevmiye
kapudan	1	120	1	120	1	120	1	120
gemi ağası	1	30	1	30	1	30	1	30
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30
odabaşı	2	30	2	30	2	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30
çavuş	1	30	1	30	1	30	1	30
yelkenci	1	30	1	30	1	30	1	30
vardiyan	1	30	1	30	1	30	1	30
sütür reisleri	10	30	10	30	7	30	5	30
sandal reisi	1	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	1	30	1	30	1	30	1	30
topçu kethudası	1	30	1	30	1	30	1	30
topçular	118	16	118	16	156	16	105	16
aylakçılar	100	18	100	18	100	18	80	18
saatçılar	146	16	146	16	86	16	61	16
sandalcılar	25	16	25	16	25	16	20	16
kalafatçılar	4	18	4	18	4	18	4	18
marangozlar	3	18	3	18	3	18	3	18
<i>Toplam</i>	418	7300	418	7300	393	6858	289	5112

1101 (1690) senesinde 418 mürettebatlı bir kapudânede⁶ kapudan, gemi ağası, hoca, odabaşı, vekil-i harc, çavuş, yelkenci, vardiyan, sütür reisleri, sandal reisi, topçubaşı ve kethudası, topçu, aylakçı, saatçı, sandalcı, kalafatçı ve marangoz bulunmaktaydı. Bunlar arasında 120 akçe yevmiye ile en fazla maaşı kapudan, en az ise, 16 akçe yevmiye ile topçu, saatçı ve sandalcılar almaktaydı. 18 akçe yevmiyeli aylakçı, kalafatçı ve marangozların haricinde diğer mürettebatın yevmiyeleri ise 30 akçe idi. Mürettebat içinde en kalabalık olanlar 146 kişi ile top işlerinde vazifeli saatçılar idi⁷. Bu kapudânedeki bütün mürettebatın yevmiyeleri 7300 akçe, senelik mevacibleri ise, 2.584.200 akçe tutuyordu⁸.

1104 (1693) senesinde mevcudu 600'e ulaşan **Kapudâne-i Hümayûnun** mürettebatında bazı değişiklikler olduğu görülmektedir⁹. Daha önce var olan kapudanın yerine üç ayrı rütbede reisler ihdâs edilmiş, cebehâne muhafızları başı ve kethudası, kandil çavuşu, anbarcı, imam, serdümen, kethudâ-i dümen

⁵ MAD.7915, s.16-18.

⁶ MAD.7915, s.16.

⁷ Bk.Tablo XLII.

⁸ MAD.7915, s.16. Senelik mevâcib aldıklarına göre, bu mürettebat geminin dâimî kadrosundan idi. Halbuki kürekçiler ve savaşçılar, sefer bitince veya donanma avdet ettiğinde serbest bırakıldıklarından memleketlerine dönüyorlardı.

⁹ Bk.Tablo XLIII. Aynı yerde bu kalyonun yeni inşa edildiği ifade edilmektedir.

Tablo XLIII : 1693-1701 Arasında Üç Anbarlı Kapudâne-i Hümâyûn Kalyonunun Mürettebât ve Yevmiyeleri

	1693 ¹⁰		1695 ¹¹		1696 ¹²		1699 ¹³		1701 ¹⁴	
	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev
birinci reis	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90
ikinci reis	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
üçüncü reis	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
sütûr reisleri	7	30	7	30	12	30	7	30	7	30
levendler ağası	1	50	1	50	—	—	—	—	—	—
kalyon ağası	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
odabaşı	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
levendler çavuşu	2	30	2	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	1	60	1	60	—	—	—	—	—	—
birinci topçu başı	—	—	—	—	1	60	1	60	1	60
ikinci topçu başı	—	—	—	—	1	50	1	50	1	50
topçu kethudâsı	2	30	2	30	—	—	—	—	—	—
birinci topçu keth.	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
ikinci topçu keth.	—	—	—	—	3	30	2	30	2	30
cebehâne baş	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
muhafızı	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
cebehâne muhafız-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ları kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
yelkenci	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
vardiyanlar	2	30	2	30	4	30	2	30	2	30
sandal reisi	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
kandil çavuşu	1	20	1	20	1	20	2	20	2	20
anbarcı	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
imam	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
serdümen	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
dümenci kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
dümenciler	—	—	—	—	20	18	20	18	20	18
aylakçılar	140	18	140	18	180	18	200	18	200	16
topçular	250	16	250	16	380	16	200	16	200	16
saatçılar	132	16	132	16	130	16	98	16	98	16
levendler	—	—	—	—	200	18	—	—	—	—
sandalcılar	40	16	40	16	40	20	40	20	40	20
cerrah	—	—	—	—	2	40	1	40	1	40
varilci	1	25	1	25	2	25	2	25	2	25
baş marangoz	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
marangozlar	4	35	3	35	3	35	3	35	3	35
kalafatçı başı	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
kalafatçılar	3	35	4	35	3	35	3	35	3	35
<i>Toplam</i>	600	10587	600	10587	1001	17915	601	11023	601	11023

¹⁰ MAD.7915, s.119. Bu mürettebâtın üç aylık maaşları 936.949 akçedir.¹¹ MAD.8880, s.12. Bu kalyon, 27 Şevval 1104 (1 Temmuz 1693)'de inşa edilen birinci sıradaki kalyondur.¹² MAD.8880, s.18. Bu kalyon yeni inşa edilmiştir.¹³ MAD.463, s.2-3; MAD.8880, s.103-4.¹⁴ MD.CXII, s.7.

ve varilci mürettebâta ilâve olunmuştur. Mürettebât içinde en fazla mevcudu 250 kişi ile topçular zümresi teşkil ediyordu¹⁵. Yevmiyesi en yüksek olan birinci reisin ücreti 90 akçe, en az olan topçu, saatçı ve sandalcılarınki ise 16 akçe idi. Bütün mürettebatın yevmiyesi 10.587 akçe, üç aylık ulûfeleri ise, 936.949 akçeye varıyordu. 1106 (1694-95) senesinde yeniden techiz edildiğini tesbit ettiğimiz bu kalyonun mürettebatında herhangi bir değişiklik olmamıştır¹⁶.

1108 (1696-97)'de inşa edilen üç anbarlı kapudâne kalyonunun mürettebatı ise, 200 levendi ile birlikte 1001 kişi idi¹⁷. Bu kalyon mürettebâtına ödenecek yevmiyeler de eski kapudâne kalyonundakiler ile aynı olmak üzere tesbit edilmişti¹⁸. Üç anbarlı kalyonda levend ağalığı yerine, yevmiyesi 10 akçe düşük olan kalyon ağalığı ihdâs edilmiş, topçubaşılık ve kethudabaşılık kaldırılarak birinci ve ikinci topçu ve kethuda şeklinde düzeltme yapılmış, marangozbaşı ve kalafatçıbaşı da sanatkâr gruplarına ilâve edilmiştir. Mürettebatın tamamına ödenen yevmiye mikdârı ise 17.915 akçeye yükseltilmiştir¹⁹.

1110 (1698-9) senesindeki üç anbarlı Kapudâne-i Hümâyûnun mevcudu 601'e inmiş, vazifelerde değişiklik yapılmadığı halde kişi sayısında azalma olmuştur²⁰. 1113 (1701) senesinde yeni inşa olunan 62,5 zirâlık büyük bir Kapudâne-i Hümâyûnun mürettebatı ise, 1500'e bâliğ idi²¹. 1113 (1701) senesinde tertib edilen bir kalyonun mürettebatı da 601 olarak tesbit edilmiştir²².

Rebî'ülâhır 1113 (Eylül 1701)'de Mezemorta Hüseyin Paşa'nın hazırlayıp²³, Kapudân-ı Derya Abdülfettâh Paşa'nın (1113-1114/1701-2) tatbik sahasına koyduğu, Sultan II. Mustafa'nın hatt-ı hümâyûnuyla sâdır olan Bahriye Kanunnâmesi'nde kalyon mürettebatının sulh ve savaş senelerinde kalyonun büyük ve küçük oluşuna göre değişebileceği kaydedilmekteydi²⁴.

1101 (1690)'de bir patronanın mürettebatı o senenin kapudânesi ile aynı miktarda 418 kişi olup yevmiyeleri 7300 akçe idi²⁵. 1105 (1693-94) ve 1106 (1694-95)'da mürettebatı 550 ve yevmiyeleri 9728 akçe olan patronanın²⁶, 1110

¹⁵ Bk. Tablo XLIII.

¹⁶ Bk. Tablo XLIII.

¹⁷ MAD.8880, s.18; MD.CXII, s.6.

¹⁸ 3 Cemâziyelâhır 1108 (28 Aralık 1696) tarihli ferman sureti kaydı (MAD.8880, s.18).

¹⁹ Tablo XLIII. MAD.8880, s.18; MD.CXII, s.6. Bu kalyonun bir benzeri 1111 (1699-1700) senesinde inşa edilmiştir (MD.CXII, s.6).

²⁰ 601 kişinin yevmiyesi 11.023 akçedir (MAD.463, s.2-3). Bu kalyon, 120.000 akçe sâlyâne ile Tunuslu Ali Kapudan idaresinde idi (MAD.8880, s.103-4).

²¹ MD.CXII, s.6.

²² 1110 (1698-9) senesindeki kalyon mürettebatı ile aynıdır (MD.CXII, s.7).

²³ Mezemorta Hüseyin Paşa'nın hayatı ve Kapudan-ı deryâlığı esnasındaki faaliyetleri hakkında bk. Cengiz Orhonlu, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *İA*, VIII, İstanbul 1971, s.205-208.

²⁴ MAD.CXII, s.6.

²⁵ MAD.7915, s.16.

²⁶ Tablo XLIV.

(1698-99)'daki mevcudu 400, yevmiyeleri 7255 akçe idi²⁷. 1110 (1698-99)'da önceki senelere nisbetle aylakçı, topçu ve saatçıların sayısında azalma olduğu halde, mürettebatdan hiçbirinin yevmiyelerinde değişme olmamıştır²⁸.

Bir riyâlenin 1101(1690)'de mevcudu 393²⁹, 1104-6(1693-95)'da 500³⁰ 1110 (1698-99)'da 400 idi³¹.

Tablo XLIV : Patrona ve Riyâle Kalyonlarındaki Mürettebâtın Mevcud ve Yevmiyeleri

	Patrona						Riyâle					
	1693 ³²		1695 ³³		1698 ³⁴		1693 ³⁵		1695 ³⁶		1699 ³⁷	
	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev
birinci reis	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90
ikinci reis	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
üçüncü reis	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
sütür reisleri	7	30	7	30	1	30	7	30	7	30	5	30
levendler ağası	1	40	1	40	1	40	1	40	1	50	1	40
odabaşı	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
levendler çavuşu	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	—	—	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
topçu kethudâsı	—	—	2	30	2	30	2	30	2	30	2	30
cebehâne baş												
muhâfızı	—	—	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
cebehâne muhafız-												
ları kethudâsı	—	—	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
yelkenci	—	—	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
vardiyanlar	—	—	2	30	2	30	4	30	2	30	2	30
sandal reisi	—	—	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
kandil çavuşu	1	20	1	20	1	20	1	20	2	20	2	20
anbarcı	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
imam	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
serdümen	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25

²⁷ Tablo XLIV.

²⁸ Tablo XLIV.

²⁹ MAD. 7915, s.18.

³⁰ Tablo XLIV.

³¹ Tablo XLIV.

³² MAD. 7915, s. 84.

³³ MAD. 8880, s. 12

³⁴ MAD. 463, s. 4; MAD. 8880, s. 104-5.

³⁵ MAD. 7915, s. 119.

³⁶ MAD. 8880, s. 12-3.

³⁷ MAD. 463, s. 3; MAD. 8880, s. 104.

	Patrona						Riyâle					
	1693		1695		1698		1693		1695		1699	
dümeni kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
dümençiler	1	20	1	20	1	20	20	18	20	18	20	18
aylakçılar	120	18	120	18	120	18	120	18	120	18	120	18
topçular	248	16	248	16	150	16	200	16	200	16	150	16
saatçılar	35	16	35	16	40	16	24	16	16	16	40	16
varilci	1	25	1	25	1	25	2	25	2	25	2	25
marangozlar	3	35	—	—	3	35	3	35	3	35	3	35
kalafatçılar	3	35	3	35	4	35	3	35	3	35	4	35
cerrah	1	40	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Toplam</i>	550	9728	550	9728	400	7255	500	8904	500	8904	400	7255

Bu üç kalyonun haricinde diğer kalyonların mürettebatları da kalyonların büyüklük-küçüklüklerine göre değişiyordu.

1105 (1693-94)'de Karadeniz'de inşa edilen 54-55 zirâlık bir kalyonda 450 kişi, toplam 8088 akçe yevmiye ile tayin olunmuşlardı³⁸. 50 zirâ uzunluğundaki bir kalyonda ise, toplam 6450 akçe yevmiyeli 350 kişi vardı³⁹.

29 Şa'ban 1110 (2 Mart 1699) tarihli bir telhisde, kalyon mürettebâtının mevcûdları ve yevmiyeleri mevzûunda ortaya çıkan ihtilâfa cevap vermek üzere, mevcûd 20 kalyonun kaç kişiden müteşekkil olduğu ve alacakları mevâcibin mîkdârının tesbit edilerek düstûrû'l-amel kabul edilmesi arz edilmiş ve muvâfık cevâbın verilmesiyle kalyon neferlerinin mîkdârı aşağıdaki şekilde kaydedilmişti⁴⁰.

Tablo XLV : 1699'da Tersâne-i Âmire'deki Kalyonlarla Bulunan Mürettebâtın Mevcud ve Maaşları

<i>gemi çeşidi</i>	<i>gemi adedi</i>	<i>mürettebât</i>	<i>toplam mürettebât</i>	<i>toplam yevmiye</i>
kapudâne-i hümayûn	1	601	601	11.023
patrona ve riyâle	2	400	800	14.510
kalyon	3	350	1050	19.188
kalyon	8	300	2400	44.496
kalyon	3	250	750	14.196
kalyon	3	200	600	11.706

³⁸ MAD.7915, s.84.

³⁹ MAD.7915, s.85.

⁴⁰ MAD.463, s.1-15. Bu defterde bütün kalyonlar tek tek mevcudlarıyla birlikte yazılmıştır. Bunun bir örneği ve kapudanları ile sâlyânelerinin de kaydedildiği defter MAD.8880, s.103-113'dedir. 1110 (1698-9) senesinde seyr ü sefer halinde bulunan donanmadaki 27 kalyonun kapudan, mürettebat ve herbirine ödenen ekmek mîkdârı ile kaç gün denizde kaldıkları (KK.5656, s.1-6) gösterilmiştir.

II. GEMİ HİZMETLİLERİ

Gemilerin hareket ettirilmesi ile görevli olan mürettebâtı gemi hizmetlileri olarak adlandırmak mümkündür. Gemilerin kürekle hareket ettiği dönemlerde bu grubu esas itibariyle kürekçi ve alatçılar teşkil ediyordu.

A. Kürekçi

Yelkenli döneme geçinceye kadar, Osmanlı donanmasını teşkil eden gemilerin kürekle hareket ettiği düşünülecek olursa, sefer senelerinde veya kıyıların muhafazası maksadıyla denize çıkıldığında külliyetli kürekçiye ihtiyaç olduğu anlaşılır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu dahilinden Rodos seferi (929/1522) sırasında 40.000⁴¹, 943-4(1537) senesindeki İtalya ve Adriyatik seferinde 30.000⁴², Nova kalesinin alındığı 946(1539) senesinde 23.538⁴³, ve 981-2(1574) Halku'l-vâd seferinde 48.000⁴⁴ kürekçi toplanmıştı. XVII. yüzyılda bu miktar kısmen azalmış, bilhassa yelkenli gemilerin çoğalmasıyla büyük bir düşüş olmuş, ancak kürekle işleyen gemiler var olduğu sürece kürekçi teminine ihtiyaç devam etmişti.

Osmanlı imparatorluğunda donanmaya lüzumlu kürekçiler beş kaynaktan temin edilmekteydi. 1. Ocaklık Kürekçi 2. Hod-girifte Kürekçi 3. Gebrân-ı mîrî (Mîrî Esirler) 4. Satın alınan esirler 5. Kürek cezasına çarptırılan mücrimler.

1. Ocaklık Kürekçi (Avâriz Kürekçi)

Ocaklık kürekçi, Osmanlı İmparatorluğunda tatbik edilmekte olan örfî tekâlif (avâriz) karşılığında toplanan bir vergi nev'i idi. Kürekçi, avâriz-hânesi hesabına göre toplanmakta ve bunun miktarı zaman, mekân ve iktisadî faktörler sebebiyle değişmekteydi⁴⁵. Ocaklık kürekçi iki şekilde alınıyordu. a) Reâyâdan temin edilenler b) Esnaftan alınanlar.

a) Reâyâdan Temin Edilen Kürekçiler: Reâyânın avâriz karşılığında kürekçi vermesini Kâtib Çelebi, 907 (1501) Midilli seferi sırasında ihdâs edilmiş göstermekle beraber⁴⁶, bu verginin daha önceleri de tatbik edildiği bilinmektedir⁴⁷. Nitekim, 905 (1499-1500) İnebahtı seferi sırasında Satılmış kazasından toplanan

⁴¹ *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), s.36, (Müteferrika tab'ında miktar belirtilmemiştir); Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Tarih*, İstanbul 1297, s.440.

⁴² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.22a.

⁴³ *MAD*.523, s.560.

⁴⁴ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.45a.

⁴⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İA*, II, İstanbul 1970, s.15-16.

⁴⁶ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.10b.

⁴⁷ Barkan, *Avâriz*, s.16.

74 nefer kürekçiye ait defter sûretinden anlaşıldığına göre Midilli seferinden hemen önce de aynı usûlle kürekçi temin edilmişti⁴⁸.

XVI. yüzyılda kürekçi, hükümlerde tesbit edilen avâız-hânesine göre toplanmaktaydı. Bir kürekçi verecek olan avâız-hânelerinin mikdarı o senenin sa-vaş senesi olmasına veya bölgedeki reâyânın gücüne göre değişebilmekteydi. 958 (1551) Trablusgarb'ın fethi senesinde Anadolu ve Rumeli'deki kazaların her 23 avâız-hânesinden bir kürekçi⁴⁹ 975 (1567-68)'de 20 avâız-hânesinden bir kürekçi⁵⁰, 978 (1570-71) Kıbrıs seferi sırasında 15 hânedan bir kürekçi⁵¹, 979 (1571) İnebahtı mağlûbiyetinden hemen sonra hazırlanan donanma için 7-8 hane-den bir kürekçi⁵², 981-82 (1574)'deki Halku'l-vâd seferi için 17 hânedan bir kürekçi⁵³ ve 984 (1576) senesinde ise 15 hânedan bir kürekçi⁵⁴ alınmıştı.

Bir kürekçiyi vermekle mükellef tutulan belirli mikdarlardaki avâız-hanesi aynı zamanda o kürekçinin masraflarını da karşılamak mecbûriyetinde idiler ve bunun için de masraf olarak tesbit edilen belirli mikdarda akçeyi aralarında âlâ, evsat ve ednâ usûlüne göre toplamaktaydılar⁵⁵. Avâız olarak toplanan bu para-dan Tersâne-i Âmire'ye gönderilen kürekçinin bir aylık mevâcibi olan akçe ken-disine verilmekte ve diğer kısmı Kapudan Paşa'ya teslim edilmek üzere İstan-bul'a yollanmaktaydı⁵⁶. XVI. yüzyılda müslüman bir kürekçinin aylık mevâcibi 106 akçe, gayr-ı müslim kürekçinin ise 80 akçe idi⁵⁷.

⁴⁸ KK.2544, s.2. Satılmış kazasının 958 (1551) senesinde çıkardığı kürekçi sayısı ise 48 idi (KK.2549, vr.79a-80a).

⁴⁹ KK.2549, vr.1b-109a; AE-Kanuni, nr.203, 252; İE-Bah.nr.4. Ayrıca bk.Gilles Veinstein, "Les Préparatifs de la Campagne Navale Franco-Turque de 1552 à Travers les Ordres du Divan Ottoman", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s.40-41.

⁵⁰ Receb 975 (Ocak 1568) tarihli Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib, Bolu ve Kastamonu sancakbeylerine gönderilen hüküm: MD.VII, s. 241/672.

⁵¹ Barkan, *Avâız*, s.16.

⁵² Şevval 979 (Şubat 1572)'de Alâiye, Hamid ve Teke Sancaklarındaki kadırlara gönderilen hükümde yedi hânedan bir (MD.X, s. 145-6/222), Muharrem 980 (Mayıs 1572)'de Bursa Kadısına gönderilen hükümde ise sekiz hânedan bir (MD.XIX, s. 24/66) kürekçi isteniyordu.

⁵³ Şevval 981 (Ocak 1574)'de kürekçi ihracı emrolunan yerlerin kadılarına (MD.XXIII, s. 285/611) ve Zilhicce 981 (Mart 1574)'de İpek Kadısına (MD.XXIV, s. 65/177) gönderilen hükümler.

⁵⁴ 28 Safer 982 (19 Haziran 1574) tarihli Selânik Kadısına gönderilen hüküm: MAD.7534, s.244. Lütfi Paşa, dört hânedan bir kürekçi alındığını zikreder (*Âsafnâme*, s.25).

⁵⁵ Avâız akçesinin tahsili prensibine uygun olarak (bk.Barkan, *Avâız*, s.15) 950 (1543) tari-hinde (*Manisa Şer'iyye Sicili*, nr.1, s. 70) ve 958 (1551)'de (KK.2549, vr. 55b) kürekçilerin aylık me-vâcibi aynı şekilde reâyâdan toplanmıştı. *Manisa Şer'iyye Sicilleri*'ndeki kürekçilerle ilgili bilgilerden beni haberdar eden değerli arkadaşım Dr. Feridun Emecen'e teşekkür ederim.

⁵⁶ Rebî'ülâhır 959 (Nisan 1552)'de Kütahya ve Lâzikiye'de, bir kürekçi için halktan 1100 akçe toplanıyordu (*Manisa Şer'iyye Sicili*, nr.III, 268). Kıbrıs seferi sırasında (1570) ise, bu mikdar 1200 akçe idi (Barkan, *Avâız*, s.16).

⁵⁷ 944/1537 MAD.523, s.576-9), 958/1551 (KK.2549, vr.21a-24b, 58a-63b) ve 993/1585 (MAD.852, s.52) senelerindeki kürekçi mevâcib kayıtlarında mikdar aynıdır. Ancak, 937 (1530-1) senesinde müslüman kürekçinin aylık mevâcibi 114, gayr-ı müslim kürekcinin 86 akçe idi

Kazalardan ocaklık kürekçi ihracı için, donanmanın sefere çıkmasından takriben iki-üç ay önce Mâliye tarafından ilgili kadılara hükümler gönderilmekte, o sene ve o bölge için tesbit edilen miktardaki avârız-hânesine göre kürekçilerini nevrûzdan önce tayin edilen yere getirmeleri istenmekteydi⁵⁸.

Kürekçilerin gelmesi geciktiği takdirde bu defa Divân-ı Hümâyûn'dan kürekçi ihrac olunacak mahallerin beylerbeyilerine, sancakbeyilerine veya bizzat kadılarına maliye hükümlerini tasdik ve teyid eder mahiyette yeni hükümler gönderilirdi⁵⁹. Bu hükümlerin yazıldığı yerlerden, XVI. asırda kürekçi temin edilen yerleri öğrenmek de kabil olmaktadır. Meselâ, Sakız'ın fethi hazırlıklarının yapıldığı 973 (1565-66) senesinde kürekçi alman yerler, Anadolu Eyâletinde; Biga, Karasi, Aydın, Menteşe, Hamidili, Teke, Alâiye, Çankırı, Sultanönü, Ankara, Bolu, Kastamonu, Karahisâr-ı Sâhib, Kütahya, Saruhan ve Hüdavendigâr sancakları, Rum Eyaletinde; Sivas, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisâr-ı Şarkî sancakları, Karaman Eyâletinin bütün sancakları ile Rumeli'deki Vize, Çirmen, Dukakin, İskenderiye, Mora, İlbasan, Yanya, Ohri, Delvine ve Avlonya sancakları, Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyâletine tâbi Rodos, Midilli, İğriboz, İnebahtı ve Karlılı sancakları idi⁶⁰.

Kürekçilerin temini ve Tersâne-i Âmire'ye tesliminden kadılar mesûl idi. Her kazadan ihrac olunan kürekçi hakkındaki mazbatayı kadı imzalamakta ve mühürlemekteydi⁶¹. 958 (1551) senesindeki Trablusgarb seferi münasebetiyle toplanan kürekçi defterinden⁶², nerelerden ve hangi şartlarda kürekçi temin edildiği daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna göre, her kaza, teşekkül ettiği mahalle, köy, divân ve cemâat gibi ünitelerin ihtiva ettiği avârız-hâneleri hesabına uyularak taksim edilmekte ve her 23 hâne bir kürekçiye ve onun bir aylık maaşını vermektedir.

(MAD.523, s.742). Yine 905 (1499-1500) senesinde 4 akçe yevmiye ile kürekçi yazılıyordu (KK.2544, s.2).

⁵⁸ Sakız seferi senesine (973/1565-6) ait Mühimme hükümlerinde kaydedildiği gibi kürekçi ihracı ile ilgili hükümler önce Mâliye'den yazılmakta idi. Kıbrıs seferi esnasında Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (MD.XIV, s. 846/1128), Şevval 981 (Ocak-Şubat 1574)'de "Kürekçi İhrac Olunacak Yerlerin Kadılarına" (MD.XXIII, s. 285/611) ve Zilhicce 981 (Mart-Nisan 1574)'de İpek Kadısı'na (MD.XXIV, s. 65/177) gönderilen hükümler Mâliye'den yazılmıştı.

⁵⁹ Aynı yer.

⁶⁰ Cemâziyelevvel-Receb 973 (Kasım 1565-Ocak 1566) arasında zikredilen yerlerin sancakbeylerine kürekçi ihracı ile ilgili hükümler gönderilmişti (MD.V, s. 243/624, s. 329/861, s. 335/879). Zilhicce 980 (Nisan 1573)'de bunlara ilâve olarak Rumeli'de Paşa, Prizrin ve Köstendil sancakları ile Anadolu'da Dulkadiye ve Erzurum vilâyetlerinin bazı sancaklarından da kürekçi istenmişti (MD.XXI, s. 289-290/685). Zilhicce 986 (Ocak 1579)'da yine Anadolu ve Rumeli'de kürekçi ihrac olunan yerlerin kadılarına hüküm yazılmıştı (MD.XXXVI, s. 56/165-171).

⁶¹ 905/1499-1500 (KK.2544, s.2-7), 958/1551, (KK.2549, vr.1b-109a), aynı sene (MAD.23301, s.2-6), aynı sene (İE-Bah.nr.4).

⁶² KK.2549, vr.1b-109a.

Kürekçi olarak tesbit edilen şahsın adı ait olduğu mahalle yazılmakta ve kürekçinin adının altında kefil kaydedilmekteydi. Kefâletin sebebi, kürekçinin teslim olmadan kaçması halinde devlete ödenecek cezayı tazmin etmek için idi⁶³. Bu husus “kefil bi'l-mâl ve bi'n-nefs” şeklinde ifade edilmekte⁶⁴, daha sonra kefillerin adı veya kefil olarak sadece “ehl-i karye” ibâresi kaydedilmekteydi⁶⁵.

Kadılar topladıkları kürekçileri ve kefillerini kaydettikleri iki defter tutmakta idiler. Bunlardan bir tanesi kendilerinde kalmakta, diğeri ise İstanbul'da Defterhâne'ye gönderilmekteydi⁶⁶. Kürekçiler, ekseriyetle toplandıkları kazanın kadıları tarafından İstanbul'a götürülmekte⁶⁷, bazan da kürekçi ihrâc olunacak mahalle gönderilen çavuş veya mübâşirlere teslim edilmekte idiler⁶⁸. Kürekçilerin toplanmasının geciktiği zamanlarda ise, donanmanın uğrayacağı bildirilen yerlere getirilmekteydiler⁶⁹.

Kürekçi ihrâcı için kadılara yazılan hükümlerde, kürekçileri nevrûzdan önce ve bizzat getirmeleri, nâibleriyle göndermemeleri, bilhassa sefer senelerinde bedel akçe almayıp, aynî kürekçi yollamaları, kefilsiz kürekçi yazmamaları emr olunmaktaydı⁷⁰.

⁶³ Evâsıt-ı Muharrem 958 (18-28 Ocak 1551) tarihli bir sicil kaydına göre Nevrekob'dan ihrac olunan kürekçilerin kefilleri, kürekçileri Tersâne-i Âmire'ye teslim olmadan kaçıkları takdirde, “kürekçi başına mirîye dört bin akçe ve sâhib-i arz olan ehl-i örf bin akçe cerime vermek şartıyla” kefil olduklarını kadı ve şahidler huzûrunda kabul etmişlerdi (KK.2549, vr.7a).

⁶⁴ MAD.23301, s.2-6. Değişik bazı ifadeler şöyle idi. “Kefil bi'n-nefs ve zararü'l-mâl” (KK.2549, vr.27a-29a), sadece “kefil bi'n-nefs” (İE-Bah.nr.4).

⁶⁵ Kefil olarak bazen bir veya dört-beş kişi kaydedilmekte, bazen de “ehl-i karye” veya “ehl-i mahalle” vs. kefil gösterilmekteydi (KK.2549, vr.1b-109a; İE-Bah.nr.4, AE-Kanunî, nr.203; MAD.23301, s.2-6).

⁶⁶ 905 (1499-1500) İnebahtı seferi sırasında tutulan Satılmış kazasına ait kürekçi defterinde bu husus, padişah emri olarak belirtilmektedir (KK.2544, s.2).

⁶⁷ 905 (1499-1500) tarihli Satılmış Kadısı Sicilinde (KK.2544, s.2), Receb 973 (Ocak 1566)'de Hüdâvendigâr Sancakbeyine (MD.V, s. 335/879), Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (MD.XIV, s. 846/1128), Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Ahyolu Kadısına (MD.XVI, s. 261/512) ve Vezir Hasan Paşa'ya (MD. XVIII, s. 117-118/257), Zilhicce 981 (Mart 1574)'de İpek Kadısına (MD.XXIV, 65/177) gönderilen hükümlerde kürekçilerin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi.

⁶⁸ Receb 975 (Ocak 1568)'de Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib,Bolu ve Kastamonu sancakbeylerine hitaben yazılan hükümde, kürekçilerin hazır edilmesi ve gönderilen şahsa teslimi emrediliyordu (MD.VII, s. 241/672).

⁶⁹ Şevval 978 (Mart 1571)'de Anadolu Vilâyetinde kürekçi emredilen yerlerin kadılarına gönderilen hükümde, taşralarda (İstanbul dışında) gemi inşa olunan yerlere yakın olan kürekçilerin o gemilere yollanması isteniyordu (MD.XIV, s. 1220/1707). Yine Şevval 979 (Şubat 1572)'da Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde, Rumelideki kürekçilerden hazır olanların İstanbul'a yollanması, diğerlerinin ise donanma o taraflara geldiği zaman gemilere teslim edilmesi emrediliyordu (MD.XVIII, s. 117-118/257).

⁷⁰ Bu mevzuları ihtiva eden birkaç hüküm, Receb 975 (Ocak 1568)'de Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib, Bolu ve Kastamonu Sancakbeylerine (MD.VII, s. 241/672), Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (MD.XIV, s. 846/1128) ve Zilkâ'de 978 (Mart-Nisan 1571)'de Karaferye Kadısına (MD.XII, s. 179/382) gönderilmişti.

XVII. yüzyılda ocaklık kürekçi temini ise, XVI. yüzyıla nisbetle daha açık bir şekilde tatbik edilmekteydi. Bu yüzyıla ait avâız defterlerinde kaydedilen ve avâız mukabilinde alındığı bilhassa belirtilen kürekçilere tahsis olunan avâız-hânelerinin mikdarı hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Avâız ve kürekçi arasındaki ilişki ise, belirli bir sistem dahilinde işleyen avâızın tahsiline esas olan avâız-hanelerinin, kürekçi temini için de esas olduğu ve fermanlarda tesbit edilen mikdarda hânenin bir kürekçi vermek mecburiyetinde tutulduğu şeklindedir.

Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumeli topraklarında tahriri yapılarak mevcudu tesbit edilen avâız-hânelerinin bir kısmı, diğer hizmetlere olduğu gibi Tersâne-i Âmire'ye de tahsis edilmekte idi. Kereste, kürek, demir, barut, yelken bezi ve kendir gibi Tersâne-i Âmire mühimmâtının temininde avâızdan istifade edildiği gibi bilhassa insan gücü olarak kürekçi ihtiyacının büyük çoğunluğu da bu usülle toplanmaktaydı.

Aynî veya bedel olarak her sene ihracı istenen kürekçi için, avâız-hanelerinden bir mikdarı kürekçiye ayrılmakta ve kürekçi hânesi olarak kabul edilmekteydi. Nitekim, avâız defterlerinde görülen "hânehâ-i avâız-ı kürekçiyân"⁷¹ ve "hânehâ-i kürekçiyân"⁷² ifâdeleri her zaman aynı manaya gelmekte ve kürekçiye tahsis olunan avâız-hanesi mikdarlarını göstermektedirler.

Koçi Bey, 1050 (1640) senesinde Sultan İbrahim'e takdim ettiği lâyihasında⁷³, İmparatorluktaki bütün avâız-hânelerinin mikdarını 20.000'i çürük olmak üzere 120.000 göstermekte⁷⁴, aynı seneye ait bir avâız defterinde ise, kürekçiye tahsis olunan, avâız-hânesi mikdarının 62.946,5 olduğu tesbit edilmektedir⁷⁵. Umûm avâız-hânelerinin % 52'sini teşkil eden bu kürekçi hâneleri nefer olarak 6734 kürekçinin teminini sağlamaktaydı⁷⁶.

⁷¹ Avâız Defterlerinin kürekçi ile alâkalı kısımları ekseriyetle bu ifâdelerle başlar. Bunlardan XVII. asır için bazıları, 1054/1644 (MAD.1709, s.4), 1058/1648 (MAD.2787, s.56), 1080/1669 (MAD.8480, s.105), 1105/1693-4 (KK.2477, s.295) senelerine aittir.

⁷² 1054/1644 (MAD. 1709, s.25), 1087/1676 (MAD. 3830, s.83), 1098/1687 (MAD. 3839, vr.50b), 1101/1690 (MAD. 9480, s.132).

⁷³ Koçi Bey'in Risâlesini Sultan İbrahim'e takdim tarihi için bk.M.Çağatay Uluçay, "Koçi Bey", *İA*, VI, İstanbul 1977, s.833-4.

⁷⁴ *Koçi Bey Risalesi*, s.104.

⁷⁵ KK.2587, s. 42. Koçi Bey'in verdiği rakama göre, kürekçi hânelerinin hayli fazla olduğu görülmekte ve ocaklık olan diğer mal ve hizmetlerin nasıl tahsil edilebildiği hatıra gelmekte ise de ocaklık mal ve hizmetlerin temininde ihtiyaç senelerinin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Lütfi Güçer, nüzüil ile avâız akçesinin aynı senede toplanmadığına temas etmektedir (XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s.91).

⁷⁶ KK.2587, s.42.

Girid seferinin başlamasından hemen önce 1054 (1644)'de Anadolu ve Rumeli'de kürekçiye tahsis olunan avâriz-hâneleri 64.283,5⁷⁷, 1056 (1646)'da 96.590,5⁷⁸, 1057-58 (1647-48)'de 125.621,5⁷⁹ hâne idi. Kürekçiye olan ihtiyaç nisbetinde, umûmî avâriz-hânelerinden kürekçi hânelerine, o seneye mahsus olmak üzere bazı ilâveler yapıldığı görülmektedir. 1057-58 (1647-48) senelerinde kürekçi hânelerine 66.693,5 avâriz-hânesi⁸⁰, 1066 (1655-56)'da Rumeli'deki kürekçi hânelerine 11.668, Sivas ve Karaman'dakilere 7086 avâriz-hânesi olmak üzere toplam 18.754 hâne ilâve edilmişti⁸¹.

XVII. yüzyılda ekseriyetle, yedi ve on avâriz-hânesinden bir kürekçi aynî veya bedel olarak alınmaktaydı. Asrın ortalarına doğru, 1050 (1640)'de Rumeli'deki kadılıklardan ve İstanbul, Galata, Hashâ-i İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe, Kandıra ve Mudanya'dan her zaman yedi hânedan bir kürekçi hesab edildiği gibi⁸², Girid seferinin devam ettiği 1054 (1644)⁸³, 1056 (1646)⁸⁴ ve 1066 (1655-56)⁸⁵ senelerinde de bütün Osmanlı İmparatorluğundan yine yedi avâriz-hânesinden bir kürekçi istenmekteydi. Aynı tarihler arasında Anadolu'daki kazalardan ise, her on avâriz-hânesinden bir kürekçi alınmaktaydı⁸⁶.

XVII. yüzyılda, Anadolu'da yer alan Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamidili, Karasi, Biga, Teke, Alâiye, Kütahya, Hüdâvendigâr, Karahisâr-ı Sâhib, Ankara, Sultanönü, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarındaki yaklaşık 320 kaza Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe ve Kandıra ile birlikte mikdarları bazı senelerde sabit, fakat ekseriyetle değişen aynî kürekçi vermişlerdi⁸⁷.

⁷⁷ MAD. 1709, s.25. Kapudan-ı Deryâ Yusuf Paşa zamanında (1054-5/1644-6) kürekçi avâriz-hânelerinin yeniden tesbit edildiği, 1066 (1655-6) senesinde kürekçi hânelerine yapılan ilâveler arasında zikredilmektedir (MAD.5703, s.11-15).

⁷⁸ Bu kürekçi avâriz-hânelerinin 63.659,5'u Anadolu, 32.931'i Rumeli'ye âiddir. 1056 (1646)'da 13.290 kürekçi avâriz yoluyla temin edilmişti (KK.2612, s.1).

⁷⁹ Bu kürekçi hânelerinden 58.927,5'u Anadolu'ya ait olup, geri kalan 66.693,5'u ise, Rumeli, Sivas ve Karaman'dan yeni yapılan ilâvelerden meydana geliyordu (MAD.3832, s.128).

⁸⁰ Aynı yer.

⁸¹ MAD.5703, s.15.

⁸² Tablo XLVII. Ancak, Bursa ahalisinin 1101 (1689-90) senesindeki isteği üzerine, bundan sonraki senelerde on hânedan bir kürekçi alınmaya başlanmıştır (MAD.9480, s.132). 1105/1693-4 (KK.2477, s.295) ve 1113/1701 (KK.2799, s.96) senelerinde hâne mikdarı yine aynıdır.

⁸³ MAD. 1709, s. 4-20. Nitekim, 5 Safer 1055 (2 Nisan 1645)'de Hamid Sancakbeyi olan Mehmed'e ve Ağras, Eğirdir ve Yalvaç Kadılarına (MAD.7527, s.479), 9 Safer 1055 (6 Nisan 1645)'de Düşenbe, Mağnisa ve Mendeorye Kadılarına (MAD.7527, s.69,73) gönderilen hükümlerde, 1053 (1643) senesinde on hanedan bir kürekçi istendiği, fakat bu sene yedi hânedan bir kürekçi alınması emredilmekteydi.

⁸⁴ KK.2612, vr.25b.

⁸⁵ MAD.5703, s.1, 13.

⁸⁶ Tablo XLVI.

⁸⁷ Bk. Tablo XLVIII.

Tablo XLVI: XVII. Yüzyılda 10 Hânedan Bir Kürekçi Alınan Sene ve Bölgeler

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1603	Anadolu'da kürekçi alınan yerler	MAD. 482, s. 2-9
1640	" " " "	KK. 2587, s. 42.
1643	" " " "	MAD. 7527, s. 69.
1644	" " " "	MAD. 1709, s. 4-20.
1645	" " " "	MAD. 7527, s. 32, 47, 50.
1648	" " " "	MAD. 2787, s. 85.
1653	" " " "	MAD. 2989, s. 82.
1654	" " " "	KK. 2621, s. 27-28.
1655	Rumeli'de " " "	MAD. 5703, s. 1.
1656	Anadolu'da " " "	MAD. 3850, s. 56-67.
1659	" " " "	MAD. 3810, s. 42-67.
1661	" " " "	MAD. 4971, s. 56.
1672-3	Bolu, Kastamonu Sancakları	MAD. 4572, s. 83; MAD. 241, 79, 81.
1674	Menteşe, Sığla Sancakları	MAD. 2505, s. 54, 59, 57, 72.
1675	Anadolu'da kürekçi alınan yerler	MAD. 3830, s. 56-82.
1687	Aydın, Bolu, Kastamonu Sanc.	KK. 2710, s. 28; KK. 2713, s. 2-11.
1689	Bursa Kazası	MAD. 9480, s. 132.
1693	" "	KK. 2477, s. 295.
1701	Bursa kazası, Bolu sancağı	KK. 2799, s. 96.

XVI. yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da sefer senelerinde kürekçi alınan yerlere ilâveler yapılmaktaydı. Nitekim, 1645-49 arasında kürekçi veren kazalara Anadolu'da Amasya, Samsun, Canik, Çorum, Kırşehir, Beyşehir, Akşehir, Konya, Karaman, Sivas, Kayseri, Arabgir, Divriği, Aksaray, Niğde, İçel ve Bozok sancaklarından 115 kaza, Rumeli'de Paşa, Silistre, İğriboz, Niğbolu, Köstendil, Tırhala, İnebahtı, Karlılı, Üsküb, Vize ve Zağra sancaklarından 84 kaza ilâve edilmişti⁸⁸.

Tablo XLVII: XVII. Yüzyılda 7 Hânedan Bir Kürekçi Alınan Sene ve Bölgeler

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1613	Bolu sancağı	MAD. LXXX, 279/691.
1640	İstanbul, Edirne, Bursa, Galata	KK. 2587, s. 41.
1644	Aydın, Saruhan, Sığla, Mentese	MAD. 1709, s. 4-20, 24.
1645	Mağnisa, Mendehorye, Düşenbe	MAD. 7527, s. 69, 73.
1646	Rumeli ve Anadolu'da kürekçi alınan yerler	KK. 2612, vr. 25.
1647	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	MAD. 3835, s. 68; İE-Bah. nr. 41.
1648	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	MAD. 2787, s. 56.
1654	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	KK. 2621, s. 27-28.
1655	Anadolu'da kürekçi alınan yerler	MAD. 5703, s. 1.
1658	Rumeli'de kürekçi alınan yerler	MAD. 5703, s. 13.

⁸⁸ Aynı yer.

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1659	İstanbul, Edirne, Bursa vd.	MAD. 3810, s. 24, 87.
1660	" " " "	MAD. 7591, s. 28
1661	" " " "	MAD. 4971, s. 86.
1667	" " " "	MAD. 6547, s. 4, 80.
1668	" " " "	MAD. 2651, vr. 40b.
1673	" " " "	MAD. 6572, s. 162.
1674	" " " "	MAD. 2505, s. 77.
1676	" " " "	KK.2674, s. 38, 141; MAD. 3830, 83.
1682	" " " "	MAD. 8481, s. 30-31.
1684	" " " "	MAD. 2446, s. 124.
1687	" " " "	MAD. 3839, vr. 50b.
1688	" " " "	MAD. 9480, s. 132.
1693	" " " "	KK. 2477, s. 296.
1694	" " " "	KK. 2477, s. 295.
1700-1	" " " "	KK. 2799, s. 96-97.

XVII. yüzyılda kazalardan gelen ocaklık kürekçi sayısı, sulh senelerinde 2370-4830 arasında değişirken⁸⁹, Girid seferinin başladığı 1645'de 8469'a çıkmış, 1646'da 13.290'a ulaşmıştı⁹⁰.

1603-1672 arasında ocaklık kürekçi veren sancaklar içinde 13.169 kürekçi ile en fazla Bolu, 230 kürekçi ile en az Alâiye sancağı gelmekteydi⁹¹. Bu kazalar, kürekçilerin tamamını aynî veya bir kısmını aynî, kalanını bedel olarak da verebilmekteydiler. Nitekim, 1634 senesinde Aydın sancağı aynî olarak 92 kürekçi vermiş ve asıl mevcûdu teşkil edecek kısmı ise, 1.388.715 akçelik bedel olarak ödemişti⁹². Yine, 1632-33'de Teke sancağından aynî iki kürekçi geldiği halde, 252.900 akçe bedel alınmıştı⁹³.

Tablo XLVIII: XVII. Yüzyılda Ocaklık Olarak Temin Edilen Aynî Kürekçinin Sancaklara Göre Dağılımı

Sancak	1603	1604	1613	1621	1622	1630	1632	1634	1645	1648	1649	1660	1661	1663	1668	1669	1671
Aydın	—	—	1021	455	514	280	347	92	824	713	430	644	—	—	—	—	—
Saruhan	—	—	253	165	277	123	159	202	545	368	400	456	—	—	—	—	—
Menteşe	—	—	298	179	302	245	279	324	414	396	336	447	—	—	—	—	—
Siğla	—	—	576	267	547	—	354	390	475	208	284	433	—	—	—	—	—
Hamidili	175	—	156	67	117	42	47	30	232	54	135	153	—	—	—	—	—
Karasi	—	261	307	204	211	81	35	57	236	241	236	221	—	—	—	—	—

⁸⁹ Tablo XLIX. 1610-1614 arası istisnâ edildiği takdirde, kürekçi mikdarlarında seneden seneye fazla değişiklik görülmez.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ Bu hesaba 1645-9 seneleri arasındaki ilâve sancaklar dâhil edilmemiştir (Tablo XLVIII).

⁹² MAD.980. Bu tarihte bir kürekçinin takriben 1900 akçe bedel ile tutulabildiği (MAD.980, s.27) düşünülecek olursa, Aydın sancağından toplanan bedel akçe ile 730 kürekçi temin edilebileceği, bunun ise aynî kürekçi ile birlikte 822'ye ulaşacağı görülür.

⁹³ MAD.981. Bu ise, yaklaşık 168 kişiye tekabül etmektedir.

GEMİ MÜRETTEBÂTI VE HİZMETLİLERİ

195

Sancak	1603	1604	1613	1621	1622	1630	1632	1634	1645	1648	1649	1660	1661	1663	1668	1669	1671
Biga	40	74	122	86	96	81	83	23	94	87	132	131	131	—	—	—	—
Teke	—	—	57	111	90	31	2	57	129	82	112	108	—	—	—	—	—
Alâiye	—	—	—	23	22	5	—	7	41	28	31	29	—	—	—	—	—
Kütahya	232	—	329	152	250	160	167	139	313	488	394	307	311	—	—	—	—
Hüdâvendigâr	266	230	402	264	292	96	122	159	376	355	358	359	355	347	355	—	—
K. Hisâr-ı Sâhib	—	—	50	34	34	31	34	24	72	81	75	7	—	—	—	—	—
Ankara	146	125	5	62	126	11	28	93	148	104	146	144	—	—	—	—	—
Sultanönü	—	—	40	26	34	26	25	20	53	63	53	—	52	43	—	—	—
Çankırı	351	321	93	58	61	28	50	34	122	145	117	110	—	—	—	—	—
Bolu	1395	1211	1283	688	694	654	659	677	673	947	674	501	606	576	439	—	504
Kastamonu	405	—	578	381	391	331	336	252	349	502	418	322	—	255	346	—	401

Kaza

Edirne	267	—	—	—	244	260	262	262	262	262	290	244	248	227	288	210	—
Bursa	327	—	319	222	207	323	226	226	241	341	341	338	289	291	334	334	—
Gelibolu	79	79	48	40	40	39	39	39	103	—	97	82	82	—	80	—	80
Evrege	—	40	36	—	47	47	47	47	33	—	33	27	27	27	27	27	27
Kandıra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	5	5	5	5	5	5
Midye	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—

İlâve Sancaklar
(Anadolu)

Amasya	—	—	—	—	—	—	—	—	104	73	63	—	—	—	—	—	—
Samsun	—	—	—	—	—	—	—	—	23	23	16	—	—	—	—	—	—
Canik	—	—	—	—	—	—	—	—	24	9	14	—	—	—	—	—	—
Çorum	—	—	—	—	—	—	—	—	62	31	38	—	—	—	—	—	—
Kırşehir	—	—	—	—	—	—	—	—	23	24	16	—	—	—	—	—	—
Beyşehir	—	—	—	—	—	—	—	—	69	34	28	—	—	—	—	—	—
Akşehir	—	—	—	—	—	—	—	—	36	41	38	—	—	—	—	—	—
Konya	—	—	—	—	—	—	—	—	93	71	86	—	—	—	—	—	—
Karaman	—	—	—	—	—	—	—	—	46	8	19	—	—	—	—	—	—
Sivas	—	—	—	—	—	—	—	—	218	113	153	—	—	—	—	—	—
Kayseri	—	—	—	—	—	—	—	—	73	51	—	—	—	—	—	—	—
Arabgir	—	—	—	—	—	—	—	—	34	40	32	—	—	—	—	—	—
Divriği	—	—	—	—	—	—	—	—	22	16	17	—	—	—	—	—	—
Aksaray	—	—	—	—	—	—	—	—	22	17	25	—	—	—	—	—	—
Niğde	—	—	—	—	—	—	—	—	64	21	42	—	—	—	—	—	—
İçil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	13	—	—	—	—	—	—
Bozok	—	—	—	—	—	—	—	—	43	43	30	—	—	—	—	—	—

(Rumeli)

Paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	761	1106	1063	—	—	—	—	—	—
Silistre	—	—	—	—	—	—	—	—	301	—	55	—	—	—	—	—	—
İğriboz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58	54	—	—	—	—	—	—
Niğbolu	—	—	—	—	—	—	—	—	617	—	273	—	—	—	—	—	—
Köstendil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	492	—	—	—	—	—	—	—
Tırhala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	860	452	—	—	—	—	—	—
İnebahtı	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	40	—	—	—	—	—	—
Üsküb	—	—	—	—	—	—	—	—	—	211	60	—	—	—	—	—	—
Vize	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	—	—	—	—	—	—
Zağra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—

Toplam 5683 2341 5973 3484 4596 2894 3301 3165 8327 8853 7865 5190 2097 1728 1874 576 1017

Kaynak MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD. MAD.
482 7468 5873 5789 2917 979 981 980 984 969 5932 996 1077 15976 4951 5014 599

Ayrıca 1661'den sonra, kürekçi veren sancakların mikdarında azalma olmuş, 1671'de ise sadece Bolu ve Kastamonu kalmıştı. Bu senede denize 25 gemi sevk edilmiş, 6028 kürekçi ve alatçıdan sadece 936'sı ocaklık olarak kazalardan temin edilmişti⁹⁴. Halbuki o tarihten on sene önce 1661'de yine 25 gemi denize sevk edilmiş, 6018 kürekçi ve alatçıdan 2087'si kazalardan ocaklık olarak alınmıştı⁹⁵.

Ocaklık kürekçi ile bedelle tutulan kürekçi arasında ise, Girid seferiyle birlikte açık bir değişme görülmektedir. 1603-1645 arasında bedel ile tutulan kürekçi sayısı, ocaklık kürekçiden her zaman daha fazla iken, Girid seferinin başladığı 1645'den itibaren ocaklık kürekçi sayısında büyük bir artış olmuş, fakat 1661'den sonra tekrar azalmıştır⁹⁶. Ocaklık kürekçinin artmasının sebebi, fazla kürekçiye olan ihtiyacın daha az masraflı olması sebebiyle ocaklık olarak karşılanmak istenmesindendir.

Bedelle tutulan kürekçilerin tercih edilmesi sebebiyle, ocaklık kürekçi sayısında giderek düşüş kaydedilmiş, bunun neticesi olarak da, kazalardan aynı kürekçi yerine bedel tahsil edilmeye başlanmıştır.

Tablo XLIX: XVII. Yüzyılda Donanmalardaki Gemi ve Kürekçi Mevcudu

sene	ocaklık kürekçi	gebrân ve mücrim	esnaf	bedel ile tutulan	Yekûn kürekçi	Gemi adedi	Kaynak
1603	3789	418	—	6685	10892	60	MAD. 482.
1604	2370	150	—	2860	5380	27	MAD. 7468.
1610	28	7	—	594	629	5	MAD. 7458.
1612	1521	908	—	8513	10942	60	MAD. 7892.
1613	6095	1373	—	4882	12350	56	MAD. 5873.
1615	4830	912	—	6263	12005	75	MAD. 5787.
1616	—	45	—	2125	2170	13	KK. 5640.
1618	4685	859	—	4310	9854	73	MAD. 7651.
1620	4105	1024	—	4218	9347	45	MAD. 5024.
1621	3500	1403	—	4168	9071	45	MAD. 5789.
1622	4580	842	—	4944	10366	50	MAD. 2917.
1630	3031	1421	—	4550	9002	56	MAD. 979.
1633	3302	1570	—	3440	8312	41	MAD. 981.
1634	3180	1681	—	3136	7997	45	MAD. 980.
1645	4562	1767	—	1969	8298	40	MAD. 984.
	3907	288	—	950	5145	35	MAD. 984.
1646	13290	3330	337	—	16957	80	KK. 2612.
1647	10760	3200	—	—	12116	60	KK. 5642.
1648	8847	2220	359	2718	14144	61	MAD. 969.

⁹⁴ MAD.599, s.21.

⁹⁵ MAD.1077, s.24.

⁹⁶ Tablo XLIX. Bunun sebebi, içinde bulunulan seferin beraberinde getireceği büyük mâli külfeti biraz olsun azaltmak olmalıdır.

sene	ocaklık kürekçi	gebrân ve mücrim	esnaf	bedel ile tutulan	Yekûn kürekçi	Gemi adedi	Kaynak
1649	8028	1809	323	7390	17550	70	MAD. 5932.
1651	3627	862	376	4581	9448	42	MAD. 967.
1652	5878	1532	488	4178	12072	50	MAD. 968.
1656	9920	1042	1264	5408	17634	70	MAD. 5662.
1660	7115	835	869	3572	12391	56	MAD. 996.
1661	2087	1650	802	1479	6018	25	MAD. 1077.
1663	2048	1315	802	336	4501	18	MAD. 1311.
1664	1743	1604	801	335	4488	18	MAD. 15976
1668	1802	1308	772	1555	5437	20	MAD. 4951.
1669	576	1396	—	2326	4218	15	MAD. 5074.
1671	936	1295	512	2989	6028	25	MAD. 599.
1679	1223	1100	103	5224	7650	30	MAD. 15779.
1683	362	749	108	2478	3697	15	KK. 5657.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı donanmasında kalyonların çoğalmasıyla, çekdiri sınıfı gemilerin sayısı azalmış ve umûmî olarak kürekçiye olan ihtiyac da o nisbette düşmüştür. Nitekim, 1112-13 (1700-1)'de Tersâne-i Âmir'e'de 27 kalyon inşâ ve tamir edilirken, sadece üç baştardanın tamir edildiği görülmektedir⁹⁷.

Ocaklık kürekçinin temininden kadılar mes'ûl olduğu için, her sene ihtiyaç olan kürekçiyi ihraç etmeleri maksadıyla Mâliye tarafından kürekçi ferman olunan kazaların kadılarına hükümler gönderiliyordu⁹⁸. Bu hükümlerde, kürekçi verecek avâriz-hânelerinin mikdarı, ne zaman teslim olunmaları gerektiği, kürekçilerin vasıfları, tahsis olunan bedelleri ve teslim edilme şekli anlatılıyordu.

Kürekçi ihracı ile ilgili hükümler donanmanın denize açılma tarihi olan rûz-ı hızırdan takriben dokuz ay önce alâkalı kadınlara gönderilmekle beraber, bazı hallerde rûz-ı hızırdan iki ay öncesine kadar da yollanmağa devam ediliyordu⁹⁹. Donanmanın vaktinde hareket edebilmesi için kürekçilerin mutlaka

⁹⁷ MAD.4876, s.74. Ancak, azalan kürekçi ihtiyacına mukabil, kalyonlar için lüzumlu olan yelken bezi isteğinde artış olmuştur. Bk.Kirpas (Bez) Kısmı.

⁹⁸ Bu hükümlere bilhassa Mâliye ahkâmı arasında rastlanmaktadır. Meselâ, 26 Şa'ban 1063 (22 Temmuz 1653)'de (MAD.2989, s.82), 18 Cemâziyelevvel 1080 (9 Ekim 1669)'de (MAD.8480, s.19), 9 Şevval 1083 (28 Ocak 1673)'de (MAD.6572, s.83) kürekçi ihracı ile ilgili bir ferman; 8 Receb 1086 (16 Eylül 1676)'da Gelibolu, Evreşe ve Maydos Kadılarına (KK.2674, s.38), 15 Receb 1087 (23 Eylül 1676)'de Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe ve Kandıra Kadılarına (a.g.d., s.141), 4 Ramazan 1093 (6 Eylül 1682)'de umûmî bir ferman (MAD.8481, s.30), 18 Rebî'ülâhır 1098 (3 Mart 1687)'de Aydın, Bolu ve Kastamonu Kadılarına (KK.2710, s.28), 2 Cemâziyelâhır 1102 (3 Mart 1691)'de Bursa Kadısına (İE-Bah.nr.786) gönderilen hükümler bunlar arasındadır.

⁹⁹ 1063 (1653)'de dokuz ay (MAD.2989, s.82), 1080 (1669)'de yedi ay (MAD.8480, s.19-20), 1083 (1673)'de üç ay (MAD.6572, s.83), 1086 (1676)'da yedi ay (KK.2674, s.141), 1093 (1682)'de sekiz ay (MAD.8481, s.30), 1098 (1687)'de iki ay (KK.2710, s.28) ve 1102 (1691)'de iki ay (İE-Bah.nr.786) önceden kürekçi ihracı için hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerin kesin tarihi ve kimlere gönderildiği için bk. not 98.

nevrûzdan önce teslim edilmeleri gerekiyor ve bu husus hükümlerde açıkça belirtililiyordu¹⁰⁰.

Kürekçilerin Tersâne-i Âmire'ye teslimi kadıların mesûliyetinde olduğundan kürekçilerini getirdikleri zaman, Tersâne-i Âmire Emininden mühürlü temessük alıyorlar ve bununla Mevkufat Defterlerine kürekçilerini teslim ettiklerine dâir kayıd düşürüyorlardı. Daha sonra kürekçilerin kadırgalara yerleştirilmesi muâmelesini de bekleyerek yapılan sayımda kaçan veya ölen olmuşsa onların yerine yenisini ücretle tutuyorlardı¹⁰¹. Kürekçilerin istenilen şekilde temini ve teslimi kadıların taltifini sağladığı gibi¹⁰², bunun zıddı da onları mağdûr etmekteydi¹⁰³.

Kürekçilerini vaktinde getirmeyerek donanmanın gecikmesine sebep olan, aynı istendiği halde bedel para getirmeye teşebbüs eden, reayâya zulmeden, getirdiği kürekçilerini teslimden sonra hesabını görmeyen kadıların mazeretlerinin kabul edilmeyip mansıplarının başkalarına verileceği hususu kürekçi ihracı emredilen bütün hükümlerde belirtililiyordu¹⁰⁴.

Kadırlara, gönderilecek kürekçilerin güçlü-kuvvetli ve sağlam olması, sakat, hasta, deli ve çocukların kürek çekmek için yollanmaması ve kefilî olmayanların kürekçi yazılmaması bilhassa hatırlatılıyordu¹⁰⁵.

XVI. asırda belirtildiği gibi XVII. yüzyılda da, kürekçi veren avâriz-hâneleri arasında, bedel adıyla herbir kürekçi için 3000 akçe harçlık toplanılıyordu. Bu paranın 106 akçesi "kânûn-ı kadîm üzere" yol harçlığı olarak kendi ellerine verilmekte, geri kalan kısmı ise, kadıları tarafından Tersâne-i Âmire'ye getirilerek teslim edileceği kadırga reisi huzûrunda kürekçiye ödenmekteydi¹⁰⁶. Bundan

¹⁰⁰ Kürekçi tesliminin nevrûzdan kaç gün önce olacağı konusu biraz da uygulamanın tabiatı icabı kesin değildi. Çünkü, Anadolu ve Rumeli'den gelecek binlerce insanın aynı günde teslimi kabil olamazdı. Bu sebeple farklı bir tarih veriliyordu. Nitekim, 24 Zilkâ'de 1017 (1 Mart 1609)'de Karasi Sancağındaki kadırlara gönderilen hükümde, kürekçilerini nevrûzdan 15 gün önce (KK.71, s.218), 6 Muharrem 1068 (14 Ekim 1657)'de Balıkesir Kadısına yazılan fermanla otuz gün önce (TSMA. *Balıkesir Şerhiye Sicili*, nr.701, vr.86b), 2 Rebi'ülevvel 1068 (8 Aralık 1657)'de Karasi Sancağı Kadılarına gönderilen hükümde yirmi gün önce (*aynı sicil*, vr. 87a) ve 18 Rebi'ülâhır 1098 (3 Mart 1687)'de Aydın, Bolu ve Kastamonu'daki kadırlara hitaben yazılan hükümde ise otuz gün önce (KK.2710, s.28) göndermeleri emrediliyordu.

¹⁰¹ Bk. not 98. Kürekçilerin sefere çıktıktan sonra, varacakları yere ulaştıkları zamanda yeniden yoklandıkları ve Tersâne-i Âmire'den verilen mühürlü defterlerdeki listelere göre sayıldıkları Muharrem 1017 (Nisan 1608) tarihinde Karadeniz'e giden Kefe Beylerbeyisi Memi Paşa'ya hitaben yazılan hükümden anlaşılmaktadır (MD.LXXVI, s. 48/120).

¹⁰² Safer 1019 (Nisan-Mayıs 1610) tarihli hükümden anlaşıldığına göre Bursa Kadısı, kürekçileri vaktinde ve bizzat getirdiği için takdir edilmişti (MD.LXXIX, s. 217/540).

¹⁰³ Muharrem 1018 (Nisan 1609)'de Mağnisa Kadısına (MD.LXXVIII, s. 847/3006) ve 22 Safer 1055 (19 Nisan 1645)'de Kastamonu Sancakbeyi Osman Paşa ve Akkaya Kadısına (MAD.7527, s.156) gönderilen hükümlerde, bu vazifesini ihmal eden kadıların işlerine son verildiği bildirilmektedir.

¹⁰⁴ Bk.not 98.

¹⁰⁵ Aynı yer.

¹⁰⁶ Aynı yer.

ayrı olarak her kürekçiye Tersâne-i Âmire'den müslümanlar için 106, gayr-ı müslimler için 80 akçe mevâcib veriliyordu. Ancak, devlet kürekçiye vereceği peksimed ve varil masraflarını bu mevâcibden düşüyordu. Kürekçi başına ayrılan bir kantar peksimed ile bir varilin masraflarına ait para ölen ve donanmadan kaçan kürekçilerin mevâcibleri de hazineye kalıyordu¹⁰⁷.

XVII. yüzyılın ilk yıllarında mevâcib olarak kaydedilen bu ödemeler, daha sonraları "kumanya-bahâ" adı altında zikredilmeğe başlamış ve her kadırga için tahsis edilen para belirtilmişti. Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerine göre, Kapudan Paşa baştardasına 120.000 akçe, Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardasına 30.000 akçe, Tersâne-i Âmire Emininin baştardasına 20.000-30.000 akçe, mavnalara 20.000 akçe, kadırgalara 15.000 akçe ve kalyatalara 10.000 akçe kumanya-bahâ veriliyordu¹⁰⁸.

Kürekçiler İstanbul'dan donanmaya katıldıkları gibi, kolaylık olması bakımından yakın oldukları bölgelere göre belirli merkezlerde de toplanabilmekteydi. Nitekim 1056(1646) Girid seferi esnasında mevcut 13.433 kürekçinin İstanbul, Çeşme ve İğriboz'dan donanmaya iştirak etmeleri düşünülmüştü. Bu maksatla Kastamonu, Bolu, Hüdâvendigâr, Biga, Sultanönü ve Çankırı livalarıyla Edirne, Bursa, Mudanya, Gelibolu, Evreşe, Üsküdar, Mankalya, Balçık, Varna, Midye ve Pravadi kazalarının kürekçileri İstanbul'a, Aydın, Sığla, Saruhan, Menteşe, Hamidili, Karasi, Teke, Alâiye, Karahisâr-ı Şâhib, Ankara ve Kütahya livalarının kürekçileri Çeşme'ye, Tırhala, Karlılı, İğriboz, İnebahtı, Köstendil, Üsküb, Avlonya, Delvine, Yanya, İlbasan ve Paşa livalarının kürekçileri İğriboz'a sevk edilerek donanmaya buralardan iştirak ettirilmişlerdi¹⁰⁹.

b) Esnaftan Alınan Kürekçiler: İstanbul'daki meyhânegiler, bozacılar, piremeciler, hammallar ile yahudi, ermeni ve rum taifelerinden de ocaklık olarak kürekçi temin edilmekte idi¹¹⁰.

¹⁰⁷ XVII. asrın ilk senelerine ait 1011-1029 (1603-1620) Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinin mevâcib bahislerinde kürekçi ve alatçı mevâcibleri de kaydedilmektedir. Meselâ, 1011-2/1603-4 (MAD.482, s.15), 1019/1610 (MAD.7458, s.16), 1021-2/1612-3 (MAD.7898, s.46), 1022-3/1613-4 (MAD.5873, s.30), 1023-4/1614-5 (MAD.5787, s.35), 1027-8/1618-9 (MAD.7651, s.6) ve 1029/1620 (MAD.5024, s.31)'deki kürekçi ve alatçı mevâciblerinin taksiminde peksimed ve varil masraflarının ayrıca hesap edilerek düşüldüğü, kaçan ve ölenlerin mevâciblerinin hazineye kaldığı kaydedilmiştir.

¹⁰⁸ Meselâ, 1057-8/1648 (MAD.969, s.59; KK.5642, s.15/1), 1058-9/1648-9 (MAD.5932, s.45), 1061-2/1651-2 (MAD.967, s.36), 1062-3/1652-3 (MAD.968, s.38), 1071-2/1660-1 (MAD.996, s.47), 1073-4/1663-4 (MAD. 15976, s.20), 1080/1669-70 (MAD.5014, s.16), 1082-3/1671-2 (MAD. 599, s.30), 1094-5/1683-4 (KK.5647, s.16) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde gemilere verilecek kumanya-bahâ miktarları zikredilmiştir.

¹⁰⁹ MAD.15845, s.1-8; KK.5642, s.3.

¹¹⁰ Osmanlı donanmasında olduğu gibi Venedik donanmasına kürekçi temin edilirken de esnaftan istifade edildiği ve her şehirdeki esnafın kürekçi tedarikine katılmak mecburiyetinde olduğu görülmektedir (Ruggiero Romano, "Economic Aspects of the Construction of Warships in Venice in the Sixteenth Century", *Crises and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries* ed. Brian Pullan, London 1968, s.64-65).

Kürekçilerini aynı veren peremeciler haric, diğer esnaf her sene kendileri için tesbit edilen kürekçiyi ücret ile tutarak Tersâne-i Âmire'ye teslim ediyorlar veya kürekçi bedeli veriyorlardı. Zikredilen esnaf, Tersâne-i Âmire'ye, nüzûl ve sürsattan muaf olmak şartıyla kürekçi verdiklerinden, başka bir mükellefiyet altına girmiyorlardı¹¹¹.

Esnaftan temin edilen kürekçiler, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Tersâne-i Âmire Muhâsebe ve Avâız Defterlerine kaydedilmeğe başlanmıştır. İlk defa 1056(1646) tarihli avâız defterinde 337 olarak rastladığımız esnaftan alınan kürekçi sayısı¹¹² sonraları daha da artmıştır. Bilhassa, 1066-67 (1656-57) senesinde Girid için teşebbüs edilen hazırlıklar arasında esnaftan temin edilen kürekçi miktarı 2108'i bulmuştur¹¹³.

Esnaf, kürekçi yerine bedel verdikleri zaman XVII. asrın ikinci yarısından itibaren her kürekçi için 5000-6000 akçe ödüyorlardı. Esnaf kürekçilerinin temini ve teslimi ile İstanbul Kadısı vazifeli idi¹¹⁴.

ba) Meyhâneciler: Kumkapı, Galata, Samatya, Yedikule ve Hasköy meyhânecileri¹¹⁵ Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak kürekçi vermekle mükellef idiler. Nitekim, 1056-1060 (1646-1650) tarihleri arasında 227¹¹⁶, 1062-1089 (1652-1678) seneleri arasında 247-48¹¹⁷ ve 1096-1101 (1685-1690) arasında 148¹¹⁸ kürekçi temin

¹¹¹ 26 Şevval 1081 (8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa'ya ve İstanbul Kadısına hitaben yazılan hükümdé, meyhâneler kapatıldığı için, kürekçi vermeyen meyhâneci esnafına bakarak diğer esnafın kendilerini muaf sayamayacakları ve bu hizmeti sürsat ve nüzûl mukabilinde yaptıkları için kürekçilerinin teslim edilmesi emredilmektedir (*MAD.8480*, s.134).

¹¹² Bu kürekçiler meyhâneci ve peremeciler tarafından temin edilmiştir (*KK.2612*, s.1).

¹¹³ *MAD. 5662*, s. 48. Bu sene hariç tutulacak olursa esnaftan alınan en fazla kürekçi 1071-2 (1660-1) senesinde 869 idi (*MAD.996*, 3. 44). 1066-7 (1656-7)'de yalnız esnafın değil, Anadolu ve Rumeli'deki bütün reâyânın Girid seferi vesilesiyle rencide edildiğini Silâhdar (*Tarih*, I, 46-47), acı bir dille tenkid eder.

¹¹⁴ 26 Şevval 1081 (8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa'ya ve İstanbul Kadısına (*MAD. 8480*, s.134), 24 Şa'ban 1083 (15 Aralık 1672)'de (*MAD. 6572*, s.164) ve 4 Ramazan 1093 (6 Eylül 1682)'de (*MAD.8481*, s.32-33) İstanbul Kadısına esnaftan alınacak kürekçilerle alakalı hükümler gönderilmişti.

¹¹⁵ Evliya Çelebi, İstanbul'daki meyhâneci esnafının 6000 kişiden meydana geldiğini ve 1060 dükkânları olduğunu yazmaktadır (*Seyahatnâme*, I, 663).

¹¹⁶ 1056/1646 (*KK.2612*, s.1), 1059/1649 (*MAD.3835*, s.107) ve 1060/1650 (*MAD.2787*, s.85) senelerinde meyhâneciler 227 kürekçi vermişlerdi.

¹¹⁷ Kumkapı 80, Galata 100, Samatya 30, Yedikule 13, Hasköy meyhânecileri 25 kürekçi veriyorlardı. 1062-3/1652-3 (*MAD.968*, s.4) ve 1069/1658-9 (*MAD.3810*, s.61) senelerinde Yedikule meyhânecileri 12 kürekçi verdikleri için toplam 247 kürekçi, 1079/1668-9 (*MAD.4951*, s.13), 1080/1669-70 tarihli avâız defterinde 248 (*KK.2651*, s.80), aynı tarihli Tersâne muhâsebe defterinde 247 idi (*MAD.5014*, s.3). Bu tarihten itibaren meyhâneler kapalı olduğu için, meyhânecilerin vereceği ocaklık kürekçi miktarı sadece avâız defterlerinde kaydedilmeye devam olunmuş, fakat kürekçi tahsil edilmemiştir. 1082/1671 (*MAD.2790*, vr.42b), 1087/1676 (*MAD.3830*, s.83) ve 1089/1678 (*MAD.3809*, vr. 48a) senelerinde ise, Yedikule meyhânecilerine 13 kürekçi yazıldığından 248 kürekçi ocaklık olarak zikredilmiştir.

¹¹⁸ 1096 (1685) ve daha sonraki senelerde, meyhânecilerin verdiği kürekçi sayısında Galata meyhânecileri kaydedilmediği için azalma olmuş ve 148 kürekçi zikredilmiştir. Meselâ, 1096/1685 (*MAD.2446*, s.126), 1098/1687 (*MAD.3839*, vr.51b) ve 1101/1689-90 (*MAD.9480*, s.194) senelerinde bu miktar aynı idi.

etmişlerdi. Ancak, XVII. yüzyılın sonlarına kadar, meyhâneci esnafının vereceği kürekçi mikdarı avâız defterlerinde kaydedildiği halde, Tersane-i Âmire muhâsebe defterlerinde 1080(1669-70) tarihinden sonra meyhâneler kapatıldığı için bir malûmâta rastlanmamaktadır¹¹⁹. Nitekim, 26 Şevval 1081(8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa ve İstanbul Kadısına gönderilen hükümde, meyhânele-
rin kapatıldığından bahsedilerek, meyhâneciler hâriç diğer esnaftan maktû olan kürekçiyi almalari emredilmektedir¹²⁰.

Meyhâneciler, kürekçileri aynî olarak kendileri tuttukları gibi, hod-girifte kürekçilerin ücreti için bedel olarak da ödüyorlardı. 1080(1669-70) senesinde bir kürekçi için meyhânecilerden 5000 akçe bedel alınmıştı¹²¹. İstanbul haricindeki meyhânecilerden de kürekçi alındığı 1068 (1658) tarihli bir kürekçi listesinden anlaşılmaktadır¹²².

bb) Bozacılar: Ekseriyetle meyhânecilerle birlikte zikredilen bozacılar da her sene 30 kürekçi vermek mükellefiyetinde idiler¹²³. Bunların dükkânları da meyhânecilerle birlikde 1081 (1671)'de kapatılmıştı¹²⁴.

bc) Peremeciler: İstanbul'da iskeleler arası deniz nakliyâtını temin eden vasıtalar pereme, kayık ve mavnalar olup, işletilmeleri peremeci, kayıkçı ve mavnacı esnafına ait idi¹²⁵.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında peremeci esnafının faaliyet gösterdiği iskele sayısının 17-19 olduğu görülmektedir¹²⁶. Bu iskelelere tâbi peremeciler, her sene donanma hizmetinde kürek çekmek üzere 110 kürekçiyi ocaklık olarak vermek mecbûriyetinde idiler¹²⁷. Ancak, her zaman 110 kürekçinin teslim edilmediği,

¹¹⁹ Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri içinde en son rastladığımız meyhâneci esnafının verdiği kürekçi mikdarı 247 idi (MAD.5014, s.3).

¹²⁰ MAD.8480, s.134. Bu tarihte Kapudan Paşa olarak Kaplan Mustafa Paşa (1076-82/1666-72) vazifeli bulunmaktaydı (Danışmend, *Kronoloji*, V, 198).

¹²¹ KK.2651, s.80; MAD.5014, s.3.

¹²² Bu senede İstanbul haricindeki meyhânecilerden 120 kürekçi alınmıştı (MAD.5703, s.15).

¹²³ Bozacıların verecekleri kürekçi mikdarı 1062-1101 (1652-1690) seneleri arasında değişmiştir. Bk. not 117 ve 118'de gösterilen yerler.

¹²⁴ Bozacıların verecekleri kürekçi mikdarı da, meyhâneciler gibi avâız defterlerinde zikredilmekle beraber toplanmamıştır.

¹²⁵ Haliç, Boğaziçi ve Marmara Denizi'ne yayılmış olan İstanbul'un semtleri arasında yolcu, eşya ve zahire naklinin hangi vasıtalarla ve ne gibi şartlarda gerçekleştirilebildiği, bunların tâbi olduğu statü vs. hususlarda toplu malûmât için bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *TD*, 21, İstanbul 1966, s.109-134. Bu bölgede yapılan deniz taşımacılığının 1600 senesinde tabi olduğu ücret için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "1009 (1600) tarihli Narh Defterine göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları", *TED*, 9, İstanbul 1978, s.46-50. 1640 senesi için bk. Kütükoğlu, *Narh (1640)*, s.268-287.

¹²⁶ 1088 (1677) ve 1101 (1689-90) senelerinde 17 iskele olduğu kaydedildiği halde (MAD.9480, s.133), 1091 (1680)'de 19 iskele vardı (KK.7425, s.6). Ayrıca bk.Orhonlu, *Kayıkçılık*, s.125. Zilkâ'de 1138-Muharrem 1139 (Temmuz-Eylül 1726) arasında yapılan tahrirde ise iskele sayısının 14 olduğu görülmektedir. (*İstanbul Kadılığı Sicili*, nr.24, vr.45b-50b).

¹²⁷ 1056-1101 (1646-1690) seneleri arasında istenen kürekçi mikdarı değişmemiştir. Meselâ, 1056/1646 (KK.2612, s.1), 1059/1649 (MAD.3835, s.107), 1060/1650 (MAD.2787, s.85), 1062-3/

hatta 1088 (1677) senesine doğru, mikdarın hayli azalarak 50 kürekçiye kadar düştüğü tesbit edilmektedir¹²⁸. Bu azalma sebebiyle, 27 Zilhicce 1087 (2 Mart 1677) tarihinde İstanbul Kaimmakamına, Kadısına, Hasan Efendi'ye ve Tersâne-i Âmire Eminine hitaben, peremeciler esnafının yeniden tahririni isteyen bir emir yazılmıştı¹²⁹. Bunun üzerine takriben birbuçuk ay sonra peremeci esnafının tahriri gerçekleştirilmiş ve 15 Safer 1088 (19 Nisan 1677)'de Sadriâzama takdim edilen raporda¹³⁰, Tersâne-i Âmire Eminî Yusuf Efendi'nin tamamladığı yeni tahrire göre İstanbul, Eyüb, Hasköy, Tophane, Kasımpaşa ve diğer iskelelere tâbi toplam 17 iskelede seyr eden kayık, pereme ve mavna mevcudundan 887'sinin reâyâ ve 571'inin askerî kayığı olduğu belirtilerek¹³¹ peremeci esnafına ait toplam 1458 kayık için sahiplerinden 13 ve rubu kayığa bir kürekçi isâbet ettiği, alınan 110 kürekçinin fazla olmadığı, âlâ, evsat ve ednâ usûlüne itibâr edilerek peremeci esnafının kethuda, yiğitbaşı ve ihtiyarları vasıtasıyla bu kürekçilerin temin edilmesi istenmişti. Bu tarihten sonra, Tersâne-i Âmire'ye teslim edilen peremeci esnafına ait kürekçi sayısında artma olmuşsa da 110 kürekçiye ulaşamamıştır. Meselâ 1094-95 (1683-84) senesinde 108¹³², 1105 (1693-94)'de 96¹³³ aynı kürekçi teslim edilmiştir.

Peremeci esnafı, her zaman için kürekçilerini, diğer esnafın aksine aynı olarak vermiş, İstanbul Kadısı da bu kürekçilerin temin ve teslimi ile vazifelendirilmişti¹³⁴.

bd) Hammallar: İstanbul'daki hammallar, XVII. asırda Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak 40 kürekçi vermekle mükellef idiler¹³⁵. 1062-1104 (1652-1693)

1652-3 (MAD.968, s.4), 1067/1656-7 (MAD.3810, s.61), 1079/1668-9 (MAD.4951, s.13), 1080/1669-70 (MAD.5014, s.3; KK.2651, s.80), 1081/1670 (MAD.8480, s.102,105), 1082/1671 (MAD.2790, vr.42b), 1083/1672 (MAD.6572, s.164), 1087/1676 (MAD.9852, s.47; MAD.3830, s.83), 1088/1677 (KK.7425, s.11), 1089/1678 (MAD.3809, vr.48a), 1093/1682 (MAD.8481, s.32), 1100/1688-9 (MAD.3318, s.15) ve 1101/1689-90 (MAD.9480, s.133) senelerinde durum aynıdır. 1081-1101 (1670-1690) arası sadece Avânız Defterlerindeki taksimatı gösterdiği için, teslim edilen kürekçi sayısını ihtiva etmemektedir. Nitekim, bu dönemde kürekçilerin teslim edildiği Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinde de tevsik edilememektedir.

¹²⁸ 1067 (1656-7) senesinde 55 kürekçi teslim edilmiş (MAD.15777, s.5-6), 1088 (1677)'de ise, peremecilerin birkaç senedenberi 50 kürekçi verdikleri zikredilmiştir (KK.7425, s.11).

¹²⁹ MAD.3830, s.83.

¹³⁰ Raporun üzerinde, zikredildiği şekilde kürekçinin tahsil edilmesi için hüküm verilmesini âmir, aynı tarihli bir buyruldu yer almaktadır (KK.7425, s.11). 1088 (1677) tahririnin kaydedildiği bir başka kayıt MAD.18234, s.1, 33'de olup, defterin bazı yerleri çürümüştür.

¹³¹ Askerî olarak gösterilen 571 kayığın, kâr maksadıyla faaliyet gösterdiği belirtilerek bunların da diğer esnaf gibi muâmeleye tâbi tutulduğu ve kürekçi vermeye dahil edildiği kaydolunmaktadır (KK.7425, s.11). Askerî kayıkların yeniçeri, cebeci ve topçu zümrelerine tâbi oldukları konusunda bk. Orhonlu, *Kayıkçılık*, s.125. 1138-9 (1726) tahririnde iskelelerdeki kayıkçı esnafının 1190 kişi olduğu görülmektedir (*İstanbul Kadılığı Sicili*, nr.24, vr.45b-50b).

¹³² KK.5647, s.16.

¹³³ KK.2477, s.297.

¹³⁴ 4 Ramazan 1093/6 Eylül 1682 (MAD.8481, s.32) ve 22 Ramazan 1104/27 Mayıs 1693 (KK.2477, s.297) tarihlerinde İstanbul Kadısına kürekçilerin temini ile alakalı hükümler gönderilmişti.

¹³⁵ Hammalların verdiği ocaklık kürekçi mikdârı Tersâne-i Âmire Muhasebe ve Avânız defterlerinde daima 40 nefer olarak tesbit edilmiştir (Bk.not 136-7'de gösterilen yerler). Hammallardan

seneleri arasında hammalların Tersâne-i Âmire'ye teslim ettikleri kürekçi sayısı ekseriyetle bedel¹³⁶ ve bazan aynî¹³⁷ olarak devam etti.

Hammallar, kürekçileri ya kendileri tutmakta -ki o takdirde aynî olarak teslim ediyorlardı- veya hod-girifte kürekçilere ücret ödenmek üzere bedel vermekteydiler. Her kürekçi için 50 tam kuruş (6000 akçe) bedel ödeyen hammallardan alınan bu para hazineye teslim edilmekte ve icab ettiği zaman kürekçi ücreti veya diğer masraflar için kullanılmaktaydı¹³⁸.

be) Yahudi, Rum ve Ermeniler: İstanbul'daki yahudi, rum ve ermeni cemaati de kendilerine teklif edilen kürekçileri ocaklık olarak aynî veya bedel şeklinde veriyorlardı. Yahudi cemaati 150 kürekçi¹³⁹, rum cemaati 1062-1083 (1652-1672) arasında 125¹⁴⁰, 1087-1100 (1676-1689) arasında 124¹⁴¹, 1101 (1689-90) ve sonrasında ise 100 kürekçi¹⁴², ermeni cemaati ise 100 kürekçiyi¹⁴³, aynî veya bedel olarak Tersâne-i Âmire'ye teslim etmek mükellefiyetinde idiler¹⁴⁴.

Kürekçilerini patriklerinin teslim ettiği rumlar¹⁴⁵ ve diğer gayr-ı müslim cemaatin vazifelerini yerine getirip-getirmediklerini de İstanbul Kadısı kontrol ediyordu. Bedel alındığı takdirde her kürekçi için 50 tam kuruş (6000 akçe) alınıyor ve bununla ekseriyetle hod-girifte kürekçi tutuluyordu¹⁴⁶.

hangi şartlarda kürekçi alındığı tesbit edilemediğinden XVII. yüzyılda hammal esnafının sayısı hakkında da birşey söylemek mümkün olamamaktadır. Sadece hammalların 1600 (Kütükoğlu, *Narh* (1600), s.50-56) ve 1640 (Kütükoğlu, *Narh* (1640), s.324-338) senelerindeki taşıma ücretleri bilinmektedir. Ancak, 1138-9 (1726) senesinde İstanbul esnafı için yapılan tahrirde 317 at, 1770 arka ve sink hammalı olduğu görülmektedir (*İstanbul Kadılığı Sicili*, nr.24, vr.1b-8a).

¹³⁶ 1067/1656-7 (*MAD.3810*, s.61), 1080-81/1669-70 (*KK.2651*, s.80; *MAD.8480*, s.102-105), 1087/1676 (*MAD.9852*, s.47; *MAD.3830*, s.83), 1089/1678 (*MAD.3809*, vr.48a), 1093/1682 (*MAD.8481*, s.33), 1096/1685 (*MAD.2446*, s.126), 1098/1687 (*MAD.3839*, vr.51b), 1100/1689 (*MAD.3318*, s.15), 1101/1689-1690 (*MAD.9480*, s.134) ve 1104/1692-3 (*KK.2477*, s.297) senelerinde hammallardan 40 kürekçinin bedeli tahsil edilmiştir.

¹³⁷ 1062-3/1652-3 (*MAD.968*, s.4), 1079/1668-9 (*MAD.4951*, s.13), 1080/1669-70 (*MAD.5014*, s.3), 1082/1671 (*MAD.2790*, vr.42b) ve 1083/1672 (*MAD.6572*, s.164) senelerinde ise aynî olarak 40 kürekçi vermişlerdi.

¹³⁸ Bk.Not 136'da gösterilen yerler.

¹³⁹ Bk.Not 136 ve 137'de gösterilen yerler.

¹⁴⁰ 1062-3 (1652-3) (*MAD.968*, s.4), 1067/1656-7 (*MAD.3810*, s.61), 1080/1669-70 (*KK.2651*, s.80; *MAD.8480*, s.105), 1081/1670 (*MAD.8480*, s.102), 1082/1671 (*MAD.2790*, vr.42b), 1083/1672 (*MAD.6572*, s.164).

¹⁴¹ 1087/1676 (*MAD.9852*, s.47; *MAD.3830*, s.83), 1089/1678 (*MAD.3809*, vr.48a), 1093/1682 (*MAD.8481*, s.33), 1096/1685 (*MAD.2446*, s.126), 1098/1687 (*MAD.3839*, vr.51b), 1100/1689 (*MAD.3318*, s.15).

¹⁴² 1101/1689-90 (*MAD.9480*, s.134) ve 1104/1692-3 (*KK.2477*, s.297).

¹⁴³ Bk.Not 140 ve 141'de gösterilen yerler.

¹⁴⁴ 1079/1668-9 (*MAD.4951*, s.13), 1080/1669-70 (*MAD.5014*, s.2), 1082/1671 (*MAD.2790*, vr.42b) ve 1083/1672 (*MAD.6572*, s.164) senelerinde aynî, diğer senelerde bedel alınmıştı.

¹⁴⁵ 1067/1656-7 senesinde rumların kürekçilerini patriklerinin teslim ettiği kayıtlıdır (*MAD.15777*, s.5-6).

¹⁴⁶ Bedel alındığı seneler için bk.not 140-141. Ancak, 1062-3 (1652-3) senesinde bir kürekçi için 4000 akçe alındığı görülmektedir (*MAD.968*, s.4).

2. Hod-girifte Kürekçiler

Bu tabir kendi isteğiyle kürekçi olanlar için kullanılıyordu. XVI. ve XVII. asırlarda ocaklık kürekçinin ihtiyacı karşılayamadığı zamanlar ve bilhassa sefer senelerinde, gönüllü kürekçi olmak isteyenlerden bedel ile de kürekçi tutulmaktaydı. Ocaklık kürekçiden farklı olarak, bedel ile tutulan hod-girifte kürekçiler kendi istekleriyle geliyorlardı¹⁴⁷. Nitekim 978-982 (1571-1574) seneleri arasında yazılan bazı hükümlerde 900 ve 1000 akçe bedel ile kürekçi olmak isteyenlerin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmeleri emredilmekteydi¹⁴⁸.

XVII. asırda, hod-girifte kürekçi tabirine tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Girid seferinin başladığı 1055 (1645-46) senesine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterinde rastlanmaktadır¹⁴⁹. Bedel ile kürekçi tutulmasına bir tarihten sonra hod-girifte denilmesinin sebebi, ocaklık kürekçi veren kazaların yine avâ- rız-hânesi hesabıyla, bedel ile kürekçi vermek mecburiyetinde tutulmalarıdır. Tamamen ihtiyârî olmaktan çok, idârî manâda mecbûrî olan hod-girifte kürek- çilerin ocaklıktan farkı isteyenlerin gönderilmesi idi. Bunun neticesi olarak, bu husus da kayda bağlanmış, belirli avâ- rız-hânesinden bir hod-girifte kürekçinin bedeli ödenerek tutulması istenmişti. Meselâ 1062-1077 (1652-1667) seneleri ara- sında yirmi avâ- rız-hânesine bir hod-girifte kürekçi isabet ettiği¹⁵⁰, 1109 (1697)'daki hodgirifte listesinde ise bunun on avâ- rız-hânesinden bir kürekçi şek- linde değiştiği görülmektedir¹⁵¹.

Hod-girifte tabiri daha sonraları yalnız ocaklık kazalardan bedel ile tutulan kürekçilere mahsus kalmamış, diğer bedel ile tutulanlar için de kullanılmıştır. Bedel ile tutulan kürekçilere ödenen ücretin miktarı ise, hemen her zaman de- ğişmekte, kürekçinin gücü, kuvveti, kabiliyeti ve ehliyeti nisbetinde artmaktaydı. Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde rastladığımız 1011-1110 (1602-1698) ta- rihleri arasındaki kürekçi bedellerinin en azı 1700, en çoğu 6000 akçe idi.

¹⁴⁷ İlgili yerlerde bu husus "kürekçi olmağa safâlu olanlar", "küreğe gitmeğe ihtiyar eder" gi- bi benzer şekillerde ifade edilmektedir. Bk.not 148'de gösterilen yerler.

¹⁴⁸ Zilhicce 978 (Nisan-Mayıs 1571)'de İznikmid Kadısına (MD.XII, s. 226/473; MD.XIV, s. 96/126) ve Silivri Kadısına (MD.XII, s. 229/479), Safer 981 (Haziran 1573)'de mütekaid Vezir Mustafa Paşa'ya (MD.XXII, s. 51/107), Zilhicce 981 (Mart-Nisan 1574)'de Gelibolu Eminine (MD.XXIV, s. 316/855), Muharrem 982 (Nisan-Mayıs 1574)'de İzadi Kadısına (MD.XXIV, s. 182/487) gönderilen hükümlerde kendi kazalarında, 900-1000 akçe ile kürekçi olmak isteyenlerin Tersâne-i Âmire'ye yollanmaları emrediliyordu. Yine 993 (1585) senesine ait Tersâne-i Âmire Mu- hâsebe defterindeki kayda göre, 900 akçe ile 1139 kürekçi, 1000 akçe ile 2475 kürekçi tutulmuştu (MAD.852, s.50).

¹⁴⁹ MAD.984, s.35.

¹⁵⁰ 1062-3/1652-3 (MAD.968, s.17-23), 1071/1661 (MAD.16119, s.1-16; MAD.996, s.12-23), 1073/1662-3 (MAD.5700, vr.15b-17b; MAD.215, vr.10a), 1076/1665-6 (MAD.5700, vr.9b-14a), 1077/ 1666-7 (MAD.5700, vr.2a-6b, 36a). Bu defterlerden 1071 (1661) tarihli olanında kazaların hâne ve ve çıkardıkları kürekçi miktarları belirtilmiş, diğerlerinde sadece kürekçi miktarı zikredilmiştir. Ese- rinde, kendi müşahedelerini anlatan Rycaut'nun 20 haneden bir kürekçi alındığını yazması (s.214) herhalde hod-girifte kürekçi içindir. Çünkü, XVII. yüzyılda, ocaklık kürekçinin alındığı avâ- rız-hânesi miktarı ekseriyetle yedi ve on idi.

¹⁵¹ MAD.2758, s.118-129.

Kazalardan tutulan hod-girifte kürekçilerin bedelleri devlet tarafından ödenmesi gerektiği halde, yine bir kısmının reâyâyâ yüklendiği görülmektedir. 1061 (1651) senesinde tutulacak hod-girifte kürekçilere verilmesi kararlaştırılan 4000 akçenin ise, reâyâdan alınması istenmektedir¹⁵². Ancak, devletin kendisine ait olan bedeli öderken de, kolaylaştırıcı bir usûl bulduğu ve bunun için hazineden para çıkarmadan, başka gelirlerden havâle ettiği tesbit edilmektedir. Nitekim, 1061 (1651) senesinde Manisa'da tutulacak hod-girifte kürekçilerin her birine tayin olunan 3000 akçenin, 2000 akçesinin muaf olan reâyâdan "imdad tarîkıyle" alınması istenmişti¹⁵³.

Düzenli olarak kazalardan toplanan hod-girifte kürekçilerin bedelleri ait oldukları sancakların gelirlerinden ve bazan da Hazine-i Âmire'den ödenmekteydi. Bu gelirler arasında, "bedel-i ordu", "bedel-i muâvenet", "bedel-i mütেকâid", "bedel-i mukâtaa", "bedel-i beldâr" ve "bedel-i kürekçi" gelirlerini saymak mümkündür¹⁵⁴. Nitekim 1078 (1668) senesinde hod-girifte kürekçi bedelleri için Hüdâvendigâr sancağı bedel-i nüzûl gelirlerinden 6000, Hüdâvendigâr sancağı tavukhânelerinin bedel-i beldâr gelirlerinden 5000, Aydın sancağından 3000, Saruhan sancağından 3000, Kocaeli ve diğer sancakların mensûhât gelirlerinden 13.000 kâmil kuruş ki toplam 30.000 kâmil kuruşun teslimi emredilmekte idi¹⁵⁵. Yine bu maksadla 1087 (1676) senesinde Halep muhassıllık gelirlerinden 2.000.000 akçe ve Bursa bedel-i ordu gelirlerinden 240.000 akçe hod-girifte kürekçi ücreti olarak alınmıştı¹⁵⁶. 1109 (1697)'de ise, kazalardan alınan hod-girifte kürekçilerin ücretleri ait oldukları sancakların avârız, bedel-i nüzûl, bedel-i sûrsat ve bedel-i beldâr gelirlerinden havale edilmişti¹⁵⁷.

Kazalardan ihraç olunan hod-girifte kürekçiler de, ocaklık kürekçiler gibi ad ve kefilleriyle kaydedilmekte, tayin olunan ücret ise kendilerine mahkemede müslümanlar huzûrunda teslim edilmekteydi¹⁵⁸. Gerektiği zamanlarda, kazalardaki

¹⁵² 4 Cemâziyelevvel 1061 (25 Nisan 1651)'de Mudurnu Kadısı ile Bolu, Kastamonu ve Çankırı sancaklarındaki kadılara hitaben yazılan hükümlerde mîrîden 3000 akçe, reâyâdan 1000 akçe alındığı ifade edilmektedir (KK.72, s.294-295). 15 Cemâziyelâhır 1066 (10 Mart 1656)'da Bergama Kadısına gönderilen hükümde ise reâyânın ödemesi istenilen miktar 1500 akçedir (MAD.9837, s.58). Aynı meâlde bir başka hüküm de Nevâhi-i Bergama, Ilıca-i Bergama ve Fesleği ma'a Kozak Kadılarına gönderilmiştir (a.g.d., s. 57-60).

¹⁵³ 22 Safer 1061 (14 Şubat 1651) tarihli Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Osman'a yazılan hüküm: KK.72, s.185.

¹⁵⁴ 1071/1661 (MAD.16119, s.1-16), 1073/1662-3 (MAD.215, vr.10a), 1076/1665-6 (MAD.5700, vr.14a), 1077/1666-7 (MAD. 5700, vr.2a-6b).

¹⁵⁵ Bu konuda 26 Cemâziyelevvel 1078 (13 Kasım 1667)'de Hüdâvendigâr, Aydın ve Saruhan sancaklarına, 27 Cemâziyelevvel 1078 (14 Kasım 1667)'de ise, Kocaeli sancağına hükümler gönderilmişti (MAD.6547, s.103).

¹⁵⁶ MAD.9852, s.52.

¹⁵⁷ 16 Cemâziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'de Bolu, Kastamonu, Hüdâvendigâr, Biga ve Karasi sancaklarındaki kazaların kadılarına gönderilen hükümlerde, daha önce ümenâyâ ve bazı mühimmâta tahsis edilmiş olan bu gelirlerin, hod-girifte kürekçilere ücret olarak verilmesi emrediliyordu (MAD.2758, s.118-129).

¹⁵⁸ 6 Zilka'de 1078 (18 Nisan 1668)'de Edirne kadısına yazılan hükümde, 200 hod-girifte kürekçi tutulması istenirken, ocaklık kürekçi için riâyeti emredilen hususlar da zikredilmekteydi

hod-girifte kürekçilerin temini ile sadece kadılar değil, aynı zamanda kethuda yeri, yeniçeri serdari ve a'ÿân-ı vilâyetin iş erleri de vazifelendirilmekteydi¹⁵⁹.

Kazalardan alınan hod-girifte kürekçiler, ocaklık olanlara ilâve olduğu için, onlar da Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kaydedilmekteydi. Aynı sene içinde bir kazadan ocaklık kürekçi ile birlikte hod-girifte kürekçi de alınmaktaydı. Nitekim, 1058-59 (1648-49) senesinde Mudurnu kazasından alınan ocaklık kürekçi sayısı 98¹⁶⁰, 1062-63(1652-53)'de ise ocaklık kürekçi yine 98¹⁶¹, hod-girifte ise 45¹⁶² idi.

Tablo L: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Sancaklardan Toplanan Hod-girifte kürekçiler

Sancak	Y ı l l a r					
	1652 ¹⁶³	1661 ¹⁶⁴	1663 ¹⁶⁵	1665 ¹⁶⁶	1666 ¹⁶⁷	1697 ¹⁶⁸
Kastamonu	117	210	—	160	195	213
Bolu	288	310	160	259	305	713
Çankırı	50	70	—	70	90	—
Ankara	92	90	60	90	110	—
Sultanönü	41	31	—	—	—	—
Karahisâr-ı Sahib	47	46	50x	46	61	—
Hüdâvendigâr	297	450	150	282	342	576
Alâiye	—	17	—	—	—	—

(MAD.9848, s.221). Edirne Kadısına aynı meâlde bir başka hüküm 26 Cemâziyelevvel 1070 (8 Şubat 1660) tarihinde gönderilmişti (MAD.7591, s.65).Yine 11 Zilhicce 1067 (20 Eylül 1657) tarihli Başgelembe'ye ait hod-girifte kürekçi listesinde toplam sekiz kürekçiye 25'er riyal kuruş ödenmiş ve her birinin adı altında kefil olarak altı veya sekiz kişinin adları yazılmıştır (AE-Mehmed IV, nr.5083).

¹⁵⁹ 16 Cemâziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'da Özi Boğazı muhafazasına gönderilecek 15 kal-yata ve 55 işkampoye için lüzümlü hod-girifte kürekçilerden bir kısmı için Mudurnu Kadısına, Kethuda Yerine, Yeniçeri Serdarına ve A'ÿân-ı Vilâyetin iş erlerine hitaben hüküm gönderilmişti (MAD.2758, s.118).

¹⁶⁰ MAD.5932, s.10-28.

¹⁶¹ MAD.968, s.7.

¹⁶² MAD.968, s.18. Bu misallerin çoğaltılması mümkündür. Meselâ, aynı sene içerisinde Şorba kazasından ocaklık 14, hod-girifte 10, Balıkesir'den ocaklık 36, hod-girifte 20, Eskişehir'den ocaklık 19, hod-girifte 13, Kütahya'dan ocaklık 74, hod-girifte 37 kürekçi alınmıştı (MAD.968, s.5-23).

¹⁶³ MAD.968, s.17-23.

¹⁶⁴ MAD.16119, s.1-16.

¹⁶⁵ MAD.5700, vr.15b-17b; MAD.215, vr.10a.

¹⁶⁶ MAD.5700, vr.9b-14a.

¹⁶⁷ 27 Cemâziyelâhır 1077 (25 Aralık 1666)'de Mevkûfatçı Efendi'ye gönderilen hükümde bu sene fazla olarak 10 geminin denize çıkacağı belirtilmiştir (MAD.5700, vr.2a-6b; 661, 36a).

¹⁶⁸ MAD.2758, s.118-129. Ancak, 16 Cemâziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'da sâdır olan fermana göre, temini istenen hod-girifte kürekçi sayısı 2328 olduğu halde, gâyet-i Receb 1110 (24 Aralık 1699) tarihine kadar sadece 1823 kürekçinin geldiği Tersâne-i Âmire Ermininin muhâsebesinden anlaşılmaktadır. (MAD.2758, s.129; KK.5657, s.23).

Y ı l l a r

<i>Sancak</i>	1652 ¹⁶³	1661 ¹⁶⁴	1663 ¹⁶⁵	1665 ¹⁶⁶	1666 ¹⁶⁷	1697 ¹⁶⁸
Kütahya	112	205	130	160	199	—
Karasi	122	120	90	120	—	354
Biga	—	70	60	70	—	185
Hamidili	—	90	—	90	110	—
Hüdâvendigâr	—	—	—	—	158	287
Mâkiyân-dâdegân	—	—	—	—	—	—
Saruhan	86	230	—	230	—	—
Aydın	—	—	—	250	—	—
Siğla	—	—	—	200	—	—
Teke	—	60	—	—	—	—
Menteşe	—	—	—	205	260	—
Edirne kazası	—	300	100	150	170	—
<i>Toplam</i>	1252	2299	800	2382	2000	2328

1652-1697 arasında en fazla hod-girifte kürekçi alınan sancak Hüdavendigâr, en az alınan ise Alâiye idi. Ocaklık kürekçilere ilâve olarak kazalardan alınan hod-girifte kürekçiler, 1652-1666 arasında devam eden Girid seferi münasebetiyle, 1697'de ise Karadeniz'e sevkedilen donanma sebebiyle toplanmıştı.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru umûmî olarak kürekçi talebinde azalma olduğu gibi, ocaklık mikdârı ile kazalardan tutulan hod-girifte kürekçi arasında da bir değişme meydana gelmiş, giderek azalan ocaklık kürekçi, yerini hod-girifte usûlüyle temin edilen kürekçiye terketmeye başlamıştır. Nitekim, 1079(1668-69)'da ocaklık kürekçi sayısı 1802, kazalardan gelen hod-girifte kürekçi 900 iken¹⁶⁹, 1082-83 (1671-72)'de ocaklık kürekçi 936, kazalardan gelen hod-girifte kürekçi 1419¹⁷⁰, 1109-10 (1697-98)'da ocaklık kürekçi 146, hod-girifte kürekçi 1823¹⁷¹ olmuştur.)

Tablo LI : Hod-girifte Kürekçilere Ödenen Ücretler

1651 ¹⁷²	1657 ¹⁷³	1660 ¹⁷⁴	1661 ¹⁷⁵	1663 ¹⁷⁶	1665 ¹⁷⁷	1671 ¹⁷⁸	1698 ¹⁷⁹
3000	3000	3000	3000	4000	3600	4000	5600

¹⁶⁹ MAD.4951, s.28.¹⁷⁰ MAD.599, s.21.¹⁷¹ KK.5657, s.22-23.¹⁷² 14 Safer 1061 (6 Şubat 1651)'de Saruhan, Bolu, Kastamonu, Hüdavendigâr Sancakbeyi ve Kadılarına, Bursa ve Mağnisa Kadılarına gönderilen hükümde bir hod-girifte kürekçiye miriden 3000 akçe ödeneceği bildirilmekteydi (KK.72, s.160, 185).¹⁷³ KK.2625, s.90-92; MAD.4688, s.108; İE-Bah.nr.75; AE-Mehmed IV, nr.2355, 5083.¹⁷⁴ MAD.7591, s.65.¹⁷⁵ MAD.16119, s.1-16.¹⁷⁶ MAD.5700, vr.15b-17b; MAD.215, vr.10a.¹⁷⁷ 1076-7/1665-7 (MAD.5700, vr.2a-14a), 1078/1667-8 (MAD.9848, s.221) 1079/1668-9 (MAD.4951, s.28).¹⁷⁸ MAD.599, s.21.¹⁷⁹ MAD.2758, s.118-127; İE-Bah.nr.580, 1049.

Ücretler, önceleri sabit olduğu halde, asrın sonlarına doğru giderek artmıştır. Bunda, ücretle tutulan hod-girifte kürekçilerin vasıflı olmaları rol oynadığı gibi, akçenin değerinde görülen düşüşün de tesiri olmuştur. Nitekim, 1667-68'de bir kuruş 90 akçe iken¹⁸⁰, 1698'de 160 akçeye yükselmiştir¹⁸¹.

Hod-girifte kürekçi, ücret ile tutulduğundan reâyânın itiraz etmesine müsaade edilmemekte, avârızla mükellef olanlar ile birlikte muaf ve müsellemler olan evkaf ve padişah hasları reâyâsı da, bu hizmetten mesûl tutulmakta idi¹⁸².

Ocaklık ve kazalardan alınan hod-girifte kürekçilerden mâdâ, kürekçi ihtiyacının bir kısmı da yine bedel ile tutulanlardan karşılanmaktaydı. XVII. asrda bütün kürekçilerin takribî olarak % 45'i bedel ile tutulmaktaydı¹⁸³.

Bedel miktarının dâima değiştiği, fakat belirli miktarlarda bedel ödenerek kürekçi temin edilebildiği görülmektedir. 1646 senesine kadar kürekçiye ödenen en yüksek bedel 2500¹⁸⁴, en az ödenen ise 1700¹⁸⁵ akçe idi. Bu tarihten sonra ödenen en fazla bedel 6000 akçe¹⁸⁶, en az ise 2500 akçe¹⁸⁷ oldu. XVII. asrın ikinci yarısında bir kürekçiye 3000, 3500, 3600, 4000, 4500, 5000, 5500 akçe gibi değişik miktarlarda ücret ödenerek donanmaya sevk ediliyorlardı¹⁸⁸.

Bedel ile tutulan kürekçilerin ücretleri, Hazine'den karşılandığı gibi¹⁸⁹, kazalardan toplanan kürekçi bedellerinden¹⁹⁰, bazı şehirlerin ordu ve şayka bedellerinden¹⁹¹, Kapudan Paşa¹⁹², Tersâne-i Âmire Emîni¹⁹³ gibi bazı şahısların yarımını olarak kendi gelirlerinden sağlanmaktaydı.

¹⁸⁰ MAD.5700, vr.3a.

¹⁸¹ İE-Bah.nr.580.

¹⁸² 12 Şevval 1067 (24 Temmuz 1657)'de bu mealde emr-i şerif yazıldığı zikredilmektedir (KK.2625, s.90; MAD.4688, s.108; AE-Mehmed IV, nr.2355).

¹⁸³ Onar sene aralarla yaptığımız hesaplamalar, bu sonucu vermiştir. Bk.Tablo XLIX.

¹⁸⁴ MAD.984, s.35. Sadece 1025 (1616)'de 1870 kürekçi 2800 akçeden tutulmuştu (KK.5640, s.13).

¹⁸⁵ 1019/1610 (MAD.7458, s.14); 1021-2/1612-3 (MAD.7898, s.34); 1029/1620 (MAD.5024, s.30) tarihli Tersane-i Âmire Muhasebe Defterlerinde miktar aynıdır. Ancak, 1646 senesine gelinceye kadar 1800, 1920 ve 2000 akçe gibi değişik ücretlerle de kürekçi tutulmuştu (Aynı yerler).

¹⁸⁶ 1072-3 (1661-2)'de 406 kişi 6000 akçe bedel ile tutulmuştu (MAD.1077, s.24).

¹⁸⁷ 1057-8 (1647-8)'de bu bedel gemi reislerinin gebrânı için ödenmişti (MAD.969, s.57; MAD.5932, s.42).

¹⁸⁸ Tablo XLIX'da gösterilen yerler.

¹⁸⁹ Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin gelirler kısmında Hazine-i Âmire'den verilen kürekçi bedelleri de kaydedilmiştir. Meselâ 1011-2 (1603-4) senesinde 6.976.434 akçe (MAD. 482, s.2, 3), 1012-3 (1604)'de 1.260.000 akçe (MAD.7468, s.11-12), 1030-1 (1621-2)'de 2.860.000 akçe (MAD.2917, s.3) Hazine-i Âmire'den ödenmişti.

¹⁹⁰ Kazalardan gelen kürekçi bedelleri, ocaklık kürekçi gönderilmediği veya aynı kürekçi istenmediği zamanlarda o kürekçi için alınan bedellerden meydana geliyordu. Bk.Kürekçi Bedelleri Kısmı.

¹⁹¹ 1064 (1654) senesinde, İstanbul, Edirne, Bursa, Filibe, Sofya, Üsküb, Siroz, Yenişehir, Selânik ve Tırhala'nın bedel-i ordu gelirleri olan toplam 1.870.000 akçe (KK.2621, s.19), yine aynı

3. *Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler)*

Osmanlı İmparatorluğunda esirler ve tabi oldukları hukuki statü ile istihdam olundukları işler hakkında kesin ve tafsilatlı bir malûmâta sahip bulunmamaktayız. Bunun neticesi olarak şahıs ve devlet elindeki esirlerin temin ve istihdamları ile, onların yaşadıkları cemiyet içindeki iktisâdî ve ictimâî fonksiyonlarının tesbiti büyük önem taşımaktadır¹⁹⁴. Kullanıldıkları özel hizmetler kadar¹⁹⁵, çalıştırıldıkları inşaat¹⁹⁶ ve benzeri işlerde¹⁹⁷ kendilerinden âzamî şekilde istifade maksadı güdülen esirler, burada kürek çekmek üzere gemilere yerleştirilmeleri vesilesiyle bahis mevzuu edilecektir.

Bahriye tarihinde esirlerin kürekçi olarak kullanılmaları oldukça eskidir ve Venedik donanmasında da bu maksadla kullanıldıkları bilinmektedir¹⁹⁸.

senenin Balçık, Mankalya, Varna, Pravadi ve Midye'ye ait 150 nefer için verilen 600.000 akçe şayka bedeli, kürekçi bedellerine (a.g.d., s.14) tahsis edilmişti.

¹⁹² 1011-2 (1603-4) senesinde Kapudan Paşa'nın kürekçi bedeli olarak ödediği miktar 2.462.040 akçe idi (MAD.482, s.2-3).

¹⁹³ Meselâ, 1082-3 (1671-2)'de Tersâne-i Âmire Emîni 5000 akçeden 324 kürekçi (MAD.599, s.21), 1087 (1676)'da 320 kürekçi (MAD.9852, s.49) ve 1094-5 (1683-4)'de 40 kuruştan 320 kürekçi (KK. 5647, s.16) tutarak donanma hizmetine vermişti.

¹⁹⁴ Esirlerin iktisâdî ve ictimâî hayattaki yerinin ne olduğu konusunda elimizde şimdilik Bursa (Halil Sahillioğlu, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı 1979-1980*; Ankara 1981, s.67-138, aynı müellif, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", *Atatürk Yıllık Konferansları*, VIII, Ankara 1983, s.217-229) ve Konya (İzzet Sak, "Konya'da Köleler", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 159-197) için yapılmış araştırmalar mevcuttur. Osmanlı Sarayında hadım ağası olarak çalıştırılan esirler hakkında kısa bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Darussaade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dârü's-saâde", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s.225-226.

¹⁹⁵ Osmanlı Devlet adamlarının yanlarında bulunan ve kapı halkı sayılan esirleri de bu arada zikretmek gerekir. Meselâ, Sokullu Mehmed Paşa'nın "1000 nefer forsa kulu" bulunuyordu (Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s.266).

¹⁹⁶ Süleymaniye Camii ve İmaretinin inşası sırasında çalıştırılan esirlerin hukuki ve sosyal durumları ile temin etikleri iş günü konusunda tafsilatlı bilgi için bk.Barkan, *Süleymaniye*, I, 132-137. Yine I.Ahmed'in, babası III.Mehmed için yaptırdığı türbeye, Marmara adasından getirtilecek mermerlerin gemiye yükletilmesinde forsaların da çalıştırılması hususunda Galata Kadısına Rebî'ülâhır 1013 (Ağustos-Eylül 1604) tarihinde bir hüküm gönderilmişti (MD.LXXV, s. 185/368).

¹⁹⁷ Meselâ, Tersâne-i Âmire zindanındaki esirlerden kürekçi olarak istifade edildiği gibi eski halatları çözmekte (MAD.4043, s.193) ve mesleklerine göre gemi inşasında (marangoz, ırgad) veya diğer hizmetlerde (yorgancı, habbaz) yararlanılmaktaydı. Kalyonlarda ise (marinar, demirci, peremeci) olarak da istifade olunuyorlardı. Nitekim, 1112 (1700-1) senesinde Tersâne-i Âmire zindanında ve kalyonlarda bu maksadla bulundurulanan 90 Avusturyalı esir vardı (MD.CXI, s.731-733). Tersâne-i Âmire zindanındaki san'atkâr mîrî esirlerin gemi inşasında çalıştıklarına dâir ayrıca bk. Wratislaw, *Anılar*, s.113.

¹⁹⁸ F.Braudel, esirliği Akdeniz cemiyetlerinin bir hususiyeti olarak kabul etmekte, XVI. yüzyılda Fransa ve Kuzey Avrupa'da kaldırıldığı halde, birer deniz devleti olan İtalya ve İspanya'da devam ettiğini belirtmektedir (*The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, London 1976, II, 754). Venedik donanmasında kürek çeken esirlerin kadırgaların oturaklarına zincirle bağlandıkları, ticaret gemilerinde de esir kullanıldığı konusunda bk. Lane, *Venetian Ships*, s.6-7. Yine Venedik devleti, Kıbrıs harbi sırasında bedelini ödeyerek Türk esirler teminine çalışmıştı (Romano, a.g.m., s.63-64).

Tersâne-i Âmire ve gemilerde hizmet gören mîrî esirler vesikalarda umûmiyetle **gebrân-ı mîrî** ve **forsahâ-i mîrî** veya **forsahâ-i keştihâ**, bedel ile tutulan esirler ise sadece **üsârâ**, **gebrân** veya **gebrân-ı rüesâ** adlarıyla kaydediliyorlardı.

XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire gemilerinde kürekçi olarak çalıştırılan mîrî esir mikdârının büyük bir yekûn teşkil etmediği Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerindeki kürekçi taksimâtından anlaşılmaktadır¹⁹⁹. Donanmaya lüzumlu toplam kürekçi sayısı yanında, gebrân-ı mîrînin adedi hayli düşüktür ve bütün asır boyunca bu mikdar ortalama olarak takriben % 14'lerde kalmaktadır²⁰⁰.

Mîrî gebrân (forsa), Tersâne-i Âmire zindanında bulunan harb esirlerinden veya bu maksatla zindana konulmuş harbîlerden müteşekkil idi²⁰¹. Diğer kürekçilere bu hizmetleri karşılığında mevâcib verildiği halde, forsalara verilmemekte, sadece maaş olarak çok düşük sayılabilecek bir nafaka ödenmekteydi²⁰². Ancak, Tersâne-i Âmire ve gemilerdeki mîrî gebrânın san'at ehli olanları ile ırgad olarak çalışanlarına ödenen nafaka arasında fark vardı²⁰³.

Forsalara yiyecek olarak, sefer esnasında günde yarım kıyye peksimed²⁰⁴, zindanda bulundukları zamanlarda ise ekmek²⁰⁵, giyecek olarak da iki mavi

¹⁹⁹ Bk. Tablo XLIX. XVI. yüzyılda Tersâne-i Âmire zindanında bulunan mîrî esirlerin mikdarı da çok değildi. Asrın sonlarında, İstanbul'a gelen, Avusturya elçilik heyetinde vazifeli iken, iki devlet arasındaki ihtilâflar sebebiyle hapsedilen ve Tersâne zindanına gönderilerek kadirgalarda kürek çekmek mecburiyetinde kalan Wratislaw, hatıralarında, 1593 senesinde Tersâne-i Âmire zindanında kürek çekmek üzere 700 esirin bulunduğunu yazmaktadır (*Anılar*, s.115).

²⁰⁰ Bütün asır için yaptığımız hesaplarda, gebrân-ı mîrînin toplam kürekçiye nisbetinin en az 1012-3 (1604) senesinde % 3 (*MAD*.7468, s.2), en fazla 1071-3 (1661-2) senesinde % 27 (*MAD*.1077, s.24) olduğu görülmüştür. Ancak, İnebahtı'daki mağlubiyetten sonra, hıristiyan müttelikler tarafından Osmanlı donanmasından kurtarılan esir kürekçi sayısının 14-15.000 olduğu zikredilmektedir (Baysun, *Lepanto*, s. 44) ki, bu rakama mîrî gebrân ve diğer esirler de dahil olmalıdır.

²⁰¹ Harbde alınan esirlerin çocukları saraylara ve acemi oğlanı kışalarına verildiği gibi, 20-30 yaşlarında olanları da gemilerde kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konuluyordu (M.Nuri Paşa, *Nelâyicü'l-vukûât*, I, 146).

²⁰² 1011-2 (1603-4) senesinde bir forsaya tahakkuk ettirilen nafaka günde yarım akçe (*MAD*.482, s.16), 1030-31 (1621-22)'de ise iki akçe (*MAD*.2917, s.31) idi. XVI. yüzyılda da Tersâne-i Âmire'deki gebrâna yarım akçe nafaka verildiği konusunda bk.Barkan, *Süleymaniye*, I, 137.

²⁰³ 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde, san'at ehli olup çeşitli işlerde çalıştırılan mîrî esirlere 2,5-3 akçe, ırgad olarak çalışanlara 2 akçe nafaka verildiği halde (*MAD*.852, s.40-41) gemilerde bulunanlara 0,4-0,5 akçe arasında nafaka ödeniyordu (*a.g.d.*, s.41).

²⁰⁴ Bk.Gemi Mürettebâtı ve Hizmetlerinin Yiyecekleri Kısmı. Wratislaw, forsalara verilen peksimedini iki parça olduğunu belirtir (*Anılar*, s.126). Rycout ise, Osmanlı donanmasındaki forsaların, Venedik donanmasındakilere nazaren daha fazla peksimed aldıklarını yazmaktadır (*aynı eser*, s.215).

²⁰⁵ 993 (1585) senesinde gebrân-ı mîrî ve mücrimlere verilen ekmekler için toplam 78.763 akçe ödendi (*MAD*.852, s.8). Wratislaw, zindandaki esirlere iki somun verildiğini zikreder (*Anılar*, s.115), Malta zindanında ise, her esire günlük üç kara ekmek ve bir tas çorba verilmekteydi (Parmaksızoğlu, *Esaret Hatıraları*, s.80).

gömlek, kırmızı salta²⁰⁶ ve pabuç²⁰⁷ veriliyordu. Kapudan Paşa baştardasındaki esirler ise, kırmızı aba ve barata giyiyorlardı²⁰⁸. Osmanlı bahriyesindeki esirlere daha insânî muamele yapıldığı, zaman zaman bizzat esirler tarafından yapılan açıklamalarda da belirtilmiştir²⁰⁹.

Osmanlılarda, forsalara daha iyi kürek çektiği kanaati olduğundan, bilhas- sa derya beylerinin kadırgaları ile, Tersâne-i Âmire'de bulunan Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emininin baştardalarında hayli forsa bulundurulmaktaydı²¹⁰. Bu husûsa dikkati çeken Kâtib Çelebi, savaş sırasında bulundukları gemileri ele geçirip kaçtukları için forsalara itimad edilmemesini, bey gemilerinin her birinden 100 esirin çıkartılıp yerine Türk kürekçi konulmasını hatırlatarak Tersâne-i Âmire gemilerinde de en fazla 50 forsanın bırakılabileceğini, Türk ve forsalara karışık yerleştirilmesinin daha faydalı olacağını kaydeder²¹¹. Ancak, 1103-1113 (1692-1702) seneleri arasında Derya Beylerine hitâben gönderilen hükümlerde, gemilerindeki her kürekte beş forsa bulundurulması emredilmekteydi²¹².

Mîrî esirler sadece harp gemilerinde değil, nakliye gemilerinde de kürek çekmekteydiler²¹³. Kürekçi olan mîrî esirler, sefer sırasında gemilerde oldukları halde, donanmanın Tersâne-i Âmire'ye girmesiyle de şayet başka bir işte çalıştırılmayacak iseler, Tersâne-i Âmire zindanında muhafaza edilmekteydiler. Bir esir zindandan kaçacak olursa, mesûl olanlardan bunların yerine bedel alınmak sûretiyle tazmin ettirilmekteydi²¹⁴.

²⁰⁶ Wratislaw, *Anılar*, s.127. Salta, Tersânelilerin giydiği kısa cepkene denir (Koçu, *Giyim-Kuşam*, s.201). Esir ve mücrimlerin gömlek kumaşlarının Kıbrıs'tan temin edildiği konusunda bk.Kirpas Kısım.

²⁰⁷ 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterindeki kayda nazaren bir senede geb-rân-ı mîrî ve mücrimlere 11.797 çift ayakkabı verilmiştir (MAD.852, s.8-9).

²⁰⁸ MAD.968, s.27. Barata, kırmızı çukadan yapılmış, ucu arkaya kıvrık uzun bir serpuştur (Kütükoğlu, *Narh* (1640), s.342).

²⁰⁹ Baysun, *Lepanto*, s.44.

²¹⁰ Meselâ, 1098 (1687)'de Kapudan Paşa yedeği olan baştarda ile Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emininin baştardalarına her biri için 30 kuruş ödenerek 704 esir kürek çekmek üzere satın alınmıştı (MAD.2735, s.242; AE-Mehmed IV, nr.11908).

²¹¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.73b.

²¹² Evâil-i Cemâziyelâhır 1103/19-28 Şubat 1692 (MD.CII, s. 163/639), Evâhır-ı Ramazan 1106/4-14 Mayıs 1695 (MD.CVI, s. 66/1), Evâil-i Ramazan 1110/3-12 Mart 1699 (MD.CX, s. 618, 2), Evâil-i Ramazan 1111/20 Şubat-1 Mart 1700 (MD.CXI, s. 240/1) ve Evâhır-ı Ramazan 1113/18-28 Şubat 1702 (MD.CXII, s. 130/3) tarihlerinde Derya Beylerine bu mealde hükümler gönderilmişti.

²¹³ 1113 (1701) senesinde inşa olunacak bir kalyona kereste taşıyacak olan taş gemisinin 15 kürekçisi esirlerden müteşekkil idi (MAD.4875, s.68). 1114 (1703)'de ise, yine bir taş gemisinde 30 forsa vardı (MAD. 5362, s. 73).

²¹⁴ 19 Zilhicce 1112 (27 Mayıs 1701)'de Âsitâne Kaimmakamına hitâben yazılan hükümde, Tersâne zindanından kaçan 12 esirin, mesûl olanlara tazmin ettirilmesi emredilmekteydi (MAD.4876, vr.37a).

Zindandaki esirlerin hasta ve işe yaramaz hale gelenleri kürekçi yapılmadığı gibi başka işlerde de kullanılmayarak zindanda bırakılmakta idiler. Nitekim, 12 Zilhicce 1114 (29 Nisan 1703) tarihinde Tersâne-i Âmire Emininin Tersâne zindanında yaptırdığı yoklama neticesinde mevcut 562 esirden 120'si hasta ve işe yaramaz halde olduğundan zindanda bırakılmış, kalan 442 kişiden 235'i çeşitli hizmetler için dağıtılmış ve 207'si de küreğe gönderilmiştir²¹⁵.

XVIII. yüzyılın başlarında yapılan bir esir mübâdelesinden Venedik ve Osmanlı donanmalarında esir kullanılmasına devam edildiği anlaşılmaktadır. 12 Ramazan 1114 (30 Ocak 1703)'de Venedik'de esir olarak bulunan 110 müslümanın yerine Venedikli esirlerin verilmesi için Kaimmakam Paşa ile Kapudan Paşa'dan bir tesbit yapılması istenmiş, bir gün sonra hazırlanan listede ise, Tersâne-i Âmire'de, Kapudan Paşa, Derya Beyleri ve kalyon kapudanlarının yanlarında bulunan 110 esir mübadele için hazırlanmıştı²¹⁶.

4. Satın Alınan Esirler

Mîrî esirlerden ayrı olarak satın alınan esirler, ekseriyetle hod-girifte kürekçilere ödenen ücret üzerinden tutulmakta idiler. Bu usûlün tatbiki sebebiyle Osmanlı donanmasında pek kürekçi sıkıntısı görülüyordu²¹⁷.

Donanma ve Tersâne-i Âmire hizmetlerinde istihdam olunmak üzere esir satın alındığı, bununla alâkalı olarak bazı beylerbeyi ve kadılara gönderilen hükümlerde de zikredilmektedir. Nitekim, 1073(1663) senesinde 3000 akçe ile Vidin kazasından 30, Özi Beylerbeyliği'nden 50 esir satın alınması istenmişti²¹⁸.

Satın alınan esirlerin fiatları 1055-59(1645-49) arasında 2500 akçe²¹⁹, 1072 (1662)'de 4500 akçe²²⁰, 1073(1663)'de 3000 akçe²²¹, 1076 (1665)'da 50 kuruş²²²,

²¹⁵ MAD.5362, s.73.

²¹⁶ MAD.5362, s.68. 1112 (1700) senesinde de Tersâne zindanında ve 17 kalyonda bulunan toplam 90 Avusturyalı esirin mübâdele edildiği görülmektedir (MD.CXI, s. 731-733; MAD.4876, vr.33b).

²¹⁷ Rycout, Kırımhlıların temin ettiği esirlerden para ile kürekçi tutulduğunu ve sahiplerinin bu yoldan 6000 akçeye kadar kâr sağladıklarını yazmaktadır (*aynı eser*, s.214).

²¹⁸ 28 Ramazan 1073 (6 Mayıs 1663)'de Vidin Kadısına ve Eminine (MAD.215, vr.9b), yine aynı tarihte Özi Beylerbeyisine (A.g.d., vr.11b) gönderilen hükümlerde güçlü kuvvetli esirler satın alınmaları emrediliyordu.

²¹⁹ 1055/1645-6'da (MAD.984, s.35), 1057-8/1648'de (MAD.969, s.57) ve 1058-9/1648-9'da (MAD.5932, s.42) bu miktar hep aynı idi. XVI. yüzyılda ise, esir kürekçi bedeli, 993 (1585)'de 1000 akçe idi (MAD.852, s.50). 1527'de bir esirin Batı'daki satılma değeri de 35 frengi altın (1160-2030 akçe) idi (Halil Sahillioğlu, "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu", TD, 17-18, İstanbul 1963, s.247).

²²⁰ 10 Ramazan 1072 (29 Nisan 1662) tarihli Karadeniz'den alınan esirlerle alâkalı bir muhasebeye, herbiri için 45 tam kuruş ödenerek 1100 esir satın alınmış, ancak 65'i gemiden düşerek veya başka sebeplerle ölmüş, geri kalan 1035'i Tersâne zindanına teslim edilmiştir (MAD.4887, s.6).

²²¹ Not 218'de gösterilen yerler.

²²² 25 Muharrem 1076 (7 Ağustos 1665)'da Rumeli'den 20 esir alınmış, yine İstanbul Gümrük Emiri'nden de 100 esir satın alıp Tersâne-i Âmire hizmetine vermesi istenmişti (MAD.215, vr.34a).

1098 (1687)'de 3300 akçe²²³ idi. Bu fiatlar, hod-girifte olan hür kürekçilerin fiatlarına ekseriyetle uymakta, hatta bazen geçmekte idi²²⁴.

5. Kürek Cezasına Çarptırılan Mücrimler

Çeşitli suçlardan dolayı kürek cezasına mahkûm edilen mücrimlerin, Osmanlı Donanmasında hangi tarihten itibaren kürekçi olarak istihdam edildikleri kesin olarak bilinmemekle beraber, XVI. asrın ortalarından itibaren bazı hükümlerde kürek cezasına tesadüf edilmesi, bu tarihlerde ihdâs edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Venedik donanmasında ilk defa XVI. asrın başlarında tatbik edilmeye başlayan bazı suçların kürek çekerek cezalandırılması usûlü²²⁵, Osmanlılarda da çok geçmeden uygulama sahasına konulmuş ve son zamanlarında mahiyeti değişmekle beraber, İmparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir²²⁶.

Bazı suçların kürek cezası ile tecziyesi, muhtemelen, donanmanın zarûrî ihtiyacı olan kürekçi teminine, yeni bir kaynak bulmak endişesinden doğmuştur. Nitekim, Venedik'de bu hususa açık bir şekilde şahid olunmuş, 1543'lerde başlayan kürekçi temini krizine, suçlular kürekçi yapılmak suretiyle çare bulma yoluna gidilmişti²²⁷.

Osmanlı İmparatorluğunda kürek cezasına mahkûm mücrimler, büyük bir yekûn teşkil etmemesine rağmen, her donanma ihracında mîrî esirlerle birlikte mevcut kürekçiler arasında yerlerini almışlardır. Ancak, gebrân-ı mîrî ile beraber zikredildikleri için miktarı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün olmamaktadır. İslâm Ceza Hukukunda ve Osmanlı Ceza Kanunnâmelerinde yer almayan²²⁸, fakat XVI. asrın ortalarından itibaren örneklerine rastlanan kürek cezasının tesbit ve takdiri, Divân-ı Hümâyûnda, padişah (veliyyü'l-emr) adına kadıaskerler tarafından yapılmaktaydı²²⁹.

²²³ Bu tarihte 704 esir için 21.120 esedî kuruş ödenmişti (MAD.2735, s.242; AE-Mehmed IV, nr.11908).

²²⁴ Meselâ, 1071-2 (1660-1)'de bedel ile tutulan kürekçiler içinde en fazla ücret, 5000 akçe ile Tersâne-i Âmire Kethudâsının gebrânına ödenmişti (MAD.996, s.4,44).

²²⁵ Lane, *Venetian Ships*, s.6-7, not.6.

²²⁶ Kürek cezasının XIX. asırda da devam ettiği, kürek cezası ile ilgili olarak tanzim edilmiş defter ve vesikalardan anlaşılmaktadır. Bu konuda bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *TED*, XII, İstanbul 1982, s.206-207.

²²⁷ Bu maksadla 1542'de Ceza Valiliği kurulmuş, 1545 Mayısında Meclis, Vali ve Sulh Hakimlerine, suçluların azalarını kesmek yerine onları kadirgalarda hizmete mahkûm edebilecekleri bildirilmişti (Romano, *a.g.m.*, s.65 ve not 3). 1545'de Venedik Donanmasında mahkûm kürekçi kullanan gemiler, başlangıçta 3 kadirga iken, 1592'de 23'e yükselmişti (Maurice Aymard, "XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", (terc.M.Genç), *İFM*, XXIII/1-2, İstanbul 1963, s.235).

²²⁸ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, (yay. V. L.Ménage), Oxford 1973, s.304.

²²⁹ İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

Osmanlı İmparatorluğunda kürek çekmekle cezalandırılan suçların, İslâm Ceza Hukukundaki ta'zîr cezası muhtevâsı içine giren suçlarla aynı olduğu görülmektedir. Bu sebeple kürek cezasını, ta'zîr cezası içinde mütâlâa etmek gerekmektedir²³⁰. Nitekim, XVII. asra ait bir hüküm, bu husûsu teyîd etmektedir. Evâil-i Zilhicce 1113 (29 Nisan - 8 Mart 1702) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, fuhuş irtikâb eden bazı kibtîlerin, Rumeli Kadıaskeri şer'îyyâtçısı olan Mehmed'in i'âmı ile ta'zîr ve habs olunmaları gerektiği ve bu i'âm mucebince kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konulmaları emredilmiştir²³¹.

Kürek cezasının hangi suçlara verildiği hususu fermanlarda açıkça belirtilmekte, bu bahane ile kendi halinde olanlara zarar verilmemesi istenmekteydi. Divân-ı Hümâyûn'dan sadır olan hükümlerde görüldüğü üzere bazen "salb u siyâsete ve kat'ı uzva müstahak" olanlar küreğe mahkûm edildiği gibi²³², bazen de "şer'an cürm-i galîzi olup siyâsete müstahak" olanların dışındakiler kürek cezasına çarptırılmaktaydı²³³. XVII. asırda da durum aynı idi. Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde "şer' ve kanun muktezâsınca salb u siyâset ve kat'ı uzuv" icab eden ve buna benzer suç dolayısıyla cezaları sabit olan "mücrim ve ehl-i fesad"ın küreğe konulmak üzere Menteşe Sancakbeyinin ve oğlunun kadırgalarına yollanmaları emredilmişti²³⁴.

Bu umûmî suç tesbitinden ayrı olarak hükümlerde kürek cezasına mahkûm olan şahıs ile, işlediği suçun çeşidi de belirtilmektedir²³⁵. Hırsızlık ve yankesici-

²³⁰ Ta'zîr cezası ve ta'zîri müstelzim olan suçlar ile cezanın ne şekilde tatbik edileceği mevzûunda tafsilâtı bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1976, III, 306-328*.

²³¹ MD.CXII, s. 208/3.

²³² Safer 959 (Ocak-Şubat 1552)'de Cezâyir Beylerbeyisine gönderilen hükümde, bu gibi suçları işleyenlerin kürek mahkûmiyetlerinin devam etmesi emrediliyordu (*Mühimme Defteri*, TSMK.Koğuşlar Kısmı, nr.888, vr.80b). Yine, Şa'ban 979 (Aralık 1571)'de Mısır Beylerbeyisi Sinan Paşa'ya (MD.X, s. 86-87/134) ve Şevval 979 (Şubat 1572)'de Alâiye, Hamid ve Teke sancaklarındaki Kadılara (MD.X, s.145-146/222) bu hususu ihtiva eden hükümler gönderilmişti. Ayrıca bk. Veinstein, *Les Préparatifs de la Campagne Navale*, s.45.

²³³ Zilhicce 966 (Eylül 1559)'da İğriboz Sancağı Kadılarına (MD.III, s. 117/300), Safer 973 (Eylül 1565)'de Mısır Beylerbeyisine ve Defterdârına (MD.V, s. 118/272) ve Cemâziyelâhır 973 (Aralık 1565)'de ise Bağdad ve Diyarbekir Beylerbeyisine (MD.V, s.317/825-826) gönderilen hükümler bu mealde idiler. Ayrıca bk. Veinstein, *Les Préparatifs de la Campagne Navale*, s.46.

²³⁴ MD.LXXVIII, s. 774/2019. Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara gönderilen hüküm de aynı hususları ihtiva ediyordu (*A.g.d.*, s.624/1609).

²³⁵ Mühimme Defterlerindeki alâkalı hükümlerden başka bu konuda tanzim edilmiş defterler de vardır. Bu defterlerde suçlunun adı, işlediği suç hakkında sadır olan ferman ve serbest bırakılmışla ıtlak tarihi gibi hususlar yer almaktadır. Bu defterlerden bazıları şunlardır:

- 1) 967-8/1559-61 (İE-Adliye, nr.3, 16 s.).
- 2) 969-73/1561-6 (KK.677, Bu defterden yapılan bir neşir için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.214-248).
- 3) 972-4/1564-7 (İE-Adliye, nr.4, 37 s.).
- 4) 1090-1096/1679-85 (A.DVN.KLB. nr. 924).
- 5) 1111-6/1700-04 (D. BŞM. TRZ, nr. 15747)
- 6) 1113-9/1701-7 (KK.5660, 10 s.).

lik²³⁶, haydudluk, eşkiyalık ve onlara yataklık etme²³⁷, adam öldürme veya öldürmekle itham²³⁸, fesad, şenaat²³⁹ ve fuhşîyyât²⁴⁰ ile işğal, sahtekârlık²⁴¹, kalpenlik²⁴², fermana itâatsizlik²⁴³, sahte berat yazma ve tuğra taklid etme²⁴⁴,

7) 1114-8/1703-6 (D. BŞM. TRZ, nr. 15748).

8) 1114-18/1703-07 (A.DVN.KLB. nr. 925).

9) 1115-8/1704-6 (D. BŞM. TRZ, nr. 15749).

10) 1116-9/1704-7 (Cev-Adliye, nr.5576, 10 s.).

11) 1118-20/1706-09 (A.DVN.KLB. nr. 926).

12) 1132-40/1720-8 (MAD. 729, 347 s.).

13) 1266-70/1850-54 (Ayniyat Defterleri, nr.624, 193 s.).

14) 1274-76/1857-60 (Ayniyat Defterleri, nr.625, 193 s.).

²³⁶ Evâil-i Cemâziyelevvel 1100 (21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya para kesesi çalmak töhmeti ile küreğe konmak üzere bir kişi gönderilmiş (MD.XCVIII, s. 120/396), Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109(3-12 Ocak 1697)'da Derya beyi Abdurrahman Paşa'ya yankesici ve hırsız bir kıbtı için hüküm yazılmıştır(MD.CX, s. 185/3). XVI. asırdaki çeşitli hırsızlık suçları için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.210.

²³⁷ Safer 1017(Mayıs 1608)'de Edirne Kadısına (MD.LXXXI, s. 185/410), Evâsıt-ı Rebî'ülâhır 1103 (31 Aralık 1691-10 Ocak 1692)'de Kapudan Paşa'ya (MD.CII, s. 107/454), Evâsıt-ı Cemâziye-lâhır 1106(26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakâmına ve Tersâne Eminine (MD.CV, s. 121/3), Evâil-i Rebî'ülevvel 1107(10-19 Eylül 1695)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (MD.CVI, s. 280/2), Evâhır-ı Zilhicce 1113(18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya (MD.CXII, s. 216/2) eşkiyalar hakkında, Evâsıt-ı Şa'ban 1104(16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Paşa'ya, yol kesici eşkiya hakkında (MD. CIV, s. 216/1), Evâil-i Rebî'ülâhır 1106(19-28 Kasım 1694)'da Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine haydud ve haydud yatağı için (MD.CV, s. 31/3), Evâhır-ı Safer 1109 (7-16 Eylül 1697)'da haydud eşkiyası ve yatakları için (MD.CIX, s. 22/4, s. 29/4, s. 30/1) hükümler gönderilmiştir.

²³⁸ Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki kadılara gönderilen hükümde "katli-nefs" edenlerin (MD.LXXXVIII, s. 624/1609) veya Evâhır-ı Rebî'ülâhır 1114 (13-22 Eylül 1702)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersâne Kethudası Vekiline yazılan hükümde olduğu gibi katl töhmeti altında bulunanların (MD.CXII, s. 324/2) küreğe konulmaları emredilmekteydi.

²³⁹ Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki kadılara (MD.LXXXVIII, s. 624/1609), Evâhır-ı Zilka'de 1110 (20-30 Mayıs 1699)'da Kapudan Paşa'ya (MD.CX, s. 519/3), Evâsıt-ı Safer 1111(7-17 Ağustos 1699)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersane Kethudası Vekiline (MD.CXI, s. 72/3) ve Evâil-i Zilhicce 1113(29 Nisan-8 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya fesad (MD.CXII, 28/3),Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine (MD.LXXXVIII, s. 774/2019) gönderilen hükümlerde fesat ve şenaat üzere olanların küreğe gönderilmeleri emredilmişti. XVI.asır için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

²⁴⁰ Evâil-i Cemâziyelevvel 1100(21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya oğlan tasarruf edenler (MD. XCVIII, s. 120/396; 153/499-500), Evâsıt-ı Rebî'ülevvel 1101(22 Aralık 1689-1 Ocak 1690)'de Tersâne Eminine avrat hususu için (MD.XCIX, s. 29/135) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1114 (2-12 Ekim 1702)'de İstanbul Kaimmakâmına ve Tersâne Kethudası Vekiline fahişe vasıtası olanların (MD.CXII, s. 353/3) küreğe mahkûmiyetleri emrediliyordu. XVI. asır için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

²⁴¹ 18 Zilhicce 1140(26 Temmuz 1728)'da sahtekârlık yapan birisi küreğe konulmuş (MAD.729, s.341), yine, başkasının adını kullanarak birkaç defa ulûfe alan için ise Evâsıt-ı Şa'ban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Vezir Yusuf Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsına hüküm gönderilmişti (MD.CIV, s. 215/5).

²⁴² Evâil-i Şa'ban 1107(6-15 Mart 1696)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (MD.CVIII, s. 110/4), Evâil-i Zilka'de 1108 (2-11 Haziran 1697)'de Âsîtâne Kaimmakâmına ve Tersâne Kethudası Vekiline (MD.CX, s. 4/5) ve Evâil-i Muharrem 1114(28 Mayıs-6 Haziran 1702)'de Kapudan Paşa'ya (MD.CXII, s. 221/2) gönderilen hükümlerde kalpenlik sanatı olup, sahte sikke basan ve âlet bulundurduğu tesbit edilenlerin küreğe gönderilmeleri veya ıtlak olunmaları emredilmiştir.

terazide noksan tartma²⁴⁵, casusluk²⁴⁶ ve dinî mahiyet taşıyan suçları²⁴⁷ irtikâb eden mücrimlerin kürek çekmekle cezalandırıldıkları görülmektedir.

Kürek cezasının verilmesi ve kürekten serbest bırakma (ıtlak) ile ilgili hükümler, Tersâne Emîni²⁴⁸, Tersâne Kethudâsı ve Vekili²⁴⁹, kadı²⁵⁰, derya beyi²⁵¹, sancakbeyi²⁵², beylerbeyi²⁵³, Kapudan Paşa²⁵⁴, İstanbul Kaimmakâmı²⁵⁵,

²⁴³ Evâil-i Cemâziyelevvel 1100(21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, fermân-ı şerife itaat etmeyenlerin küreğe konulması isteniyordu (MD.XCVIII, s. 120/396). 5 Receb 1121 (10 Eylül 1709) tarihli Vidin'e ait bir beratta ise, cizyesini ödemeyip karşı çıkanların Tersâne'deki "çekdirir sefinelere" kürek çekmek üzere konulacağı zikredilmektedir (Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye" çev.Şinasi Altundağ, *Belleten*, VIII/32, Ankara 1944,s.648). Yine, ihracı yasak olan zahireyi iskelelerde satarak ferman-ı şerife itaat etmeyen 18 kişinin küreğe konulmasına dair 6 Zilhicce 1118 (11 Mart 1707) tarihli hüküm tezkiresi:KK.5660, s.6.

²⁴⁴ Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106 (26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine, sahte berat yazan ve padişahın tuğrasını taklid eden birinin küreğe konulması için hüküm gönderilmişti (MD.CV, s. 121/2). XVI.asırdaki bu ve benzeri siyasi nitelikteki suçlar için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

²⁴⁵ Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106(26 Ocak-5 Şubat 1695) tarihli İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine, Edirne'de fazla fiatla noksan ekmek ve simit satan fırıncıların kürek çekmek üzere Tersâne zindanına konulmasına (MD.CV, s. 121/1) ve 17 Zilhicce 1140 (25 Temmuz 1728)'da kullandıkları dirhemleğin her vakıyyesinden 50'er dirhem noksanları olan kasabaların küreğe konulmasına (MAD. 729, s.340) dâir hükümler gönderilmişti.

²⁴⁶ Evâsıt-ı Şa'ban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, Kalgay Sultan tarafından dil (casus) olarak gönderilen bir zimmînin küreğe konulması emredilmektedir (MD.CIV, s. 216/1). XVI.asır için bk.İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

²⁴⁷ Bu çeşit suçlar arasında mühlidlik, kelime-i küfür söyleme, müezzine sövme, içki ve sarhoşluk gibileri sayılabilir. Bilgi için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211. Bunlardan mâdâ, evde namaz kılanın kâfir ve karışının boş olduğunu iddia eden bir imamın küreğe konulduğuna ve serbest bırakıldıktan sonra incitilmemesine dâir Zilkâ'de 985 (Ocak 1578) tarihli Bursa Kadısına gönderilen hüküm: MD.XXXIII, s. 209/428. Yine, Muharrem 981(Mayıs 1573)'de müslüman olmak için kaçan bir mahkûmu hapsediği için küreğe konulan subaşıya ait hüküm: MD.XXII, s. 313/743.Ayrıca Evâhır-ı Zilhicce 1113(18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan el-hac Abdülfettah Paşa'ya (MD.CXII, s. 216/1), Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de Âsîtâne Kaimmakamına ve Tersâne Kethudâsına (MD.CXII, s. 394/3) gönderilen hükümlerde, kendi ayinlerini terkederek Frenk âyinini tercih eden ve papazlarıyla ayrılığa düşen ermenilerin küreğe konulmaları ferman olunuyordu. Yine bu konuda, 23 Rebî'ülevvel 1118 (5 Temmuz 1706) ve 26 Rebî'ülevvel 1118 (8 Temmuz 1706) tarihlerinde de âyin değiştiren ermenilerin küreğe konuldukları görülmektedir (KK.5660, s.2).

²⁴⁸ MD.XCIX, s. 29/135; MD.CII, s. 37/147; MD.CV, s. 31/3; MD.CV, s. 121/1-3; MD.CVIII, s. 110/4; MD.CVI, s. 280/2; MD.CVIII, s. 234/3.

²⁴⁹ MD.CVI, s. 280/1; MD.CXII, s. 394/2-3; MD.CX, s. 4/5; MD.CXI, s. 72/3; MD.CXII, s. 324/2; MD.CXII, s. 353/3.

²⁵⁰ XVI. asır için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.207-8. XVII. asırda: Edirne Kadısına (MD.LXXXI, s. 185/410), İğriboz Sancağındaki Kadılara (MD.LXXVIII, s. 624/1609) İstanbul ve Galata Kadılarına (MD.CX, s. 140/5) hükümler gönderilmişti.

²⁵¹ MD.CX, s. 185/3.

²⁵² MD.LXXIV, 262/597; İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

²⁵³ MD.LXXVIII, s. 774/2019; İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

²⁵⁴ MD.LXXIX, 363/922; MD.XCVIII, s. 120/396; s. 121/397; s. 153/499-500; s. 169/564; s. 176/593; MD.CIV, s. 215/5, 216/1; MD.CXII, s. 46/4; MD.CXII, s. 221/2; İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

²⁵⁵ MD.CV, s. 121/1; MD.CVIII, s. 234/3; MD.CX, s. 4/5; MD.CXI, s. 72/3; MD.CXII, s. 324/2.

Şehzade Lalası²⁵⁶ ve Mehâyîf müfettişi²⁵⁷ gibi kendi idârî birimlerinin başında bulunan yetkililere gönderilmekteydi.

Divân-ı Hümâyûndan kürek cezası ile alâkalı olarak sadır olan hükümler bir başkasının arz ve îlâmıyla gerçekleşmekteydi. Nitekim, Evâhır-ı Safer 1109 (7-16 Eylül 1697)'de Edirne Bostancıbaşısının îlâmı²⁵⁸, Evâsıt-ı Safer 1111 (7-17 Ağustos 1699)'de Vize Sancağı Mütesellimi ve Kadısının îlâmı²⁵⁹, Evâil-i Zilhice 1113 (29 Nisan-8 Mayıs 1702)'de Rumeli Kadiaskerinin Şer'iyâtçısı olan Mehmed'in îlâmı²⁶⁰, Evâhır-ı Muharrem 1114 (16-26 Haziran 1702)'de daha önceden Ermeni papazlarının ihbârı ve Rumeli Kadiaskerinin îlâmı²⁶¹ ile mücrimler küreğe mahkûm edilmişlerdi.

Kürek cezasına çarptırılanlar için bazen suçun nev'ini gösteren umûmî hükümler gönderildiği gibi²⁶², bazen de şahıs ve işlediği suç zikredilerek husûsî hükümler yollanıyordu²⁶³.

Mücrimler, bazı hukukî yollardan geçmekte, suçu sâbit olanlar hakkında sicil sûreti tutularak ve suçlunun teslim edildiğine dâir temessük alınarak bu muâmele tamamlanmakta ve sonra suçlu küreğe konmaktaydı²⁶⁴. Nitekim, Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz sancağındaki kadılara hitâben yazılan hükümde, mücrimlerin suçlarının tesbiti, sicil ve huccet olunması²⁶⁵, Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde şeriat ve kanun esaslarına göre mücrimlerin sicil sûretleri ve kendi mektûbuyla teslim edilmesi ve teslimine dâir temessük alması emredilmekteydi²⁶⁶.

Küreğe mahkûm mücrimlerden Tersâne-i Âmire zindanına teslim edilecek olanlar, bir fermanla zindana gönderilmekte, geldikleri yerden adlarının kayde-

²⁵⁶ İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

²⁵⁷ Aynı yer.

²⁵⁸ MD.CIX, s. 22/1-2.

²⁵⁹ MD.CXI, s. 72/3.

²⁶⁰ MD.CXII, s. 208/3.

²⁶¹ MD.CXII, 216/1.

²⁶² Safer 1017 (Mayıs 1608)'de Edirne Kadısına gönderilen hükümde, o civarda yakalanacak eşkiya için (MD.LXXXI, s. 185/410), Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara gönderilen hükümde "katl-i nefis ve fesad"ı sabit olanların (MD.LXXVIII, s. 624/1609) ve Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine yazılan hükümde, şeriat ve kanun gereği memleketi tahrib eden, fesad ve şenaat işleyenlerin (MD.LXXVIII, s. 624/1609) küreğe mahkûm oldukları bildirilmekteydi.

²⁶³ Şahıs ve suç zikredilerek sâdir olan hükümler çoktur. Bu hükümler için bk. not 266-277'de gösterilen yerler.

²⁶⁴ İpşirli, *a.g.m.*, s.209.

²⁶⁵ MD.LXXVIII, s. 624/1609.

²⁶⁶ MD.LXXVIII, s. 774/2019.

dildiği mazbataya göre zindana alınmakta ve Tersâne-i Âmire zindan kâtibi tarafından da gitirene temessük verilmekteydi²⁶⁷.

Kürek cezasına çarptırılan mücrimler, ekseriyetle Tersâne-i Âmire Zindanı-na teslim edilmekte²⁶⁸, bazen de doğrudan ihtiyacı olanların kadirgalarına götürülmekte²⁶⁹ idiler. Yine gemisine kürekçi lâzım olanlar, durumlarını merkeze bildirerek mücrimlerden kendilerine kürekçi verilmesini sağlıyorlardı²⁷⁰.

Kürek çekmek üzere İstanbul haricinden mücrimler geldiği gibi, İstanbul zindanındaki mücrimlerden de Tersâne-i Âmire zindanına nakledilenler oluyordu. Meselâ, 1058 (1648) senesinde dört kişi²⁷¹, 1061 (1651)'de ise 34 kişi²⁷² İstanbul zindanından İstanbul Subaşı Hüseyin Ağa vasıtasıyla Tersâne-i Âmire zindanına teslim edilmişlerdi.

XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında kürek cezasına mahkûm edilen mücrimlerin ceza sürelerinin en az altı ay²⁷³ ile en fazla müebbed²⁷⁴ arasında

²⁶⁷ 12 Ramazan 1037 (16 Mayıs 1628)'de Tersâne-i Âmire zindan kâtibi olan Hasan tarafından, Edirne'den gelen yedi mücrim için, herbirinin adları kaydedildikten sonra, zindana dahil olduklarına dâir bir temessük verilmiştir (AE-Mehmed IV, nr.809).

²⁶⁸ Meselâ, Safer 1017 (Mayıs 1608)'de Edirne kadısına (MD.LXXXI, s. 185/410) ve Cemâziyelevvel ve Cemâziyelâhır 1100 (Şubat-Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya (MD.XCVIII, s. 120/396, s. 121/397, s. 153/499, s. 176/593) gönderilen hükümlerde mücrimlerin kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konulması emredilmekteydi.

²⁶⁹ Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara, kazalarındaki küreğe mahkûm mücrimleri, kendi sancakbeyilerinin kadirgasına vermeleri (MD.LXXVIII, s. 624/1609), Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine, mücrimleri Menteşe sancakbeyinin ve oğlunun kadirgalarına göndermeleri (MD.LXXVIII, s. 774/2019) ferman olunmaktaydı.

²⁷⁰ Cemâziyelevvel 973 (Aralık 1565)'de Sığla Beyinin gemisine mücrim kürekçi verilmesi Aydın Beyine emredilmişti (MD.V, s. 227/579). Ayrıca bk. İpsirli, a.g.m., s.212.

²⁷¹ 26 Zilka' de 1058 (12 Aralık 1648)'de bir kişi (AE-Mehmed IV, nr.4538), 14 Zilhicce 1058 (30 Aralık 1648)'de üç kişi (AE-Mehmed IV, nr.4539)'nin bu şekilde nakledildiği Tersâne Zindanı kâtibi Mehmed'in tezkirelerinden anlaşılmaktadır.

²⁷² 23 Muharrem 1061 (16 Ocak 1651)'de onüç kişi (AE-Mehmed IV, nr.4512), 20 Safer 1061 (12 Şubat 1651)'de sekiz kişi (AE-Mehmed IV, nr.4509), 21 Safer 1061 (13 Şubat 1651)'de dört kişi (AE-Mehmed IV, nr.4508), 20 Rebî'ülâhır 1061 (12 Nisan 1651)'de altı kişi (AE-Mehmed IV, nr. 4511) ve 24 Rebî'ülâhır 1061 (16 Nisan 1651)'de üç kişinin (AE-Mehmed IV, nr.4510) İstanbul zindanından Tersâne-i Amire zindanına teslim edildiği, Tersâne zindan kâtiblerinin tezkirelerinden anlaşılmaktadır.

²⁷³ Cemâziyelâhır 1100 (Mart-Nisan 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Çırpan kazasında fermana itaat etmeyen, hırsızlık töhmeti vb. suçları olan toplam dokuz kişinin, ıslâh-ı nefis için altışar ay küreğe mahkûm edildikleri bildirilmişti (MD.XCVIII, 120/396). XVI. yüzyılda ise beş ay süreli kürek cezasına da rastlanmaktadır (İE-Adliye, nr.3, s.16).

²⁷⁴ Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106 (26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine (MD.CV, s. 121/2), Evâil-i Rebî'ülevvel 1107 (10-19 Eylül 1695)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (MD.CVI, s. 280/2), Evâil-i Şa'ban 1107 (6-15 Mart 1696)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (MD.CVIII, s. 110/4) ve Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de Âsî-tâne Kaimmakamına ve Tersâne Kethudâsına (MD.CXII, s. 394/3) müebbed kürek cezası ile ilgili hükümler gönderilmişti.

değiştigi görülmektedir. Mâmafih, altı ay ceza takdir edildiği halde daha önce serbest bırakılanlara da şahid olunmaktadır. Venedik donanmasında ise kürek cezası 18 ay ile 12 sene arasında değişmekteydi²⁷⁵.

Osmanlılarda hırsızlık ve benzeri suçların kürek cezası altı aydan başlamakta²⁷⁶, önceden cezalandırıldığı halde sahte tuğra çekmeye devam etme, adam öldürme, kalpzenlik gibi suçlara müebbed kürek cezası verildiği görülmekte²⁷⁷, diğer suçlara ise süresi değişen cezalar verilerek ıslâh-ı nefsin edinceye kadar kürekte kalmaları istenmekteydi²⁷⁸.

Cezası bitenler veya merhamete nail olarak afv edilenler kürekten ıtlak edilmekte, yani serbest bırakılmakta idiler. Bir kürek mahkûmunun ıtlakı için muhakkak ferman gerekmekte ve bu husus küreğe konulması esnasında bizzat ihtar edilmekteydi. İtlak olunmak için bazen suçlunun kendisi²⁷⁹ veya bir akrabası²⁸⁰ müracaat etmekte, bazen de süresi dolduğu veya afv olduğu bildirilerek serbest bırakılmaktaydılar²⁸¹.

Kürek mahkûmu mücrimlerin yiyecek ve giyecekleri, Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde mîrî gebrân (forsa) ile birlikte kaydedilmekte ve bu husus benzerlik arz etmektedir²⁸². Mücrimlere verilecek yiyecek ve giyecek miktarı bir

²⁷⁵ Romano, *a.g.m.*, s.65, not 3.

²⁷⁶ Not 273'de göst.yer.

²⁷⁷ Not 274'de göst.yer.

²⁷⁸ Evâhır-ı Zilhicce 1102 (14-24 Eylül 1691) tarihli Tersâne Eminine (MD.CII, s. 37/147), Evâsıt-ı Şa'ban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudân Vezir Yusuf Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsına (MD.CIV, s. 215/5) Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109(4-14 Aralık 1697)'da derya beyi Abdurrahman Paşa'ya (MD.CX, s. 185/3) gönderilen hükümlerde ıslâh-ı nefsin edinceye kadar mücrimlerin kürek çekmeleri emrediliyordu.

²⁷⁹ Evâil-i Cemâziyelâhır 1100 (23 Mart-1 Nisan 1689)'de (MD.XCVIII, s. 153/500) ve Evâhır-ı Zilhicce 1113 (18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya (MD.CXII, s. 216/1), Evâhır-ı Rebî'ülâhır 1114 (13-22 Eylül 1702)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsı Vekiline (MD.CXII, 324/2) gönderilen hükümlerde ıslâh-ı nefsin eden mücrimlerden ıtlak olunmak için müracaat eden toplam altı kişinin serbest bırakılması emrediliyordu.

²⁸⁰ Evâsıt-ı Rebî'ülevvel 1101 (22 Aralık 1689-1 Ocak 1690) tarihli Tersâne Eminine gönderilen hükümde, bir şahsın oğlu için (MD.XCVIII, s. 29/135); Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109 (4-14 Aralık 1697) tarihli derya beyi Abdurrahman Paşa'ya gönderilen hükümde, kıbtî bir kadının, kocası için (MD.CX, s. 185/3) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1113 (23 Eylül-3 Ekim 1701) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, babası ve amcası için (MD.CXII, s. 46/4) müracaat eden kişiler zikredilmektedir.

²⁸¹ Meselâ, Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106(26 Ocak-4 Şubat 1695)'da müebbed kürek cezasına mahkûm olan Süvârî Mukabelesi hulefâsından Hüseyin adlı birisi (MD.CV, s. 121/2) merhameten suçu afv olunduğu için Evâil-i Ramazan 1106 (15-24 Nisan 1695)'da (MD.CVI, s. 42/1) takriben ikibuçuk ay sonra serbest bırakılmıştır. Yine, Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de müebbed kürek çekmek üzere Tersâne zindanına konulan iki ermeni Evâsıt-ı Zilhicce 1114(27 Nisan-7 Mayıs 1703)'de takriben üç ay sonra ıtlak olunmuştur (MD.CXII, s. 394/3). Kürekten ıtlak ile alâkalı olarak ayrıca bk.İpşirli, *a.g.m.*, s.212-213.

²⁸² 1011-2 (1603-4) senesinde mücrim kürekçilerin nafakaları yarım akçe idi (MAD.482, s.16). Ayrıca bk. Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler) Kısmı.

esasa bağlanmış idi. Meselâ, 25 Zilkâ'de 980 (29 Mart 1573) tarihinde Mısır Beylerbeyisine ve defterdarına hitaben yazılması istenen hükümde, Galata Tersânesindeki mücrimlere günde 200 dirhem peksimed ve yılda 7 zirâ Boğdan kebesi ile bir bütün aba, don ve gömlek için 14 zirâ bez verildiği, gemide bulundukları esnada her ay peksimedden ayrı olarak 21 akçe nafaka ödendiği zikredilerek Mısır'daki donanma gemilerinde bulunan mücrimlere de aynı şekilde giyecek, yiyecek ve nafaka verilmesi emrediliyordu²⁸³.

Kürek cezasının ihdâsı, bu husûsun suistimâline ve bazı haksızlıkların yapılmasına yol açmıştır. Nitekim, Evâhır-ı Receb 958 (24 Temmuz-3 Ağustos 1551)'de Diyarbekir Beylerbeyi Ayas Paşa'ya gönderilen bir ferman mevzua açıklık getirecek mahiyettedir. Kürek cezası ile alâkalı olarak tesbit edilebilenlerin de ilki olan bu fermana göre; Diyarbekir Eyaletine tâbi sancakbeyleri, mücrimlerin yerine suçsuz insanları birtakım bahanelerle küreğe mahkûm ederek göndermeye başlamışlardır. Ancak, durumun Merkezden öğrenilmesi üzerine, gönderilen bu fermanla, küreğe suçlu yollanması menedilmiş ve suçlarına göre cezalarının şeriat ve kanun üzere orada verilmesi emredilmişti²⁸⁴.

Osmanlı Donanması için çeşitli yollardan temin edilen diğer kürekçilerle alâkalı hükümler, Divan-ı Hümâyûn ve Mâliye tarafından gönderildiği halde, mücrim kürekçiler için yalnız Divân-ı Hümâyûn'dan hüküm yazıldığı dikkati çeken hususlar arasındadır.

6. Kürekçi Bedelleri

Avânızları mukabili ocaklık kürekçi veren reâyâdan, aynî yerine alınan kürekçi bedelleri, XVII. yüzyılın ortalarına kadar çeşitli sebeplerle bazı bölgelerden aynî kürekçi alınmadığı zamanlarda toplanmış ve bu sebeple büyük bir yekûn teşkil etmemiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, aynî kürekçi ihtiyacında büyük azalma olması dolayısıyla bedel tahsili esas olmaya başlamış ve böylece avâız mukabili kürekçi bedelleri hazinenin daimî senelik gelirleri arasına girmiştir.

XVI. ve XVII. asırlarda bulaşıcı hastalık sebebiyle reâyânın dağınık olması²⁸⁵, aynî kürekçi vermenin güç gelmesi²⁸⁶, o bölge halkının kürekçiliğe ve

²⁸³ KK.67, vr.592b.

²⁸⁴ Diyarbekir Beylerbeyisine yazılan bu fermanla ayrıca, sancakbeylerine kürek için mücrim yollanması konusunda daha önce gönderilen hükümlerin kendisi tarafından geri alınması ve yeni gelen fermanla kimseye bahsetmemesi emrediliyordu (BA., Fekete, A.DVN., 378).

²⁸⁵ Receb 978 (Aralık 1570)'de Samakov Kadısına yazılan hükümde, kazada tâun hastalığı yaygın olduğundan, reâyânın perakende olduğu zikredilerek, aynî kürekçi yerine her kürekçi için 1000 akçe bedel gönderilmesi emrediliyordu (MD.XIV, s. 906/1224).

²⁸⁶ Zilhicce 986(Şubat 1579)'da Çorlu, Hayrabolu, Dimetoka, Hasköy, Edirne, Çirmen, Yenice-i Zağra, Eskihisar, Akçakızanlık, Tatarpazarı, İhtuman, Sofya, Pireznik ve Razlık Kadılarına

deniz havasına alışkın olmaması²⁸⁷ kürekçinin bir kısmının aynı teslim edilip, diğer kısmının bekayâ kalması²⁸⁸ veya hiç teslim edilmemesi²⁸⁹, kürekçinin İstanbul'a getirilip teslim edilmesinin mümkün olmaması²⁹⁰, donanmanın kış mevsiminde seferde olması durumunda kürekçi ücretlerinin karşılanması²⁹¹ ve o sene için aynı kürekçiye ihtiyaç olmaması²⁹² gibi hallerde, kürekçi yerine mikdârı فرمانlarda tesbit edilen akçe, reâyâdan bedel olarak alınmaktaydı.

Bir kürekçiye isâbet eden bedel mikdârı XVI. asırda 800, 900, 1000 ve 1250 akçe iken²⁹³, XVII. asırda 3000, 4000 ve 5000 akçeye ulaşmıştı²⁹⁴. Esnaftan alınan kürekçi bedeli ise 6000 akçe idi²⁹⁵. Kürekçi gibi, bedelleri de avâız-hânelerine göre toplanmakta, XVI. asırda bir avâız-hânesinden 65,5 ve 80 akçe alınırken²⁹⁶, XVII. asırda bu miktar, 360-500 akçe arasında değişmekteydi²⁹⁷.

XVII. asırda bazı yerler, avâızları mukabilinde sadece kürekçi bedeli veriyorlardı. İstanbul, Galata ve Havass-ı İstanbul kazaları dâima²⁹⁸, Bursa ve Edir-

yazılan hükümde, "kürekçiye müzâyaka gelirse" bedel gönderilmesi emrediliyordu. Bu hükmün birer sûreti de Gelibolu, Malkara, İpsala, Keşan, Tekfurdağı ve Evreşe Kadılarına yazılmıştı (MD.XXXVI, s. 56/165-166). 2 Ramazan 1104(7 Mayıs 1693)'de ise Edirne için yazılacak bir emir tezkiresinde aynı kürekçi reâyâyâ zor geldiği takdirde önceki senelerdeki gibi bedel verilmesi isteniyordu (KK.2477, s.296).

²⁸⁷ Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Vidin Beyine ve Kadısına, kazaları halkının kürekçiliğe ve deniz havasına alışkanlığı olmadığı için bedel alınması emredilmekteydi (MD.XVI, s. 255/498).

²⁸⁸ 15 Receb 1057 (16 Ağustos 1647)'de Ağras'dan (İE-Bah.nr.43, s.3) ve 16 Şa'ban 1101 (25 Mayıs 1690)'de Bursa'dan (KK.2472, s.68) kalan kürekçilerin bedel olarak ödenmesi emrediliyordu.

²⁸⁹ 15-16 Rebi'ülevvel 1070 (30 Kasım-1 Aralık 1659)'de ihrâcî emrolunan kürekçilerini teslim etmeyen Kastamonu sancağından bedel alınması için emir tezkiresi verilmişti (MAD.7591, s.14,21).

²⁹⁰ Şeval 981 (Ocak 1574)'de kürekçisini İstanbul'a getirmesi zor olduğundan bedel vermesi için Adana Kadısına hüküm gönderilmiştir (MD.XXIII, s. 335/745).

²⁹¹ 12 Zilkâ'de 1056(20 Aralık 1646)'da sâdır olan umûmî hüküm örneğinde, Girid'in fethi sırasında adada kışlaması kararlaştırılan donanmanın kürekçi ücretleri için bedel toplanması emrediliyordu (KK.2612, vr.25b).

²⁹² Safer 990 (Şubat-Mart)'da aynı kürekçiye ihtiyaç olmadığından bedel verilmesi için Kastamonu Beyine hüküm yazılmıştı (MD.XLVII, s. 15/38).

²⁹³ 944 (1537-8)'de 800,900 ve 1000 akçe (MAD.523, s.574-5),978 (1570-1)'de 1000 akçe (MD.XIV, s. 906/1204), 980 (1572-3)'de 1200 akçe (KK.67, vr.110a/2-3) ve 986 (1578)'da 1000 akçe (MD.XCVI, s. 56/165-171) idi.

²⁹⁴ 1055 (1645)'de (MAD.7527, s.156) ve 1064 (1654)'de (İE-Bah.nr.30, 41, 43) 4000 akçe, 1067/1657 (MAD.3810, s.67-80), 1073/1662-3(MAD.215, vr.5b) ve 1105/1693-4 (KK.2477, s.296) senelerinde 5000 akçe idi.

²⁹⁵ Bk. Esnaf Kürekçileri Kısımı; Ayrıca bk. Tabakoğlu, *aynı eser*, s.162.

²⁹⁶ 958 (1551) senesinde 65,5 akçe (İE-Bah.nr.5), 29 Safer 980 (11 Temmuz 1572)'de küşür hane için 80 akçe (KK.67, vr.110a/3) alınıyordu.

²⁹⁷ 1024-1054 (1615-1644) arasında 360 akçe (MAD.18044, s.1; MAD.1709, s.24), 1054-1067 (1644-1657) arasında 400 akçe (MAD.1709, s.24; MAD.7527, s.156; İE-Bah.nr.43/1,112; MAD.3850,s.59-67), 1067-1106 (1657-1695) arasında 500 akçe (MAD.3810, s.63-80; MAD.7591, s.14; MAD.4971, s.55 vd.; MAD.215, vr.5b; Balıkesir Şeriyye Sicili, nr.702, vr.13a-b; MAD.6547, s.4; KK.2651, vr.28b-40a; MAD.8480, s.3, 140; MAD.6572, s.163; MAD.2505, s.77; MAD.9480, s.94-128; KK.2766, s.79) idi.

²⁹⁸ Bu üç kazanın 1011-1083 (1602-1672) arasında takip ettiği değişiklikler Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerindedir.

ne²⁹⁹ asrın sonlarına doğru bedel ödemeye başladılar. İstanbul, Galata ve Havass-ı İstanbul kazaları diğer bedel ödeyen yerlerden ayrı olarak Girid seferinin başladığı 1054 (1644) senesine kadar bir avâriz-hânesi için 360 akçe³⁰⁰, bu tarihten itibaren 429 akçe³⁰¹ kürekçi bedeli veriyordu.

Belirli avâriz-hânesi bir kürekçi çıkardığı için, kürekçi fazlası kalan avâriz-hânelerine “küsûr hâne” denilmekte ve bunlardan da kürekçi bedeli alınmaktaydı³⁰².

Anadolu’da ocaklık aynî kürekçi ihraç olunan Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamidili, Karasi, Biga, Teke, Alâiye, Kütahya, Hüdavendigâr, Karahisar-ı Şâhib, Ankara, Sultanönü, Çankırı, Bolu ve Kastamonu livalarından kürekçi yerine bedeli toplandığında elde edilen meblağın 1071 (1660-61)’de 28.000.000 akçe³⁰³, 1079 (1668-69)’da 25.288.625 akçe³⁰⁴, 1101 (1689-90)’de 19.276.021 akçe³⁰⁵ olduğu görülmektedir.

Kürekçi bedellerinin tahsili Mâliye’nin Mevkufât Kalemî’ne ait idi³⁰⁶. Bedellerin tahsili için Başdefterdar tarafından yazılan bir telhis ile önce Padişah’tan izin istenir, müsâade çıktıktan sonra da Mevkufatçı Efendi’ye yazılan mufassal bir emirle bedellerin ne şekilde toplanması gerektiği anlatılır, tahsili için mahalline mübâşirler gönderilirdi³⁰⁷. Bedellerin mahallinde toplanması ise, aynî

²⁹⁹ 9 Ramazan 1081 (20 Ocak 1671) tarihli bir avâriz bedeli kaydından Edirne ve Bursa’nın “müceddeden” bedele çevrildiği anlaşılmakta ve her iki kazadan 5.488.785 akçe bedel alınmakta idi (*MAD.8480*, s.104).

³⁰⁰ *MAD.1709*, s.24.

³⁰¹ 1058/1648 (*MAD.2787*, s.56), 1064/1654 (*KK.2621*, s.13), 1067/1656-7 (*MAD.3850*, s.24), 1070/1659-60 (*MAD.7591*, s.28), 1077/1666-7 (*MAD.6547*, s.4), 1081/1670-1 (*MAD.8480*, s.104), 1083/1672 (*MAD.6572*, s.141, 162-3), 1104/1692-3 (*KK.2477*, s.296), 1105/1693-4 (*MAD.2987*, s.41).

³⁰² Kusûr hânelerden alınan kürekçi bedellerinin mikdârı da diğer bedel mikdârları ile aynı idi.Bk.not 297’de gös.yerler.

³⁰³ *MAD.4971*, s.55. Ancak, bu defter bir avâriz defteri olması sebebiyle sadece toplanması gereken kürekçi bedellerinin mikdârını göstermektedir.

³⁰⁴ *KK.2651*, vr.28b-40a.

³⁰⁵ *MAD.9480*, s.94-128.

³⁰⁶ 1009-1010 (1600-1601)’de toplanan bazı bedeller için Mevkufat kaleminden verilen temessüklerde (AE-Mehmed III, nr.76-81) “tâbi-i Mevkûfât-ı Evvel” ifadesi yer almaktadır. Bk.not 307.

³⁰⁷ 1072 (1661-2) senesinde bu şekildeki izin isteğine 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661)’de bir buyruldu ile müsâade edilmiş, 12 Cemâziyelevvel 1072(3 Ocak 1662)’de Mevkufâtı Efendi’ye gönderilen Divan tezkiyesinde bedel tahsili için mübâşirler gönderilmesi emredilmişti (*MAD.4971*, s.55). Bu defterin 55-86. sayfeleri arası kürekçi bedeli alınan bütün bölgeleri ihtiva etmektedir. Yine, 26 Cemâziyelevvel 1070 (8 Ocak 1660)’de Âsitâne Kaimmakamı Vezir Süleyman Paşa’ya ve Defterdar’a kürekçi bedelleri için hüküm yazılmıştı (*MAD.7591*, s.65). Kürekçi bedeli tahsil etmek için sadır olmuş umûmî hükümler arasında 12 Zilka’de 1056/20 Aralık 1646 (*KK.2612*, vr.25b) ve 4 Ramazan 1093/6 Eylül 1682 (*MAD.8481*, s.30) tarihli olanlarını zikredebiliriz.

kürekçiye olduğu gibi kadıların mesûliyeti altında idi³⁰⁸. Bu vesile ile Kapudan Paşa'ya, sancakbeylerine, mütesellimlere ve mal müfettişlerine de hükümler gönderiliyordu³⁰⁹.

Kürekçi bedellerinin toplanması, aynı zamanda bazı kişilere iltizâma verilirdi. Bunun için istekli olan ve en fazla peşin verenlere Mevkufâtta avâriz olarak alacakları bedellerin mikdarlarının tayin ve tesbit edildiği tevziât defterleri verilmekteydi. Her liva, bu şekilde bir kişinin uhdesine o sene için emânet olunmakta ve bedel tahsiline salâhiyetli olduğuna dâir beraberinde bir de emir yazılmaktaydı³¹⁰. Nitekim, 5 Muharrem 1087 (20 Mart 1676)'de Saruhan Sancağı 5000 kuruş peşin ile Süleyman Paşa-zâde kefâletiyle el-hâc Ömer Ağa'ya, 4 Ramazan 1087 (10 Kasım 1676)'de Mentеше Sancağı Mevkufât halifesi Emir Çelebi kefâletiyle Mevkufâtı Mahmud Efendi'ye, 5 Muharrem 1088 (10 Mart 1677)'de Aydın Sancağı, 5 yük (500.000) akçe peşin ile Arpa Emimi Mahmud Efendi'ye verilmişti³¹¹.

Toplanan bedeller, Tersâne-i Âmire Eminine teslim edildikten sonra ondan alman temessük ile Hazine-i Âmire'ye îrâd ve masraf şeklinde kaydettirilmekte ve Mevkufâtta avâriz-hânesi hesabına göre teslim edilen mikdarın muhâsebesi yapılarak muâmele tamamlanmaktaydı³¹².

³⁰⁸ Zilhicce 986 (Ocak-Şubat 1579)'da Rumeli ve Anadolu'da kürekçi ihraç olunan kazaların kadılarına hitâben aynı kürekçi yahud kürekçi bedeli için hükümler yazılmıştı (MD.XXXVI, s. 56/165-171, 149/413). Yine aynı şekilde 15 Rebî'ülevvel 1070(30 Kasım 1659)'de Kastamonu Sancağındaki Kadılara (MAD.7591, s.14) 2 Rebî'ülâhır 1070/17 Aralık 1659'de İstanbul Kadısına (a.g.d., s.28), 22 Receb 1070(3 Mart 1660)'de Çeşme Kadısına (a.g.d., s.97), 19 Şevval 1070 (28 Haziran 1660)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı Sancaklarındaki Kadılara (a.g.d., s.157), 21 Cemâziyelâhır 1073(31 Ocak 1663)'de Biga Sancağındaki Kadılara (MAD.215, vr.6a), 9 Rebî'ülevvel 1074 (11 Ekim 1663)'de Karasi Sancağındaki Kadılara (Balıkesir Şer'iyye Sicili, nr.702, vr.13a-b), 10 Cemâziyelâhır 1080 (5 Kasım 1669)'de Bolu, Kastamonu ve Hüdâvendigâr Sancağındaki Kadılara (MAD.8480, s.3), 26 Zilka'de 1082 (26 Mart 1672)'de Aydın, Saruhan, Hamid, Karahisâr-ı Sâhib Sancaklarındaki Kadılara (MAD.6572, s.107) kürekçi bedeli tahsili ile alakalı hükümler gönderilmiştir.

³⁰⁹ 22 Şevval 1080 (15 Mart 1670)'de Kapudan Paşa'ya (MAD.8480, s.38), Safer 990 (Şubat-Mart 1582)'da Kastamonu Beyine ve birer sûreti Biga, Karasi, Saruhan, Midilli, Bolu, Ankara, Çankırı ve Kocaeli Beylerine (MD.XLVII, s. 15/38), Zilka'de 1013 (Mart-Nisan 1605)'de Çankırı Sancakbeyine (MD.LXXV, s. 292/613), 22 Safer 1055 (19 Nisan 1645)'de Kastamonu Sancakbeyi Vezir Osman Paşa'ya (MAD.7527, s.156), 16 Rebî'ülevvel 1057 (21 Nisan 1647)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı sancaklarının kadı, mirliva ve mütesellimlerine (MAD.7591, s.157), Zilka'de 1013 (Mart-Nisan 1605)'de Çankırı mal müfettişi olan kadı Hacı Hüsam'a (MD.LXXXV, s. 292/613), Receb 1016(Ekim-Kasım 1607)'da Sinop Müfettişine (MD.LXXXVI, s. 73/182) kürekçi bedeli toplama ve bazı şikâyetlerle alakalı hükümler gönderilmiştir.

³¹⁰ 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661) tarihli bir ferman sûretinde kürekçi bedellerinin en fazla peşin ödeyenlere verilmesi emrediliyordu (MAD.4971, s.55).

³¹¹ Bunlar ve diğer livaların ne kadar peşinle kimlere verildiği konusunda MAD.3830, s.56-82'de bilgi vardır.

³¹² 2 Rebî'ülâhır 1070 (17 Aralık 1659)'de (MAD.7591, s.28) ve 2 Şaban 1083 (23 Kasım 1672)'de (MAD.6572, s.162) İstanbul Kadısına yazılan hükümlerde kürekçi bedellerinin tesliminde riâyet edilecek idâri hususlar da zikredilmektedir.

Bedel toplanması sırasında bazen reâyâdan fazla akçe alındığı ve bu hususun şikâyet konusu olarak Divân-ı Hümâyûn'a aksettiği görülmektedir. O zaman alınan fazla paranın reâyâyâ iade edilmesi için ilgili kadınlara hükümler gönderilmekte³¹³, bazen de reâyânın o sıralardaki durumu nazar-ı itibâra alınarak tahsil edilecek bedel mikdarında azaltma yapılmaktaydı³¹⁴.

Kürekçi bedeli toplanan mahallerden ayrıca Tersâne-i Âmire harcı olarak her hâne için 15 akçe³¹⁵ ve vazifeli mübâşir için de 1070-1083 (1659-1672) arasında her hânedan 10 akçe³¹⁶, 1104 (1692-93)'de 25 akçe³¹⁷ maaş toplanıyordu.

Kürekçi bedelleri, hod-girifte kürekçi ücretlerine harcandığı gibi³¹⁸, aynı zamanda donanma mühimmâtı masraflarına³¹⁹, gemi inşasına³²⁰, derya beyleri sâlyânelerine³²¹ ve benzeri yerlere sarfedilmekteydi.

³¹³ Safer 984 (Mayıs 1576)'de Gelibolu ve Marmara Kadılarına gönderilen hükümde, Lapseki'de kürekçi başına 1400-1500 akçe bedel alınıp Tersâne-i Âmire'ye 900 akçe teslim edildiği ileri sürülerek doğruluğu tesbit edildiği takdirde fazla alınan akçenin iadesi emredilmiştir (MAD.7534, s.242). Şa'ban 1056 (Eylül 1646)'da da Antakya'da fazla alınan akçelerin geri verilmesi emredilmiştir (MD.XC, s. 121/401).

³¹⁴ 15 Reb'ülevvel 1070 (30 Kasım 1659)'de reâyâsı perâkende ve perişan olan Kastamonu Sancağına bağlı Daday ve Küre-i Cedid kazalarından her hâne için tahsili emredilen 500 akçe bedel mikdarında azaltma yapılarak 300 akçeye indirilmiştir (MAD.7591, s.14,21). Yine, 12 Cemâziyelâhır 1073 (22 Ocak 1663)'de Gelibolu kazasına mutasarrıf olan sâbık Rumeli Kadıaskerine yazılan hükümde, reâyânın itirazı üzerine 5000 akçe olarak tesbit edilen bir kürekçi bedeli için 3500 akçe alınması emredilmiştir (MAD.215, vr.5b).

³¹⁵ 1055/1645 (MAD.7527, s.156), 1070/1659 (MAD.7591, s.28), 1077/1666-7 (MAD.6547, s.4), 1083/1672 (MAD.6572, s.162), 1093/1682 (MAD.8481, s.30) ve 1098/1687 (KK.2710, s.28) senelerinde aynı idi.

³¹⁶ Bu tarihler için bk. not 315'de göst.yerler.

³¹⁷ KK.2477, s.296.

³¹⁸ 1064 (1654)'de İstanbul (KK.2621, s.13) ile Köstendil sancağına tâbi kazaların (KK.2621, s.5) kürekçi bedelleri, kürekçi ücretine tahsis edilmiş, 9 Ramazan 1081 (20 Ocak 1671) tarihli tezkirede ise, Edirne ve Bursa kürekçi bedelleri esir hod-girifte ücretlerine ayrılmıştı (MAD.8480, s.104). Yine, 26 Zilkâ'de 1082 (26 Mart 1672)'de Aydın, Saruhan, Hamid ve Karahisâr-ı Sâhib sancaklarındaki kadırlara yazılan hükümlerde, bu seneye ait kürekçi bedellerinin hod-girifte kürekçi ücretlerine verileceği ifade edilmektedir (MAD.6572, s.107).

³¹⁹ 19 Şevval 1070 (28 Haziran 1660)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı sancaklarındaki kadırlara, kürekçi bedellerinin donanma gemileri mühimmâtı için toplanması hususunda emir gönderilmiştir (MAD.7591, s.157). 11 Ramazan 1093 (13 Eylül 1682)'de İstanbul esnafının kürekçi bedelleri (AE-Mehmed IV, nr.10456, s.2) ile 1101 (1689-90)'de İstanbul, Edirne ve Galata kürekçi bedellerinin (İE-Bah.nr.383, 662) donanma mühimmâtı için sarfedilmesi kararlaştırılmıştı. 21 Cemâziyelâhır 1073 (31 Ocak 1663)'de Biga Sancağındaki Kadırlara gönderilen hükümde kredilen kürekçi bedelleri Boğazhisari'nden satın alınacak zift için tahsis edilmişti (MAD.215, vr.6a).

³²⁰ 1032 (1623)'de Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu'ya ait bedellerin Sinop'da inşa oluncak gemiler için harcanacağı belirtilmişti (KK.2564, s.21).

³²¹ 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661) tarihli fermân sûretinde bu seneye ait kürekçi bedellerinin deryâ beylerinin sâlyânesi olduğu belirtilmekteydi (MAD.4971, s.55). 1074 (1663-4)'de Karasi Sancağındaki kazalar (*Bahkesir Ser'iyye Sicili*, nr.702, vr.13a-b), 1094 (1683)'de Sığla ve Karasi (İE-Bah.nr.277, 281), 1097 (1686)'de Karasi (İE-Bah.nr.331) ve 1104 (1692-3)'de Aydın, Saruhan, Menteşe ve Sığla kazaları (İE-Bah.nr.738), derya beylerinden bazıları için sâlyâne tayin edilmişlerdi.

B. Alaççı

Gemilerdeki yelken halatlarını kullanmakla vazifeli gemicilere alaççı deniliyordu³²².

Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde hemen dâima kürekçi ile birlikte zikredilen alaççılar, Gelibolu'dan ocaklık olarak alındığı gibi, bedel ile de tutulmakta idiler. Gelibolu'dan gelen alaççılar, kürekçi olmadığı halde, ocaklık şeklinde temin edilmeleri hasebiyle kürekçiler arasında zikredilmişlerdir. Nitekim, Tersâne-i Âmire defterlerinin bazılarında Gelibolu ile alâkalı kısma "kürekçi değildir" veya "alaççıdır" gibi notlar ilâve edilmesinden³²³ ve yine bu defterlerin kürekçi-alaççı taksimâtı bahislerinde, bilhassa Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne Kethudası ve Tersâne Emîni'nin baştardalarında istihdam olunan Gelibolu alaççıların mikdarından bunların her dönemde alaççı oldukları anlaşılmaktadır³²⁴.

Ocaklık kürekçide olduğu gibi, Gelibolu'da da her yedi avarız-hânesinden bir alaççı alınıyordu ve avâız defterlerinde kayıtlı avarız-hânesinin mikdarına göre sayıları artıp-eksiliyordu.

Tablo LII: Gelibolu'dan Temin Edilen Ocaklık Alaççı Mevcudu

sene	1604 ³²⁵	1614 ³²⁶	1621 ³²⁷	1631 ³²⁸	1645 ³²⁹	1649 ³³⁰	1661 ³³¹	1671 ³³²
nefer	79	48	40	39	103	97	82	80

Gelibolu'dan gelen ocaklık alaççı mevcudu asrın başında ve ikinci yarısında hemen aynı sayıyı (80) muhafaza ederken 1645'de başlayan Girid seferi münase-

³²² *Tuhfetü'l-kibar*, (Gökyay neşri), sözlük, s.236. Alaççıların gemilerde yelken ve tirinkete kullandıkları konusunda bk. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a-b. Alaççının diğer bir ifade şekli halatçıdır. Halat kelimesi ise alat kelimesinden muharreftir (Orhan Şaik Gökyay, *Risâle-i Mimariyye*, s.207).

³²³ 1082-3 (1671-2)'de ocaklık kürekçi ile alâkalı kısımda, Gelibolu'nun yanına "kürekçi değildir" şeklinde bir not yazılmış (*MAD.599*, s.4), 1071-2 (1661-2) tarihli defterde ise, "nefer alaççıdır, kürekçi hesab olmaya" denilmiştir (*MAD.996*, s.12).

³²⁴ Gelirler kısmında Gelibolu'dan 80 alaççı geldiği kaydedilmiş, (*MAD.599*, s.4), alaççı taksimâtı kısmında da, aynı alaççılar zikredilen baştardalara dağıtılmıştı (*a.g.d.*, s.21).

³²⁵ *MAD.7468*, s.14; *MAD.482*, s.5.

³²⁶ *MAD.5873*, s.15.

³²⁷ *MAD.5789*, s.14; *MAD.2917*, s.15.

³²⁸ *MAD.979*, s.11.

³²⁹ *MAD.984*, s.6.

³³⁰ *MAD.5932*, s.16.

³³¹ *MAD.996*, s.12.

³³² *MAD.599*, s.4.

betiyle 103'e kadar çıkmış, ancak denizde sulh seneleri olan 1614-1631 arasında alatçı sayısı 39'a kadar inmiştir.

Gelibolu'dan gelenlerin haricinde ihtiyaç olan alatçılar bedel ile tutulmaktaydı. Kadırgalardaki alatçılar için ödenen bedel miktarı, XVII. asır boyunca hiç değişmemiş ve her zaman 1500 akçe bedel verilerek temin edilmişlerdir³³³. Kapudan Paşa Yedek'i, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emininin Başardalarına, Gelibolu alatçılarından mâdâ tutulan alatçılar için 2000 akçe bedel verilmekteydi³³⁴. Ancak, Gelibolu alatçılarının bilhassa Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne Kethudâsı ve Tersâne Emîni gibi³³⁵, üst mevkideki Tersâne Rîcâlinin başardalarında istihdam olundukları nazar-ı itibâre alındığında, muhtemelen bazı husûsiyetleri sebebiyle, bedel ile tutulan diğer alatçılardan farklı oldukları görülür. Nitekim, Gelibolu alatçıları mukabili olarak bedel ile tutulan bazı alatçılara ödenen ücretin hayli yüksek olduğu müşâhede edilmektedir. Meselâ, 1073 (1663) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde, Gelibolu alatçıları mukabilinde tutulduğu görülen 40 alatçıdan her birine 3879 akçe ödenmişti³³⁶. 14 Şevval 1067 (26 Temmuz 1657)'de Gelibolu'dan ücretle tutulan alatçılara ise, kişi başına 40 kuruş ödenmiş ve her biri kefilleriyle birlikte kaydedilmişti³³⁷.

Donanma seferde iken alatçılar da, kürekçiler gibi mevâcib alıyorlardı³³⁸.

C. Kürekçi ve Alatçıların Gemilere Dağılımı

Kürekle hareket eden gemilerde mürettebâtının ekseriyetini kürekçiler teşkil etmekteydi. Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin kürekçi taksimâtı ile ilgili kısımlarında rastladığımız gemi çeşitleri başarda, kadırğa, mavna, kalyata, fırkate, burtun, şayka, işkampoye ve palaşkerme idi. Bu gemilerde bulunacak kürekçilerin mikdârları XVII. asrın ikinci yarısına kadar alatçılar tefrik edilmeden kaydedilmiş, ancak 1652'den itibaren her gemideki kürekçi ve alatçı sayısı ayrı ayrı zikredilmeye başlamıştır.

³³³ Bk. "Kaynaklar Üzerine" Kısmında yer alan Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri. Yine, 1087 (1676)'de kadırgadaki alatçılara da 1500 akçe ücret ödenmişti (*MAD*.9852, s.49). XVI. asırda alatçı bedelinin 800 akçe olduğu Zilkâ'de 978 (Mart-Nisan 1571)'de Sinop Kadısına gönderilen hükümden anlaşılmaktadır (*MD*.XII, 175/371).

³³⁴ *MAD*.9852, s.49.

³³⁵ Meselâ, 1071-2 (1660-1) senesine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde kayıtlı 82 Gelibolu alatçısından 50'si Kapudan Paşa, 11'i Yedek-i Kapudan Paşa, 17'si Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve 4'ü Tersâne-i Âmire Emininin başardalarına taksim edilmişlerdi (*MAD*.996, s.44).

³³⁶ *MAD*. 1311, s.22. 1073-4 (1663-4) senesinde tutulan 35 alatçıdan her birine de 3500 akçe veriliyordu (*MAD*. 15976, s.19).

³³⁷ *MAD*.15777, s.1, 10.

³³⁸ Kürekçilere ödenen mevâcibin aynısı, alatçılara da ödeniyordu. Bk. Ocaklık Kürekçi Kısmı.

Osmanlı donanmasındaki gemilerin büyüklük ve küçüklükleri ve bir küreğini çeken adam sayısı kürekçilerin az veya çok olmasına tesir ediyordu. Bir fırkatenin küreğini 2-3 kişi³³⁹, kadirganın 4-5 kişi³⁴⁰, baştardanın 5-7 kişi³⁴¹, mavnasının 7 kişi³⁴² çekerdi.

Başlarda: Başlardalar, ekseriyetle Kapudan Paşa, Kapudan Paşa Yedeği, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emîni'nin başlardaları olarak zikredilmişlerdir. 36 oturaklı bir Kapudan Paşa baştardasında 500 kürekçi bulunurdu³⁴³. Ancak, bu büyüklükte baştardanın pek kullanılmadığı, vereceğimiz kürekçi sayısından da anlaşılmaktadır. Nitekim, 1670 tarihli kürekçi taksimâtında, 31 oturaklı Kapudan Paşa baştardasının 427 kürekçisi olduğu görülmektedir³⁴⁴.

Tablo LIII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Hizmetinde Olan Başlardalardaki Kürekçi Mevcudu

sene	Başlardalar			
	KP	KPY	TK	TE
1614 ³⁴⁵	440	250	255	—
1620 ³⁴⁶	450	250	255	264
1630 ³⁴⁷	425	249	255	262
1646 ³⁴⁸	413	255	265	245
1656 ³⁴⁹	428	265	265	225
1670 ³⁵⁰	427	295	295	270
1679 ³⁵¹	420	295	295	270
1689 ³⁵²	362	300	300	—
1700 ³⁵³	427	275	275	—

(KP: Kapudan Paşa Baştardası, KPY: Kapudan Paşa Yedeği Baştardası, TK. Tersâne Kethudâsı Baştardası, TE: Tersâne Emîni Baştardası).

³³⁹ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr. 69a; Ünver, *a.g.m.*, s. 34.

³⁴⁰ *Aynı yer.*

³⁴¹ *Aynı yer.*

³⁴² *Aynı yer.*

³⁴³ *Aynı yer.*

³⁴⁴ MAD.5014, s.15.

³⁴⁵ MAD.5787, s.31

³⁴⁶ MAD.5024, s.30; MAD.2917, s.29.

³⁴⁷ MAD.979, s.29.

³⁴⁸ KK.2612, s.4.

³⁴⁹ MAD.5662, s.48.

³⁵⁰ MAD.5014, s.15; MAD.4951, s.28.

³⁵¹ MAD.15779, s.2.

³⁵² MAD.2465, s.205. Bu senede Kapudan Paşa Baştardası yerine Başlarda-i Hümâyûn vardır.

³⁵³ MAD.4876, vr.35b. Bu senede Kapudan Paşa Baştardası yerine Başlarda-i Hümâyûn vardır.

1689 senesindeki baştarda-i hümayûn istisna edilecek olursa, Kapudan Paşa baştardasındaki kürekçilerin sayısı birbirine oldukça yakındır. Yine Kapudan Paşa Yedeği ile Tersâne Kethudâsının baştardalarındaki kürekçilerin mevcudu da, her iki baştardanın aynı oturak sayısına sâhip olduğunu göstermektedir. Tersâne Emininin baştardasındaki kürekçi sayısı ise, önceleri Yedek ve Tersâne Kethudâsının baştardalarındakinden daha fazla olduğu halde, asrın ikinci yarısından itibaren baştardaların büyüklüklerindeki değişme sebebiyle, diğerlerine nisbetle azalmıştır.

Kadırga: XVII. asırda 49 kürekli bir kadırgada, küreğini dört kişi çektiği takdirde 196, beş kişi çektiği takdirde 245 kişi bulunuyordu³⁵⁴. Bilhassa derya beylerinin kadırgalarındaki kürekçi sayısı 245 idi. Nitekim, Evâil-i Cemaziyelâhır 1103 (19-28 Şubat 1692)'de derya beyi Abdülkadir Paşa'ya gönderilen hükümde, kadırgasının her küreğinde beş kürekçi olması emredilmişti³⁵⁵.

Bazen bu iki yekûnün dışında da kadırgalarda kürekçi olduğu görülmektedir. Ancak bu, yeteri kadar kürekçinin gemilere binmediği, eksik kürekçi ile denize çıkıldığı senelere aittir³⁵⁶. XVI. asrın ikinci yarısında bir kadırgadaki kürekçi sayısı 144 iken³⁵⁷, asrın sonlarında alatçılarla birlikte 90-222 arasında değişiyordu³⁵⁸.

1290-1540 arasında Venedik donanmasındaki kadırgalar ise, 25 veya 30 oturaklı olup, her oturağın bir tarafında üç kürekçi oturmakta ve her kürekçi üç ayrı küreği çekmekteydi³⁵⁹.

Mavna: 26 oturaklı bir mavnanın her küreğini 7 kişi çektiği takdirde 354 kürekçisi olurdu³⁶⁰. Mavnaların her zaman bu sayıyı muhâfaza etmediği, daha

³⁵⁴ Kadırgalarda 1012-1073 (1604-1663) arasında 196 (*MAD.*7468, s. 15-16; *MAD.*7898, s.34; *KK.*5640, s.13; *MAD.*5024, s.30; *MAD.*2917, s.29-31; *MAD.*979, s.29-31; *MAD.*967, s.36-37; *MAD.*968, s.36-38; *MAD.* 5662, s.48-51; *MAD.*996, s.44-47; *MAD.*1077, s.34-35), 1073-1090 (1663-1679) arasında 196 ve 245 kürekçi yerleştirilmişti (*MAD.*1311, s.22; *MAD.*15976, s.19-20; *MAD.*4951, s.28-29; *MAD.*5014, s.15-16; *MAD.*599, s.21-22; *MAD.*15779, s. 2).

³⁵⁵ Bu hükmün bir sûreti diğer derya beylerine gönderilmişti (*MD.*CII, s. 163/639). Daha sonraki senelerde de derya beylerine aynı meâlde hükümler gönderilmeye devam edilmiştir. Ramazan 1106/Nisan 1695 (*MD.*CVI, s. 66/1), Ramazan 1110/Mart 1699 (*MD.*CX, s. 618/2), Ramazan 1111/Şubat 1700 (*MD.*CXI, s. 240/1) ve Ramazan 1113/Şubat 1702 (*MD.*CXII, 130/3) tarihli olanlarını bu arada zikredebiliriz.

³⁵⁶ Normal mevcudun altındaki kürekçi sayısı 121-170 arasında değişiyordu. Bk.not 354'de göst.yerler.

³⁵⁷ Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Ahyolu Kadısına gönderilen hükümde, Ahyolu'nda inşa olunan 25 kadırgaya 3600 kürekçi gerektiği bildirilmekteydi (*MD.*XVI, s. 261/512).

³⁵⁸ 993 (1585) senesindeki taksimâtta, 102, 117, 140, 161 ve 172 kürekçisi olan kadırgalar da yer almaktadır (*MAD.*852, s.50-51).

³⁵⁹ Lane, *Venetian Ships*, s.9.

³⁶⁰ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a.

az veya çok olduğu da görülmektedir. Nitekim, 1622-57 tarihleri arasında mav-na kürekçilerinin sayısı çok büyük değişiklik göstermemekle birlikte hemen her zaman farklı olduğu müşahade edilmektedir.

sene	1622 ³⁶¹	1648 ³⁶²	1649 ³⁶³	1653 ³⁶⁴	1657 ³⁶⁵
kürekçi	332	328	375	270-387	357

Kalyata: Oturak sayısındaki farklılık sebebiyle kalyatalardaki kürekçi sayısı da her zaman değişik oluyordu.

sene	1603 ³⁶⁶	1616 ³⁶⁷	1631 ³⁶⁸	1646 ³⁶⁹	1698 ³⁷⁰
kürekçi	82-210	141-152	47-253	105-172	150

Firkate: Bir küreğini 2-3 kişinin çektiği firkatelerin kürekçi mevcudu 1618'de 22-30³⁷¹, 1683'de 25-32³⁷² arasında idi.

Şayka: Rusçuk Kapudanının şaykasında sulh zamanında 18, sefer sırasında 24 kürekçi bulunuyordu. Yine Silistre Kapudanının şaykasında 30, Fethü'l-islâm Kapudanının şaykasında 40, Vidin Kapudanınıninkinde ise 33 kürekçi vardı³⁷³.

Bir işkampoyede 1698'de 35 kürekçi³⁷⁴, bir burtunda 1652'de 25 kürekçi³⁷⁵, bir filukada 1620'de 20 kürekçi³⁷⁶ ve bir palaşkermeye 1645'de 14 kürekçi³⁷⁷ bulunuyordu.

³⁶¹ MAD.2917, s.29-31.

³⁶² MAD.969, s.57 vd.

³⁶³ MAD.5932, s.42 vd.

³⁶⁴ MAD.968, s.36-38.

³⁶⁵ MAD.5662, s.48-51.

³⁶⁶ MAD.482, s.10-13.

³⁶⁷ KK.5640, s.13.

³⁶⁸ MAD.979, s.29-31.

³⁶⁹ KK.2612, s.4.

³⁷⁰ MAD.2758, s.118.

³⁷¹ MAD.7651, s.50. Bunlardan mādâ 26, 28 kürekçisi olan firkateler de vardı.

³⁷² MAD.979, s.29-31.

³⁷³ MAD.8488, vr.1b, 13b-14b.

³⁷⁴ MAD.2758, s.118.

³⁷⁵ MAD.967, s.37.

³⁷⁶ MAD.5024, s.30 vd.

³⁷⁷ MAD.984, s.39.

Alatçılara gelince, bir kadirgadaki alatçı sayısında XVI. yüzyıl boyunca ve XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar değişme olmamış ve 20 alatçı kadirga mürettebatı arasında yer almıştır. Nitekim, Evâhır-ı Rebûlâhır 962 (14-23 Mart 1555)'de Gelibolu Sancakbeyi Kapudan Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde her gemiye 20 alatçı konulması emrediliyordu³⁷⁸. Yine 1630 tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterinde de kadirgaların 216 kürekçi ve alatçısı olduğu kaydedilmekte, bunun 196'sının mûtâd üzere kürekçi olduğu hesab edilirse, kalan 20 kişinin alatçı olduğu görülmektedir³⁷⁹. Ancak, 1652'de kadirgalarda 16 alatçı olduğu tesbit edildiği gibi³⁸⁰, bu tarihten itibaren de kadirgalardaki alatçı sayısı değişmeden devam etmiş³⁸¹, sadece baştarda alatçılarında farklılıklar olmuştur.

Kapudan Paşa baştardasındaki alatçıların sayısı dâima 50 olup, bunlar da ocaklık Gelibolu alatçılarından seçilirdi³⁸². Kapudan Paşa Yedek baştardasındaki alatçı sayısı ise, bazı senelerde 30-33 arasında değişiyordu³⁸³. Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardasında 1652-1661 arasında 37³⁸⁴, 1661-1672 arasında ise 35³⁸⁵ alatçı vardı. Tersâne-i Âmire Emininin baştardasında 1652-1672 arasında 20, 23, 24, 27, 30 alatçı bulunuyordu³⁸⁶. Bir mavnada ise, 40 alatçı vardı³⁸⁷.

III. GEMİLERDEKİ SAVAŞÇILAR

Donanmada savaşçı olarak bulunan sınıfları, Timarlı Sipâhi ve zaimler ile kapıkulu askeri ve levendler teşkil ediyordu.

³⁷⁸ Bu hükmü Kâtib Çelebi zikretmektedir (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.32b). Yine aynı şekilde, Zilkâ- de 978 (Mart 1571)'de Sinop Kadısına yazılan hükümde de, Sinop'da inşa olunan kadirgaların her birine 20 alatçı yerleştirilmesi emrediliyordu (*MD.XII*, 175/371).

³⁷⁹ *MAD.979*, s.29; *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b.

³⁸⁰ *MAD.968*, s.36-38.

³⁸¹ 1062-3/1652-3 (*MAD.968*, s.36-38), 1066/1656-7 (*MAD.5662*, s.48-51), 1071-2/1660-1 (*MAD.996*, s.44-47), 1071-3/1661-2 (*MAD.1077*, s.24-25), 1073/1663 (*MAD.1311*, s.22 vd; *MAD.15976*, s.19-20), 1079/1668-9 (*MAD.4951*, s.28-29), 1080/1669-1670 (*MAD.5014*, s.15-16), 1082-3/1671-2 (*MAD.599*, s.21-22).

³⁸² 1062-1083 (1652-1672) arasında Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde açık bir şekilde alatçı sayısının 50 olduğu ve bunların Gelibolu alatçılarından karşılandığı kaydedilmiştir. Bk.not 381'de göst.yerler.

³⁸³ 1062-3/1652-3'de 32 (*MAD.968*, s.36), 1066-7 (1656-7)'de 33 (*MAD.5662*, s.48), 1071-2 (1660-1)'de 31 (*MAD.996*, s.44), 1071-3 (1661-2)'de 30 (*MAD.1077*, s.24), 1073-4 (1663-4)'de 30 (*MAD.15976*, s.19) olan alatçı sayısı 1079-1083 (1668-72) arasında 32 idi (*MAD.4951*, s.28; *MAD.5014*, s.15; *MAD.599*, s.21).

³⁸⁴ Aynı seneler için not 383'de göst. yerler.

³⁸⁵ Aynı seneler için not 383'de göst. yerler.

³⁸⁶ 1062-3 (1652-3)'de 27 (*MAD.968*, s.36), 1066-7 (1656-7)'de 20 (*MAD.5662*, s.48), 1071-2 (1660-1)'de 22 (*MAD.996*, s.44), 1071-3 (1661-2)'de 27 (*MAD.1077*, s.24), 1073 (1663)'de 30 (*MAD.1311*, s.24; *MAD.15976*, s.19), 1079 (1668-9)'da 24 (*MAD.4951*, s.28), 1080 (1669-70)'de 24 (*MAD.5014*, s.15) ve 1082-3 (1671-2)'de 23 (*MAD.599*, s.21) alatçı vardı.

³⁸⁷ 1062-3/1652-3 (*MAD.968*, s.38), 1066-7/1656-7 (*MAD.5662*, s.48-51). Ayrıca bk.*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a.

A. Tımarlı Sipahi ve Zaimler

Kapudân-ı Derya Eyâleti'ne bağılı sancaklar³⁸⁸ ile Mensûhât'a tâbi³⁸⁹ zeâmet ve tımar tasarruf eden zaim ve tımarlı sipahiler, sancakbeyleri ile birlikte donanma hizmetinde muharib olarak sefere katılmağa mecbur idiler.

Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin sancakbeylerine deryabeyi denilirdi ve her deryabeyi kendi sancaklarındaki zaim ve tımar erbâbıyla beraber kendi has ve sâl-yânelerine göre bir, iki veya üçer kadirğa ile sefere giderlerdi³⁹⁰.

1608 senesinde Kapudân-ı Deryâ Eyâletine tabi on sancakta, 126 zeâmet ve 1492 tımar olmak üzere toplam 1618 kılıç vardı. Bunlardan has sahipleri ve zaimlerin cebelûleriyle beraber, donanmaya iştirak eden asker mikdarı 4500 idi³⁹¹. Ayrıca Mensûhât'a ait 574 zeâmet ve 465 tımar bulunuyordu³⁹².

Donanma sefere çıkacağı zamanlarda, Derya Kalemine bağılı olan bu sancakların sancakbeyi ve alaybeyilerine hükümler gönderilmekte, idâreleri altındaki zaim ve tımarlı sipahileri ile birlikte kendilerine tayin olunan yerlerde hazır olmaları istenmekteydi. Nitekim, Şevval 1013 (Şubat-Mart 1605)'de Gelibolu Sancağı Alaybeyine gönderilen hükümde, kazasında bulunan zuamâ ve erbâb-ı tımarın "cebe, cevşen ve düşman yarağı" ile iskelelerde hazır bulunmaları gerektiği emrediliyordu³⁹³. Yine 15 Zilkâ'de 1017 (20 Şubat 1609) tarihinde Gelibolu sancağı alaybeyine hitâben yazılan hükümde de, denize açılmak üzere olan sancağındaki zuamâ, erbâb-ı tımar, çeribaşı, çerisürücüler ve tüfenkçi cebelûleriyle iltihak etmesi isteniyordu³⁹⁴. Bu hükmün bir sûreti Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin diğer sancaklarına da gönderilmekte ve donanmaya iştirak edecekleri yer de

³⁸⁸ XVII. yüzyılda Kapudan-ı Deryâ Eyâleti haslı ve sâl-yâneli olarak iki kısımdı. Kapudan Paşa sancağı olan Gelibolu ile İğriboz, İnebahtı, Midilli, Sığla, Kocaeli, Karlılı, Rodos, Biga ve Mezistre sancakları haslı, Sakız, Nakşe ve Mehdiye sancakları sâl-yâneli idiler (Ayn-ı Ali, *Kavânîn*, s.20-21, 49). Yine, XVII. yüzyılda Kıbrıs Eyâletine tâbi Lefkoşe, Baf, Girne ve Magosa da bu eyâlete bağılı olarak donanma seferlerine katılıyorlardı (a.g.e., s.21-22, 50). Teke ve Menteşe sancakları bazen karaya bazen denize gitmekte, Değirmenlik, Selânik, İskenderiye, Dimyat, Ayamavra ve Limni sancakbeyleri de birer gemi ile seferlere iştirak etmekteydiler (a.g.e., s.21).

³⁸⁹ XVI. yüzyılın sonlarında yaya ve müsellemler teşkilâtının kaldırılarak çiftliklerinin tımar ve zeâmet haline getirilmesiyle ortaya çıkan Mensûhât zaim ve tımarlıları Kapudan-ı Deryâ Eyâletine bağılandılar (Uzunçarşılı *Merkez-Bahriye*, s.382, 422). Mensûh zeâmet ve tımar bulunan sancaklar Kütahya, Saruhan, Aydın, Hüdâvendigâr, Kastamonu, Menteşe, Bolu, Ankara, Karahisâr-ı Sâhib, Teke, Çankırı, Hamid, Sultanönü, Karasi, Kocaeli, Biga, Sığla ve Alâiye idi (Ayn-ı Ali, *Kavânîn*, s.46-47).

³⁹¹ Ayn-ı Ali, *Kavânîn*, s.49. Ayn-ı Ali'den naklettiği halde, Kâtib Çelebi, 138 zeâmet, 1434 tımar olmak üzere 1572 kılıç kaydeder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.67b). Barkan ise, asker mevcudunu 4509 olarak vermektedir ("Tımar", *İA*, XII/1, İstanbul 1974, s.290).

³⁹² Ayn-ı Ali, *Kavânîn*, s.46-47.

³⁹³ Bu hükmün bir sûreti Midilli, Biga, Sığla İğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlılı ve Kocaeli alaybeyilerine gönderilmiştir (MD.LXXXV, s. 103/179).

³⁹⁴ KK.71, s.248.

ayrıca bildirilmekteydi. Buna göre, Kocaeli sancağı alaybeyi İstanbul'da, Biga sancağı alaybeyi Gelibolu'da, Midilli ve Sakız sancaklarının alaybeyleri Sakız'da, İğriboz, Mezistre, İnebahtı, Karlılı ve Mora sancaklarının alaybeyleri Kızılhisar'da donanmaya katılmak mecbûriyetinde idiler³⁹⁵.

Girid seferinden bir müddet önce de, zuamâ ve erbâb-ı timarın sefer için hazırlandığı görülmektedir. Gurre-i Şevval 1053 (13 Aralık 1643)'de Kapudân-ı Deryâ Eyâleti alaybeyilerine³⁹⁶ ve 28 Şevval 1053 (9 Ocak 1644)'de sancakbeyilerine³⁹⁷ gönderilen hükümlerle de, sancaklarındaki çavuş, kâtib, zaim ve timar erbâbının harb malzemeleriyle hazır olmaları isteniyordu.

Yalnız Kapudân-ı Deryâ Eyâletine tâbi olan sancakların değil, sefer senelelerinde diğer sancakların da timarlı sipahileri ve cebelûleri donanmaya iştirak ediyorlardı. Seferlere nöbetleşe giden timarlı sipahiler³⁹⁸, Cerbe seferinin hazırlıkları arasında, donanmayla beraber gitmek üzere memur olmuşlardı. Bu maksadla Cemâziyelâhır 967 (Mart 1560)'de Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, Karasi ve Kocaeli sancakları sipahileri ile Anadolu'nun nevbet timarı olanlarının Gelibolu'da toplanmaları gerektiğinden ne kadarının geldiği sorulmuş³⁹⁹, Receb

Tablo LIV : 1573 Pulya Seferine İştirak Eden Timarlı Sipahi Ordusu

Sancak	T. Sipahi	Cebelü	Sancak	T. Sipahi	Cebelü
Kastamonu	260	42	Karlılı	1	—
Çankırı	178	19	Beyşehir	123	89
Karahisâr-ı Sâhib	259	88	Kayseri	115	104
Karasi	7	1	Niğde	152	106
Saruhan	25	4	Aksaray	143	63
Aydın	2	—	Amasya	141	41
Menteşe	31	105	Çorum	141	113
Teke	1	—	Divriği	78	88
Bolu	466	163	Canik	23	21
Hamidili	148	116	Arabgir	41	35
Sultanönü	97	133	Kars	127	—
Biga	3	—	K.H. Şarki	194	150
Kocaeli	1534	670	İspir	58	60
Selânîk	1	—	Ruha	53	19
Vize	1	—	Siverek	53	19
Gelibolu	1	—	Kilis	—	32

³⁹⁵ Aynı yer.

³⁹⁶ MD.LXXXIX, s. 103/257.

³⁹⁷ A.g.d., s. 105/261.

³⁹⁸ Bir bölgedeki sipahilerden bir kısmı bulundukları bölgenin muhafazası için bırakılırken, diğer kısmı savaş için cephelere veya cenkçi olarak donanmaya katılıyorlardı (Barkan, *Timar*, s.325).

³⁹⁹ MD.III, s. 303/888.

976 (Nisan 1560)'da Kapudan'a yazılan hükümde, Anadolu sipahilerinden 400 kişinin gönderildiği bildirilmişti⁴⁰⁰. Yine 981 (1573) senesinde Pulya seferine giden donanmaya katılan sipahi ve cebelülerin mikdarını gösteren bir deftere göre, 32 livadan 4407 sipahi ve 2262 cebelü sefere iştirak etmişlerdi⁴⁰¹.

Defterde isimleri zikredildiği halde, sipâhi ve cebelüsü olmadığı için Tırhala, Kırşehir, Konya, Bozok ve Malatya sancakları listeye alınmamıştır. Yine, Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin bütün sancakları yer almadığı gibi, Gelibolu ve Karlılı sancakları da birer neferin haricinde bedel ödemişlerdir.

Timarlı sipâhi ve cebelülerden, hükümlerde emredildiği şekilde seferde hazır bulunmayanların dirlikleri ellerinden alındığı gibi çeşitli cezalar da tatbik edilmekteydi. 8 Şa'ban 951 (25 Ekim 1544)'de Cezâyir Beylerbeyi ve Kapudan Barbaros Hayreddin Paşa'ya gönderilen hükümde, donanma hizmetine emrolunduğu halde, yoklamada mevcut bulunmayan Gelibolu, İğriboz, İnebahtı ve Karlılı sancaklarındaki sipâhilerin isimlerini ve mahlûl defterlerinden timarlarını çıkarıp göndermesi emredildiği gibi⁴⁰², Şevval 1013 (Şubat 1605)⁴⁰³ ve 15 Zilka'de 1017 (20 Şubat 1609)'de⁴⁰⁴ Gelibolu sancağı alaybeyisine yazılan hükümlerde, yoklamada bulunmayanların dirlikleri alınmakla kalmayıp haklarından gelineceği de ihtar edilmekteydi.

Kapudan-ı Deryâ Eyaletine tâbi sancaklar ile Mensûhât zeâmet ve timarların tevcihleri Kapudan-ı Deryâ'nın salâhiyetinde idi. Nitekim, Zilka'de 1017 (Şubat 1609)'de Kapudan-ı Deryâ Halil Paşa'ya yazılan hükümde, Dergâh-ı Âli müteferrika ve çavuşları ile, Divân-ı Hümâyûn, Defterhâne kâtib ve şâgirdlerinin tasarrufları altındaki zeâmet ve timarların haricinde mahlûl zeâmet ve timârlara tevcihatta bulunma salâhiyetinin kendisine ait olduğu bildirilerek, mahlûl zeâmet ve timarların müstahak olanlara tevcih edilmesi emrediliyordu⁴⁰⁵. Bunlarla

⁴⁰⁰ MD.III, s. 343/1008.

⁴⁰¹ MAD.6107, s.2-145.

⁴⁰² KK.62, s.575/2.

⁴⁰³ Bu hükmün birer sûreti Midilli, Biga, Sığla, İğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlılı ve Kocaeli alaybeyilerine gönderilmiştir (MD.LXXV, s. 103/179).

⁴⁰⁴ Bu hükmün birer sûreti Kocaeli, Biga, Midilli, Sığla, İğriboz, Mezistre, Mensûhât, İnebahtı, Karlılı ve Mora alaybeyilerine gönderilmiştir (KK.71, s.248).

⁴⁰⁵ KK.71, s.205.

alâkalı muâmeleler, Tersâne-i Âmire Defterhânesinde yapılarak Kapudan-ı Der-yâ tarafından mühürlü tezkire verilirdi⁴⁰⁶. Timar ve zeâmetlerin kaydedildiği defterler, Tersâne-i Âmire'de bir defter emininin nezâreti altında idiler⁴⁰⁷.

Zaim ve timar sahipleri sefere bizzat iştirak etmek mecbûriyetinde oldukları gibi⁴⁰⁸, ihtiyaç haricinde geri kalanlardan da bedelleri tahsil ediliyordu⁴⁰⁹. Ancak timarlı sipahiler, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sefere iştirak etmeyip, bedel ödemeye başlamışlar ve bu bedel ile de kalyon neferlerinin mevâcibleri ve Tersâne-i Âmire masrafları karşılanmaya çalışılmıştır⁴¹⁰.

Derya kalemine ait zeâmet ve timarların tevcihi ve kimlere ne şekilde timar verileceği, muâmelenin tabi olduğu usûl hakkında kâfi bilgi "Kapudan Paşa'ya hüküm" adı altında kayıtlı kanunnâmelerde bulunmaktadır⁴¹¹. Bu kanunnâmelerle göre, ölen bir zaimin iki oğlu varsa, büyüğüne 5000, küçüğüne 4000 akçe, bir oğlu varsa 5000 akçe, erbâb-ı timarın oğluna ise, 3000 akçe verilirdi. Ayrıca şehid olarak ölenlerin zeâmet ve timarları da fazlasıyla oğullarına verilebilirdi. Yine bu kanunnâmelerde, babası öldükten sonra doğan çocuklara timar verilemeyeceğinin belirtilmesi yanında askerî zümreye reâyâ karıştırılmaması emredilmekte ve hılâf-ı kanûn tevcîhât yapılmaması, kimsenin zulme uğraması bildirilmekteydi.

⁴⁰⁶ Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.422.

⁴⁰⁷ Evâil-i Zilkâ'de 1043 (29 Nisan-8 Mayıs 1634) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Cezâir aklâmındaki zeâmet ve timarların kayıtlı olduğu defterleri Tersâne-i Âmire'de muhafaza etmek üzere "ehl-i vukûf" bir defter emininin tayini için hüküm yazıldığı bildirilmektedir (KK.178, s.21/2). Deryâ kalemine tâbi timar ve zeâmetlerin ve bunlara ait tevcîhâtların kaydedildiği 1107-1113 (1695-1702) senelerini ihtiva eden bir rûznâmçe defteri MAD.1112'de kayıtlıdır.

⁴⁰⁸ Muharrem 1017 (Nisan 1608) tarihli Sığla Sancakbeyine yazılan hükümde, bedel vermek veya başka sebeple geri kalmaması emrediliyordu (MD.LXXXVI, s. 28/68).

⁴⁰⁹ Muharrem 1048 (Mayıs 1638)'de Tersâne-i Âmire Emni Mahmut'a gönderilen hükümde, sefere gidenlerin haricindeki zuamâ ve erbâb-ı timardan bedellerinin alınarak Kapudan Paşa'ya teslim edilmesi emrediliyordu (MD.LXXXVIII, s. 2/3).

⁴¹⁰ Evâil-i Şevval 1103 (16-25 Haziran 1692)'de Derya Kalemi'nde timar ve zeâmet bedellerini toplamaya memur olan vazifeliye gönderilen hükümde, havâle olunan 5000 kuruşun en kısa zamanda Tersâne-i Âmire masrafları için teslim edilmesi emrediliyordu (MD.CIII, s. 15/5). Yine, 1112 (1700-1) senesinde alınan timar bedelleri kalyon neferlerinin bedellerinde kullanılmıştı (MAD. 112, vr.195b). Rycout da, zaimlerin bizzat sefere iştirak etmeyip, bedel vererek kendi yerlerine başka denizcilerin tutulmasını temin ettiklerini yazmaktadır (*aynı eser*, s.173).

⁴¹¹ XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında sâdir olmuş ve birbirini tekrar eder mahiyetteki bu dört kanunnâme şunlardır:

- a) Evâsıt-ı Safer 1100/4-14 Aralık 1688 (MD.XCVIII, s. 38/112).
- b) Evâhır-ı Receb 1107/24 Şubat-6 Mart 1696 (MD.CVIII, s. 112/3).
- c) Evâhır-ı Rebî'ülâhır 1113/24 Eylül-4 Ekim 1701 (MD.CXII, s.17).
- d) Evâil-i Ramazan 1114/19-28 Ocak 1703 (MD.CXII, s. 442/3).

B. Kapıkulu Askeri

1. Yeniçeriler

Timarlı sipahiler dâimî silâh altında bulundurulmadığı için ve devletin lüzûm gördüğü anda bunları toplamak vakit alacağından donanmaya yeniçeri, cebeci gibi daima silâh altında bulunan muvazzaf sınıflardan da yeteri kadar asker tayin olunurdu.

Asıl vazifeleri bizzat Padişahın maiyyetinde bulunmak veya ona bağlı olarak gönderilen kara ordusuna katılmak olan yeniçerileri donanmada da muharib olarak görmekteyiz.

1475-76'da Kefe üzerine giden Gedik Ahmed Paşa idaresindeki donanmada⁴¹², 1480-81'de Rodos seferinde⁴¹³, 1565 Malta muhasarasında⁴¹⁴ yeniçerilerin de hazır bulunduğu ve Kıbrıs seferinde (1571) 5000 yeniçerinin muhârib olarak sefere katıldığı⁴¹⁵ bilinmektedir. Yine Malta⁴¹⁶ ve Kıbrıs⁴¹⁷ seferlerine iştirak eden yeniçerilere, yararlıkları nisbetinde terakki verilmişti. Donanmada bulunan yeniçerilerin sayılarını, onlar için tanzim edilmiş olan mevâcib defterlerinden tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bu defterlerde, donanmaya iştirak eden yeniçerilerin mikdarı, bir günde tahakkuk eden yevmiyeleri ve ait olduğu kıstta ödenecek meblağ kaydedilmekteydi⁴¹⁸.

⁴¹² *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.7b.

⁴¹³ Bu seferde donanmada 3000 yeniçeri vardı (*aynı eser*, vr.8a).

⁴¹⁴ Sefer hazırlıkları arasında, donanma hizmetine verilecek yeniçerilerin sayıları arttırılmıştı (Turan, *Rodos'un Zaptından*, s.83).

⁴¹⁵ *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.40a.

⁴¹⁶ Rebi'ülâhır 973 (Ekim-Kasım 1565)'de Yeniçeri Ağa'sına gönderilen hükümde 209 yeniçeri neferine terakki verilmesi emredilmekteydi (MD.V, s. 215/547). Yine aynı tarihte Yeniçeri Ağa'sı'na yazılan bir başka hükümde Malta seferine katılan 1526 yeniçerinin sipahioğlanlığı, silâhdarlık, zağarcılık, sekbanlık, solaklık, bölükbaşılık gibi görevlere getirilmesi, timar ve akçe terakkisi verilerek taltif edilmesi ferman olunmaktaydı (MD.V, s. 231/594). Malta seferine iştirak eden yeniçerilere verilen terakkiler, BA, *Muhtelif ve Mütelevvi Defterler*, nr. 71'de de bulunmaktadır.

⁴¹⁷ Kıbrıs seferinde yararlıkları görülen beş yeniçeriye (MD.XIII, s. 14/88) timar verilmesi için buyruldu sâdir olmuştur.

⁴¹⁸ Yeniçeri mevâcib defterlerine BA, *Mâliyeden Müdevver Defterler* tasnifinde rastlanmaktadır. Burada kullanılan defterler için bk. not 419-441'de göst.yerler.

Tablo LV : XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Yeniçerilerin Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	m e v â c i b			
			masar	recec	reşen	lezez
1600 ⁴¹⁹	1354	8.574,5	—	—	—	758.843
1612 ⁴²⁰	2093	14.997	—	1.327.234	—	—
1612 ⁴²¹	2066	14.882	—	—	1.316.880	—
1623 ⁴²²	2738	21.361	—	1.890.448	1.890.448	1.890.448
1624 ⁴²³	2339	20.139,5	—	—	—	1.852.515
1625 ⁴²⁴	3052	25.498	—	—	2.256.572	—
1626 ⁴²⁵	143	1.155	102.217	—	—	—
1628 ⁴²⁶	3061	25.424,5	—	—	—	2.250.068
1629 ⁴²⁷	2014	16.006,5	1.416.575	—	—	1.416.575
1630 ⁴²⁸	1916	15.247,5	—	—	—	1.349.403
1632 ⁴²⁹	1550	10.299	911.461	—	—	911.461
1639 ⁴³⁰	690	4.639	—	—	—	415.330
1650 ⁴³¹	3995	26.283	—	2.362.045	—	—
1656 ⁴³²	2477	14.184	—	—	(1.255.284)	—
1659 ⁴³³	856	(4.973)	—	440.110	440.110	—
1661 ⁴³⁴	1975	(10.103)	—	—	—	894.115
1662 ⁴³⁵	1310	7.246	—	—	(641.271)	—
1670 ⁴³⁶	1030	6.082,5	538.257	—	—	538.257
1672 ⁴³⁷	795	4.076	360.762	—	—	360.762
1673 ⁴³⁸	493	2.568	227.268	—	—	227.268
1679 ⁴³⁹	2575	14.600	1.292.099	1.292.099	—	—
1681 ⁴⁴⁰	1037	5.701,5	504.538	504.538	—	—
1685 ⁴⁴¹	480	1.945	—	172.132	172.132	—

⁴¹⁹ MAD.6546, s.538-549.

⁴²⁰ MAD.7494, s.2-49.

⁴²¹ Aynı yer.

⁴²² MAD.16432, s.99.

⁴²³ Bu yeniçerilerin 1464'ü Akdeniz donanmasıyla, 875'i Karadeniz donanmasıyla gitmiştir (MAD.2120, s.124-135, 140-155, 164-176, 288-305).

⁴²⁴ 2390 yeniçeri Akdeniz donanmasıyla, 662 yeniçeri Karadeniz donanmasıyla gitmiştir (MAD.2120, s.96-118).

⁴²⁵ MAD.16459, s.93-94.

⁴²⁶ MAD.7474, s.378-407.

⁴²⁷ Lezez 1038 (MAD.7167, s.387; MAD.7471, s.519), Masar 1039 (MAD.7167, s.387).

⁴²⁸ MAD.6578, s.414-434.

⁴²⁹ Lezez 1041-Masar 1042 (MAD.7232, s.124).

⁴³⁰ Karadeniz'deki donanmaya katılmışlardır (MAD.17968, s.1).

⁴³¹ AE, Mehmed IV, nr.9619.

⁴³² MAD.6790, s.1208.

⁴³³ MAD.6709, s.138-151.

⁴³⁴ MAD.6709, s.584-602.

⁴³⁵ MAD.16624, s.1-12.

⁴³⁶ Lezez 1080-Masar 1081 (MAD.16649, s.2).

⁴³⁷ Lezez 1082-Masar 1083 (MAD.6943, s.340-348).

⁴³⁸ Lezez 1083 (MAD.6943, s.212-216).

⁴³⁹ 1436 yeniçeri Karadeniz donanmasıyla (MAD.16712, s.1-14; AE-Mehmed IV, nr.8926), 1139 yeniçeri Akdeniz donanmasıyla (MAD.16712, s.17; AE-Mehmed IV, nr.8925) birlikte gitmişlerdir.

⁴⁴⁰ Akdeniz donanmasıyla birlikte gitmişlerdir (MAD.16735, s.1-10).

⁴⁴¹ MAD.16761, s.190.

XVII. yüzyılda donanmaya iştirak eden yeniçeri sayısı en fazla, Girid seferinin devam ettiği 1060 (1650) senesinde idi ve donanmaya 3995 kişi katılmıştı. En az ise, 143 yeniçerinin katıldığı 1036 (1626) senesi idi.

Donanma hem Akdeniz, hem de Karadeniz cihetine açıldığı için her iki donanmada da muhârib birlikler, dolayısıyla yeniçeriler bulunmaktaydı. Akdeniz donanmasındaki gemi sayısı ve bu cihete verilen önem sebebiyle yeniçeri sayısı, Karadeniz donanmasına nisbetle daha fazla idi. Meselâ, 1624 senesinde Akdeniz donanmasında 1464 yeniçeri varken, Karadeniz donanmasında 875 yeniçeri⁴⁴², 1625'de Akdeniz donanmasında 2390, Karadeniz donanmasında 662 yeniçeri⁴⁴³ vardı. Ancak, Karadeniz'de bir sefer olduğu veya tedbirli bulunulması gerektiği zamanlarda Karadeniz donanmasındaki yeniçeri sayısında artış olduğu görülmektedir. Nitekim, Özi ve Aksu nehirleri boyunda yaptırılan kalelere donanmayla cebhane, top vs. malzeme nakledildiği ve muhazafa seferinde bulunduğ 1679 senesinde⁴⁴⁴ Karadeniz donanmasında 1436 yeniçeri bulunduğ ı halde, Akdeniz donanmasında 1139 yeniçeri vardı⁴⁴⁵.

Bir yeniçeri neferinin yevmiyesi en fazla 4 akçe iken, XVI. yüzyılın ortalarına doğru 8 akçeye çıkmış, 1603'de I. Ahmed'in cülûsu münâsebetiyle verilen terakkilerle 9 akçe olmuş, XVII. yüzyıl ortalarında, cülûs terakkileri dolayısıyla en yüksek yevmiye 12 akçeye ulaşmıştı⁴⁴⁶.

Donanmaya sevk edilen yeniçeri neferlerine ödenen yevmiye ortalamaları ise, XVII. yüzyılda en az 4 akçe⁴⁴⁷ ve en çok 8.8 akçe⁴⁴⁸ idi. Ancak bu ortalamalar asrın başından itibaren giderek azalmıştır. 1624 senesinde 8.8 olan yeniçeri neferinin yevmiye ortalaması⁴⁴⁹, 1673'de 5.2'ye⁴⁵⁰, 1685'de ise 4 akçeye⁴⁵¹ inmiştir.

Yeniçerilere ödenecek mevâcib hazine-den verildiğ i gibi⁴⁵², başka gelirlerden de havale olunmaktaydı⁴⁵³.

⁴⁴² MAD.2120, s.124-135, 140-155, 164-176,288-305.

⁴⁴³ MAD.2120, s.96-118.

⁴⁴⁴ Danişmend, *Kronoloji*, III, 448.

⁴⁴⁵ MAD.16712, s.1-4, 17; AE-Mehmed IV, nr.8925-8926.

⁴⁴⁶ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, I, 412.

⁴⁴⁷ 1096/1685 (MAD.16761, s.190).

⁴⁴⁸ 1033/1624 (MAD.2120, s.288-305).

⁴⁴⁹ Aynı yer.

⁴⁵⁰ MAD.6943, s.212-216.

⁴⁵¹ MAD.16761, s.190.

⁴⁵² 1090 (1679) senesi Masar ve Recec mevâcibleri Hazine-i Âmire'den verilmişti (AE-Mehmed IV, nr.8925-8926).

⁴⁵³ Muharrem 1037(Eylül 1627)'de Eflak Beyine gönderilen hükümde, donanmadaki yeniçerilerin mevâcibi için havâle olunan 2.200.000 akçenin acele yollanması emrediliyordu (MD.LXXXIII, s. 42/97).

Yeniçeri ocağının bahriye ile olan alâkası sebebiyle, çadırlarına işledikleri nişanlarında, denizcilikle ilgili kadirga resmi, kalyon demiri ve çapa gibi remz ve işaretlere de yer verilmekte idi⁴⁵⁴.

Donanmadaki yeniçerilere de kara ordusundakiler gibi⁴⁵⁵, senede bir defa lezez mevâcibi ile birlikte 30 akçe keman-bahâ adıyla yay parası verilmekteydi⁴⁵⁶.

2. Cebeciler

Kara ordusunda top ve top malzemelerinden başka, silâh, cebhâne, siper kazmaya yarayan âletler ve başka savaş malzemeleri hazırlamak ve muhafaza etmekle sorumlu olan cebeciler⁴⁵⁷, donanma hizmetinde de vazifeliydiler.

Tablo LVI: XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Cebecilerin Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	mevâcib			
			masar	recec	reşen	lezez
1609 ⁴⁵⁸	491	3060	—	—	—	265.234
1609 ⁴⁵⁹	513	3151	278.863	278.863	—	—
1631 ⁴⁶⁰	324	1621	—	143.458	143.458	—
1632 ⁴⁶¹	1112	6645	—	—	—	723.664
1646 ⁴⁶²	696	(4088,5)	—	361.831	—	—
1646 ⁴⁶³	330	2054	—	—	181.779	—
1657 ⁴⁶⁴	300	1485	—	131.422	—	—
1657 ⁴⁶⁵	500	2038	—	—	180.407	—
1679 ⁴⁶⁶	960	6139	543.301	543.301	—	—
1684 ⁴⁶⁷	488	3273	289.660	289.660	—	—

⁴⁵⁴ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, I, 295, 303, 305.

⁴⁵⁵ Ayn-ı Ali, *Kavânin*, s.88; Uzunçarşılı *Kapukulu*, I, 229, 426.

⁴⁵⁶ MAD. 6546, s.538-549; MAD.7471, s.519; MAD.6578, s.414-434; MAD.7167, s.377; MAD.7232, s.124.

⁴⁵⁷ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, II, 3.

⁴⁵⁸ MAD.6806, s.311.

⁴⁵⁹ Aynı yer.

⁴⁶⁰ MAD.831, s.103.

⁴⁶¹ 879 cebeci Karadeniz, 233 cebeci Akdeniz donanmasına iştirak etmiştir (MAD.831, s.227,352).

⁴⁶² Karadeniz donanması ile gitmişlerdir (MAD.6579, s.117).

⁴⁶³ Mısır gemileriyle Akdeniz'e gitmişlerdir (MAD.6579, s.237).

⁴⁶⁴ Akdeniz donanmasına katılmışlardır (MAD.6706, s.3).

⁴⁶⁵ Donanmaya ilâve olarak katılmışlardır (MAD.6706, s.173).

⁴⁶⁶ AE-Mehmed IV, nr.8922.

⁴⁶⁷ MAD.6808, s.7.

XVII. yüzyılda cebecilerin umûmî mevcudları 1608'de 5730 kişi⁴⁶⁸, IV. Murad zamanında 5978 kişi, 1661'de 4800 kişi ve 1688'de 3503 kişi⁴⁶⁹ olduğu halde, 1693'de 1400'e inmiştir⁴⁷⁰.

Donanmaya iştirak eden cebecilere gelince, 1684 senesi istisna edilirse diğer senelerdeki mevcudları birbirine oldukça yakındı. Dergâh-ı Âlî cebecilerinin mevcudu, donanma seferleri esnasında kâfî gelmediği takdirde, kazalardaki vazifeli cebecilerden de hizmet için gönderilmesi istenmekteydi. Nitekim, 29 Rebî'ülevvel 1040(5 Kasım 1630)'da Kastamonu, Bolu ve Sivas sancaklarındaki kadınlara hitaben yazılan hükümde donanma vesâir hizmetler için, kazalarındaki cebecilerin en kısa zamanda İstanbul'a gelip, odalarında hazır bulunmaları emrediliyordu⁴⁷¹.

Yevmiyeleri XVII. asırda 8 ile 12 akçe arasında değişirken⁴⁷², 1693'de yeni kapiya çıkan bir cebecinin yevmiyesi 7 akçe, diğerlerinin 8 akçe idi⁴⁷³. Cebeciler de yeniçeriler gibi, mevâciblerine ilave olarak senede bir defa keman-bahâ adıyla 30 akçe ücret alıyorlardı⁴⁷⁴. Cebeci mevâcibleri de Hazine-i Âmire'den ödeniyordu⁴⁷⁵.

3. Topçular

Top dökmek ve muharebede top kullanmak üzere iki kısımdan müteşekkil olan topçu ocağı, Kapıkulu Ocağına bağlı olup⁴⁷⁶, donanmada gemilerdeki topları kullanmak üzere hizmet etmekteydiler.

⁴⁶⁸ Ayn-ı Ali, *Kavânin*, s.90.

⁴⁶⁹ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, II, 21. Rychaut, asrın sonlarında İstanbul'daki cebeci mevcudunun 630 olduğunu yazmaktadır (*aynı eser*, s.201).

⁴⁷⁰ Evâil-i Receb 1104 (8-17 Mart 1693)'de Cebecibaşına gönderilen hükümde, cebeci mevcudunun 3000 olması için yeniden cebeci yazılması emredilmişti (*MD.CIV*, s. 173/4).

⁴⁷¹ *MD. LXXXV*, s. 149/340. 2 Şa'ban 1040(6 Mart 1631) tarihli hükümde de, Aydın ve Saruhan'daki cebecilerin gönderilmesi istenmiştir (*a.g.d.*, s. 204/471).

⁴⁷² Rychaut, *aynı eser*, s.201.

⁴⁷³ Evâil-i Receb 1104 (8-17 Mart 1693)'de Cebecibaşı İsmail'e gönderilen hükümde, cebeci sayısının hayli azalarak 1400'e indiği, yeniden yedi akçe yevmiye ile cebeci "be-dergâh" edilmesi ve diğerlerinin sekiz akçe ile tashihi emredilmekteydi (*MD.CIV*, s. 173/4).

⁴⁷⁴ *MAD.6806*, s.311.

⁴⁷⁵ Evâil-i Şevval 1075(17-26 Nisan 1665) tarihli bir temessükde Karadeniz donanması hizmetinde olan cebecilere mevâciblerinin Hazine-i Âmire'den peşin ödendiği zikredilmektedir (*AE-Mehmed IV*, nr.10783).

⁴⁷⁶ Topçu Ocağı için bk. Uzunçarşılı, *Kapukulu*, II, 35.

Tablo LVII: XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Topçuların Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	m e v â c i b			
			masar	recec	reşen	lezez
1608 ⁴⁷⁷	59	732	—	64.828	64.828	—
1609 ⁴⁷⁸	221	1.759	155.671	155.671	—	—
1610 ⁴⁷⁹	195	1.619	—	—	—	143.095
1631 ⁴⁸⁰	60	771	68.233	—	—	—
1631 ⁴⁸¹	115	952	—	84.251	—	—
1632 ⁴⁸²	103	860	—	—	76.109	—
1632 ⁴⁸³	95	1.053	—	—	—	93.190
1646 ⁴⁸⁴	92	551	—	48.763	—	—
1646 ⁴⁸⁵	16	82	—	—	7.301	—
1657 ⁴⁸⁶	219	1.442,5	—	225.661	—	—
1657 ⁴⁸⁷	214	1.418	—	—	125.793	—
1679 ⁴⁸⁸	150	1.192	105.492	105.492	—	—

XVII. yüzyılda gemilere binen topçular, vazifeleri gereği yeniçeri ve cebeci-lerden daha az idiler. Gemilerdeki topçu mevcudu, donanmadaki gemi sayısı ile orantılı olarak değişmekteydi. Nitekim, 1608'de donanmaya 59 topçu katıldığı halde⁴⁸⁹, Girid seferinin devam ettiği 1657 senesinde 433 topçu donanmaya iştirak etmiş, aynı sene Tersâne-i Âmire'den 70 gemi sevk edilmişti⁴⁹⁰.

XVI. yüzyılın sonlarında mevcudu 4000 nefer olan topçuların, 1609'da 1552, 1688'de 4949 ve XVII. yüzyılın sonlarında ise, 5084 kadardı⁴⁹¹.

XVI. ve XVII. asırlarda her kadırgada üçer ve her kalyatada ikişer topçu bulunmaktaydı⁴⁹². Kalyonlarda ise, 118-380 arasında topçu neferi ile topçu ket-hudâsı ve topçubaşı vardı⁴⁹³.

⁴⁷⁷ 40 topçu Akdeniz, 19 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.6806, s.489).

⁴⁷⁸ Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.6806, s.421).

⁴⁷⁹ MAD.6806, s.527.

⁴⁸⁰ Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.831, s.554).

⁴⁸¹ 81 topçu Akdeniz, 34 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.831, s.554).

⁴⁸² Aynı yer.

⁴⁸³ 60 topçu Akdeniz, 35 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir (Aynı yer).

⁴⁸⁴ Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.6579, s.495).

⁴⁸⁵ Mısır gemileriyle Akdeniz'e gitmişlerdir (MAD.6579, s.547).

⁴⁸⁶ Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir (MAD.6706, s.333, 385).

⁴⁸⁷ MAD.6706, s.435.

⁴⁸⁸ AE-Mehmed IV, nr.8908-9.

⁴⁸⁹ 1608'de donanmaya kaç geminin iştirak ettiği tesbit edilememiştir. Ancak, bu tarihten iki sene sonra 1610'da sadece beş geminin sevk edildiği görülmektedir (MAD.7458, s.14).

⁴⁹⁰ MAD.5662, s.48.

⁴⁹¹ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, II,70-1. Rycout ise, topçuların 52 odaya dağılmış; 1200 kişi kadar olduklarını yazmaktadır (aynı eser, s.200).

⁴⁹² Zilhicce 978 (Nisan-Mayıs 1571)'de Vezir Pertev Paşa'ya gönderilen hükümde her gemiye (kadırgaya) üç ve kalyatalara iki topçu yerleştirilmesi emrediliyordu (MD.XII, s. 51/245).

⁴⁹³ Bk.Gemi Mürettebatı, Tablo XLII-XLIII.

XVI. yüzyılın ortalarında topçubaşının yevmiyesi 60, kethudâ ile kâtibin 25'er ve neferlerin 6-8 akçe idi⁴⁹⁴. 1099 (1688)'da ise bölükbaşı haricinde diğerlerinin yevmiyesi 5-21 akçe arasında değişiyordu⁴⁹⁵. Kalyonlarda vazifeli topçubaşının yevmiyesi 30-60 akçe, kethudasının 30 akçe, topçu neferlerinin ise 16 akçe idi⁴⁹⁶. Topçuların mevâcibleri de diğerleri gibi Hazine-i Âmire'den ödenmekteydi⁴⁹⁷.

Rycaut, Osmanlı donanmasında vazife yapan topçuların acemi olduğunu, Türklerin, ateşli silâhları en iyi kullandığını kabul ettikleri hristiyan İngiliz, Fransız ve Hollandalıları topçu olarak aldıklarını, bunların ise ehliyetli olmadıkları için birçok zararları dokunduğunu yazmaktadır⁴⁹⁸.

C. Levendler

XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında deniz piyâdesi olarak vazife yapan levendler, gemilerde muharebe sınıfı teşkil ediyorlardı⁴⁹⁹. Dolayısıyla bir geminin inzibat, disiplin ve harp gücünün temin edilmesinde rolleri büyüktü⁵⁰⁰. Yine deniz harplerinde, gemilerin birbirine yanaşması esnasında levendlerin göstereceği gayret, neticeye tesir etmekte, harbin kazanılmasına yardımcı olmaktaydı⁵⁰¹.

Uzak mesafeden tüfenklerle, düşman gemilerine yanaştıkları sırada pala ve kılıçlarla saldırarak muharebe yapan deniz levendleri, ihtiyaç halinde kara muharebelerinde de istihdam olunmaktaydı⁵⁰². Levendler donanmada muhârib olarak vazife yaptıkları gibi, muhafaza hizmetinde⁵⁰³ ve bazı isyanların bastırılmasında⁵⁰⁴ da istihdam olunmakta idiler.

⁴⁹⁴ Uzunçarşılı, *Kapukulu*, II, 60-61.

⁴⁹⁵ Aynı yer.

⁴⁹⁶ Bk. Gemi Mürettebatı, Tablo XLII-XLIII.

⁴⁹⁷ Selh-i Ramazan 1075(16 Nisan 1665) tarihli temessükde, bu sene donanma hizmetinde bulunan topçulara verilmek üzere 59.250 akçe Rûznâmçe-i Hümâyundan ödenmişti (AE-Mehmed IV, nr.10782).

⁴⁹⁸ Rycaut, *aynı eser*, s.215. Hatta esirler arasındaki topçular alınıp, 8-9 akçe yevmiye ile çalıştırılırsalar dahi, bunların çoğu ilk fırsatta kaçıyorlardı (Rycaut, *aynı eser*, s.200).

⁴⁹⁹ XV. yüzyılın ortalarından itibaren yayılmaya başlayan levend tabirinin kara ve deniz levendleri olarak ikiye ayrılması, tarihî seyri ve statüleri hakkında geniş bilgi için bk.M.Cezar, *Levendler*, s.170-188. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.479-482.

⁵⁰⁰ M.Cezar, *Levendler*, s.179; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.480-481.

⁵⁰¹ M.Cezar, *Levendler*, s.180.

⁵⁰² M.Cezar, *Levendler*, s.182-183.

⁵⁰³ M.Cezar, *Levendler*, s.185.

⁵⁰⁴ Bucak tarafında toplanan bazı âsilerin dağıtılmasında savaşmak üzere donanma ricâlerinden yazılan 1500 levende eski kalyonlardakilerden de ilâve edilerek sağlanan 4000 levendin Özi valisi Vezir Yusuf Paşa'ya yollanması için Evâsıt-ı Şa'ban 1114 (30 Aralık 1702-9 Ocak 1703) ve Evâil-i Ramazan 1114 (19-28 Ocak 1703) tarihlerinde Kapudan-ı Deryâ Mehmed Paşa'ya hükümler gönderilmişti (MD.CXII, s. 420/1, s. 438/1).

Gemilerde, bindikleri geminin büyüklüğüne göre, muayyen sayıda levend bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda bir gemide savaşçı olarak bulunması gereken asker sayısı 150 idi ve bir kadirganın her mankasında⁵⁰⁵ ikisi tüfenkli biri oklu olmak üzere üç asker vardı⁵⁰⁶. XVII. yüzyılda da kalyon, baştarda, kadirga, kal-yata, firkate ve şaykalarda bulunan levend sayısı farklı idi. Nitekim 1074 (1663) senesinde Akdeniz'e sefere çıkan Osmanlı donanmasındaki serdar gemisinde 40, Tersâne-i Âmire Emini ve Yedek baştardalarda 140'ar levend bulunmakta, Karadeniz'e giden donanmada ise, serdar gemisinde 10, diğer dört kadirgada 120'şer levend yer almaktaydı⁵⁰⁷. Deryâ beylerinin kadirgalarında ise 150 levend bulunmaktaydı⁵⁰⁸. 1105 (1693-94)'de Avusturyalılarla yapılan savaşlara katılmak üzere Belgrad'a gelen Tuna donanmasındaki kalyatalarda 200, firkatelerde 108 ve şaykalarda 40'ar levend vardı⁵⁰⁹. Evâil-i Rebi'ülâhır 1100 (23 Ocak-1 Şubat 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde ise, yeni inşa olunan firkatelere 100'er levend konularak donanmayla sefere iştirak ettirilmeleri istenmekteydi⁵¹⁰.

Kalyonlardaki levendlerin sayısı da oldukça farklıydı. 1104 (1692-93)'de bir kapudâne ve riyâlede müştereken 1100 levend⁵¹¹, 1108 (1696-97)'de bir kapudânede 200⁵¹² levend vardı.

Donanmadaki levendler ücretle tutulmakta ve ayrıca mevâcib almaktaydılar. Bir levendin 1069 (1658-59) senesinde bedeli 3500 akçe⁵¹³, 1074 (1663-64)'de 4000 akçe⁵¹⁴, 1101-3 (1690-92) arasında 4800 akçe⁵¹⁵, 1112-13 (1701-2) senelerinde 5600 akçe⁵¹⁶ idi.

⁵⁰⁵ Manka, Savaşçıların durduğu iki kürek arasındaki mahalle denir (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b).

⁵⁰⁶ Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, bu husus tasrih edilecek toplam 200 kadirgaya 30.000 cenkçi gerektiği bildiriliyordu (*MD.X*, s. 226/347, s. 282/447). Kâtib Çelebi ise, her mankasında üçer kişi bulunan mavnada 150, kadirgada 100 savaşçı olduğunu yazmaktadır (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69b).

⁵⁰⁷ *MAD.15976*, s.23. Yine, 1101 (1690) senesinde Kapudan Paşa baştardasında 120, Yedek ve Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardalarında da 100 levend bulunduğu halde (*MAD.10300*, 301), 1103/1691-2 (*MAD. 10305*, s.321) ve 1112/1700-1 (*MAD.4876*, vr.35b; *MAD.4875*, s.64) senelerinde her birinde 120'şer levend vardı.

⁵⁰⁸ Deryâ beyi Mehmed'e Evâsıt-ı Ramazan 1111 (1-11 Mart 1700)'de yazılan hükümde kadirgasına 150 güçlü, kuvvetli levend koyarak Tersâne-i Âmire'ye gelmesi emrediliyordu (*MD.CXI*, s. 248/3).

⁵⁰⁹ *Silâhdar*, II/753.

⁵¹⁰ *MD.XCVIII*, s. 93/294.

⁵¹¹ *MAD.7915*, s.120.

⁵¹² Bk. Gemi Mürettebâtı Kısmı.

⁵¹³ *MAD.4880*, s.86.

⁵¹⁴ *MAD.15976*, s.23.

⁵¹⁵ 1101/1690 (*MAD.10300*, s.301), 1103/1691-2 (*MAD.10305*, s.321).

⁵¹⁶ 1112/1700-1 (*MAD.4876*, vr.35b), 1113/1701-2 (*MAD.4875*, s.64). Rycout, levendlerin 6000 akçe ücret aldığını yazmaktadır (*a.g.e.*, s.214).

Levendlerin bedel ve mevâciblerinin ödenebilmesi için çeşitli gelir kaynakları vardı. Deryâ Kalemine tâbi Mora, Mezistre, İğriboz, İnebahtı, Karlili, Midilli, Sığla ve Kocaeli livaları ile Mensûhât'a ait zeâmet ve timar bedelleri⁵¹⁷, bazı yerlerin cizye gelirleri⁵¹⁸, Kıbrıs bedel-i nüzülü⁵¹⁹ ile Aydın, Saruhan ve Biga avâriz ve nüzül bedelleri⁵²⁰ levend mevâciblerine tahsis edilmişti. Bu gelirlerden mâdâ İstanbul ve civarındaki gümrüklerden ve Darbhâne-i Âmire'den mevâcib için para temin ediliyordu⁵²¹.

Donanma için her bölgeden levend yazılmamakta, bilhassa Çanakkale Boğazının Anadolu tarafından, İstanbul'a yakın yerlerden, Tuna donanması için de Tuna yalılarından levend alınır⁵²². Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1103 (28 Şubat-10 Mart 1692)'de Kapudan Paşa'ya, İzmir, Sığla, Kuşadası ve Karaburun Kadıları ile A'yan-ı vilâyet iş erlerine gönderilen hükümde, donanma için savaşmak üzere İzmir ve Sığla'dan 500, Kuşadası'ndan 300 ve Karaburun'dan 300 nefer yollanması istenmekte, ayrıca bu hükmün bir sûreti Edremit, Kazdağı ve Karabiga'ya kadar olan kadılara hitâben de yazılmaktaydı⁵²³. Ayrıca Anadolu'daki levendlerin de sefere katıldığı görülmektedir⁵²⁴. Levend

⁵¹⁷ 1069 (1658-9)'da 3.941.000 akçe (*MAD*.4880, s.86), 1074 (1663-1664)'de 4.860.000 akçe (*MAD*.15976, s.23) bu sancakların mensûhât, zeâmet ve timar bedellerinden temin edilmekteydi. 1101 (1690)'de ise, Halep Eyâleti zeâmet ve timar bedellerinden 1.000.000 akçe tahsis edilmişti (*MAD*.10300, s.302).

⁵¹⁸ 1083 (1672)'de Rumeli ermeni cizyeleri gelirlerinden 600.000 akçe (AE-Mehmed IV, nr.5754), 1086 (1675)'da Limni, Taşözü, Nurbaba adaları cizye-i gebrânından 703.270 akçe (AE-Mehmed IV, nr.4123) alınmıştı. Yine, Evâil-i Şa'ban 1103(18-27 Nisan 1692)'de Kocaeli cizyedârına (*MD*.CIII, s. 11/5) ve Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1105(19-29 Kasım 1693)'de Erzurum cizyedârına (*MD*.CIII, s. 47/2) gönderilen hükümlerde uhdelerindeki cizye gelirlerinden yollamaları veya hesablarına mahsûb edileceği kaydediliyordu.

⁵¹⁹ 1108-9 (1696-8) senelerinde Kıbrıs adası bedel-i nüzül gelirlerinden 13.091 kuruş kalyon levendleri mevâcibine tahsis edilmiş (*MAD*.10305, s.35; *MAD*.2758, s.115) ve 1110 (1698-1699)'da bu gelir, kalyonlar mevâcibi için ocaklık kabul edilmişti (*MAD*.2714, s.86).

⁵²⁰ Evâil-i Şevval 1103 (16-25 Mayıs 1692)'de Aydın ve Saruhan muhassıs Abdülbâki Paşa'ya gönderilen hükümde, muhassıllığı gelirlerinden 15.000 kuruşu yollaması emredilmekteydi (*MD*.CIII, s. 15/5). Evâsıt-ı Şevval 1106(24 Mayıs-3 Haziran 1695)'da ise, deryâ beyleri sâlyâneleriyle birlikte havâle olunan 90.000 kuruşu derhal yollaması için Muhassıl Seyyid Ahmed Paşa'ya hüküm gönderilmişti (*MD*.CIII, s. 95/3). 1109 (1697-8)'daki levend mevâcibi ve derya beyi sâlyânelerinin mikdarı ise, 70.000 kuruş idi (*MAD*.2758, s.115). 24 Rebî'ülâhır 1103 (14 Ocak 1692)'de de Biga Sancağındaki Kadılara, avâriz ve bedel-i nüzül toplamaya memur olana gönderilen hükümde mîrî kalyon levendlerinin 1103 (1691) masar mevâcibinden eksik kalan 382.324 akçeyi temin etmeleri emredilmişti (*MD*.CIII, s. 2/1).

⁵²¹ 1101 (1690) senesinde İstanbul ve civarı gümrüklerinden 1.000.000 akçe, Darbhâne-i Âmire'den 1.120.000 akçe alınmıştı (*MAD*.10300, s.302).

⁵²² M.Cezar.*Levendler*, s.185. Rycaut, levendlerin Çanakkale ve havâlisinden alındıklarını ve bunlara Kazdağı dendiğini, güçlü, kuvvetli ve silahlı olduklarını yazmaktadır (*a.g.e.*, s.214).

⁵²³ *MD*.CII, s. 165/648.

⁵²⁴ Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1065(18-28 Mart 1655) tarihli Karaman Beylerbeyisi Mustafa Paşa'nın Bor Kadısına gönderdiği inhâda, bu sene kendi levendleriyle deniz seferine iştirak edecekleri, bu sebeple yapılacak masrafları karşılamak üzere Bor kazasından ordu harcı toplaması isteniyordu (*Bor Şer'iyye Sicili*, nr.379, 80/3).

yazılacak yerlerin kadılarına gönderilen hükümlerde, dirlikle alâkası olmayan ve herhangi bir kimsenin “abd-i memlûku” (kölesi) durumunda bulunmayanların kendi rızâlarıyla levend yazılmasına mani olunmaması isteniyordu⁵²⁵. Levend tutmak ve getirmek üzere levendlerin bölükbaşısı da vazifelendirilmekteydi⁵²⁶.

IV. GEMİ MÜRETTEBAT VE HİZMETLİLERİNİN YİYECEK VE GİYECEKLERİ

A. Yiyecek Maddeleri

Gemilerde vazifeli gemici ve kürekçilere devletin verdiği yiyecekler, esas olarak peksimedden ibaretti ve gemilerde ayrıca su bulunduruluyordu⁵²⁷.

Akdeniz kıyılarında su tedârik edilecek yerler çok olduğu için donanma sefere çıktıktan sonra, bu husûsda herhangi bir güçlük çekilmiyordu. Nitekim, Pîrî Reis'in eseri olan *Kitâb-ı Bahriyye*'sinde de bu konuda lüzûmlu mâlûmat verilmekte, Akdeniz'de uğranılacak yerler, buraların coğrafi husûsiyetleri vs. hakkındaki bilgiler anlatılarak denizcilere yol gösterilmekteydi⁵²⁸.

Eklemek tedârik edilmesi mümkün olmayacak kadar uzun seferlerde ve bilhassa deniz seferlerinde gemilerdeki mürettebât ve hizmetlilere kurutulmuş bir nevi eklemek olan peksimed verilirdi⁵²⁹. Donanma denize açılmadan önce, her sene gemi mevcûduna göre, peksimed hazırlanmasını temin etmek devletin vazifesiydi⁵³⁰.

⁵²⁵ Evâil-i Receb 1107 (5-14 Şubat 1696)'de İznikmid Kadısına gönderilen hüküm: MD.CVIII, s. 79/3.

⁵²⁶ 1071-2 (1661-2) senelerinde Aydın, Saruhan ve Biga'dan levend tutmak üzere gönderilen levendler bölükbaşısına Tersâne-i Âmire'den 10.000 akçe ödenmişti (MAD.996, s.37).

⁵²⁷ Bir gemide su koymak üzere kişi başına birer varil verilirdi (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71a-b).

⁵²⁸ Pîrî Reis'den sonra da, bu maksadla eserler kaleme alındığı bilinmektedir (A.Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s.65-86, 104-141). Coğrafi eserler konusunda ayrıca bk. Cengiz Orhonlu, “XVIII. yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası”, TD. 19, İstanbul 1964, s. 115-140.

⁵²⁹ Gürçay, *Gemici Dili*, s.319; *Lingua Franca*, s.555-56, mad.826. Kara ordusunun uzun seferleri sırasında da peksimede ihtiyaç olmaktaydı. 1047 (1637-8)'de IV.Murad'ın Bağdad seferi sırasında Doğu ve Güney-doğu Anadolu bölgesindeki şehirlerden Mardin, Erzurum, Diyarbakir, Malatya, Birecik, Payas, Şam, Haleb ve Mısır'dan toplam 82.972 kantar peksimed hazırlanması istenmişti (Rhoads Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1049): Key to the understanding of the relationship between center of the periphery in seventeenth century Turkey*, Chicago 1979, Basılmamış doktora tezi, Başbakanlık Arşivi Ktb, nr.1684/2, II, 374. Kara ordusunun ihtiyacı olan peksimede ilgili olarak ayrıca bk. Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988, s.169-172.

⁵³⁰ Denize açılan donanmadaki gemi ve dolayısıyla kişi sayısındaki çokluk, peksimedini mikdârını etkilemekteydi. Nitekim, 1015 (1606)'de 4000 kantar (MAD.5717, s.84), 1027 (1618)'de 7000 kantar (İE-Bah.nr.28), 1056 (1646)'da 54.000 kantar (MAD.7528, s.153), 1065 (1655)'de 47.652 kantar (MAD.4713, s.96), 1067 (1656-7)'de 37.303 kantar (MAD.4688, s.19), 1069 (1658-9)'da 21.498 kantar (MAD.4880, s.88), 1085 (1674)'de 39.595, 5 kantar (MAD.4690, s.187), 1104 (1692-3)'de 18.000 kantar (KK.2477, s.71), 1107 (1695-6)'de 15.800 kantar (MAD.2150, vr.78a) ve 1109 (1697-8)'da 40.000 kantar (MAD.758, s.92; MAD.2732, s.118) peksimed hazırlanmıştı.

Peksimed, İstanbul'da veya seferin düzenlendiği yere yakın bölgelerde hazırlanıyordu. XVI. asırda Gelibolu, Tekirdağı, Burgos, Lapseki, Delvine, Argiri kasrı, Çatalca, Yenişehir ve Tırhala'da donanma için peksimed pişirildiği görülmektedir⁵³¹. XVII. asırda peksimed pişirilen yerlerin başında İstanbul gelmekteydi. Asrın ikinci yarısına ait peksimed muhâsebesine dâir hesaplarda, buğday satın alımı, pişirme ücreti, nakliye vs. yapılan masraflar da kaydedilmekteydi. Meselâ, 1069 (1658-59) senesinde donanmadaki forsalar, kürekçi, yeniçeri, cebeci, topçu ve diğer görevliler için 21.498 kantar peksimed pişirilmiş ve bunun için 3.956.712 akçe masraf yapılmıştı.

Bir kantar peksimed elde edilebilmesi için 2,5 keyl buğday harcanmakta, pişirilmesi için de kantar başına 20 akçe ödenmekteydi⁵³². Ancak, 1104 (1692-93) senesinde peksimed talebinin artmasıyla peksimedçi tâifesi de pişirme ücretlerinin artırılmasını istemiş ve bunun üzerine 40 akçeye yükseltilmişti⁵³³.

1084 (1673-74) senesinde donanma için lüzumlu 39.595,5 kantar peksimed şu şekilde taksim edilmişti⁵³⁴.

<i>Kapudan Paşa baştardasındaki hizmetliler ile donanmadaki yeniçeri, cebeci ve topçular için</i>	7.386,5 kantar
<i>Donanma gemilerindeki levendler için</i>	13.977 "
<i>Osmanlı-Leh seferi münâsebetiyle İsakçı'ya gemilerle gönderilen</i>	18.223 "
<i>Toplam</i>	39.586,5 kantar

peksimedden meydana gelmekteydi.

İstanbul'da pişirilecek peksimed, ekseriyetle İstanbul gümrük emininin uhdesine verildiği gibi⁵³⁵, Tersâne-i Âmiye Rûznâmecisi⁵³⁶ ve bazen Tersâne-i Âmiye Emîni⁵³⁷ de peksimed emînliği ile vazifelendirilmekteydi.

⁵³¹ 945 (1538)'de Gelibolu ve Tekfurdağı'ndan 2000'er kantar (MAD.523, s.936, 939), yine aynı sene Burgos ve Lapseki'den 2000, Delvine'den 400 ve Argirikasrı'ndan 743 kantar (a.g.d., s.937,941, 951) peksimed termin edilmişti.

⁵³² MAD.4880, s.88. Peksimed pişirme ücreti, bölgelere ve zamana göre değişiyordu. Meselâ, İstanbul'da 1069/1658-9 (MAD.4880, s.88) ve 1085/1674 (MAD.4799, s.192) senelerinde 20 akçe, 1101/1689-90'de (MAD.2465, s.205) 21-22 akçe; Golos'da 1027 (1618)'de 25 akçe (İE-Bah.nr.28), 1042 (1632-3)'de 45 akçe (MAD.749, s.150); Benefşe'de 1080 (1669-70)'de 30 akçe (MAD.6547, s.239) idi.

⁵³³ MAD.5362, s.82. Bu durum, Receb 1113 (Aralık 1701)'de de aynı idi (MAD.4875, s.82). Ancak, 20 Ramazan 1114 (7 Şubat 1703) tarihli fermana göre, peksimed pişirme ücretine yapılan zammın sadece 1104 (1692-3) senesine ait olduğu ileri sürülerek 10 akçesi indirilmiş ve 30 akçe peksimed pişirme ücreti olarak belirtilmişti (MAD.5362, s.82).

⁵³⁴ MAD.4690, s.187. Rakamların toplanması sonunda dokuz kantar eksik çıkmaktadır.

⁵³⁵ 26 Muharrem 1084 (13 Mayıs 1673)'de Gümrük emîni Hüseyin Ağa'ya gönderilen hükümde, Karadeniz donanmasıyla birlikde 2000 kantar yollanması emrediliyordu. (İE-Bah.nr.78). Yine aynı gümrük emininin 1085 (1674) tarihli muhâsebesine göre, 17.642 kantar peksimed hazırlanmıştı (MAD. 479, s.192) 2 Cemâziyelevvel 1104 (9 Ocak 1693)'de İstanbul Kaimmakamma,

İstanbul kaimmakamı ve kadısı her sene muntazam bir şekilde hazırlanması gereken peksimed için buğday termini ve pişirilmesi işinde peksimed emmini kontrol etmekle görevlendiriliyordu⁵³⁸.

Kullanılan buğdayın kalitesine göre, birkaç çeşid peksimed hazırlanıyordu. Kapudan Paşa baştardasına verilene "peksimed-i has" (veya peksimed-i has-ı beyaz), donanmadaki kapikuluna verilene "peksimed-i beyaz" ve forsalara verilene ise "peksimed-i harcı" deniliyordu⁵³⁹.

Peksimed için lüzûmlu buğdayın tedârîki ve her sene ihtiyaca cevap verecek mikdar buğdayın satın alınması oldukça önemliydi. Ancak, bu satın alma dolaşısıyla devlet bazı güçlüklerle karşılaşmaktaydı. Şöyle ki, buğday, İstanbul'a ticaret maksadıyla gelen buğday yüklü gemilerden satın alınıyordu⁵⁴⁰. Fakat, ihtiyac fazla olduğu zamanlarda buğday bulmak hemen her zaman kabil değildi. İskelelerde bulunan gemilere el koyarak ihtiyacı karşılamak ise, paranın anında ödenmemesi sebebiyle tüccara güç geliyordu. Bunun önlenmesi amacıyla 1109 (1697-98) senesinde gemi reisleriyle bir toplantı yapılmış, buğdayın en kolay ne şekilde temin edilebileceği tartışılmıştı. Buna göre buğday tüccar reislerden bir defada değil, buğdayın İstanbul'a gelişi tarihi olan 20 Ağustos - 9 Kasım arasında buğday getiren gemilerin her birinin gücüne göre, gemiciler kethudası vasıtasıyla alınacaktı⁵⁴¹. Peksimed'in pişirilmesinde börek, çörek ve ekmek fırınlarından

İstanbul Kadısına ve İstanbul Gümrük Eminine, 18.000 kantar peksimed temin etmesi emredilmişti (KK.2477, s.71).

⁵³⁶ 29 Cemâziyelâhır 1101 (9 Nisan 1690)'de İstanbul Kaimmakamına, Kadısına, Defterdar Vekiline ve Tersâne Eminine gönderilen hükümde, sâbık Tersâne-i Âmire Ruznâmecisi olan Peksimed emini İbrahim'in pişirttiği peksimed'in çok kötü olduğu anlatılarak bu iş için aldığı parayı ve yaptığı masrafları kontrol edip, kendisinde kalan parayı geri almaları emrediliyordu (MAD.2465, s.205).

⁵³⁷ Peksimed emini olan İbrahim Efendi'nin hazırlattığı peksimed kullanılamıyacak kadar kötü olduğu için, bu vazifenin Tersâne-i Âmire Emni Mehmed Efendi'ye tevdi edildiği konusunda 17 Cemâziyelevvel 1101 (26 Şubat 1690)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Emni Mehmed Efendi'ye hitâben emr-i şerif yazılmıştı (MAD.10300, s.301). Nitekim, aynı yıl Tersâne Emininin 19.000 kantar peksimed pişirtip Niğbolu'ya göndermesi için 19 Şa'ban 1101 (28 Mayıs 1690)'de fermân-ı âlî sâdir olmuştu (MAD.2465, s.205).

⁵³⁸ 25 Receb 1087/3 Ekim 1676 (MAD.9853, s.105), 29 Cemâziyelâhır 1101/9 Nisan 1690 (MAD.2465, s.205) ve 2 Cemâziyelevvel 1104/9 Ocak 1693 (KK.2477, s.71) tarihlerinde İstanbul Kaimmakamına ve Kadısına hükümler gönderilmişti.

⁵³⁹ Peksimed muhâsebelerinde, peksimed çeşidlerini bulmak mümkündür. 1065/1655 (MAD.4713, s.96), 1069/1658-9 (MAD.4880, s.88), 1085/1674 (MAD.4799, s.192).

⁵⁴⁰ 25 Receb 1087/3 Ekim 1676'de İstanbul Kaimmakamına ve Kadısına gönderilen hükümde İstanbul iskelelerine gelen gemilerde peksimed yapılabilecek kalitedeki buğdaydan yetecek kadarının narh fiatı ile satın alınması emrediliyordu (MAD.9853, s.105).

⁵⁴¹ 27 Zilhicce 1109 (6 Temmuz 1698) tarihli bir emr-i şerifte, sefere çıkacak kalyon levendleri için tahminen 40.000 kantar peksimed gerektiği ve bunun için 100.000 keyl buğdaya ihtiyac olduğu kaydedilerek buğdayın ne şekilde temin edileceği anlatılmaktadır (MAD.2758, s.92).

faýdalanılıyordu⁵⁴². İstanbul'da pişirilen peksimed'in masrafları ekseriyetle İstanbul gümrüğü gelirleriyle, ihtisab gelirlerinden⁵⁴³ karşılanıyor, bazen de timar ve zeamet bedeli gelirleriyle⁵⁴⁴ sürsat bedeli ve mukataa gelirlerinden⁵⁴⁵ temin ediliyordu.

Peksimed pişirilen ikinci önemli merkez Gelibolu idi⁵⁴⁶. Bu işle Gelibolu nâibi ve gümrük emini görevliyidiler. Peksimed için yapılacak masraflar, Gelibolu gümrük gelirleriyle⁵⁴⁷ Gelibolu nüzül bedeli gelirlerinden⁵⁴⁸ karşılanmaktaydı.

İhtiyac halinde Selânik'de de peksimed pişiriliyordu. Nitekim, 1056 (1646)'da Girid seferi münasebetiyle 10.000 kantar⁵⁴⁹, 1061 (1651)'de 11.442,5 kantar⁵⁵⁰ peksimed hazırlanması Selânik kadısı ve mukataa eminlerinden isteniyor, masraflar ise, Selânik mukataa gelirlerinden temin ediliyordu⁵⁵¹.

Yenişehir kazasına bağlı G o l o s 'da da peksimed pişiriliyordu⁵⁵². Golos'da pişirilecek peksimed için Yenişehir kadısının nezâretinde İstanbul'dan görevli bir memur gönderilmekteydi⁵⁵³. Golos'da pişirilen 1042 (1632-33) senesine ait bir peksimed muhâsebesine göre, peksimed hazırlanması için toplanan gelirler

⁵⁴² 24 Receb 1109 (5 Şubat 1698) tarihiyle Âsitâne Kaimmakamına, Defterdar Vekiline, İstanbul Kadısına ve Tersâne Eminine gönderilen emr-i şerifte, Özi ve Azak taraflarına gidecek donanma levandeleri için, fırınların taahhüd ettikleri 15.000 kantar peksimedi pişirtmeleri emrediliyordu (MAD.2732, s.118).

⁵⁴³ 1101 (1690)'de pişirilen 10.000 kantar peksimed'in masrafı için 1.000.000 akçe gümrük gelirlerinden, 500.000 akçe İstanbul ihtisab gelirlerinden havale edilmişti (MAD.2465, s.205). Yine, 1104 (1692-3) senesinde 18.000 kantar peksimed'in bedeli İstanbul gümrük gelirlerine mahsub edilmişti (KK.2477, s.71).

⁵⁴⁴ 1102 (1690-91)'de "bedeliye-i Mensûhât-ı zeâmet ve timar" gelirlerinden 1.000.000 akçe ayrılmıştı (MAD.3456, s.328).

⁵⁴⁵ 1102 (1690-91)'de Kilis mukataa gelirlerinden 800.000 akçe (MAD. 3456, s.328), 1107 (1695-6)'de Keşan ve Cısr-i Ergene kazalarının sürsat bedeli akçelerinden 119.520 akçe verildi (MAD.2150, vr.78a).

⁵⁴⁶ 1047 (1637-8)'de 3000 kantar (MD.LXXXVIII, s. 34/79), 1056 (1646)'da 7000 kantar (MAD.7528, s.153), 1069 (1658-9)'da 1000 kantar (MAD.4880, s.87), 1091 (1680)'de 500 kantar (MAD.9855, s.136), 1108 (1696-7)'de 20.000 kantar (MAD.10305, s.34) peksimed Gelibolu'da pişirilmişti. Gelibolu'nun batı tarafında ve sahile yakın yerinde peksimed fırını bulunuyor ve burada XVII-XVIII. yüzyıllarda donanmaya peksimed hazırlanıyordu (Kurtoglu, *Gelibolu ve Yöresi*, s.66).

⁵⁴⁷ 1056 (1646) senesinde pişirilen 7000 kantar (MAD.7528, s.153) ve 1091 (1680)'de 500 kantar (MAD.9855, s.136) peksimed'in masrafı Gelibolu gümrük gelirlerinden karşılanmıştı.

⁵⁴⁸ 1069 (1658-9)'da Gelibolu'dan tedârik edilen 1000 kantar peksimed'in bedeli 1070 (1659-60) senesine ait Gelibolu nüzül gelirlerinden karşılanmak üzere havale edilmişti (MAD.4880, s.87).

⁵⁴⁹ MAD.7528, s.153.

⁵⁵⁰ İE-Bah.nr.48.

⁵⁵¹ 4 Zilhicce 1056 (11 Ocak 1647) tarihiyle Selânik Kadısına ve Mukataât Nâzırı Receb Çavuş'a gönderilen hüküm: MAD. 7528, s.153.

⁵⁵² 1027 (1618)'de 7000 kantar (İE-Bah.nr.28), 1029 (1620)'da 4000 kantar (MAD. 9825, s.24), 1042 (1632-3)'de 6600 kantar (MAD. 749, s. 155), 1052 (1642)'de 2475 kantar (MAD. 6415, s. 7) idi.

⁵⁵³ MAD. 9825, s. 24; İE-Bah. nr.28.

şuralardan elde ediliyordu⁵⁵⁴. Tırhala livası bedel-i tabhiyyesinden⁵⁵⁵, Alasonya haslarından, cizye fazlasından, Modoniç mukataasından, Çatalca avârzından, Tırhala avârzından, Golos mukataasından ve Yenişehir avârzından idi.

XVII. yüzyılda İğriboz⁵⁵⁶, Varna ve Balçık'da⁵⁵⁷ da peksimed hazırlanıyordu.

Tırhala sancağına bağlı Yenişehir ve Fener, Çatalca, İrmiye, Velesin ve Platomona kazalarından hâne başına 80 akçe alınmakta ve bunun 360.000 akçelik kısmı her sene maktû olarak Tersâne-i Âmire masrafları için Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi⁵⁵⁸. İğriboz sancağında ise, her sene 120.000 akçe peksimed için ocaklık olarak tahsis edilmişti⁵⁵⁹.

Bunlardan başka ihtiyaç halinde Tersâne-i Âmire ocaklığı olan İzmir ve Sakız iskelelerinin gümrük gelirleri de peksimed pişirmek için Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi⁵⁶⁰.

Donanmadaki kapıkuluna, kalyon levendlerine, gemici ve kürekçilerin her birine günde yarım kıyye peksimed veriliyordu⁵⁶¹. Bir kadırgaya ise, 200 kantar

⁵⁵⁴ Bu yerlerden toplam 1.463.720 akçe alınmıştı (MAD.749,s.150).

⁵⁵⁵ Peksimed masraflarını karşılamak üzere, her sene ocaklık olarak Tırhala ve İğriboz sancaklarından avârz-hânelerine göre, "bedel-i tabhiyye-i peksimed-i mîrî" adıyla akçe toplanmaktaydı (Aynı yer).

⁵⁵⁶ İğriboz'da 978 (1570)'de istenen miktar 8000 kantar olarak hesap ediliyor (MD.XIV, s. 394/550), 1024(1615)'de ise ihtiyaç olan (AE-Ahmed I, nr. 206) peksimedin hazırlanması isteniyordu.

⁵⁵⁷ 1056(1646)'da Varna ve Balçık'dan, gümrük emini marifetiyle 7000 kantar peksimed temin edilmişti (MAD. 7528,s.153).

⁵⁵⁸ 1050/1640 (KK.2587, vr.20a), 1052/1642 (MAD.6415, s.9), 1067/1656-7 (MAD.3810, s.94), 1072/1661-2 (MAD.4971, s.93), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a), 1081/1670-71 (MAD.8480, s.2, 102), 1083/1672-3 (MAD.6572, s.1164), 1087/1676-7 (MAD.3830, s.86), 1093/1682 (MAD.8481, s.32), 1101/1689-90 (MAD.9480, s.138), 1105/1693-4 (MAD.2987, s.126-7). Bu avârz vergisini toplamak üzere görevli mübaşir için de hâne başına 10 akçe toplanması isteniyordu (MAD.8480, s.2,102; MAD.6572, s.164).

⁵⁵⁹ 1054/1644 (MAD.1709, s.27), 1067/1656-7 (MAD.3810, s.94), 1080/1669-70 (MAD.8480, s.2,102), 1082/1671-2 (KK.2651, vr.42b), 1083/1672-3 (MAD.6572, s.164), 1087/1676-7 (MAD.3830, s.87), 1093/1682 (MAD.8481, s.32), 1100/1688-9 (MAD.3318, s.15), 1101/1689-90 (MAD.9480, s.138).

⁵⁶⁰ 1051(1641-2) senesinde 104.640 akçe Tersâne Eminine bu maksadla teslim edilmişti (AE-İbrahim, nr.294).

⁵⁶¹ 1021-2/1612-3 (MAD.7898, s.46), 1065/1655 (MAD.4713, s.96), 1067/1656-7 (MAD.4688, s.19), 1077/1666-7 (MAD.3150, s.4), 1087/1676 (MAD.4043, s.198-9), 1088/1677 (İE-Bah.nr.113), 1101/1689-90 (MAD.7915, s.16-8), 1103/1691-2 (MAD.3456, s.328), 1112-3/1700-2 (MAD.4876, vr.48a), 1114/1702-3 (MAD.5362, s.83), Kapudan Paşa baştardasında ise, bunlara ilâve olarak savaşçılara da peksimed dağıtılıyordu (Tuhfetü'l-kibâr, vr.71b). 1113 (1701-2) senesinde de bir kişiye altı aylık olarak iki kantar peksimed veriliyordu (MD.CXII, s.7). Rycaut (aynı eser, s.215), Osmanlı donanmasında forsalara verilen peksimedin Venedik donanmasındaki forsalara verilenden daha fazla olduğunu kaydeder.

peksimed gerekiyordu⁵⁶². Deryâ beylerinin gemilerine peksimed parayla satılıyordu. Deryâ beyleri, Tersâne-i Âmire mahzenlerinde bulunan peksimedi takdir edilen fiat üzerinden ve nakid para ödemek sûretiyle almak mecbûriyetinde idiler⁵⁶³.

İstanbul'da pişirilen peksimed, gemilere yerinde taksim edildiği halde seferlerin devamı sırasında ihtiyaç olan peksimed yakın bölgelerde hazırlanmakta ve istenen yerlere gemilerle taşınmaktaydı. Nitekim, 1027 (1618)'de Golos'da pişirilen peksimed kantar başına 15 akçe ödenerek İğriboz'a nakledilmişti⁵⁶⁴. Girid seferinin devam ettiği 1061(1651) senesinde Selânik'de hazırlanan peksimed, kantar başına 36 akçe verilerek gemilerle Girid'e taşınmıştı⁵⁶⁵. Yine aynı senede Karaferye kazasına bağlı Çitroz iskelesinden de Girid ve Sakız'a peksimed gönderilmişti. Çitroz'dan Girid'e yapılan nakliyede bir kantar peksimed için gemilere 100-107 akçe, Sakız'a giden peksimed için ise, 60-62 akçe arasında ödeme yapılmıştı⁵⁶⁶. Yine 1083 (1672)'deki Lehistan seferi için İstanbul'dan İsakçı'ya 32 nakliye gemisiyle 18.223 kantar peksimed taşınmış ve nakliye ücreti olarak bir kantar peksimede 15 akçe ödenmişti⁵⁶⁷.

Sefere çıkan donanmaya ait peksimed, bazan donanma ile giden birkaç gemiye yüklenmekte ve sefer sırasında oradan taksimât yapılmaktaydı. Nitekim, 1084 (1673-74) senesinde Karadeniz'e gönderilen donanma gemilerindeki peksimedlerin yerlerine mühimmat konulduğu için lüzûmlu 2000 kantar peksimed iki şaykaya yüklenerek donanma ile birlikte gönderilmişti⁵⁶⁸.

Sefer esnasında donanma gemileri kıyılara yanaşıp, bir süre kaldığında su tedariki ile birlikte yiyecek maddeleri de satın alınıyordu. Bu maksadla, her donanma ihrâcında "kumanya-bahâ" adıyla gemi kapudanlarına para veriliyordu. Bu mikdar, Kapudan Paşa baştardası için 120.000, Tersâne Kethudasının baştardası için 30.000, diğer başlarda ve mavnalar için 20.000, kadirgalar için 15.000 ve kalyatalar için 10.000 akçe idi⁵⁶⁹.

⁵⁶² 3 Rebi'ülâhır 1090 (14 Mayıs 1679) tarihli bir kayıdda, Akdeniz seferine çıkan on kadirganın her birine 200 kantar peksimed verilmesi için Akdeniz Serdârına ve İğriboz Kadısına ve Mübaşirine hitâben emir gönderildiği belirtilmektedir (MAD.15779, s.3).

⁵⁶³ Deryâ beyleri mahzendeki eski peksimedi almaktan kaçınmakta, yeni pişirilenden istemekteydiler. Ancak, yeni peksimedden alanlara biraz da eskisinden veriliyordu (MAD.2732, s.118). 1002 (1594) senesinde Biga Sancakbeyine bir kantar peksimed 120 akçeden satılmıştı (MAD.164, vr. 25a).

⁵⁶⁴ İE-Bah.nr.28.

⁵⁶⁵ Bir kantar için ödenen 36 akçeye, nakliyede kullanılmak üzere alınan hasır, tahta, çivi çuval ve hamnâliye masrafları da dahildir (İE-Bah.nr.48, s.1-5).

⁵⁶⁶ İE-Bah.nr.48, s.6-10.

⁵⁶⁷ Nakliyede kullanılan gemilerin 22'si müslim, 10'u gayr-ı müslim reislerin elindedir. Gemiler en az 216, en fazla 1202 kantar peksimed taşımışlardır (MAD.4690, s.187-8).

⁵⁶⁸ Gümrük emini Hüseyin Ağa'ya gönderilen 26 Muharrem 1084 (13 Mayıs 1673) tarihli hüküm: İE-Bah.nr.78.

⁵⁶⁹ MAD.969, s.59; MAD.5932, s.45; MAD.967, s.37; MAD.968, s.38; MAD.996, s.47; MAD.4876, s.75.

Her kadirgada bir kürek boşluğu mutfak olarak ayrıldığından, herkes mâlî durumuna göre temin ettiği malzemeleri pişirip yiyebiliyordu. Hatta esir kürekçiler dahi, müşterek hareket ederek satın aldıkları besin maddelerini kadirganın ocağında pişirebiliyorlardı⁵⁷⁰.

Peksimedden ayrı olarak başlarda ve kalyon levendlerine piring, mercimek ve zeytin yağı veriliyor⁵⁷¹, Tersâne-i Âmire zindanındaki gebrân-ı mîrî ve mücrimler için ise günde iki ekmek dağıldığı gibi⁵⁷², yemeklerinde kullanmak üzere buğday, mercimek, bakla, nohud, tuz ve sirke gibi yiyecek maddeleri satın alınıyordu⁵⁷³. 1103-4 (1691-93) senesinde kalyonlarda bulunanlara verilen "et bahası"ndan yiyecekleri arasında etin de bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁷⁴.

B. Yiyecek Malzemeleri

↳ Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan yiyecekler arasında yer alan aba, kebe, gömlek⁵⁷⁵ ve ayakkabı⁵⁷⁶, gebrân-ı mîrî ve mücrimler için temin ediliyordu. Bunlardan kumaş olarak tedârik edilen aba ve kebe Osmanlı İmparatorluğunun önemli imâlât merkezleri olan bölgelerden alınıyordu.

Kaba ve kalın yünden dokunan bir cins kumaş olan aba⁵⁷⁷, Tersâne-i Âmire zindanında ve gemilerde bulunan esir ve mücrimlerin elbise ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılıyordu⁵⁷⁸. Aba imâl edilen önemli merkezlerin başında

⁵⁷⁰ Wratislaw, *Anılar*, s.126-7.

⁵⁷¹ Nitekim 1101 (1690)'de levend çorbalığı olarak bir kişiye altı ay için dört keyl piring, iki keyl buğday ve sekiz kıyye sâde yağ veriliyordu (*MAD*.10300, s.301). Yine 1107 (1696) senesinde levend yiyeceği için Mısır'dan piring ve mercimek getirtiliyordu (*MD*.CVIII, s. 251/5; 275/2). Ayrıca 1113 (1701) senesinde kalyonlardaki levendlerden her birine iki keyl piring, bir keyl mercimek, üç kıyye zeytin yağı ve iki kantar peksimed verilmişti (*MD*.CXII, s.7).

⁵⁷² 7 Şevval 1073-gâyet-i Ramazan 1074 (15 Mayıs 1663-26 Nisan 1664) arasındaki bir sene zarfında gebrân-ı mîrî, mücrim, vardiyan, kayıkçı, kalafatçı ve diğer Tersâne-i Âmire hademesine 1.002.500 ekmek verilmişti (*MAD*.1800, s.37).

⁵⁷³ Bu yiyecek maddelerinin satın alınması ile alâkalı malûmat, Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde bulunmaktadır. Mesela, 993/1585 (*MAD*.852, s.9), 1030-1/1621-2 (*MAD*.2917, s.18), 1061-2/1651-2 (*MAD*. 967, s.21-23), 1062-3/1652-3 (*MAD*.968, s.24, 29), 1071-2/1660-1 (*MAD*.996, s.2), 1109-1110/1697-1698 (*KK*.5657, s.4).

⁵⁷⁴ *MAD*.18517, s.9.

⁵⁷⁵ Gömlek yapımında kullanılan bezin temini için bk.Kirpas Kısmı.

⁵⁷⁶ 993(1585) senesinde 11.797 çift ayakkabı dağıtılmış ve bunun için çiftine dört akçeden 47.188 akçe ödenmişti (*MAD*.852, s.8).

⁵⁷⁷ Abanın kumaş olduğu kadar, bu kumaştan yapılan bazı elbise çeşitlerine ve bilhassa paltoya da ad olduğu konusunda bk. Koçu, *Giyim-Kuşam*, s. 7; Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, 1-2; Kütükoğlu, *Narh (1600)*, s.79.

⁵⁷⁸ Abanın sadece esir kıyâfeti için kullanılmadığı, Osmanlı ordusunun elbise ihtiyacının da bu veya benzeri kumaşlardan karşılandığı bilinmektedir. Misâl olarak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kışlık elbisesinin abadan yapıldığını zikredebiliriz. Bu konuda bilgi için bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre*, s.544, 550.

Rumeli'de Filibe⁵⁷⁹ ile birlikte İslimye⁵⁸⁰ ve Samakov⁵⁸¹, Anadolu'da Balıkesir⁵⁸² geliyordu. Ancak, bütün bu yerlerden sadece Filibe ve ona bağlı olarak Pazar-cık⁵⁸³ Tersâne-i Âmire'ye aba veriyordu.

Aba, ocaklık mühimmâtın olmadığı için ya üretildiği merkezlerden veya tüccardan satın alınmak sûretiyle tedârik ediliyordu. Tesbit edilen mikdar abayı Filibe bölgesinden satın almak ve Tersâne-i Âmire'ye göndermekle Filibe kadısı vazifeliydi⁵⁸⁴. Satın alınacak abaya ödenmesi gereken para bazen hazineden gönderildiği halde⁵⁸⁵, bazen de o bölgedeki cizye-i gebrân gelirlerinden⁵⁸⁶ veya Filibe mukataât malından⁵⁸⁷ ödeniyordu.

Tersane-i Âmire'deki esir ve mücrimlerin sayısı her zaman değişebileceği için satın alınan abaların mikdarı da daima farklı oluyordu⁵⁸⁸. Fiatları da, abanın cins, kalite, renk ve imâl edildikleri bölgelere göre değişti⁵⁸⁹.

⁵⁷⁹ İmparatorluğun aba ihtiyacının temin edildiği en ünlü merkez Filibe idi. Vesikalarda "aba-i Filibe" şeklinde geçen Filibe abaları, yerli ve yabancı tüccar tarafından bilhassa aranmaktaydı. Filibe abaları ve abacılığının târihi gelişimi konusunda Nikolay Todorov, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişimleri", *İFM*, XXVII/1-2, İstanbul 1969, s.2-7'de tafsîlâtı bilgi bulunmaktadır. Daha XVI. yüzyılda da Filibe'den aba istendiği görülmektedir (*MAD*.7534, s.75).

⁵⁸⁰ Aba üretiminde ikinci önemli merkez olan İslimye, XVIII. asırdan itibaren abalarının kalitesi sayesinde haklı bir şöhret yapmıştır (Todorov, *a.g.m.*, s.7-8).

⁵⁸¹ Aba imâlâtında önde gelen bir diğer bölge Samakov'dur. Samakov, aba imâlâthâneleri ve aba sevkiyatı konusunda bk.Todorov, *a.g.m.*, s.9.

⁵⁸² Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre*, s.550-1,553.

⁵⁸³ Todorov (*a.g.m.*, s.5), Pazarcık'ta da kaliteli abalar imâl edildiğini zikreder.

⁵⁸⁴ Tersâne-i Âmire için lüzûmlu abayı temin ve nakletmek üzere Filibe kadısına 3 Zilkâ'de 1057 (30 Kasım 1647)'de (*MAD*.9834, s.116), 21 Zilhicce 1057 (17 Ocak 1648)'de (*a.g.d.*, s.126) ve 2 Ramazan 1073 (10 Nisan 1663)'de (*MAD*.215, vr.8a) hükümler gönderilmiştir.

⁵⁸⁵ Filibe ve Drama'dan alınan aba ve kebe için 2 Ramazan 1045 (9 Şubat 1636)'de Hazine-i Âmire'den 600.000 akçe verilmişti (*MAD*.749, s.104).

⁵⁸⁶ Receb 1042 (Ocak 1633)'de aba ve kebe için Harpuşte ve civarından gebran cizyesi olarak 500.000 akçe temin edilmmişti (*MAD*.749, s.48).

⁵⁸⁷ 2 Ramazan 1073 (10 Nisan 1663)'de Filibe Mollasına ve Nâzırına gönderilen hükümde, 2000 kuruş verilmesi emredilmişti (*MAD*.215, vr.6b, 8a).

⁵⁸⁸ 1031 (1621-2)'de 1379 kıt'a (*MAD*.2917, s.22), 1040 (1630-1)'da 1224 çûb (*MAD*.979, s.22), 1042 (1632-3)'de 1592 çûb (*MAD*.749, s.48), 1047 (1637-8)'de 1738 kıt'a (*a.g.d.*, s.104), 1054 (1644)'de 828 kıt'a (*MAD*.1572, s.9), 1057 (1647)'de 2300 top (*MAD*.9834, s.116; *MAD*.7179, s.112), 1066 (1655-6)'da 1460 kıt'a (*MAD*.4688, s.155), 1073 (1663)'de 1000 top (*MAD*.215, vr.6b), 1077 (1666-7)'de 4000 top (*MAD*.95, s.25), 1078 (1667-8)'de 1460 kıt'a (*MAD*.4026, s.175) aba satın alınmıştı.

⁵⁸⁹ 1031 (1621-2)'de bir kıt'ası 180 akçe (*MAD*.2917, s.22) olan abanın 1040 (1630-1)'da 170-175 akçe (*MAD*.979, s.22), 1045 (1635-6)'da 180 akçe (*MAD*.749, s.104), 1054 (1644)'de 160 akçe (*MAD*.1572, s.9), 1063 (1653)'de 150 akçe (*MAD*.968, s.23) olduğu görülmektedir.

Aba, beyaz, siyah ve kırmızı⁵⁹⁰ renklerde imâl edilmekte ve kırmızı aba bil-hassa Kapudan Paşa baştardasındaki esir ve mücrimlerin elbiselerinin yapımında kullanılmaktaydı⁵⁹¹.

Filib'e'den satın alınan abalar, Tersâne-i Âmire'ye kirâ ile tutulan arabalarla taşınıyordu. Bir misâl olarak 1042 (1623-3) senesinde gelen 1592 çûb abanın, arabaya yüklenerek araba başına 1750 akçe kirâ ödendiği zikredilebilir⁵⁹².

Kalın bir keçe olan kebe⁵⁹³, aba gibi esir ve mücrimlerin elbiselerinin yapımında kullanılıyordu. Tersâne-i Âmire için ekseriyetle Drama kebeleri⁵⁹⁴ tercih edilmekte, bu ise bazen yerinden, bazen de tüccardan satın alınmaktaydı. Kebe, dikilmiş elbise olarak temin edildiği gibi⁵⁹⁵, kumaş olarak da getirtiliyor ve İstanbul'da diktiriliyordu⁵⁹⁶. Kebe Drama'dan satın alındığında hazineden para gönderilmekte ve görevli emin vasıtasıyla mal sahiblerine dağıtılmaktaydı⁵⁹⁷. Nitekim, 1076(1665-66) senesinde İstanbul'dan Drama'ya kadar yol üzerinde olan kadı, yeniçeri serdârı ve iş erlerinden kebe satın alınmak üzere nakledilen paranın kendilerine ulaştıkça muhafaza edilmesi ve emniyetle yerine gönderilmesi istenmekteydi⁵⁹⁸.

Kebe'nin Drama'dan Tersâne-i Âmire'ye nakli beygirlerle sağlanıyordu. Meselâ, 1043 (1633-34) senesinde 1743 çûb kebeyi taşımak üzere 33 beygir kirâlanmış ve her biri için 680 akçe ücret ödenmişti⁵⁹⁹.

⁵⁹⁰ Abanın çeşitli renklerde imâl edildiği Todorov (*A.g.m.*, s.2, 8) tarafından zikredildiği gibi, Tersâne-i Âmire muhâsebe defterlerinin ilgili bahislerinde de bu çeşitler kaydedilmektedir (*MAD.967*, s.22; *MAD.968*, s.27; *MAD.996*, s.2; *MAD.4876*, 74).

⁵⁹¹ Kırmızı abanın Kapudan Paşa baştardasındaki esirler için alındığı muhasebe defterlerinde kayıtlıdır (*MAD.967*, s.22; (*MAD.968*, s.23).

⁵⁹² *MAD.749*, s.48.

⁵⁹³ Barkan, *Tereke Defterleri*, s.476; Koçu, *Giyim-Kuşam*, s.152.

⁵⁹⁴ Kebe alımının kaydedildiği vesikalarda hemen dâima "kebe-i Drama" tabiri geçmektedir. (*MAD.2917*, s.22; *MAD.1572*, s.9; *MAD.996*, s.2; *MAD.749*, s.48).

⁵⁹⁵ 1031 (1621-2) senesinde 706 sevî satın alınmıştı (*MAD.2917*, s.22). Bu sene donanma hizmetine sevk edilen esirlerin sayısı ise 842 idi (*a.g.d.*, s.29).

⁵⁹⁶ Kumaş olarak istenen bazı senelere ait kebe miktarları şöyledir: 1040 (1630-1)'da 366 çûb (*MAD.979*, s.22), 1042 1632-3'de 1743 çûb (*MAD.749*, s.48), 1045 (1635-6)'de 2316 çûb (*MAD.749*, s.104), 1054 (1644)'de 531 çûb (*MAD.1572*, s.9), 1057 (1647)'de 3000 çûb (*MAD.9834*, s.116; *MAD.7179*, s.112), 1066 (1655-6)'da 2310 kıt'a (*MAD.4688*, s.155), 1078 (1667-8)'de 2310 toptur (*MAD.4026*, s.175).

⁵⁹⁷ 3 Zilkâ'de 1057(30 Kasım 1647)'de (*MAD.9834*, s.116) ve 21 Zilhicce 1057 (17 Ocak 1648)'de (*a.g.d.*, s. 126) Filibe ve Drama Kadılarına gönderilen hükümde, satın alınan kebe'nin parasının emin vasıtasıyla tüccara verilmesi emrediliyordu.

⁵⁹⁸ Muharrem 1076 (Temmuz 1665) tarihli hüküm: *MD.XCIV*, s. 47/236.

⁵⁹⁹ Toplam 25.840 akçe ödenmişti (*MAD.749*, s.48).

SONUÇ

Fâtih'in İstanbul'u fethiyle temelleri atılan Galata tersânesi, önceleri Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibaret iken, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde yapılan ilâvelerle Galata'dan Kâğıdhane'ye kadar genişletilmiş, Kanûni devrinde ise, teşkilâtlı bir tersâne olarak Osmanlı bahriyesinin merkez üssü haline gelmişti. Gemi inşâ gözleri, mahzenleri, kârhâneleri, odaları, zindan ve idârî binaları ile Akdeniz ülkeleri içinde en büyük ve faal bir tersâne olan Tersâne-i Âmire, bu özellikleri ile XVI. ve XVII. asırlarda yegâne rakibi sayılan Venedik tersânesi ile benzerlik arz ediyordu.

Osmanlı topraklarının büyük bir kısmının denizlerle çevrili olmasının tabii sonucu olarak Gelibolu, Sinop, İznikmid, Süveyş, Basra, Samsun ve Kefken gibi sahillerde kurulan deniz tersâneleri ile, Birecik ve Rusçuk gibi nehir tersâneleri, Tersâne-i Âmire'ye bağlı olarak faaliyet göstermişlerdi. Tersâne-i Âmire dışındaki tersâne ve tezgâhlarda inşa edilen gemiler tekne halinde denize indirildikten sonra, donanımları için yine Tersâne-i Âmire'ye gönderiliyorlardı.

Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi çeşidleri içinde mavna hâric, diğerleri batı menşe'lidir ve gelişmelerinde bilhassa Venediklilerin tesiri olmuştur. Kürekli ve yelkenli olarak ikiye ayrılabilen Osmanlı donanmasındaki gemiler, ayrıca harb ve nakliye de kullanılmalarına göre de gruplandırılmaktaydılar.

Uzun seneler devam eden Girid seferi, Osmanlı gemi teknolojisinde yapılması gereken bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu seferler sırasında kendi kadırgalarının Venedik kalyonları karşısında hafif kaldığını gören Osmanlılar, kalyon inşâsına hız vermişler ve 1060 (1650) senesinde 30 kalyon gibi büyük bir gemi inşa faaliyetine girişmişlerdir. Ancak, 1061 (1651)'de Sadriâzam Melek Ahmed Paşa'nın donanmaya yardım olmak maksadıyla inşa ettirdiği büyük kalyonun suya indirilirken batması, Osmanlıların henüz kalyon inşâsı için yeterli teknolojik bilgiye bütün incelikleriyle sahip olmadıklarını göstermektedir. Nitekim, donanmanın Venedik kalyonlarıyla savaş yaptığı bu ilk senelerde kalyoncuların acemilikleri ve tecrübesizlikleri yüzünden de bazı mağlûbiyetlere uğranılması bu fikri teyid etmektedir.

Osmanlılar gemi faaliyetlerini sürdürürken, lüzumlu malzeme ve mühimmatı temin etmekte hiçbir güçlük çekmiyorlardı. İmparatorluğun mühimmat kaynakları bir donanmanın muhafazasını devam ettirmek için yeterli idi. Bu sebeple, Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan hiçbir mal idhâl edilmediği gibi, imâl edilen bazı mallar, bilhassa kalitesi dolayısıyla çok aranan yelken bezi ihrâc bile ediliyordu.

Gemilerin inşâ ve techizlerinde kullanılan kereste, sütun, seren, işlenmemiş demir, katran, zift, yağ, reçine, kirpas gibi malzemeler istihşâl edildikleri bölgelerden avâriz karşılığında ocaklık olarak temin edilmekte idi. Ocaklık olarak tayin edilen mikdar, ihtiyacı karşılamadığı zamanlarda ise, mühimmât ya yine aynı bölgelerden veya tüccardan satın alınıyordu. Ancak, devletin ocaklık malzeme için takdir ettiği fiat, ekseriyetle tüccarın reâyâdan satın aldığı fiattan düşük olduğundan, üretici malını tüccara satmayı tercih ettiği gibi, devlete verdiği malzemenin kalitesini de düşürmüştür.

◀ Bir geminin tekne halinde inşasından donanmaya iştirâki için techîzine kadar geçen zaman içinde Tersâne-i Âmire'den yapılan masraflar, Tersâne-i Âmire Emininin nezaretinde tutulan defterlerde kayıtlı idi. Tersâne-i Âmire'nin gelir-giderlerini gösteren bu bütçelerden müessesedeki faaliyetin büyüklüğünü görmek de mümkün olmaktadır.

XVI. asrın başlarında Tersâne-i Âmire bütçesinin gelirleri 1.662.377 akçe iken asrın sonlarında 8.127.880 akçe olmuş, XVII. asrın sonlarında ise 23.608.222 akçeye kadar ulaşmıştır. Tersâne-i Âmire tahsîsâtının giderek artması, esâsen bu müessesenin bünyesinde zamanla meydana gelen gelişme ve genişlemeyle alâkalı olup, ayrıca akçenin iki asır boyunca geçirdiği 1/4'lik değer kaybindan da kaynaklanmaktadır ➤

Tersâne-i Âmire'deki faaliyetlerin barış ve savaş senelerine göre farklı gerçekleştiği ve harb senelerinde her kesimde büyük bir çalışma olduğu, gemi inşasının arttığı, personel ve mürettebât ile gemi hizmetlilerine olan ihtiyâcın büyük bir yekûn teşkil ettiği görülmektedir. Ancak, sulh senelerinde dahî Tersâne-i Âmire'nin faaliyetine devam ettiği, Akdeniz ve Karadeniz'e ihtiyaca göre donanma sevk edildiği bilinmektedir.

Osmanlıların bahriye işlerine ehemmiyet vermediği Rycout ve muasır bazı batılılar tarafından ifâde edilmişse de, Lütfi Paşa'nın da *Âsafnâme*'de belirttiği gibi, XVI. asrın başlarından itibaren gereken önemin ve dikkatin sarfedildiği anlaşılmakta, bunun sonucu olarak kısa zamanda denizdeki başarılarının birbirini takib ettiği görülmektedir.

Osmanlı Bahriyesi, devletin diğer müesseseleri gibi esas itibariyle merkezde teşkilâtlanmıştı. Kapudan Paşa'nın yönettiği bu müessesede donanma işlerinde Tersâne Kethudâsı, Tersâne-i Âmire'de ise Tersâne Emîni ona yardımcı oluyordu ve mevkillerine göre diğer Tersâne-i Âmire Ricâli de idârî hizmetlerde vazife görüyorlardı. Tersâne-i Âmire'de ve gemilerde hizmet eden azablar ve san'atkârlar ise, kendi işlerinde sınıflara ayrılıyorlar, herbiri ayrı bir cemâat teşkil ederek Tersâne-i Âmire Halkını meydana getiriyorlardı.

¹ Nitekim, Kanunî devrinin ilk yıllarında 100 dirhem gümüşten 425 akçe kesilirken, bu mikdar 1584'de 800, 1688'de 1700 akçeye yükselmişti (Bekir Kütükoğlu, "Akça", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, 1, İstanbul 1974, s. 62).

Gemilerde, deniz ve gemicilik bilgilerini hâiz mürettebât ile geminin hareket etmesinde hizmet eden alatçı ve kürekçiler yanında savaşçılar yer alıyordu. Gemilerin cinsine göre mevcûdları da farklı idi. Meselâ bir kadırgada ortalama 330 kişi bulunurken, bu sayı kalyonlarda 400-1000 kişi arasında değişiyordu. Osmanlı donanmasında kalyonun ön sıraya çıkmasıyla donanma ümerâsında da değişiklik yapılmış, baştardalar yerine riyâle, patrona ve kapudâne-i hümayûn ihdâs edilmişti.

Donanmanın savaşçı birlikleri ise, Kapıkulu Ocağına bağlı yeniçeri, cebeci ve topçular ile eyâlet askerleri ve levendlerden teşekkül ediyordu.

XVII. yüzyıldaki Osmanlı Bahriye Teşkilâtını XVI. yüzyıldaki klâsik dönemin genel çerçevesi dışında değerlendirmek mümkün değildir. Diğer müesseseler gibi Tersâne-i Âmire de, bu dönemde o yüzyıla ait bazı değişikliklere uğramış, ancak bu hiçbir zaman köklü ve temel sayılabilecek mahiyette olmamıştır. Bununla beraber, kürekle hareket eden kadırgaların XVII. yüzyılın sonlarına doğru yerini yelkenle hareket eden kalyonlara bırakmasını önemli bir gelişme olarak kabul etmek gerekir. Bu yüzyılda, zaman zaman ehliyesiz kapudân-ı deryâların idâresi altında mağlûbiyete uğrayan Osmanlı donanması, bazen eski dönemini hatırlatacak zaferler kazanmış, Girid'in fethi ile de imparatorluk topraklarına stratejik özelliği olan yeni bir ada katılmıştı.

Osmanlı bahriyesinin yeniden canlanması ve teşkilâtını güçlendirmesi, asrın sonlarında kapudân-ı deryâ olan Mezemorta Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle gerçekleşmiştir. O'nun tarafından hazırlanan ve vefâtından birbuçuk ay sonra ilân edilen 1113 (1701) tarihli Bahriye kanûnnâmesiyle Osmanlı bahriyesi tekrar düzenlenmiş, Avrupa'da harp gemiciliği bakımından kaydedilen gelişmeler takip edilmeye çalışılmış, çekdiri dönemi kapatılarak yelkenli gemilerden oluşan donanmalar teşkil edilmiş ve kalyon devri denilen yeni dönem başlatılmıştır.

S U M M A R Y

The Ottoman Imperial Arsenal, was the central base of the Ottoman Navy, comprised of docks, administrative buildings, many stores for ammunition and timber, workshops, a prison and a mosque, was the largest and most active of the arsenals in the Mediterranean.

There were two categories of personnel in the Imperial Arsenal, its administrators (*ricâl*), officers (*azabs*) and artisans. The *emin*, *kethuda*, and *aga* of the Arsenal and those in charge of shipbuilding and equipment formed the first category, (the *ricâl*). The officers (*azabs*) and ship captains, caulkers, oarsmakers, blacksmiths, repairmen, oakum-workers, pulley-makers and bombardiers formed the second category.

Shipbuilding and the supply of relevant materials were the two main tasks of the Imperial Arsenal. It is possible to divide the ships used in the Ottoman fleet into two classes; (1) oarships; which included frigates, brigantines, galliots, galleys, bastardas, galleases and ships which sailed in shallow sea waters and rivers; and (2) sailingships; which included galleons, bertones, barzas, gripars and fireships.

The relevant materials for building and equipping the ships was provided in two ways, by *ocaklık* and by purchase. The general rule in providing the *ocaklık* materials was to collect them from a nearby vicinity according to its inhabitants' wealth. Timber, iron, nails, lead, tar, pitch, oil, resin, hemp, oakum, cloth, broadcloth, gunpowder, bows and arrows were among the materials collected for the Imperial Arsenal. When a given demand for supplies could not be met by *ocaklık*, the supplies were purchased either from the producers or from merchants.

One of the most important matters for the Ottoman fleet was the supply of oarsmen. That about two hundred oarsmen served in a single galley points to the magnitude of the need for oarsmen. The oarsmen were obtained by *ocaklık*, by hire, or from among prisoners of war and convicts. The warriors in the Ottoman fleet consisted of janissaries, armourers, cannoneers, fief-holders and *levends*.

The Ottoman Empire, both in terms of materials and manpower, had sufficient resources to maintain a naval presence in both the Mediterranean and the Black Sea. In the sixteenth century it acquired the characteristics of a maritime empire and maintained this position, with some decline, in the seventeenth century. The Cretan campaign (1645-1669) which stimulated a reorganization and strengthening of the fleet reversed this decline to some degree.

BİBLİYOGRAFYA

A — ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Arşivi

a) Ali Emîrî tasnifi:

Kanûnî, nr. 203, 252.

Mehmed III, nr. 76, 77, 78, 79, 80, 81.

Ahmed I, nr. 206.

İbrahim, nr. 168, 294.

Mehmed IV, nr. 879, 911, 2355, 4123, 4508, 4509, 4510, 4511, 4512, 4538, 4539, 4556, 4669, 5083, 5754, 5866, 8908, 8909, 8922, 8925, 8926, 9619, 9838, 10442, 10456, 10782, 10783, 11451, 11566, 11704, 11908, 11951.

Mustafa II, nr. 141, 546, 687.

b) Cevdet tasnifi :

Adliye, nr. 5576.

Bahriye, nr. 848, 1287, 2794.

c) Fekete tasnifi : nr. A.DVN. 378.

d) Hatt-ı Hümayûn tasnifi : nr. 27559.

e) İbnülemin tasnifi :

Adliye, nr. 3, 4.

Bahriye, nr. 2, 4, 5, 13, 23, 27, 30, 36, 41, 43, 48, 75, 78, 99, 113, 140, 162, 164, 165, 174, 229, 267, 277, 301, 331, 383, 411, 431, 446, 490, 553, 580, 586, 633, 654, 662, 691, 738, 807, 810, 832, 863, 870, 895, 906, 907, 908, 914, 915, 927, 928, 929, 935, 1049, 1055, 1058, 1064.

Maliye, nr. 2, 3, 4.

f) Kâmil Kepeci tasnifi :

nr. 62, 67, 71, 72, 178, 258, 265, 677, 2471, 2472, 2475, 2477, 2544, 2548, 2549, 2564, 2587, 2612, 2616, 2621, 2625, 2647, 2651, 2665, 2674, 2710, 2713, 2766, 2777, 2780, 2799, 2807, 5637, 5638, 5640(M), 5642, 5644(Y), 5645(Y), 5647(M), 5648(Y), 5649, 5651(Y), 5652(M), 5653(Y), 5654, 5655, 5656, 5657(M) 5658, 5660, 7425.

g) Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifi :

nr. 55, 95, 112, 164, 215, 274, 463, 482(M), 523, 553, 599(M), 661, 672, 729, 749, 831, 852, 855, 861, 967(M), 968(M), 969(M), 979(M), 980(M), 981(M), 984(M), 996(M), 1077(M), 1311(M), 1316(Y), 1572(M), 1709, 1777, 1800, 1815, 2081, 2120, 2150, 2412, 2446, 2465, 2500, 2505, 2514, 2714, 2731, 2732, 2735, 2758, 2775, 2787, 2790, 2811, 2832, 2873, 2917(M), 2987, 2989, 2998, 3150, 3318, 3412(Y), 3456, 3720(Y), 3730(Y), 3775, 3780, 3809, 3810, 3830, 3832, 3835, 3838, 3841, 3850, 3904(Y), 4026, 4039, 4042, 4043, 4445, 4572, 4626(Y), 4688, 4690, 4713, 4799, 4875, 4876(M), 4880, 4887, 4922(M), 4948(M), 4951(M), 4971, 5014(M), 5018, 5024(M), 5145, 5357 5362, 5370, 5466(Y), 5530, 5637, 5638, 5660(M), 5662(M), 5700, 5703, 5717, 5787(M), 5789(M), 5806(M), 5873(M), 5925, 5932(M), 6028(Y), 6107, 6268, 6415, 6546, 6547, 6572, 6578, 6579, 6706, 6709, 6790, 6806, 6918(Y), 6943, 7135(Y), 7167, 7179, 7202, 7232, 7255(Y), 7260(Y), 7316, 7324, 7348, 7408, 7458(M), 7460, 7468(M), 7471, 7474, 7494, 7527, 7528, 7534, 7591, 7622(M), 7651(M), 7898(M), 7915, 8480, 8481, 8488, 8880, 9480, 9825, 9834, 9837, 9848, 9851, 9852, 9853, 9855, 9860, 10300, 10305, 10358, 12603, 14960, 15432, 15658, 15777, 15779, 15835, 15845, 15976(M), 16119, 16432, 16459, 16624, 16649, 16712, 16735, 16761, 17968, 18044, 18061, 18234, 18517, 20170, 20220(M), 22249, 23051, 23301.

h) Muhtelif ve Mütenevvi Defterler:

nr. 16, 71.

i) Mühimme Defterleri :

nr. II, III, V, VI, VII, X, XII, XIV, XVI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVII, XXX, XXXII, XXXIII, XXXVI, XLVII, XLVIII, LIII, LXXVII, LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXV, LXXXVIII, LXXXIX, XC, XCI, XCIV, XCV, XCVI, XCVIII, XCIX, C, CI, CII, CIII, CIV, CV, CVI, CVIII, CIX, CX, CXI, CXII.

i) Mühimme Zeyli Defterleri : nr. X.

j) Tapu-Tahrir Defterleri : nr. 75.

k) Ayniyat Defterleri : nr. 624, 625.

l) Bâb-ı Defterî, Başmuhâsebe, Tersâne Zindanı Kalemi: nr. 15747, 15748, 15749.

m) Bâb-ı Âsafî, Divân-ı Hümâyûn, Kalebend, nr. 924, 925, 926.

2. Topkapı Sarayı Müzesi

a) Arşiv

I.Şer'î Siciller :

nr. 700, 701, 702 (Balıkesir).

- II.E. 594, 596, 663, 5034, 9104, 9356.
 III.D. 4189, 5906.
 b) Kütüphâne,
 Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888.
 3. İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi
 İstanbul Kadılığı Sicilleri, nr. 24.
 4. Manisa Etnografya Müzesi
 Manisa Kadılığı Sicilleri, nr. 1, 3.
 5. H.N. Yurdakul Kütüphanesi, (Bor)
 Bor Kadılığı Sicilleri, nr. 379, 382.

B — KAYNAK ESERLER

- ÂLÎ, GELİBOLULU MUSTAFA, *Kühü'l-ahbâr*, İÜK, TY. 5959.
 ———, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis*, (neşr. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü),
 İstanbul 1956.
 ABDÎ PAŞA, *Vekâyinâme*, Süleymaniye Ktb. Hâlet Efendi Kısım, nr. 615.
 AHMED VÂSİF EFENDİ, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr*, (neşr. Mücteba İlgürel),
 İstanbul 1978.
 ÂŞIKPAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Âli Bey neşri), İstanbul 1332.
 ———, *Aynı eser*, (Giese neşri), Leipzig 1928.
 AYN-I ALİ EFENDİ, *Kavânîn-i Âl-i Osman der hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân*,
 (M. Tayyib Gökbilgin'in Giriş yazısı ile), İstanbul 1979.
 AYVANSARÂİYÎ, HÂFİZ HÜSEYİN, *Hadîkatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, II.
 ———, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul
 1978.
 CEVDET PAŞA, *Tarih*, Dersaadet 1309, I.
 ÇEŞMÎ-ZÂDE MUSTAFA REŞİD, *Çeşmî-zâde Tarihi*, (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul
 1959.
 DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA, *Zübdei Vekâyîât*, (haz. Abdülkadir Özcan), İs-
 tanbul 1979, Basılmamış doktora tezi, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Seminer
 Ktb. nr. 3276.
 Dimitrie Cantemir, *Historian of South East European and Oriental Civilization*, Bükreş
 1973.
 IV. Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları, İÜK. TY. 6110.
 DUKAS, *Bizans Tarihi*, (çev. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956.
 EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I.
 Eyyûbî Efendi Kanûnnâmesi, İÜK. TY. 734.
 GÖKYAY, Orhan Şaik, (neşr.), "Risâle-i Mimariyye-Mimar Mehmet Ağa-Eserle-
 ri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 113-215.
 HAMMER, *Devlet-i Osmâniye Tarihi*, (terc. Mehmed Atâ), İstanbul 1329, I.
 HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osman*, Bibliothèque
 Nationale de Paris, Ancien Fonds, Turc, nr. 40.

- İBN-i KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (neşr. Şerafettin Turan), VII, Tenkidli Transkripsiyon, Ankara 1957.
- İBRAHİM HAMDİ, Bartınlı, *Atlas (Coğrafya)*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kısım, nr. 2044.
- İNCİCİYAN, P. L., "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (terc. H. D. Andreasyan), *GAAD*, 2-3, İstanbul 1974, s. 11-88.
- İz, Fahir, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyai Mecmuası*, XIV, İstanbul 1965, s. 111-150.
- Kanûnnâme-i Âl-i Osman* (Kanunî), neşr. Mehmed Ârif, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi*, İstanbul 1329.
- KÂTİB ÇELEBİ, *Fezleke*, İstanbul 1287, II.
- , *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1141.
- , *Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar*, (neşr. O.Ş. Gökyay), İstanbul 1973.
- Koçi Bey Risâlesi*, (neşr. Ali Kemali Aksüt), İstanbul 1939.
- KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul*, (terc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1952.
- LÜTFİ PAŞA, *Âsafnâme*, İstanbul 1326.
- , *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341.
- MARSİGLİ, Graf, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, (terc. Nazmi), Ankara 1934.
- MATRAKÇI NASÜH, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, İÜK. TY. 5964.
- MEHMED HALİFE, *Târih-i Gilmânî*, İstanbul 1340.
- MEHMED HASİB, *Rûznâme-i Vukû'ât*, İstanbul Belediye Ktb. Muallim Cevdet Kısım, nr. K. 578.
16. *Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512)*, (haz. Şerif Baştav), Ankara 1973.
- ORHONLU, Cengiz, (neşr.) "Derviş Abdullah'ın Darussaade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-saâde", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 225-249.
- ORUC B. ÂDİL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (neşr. F. Babinger), Hannover 1925.
- Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitâb-ı Müstetâb*, (neşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974.
- PEÇUYLU İBRAHİM, *Tarih*, İstanbul 1281, I.
- PİRİ REİS, *Kitâb-ı Bahriye*, (neşr. Fevzi Kurtoglu-Haydar Alpagot), tıpkı basım, İstanbul 1935.
- , *aynı eser*, TSMK. Revan Kitapları, nr. 1633.
- , *aynı eser*, Köprülü Ktb. Fâzıl Ahmed Paşa Kitapları, nr. 171.
- Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619*, (terc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1964.
- RÂMİZ PAŞA-ZÂDE MEHMED İZZET, *Harita-i Kapudânân-ı Deryâ*, İstanbul 1285.
- RÂŞİD MEHMED EFENDİ, *Tarih*, İstanbul 1282, III.
- RYCAUT, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668.
- SÂDEDDİN, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, II.
- SÂİ MUSTAFA ÇELEBİ, *Tezkiretü'l-bünyân*, Dersaadet 1315.

- SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih*, İstanbul 1281.
 ———, *aynı eser*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kitapları, nr. 2259.
 SİLÂHDAR FİNDIKLI MEHMED AĞA, *Tarih*, İstanbul 1928. I-II.
 SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMÎ, *Tarih*, İstanbul 1297.
 Şem'dânî-zâde Fındıklı Süleyman Efendi *Târîhi, Mür'î't-tevârih, I*, (neşr. Münir Aktepe), İstanbul 1976.
 TEVKİ'Î ABDURRAHMAN PAŞA, "Kanûnnâme", *Millî Tettebbu'lar Mecmuası*, 1/3, İstanbul 1331, s. 497-544.
 THÉVENOT, Jean, *1655-1656'da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul 1978.
 TOPÇULAR KÂTİBİ ABDÜLKADİR, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kısım, nr. 2151.
 ÜNSEL, Kemal Edip, (nşr.) "Türk Spor Tarihi Materyalleri, Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)", *Tarih Vesikaları*, III/13, 1944.
 ÜNVER, A. Süheyl, (neşr.) "XVII nci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Lâyiha", *Bellelen*, XXXIII/129, Ankara 1969, s. 21-34.
 WRATISLAW, Baron Wenceslaw, *Anılar*, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğun'dan Çizgiler", (terc. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1981.

C — ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- AHMED MUHTAR, *Feth-i Celîl-i Kostantiniyye*, İÜK. TY. 5010.
 ADIVAR, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970.
 AHMED RİF'AT EFENDİ, *Lügât-ı Târîhiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1299, II.
 AKTEPE, Münir, "Kağıdhâne'ye Dâir Bâzı Bilgiler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 335-363.
 ALPAGUT, Ali Haydar, *Marmara'da Türkler*, İstanbul 1941.
 ALİ SEYDİ, *Defter-i Galatât*, Dersaâdet 1324.
 ARSEVEN, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, II.
 AYMARD, Maurice, "XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", (terc. M. Genç), *İFM*, XXIII/1-2, İstanbul 1963, s. 219-238.
 BACQUÉ-GRAMMONT, Jean-Louis, "Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s. 7-34.
 BAHRIYYE MÜZESİ KATALOĞU, İstanbul 1333/1917.
 BARKAN, Ömer Lütfi, (neşr.) "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına ait bir bütçe örneği", *İFM*, XV/1-4, İstanbul 1955, s. 251-329.
 ———, (neşr.) "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İFM*, XVII/1-4, İstanbul 1960, s. 304-347.
 ———, (neşr.) "1079-1080 (1669-1670) Malî Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek'leri", *İFM*, XVII/1-4, İstanbul 1960, s. 225-303.
 ———, (neşr.) "Edirne Askerî Kassamına Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1968, s. 13-19.

- _____, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara 1972, II, Ankara 1979.
- _____, "Timar", *İA*, XII/1, İstanbul 1974, s. 286-333.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Râmî Mehmed Paşa", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 623-624.
- BAYSUN, M. Cavid, "Lepanto", *İA*, VII, İstanbul 1972, s. 32-45.
- _____, "Kumbaracı", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 982-985.
- BELİN, M., *Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler*, (çev. M. Ziya), İstanbul 1931.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, III.
- BOSTAN, İdris, "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhasebesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, İstanbul 1987, s. 25-51.
- _____, "XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 125-129.
- _____, "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmire Plânları", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 1988, s. 67-68.
- BRAUDEL, Fernand, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, (terc. Sian Reynolds), London 1976, I-II.
- BROWN, A. Llyod, *The Story of Maps*, New York 1979.
- CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965.
- COLİN, G.S., "Bârûd", *EP*, I, London 1969, s. 1055-1057.
- COLİN, G.S. - Cl. Cahen, "Dâr al-Sinâ'a", *EP*, II, London 1965, s. 129-131.
- ÇETİNTÜRK, Salâhaddin, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *AÜDTCFD*, II/1, Ankara 1943, s. 107-116.
- DALSAR, Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960.
- DANIŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V.
- DARKOT, Besim, "Sinop", *İA*, X, İstanbul 1966, s. 683-689.
- _____, "İzmit", *İA*, V/2, İstanbul 1977, s. 1251-1256.
- DENY, J., "Riyâle", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 748-751.
- DÜMER, Vehbi Ziya, "İstanbul Tersanesi", *Türk Ansiklopedisi*, XX, Ankara 1972, s. 363-366.
- ERDAL, Ahmet, *Baruthâne-i Âmire, (İstanbul Baruthânesi)*, Tarih Mezuniyet tezi, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Seminer Ktb. nr. 3546.
- ERDOĞAN, Muzaffer, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s. 115-138.
- _____, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, s. 149-182.
- ERGİN, Osman, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937.
- EYİCE, Semavi, "Tarihde Haliç", *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No: 1: Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975*, İstanbul 1975, s. 263-307.

- _____, "İstanbul (Tarihî eserler)", *İA*, V/2, İstanbul 1977, s. 1214/44-144.
- FAROQHI, Suraiya, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, crafts and food production in an urban setting, 1570-1650*, Cambridge 1984.
- FINKEL, Caroline, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988.
- GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985.
- GENÇ, Mehmet, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Yapıt, Toplum-sal Araştırma Dergisi*, 49/4, Ankara 1984, s. 52-61.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alâka ve İrtibat, Muhtelif Vec-heleri", *AÜDTCFD*, XIII/4, Ankara 1955, s. 63-77.
- _____, "Navarin", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 127-135.
- _____, "Selânik", *İA*, X, İstanbul 1966, s. 337-349.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi, Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler*, Ankara 1982.
- _____, (neşr.), Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile ilgili teşrifât hakkında belgeler", *TED*, XII, İstanbul 1982, s. 25-84.
- GÖYÜNG, Nejat, "XVI. Yüzyılda Güney-doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu: Kanunî Süleyman ve II. Selim Devirleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Me-tinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s. 71-98.
- GUILMARTIN, John Francis, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Medi-terranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Oxford 1974.
- GÜRÇAY, Lütfi, *Gemici Dili*, İstanbul 1943.
- HESS, Andrew C., "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review*, LXXV/7, (December 1970), s. 1892-1919.
- HEYD, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973.
- İŞIKSAL, Turgut, (neşr.), "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersânesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", *BTDD*, 18, İstanbul 1969, s. 54-61.
- IMBER, C.H. *The Administration of the Ottoman Navy during the reign of Suleyman I, 1520-1566*, (Basılmamış doktora tezi), Cambridge 1970.
- _____, "The Navy of Süleyman The Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, VI, Belgium 1980, s. 211-282. (Doktora tezinin gözden geçirilmiş şekli).
- İNALCIK, Halil, "Gelibolu", *EP*, II, London 1965, s. 983-987.
- _____, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, London 1973.
- _____, "The Socio-political Effects of the diffusion of Firearms in the Middle East", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, (Collected Studies)*, London 1978, s. 195-217.
- İPŞİRLİ, Mehmet, (neşr.), XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *TED*, XII, İstanbul 1982, s. 204-248.

- KAHANE, Henry ve Renée-Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana 1958.
- KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1940.
- KARAYAZGAN, Metin, *Denizci Sözlüğü (Gemici Dili)*, Terimler-Deyimler, İzmir 1981.
- KEPECİOĞLU, Kâmil, "Bursa'da şer'î mahkeme sicillerinden ve muhtelif Arşiv kayıtlarından toplanan Tarihî bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, II, İstanbul 1974, s. 405-421.
- KOÇU, Reşad Ekrem, "Ali Paşa, (Güzelce, Çelebi)", *İA*, I, İstanbul 1965, s. 330-331.
- _____, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s. 81-82.
- KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938.
- _____, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit Harbi 1644-1669*, İstanbul 1939.
- _____, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim ve Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri*, İstanbul, 1940.
- KUT, Turgut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *TD*, 32, İstanbul 1979, s. 771-788.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Akça", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1974, s. 62.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 519-605.
- _____, (neşr.), "1009 (1600) tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları", *TED*, 9, İstanbul 1978, s. 1-85.
- _____, (neşr.), *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- LANE, Frederic Chapin, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore 1934.
- _____, *Venice and History, (The Collected Papers)*, Baltimore 1966.
- LECOMTE, Pretextat, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, Ondokuzuncu y.y. Sonu*, (terc. Ayda Düz), İstanbul ts.
- LYBYER, Albert H., *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*, Cambridge 1913 (tıpkı basım, Michigan 1959).
- MEHMED ŞÜKRÎ, *Bahriyemizin Tarihçesi*, İstanbul 1328.
- _____, *Musavver Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1306, I.
- MUGHUL, Yakub, "Portekizli'lerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1967, s. 37-48.
- MURPHEY, Rhoads, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1048) : Key to the understanding of the relationship between center of the periphery in seventeenth century Turkey*, (Basılmamış doktora tezi), Chicago 1979, Başbakanlık Arşivi Ktb. nr. 1684/1-2.

- _____, (neşr.), "Tersane-i Amire Muhasebe İcmallarından Seçilmiş Osmanlı Gemi İnşasına Ait Belgeler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ 14-18 Eylül 1981*, İstanbul 1981, s. 179-184.
- MUSTAFA İZZET, *Tashîhu'l-galatât ve'l-muharrefât fi'l-esmâi ve'l-lugât*, Kostantiniyye 1302.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-vukû'ât*, İstanbul 1327, II-III.
- NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (çev. Şinasi Altundağ), *Belleten*, VIII/32, Ankara 1944, s. 599-652.
- ORHONLU, Cengiz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *TD*, 19, İstanbul 1964, s. 115-140.
- _____, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *TD*, 21, İstanbul 1966, s. 109-134.
- _____, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, XXXIV/134, Ankara 1970, s. 235-254.
- _____, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *İA*, VIII, İstanbul 1971, s. 205-208.
- ORHONLU, Cengiz - İŞIKSAL, Turgut, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *TD*, 17-18, İstanbul 1963, s. 77-102.
- OSTAPCHUK, Victor, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies*, (Halil İnalçık Hatıra Sayısı), 11, Cambridge Mass. 1987, s. 49-104.
- ÖZBARAN, Salih, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sâhillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *TD*, 25, İstanbul 1971, s. 51-72.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *TD*, 31, İstanbul 1978, s. 65-146.
- _____, "Kapudan Pasha", *EP*, IV, London 1978, s. 571-572.
- _____, "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları, 1529-1530", *GAAD*, 8-9, İstanbul 1980, s. 97-102.
- ÖZEN, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", *TD*, 33, İstanbul 1982, s. 291-340.
- ÖZERGİN, M. Kemal, "Rumeli Kadıliklarında 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 251-309.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1971.
- _____, *Maliye Teşkilâtı Tarihi, (1442-1930)*, Ankara 1978, II.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, (neşr.), "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *TD*, 8, İstanbul 1953, s. 77-84.
- _____, "Kaptan Paşa", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 206-210.
- PARRY, V.J., "Bârûd (Osmanlı İmparatorluğu)", *EP*, I, London 1960, s. 1060-1066.
- _____, "Bâyezid II", *Eİ²*, I,

- _____, "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", (terc. Salih Özbaran), *TED*, 3, İstanbul 1973, s. 35-46.
- _____, "İslam'da Harb Sanatı", (terc. E. Merçil - S. Özbaran), *TD*, 28-29, İstanbul 1975, s. 193-218.
- PITCHER, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden 1972.
- ROMANO, Ruggiero, "Economic Aspects of the Construction of Warships in the Sixteenth Century", *Crises and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (ed. Brian Pullan), London 1968, s. 59-87.
- SAFVET, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsalar*, İstanbul 1329.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, (neşr.) "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebinin Mektubu", *TD*, 17-18, İstanbul 1963, s. 241-256.
- _____, "Tefen Gölünün 1699'da Etrafında Bulunan Bâkir Orman", *Çelebolu*, 21, Ankara 1965, s. 4-5.
- _____, (neşr.) "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, Ankara 1967, s. 1-33.
- _____, "XVIII. yüzyıl ortalarında sanayi bölgelerimiz ve ticârî imkânları", *BTTD*, 11, İstanbul 1968, s. 61-66.
- _____, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", Atatürk Yıllık Konferansları, VIII, 1975-1976, Ankara 1983, s. 217-229.
- _____, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, II, *ODTÜ Gelişme Dergisi 1979-1980 Özel Sayısı*, Ankara 1981, s. 67-138.
- _____, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *GAAD*, 2-3, İstanbul 1974, s. 415-466.
- SAK, İZZET, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 159-197.
- SÇERBİNİN V. G. - E. M. - E. MUSTAFAEV, *Rusça-Türkçe Cep Sözlüğü*, Moskova 1975'den tıpkıbasım, Ankara 1979, s. 440.
- SERTOĞLU, Midhat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958.
- SHINDER, Joel, *Ottoman Bureaucracy in the Second Half of the Seventeenth Century: The Central and Naval Administrations*, (Basılmamış doktora tezi), Princeton 1971, Başbakanlık Arşivi Ktb. nr. 1436.
- SILBERSCHMIDT, Max, *Venedik Menbalarına nazaran Türk İmparatorluğunun zuhuru zamanında şark Meselesi*, (terc. Köprülü-zâde Ahmed Cemal), İstanbul 1930.
- SOUCEK, Svat, "Certain types of Ships in Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica*, VII, Paris 1975, s. 233-249.
- STRIPLING, George William Frederick, *The Ottoman Turks and The Arabs*, Urbana 1942.
- SÜMER, Faruk, "Kasım Paşa", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 386-388.
- ŞAKİROĞLU, Mahmud H., (neşr.) "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslı Metni", *TED*, (Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı), 12, İstanbul 1982, s. 287-404.

- ŞEHİSÜVAROĞLU, Halûk Y., "Aynalıkavak Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, (neşr. Resad Ekrem Koçu), III/34, İstanbul 1960, s. 1610-1615.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.
- TANERİ, Aydın, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri*, Ankara 1981.
- TEKİNDAG, M.C. Şehabeddin, "Çanakale (Tarih)", *İA*, III, İstanbul 1963, s. 340-347.
- _____, "Çeşme", *İA*, III, İstanbul 1963, s. 386-388.
- _____, (neşr.) "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Câfer Kapudan'ın arızası", *BTDD*, 7, İstanbul 1968, s. 77-80.
- _____, "İstanbul (Türk Devri 1453-1520 yılları)", *İA*, V/2, İstanbul 1977, s. 1199-1214.
- TENENTI, Alberto, *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615*, (terc. Janet ve Brian Pullan), Oxford 1967.
- TODOROV, Nikolay, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilâtında Bazı Karakter Değişimleri", *İFM*, XXVII/ 1-2, İstanbul 1969.
- TURAN, Şerafettin, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 47-117.
- TDK, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VII, Ankara 1974.
- ULUÇAY, M. Çağatay, "Koçi Bey", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 832-835.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara 1943.
- _____, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948.
- _____, "Bahriyya (Osmanlı Donanması)", *EP*, I, London 1960, s. 947-949.
- _____, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s. 82-83.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1975, III/1, Ankara 1973.
- VEINSTEIN, Gilles, "Les Préparatifs de la Campagne Navale Franco - Turque de 1552 à Travers les Ordres du Divan Ottoman", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s. 35-67.

DİZİN

— A —

Âb-ı Sâfi, 102, 103, 111, 119.

aba, 211, 220, 250-252.

Abdullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 34.

Abdullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.

Abdullah Efendi (Sâbık Reîsülküttâb), 43.

Abdurrahman (Birecik'te gemi inşası ile görevli), 22.

Abdurrahman Paşa (deryâ beyi), 215, 219.

Abdülbâki Nasuh [b.] Mehmed (azab), 54.

Abdülbâki Paşa (Aydın, Saruhan muhassılı), 243.

Abdülbâki Paşa (İznikmid valisi), 103.

Abdül Fettah Paşa, el-hac (kapudan-ı deryâ), 28, 93, 184, 216.

Abdülkadir Paşa, (deryâ beyi), 228.

Abdüllatif Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.

âb-keş-i musluk, 48.

abli, 142.

acemi oğlanı, 5, 66-67, 75, 91, 210.

açıklar ağası, 90.

Ada, 24, 111, 119.

Adalar, 176.

Adana, 22, 161, 221.

Aden, 20.

âdet-i aġnâm mukataası, (Kastamonu), 116.

Adriyatik, 187.

aġa, 181.

Aġaçh, (Üsküdar'a tâbi), 102-103, 111.

Aġras, 192, 221.

aġribar, 6, 96, 174.

Aġva, 71.

âhen bk. demir.

âhengerân-ı Galata, 76. Ayrıca bk. "Galata âhengerleri".

Ahmed I, 13-14, 209, 237.

Ahmed (kendir emîni), 139.

Ahmed (Mahzen-i Sürb Kâtibi), 42.

Ahmed (Tersâne-i Âmire emekdârı), 41.

Ahmed (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 40.

Ahmed Aġa (Samsun Kendir Emîni), 142-143.

Ahmed Aġa (mimarbaşı), 9.

Ahmed Bey (Tersâne-i Âmire mutemedi) 48.

Ahmed Bey (Basra'ya tabi برلك sancakbeyi), 23.

Ahmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.

Ahmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 36.

Ahtabolu, 27, 141, 142.

Ahyolu, 27, 91, 126, 127, 141, 150-152, 190, 228.

Ak Mehmed Paşa (Kocaeli valisi), 112.

Akâbâd (Üsküdar'a tâbi), 102-103, 108.

Akçakızanlık, 220.

Akşehir, 25, 118, 120.

Akçay, 137.

Akdeniz, 1, 8, 21, 25, 28, 38, 71, 77, 83, 84, 95, 127, 128, 135, 152, 171-173, 176, 209, 236-238, 240, 242, 244, 249; —firkate-leri, 54, 55; —serdarı, 249.

Akhisar, 24, 27, 102, 103, 108, 111, 119, 161; —ı Geyve 118.

Akkaya, 198.

Akkirman, 26.

Aksaray, 171, 193, 195, 232.

Akşehir, 193, 195.

Aksu, 237.

aktarma, 23, 90.

Akyazı, 24, 27, 102, 103, 111, 119, 146.

alabanda, 175.

Alaçam, 18, 26, 119, 129, 131, 138.

Alâiye, 188, 189, 192, 194, 195, 199, 206, 207, 214, 222, 231; — tersânesi, 2.

Alaph, 25, 71.

Alasonya, 248.

alat, 241. Ayrıca bk "halat".

alatçı, XVIII, 88, 181, 187, 196, 199, 225, 226, 230.

alaybeyi, 114, 231-233.

alborta, 120, 157, 158, 165.

alçı, 14.

Ali (boyacı), 80.

Ali (Divân-ı Hümâyûn Kâtibi), 39.

Ali (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.

Ali (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.

Ali (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 37.

Ali (Tersâne-i Âmire Kâtibi ve Emîni), 38.

Ali Ağa (cizyedâr), 140.
Ali Bey (İnebahtı sancakbeyi), 83.
Ali Bey, İzmirli (derya beyi), 83.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35, 36.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Ali Efendi (Masraf Kâtibi ve Tersâne-i Âmire Emini), 37.
Ali Kapudan (vardiyanbaşı), 56.
Âli (Müverrih), 4, 8, 85.
Ali Sipah (azab bölüğü), 64.
altı çifte kayık, 38, 45. Ayrıca bk. "kayık".
Amasya, 25, 71, 96, 104, 116, 139, 146, 150, 170.
Amasya, 131, 141, 189, 193, 195, 232;
—— mütesellimi, 139.
Amcazâde Hüseyin Paşa (sadrâzam), 107.
Ammâr-zâde Mehmed Paşa (kapudan-ı der-yâ), 45.
Anadolu, 96; — kapudani, 96.
Anadolu, 25, 37, 116, 126, 172, 188-190, 192, 193, 198, 200, 206, 215, 218, 222, 223, 232, 233, 243, 251.
anbar-ı çûb, 9. Ayrıca bk. "mahzen-i çûb".
anbarcı, 182, 183, 185.
angarya, 107.
Ankara, 189, 192, 195, 199, 206, 222-224, 231.
Anlakya, 224.
Anıahya, 28.
Antep, 22, 23.
Arap Defterdârı, 161.
Arabgir, 193, 195, 232.
Arablı, 71, 72.
arayıcılar çavuşu, 48.
Argiri Kasrı, 245.
Arnavutluk, 128, 131, 133.
arpa emini, 223.
arpa kâtibi, 40.
arsenal, 1.
arsenale, 1.
Âsilâne, 104, — -i Saâdet Kaimmakamı, 19, 33, 43, 145, 152, 211, 216, 222, 246, 247, Ayrıca bk. "İstanbul Kaimmakamı".
askerî, 202, 234.
Aşağı Hızırbeyli, 146.
aşçıbaşı, 52.
aşırhân, 48.
Aşûr İbrahim (Harc-ı Hassa Reisi), 55.
at gemisi, 6, 7, 16, 27, 64, 91, 92, 99, 101, 125, 130, 146; — bölüğü, 53, 62.
at kayığı, 92, 93.
ataruzana, 1.
ateş gemisi, 96, 97.
ateş kayığı, 93.

Atina, 159, 160; — zimmileri, 160.
Atmeydanı (İstanbul'da semt), 171.
avâid, 43.
avârız, 52, 101, 103, 104, 107, 108, 113, 118, 121, 122, 129, 148, 149, 187, 188, 191, 205, 208, 220-222, 243; — bedeli, 154; — defterleri, XVII, XIX, 104, 112, 122, 137, 141, 147, 149, 161, 162, 171, 200-202, 222; — -i divâniyye, 15, 24; — hânesi, 116, 137, 138, 159, 162, 187-189, 191, 192, 197, 198, 204, 221-223, 225, 248, Ayrıca bk. "ocaklık", "bedel".
Avlonya, 28, 73, 130, 131, 189, 199; — zift emini, 131.
Avrupa, 159, 209.
Avusturya, 209, 210, 212, 242.
Ayamavra, 231.
a'yan-ı vilayetin iş erleri, 26, 92, 129, 131, 143, 206, 243.
Ayandon, 71.
Ayas Paşa (Diyarbakir beylerbeyi), 220.
Ayazmend, 28, 73, 113.
Aydın, 136, 141, 143, 167, 189, 192-194, 197-199, 205, 207, 218, 222-224, 231, 232, 239, 243, 244.
Aydos, 141.
aylakçı, 181-186.
Ayn-ı Ali, 231.
Aynalıkavak (İstanbul'da semt), 3.
Ayıntab bk. "Antep".
aynî kürekçi, 190, 191, 194, 198, 200, 201, 203, 208, 220-223. Ayrıca bk. "kürekçi".
ayniyat defterleri, 33.
Ayvactık, 137.
Azak, 26, 247; — kalesi, 26, 45, — kapudanlığı 26, — tersânesi, 26.
azab, XIX, 16, 34, 49, 51-66, 91; — bölükbaşı, 52, 54; — bölükleri, XIX, 51, 53, 57, 58, 60; — kışlaları 52; — odabaşısı 52; — reisleri, 44, 49, 53, 67. Ayrıca bk. "bölük".
Azabkapısı (İstanbul'da semt), 7, 52.
Azdaway, 129.

- B -

Babadagi, 179, — sürsat bedeli, 179.
babafingo, 120, 157, 158, 165.
bacaluşka, 177.
baş, 166.
Baf, 231.
Bafra, 18, 26, 76, 129, 131, 139, 141.
Bağdad, 23, 171, 214.
Bahçekapı (İstanbul'da semt), 98.

- Bahriye Kanunnâmesi, 95, 97, 184.
 bakır, 9, 80, 81, 92, 126, 135.
Balçık, 26, 199, 209, 248.
Balıkesir, 113, 114, 198, 206, 251.
Balıklığa, 26, 100, 116.
 balmumu, 80, 101, 136, 137; sarı —, 136.
 baltacı, 22.
balya, 113, 115.
 balyemez, 177.
Banaluka, 177.
Barbaros Hayreddin Paşa, 31, 233.
 barata, 211.
 barça, 6, 20, 96, 174.
Bartın, 25, 71, 96, 100, 104, 116, 124, 129, 141, 150, 152, 170.
 barut, 92, 97, 101, 170-174, 191; — mübaşiri, 171; siyah —, 174.
 Baruthâne kulesi, 7.
Basra, 22, 23; — Kapudanlığı, 22, — Tersânesi, 22, 23.
 Baş Muhâsebe Kalemi, 10, 38, 41.
 baş topu, 84, 96, 174. Ayrıca bk. "top".
 başbuğ, 45, 54.
 Başdefterdar, 37, 65, 222.
Başgelembé, 113, 206.
 baştarda, 6, 7, 18, 20, 24, 38, 45, 55, 56, 72-74, 76, 80, 86, 87, 98-101, 104, 108, 119, 120, 125, 134-136, 143, 148, 151, 153, 157, 163, 167, 173, 178, 181, 197, 227, 242, 249, 250; —i hümayün, 57, 87, 172, 227, 228.
Bayezid I, Yıldırım, 14, 15.
Bayezid II, 3, 7, 12, 171, 174.
 bayrak, 87.
 bayrakdar, 54.
Bayram Bey, 89.
Bayram Kapudan-zâde, 73.
Bayram Paşa (Mısır beylerbeyi), 21.
Bayramîç, 113, 129-131.
Bayramlu, 141.
 bedel, 73, 140, 204, 208, 210, 211, 222, 225, 234, 243; —i akçe, 190, 198, —i bel-dâr, 205, —i kirpas, 177; —i kürekçi bk. kürekçi bedeli; —i mekkârî, 115; —i muâvenet, 111, 116, 205, —i mukataa, 205, — mütekaid, 205, —i nü-zül, 138, 205, 243; —i ordu, 205, 208; —i sürsat, 205; —i şayka, 208, 209; —i tabhiyye, 248.
Behîni, 22-23.
 bekayâ, 221.
Belgrad, 89, 92, 242.
Bendereğli, 24, 131, 146.
Benefşe, 154, 155, 162, 245.
 bennâ, 14, 73.
 berât, 42, 110, 215.
Bergama, 34, 205.
 bey gemileri, 59, 64, 211; — bölüğü 53.
Beykoz, 21.
 beylik firkate, 54. Ayrıca bk. "firkate".
Beyşehir, 28, 193, 195, 232.
 bezir yağı, 9, ayrıca bk. "revgan", "yağ".
 bıçkıcı, 5, 6, 22, 75, 81, 86; — başı, 75, 107. Ayrıca bk. "erre-keş".
Biga, 15, 112-115, 188-190, 192, 195, 199, 205, 207, 222-224, 231-233, 243, 244, 249; — cizye-i gebrânı, 130-131; — kürekçi bedeli, 162.
Bigadıç, 113.
 bina emini, 126.
Birecik, 22, 23, 177, 244; — Tersânesi, 21, 84.
 birün, 37.
Bizans, 14.
 boğası, 11, 165.
Boğaz (İstanbul), 45; — içi, 93, 201.
Boğaz (Gelibolu, Çanakkale), 88. Ayrıca bk. "Çanakkale".
Boğazhisarı, 71, 72, 128, 154, 159, 173, 224.
Boğazkesen, 93.
Boğdan, 133, 136, 167; — kebesi, 220; — voyvodalık gelirleri 167.
Bolu, 81, 104, 116-118, 120, 188-190, 192-199, 205-207, 222-224, 231, 232, 239; — mü-sellemleri beyi 81; — voyvodası, 118, 120.
Bor, 243; — kârhânesi, 171.
 borda, 155.
 borozan gemisi, 92.
Bosna, 126.
 Bostancıbaşı, 117. Ayrıca bk. "hassa bostancıbaşı".
 boya, 14, 134, 135; — cı, 133, 157.
Boyâbâd, mukataası, 116.
 bozacı, 199, 201.
Bozcaada mukataa bedeli, 179.
Bozok, 193, 195, 233.
 bölük, 51, 56-62, 67, 70; — başı, 51, 57-63, 70, 118, 241, 244; — başılık, 235; — lüreisler, 63, 65; — süz reisler, 63. Ayrıca bk. "azab bölükleri".
 bradone, 142.
Bucak, 241.
Budin, 27, 89.
 buğday, 47.
Bulgaristan, 121.
Burgos, 27, 117, 245.
 burgucu, 6, 18, 26, 71-73.

Bursa, 103, 148, 157, 166, 188, 192-199, 205, 207-209, 216, 221, 222, 224.
burtun, 25, 94-96, 104, 226, 229.
buyuruldu, 12, 22, 37, 51, 65, 99, 107, 111.

— C —

Ca'fer b. Abdullah (kumbaracı kethudası), 70.
Câfer Kapudan, 1, 4.
câmi (Tersâne-i Âmir'e'de), 11, Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmir'e Câmi".
Candarogulları, 18.
Cânib Ahmed Efendi, (Başdefterdar), 37.
cânib-i büyük, 38. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmir'e Kâtibi".
cânib-i icâre kisedârları, 48.
Canik, 19, 24, 137-141, 189, 193, 195, 232; — kendir emini, 143; — muhassih, 139; — mütesellimi, 139.
cankurtaran, 155, 163.
cebe, 231; — ci, 16, 111, 202, 235, 238-240, 245; — ci başı, 239; — lü, 232, 233.
Cebahâne, 2, 171; — i Âmir'e, 3, 173; — muhafızları, 182, 185.
cehrin, 177. Ayrıca bk. "top".
celbe, 90.
cemâat, 52-66.
cenkçi, 84-89, 232.
Cerbe, 232.
cerrah, 81, 183, 186.
cevşen, 231.
cezâir aklâmı, 234.
Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyâleti bk. "Kapudan-ı Deryâ Eyâleti".
Cezâyir-i Garb Beylerbeyisi, 54, 76, 86, 150, 214, 233.
Cezâyir gemileri, 97.
civadora, 120, 158, 165.
Cide, 129.
Cidde, 90.
Cigala-zâde Sinan Paşa (kapudan-ı deryâ), 46.
Cirit Meydanı Kasrı, 7.
Cisr-i Ergene, 247.
cizye(-i gebrân), 19, 123, 130, 135, 140, 155, 162, 243, 248, 251.
cüllah, 157.
cüzhan, 48.

— Ç —

çadır (kadirga tentesi), 162, 168.
çadır (yeniçeri), 238.

Çaldıran, 3.
Çan, 112-114.
Çanakkale, 128, 243; — Boğazı, 15, 128, 243.
Çankırı, 116, 189, 192, 195, 199, 205, 206, 222-224, 231, 232.
Çanlı, 18, 116, 129, 131.
çapa, 121, 238.
Çardak, 136.
Çardak (Haliç'te iskele), 91, 93.
çarmih (çarmık), 119, 142.
Çarşamba, 131, 170.
Çatalca, 245, 248.
Çatalcalı Hasan Paşa (kapudan-ı deryâ), 9.
çavuş, XIX, 71, 181, 182, 190, 232.
Çayağzı, 25, 71, 94, 100, 116, 117, 119, 152.
çayka, 88. Ayrıca bk. "şayka".
çekdiri, 4, 83, 84, 87, 88, 93, 97, 98, 147, 181, 197.
çekdirir, 21, 83, 216.
çekdirmе, 83, 121.
çেকেleve, 90.
Çelebi Ali Paşa, Güzelce (kapudan-ı deryâ), 132.
Çengel köyü (İstanbul'da), 70, 121.
çeribaşı, 231.
çerisürüceleri, 231.
Çerkes Süleyman Reis, 28.
çeşm bk. göz.
çeşme (Tersâne-i Âmir'e'de), 11, 12, 14, 15.
Çeşme, 97, 199, 223.
Çırpan, 123, 218.
Çırpan b. Françesko (azab bölükbaşısı), 51.
çile, 168.
Çirmen, 149, 150, 189, 220.
Çitroz, 249.
çivi, 9, 14, 21, 22, 75, 76, 84, 86, 121, 125, 126, Ayrıca bk. "mismâr".
çorbalık, 47.
Çorlu, 20.
Çorlulu Ali Paşa (sadrâzam), 11.
Çoruh, 92.
Çorum, 189, 193, 195, 232.
çûb (uzunluk ölçüsü), 155, 162, 166, 167, 169, 251, 252.
çubuk, 145.
çuka, 21, 38, 101, 168.

— D —

Daday, 224.
dağlacı, 181.
dalgıç, 76, 77, 152, 177. Ayrıca bk. "gavvas".
Danışmend ve Tevâbi'i Mukataa Emmini, 176.
Danışmendli, 176.

Darbhâne-i Âmire, XIX, 243.
darbzen, 84, 85, 174; büyük —, 96. Ayrıca bk. "top".
Dârende Şa'ban (Defter-i Hâkanî Kâtibi emekdârı), 44.
darsanale, 1.
dersena, 1, 2.
dârüssaâde, 14.
dârü's-sınâ'a, 1; — -i Âmire, 2.
Davud (kapıcıbaşı), 124.
Davud Ağa (mimarbaşı), 71.
Debri, 2.
Defteri-i Hâkanî Kâtibleri, 44.
defterdâr (Tersâne-i Âmire'de), 38.
defterdar, 222. Ayrıca bk. "Başdefterdar".
Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel bk. "Başdefterdar".
Defterdar Vekili, 152, 246, 247.
Defterhâne, 44, 190, 233.
Değirmenlik, 231.
Delvine, 189, 199, 245.
demir, XX, 9, 21, 28, 70, 75, 94, 101, 121, 124-126, 151, 191.
demirci bk. "haddâd".
demirci ocağı, 76.
demirciler kârhânesi, 75.
Deniz Müzesi (İstanbul'da), 87.
deniz piyâdesi, 241.
derbendci, 111.
Dergâh-ı Âli; — cebecileri, 239; — çavuşları, 37, 233; — kapıcıları, 140, 205; — müteferrikası, 41, 233.
Dergene, 131.
dershâne (tersâne), 2.
Derviş Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 34.
Derviş Paşa (sadrâzam), 9.
deryâ beyi, 28, 31, 45, 83, 86, 100, 110, 128, 176, 211, 212, 215, 216, 219, 224, 228, 231, 242, 243, 249.
Deryâ Kalemi, 44, 231, 234.
dil (casus), 216.
Dimetoka, 220.
Dimyat, 231.
Dinyeper, 88.
dirhem, 156, 158, 159, 216.
dirlik, 233.
divan (yerleşim birimi), 189.
Divân-ı Hümâyûn, XX, 31, 38, 120, 189, 213, 214, 217, 220, 224, 233, — Kâtibi, 39, 43.
divanhâne, 7, 10, 11, 68, 165.
Divriği, 193, 195.
Diyanbekir, 8, 162, 214, 220, 244.
doğancı, 111.
dolap kayığı, 28, 93.

donanma; — azabları, 52; — çavuşları 56; — -i hümâyûn ricâli, 30, 44.
dört çifte kayık, 93.
Drağ, 131; — mukataası, 131.
Drama, 251, 252.
drasena, 1.
Dubnice, 123, 124, 152.
Dukakin, 189.
Dulkadriye, 189.
Durmuş Beşe (Makara dili temini ile görevli emin), 170.
dümenci, 49, 86, 88-90, 181, 183, 186; — ket-hudası, 183, 186.
Düşenbe, 192, 193.
Düzce, 118.

— E —

ebnâ-i sipâhiyân, 37, 39.
Eceâbâd, 154, 158.
Edincik, 15, 112, 113.
Edirne, 13, 173, 192-195, 197, 199, 205-208, 215-218, 220-222, 224.
Edremid, 113, 129, 131, 243.
Eflak, 93, 129, 133, 237.
Efrençiyiye, 4.
Eftani, 118, 120.
Ege, 28, 85, 131, 137, 141, 154, 161, 167.
eğeci, 81.
Eğne Masuna, 159.
Eğirdir, 192.
Eğridere, 124.
ehl-i kalem, 41, 43.
Ekinli, 71, 72.
Eminönü (İstanbul'da semt), 93.
Emir Ali (İmralı), 71, 72.
Emir Çelebi (Mevkûfat halifesi), 223.
enderûn, 37; — ağaları 14; — odaları, 14.
erbâb-ı timar, 232, 234.
Erdek, 71, 72.
Ereğli, 25, 71, 100, 116, 129, 131.
Ergani, 126.
Erim, 137, 141.
ermenî, 199, 203, 216; — cizye gelirleri, 243.
erre-keş, 10, 75; — kârhânesi, 10.
Erzurum, 124, 189, 244; — cizyedârı, 243.
Esedâbâd, 159.
esir, 32, 42, 56, 73, 79, 80, 81, 145, 162, 167, 187, 209, 210, 211, 224, 241, 250-252. Ayrıca bk. "gebrân-ı mîrî", "mîrî esir".
Eski Divanhâne, 7, 11.
Eski İstanbulluk, 177.
Eskihisar, 220.
Eskişehir, 189, 190, 206.

Esterbey, 71.
et-bahâ, 250.
Evliya Çelebi, 7, 92, 137, 200.
Evreşe, 192, 195, 197, 199, 221.
Eyne, 113.
eynek, 176, 177. Ayrıca bk. "top".
Eyüp (İstanbul'da semt), 117, 202.
Eyyûbi Efendi, 70.
eyyâm kusûru, 46.
Ezine, 113, 129-131.

- F -

falya deliği, 126, 127.
fânuş, 9, 80, 153, 154; — ger, 80.
Fart ma' Şamlı, 113.
Fatih Sultan Mehmed, 1, 3, 11, 13, 23, 91.
Fatsa, 139.
Fâzıl Ahmed Paşa (sadrâzam), 12, 99.
Fazlullah (kâtib), 39.
Fazlullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
fener, 54, 87, 136; — li reis, 54.
Fener, 248.
Feridun Ahmed (reisülküttab), 28.
Feridun Hasan Paşa, 55.
Fesleği ma' Kozak, 205.
feth-i zafer, 38, 45.
Fethü'l-islâm, 89, 229.
fetih-hân, 48.
fevkânî, 11.
fiçı, 77, 79.
Fırat, 23.
fırın, 12, 246, 247.
Filibe, 123, 152, 208, 251, 252; ———muka-
taa geliri, 251.
filika (filuka), 89, 91, 94, 229.
firkate, 19, 22-27, 45, 54, 55, 71, 83, 84, 98-
101, 126, 130, 132, 134, 146, 150, 177,
178, 226, 229, 242.
flandra, 165.
flori, 161.
Florine, 146.
Foça, 120.
forsa, 56, 209-211, 219, 245, 248, — zindanı,
11; — hâ-i keştihâ, 210; — miri, 210.
Franko b. Çırpan (azab bölükbaşısı), 51.
Fransa, 3, 153, 159, 209.
Fransız, 159, 241; — burtunu, 95.
frenk, 4, — âyini, 216.
funda, 81, 101, 121; — çavuşu, 48; — kayı-
ğı, 93; — reisi, 48; — cı, 81.
fusta, 21.
Fenârî, 137.

- G -

gabya, 120, 142, 158, 163, 165.
Galata, 1, 4, 11, 15, 34, 44, 68, 77, 151, 192,
193, 209, 221, 222, 224; — âhengerleri,
125; avârızı, 43; — harc-ı hassa defteri,
2, 4, 6, 46; — — — — — harc-ı hassa emîni, 24
28, 34; — — — — — harc-ı hassa reisleri, 54; —
kadısı, 72, 77, 216; — lengerçileri, 151;
— meyhanecileri, 200; — surları, 3;
— tersânesi, 2, 3, 5-8, 16, 18, 21, 34,
220; — varilçileri, 77; — zindanı, 11.
galion, 94. Ayrıca bk. "kalyon".
gavvas, 76, 77.
gebrân, 210, 213; — -ı miri, XVIII, 56, 73,
78, 80, 187, 196, 197, 208-211, 219, 250;
— -ı rüesâ, 210.
Gesze, 19, 108, 150.
geç; — gemisi, 64, 92; — kayığı, 92.
gedik, 65, münhal — , 63.
Gedik Ahmed Paşa (sadrâzam), 235.
Gelibolu, XVIII, 1, 4, 14-17, 34, 71, 72, 91, 128-
130, 154-160, 178, 179, 192, 195, 197, 199,
221, 224-226, 230-233, 245, 247; — alat-
çıları, 226, 230; — baruthânesi, 15, 171,
173, 174; — baruthâne nâzırı, 172; —
cizye gelirleri, 131; — dizdârı, 128, 129;
— gemileri, 53, 61, 64; — gümrük
emîni, 172, 247; — gümrük gelirleri,
247; — harc-ı hassa defteri, 1, 3, 16, 94;
— — — — — hassa harc emîni, 16, 28, 34, 179,
204; — kadısı, 16, 17, 28, 46, 88, 128,
129, 172, 179; — kârhânesi, 172; —
kethudası, 46; — limanı, 14, 15, 17, 28;
— nâibi, 17, 179, 247; — nüzü'l bedeli,
247; — sancakbeyi, 31; — sürsat bede-
li, 179; — tente ocaklığı, 155; — tersâ-
nesi, 14-18, 46.
gemi; — ağası, 182; — reisi, 182; — tez-
gâhı, 19, 25.
gernici, 3, 99, 244, 248; — ler kethudası, 246.
Gemlik, 148, 149.
Gençli, (Üsküdar'a tâbi), 102, 103, 111.
Gerze, 18, 25, 26, 116, 141.
Geyve, 24, 27, 102, 103, 108, 111.
Giresun, 26, 140, 141.
Girid, 25, 36, 56, 94, 95, 97, 98, 116, 119, 141,
143, 149, 156, 159, 172, 178, 179, 192,
194, 195, 199, 200, 204, 207, 221, 222,
225, 232, 237, 240, 247, 249.
Girne, 231.
Golos, 150, 245, 248, 249.
Gocinos, 170.
gomana, 142, 159.

Gönen, 113.
Gönye, 26.
Gördük, 161.
Görece, 129.
Görelce, 26, 111.
Görice, 146.
Göynük, 24, 27.
göz (çeşm), 2-4, 8, 9, 11, 14, 23.
Gözleve, 26.
grandi, 165.
güherçile, 170-172.
gûmi, 16, 49, 64, 65, 85, 181.
Gümülçine, 141, 144, 146, 147.
gümüş, 126.
Gümüşhane, 92, 126.
Güğercinlik, 113-115.
Güzcelce Ali Paşa, Çelebi (kapudan-ı deryâ), 163.
Güzcelce Kasım Paşa (kapudan-ı deryâ), 7.

— H —

habbaz, 80, 209.
Hacı Hüsam (Çankırı mal müfettişi, kadı), 223.
Hacı Hıdır (Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi), 40.
Hacı İbrahim (kapudan, tüccar), 177.
Hacı Nebi (liman kâtibi), 42.
haddad (demirci), XIX, 5, 6, 10, 21, 49, 66, 68, 71, 75, 76, 86, 125, 209; — lar kâr-hânesi, 10.
Hadım Süleyman Paşa (Mısır beylerbeyi), 20.
halat, 9, 78, 139, 142-145, 151, 209, 225; — cı, bk. "alatçı".
Haleb, 22, 23, 36, 161, 243, 244; — muhassıl-lık gelirleri, 205.
Halîç, 3, 4, 7, 93, 201.
halife, 39, 40; — i gûmiyân, 48.
Halil Ağa (gümrük emini), 149.
Halil Paşa (kapudan-ı deryâ), 13, 233.
Halku'l-vâd, 98, 187, 188.
hamam (Tersâne-i Âmire'de), 12, 14; — cı, 9.
Hamid, 188, 214, 223, 224, 231; — ili, 189, 192, 194, 199, 207, 222, 232.
hammal, 199, 202; — kayıkları, 110.
Hanya, 97, 176; — kâr-hânesi, 172.
haraç, 15.
harbî, 210.
hare, 51, 224; — ı râh, 22.
harc-ı hassa reisleri, XIX, 49, 52, 54, 55.
Haremeyn, 21.
harita, 86, 181.
Harpuşte, 146, 251.

has, 231.
Has Bahçe, 7, 13, 87.
Hasan (firkate kapudanı), 54.
Hasan (Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi), 218.
Hasan Ağa (mübaşir), 114.
Hasan Bey (deryâ beyi), 110.
Hasan Çavuş (Ahyolu'nda gemi inşasıyla görevli), 27.
Hasan Efendi (İstanbul Kadısı?), 202.
Hasan Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Hasan Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Hasan Paşa (vezir), 89, 190.
Hashâ-i İstanbul, 117, 122, 192.
Hasköy (İstanbul'da semt), 7, 13, 202; — meyhanecileri, 200.
Hasköy, 22.
Haslar, bk. "Hashâ-i İstanbul".
hassa bostancıbaşı, 109. Ayrıca bk. "bostancıbaşı".
hassa mimarbaşı bk. "mimarbaşı".
hass-ı sâde, 33, 39, 40, 42, 47. Ayrıca bk. "hil'at".
hassü'l-hass-ı atîk, 33.
hassü'l-hass-ı cedid, 33, 38, 40, 41.
hastahâne (Tersâne-i Âmire Zindanında), 12.
havan topu, 70. Ayrıca bk. "top".
Havass-ı İstanbul, 221. Ayrıca bk. "Hashâ-i İstanbul".
havuz bk. "Gelibolu tersânesi".
Haydar Reis (hassa reisi), 54.
Hayrabolu, 220.
Hazine-i Âmire, XVIII, 12, 18, 21, 95, 117, 189, 205, 208, 223, 237, 239, 241, 251.
helvahâne, 14.
Hemşin, 136.
Hersek, 89.
Hımar-zâde Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire Reisi ve Kethudası), 45.
hızâne, 2; — i Âmire, 3. Ayrıca bk. "Hazine-i Âmire".
Hicaz, 20.
hil'at, 33, 39-42, 46, 47.
Hind, 20; — kumaşı, 45, 46; — Okyanusu, 20, 22.
hisar eri, 96.
Hisarcık, 137, 149, 150.
Hisarönü, 131, 170.
hoca, 181-183.
hod-girifte kürekçi, 187, 201-208, 213, 224. Ayrıca bk. "kürekçi".
Hollandalılar, 168, 241.
horanda odaları, 14.
Hoşalay, 129.
Hristo, 81.
huccet, 217; — i şer'iyye, 114.

Hüdâvendigâr, 113, 114, 188-190, 192 195, 199, 205-207, 222, 223, 231; — sancağı tavuk-hâneleri, 205, 207.
 hünkâr; — başardası, 86; — gemisi, 87, 153; — gemisi reisi, 44, 52, 56, 57.
 Hünkâr Sarayı (İznikmid'de), 19.
Hüseyin (firkate kapudanı), 55.
Hüseyin (Süvari Mukâbelesi hulefâsından), 219.
Hüseyin, el-Hâc (Sinop'ta kalyon inşası ile görevli), 119.
Hüseyin Efendi (kapıcılar kâtibi, Tersâne-i Âmire Emîni), 37.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 36, 41.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 36.
Hüseyin Efendi, el-Hâc (Tersâne-i Âmire Emîni), 10.

— I —

Ihtamın, 123, 220.
İlica-i Bergama, 52, 205.
 İmâdüddin Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 12, 36, 37.
 ırgâd, 209, 210; — iye, 10, 14.
 ıstabl, 2; — -ı Âmire, 3.
Istranca, 117.
 ıskı, 79; — cı, 79.
 itlak, 216, 219.

— İ —

İbn-i Kemâl bk. "Kemâl Paşa-zâde".
İbrahim (Osmanlı sultanı), 191.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Kâtibi ve Tersâne-i Âmire Emîni Kaimmakamı), 37, 38.
İbrahim (Ebnâ-i sipâhiyân-ı âli), 39.
İbrahim (Peksimed Emîni), 246.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Emîni), 109.
İbrahim Ağa (İznikmid kereste emîni), 104, 107.
İbrahim Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35, 36, 41.
İbrahim Kilidî (azab bölügü), 64.
İbrahim b. Mustafa (azab bölükbaşısı), 51.
İbrahim b. Mustafa (azab odabaşısı), 52.
İbrahim Paşa (Mısır beylerbeyi), 147, 160.
İbrail, 89.
 içel, içil, 193, 195.
İfraz, 138; — -ı Fenârî, 137, 138.

iğne bk. "süzen".
İğriboz, 143, 154, 159, 160, 177, 189, 193, 195, 199, 214, 215, 217, 218, 231-233, 243, 248, 249; — kârhânesi, 172.
 ihtisab, 247.
 ihtiyâr, 202.
 iki anbarlı (kalyon), 94. Ayrıca bk. "kalyon".
 i'lâm, 217.
İlbasan, 189, 199.
 iltizâm, 140, 223.
 imam, 182, 183, 185; — hatib, 48.
İmrâh bk. "Emir Ali".
 ince donanma, 83, 88.
İneada, 27.
İnebahtı, 7, 16, 24, 25, 27, 28, 49, 83, 97, 159, 187-190, 193, 195, 199, 210, 231-233, 243.
İnebolu, 25, 71, 76, 141.
İnehacı (Üsküdar'a tâbi), 112, 150.
 İngiliz, 241; — burtunu, 95; — tüccarı, 173.
 inhâ, 243.
İpek, 131, 188, 190; — mukataası, 131.
İpsala, 221.
İrmiye, 248.
İsakçı, 89, 245, 249.
 iskandil, 145.
 iskele, 11; — emîni 18; — gemisi, 27.
İskenderiye, 21, 88, 147, 161, 189, 231.
İskiri, 135.
İskolar, 135.
İşkeron, 135.
İşkopulos, 135, 136.
İslimye, 251.
İsmail (cebecibaşı), 239.
İsmail (mimarbaşı), 10.
İsmail Ağa (Tersâne-i Âmire Emîni, Anadolu beylerbeyi), 37.
İsmail Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
İsmail Geçidi, 27.
 İsmihan Sultan Evkafı, 136.
İspanya, 1, 3, 168, 209; — kadırgası, 86; — lar, 1, 2.
 isparçine, 145.
 ispavlû, 101, 145-147, 161.
 ispenç, 15.
İspir, 232.
İstanbul, 1, 3, 4, 8, 15, 17-22, 47, 84, 91-93, 100, 109, 120, 123, 124, 127, 135, 139, 143, 151, 152, 161, 171, 173, 188, 190, 192-194, 199, 200-203, 208, 210, 218, 221, 222, 224, 232, 239, 245-248, 252; — âhengerleri, 76, 125; — avârızı, 43; — baruthânesi, 173, 174; — Baruthâne nâ-zırı, 171, 172; — esnafı, 13, 109; — Gümrüğü, 65, 68, 69, 127, 243, 247; —

- Gümrük Emni, 33, 127, 212, 245-246, 249; — haritası, 7; — Hassa Harc Emni, 2, 171; — kadısı, 12, 43, 71, 200-203, 216, 223, 246; — kaimmakamı, 202, 215, 216, 218, 245, 246; — kantarı, 121, 122; — kârhânesi, 172; — meyhâneci esnafı, 200; — sirmakeşhânesi, 65; — subaşı, 218; — tersânesi, 1, 4, 8; — yuvarlak dökümhânesi, 177; — zindanı, 218.
- İstanköy*, 28, 71, 135.
- İstavroz köyü* (İstanbul'da), 70, 121.
- İstefe*, 159.
- işkampoye, 19, 89, 177, 178, 206, 226, 229.
- İtalya*, 1, 3, 187, 209; — nca, 1, 94; — nlar, 1.
- İvrindi*, 113.
- İzladi*, 204.
- İzmir*, 47, 89, 95, 141-144, 161, 162, 243, 248; — baruthânesi, 173; — iskele mukataası, 141; — kârhânesi, 171, 172.
- İzmit*, 19. Ayrıca bk. "İznikmid".
- İznebol*, 124.
- İznik*, 102, 103, 107, 110, 111, 146, 150.
- İznikmid*, 15, 19-21, 24, 28, 47, 71, 73, 74, 76, 89, 100, 102-104, 107-112, 118, 119, 124, 148, 149, 204, 244; — gümrüğü, 108; — iskelesi, 111, 149; — kereste emini, 107, 110, 149; — mukataa gelirleri, 112; — mütesellimi, 149; — tersânesi, 19, 84; — vâlisi, 109.
- K —
- kadiasker, 213; Rumeli — i, 224; — şer'iyatçısı, 214, 217.
- kadırga, 3-7, 15-28, 34, 44, 45, 55, 66, 72-76, 79, 80, 85, 86, 97-104, 107-110, 112, 116-121, 125, 127-136, 142-144, 146, 148, 151-153, 162, 163, 165, 167-170, 173-177, 181, 198, 199, 209-211, 214, 218, 226-231, 238, 240, 242, 248, 249, 250; — reisleri, 49, 54.
- Kadırga Limanı* (İstanbul'da semt), 3.
- Kadırga Limanı* (Rodos'ta), 28.
- kadına, 75.
- kağıd, 9; — ı İstanbul, 178.
- Kâğdhâne* (İstanbul'da semt), 4, 171; — baruthânesi, 171.
- Kahta*, 22, 23.
- Kaimmakam Paşa, 177, 212, 219. Ayrıca bk. "Âsitâne", "İstanbul".
- Kal'a-i Sultâniye*, 112-114, 128-132, 155, 157, 158.
- kal'a zabiti, 18.
- kalafat, 67; — ı, XIX, 5, 6, 10, 16, 18, 21, 24, 26, 28, 49, 65-68, 72, 73, 86, 87, 133, 181, 182, 186, 250; — ı ağası, 10; — ı başı, 48, 183, 184; — ı kârhânesi, 10, 68; — ı kethudası, 67.
- Kalgay Sultan, 216.
- kalite, 84. Ayrıca bk. "kalyata".
- kalemiye harcı, 32.
- Kalkandelen*, 2.
- kalpzen, 215, 219.
- kalyata, 6, 16, 18-20, 22, 23, 26, 28, 54, 60, 61, 64, 84, 85, 93, 98-101, 124-127, 130-135, 146, 151, 167, 169, 174, 177, 178, 199, 226, 229, 240, 242, 249; — bölükleri, 53, 60; — kapudanı, 55; — pusulası, 153.
- kalyon, 3, 18-28, 42, 45, 47, 71, 76, 77, 80, 83, 87, 90, 92-101, 104, 108-111, 115-121, 124, 129-131, 135, 136, 138, 153, 156, 158, 159, 163, 169, 171-176, 181, 182, 184, 186, 197, 209, 211, 212, 234, 238, 240-242, 246, 250; — ağalığı, 184; — defterdârı, 47; — kapudanı, 2; — kâtibi, 47, 120; — pusulası, 153; — tapu, 177; — cu, 58; — culuk, 100, — lar halifesi, 47; — lar nâzirliği, 34, 47.
- Kançısıyuy*, 27.
- kâmil gurus, 205.
- kancabaş, 90, 91, 93.
- Kandıra*, 24, 28, 71, 102, 103, 146, 192, 195, 197.
- kandil çavuşu, 182, 183, 185.
- Kandiye*, 176.
- Kansu Gavri**, 20.
- kantar-ı rûmî, 121, 137. Ayrıca bk. "İstanbul kantan".
- kantarçı, 42, 125.
- Kanunî Sultan Süleyman**, 4, 7, 8, 11, 87; — evkafı, 154.
- kanûn-ı kadîm, 198.
- kanunnâme, 38, 234.
- kapıcıbaşı, 18, 117, 124.
- kapıcılar kâtibi, 37.
- kapıkulu; — askeri, 235, 248; — ocağı, 239.
- Kaplan Mustafa Paşa** (kapudan-ı deryâ), 201.
- Kapudağı*, 71, 72.
- kapudan, XVIII, 31, 44, 50, 52, 54, 55, 65, 67, 85, 89, 181, 182, 212, 249; — mahzeni, 7.
- kapudan-ı deryâ, 3, 7, 9, 12, 13, 15, 17, 32, 43-46, 49, 51, 55, 87, 93-95, 102, 126, 155, 163, 184, 192, 233, 234, 241.
- Kapudan-ı Deryâ Eyâleti, XVII, 15, 31, 43, 45, 46, 189, 231-233.

- Kapudan Paşa**, XVII, 2, 9-11, 17, 19, 26, 28, 31-33, 40, 42, 43, 45, 47-49, 52, 54, 63, 66, 67, 73, 84, 86, 87, 92, 93, 97, 104, 120, 135, 136, 159, 173-177, 188, 200, 201, 203, 209, 212, 214-219, 223, 230, 231, 233, 234, 242, 243, 252; — baştardası, 72, 80, 98, 155, 161, 163, 165, 168, 173, 199, 211, 225-230, 242, 245, 248, 249, 252; — mutfağı, 14; — yedeği, 80, 86, 98, 163, 172, 173, 211, 225-230, 242.
- Kapudâne-i humâyûn kalyonu**, 33, 39-42, 47, 77, 130, 133, 134, 145, 178, 182-186.
- kapudâne kalyonu**, 38, 94, 95, 104, 112, 125, 127, 132, 175, 176, 181, 182, 184, 242.
- Karadeniz**, 8, 23, 25, 26, 45, 46, 77, 83, 88, 91, 92, 94, 97, 100, 111, 115-117, 158, 120, 127-129, 131, 137, 139, 141, 143, 146, 152, 172-176, 186, 198, 207, 212, 236-240, 242, 245, 249; — Boğazı, 71, — fırkatesi, 55, — gümrükleri, 120.
- Karabiga**, 243.
- Karaburun**, 243.
- Karaferye**, 146, 190, 249.
- Karaharman**, 26.
- Karahisâr-ı Sâhib**, 188-190, 192, 195, 199, 206, 222-224, 231, 232.
- Karahisâr-ı Şarkî**, 189, 232.
- Karahoca** (Tersâne-i Âmire Kethudâsı, Rodos sancakbeyi), 45.
- Karakaş-zâde Ali**, 159.
- Karaman**, 170, 172, 173, 189, 192, 193, 195, 243; — baruthânesi, 171; — hazinesi defterdârı, 171.
- Karamürsel** (şehir), 15, 71, 72, 88, 102, 103, 148, 149, 150.
- karamürsel** (gemi çeşidi), 6, 7, 88, 96, 111.
- Karasi**, 16, 113, 130, 188-190, 192, 194, 198, 199, 205, 207, 222-224, 231, 232; — cizye gelirleri, 131.
- Karasu**, 118, 120, 136, 148, 149.
- kârhâne**, 10, 68.
- karış**, 174.
- Karlili**, 189, 193, 199, 231-233, 243.
- Karlofça**, 100.
- Kars**, 232.
- Kasım** (Tersâne-i Âmire İcârât Kâtibi), 40.
- Kasımpaşa** (İstanbul'da semt), 3, 44, 202.
- Kasr-ı Hümâyûn**, 13, 14, 71.
- Kastamonu**, 18, 19, 116, 129, 139, 141, 188-190, 192-199, 205-207, 221-224, 231, 232, 239; — âdet-i ağnâm mukataası, 116.
- kâtib**, XVII, XIX, 10, 125, 232, 241.
- kâtib-i büzûrk**, 38. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Kâtibi".
- Kâtib Çelebi**, XVII, 49, 83, 85, 86, 94, 95, 97, 103, 104, 112, 127, 131, 137, 141, 153, 160, 168, 173, 178, 211, 230, 231, 242.
- kâtib-i üsârâ**, 42. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire zindan kâtibi".
- katran**, XX, 84, 86, 95, 101, 128-130; — cı, 128.
- Kavak**, 138.
- Kavarna**, 26.
- kayık**, 6, 16, 27, 69, 79, 80, 83, 88, 92, 94, 99, 110, 111, 121, 130, 146, 158, 165, 168, 174, 201, 202; — cı, XIX, 201, 250.
- Kaymas** (Üsküdar'a tâbi), 102, 103.
- Kayseri**, *Kayseriyye*, 170, 193, 195, 232.
- Kazak**, 88, 92.
- Kazdağı**, 131, 243.
- Kazıklı dağları** (İznikmid'de), 110, 149.
- Keban**, 126.
- kebe** 250, 251, 252.
- Kefe**, 91, 116, 198, 235; — tersânesi, 26; — mukataası, 116.
- Kefken** (tersânesi), 24.
- Kemal Paşa-zâde**, 4.
- keman-bahâ**, 238, 239.
- Kemer(-i Edremid)**, 28, 71, 100, 113, 114.
- kemerli tersâne**, 7.
- kendir**, 9, 17, 28, 101, 137-143, 191; — emini, 137, 140, 143; — mübaşiri, 138, 143, — müfetti-i, 143; — teli, 23, 139.
- keneviçe**, 14, 101, 167; — -i Boğdan, 167; — -i Efrenc, 167.
- kenevir**, 137, 146.
- Kepsud**, 113, 129.
- kereste**, XIX, 8, 9, 14, 17-22, 26, 28, 41, 42, 75, 86, 90, 91, 93, 94, 96, 101-118, 120, 148, 149, 191-211; — emini, 19, 104, 107, 108, 110, 112. Ayrıca bk. "ocaklık kereste".
- kereste mahzeni**, 19, 40, 107. Ayrıca bk. "mahzen-i çüb".
- kereste tahriri**, 104.
- Kerpe**, 25.
- Kerş**, 26, 172.
- Kesriye**, 146.
- Kestel**, 161.
- Keşan**, 221, 247.
- keştî**, 34; — -i kalyon, 94.
- kethuda**, 202, 241; — başı, 184; — bölüğü, 57; — -i dümen, 182; — yeri, 18, 26, 138, 140, 143, 205.
- Kıbrıs**, 154, 162, 188, 189, 209, 211, 231, 235, 243; — bedel-i nüzülü, 243; — cizye-i gebrân gelirleri, 162.

kıbtî, 75, 214, 219; — demircibaşısı, 48; — demirciler, 125. Ayrıca bk. "âhengerân-ı Galata".

Kılburun, 97.

kılıç, 241.

Kılıç Ali Paşa (kapudan-ı deryâ), 87, 94.

Kırım, 212.

Kırkkilise, 117.

kırgangıç (gemi çeşidi), 23.

Kırşehir, 170, 193, 195, 233.

kıt'a (uzunluk ölçüsü), 156, 161, 165, 251.

kızak, 8, 9, 44, 98.

Kızıldeniz, 20, 22, 90.

Kızıletma, 129.

Kızılhisar, 177, 232.

Kişe, 159.

Kili, 26, 127.

Kilidü'l-bahr, 157, 158.

Kilis, 232, — mukataa gelirleri, 247.

Kirmastı, 113.

kirpas, 84, 101, 147, 154, 157, 162; — bedeli 177; — emini, 155, 158; — -i pîrehen, 162.

Kitâb-ı Bahriyye, 2, 8, 244.

kitros, 25, 26, 116, 119.

Kocaeli, 74, 102, 104, 108, 109, 111, 113, 117, 146, 223, 231-233, 243, — cizyedarı, 243; — mütesellimi, 112, 124; — sancağı (lîvası), 8, 112, 205; — sancakbeyi, 47, 110, 114; — valisi, 19, 103, 109, 111, 112.

Koçi Bey, 191.

koğuş topu, 88, 175. Ayrıca bk. "top".

kolonborna, 88, 174, 175, 177. Ayrıca bk. "top".

koltuk, 145.

Kolyoz, 71; — balığı mukataası, 179.

Konrapa, 24.

Konya, 173, 193, 195, 209, 233.

Konriçe, 125.

korsan gemisi, 28.

korucu, 119, 125; — başı, 107, 109.

Koyun Çavuş, 152.

Kozak, 113.

kömür, 170; — cü, 81.

köprü gemisi, 27.

köprücü, 111, 138.

Köprülü, 146.

Köse Ali Paşa, İğribozlu (kapudan-ı deryâ), 32, 51, 97, 102, 155.

kösele, 178.

Köseoğlu (tüccar), 85.

Köstence, 26.

Köstendil, 171, 189, 193, 195, 199, 224.

Kratova, 126.

kumanya-bahâ, 56, 199, 249.

kumbara, 70, 97, 176.

kumbaracı, XIX, 5, 6, 16, 49, 66, 70, — ağası, 70; — bölüğü, 70; — bölükbaşısı, 70; — kethudası, 70.

Kurd, 149.

Kurd Ağa (Tersâne-i Âmire Kethudası), 45.

kurşun, 9, 84, 126-128, 135.

Kumkapı (İstanbul'da semt), 200.

Kuşadası, 28, 47, 89, 142, 243.

kurşunlu mahzen, 7, 10, 41, 42, 68, 130. Ayrıca bk. "mahzen".

kuşaklık-ı atık, 33.

kuşçu, 138.

Kuyûd-ı Mühimmat Defterleri, XVII, XIX, 102.

Kuzguncuk köyü, (İstanbul'da), 70, 121.

küçük darbzen, 96. Ayrıca bk. "top".

Küçük Davud Paşa (kapudan-ı deryâ), 3.

Küçük Rûznâmçe, 51 — Kalemî, 50; — ci Efendi, 50.

kükürd, 170, 171.

Küplü, Küplüağzı, 26, 76, 100, 116, 141.

Küre, 141, 146; — -i Cedid, 224.

kürek, XX, 14, 68, 73, 74, 77, 79, 83-94, 98, 101, 104, 126, 127, 147-151, 175, 187, 191, 201, 209, 210, 214, 216, 227, 228, 242, 250; — emini, 149; — hâne, 7; — lik, 7. Ayrıca bk. "ocaklık kürek".

kürek cezası, 42, 45, 139, 187, 213, 216-220.

kürekçi, XVIII, XX, 16, 33, 52, 85-90, 94, 187-204, 207, 209-212, 221-230, 244, 245, 248, 250; — bedeli, XVII, 162, 191, 193, 195, 197, 200, 201, 203-205, 209, 220, 222-224. Ayrıca bk. "ocaklık kürekçi", "aynî kürekçi".

Kürkçü Kapısı (Galata'da), 68.

küsûrhâne, XVIII, 222. Ayrıca bk. "avârızhânesi".

Kütahya, 81, 188-190, 192, 195, 199, 206, 207, 222, 231; — piyadeleri sancakbeyi, 81.

- L -

Lapkesi, 91, 113, 129, 130, 224, 245.

Larendi, 171.

Lâzikiye, 188.

Lefke, 148.

Lefkoşe, 231.

Leh, 245.

Lehistan, 249.

lenger, 9, 75-77, 85, 121, 144, 151-153; — ciyân-ı Galata, 76.

lengurte, 95, 143, 151.

levend, 54, 58, 84, 91, 127, 174, 181, 183, 184, 230, 241-244, 246, 247, 250; — ler ağası, 183, 184; — ler çavuşu, 183, 185.
liman, 1, 14, 15, 17, 22, 28, 93; — defteri, 104; — kapudanı, 44; — kâtibi, 42.
Limni, 231, 243.
Livadya, 159, 160.
lodra, 9.
londra çukası, 168.
londrine çuka, 168.
Lût Gölü 171.
Lübnan, 171.
Lütfi Paşa (sadrizam), 4, 33, 188.

— M —

Macaristan, 23.
Macuncu Çarşısı (İstanbul'da), 171.
madenci, 111.
Madonîç, 159.
Magosa, 231.
mahfil-i hümayûn, 11.
mahlûl gedik, 51, 52. Ayrıca bk. "gedik".
Mahmud II, 19.
Mahmud Efendi, (Arpa Emîni, Aydın sancağı kürekçi bedeli mütezimi), 223.
Mahmud Efendi (Mevkufatî), 223.
Mahmud Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 234.
mahzen, 7-10, 17, 20, 21, 33, 34, 41, 68, 163; — -i Âmire, 9; — çüb, 9, 40, 41; — kâtibi, 10; — -i sürb, 9, 10, 41, 42; — ci, 16. Ayrıca bk. "anbar", "kereste mahzeni".
makara, 69, 78; — dili, 69, 170, — tûcu, 69; — ci, XIX, 5, 6, 10, 16, 21, 49, 66, 69, 73, 78; — cılar kârhânesi, 10. Ayrıca bk. "tûc".
makrama, 11.
Makrî-zâde Hüseyin Reis, (kapudan, tüccar), 95, 177.
Maksûd (Tersâne-i Âmire Emîni), 8, 35.
mal müfettişi, 223.
Malatya, 22, 171, 233, 244.
Malkara, 221.
maliye, 220; — Ahkâm Defterleri, XVII, XIX, 102.
Malta, 1, 235; — kalyonu, 94; — zindanı, 210.
Manastır, 146, 149, 150.
mancana, 77, 120, 158, 163, 165.
Manisa, *Mag'nisa*, 192, 193, 205, 207; — Şer'iyeye Sicilleri, 188.
Mankalya, 26, 199, 209.

Manyas, 113.
marangoz, 3, 18, 26, 71-73, 86, 182, 183, 186, 209; — başı, 184.
Maraş, 22, 23.
Marco Minio (Venedik elçisi), 8.
Mardin, 244.
marinar, 209.
Marmara (kaza), 25, 27, 28, 72, 131, 209, 224; — (bölge), 85, 71; — Denizi, 201.
masraf kâtibi, 37.
Mastör (demirci ustası), 76.
Matbah(-ı Âmire), XIX, 2, 3, 88, 94, 108; — emîni, 37.
mavna, 6, 7, 18, 60, 86-88, 98-101, 115, 119, 125, 143, 148, 151, 175, 181, 199, 201, 2227-230, 242, 249; — bölükleri, 53, 60; — ci, 201.
Maydos, 154, 158, 197.
mayıstıra, 120, 158, 163, 165.
mazman, 138, 139.
Mazun, 161.
mehâyif müfettişi, 217.
Mehâîye, 231.
Mehmed I, 174.
Mehmed II. bk. "Fâtih Sultan Mehmed".
Mehmed III, 87, 209.
Mehmed IV, 13, 87, 109.
Mehmed (deryâ beyi), 242.
Mehmed (Hamid Sancakbeyi), 192.
Mehmed (kalyonlar nâzırı), 34.
Mehmed (Rumeli kadiaskeri şer'iyâtçısı), 214, 217.
Mehmed (Samakov demir nâzırı), 152.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 34.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emîni), 43.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi), 218.
Mehmed Ağa (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed b. Ahmed (azab bölükbaşısı), 53.
Mehmed Çavuş (Antalya'lı), 28.
Mehmed Çavuş (Samakov nâzırı), 125.
Mehmed Efendi, (Divân-ı Hümayûn Kâtibi emekdârı), 43.
Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 36, 246.
Mehmed b. İbrahim (Sinap kadısı), 18.
Mehmed Kalenderî (Tersâne-i Âmire Emîni), 35.
Mehmed b. Mustafa (azab bölükbaşısı), 51.
Mehmed Paşa (Adana beylerbeyi), 22.
Mehmed Paşa (Anadolu beylerbeyi), 214, 217.

- Mehmed Paşa** (vezir, Kastamonu Sancakbeyi), 18, 19.
- Mehmed Paşa, el-Hac** (kapudan-ı deryâ), 31, 174, 241.
- Mehmed Reis**, 90.
- mekkârî, 22, 114.
- Mekke-i Mükerrreme Şerifi**, 90.
- Melek Ahmed Paşa** (sadrâzam), 98.
- melekse, meleksile, meneksile, 92.
- Memi** (kalyon kapudanı), 2.
- Memi Paşa** (Kefe beylerbeyi), 198.
- Memi Paşa-zâde Mehmed Paşa** (Akdeniz donanma kumandani), 128.
- Memlük**; — devleti, 4, 21; — donanması, 20; — sultanı, 20.
- Mendehorye*, 192, 193.
- Menemen*, 141, 161, 176.
- mensûhât**, 231, 233, 243; — gelirleri, 205, 247.
- Menteşe*, 28, 189, 192-194, 199, 207, 214, 218, 222-224, 231, 232.
- menzil kayığı, 93.
- mercimek, 47.
- meremmetçi, XIX, 5, 6, 16, 49, 65, 66, 68.
- mermi, 126, 127, 170. Ayrıca bk. "yuvarlak".
- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa** (kapudan-ı deryâ), 12, 49, 99.
- mevâcib, 5, 51, 63, 67.
- mevkufât, 223; — defterleri, 122, 198; — evvel, 222; — halifesi, 223; — kalemi, 222; — çi efendi, 206, 222.
- Meyyit iskelesi* (Tersâne-i Âmire'de), 7.
- Mezemorta Hüseyin Paşa** (vezir, kapudan-ı deryâ), 55, 97, 184.
- Mezistre*, 231-233, 243.
- Mısır*, 20-22, 36, 47, 88, 91, 133, 145, 147, 154, 160, 161, 170, 173, 178, 214, 220, 244, 250; — defterdârı, 214, 220; — gemileri, 109, 238, 240; — kalyonu, 94; — nâzir-ı emvâlî, 160.
- Mısırlıoğlu İbrahim Paşa** (kapudan-ı deryâ), 49.
- Midilli*, 52, 71, 89, 129-132, 187-189, 223, 231-233, 243; — cizye gelirleri, 131; — gümrük gelirleri, 130, 131, 155.
- Midye*, 73, 74, 117, 122, 124, 149, 150, 195, 199, 209.
- Mihalıç*, 113, 129, 141.
- Mihrimah Sultan Vakfı**, 122.
- Milan*, 118.
- Mimar Ağa**, 99.
- Mimar Sinan**, 66.
- mimarbaşı (hassa), 9, 10, 68, 71, 111.
- mîrî esir, 78, 81, 91, 132, 187, 209-212. Ayrıca bk. "gebrân-ı mîrî", "esir".
- Misiwri*, 27, 111.
- mismâr, 125, 178. Ayrıca bk. "çivi".
- Modoniç, 243.
- Mohaç*, 27.
- Mora*, 162, 172, 189, 232, 233, 243.
- muarraf, 48.
- muâvenet akçesi, 117. Ayrıca bk. "bedel-i muâvenet".
- Mudanya*, 71, 72, 192, 199.
- Mudurnu*, 205, 206.
- muhassıl, 243; — lık gelirleri, 167.
- Muhyiddin Reis** (Cezayir gemileri kapudanı), 54.
- mukaddim, 81.
- Mukaddim Ali** (Dergâh-ı âlî müteferrikası), 41.
- mukataa, 161, 247.
- mum, 153; — cu, 80, 133.
- Murad III**, 87.
- Murad IV**, 8, 21, 27, 239, 244.
- Murad** (barut mübaşiri), 171.
- Murad** (vardiyanbaşı), 56.
- Musa Efendi** (Şehremini, Tersâne-i Âmire Emini), 37.
- Musa Efendi** (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
- Mustafa II**, 49, 184.
- Mustafa** (firkate kapudanı), 55.
- Mustafa** (Tersâne-i Âmire emekdârı), 39.
- Mustafa Ağa** (Makara dili temini ile görevli emin), 170.
- Mustafa Bey** (zahire memuru), 92.
- Mustafa Çavuş** (Galata Harc-ı Hassa Emini), 34.
- Mustafa Efendi** (Tersâne-i Âmire Emini), 41.
- Mustafa Efendi** (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
- Mustafa Kapudan** (Samsun'da alat toplamakla görevli), 18.
- Mustafa Paşa** (Karaman beylerbeyi), 243.
- Mustafa Paşa** (mütekaid vezir), 24, 204.
- Mustafa Paşa** (vezir), 94.
- Mustafa Tanbûrî**, 94.
- mutemed, 10, 48, 79, 80; — çavuşu, 48.
- mutfak (Tersâne-i Âmire'de), 12, 14.
- Mübârek** (Gelibolu Hassa Harc Emini), 34.
- mübâşir, 22, 108, 113-116, 129, 130, 140, 150, 158, 179, 190, 222, 224, 248.
- mübâyaa, 138.
- mücerred, 138.
- mücrim, XVIII, 32, 42, 45, 56, 81, 132, 145, 162, 187, 196, 197, 210, 211, 213, 214, 216-220, 250, 252.
- müezzîn, 48; — başı, 48.

Mühimme, 2, 189; — defterleri, 31, 152, 160, 214.
 müselleme, 81, 231; — ân-ı mensûh, 138.
 müteferrika, 49; — reisler, 65.
 mütekâid, 49, 65, 204.
 mütesellim, 223.

— N —

nafaka, 75, 78, 210, 220; — -bahâ, 32.
 nakkaş, 9, 14, 80, 135.
 Nakçe, 231.
 narh, 44, 138; — -ı câri, 110; — -ı rûzî, 146.
 Nasr-ı Cenk, 38, 45.
 Nasuh Paşa (Şam valisi), 89.
 Navarin, 97.
 neccar, XIX, 5, 6, 9, 14, 21, 24, 49, 66, 67, 71, 72, 77, 86, 99, 181; — başı, 6, 67; — lar çavuşu, 48.
 nefersiz reisler, 58, 64. Ayrıca bk. "bölüksüz reisler".
 nehir gemisi, 22.
 Nevâhi-i Bergama, 34, 205.
 nevbet timarı, 232.
 nevbetçiler cemâatı, 66.
 Nevrekob, 190.
 nevrûz, 198.
 Nigbolu, 27, 89, 193, 195, 246.
 Nigde, 170, 193, 195, 232.
 Nikola (ser-varilci), 77.
 Nikomedia (İznikmid), 19.
 Nova, 28, 187.
 Nova brdo, 126.
 nöbetçi, 49.
 Nuh Çavuş (Kandıra'da gemi inşasıyla görevli), 24, 28.
 Nurbaba, 243.
 nüzül, 129, 200, 243.

— O —

ocaklık, XIX XX, 73, 89, 101-104, 107-112, 115, 117, 121-124, 128, 130, 133, 135, 137, 139-141, 145, 147, 149, 150, 154, 155, 160, 162, 166, 167, 171, 191, 208, 225, 243, 248, 251; — alatçı, 225; — balmumu, 136; — barut, 171, 172; — demir, 122-124; — güherçile, 171; — katran, 128, 129, 131; — kendir, 137-139; — kereste, 104, 105, 108, 111-115; — kürek, 148, 150; — kürekçi, XVIII, 187, 189, 191, 194, 196, 197, 199, 200-208, 220, 222; — peksimed, 248; — reçine, 135; —

revgan-ı pih, 133; — tente, 154, 155; — üstüğü, 147; — yelken, 154; — yelken bezi, 159, 161, 162. Ayrıca bk. "avârız".

odabaşı, 16, 52, 72, 183.

Ohri, 146, 189.

ok, 178, 179, 242; — çu, 179.

Okmeydanı (İstanbul'da semt), 13.

Olava, 126.

Onikidivan, 146, 170.

ordu harcı, 243.

orta çavuşu, 48.

Osman (Dergâh-ı Âli kapıcıbaşı), 205.

Osman Ağa (Arpa Kâtibi), 40.

Osman Ağa (gemi inşasıyla görevli), 150.

Osman b. İbrahim (azab bölükbaşı), 63.

Osman Paşa (Âsitâne Kaimmakâmı, vezir), 19.

Osman Paşa (vezir, Kastamonu sancakbeyi), 198, 223.

oturak, 28, 83-85, 87, 89, 148, 209, 227-229.

Ovayüzü, 170.

oymacı, 80.

— Ö —

Ökse, 137.

Ömer Ağa (Bolu voyvodası), 118.

Ömer Ağa, el-Hac (Saruhan kürekçi bedeli mültezimi), 223.

Ömer Ağa (Bolu voyvodası), 118.

Ömer Kapudan (firkate başbuğu), 54, 55.

Ömer Paşa (Canik sancağı muhassılı), 139.
 örfi tekâlif, 187, Ayrıca bk. "avârız", "ocaklık".

Ömerönü, 129.

Özi, 26, 88, 172, 212, 237, 241, 247; — Boğazi, 206; — kalesi, 92.

— P —

padişah reisi bölüğü, 53, 57.

palamar, 145.

palanga, 142.

palasgerme, 91, 97, 226, 229.

palavra, 175.

Papa, 3.

papaz, 216.

pârû-tıraş, XIX, 5, 6, 21, 49, 66, 68, 74, 75.

Paşa (sancak), 171, 189, 193, 195, 199.

paşa bölükleri, 53, 57.

paşa gemisi (başardası), 57, 63, 64, 86, 87.

paşa reisi bölüğü, 53, 55.

patrona, 38, 44, 132, 181, 182, 184-186.

patrik, 203.

Payas, 244.

Pazarlık, 123, 124, 130, 251.
Pazarköyü, 102, 103, 111, 148-150.
 peksimed (beyaz, harcı, has, has-ı beyâz), 21, 47, 80, 199, 210, 220, 244-250; — emini, 245, 246; — fırını, 15, — çi, 80, 210, 245.
 pereme, 201; —i esb-i Üsküdar, 92; — ci, 199-202, 209.
 pergende, 84.
 Perşembe, 170.
Perteve Paşa (vezir), 84, 240.
Pınarhisari, 27, 73, 74, 117, 148-150.
Pınâriye, 149.
Pir Ali Çavuş (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Pirezniç, 220.
Pîrî Mehmed Paşa (veziriâzam), 3, 4.
Pîri Paşa, 161.
Pîri Reis, 2, 244.
Pirlepe, 141, 146.
Piyâle (Tersâne-i Âmire Kethudası), 92.
Piyale Paşa (Kapudan-ı deryâ), 17, 52, 67, 230.
Platomona, 248.
Polonyalı Simeon, 15.
Portekiz, 1, 20, 22, 168.
 prangı, 84, 85, 96, 174, 177.
Provadi, 136, 199, 209.
Pravişte, 84, 177.
Preveze, 28, 73.
Prizrin, 189.
 pruvo, 165.
Pulya, 233.
 pusula, 86, 153, 181.

— R —

Radomir, 152.
Ramazan b. Husrev (azab bölükbaşısı), 58, 63.
Râmi Mehmed Paşa (sadrâzam), 32, 33.
Razlık, 220.
 reçine, 101, 135, 136.
 reis, XIX, 16, 34, 37, 49, 50, 52, 54-63, 65, 86-88, 98, 183-185, 208, 249.
 reisülküttâb, 28, 43.
 resen, 142-145.
Reşid (Mısır'da), 21, 147, 161.
 revgan, 132, 133. Ayrıca bk. "yağ".
Rıdvan Ağa (zeâmetli müteferrika), 46.
 riyâl kuruş, 206.
 riyâle, 38, 42, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 146, 181, 185, 186, 242.
 Rize, 26.

Rodos, 4, 8, 28, 71, 88, 135, 187, 189, 231, 235; — limanı, 93; — tersânesi, 28.
Rodosçuk, 124; — gümrük emini, 124; — nâibi, 91, 124. Ayrıca bk. "Tekirdağı".
Rudnik, 126.
Ruha, 232.
 rum, 199, 203; — eyâleti, 189.
Rumeli Hisârı, 12.
Rumîli, 3, 13, 25, 37, 111, 116, 117, 126, 141, 146, 172, 188, 189, 192, 193, 198, 200, 212, 223, 224, 243, 251.
Rusçuk, 23, 27, 89, 90; — kapudanı, 229; — tersânesi, 23.
 Ruûs Kalemî, 44.
 rûz-ı hızır, 197.
 rûznâmçe, 48; — defterleri, 33, 43, 44, 234; — halîfesi, 39; —i humâyûn, 241; — resmi, 51; — ci efendi, 22. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Rûznâmçecisi".

— S —

saatçi, 182-86.
Sabanca, 24, 27, 90, 102, 103, 110, 111.
 sabbağ, 80, 135, 157. Ayrıca bk. "boyacı".
 saçma topu, 88, 175, 176, 177. Ayrıca bk. "top".
Sahil, 18, 26, 116, 129, 131.
Said Kethuda (Vize'de gemi inşası ile görevli), 25.
Sakarya, 27, 112.
Sakız, 28, 55, 71, 84, 89, 95, 128, 188, 231, 232, 248, 249.
 salâ müezzini, 48.
 salcı, 118.
Salih (deryâ beyi), 28.
Salih (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Salih Ağa (Kereste emini), 96.
Salih Efendi (Matbah emini), 37.
Salih Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Salih Paşa (Cezâyir-i Garb beylerbeyi), 54.
 salta, 211.
 sâlyâne, 184, 224, 231, 243.
Samakov, 121-125, 129, 151, 152, 220, 251; — kantarı, 122, 125; — mukataası, 123.
Samakovcuk, 122.
Samanlı, 28.
Samatya (İstanbul'da semt); — meyhanecileri, 200.
Samsun, 18, 23, 24, 71, 100, 116, 119, 129, 131, 137-143, 193, 195; — iskele mukataası, 138; — kendir emini, 140, 143, — tersânesi, 23, 24.
 sanbola zindanı, 7, 11.

sandal, 21, 93, 96, 110; — reisi, 182, 185;
— cı, 182-184.
sa'r, 110. Ayrıca bk. "narh".
Saray, 73, 74, 117.
Sarıçayır, 102, 103, 111, 119.
Saruhan, 34, 88, 136, 141, 143, 167, 189, 192-194, 199, 205, 207, 222-224, 231, 232, 239, 243, 244.
Satılmış, 141, 187, 188, 190.
Sefer b. Abdullah (azab bölükbaşı), 63.
sekanlık, 235.
selâmiyye; — ağası, 128, 129; — akçesi, 128.
Selânik, 128, 141, 142, 169, 188, 208, 231, 232, 247, 249; — baruthânesi, 171, 172; — çukası, 168, 169; — firkatesi, 84; — kârhanesi, 172; — mukataası, 141, 247.
Selçuklu tersânesi, 2.
Selim I. bk. Yavuz Sultan Selim.
Selim II, 87.
Selindi, 71.
Selman Reis, 20.
Semâdirek, 154, 155, 157, 158.
Semendire, 27, 89.
semmûr kürk, 38.
ser-âhenger, 125.
Seravulus, 161.
Serbrenice, 126.
serdümen, 182, 183, 185.
ser-gümiyân, 48.
serdar bölüğü, 53, 57.
seren, 93, 101, 118-120.
Serfice, 141, 146.
sermahfil, 48.
ser-mimârân-ı hassa, 12. Ayrıca bk. "mimarbaşı".
ser-varilci bk. "varilci başı".
Seydî-zâde Mehmed Paşa (Kapudan-ı deryâ), 97, 163.
Seyyid Ahmed Paşa (muhasıl), 243.
Sığacak, 46.
Sığla, 46, 192-194, 199, 207, 218, 222, 224, 231, 233, 234, 243.
Sındırgı, 113.
Sırbistan, 126.
sicil, 217.
sikke, 215.
silahdar, 39; — lık, 235.
Silifke, 128.
silistire, 181.
Silistre, 26, 27, 89, 179, 193, 195; — kapudan-ı, 229; — sürsat bedeli, 179.

Silivri, 27, 28, 100, 204.
Sinan Çavuş (Gümülcine'de resen nâzırı), 144.
Sinan Paşa (kapudan-ı deryâ), 126.
Sinan Paşa (Mısır beylerbeyi), 214.
Sinop, 17-19, 23, 26, 71, 76, 100, 116, 119, 124, 129, 131, 140, 142, 143, 146, 151, 152, 223, 224, 226, 230; — limanı, 17; — tersânesi, 17, 18.
sipah, 111; —; î, 114, 233; — î oğlanlığı, 235.
Siroz, 208.
Sisam, 131.
Sivas, 138, 189, 192, 193, 195, 239.
Siverek, 232.
sobraman, 169.
Sofya, 123, 124, 152, 208, 220; — cizye-i geb-rânı, 124.
Sokullu Mehmed Paşa (sadrâzam, kapudan-ı deryâ), 7, 209.
solaklık, 235.
Söke, 141.
sugunda demiri, 151.
Sultanhisarı, 177.
Sultanönü, 188-190, 192, 195, 199, 206, 222, 231, 232.
Suriye, 36, 171.
sûzen (aba, bâdbân, çuvaldız, hartûc), 169.
Süleyman (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 41.
Süleyman Paşa (vezir, Âsitâne Kaimmakamı), 222.
Süleyman Paşa-zâde, 223.
Süleyman Reis, 90.
Süleymaniye Camii, 56, 91, 126, 209.
Sürmene, 71.
sürsat, 200; — bedeli, 19, 179, 247.
sütun, 93, 101, 118-120.
sütur reisleri, 181-183, 185.
Süvâri Mukâbelesi Hulefâsi, 219.
Süveys, 20, 21; — kapudanlığı, 20; — tersânesi, 20-22, 91.
Süzebolu, 27, 117.

— § —

Şaban Beşe (makara dili temini ile görevli emin), 170.
Şaban b. Murad (azab bölükbaşı), 51.
şadırvan, 14.
şahî, 177. Ayrıca bk. "top".
Şahkulu kapısı (Tersâne-i Âmire'de), 7.
Şahin (Samakov cizyedârı), 123.
şalope, 23.
Şam, 244; — vâlisi, 244.

şayka, 23, 27, 28, 88, 89, 226, 229, 242, 249;
— topu, 96, 174, 175, 177. Ayrıca bk.
“çayka”, “top”.
Şehremeni (İstanbul’da semt), 37; — baruthâ-
nesi, 171, 172.
Şehzâde lalası, 217.
şem’i asel, 136. Ayrıca bk. “balmumu”.
Şeyhli (Üsküdar’a tâbi), 102, 103, 111.
Şile, 19, 24, 25, 71, 112, 146, 150.
Şorba, 206.
şumârî, 43. Ayrıca bk. “Tersâne-i Âmire vezne-
dârları”.

— T —

tabhiyye akçesi, 160.
tafta, 165; — i Şam, 166.
Tahir (Menteşe yelken bezi hâzırı), 161.
talimhâne, 14.
Taman, 26, 172.
Tarhuncu Lâyihası, 50.
Tarhala, 161.
tartıla, 142.
tarzna (tersâne), 1; — r, 1.
taş gemisi, 6, 7, 64, 91, 92, 99, 101, 112, 211;
— ndeki bölükler, 53, 61, 62.
Taşköprü, 139, 141, 146, 150.
Taşköprü (Üsküdar’a tâbi), 102, 103.
Taşözü, 131, 243.
Tatarpazarı, 123, 124, 220.
tâun, 220.
Tavşanlı, 71, 72.
ta’zîr, 214.
tekâlif, 77.
Teke, 81, 188, 189, 192, 194, 195, 199, 207,
214, 222, 231, 232.
Tekirdağı, *Tekfurdâğı* (*Rodosçuk*), 123-125, 172,
221, 245.
teksinarcı, 73, 74.
telhâne (Samsun’da), 24.
telhîs, 107, 186.
temessük, 42, 217, 218, 223, 239, 241.
tente, 9, 84, 85, 154, 156, 162, 163; — bezi,
155-158, 161, 162.
Tepe, 149.
Terme, 137.
tersâhâne, 1, 2.
tersâne, 1, 2, 7, 8; — kayıkları, 151.
Tersâne-i Âmire, 2, 3; — ağazı, 10, 46-48;
— azabları, 52 (bk. “azab”); — bahçesi,
7, 13, 14; — başcavuşu, 48; — câmiî,
XIX, 48; — defter emini, 43, 44, 49,
234; — defter kethudası, 43, 44; — def-
terhânesi, 43, 234; — emâneti, XVII,

XIX, 38; — emekdârları, 39, 41; —
emini, XVII, 8, 10, 12, 26, 28, 32-43, 47,
48, 51, 54, 63, 72, 80, 107, 109, 110, 116,
124, 149, 163, 178, 198, 202, 206, 208,
209, 211, 215, 216, 218, 219, 223, 226,
234, 242, 245-248; — emini baştardası,
86, 98, 163, 165, 173, 199, 211, 225, 226,
227, 228, 230; — emini vekili, 145, 152;
— halkı, XVII, XIX, 5, 32, 45, 49-51, 63,
65, 66, 71-73, 79; — kaimmakamı, 37,
46; — kâtibi, 25, 37-41; — kethudası,
10, 11, 38, 40, 44-46, 52, 56, 72, 80, 92,
213, 215-219, 226; — kethudası baştarda-
sı, 86, 98, 163, 165, 168, 172, 173, 199,
211, 225-230, 242, 249; — kethudası has-
sı, 46; — kütüleri, 76; — liman kâtibi,
42; — liman reisi, 44, — mahzen
eminliği, 41; — mahzen kâtibliği, 41;
— mütekaidleri, 49; — ocaklığı, XVII,
43, 73 (bk. “ocaklık”); — reisi, 43, 44;
— ricâlî, 31-33, 39, 226; — rûznam-
çesi, 39, 40, 245, 246; — sakası, 48, —
veznedârları, 43; — zindanı, 7, 11, 12,
42, 56, 80, 81, 209-212, 214, 216, 217, 219,
250; — zindan kâtibi, 42, 218; — kilid-
çisi, 42.
tersân, 2.
tersehân, 2.
tershâne, 1, 2. Ayrıca bk. “dershâne”.
Tersâne-i Âmire, 3, 19.
terzi, 80.
tevziat defterleri, 113, 223.
tilâ-ger, 80.
Timuşvar, 89; — kârhânesi, 172.
Tırhala, 193, 195, 199, 208, 233, 245, 248.
timar, 43, 231, 234; — bedeli, 234, 243, 247;
— erbabı, 232, 234 (bk. “erbâb-ı timar”),
— lı sipâhî, 230-235.
Tire, 26.
Tirebolu, 141, 143-145.
tonbaz, 92.
top, 9, 21, 46, 76, 84, 87, 88, 92, 94, 96, 126,
153, 170, 174-178, 238, 239; — arabası,
112; — bölüğü, 53; — gemisi, 6, 7, 16,
26, 59, 60, 64, 92; — güllesi, 176.
top (uzunluk ölçüsü), 155, 157-159, 161, 163,
165, 166, 251, 252.
topçu, 16, 84, 88, 89, 111, 181-186, 202, 239,
240, 245; — başı, 176, 182-185, 240,
241. — kethudası, 182, 183, 185, 240;
— ocağı, 239.
Tophâne (İstanbul’da semt), 202.
Tophâne-i Âmire, XIX, 46, 92, 174-177; —
Nâzırı, 37, 176, 177.

Trablusgarb, 65, 188, 189.
Trabzon, 26, 71, 92, 124, 132, 136, 147; —
 cizye gelirleri, 133; — gümrük emini,
 147; — gümrük gelirleri, 132, 133, 147.
 tirinkete, 88, 120, 155, 158, 163, 165, 181, 225.
 tûc, 175; — toplu, 100.
 tûc-ger, XIX, 49, 66, 69.
 tuğra, 215, 216, 219.
 tulumba, 77, 93; — cı, 77, 78, 93, 99; — cı
 ocağı, 77.
Tuna, 23, 25, 27, 88-90, 92, 93; — donanma-
 sı, 23, 84, 89, 242, 243; — firkateleri, 54;
 — kapudanı, 93.
Tunuslu Ali Kapudan, 184.
Turgud Paşa (kapudan-ı deryâ, Cezâyir bey-
 lerbeyi), 65, 88, 150.
Tuzla, 113, 129, 131, 136.
 tüccar ağrıbarları, 96.
 tüccar gemileri, 71, 77, 209.
 tüfenk, 127, 170, 174, 241, 242; — mermisi,
 126; — çi cebelüleri, 231; — li, 51.

— U —

Uluç Ali Paşa (hassa reisi), 54.
 ulûfe, 52. Ayrıca bk. "mevâcib".
Ulus, 170.
 Umûr-ı Bahriye Nezâreti, 38.
Unkapanı (İstanbul'da semt), 171.
Uzun Piyâle Paşa (kapudan-ı derya), 43, 45.

— Ü —

üç anbarlı; — borozan gemisi, 92; — kal-
 yon, 77, 94, 100, 151, 153, 158, 175, 183,
 184.
 üç çifte kayık, 46, 93. Ayrıca bk. "kayık".
 üç kantarlı kalyon, 95.
 üçürdek, 142.
Ünye, 26, 71, 137-140, 143.
 üsârâ, 210.
Üsküb, 126, 127, 146, 149, 150, 171, 193, 195,
 199, 208.
Üskübî, 118.
Üsküdar, 70, 74, 91-93, 102, 107, 109-112, 121,
 146, 150, 199.
 üstâdiye, 10.
 üstüaçık, 23, 27, 90.
 üstüüpü, 17, 84, 86, 94, 101, 144-147, 161; —
 cü, XIX, 5, 6, 10, 16, 49, 66, 69, 78; —
 cüler kârhânesi, 10.
Üveys Paşa (Mısır beylerbeyi), 145, 147.

— V —

vâiz, 48.
Van Gölü, 66.
 vardiyacı, 49.
 vardiyacı, 32, 49, 56, 79, 182, 183, 185, 250;
 — bölüğü, 53, 55, 56; — bölükbaşısı,
 56.
 varil, 9, 199, 244; — ci, 77, 183, 184, 186,
 — ci başı, 77.
Varna, 26, 116, 117, 136, 199, 209, 248.
Vasilikoz, 27.
Veselin, 248.
Veli Efendi (Tersâne-i Âmire Emni), 35, 37.
Venedik, 83, 96, 213; — Doğu, 3; — donan-
 ması, 102, 199, 209-213, 219, 228, 248;
 — elçisi, 8; — gemileri, 85, 86.
Vidin, 27, 89, 212, 216, 221; — kapudanı,
 229.
 vilâyet iş erleri, 17. Ayrıca bk. "a'yân-ı vilâyetin
 iş erleri".
Vize, 25, 27, 73, 74, 79, 114, 117, 141, 189,
 193, 195, 217, 232; — sancağı mütesel-
 limi, 217.
Vizendoma? (Benefşe'ye tâbi), 162.
Voynuk Ahmed Paşa (kapudan-ı deryâ), 95.
 voyvodalık (Boğdan), 136.

— Y —

yağ, 95, 101, 132-135, 145, 147, 161.
 yahudi, 199, 203.
Yahya Reis (mübaşir), 130.
Yakup Kapudan (Basra kapudanı), 22.
Yalakâbâd, 71, 72, 102, 103, 148-150.
 yalkı kazı, 142.
Yalvaç, 192.
yanya, 189, 199.
Yavuz Sultan Selim, 3, 4, 7, 11, 13, 15.
 yay, 178, 179.
 yaya, 81, 231; — başı, 81.
yedidivan, 146.
Yedikule, 200.
 yelken, 9, 64, 78, 83-89, 92, 94, 96, 97, 145,
 152, 154-156, 161, 163, 170, 225; — bezi,
 XX, 21, 80, 95, 154-163, 191, 197.
 yelkenci, 49, 52, 64, 86, 181-183, 185.
 yelkenli, 83, 88, 90, 92, 94, 156, 187.
Yemen, 20, 90.
Yeniada, 144.
 Yeni Cami, 128.
 yeni divanhâne, 11, 14.
Yenice, 170; — *-i Taraklı*, 24, 27; — *-i Var-*
dar, 146, 149, 150; — *-i Zağra*, 220.

yeniçeri, 66, 111, 168, 202, 235-240, 245; —
 ağası, 28, 235; — ocağı, 77, 238; —
 serdarı, 18, 26, 92, 124, 138, 140, 143,
 160, 206, 252.
Yenişehir, 160, 208, 245, 247, 248.
 yeşil; — baştarda, 87; — kadirga, 87.
Yeşilli Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire
 Emîni), 36, 41.
Yılanluca, 131.
 yiğitbaşı, 202.
Yoros, 21.
Yukarı Hızırbeyli, 146.
Yunus oğlu Ömer (Basra kapudanı), 22.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 36, 41.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 37.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 110.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni), 112,
 202.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni vekili),
 10.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emîni vekili),
 37.

Yusuf Efendi (Tophâne-i Âmire Nâzırı), 176.
Yusuf Paşa (kapudan-ı deryâ), 43, 192.
Yusuf Paşa (vezir, kapudan-ı deryâ), 215, 219.
Yusuf Paşa (vezir, Özi vâlisi), 241.
 yuvarlak, 84, 85, 89, 174, 175, 177, 178.
 yürük, 81.

— Z —

zağarcılık, 235.
 zahire gemisi, 22, 27, 28.
Zağra, 193, 195.
 zaim, 114, 230-232, 234.
 zcâmet, 43, 44, 231, 234, 243, 247; — li mü-
 teferrika, 46.
 zevrak, 79; — cı, 10, 79; — çılar kârhanesi,
 10.
 zift, XX, 17, 67, 84, 86, 94, 101, 128, 130-132,
 224; — kazanı, 80.
 zindan bk. "Tersâne-i Âmire Zindanı".
 zindan mescidi, 7, 12.
 Zülkadirli, 23.

E K L E R

a - Arşiv Vesikaları

I. Kapudan Paşa'nın timâr ve zeâmet tevcihine dâir kanûnname

KÂNÛNNÂMEDİR

Kapudan Paşa'ya hüküm ki,

Memâlik-i İslâmiyyeden Bahr-i Sefîd'de vâkı^c cezâyir ve sevâhilin bi-avnullâ-hi teâlâ hıfz u hırâseti ehemmi-i mühimmât-ı dîniyyeden olmağın bundan ak-dem mensûhât sancakları ve derya kalemi olan Sığla ve Biga ma^ca Gelibolu ve Kocaeli sancakları muhâfazasına memûr olmuşlar iken ekser zu^camâ ve erbâb-ı timârı memûr oldukları mahalde bulunmadıkları vâsıl-ı sem^c-ı hümayûnum olup ve sen donanma-i hümayûnumla uğradığın mahallerde mevcûd ve nâ-mev-cûdın yoklayup cümlesini alâ mâ-hüve'l-ân memûr-ı hidmet-i muhâfazada mev-cûd eyleyüp inşâallâhu teâlâ leyl u nehâr hıfz u hırâset ile bezl-i iktidâr eyle-men için zıkr olunan mensûhât ve merkûm sancaklarda mahlûl olan zeâmet ve timârların tevcihâtı sana tefvîz u sipâriş ve defterhâne virilüp Dîvân-ı Hüma-yûnum kâtibleri emekdârlarından iftihâru erbâbi't-tahrîr ve'l-kalem mümtâzü ashâbi't-takrîr ve'r-rakam kâtib Salih -zîde mecdühû- Reîsülküttâb kâimmakâmı nasb ve ta^cyin olunmuşdur. İmdi sen ki, vezîr-i müşârûn-ileyhsin hıtâm-ı hid-mete karîb zamâna dek memûr oldukları mahallerde bulunmayanların ve eshâ-bı fevt olanların zeâmet ve timârları bi-hasebi'l-kânûn mahlûl olur. Fevt olan zaîmin iki oğlu kalur ise büyük oğluna beş bin küçük oğluna dört bin, bir oğlu kalur ise ancak beş bin akçe virilür ve erbâb-ı timârın ancak bir oğluna üç bin akçe, icmâllü ise icmâl bozulmamak üzere, icmâllü değil ise diledüğü yerden alur. Teşehhüden fevt olanların cümle zeâmet ve timârları merhameten kânûn-larından ziyâdesiyle oğullarına virilmek kânûndur ve babası fevt olduktan sonra vücûda gelen müteveffânın oğluna timâr virilmek ve icmâllü kaleminden hisse ayrılup âhara virilmek ve askere ecânibden reâyâ idhâli hilâf-ı kânûndur. Vech-i meşrûh üzere amel ve oğlu olmayan müteveffâ ve hıtâm-ı hidmete karîb mahal-le dek nâ-mevcud olan niyâmedin mahlûl olan zeâmet ve timârlarını sancağın-da sâkin ve alaybeyisi bayrağı altında sefere eşmek şartıyla iştikâları ve mîra-lay arzıyla tevcih ve Tersâne-i Âmire'de tahvil hükmü virildikten sonra beş bin akçeden mâdûnuna berat ve ma^cdâsına altı aya değin dergâh-ı muallâma götürüp berât etmek üzere memhûr tezkiresin virüp tevcihât husûsunda ve sâir memûr olduğun hıdemât-ı aliyemde dîn u devletime lâıyk ve ırz-ı nâmus-ı sal-tanatıma muvâfık basîret ü intibâh üzere hareket idüp hilâf-ı kânûn tevcihât-

dan ve bir ferde gadr u te⁵addîden ve hıdemât-ı alıyyemde tekâsül ve müsâheleden be-gâyet ihtirâz eyleyesin deyü yazılmışdır.

fi evâsıt-ı S[afer] sene 1100

(MD. XCVIII, s. 38/112)

II. Tersâne-i Âmire Ricâli listesi

Defter-i nafakahâ-i mezkûrîn der hidmet-i Tersâne-i Âmire bûdend ve der hîn-i dâden-i icârât der Tersâne-i Âmire be-mezkûrîn nafakahâ dâden mu'tâd bûd ber-mûceb-i kâime-i Ahmed halife nâzır-ı Tersâne-i Âmire an cânib-i vezîr-i mükerrerem Defterdâr Paşa ve bâ-müfredât-ı Ali Paşa kapudan el-vâkı⁶ der sene 1085 ve hâlâ ber-vech-i mezkûrîn dâden fermûde ber-mûceb-i tel-hîs ve bâ-fermân-ı âlî

25 Şevval 1114

emîn-i tersâne	3000 akçe
kethudâ-i tersâne	1500 "
rûznâmçe-i tersâne	900 "
kâtib-i icâre	2000 "
kâtib-i mahzen-i çûb	250 "
halîfe-i mahzen	250 "
kâtib-i mahzen-i sürb	500 "
halîfe-i mahzen-i sürb	150 "
miftâhî-i mahzen-i çûb	150 "
kâtib-i emîn der icâre	500 "
halîfe-i icâre	300 "
çavuşân-ı neccârân	300 "
ser-gûmiyân	300 "
halîfe-i gûmî	120 "
çavuş-ı funda	60 "
reis-i funda	60 "
reis-i liman	120 "
kantârî-i mahzen-i sürb	200 "
çavuş-ı varul	60 "
kıbtî ser-haddâd	150 "
ser-kalafatçıyân	300 "
çavuş-ı mu'temed	120 "
kâtib-i büzürk	1500 "
YEKÛN 23 neferen	12.790 "

Tersâne-i Âmire'de icâre virildikçe ba⁷zı hademeye virilen icârât otuzbeş bin sekiz yüz yetmiş beş akçeye bâliğ olmuş iken bin seksen beş senesinde Kapudan Ali paşa zamâmnda icâre alanlar yoklanup hizmetde olup icâreye

müstehk olanlar yirmi üç nefer mecmûuna oniki bin yediyüz doksan akçe icâre nafakaları virilmek üzere tahrîr ve baş muhâsebe defterlerine kayd olunan defterin sûretin ihrâc olunup lâkin sene-i mezbûreden berü yine ba'zı lüzûmu olmayanlara dahî birer takrîb ile icâre ta'în olunarak el-yevm kadîmî izdiyâd bulan mertebeleri dahî tecâvüz idüp ol tarîkle mîrîye zarar-ı küllî terettübü nümâyân olmağla bundan akdem bin seksen beş senesinde tahrîr ve düstûrû'l-amel olmak üzere baş muhâsebeye kayd olunan defterlerden ihrâc olunan işbu sûret ale'l-esâmî tahrîr olanlara muayyen olan nafakaları icâre virildikçe kemâ fi'l-evvel viridirilüp bunlardan izdiyâd olanlar bulmamak üzere baş muhâsebeye müceddeden kayd ve Tersâne Emînine sûret virilmek bâbında telhîs olunup arz olundukda telhîs mücebince seksen beş senesinde tahrîr olunup baş muhâsebe de mastûr olan defter üzere müceddeden gemiler yapıldıkça beher mâh nafakaları virilmek üzere baş muhâsebeye kayd olunup ve Tersâne-i Âmire Emîni yedine sûret virilmek [bâbında] fermân-ı âlî sâdır olmağın mücebince işbu mahalle kayd olunup Tersâne Emîni yedine sûret virilmiştir.

fi 25 Şevval sene 1114

(MAD. 5362, s. 72)

III. Kadirga mühimmât listesi

Bir kıt'a kadirgaya lâzım olan mühimmâtdır

sene 1084

resenhâ-i mütenevvî'a	120	kantar	(22 kangal)
mesâmîr ma'a esbâb-ı âhen	120	"	
lenger 5 aded	40	"	(8 kıyye)
mesâmîr-i mütenevvî'a	5	"	
küski	1	aded	(22 lodra)
varya	1	"	(15 ")
kazma	2	"	(5 kıyye)
balta	2	"	(5 ")
tûc-ı makara	52	"	(35 ")
resen-i tire	70	"	
resen-i gügen	45	"	
kirpas-ı bâdbân	250	kitaât	
kirpas-ı tente	160	"	
zift	60	kantar	
katran	3	"	
üstüğü	20	"	
kirpas-ı Mısır	15	kitaât	
çuka-i Selânik	115	çûb	
keneviçe-i efrenc	176	"	

keneviçe-i Boğdan	14	top
rişte-i penbe	11,5	kıyye
rişte-i ispavlu	11,5	
sülügen-i İngiliz	2	kantar
senderus	2	"
revgan-ı bezir	2	"
jengâr	1,5	kıyye
isfidaç	2	"
tutkal-ı siyah	4	"
revgan-ı pîh	12	kantar
çerm-i gâv	6	aded
varil	264	"
gerder	25	"
çûb-ı turre-bûdâz	64	"
çûb-ı zebân-ı makara	52	aded
şem ^c -i asel	6,5	kıyye
sûrb, elvâh	34	"
fânûs-ı efrenc	3	aded
kofa	25	"
kürek-i çûb	15	"
sûzen-i bâdbân	100	"
resen-i ıflamur	50	"
post-ı ganem	2	"
kazgan-ı zift	1	"

(MAD. 2505, s. 122)

IV. Ocaklık mühimmâtın kalitesine dâir

Hâlâ kapudan olan Ali Paşa -dâme ikbâluhû-ya hüküm ki,

Her sene Tersâne-i Âmire'mden ihrâc olunan donanma-i hümayûnum gemileri mühimmâtları için mu^ctâd olan kereste ve kendir ve kürek ve kirpas ve sâir envâ^c-ı ocaklık mühimmâtlarıdır ve iktizâ hasebiyle ümenâ yedleriyle mübâ-ya^ca olunan mühimmât ve eşyâdır. Her eşyanın ziyâde a^clâsı ve kavîsi gelüp ve iştirâ olunanlar dahî âna göre a^clâsından alınıp dâhil-i mahzen ola gelmiş iken birkaç seneden berü gelen mühimmâtın ekseri kalp ve çürük gelüp ol makûle mühimmât sarf olunmağla donanma-yı hümayûnum gemilerinin mükemmel ve müretteb olmamasına bâ^c'is ve bâdî olunduğundan gayrı iktizâ eyledüğü mu^c-tâddan ziyâde ihrâc ve sarf olunmağile iki üç seneye vefâ idecek mühimmâtlar bir seferde telef olup ziyâde masraf olmağile hazînenin isrâf ve itlâfına bâ^c'is olduğu mukarrer ve muhakkak olmağın imdi sen ki ümerâ-i deryâ gemileri masâ-rifine küllî vukûf ve şuûrun olmağla ve sana her vechile i^ctikâd ve i^ctimâd-ı hümayûnum olup kadîmden kapudânım olanların dahî donanma-i hümayû-

num masârifî ve mühimmâtları umûrlarında nezâretleri olmağla fî mâ-ba'd bi'l-cümle gerek ocaklıktır ve gerek iktizâ hasebiyle mübâyâ'ası lâzım olan eşyalar-
dır senin ma'rifetinle tahsîl ve iştirâ ve dâhil-i mahzen olunup ve aynı ile mah-
zen defterlerine kayd itdirilüp müceddeden binâsı fermân olunan gemilere her
ne lâzım olur ise mikdâr-ı kifâye senin tahmîn defterin mücebince virilüp ve sâ-
ir atık gemilere dahî her ne iktizâ ider ise lâzım olunduğu mertebe senin ma'ri-
fetinle virilüp hılâf-ı mu'tâd bir nesne virilmeyüp ve ümerâ-i deryâya Girid sefe-
ri takrîbi ile ba'zı mühimmât virilüp lâkin kadîmden kürekden ma'dâ bir nesne
virilegelmemeğle anlar dahî görölüp mu'tâd olanları virilüp Girid seferi takrîbiy-
le hılâf-ı mu'tâd olanlar virilmeyüp el-hâsıl bilhassa Tersâne-i Âmire'm husûsu-
na ziyâde takayyüd ve ihtimâm ve dâhil-i tersâne ve sarf olanları sıhhati üzere
defter idüp defterin bir sûretin Tersâne-i Âmire'mde hıfz ve bir sûretin Rikâb-ı
Hümâyûnuma irsâl eylesin ki Hazîne-i Âmire'mde hıfz ve düstûrû'l-amel
olup fî mâ-ba'd donanma-i hümâyûnum gemileri ziyâde mükemmel u müretteb
olmak bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmağın mücebince emr-i şerîf virilmiş-
dir. 18 Şevval 1084.

(MAD. 4690, s. 183; MAD. 9851, s. 156-7; MAD. 4799, s. 187)

V. Kürek cezası ile alâkalı bir ferman

Emîrû'l-ümerâil-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm zû'l-kadri ve'l-ihirâm
sâhibü'l-izzî ve'l-ihîşâm el-muhtes bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-allâm Diyârbekir
Paşası Ayas-dâme ikbâluhû- tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki,

Bundan akdem hükm-i hümâyûnum gönderilüp mücrimleri küreğe gönde-
resin deyü beylerbeyiliğine müteallık olan sancakbeyilerine ahkâm-ı şerîfe
gönderilmiş idi. Ve'l-hâletü hâzihî südde-i saâdetimde şöyle istimâ' olundu ki
sancakbeyileri mücrimleri koyup bî-günâh kimesneler gönderir imiş ve bu bahâ-
ne ile celb u ahz dahî olunur imiş. Buyurdum ki min ba'd mücrimlerden ki-
mesneyi küreğe göndermeği men' idüp ânın gibi cürmleri sâdır olup şer' u
kânûn ile sâbit olur ise mahallinde muktezâ-yı şer' u kânûn üzerine lâzım gele-
ni icrâ eylesin ve küreğe adam göndermek için sancakbeyilerine irsâl olunan
ahkâm-ı şerîfeyi alup kaç aded ise mühürleyüp südde-i saâdetime gönderesin.
Ammâ bu husûs için sana hükm-i şerîfim gönderildiğün kimesneye ifşâ it-
meyüp ahkâm-ı şerîfeyi kendü tarafından lâzım olmuşdur deyü taleb idüp ala-
sın. Şöyle bilesin alâmet-i şerife i'timâd kılasın.

Tahrîren fî Evâhır-ı Recebi'l-mürecceb sene semân ve hamsîn ve tis'a-mie.

be-makâm-ı
Kostantiniyye

Not: En üstte Kanûnî Sultan Süleyman'ın üstten eksik bir tuğrası bulun-
maktadır.

(Fekete, A. DVN, 378)

VI. Kürek cezası ile ilgili diğer bir ferman

Anadolu Beylerbeyi Mehmed -dâme ikbâluhû-ya,

Evvel-bahâr-ı huçeste-âsârda inşâallâhu'l-melikü'l-kahhâr deryâ yüzüne sefâ-yin-i nusret-kerdârımla azîm donanma-yı hümâyûnum mukarrer ve musammem olup gemilere müstevfi kürekçi lâzım olmağın tahrîb-i memleket ve fesâd u şenâ'at üzere olan eşkıyâdan bi-hasebî's-şer' ve'l-kânûn salb u siyâset ve habs edi[lmesi] lâzım gelen ehl-i fesâd ve mücrim tâifesin hâliyâ Menteşe sancağı beyi olan kıdvetü'l-ümerâil-kirâm Kapudân-zâde Mehmed -dâme izzuhû-nun çekdirir kadırgasına müebbed kürek çekmek üzere teslim olunmak lâzım olmuşdur. Buyurdum ki vusûl buldukda emrim mücebince taht-ı eyâletinde şer' u kânûn muktezâsınca salb u siyâset ve kat'-ı uzuv lâzım gelüp vesâir bu makûle cürm ü cinâyet zuhûr iden mücrim ve ehl-i fesâd sûret-i sicilleri ve mühürlü mektûbunla mîr-i müşârün-ileyhe irsâl idüp varup vâsıl olduğunda mûmâ-ileyhden temessük getürdüp hıfz eylesesin ki müşârün-ileyh zikrolunan müfsidler kendünün ve oğlunun çekdirir kadırgalarında küreğe koyup hayatda olduklarıncâ kürek çeküp deryâ yüzünde dîn-i mübîn uğurunda hidmet-i gazâ vu cihâda bez-i iktidâr üzere olalar. İhmâl u müsâhele eylemeyesin.

yevmü'l-ahad 28 [Şevva]L [10] 18

(MD. LXXVIII, s. 774/2019)

VII. Ocaklık kürekçi temini

İnşâallahü'l-melikü'l-a'lâ mu'cizât-ı Muhammed Mustafâ -aleyhi salavâtü'l-evfâ- ile Girid cezîresi dâhil-i kabza-i teshîr ve şemşîr-i aduvv-tedmir-i zafer-te'sîr ile cezîre-i mezkûre bi't-tamâm vücûd-ı terk-âlûd-ı kefereden tathîr olmak niyyeti ile evvel-bahâr-ı huçeste-âsârda karadan ve deryâdan asâkir-i bî-şumâr-ı zafer-şî'âr ve donanma-yı hümâyûn-ı nusret-makrûn-ı aduvv-şikâr ile bu sene-i amîmetü'l-meymenede mütevekkilen ale'llah deryâ yüzüne çıkacak donanma-yı hümâyûnum kadırgaları için mu'tâd-ı kadîm üzere küllî kürekçi lâzım ve mühim olmağla kazâ-i mezbûrede vâkı' [...] avârız hânesinin bin altmış [...] senesine mahsûb olmak üzere her on hânesinden bir nefer kürekçi ihrâc ve nevrûzdan [...] gün mukaddem bizzat getürüp Tersâne-i Âmireye teslim eylemek emr idüp buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardıkda bir an ve bir sâat te'hîr u tevakuf eylemeyüp kazâ-i mezbûrda vâkı' ol-mikdâr avârız-hânesinin târih-i mezbûra mahsûb olmak üzere her on hânesinden bir nefer kürekçi ihrâc ve nevrûzdan [...] gün mukaddem bizzat Tersâne-i Âmireye getirüp tamâmen teslim idüp Tersâne Emininden mühürlü temessük alup Dîvân-ı Hümâyûnumda Mevkûfât defterlerine kayd itdirdüp itmâm-ı hidmet eylesesin. Ihrâc olunun kürekçiler güçlü ve kuvvetlü ve tûvânâ adamlar olup alîl ü marîz ve sabî vu mecnûn olmayup ve küreğe yaramaz ve bilâ-kefil adamlar yazmayasın ve ihrâc olunan kürekçilerin bedelleri için her bir nefere ta'yîn olunan üçer bin akçeden yüz al-

tuşar akçesin kânûn-ı kadîm üzere harc-ı râhları içün ellerine virüp ma'dâsın ki-seleyüp ve mühürleyüp üslûb-ı sâbık üzere Tersâne-i Âmire'de kadırga reisleri muvâcehelerinde kendülere teslim eylesin ve kürekçileri tamâmen teslim eyledüğünden sonra mu'tad-ı kadîm üzere tevakkuf idüp kadırgalar yoklandıkda temessük alasin ki ol zamâna değin firâr idenlerin ve fevt olanların yerlerine âhar kürekçi tutup kusûr komayasın. Ve bu sene-i mübârekede donanma-yı hümayûnum kadırgaları sâir senelerden ziyâde olmak fermânım olmuşdur. İmdi kürekçileri ta'yîn olunan zamâna değin getirüp teslim eylesin. Şöyle ki adem-i takayyüdün sebebi ile hilâf-ı emr-i şerîf vaz' idüp sühûlet ve nef mülâhâzasıyla mevcûd nefer getirmeyüp akçe getirüp veyâhud vakt u zamânıyla kürekçiler tamâmen gelmemekle donanma-yı hümayûnumun te'hîrine bâ'is u bâdî olasin ıyâzen billâhi teâlâ bir vechile ömr ü cevâbın makbûl-ı hümayûn olmayup mes'ûl u mu'âteb olup azl olursun. Âna göre basîret ve intibâh üzere olup avk u te'hîrden ve ihmâl ü müsâheleden ve zamân-ı mezbûra değin kürekçileri tamâmen getürmemekden ve reâyâ harcı ve masârifi içün her bir hânedan on beşer akçe alup ziyade akçe almayasın ve kürekçi ihrâcında ihmâl eden kadırların mansıbları âhara tevcîh olunmak üzere fermânım olmuşdur deyü şerh virile.

fi 26 Ş[a'ban] 1063

(MAD. 2989, s. 82)

VIII. Peksimed temini

Her sene mîrî kalyonlar levendâtı me'kûlâtı içün kırk bin kantar peksimad mikdârı tabh olunagelüp lâzım gelen hintası tedârikine her bâr usret çekilmekle ve iktizâ eyledüğü mahalde Âsitâne'de tüccar tâifesinden alındığı sûrette rüesâ tâifesine ta'ab ve ümmet-i Muhammed'in zahîresi killet ve müzâyakasına bâis olmağla bundan akdem rüesâ tâifesine taraflarından gelen vekilleri ile işbu vec-hile söyleşilüp mürûr eden buğday bî-vakt taleb olunduğundan gayrı defâten ellişer altmışar bin kile buğday taleb olunur. Ol esnâde iskelede mevcûd bulunan buğday gemileri ahz olunmağla gâhîce taraf-ı mîrîden akçeleri te'hîr ile alınmağla ol reisler ticâretten hâlî kalur anlara gadr görünür ve mîrînin işi dahî usret ile vücûda gelür. Ancak Âsitâne'ye buğday gelmesinin ibtidâ mevsimi Ağustos'un yirminci günüdür. Rûz-ı Kasım'a değin Âsitâne'ye gelen tüccar sefinelerinden gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle tahammüllerine göre her sefineden birer mikdâr buğday alınur. İnşâallâhu te'âlâ bu vech üzre rûz-ı Kasım'a değin yüz bin kile buğday sühûlet ile tekmîl olunur. Narh-ı rûzî üzre bahâsı dahî yine gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle taraf-ı mîrîden virildikçe ashâbına tevzî' olunur. Bu vech üzre rüesâ tâifesine dahî gadr olunmaz deyü cevap vermeleriyle bu kulları Âsitâne-i Saâdetde gemiciler kethudâsı vesâir rüesâ tâifesi muvâcehelerinde zabt ve huccet-i şer'îyye olunmak üzre emr-i şerîf gönderilmiş idi. Âsitâne'de Kâimmakâm Paşa hazretleri huzûrunda Defterdâr vekîli ve Tersâne Emîni kulları muvâcehesinde akd-i meclis olunup ve gemiciler kethudâsı el-hâc

Mahmûd mevcûd bulunan on nefer mikdârı rüesâ tâifesi ihzâr olunup istintâk olundukda cevablarında ba'zı senelerde buğdayın killet üzre olması olur, yüz bin kile buğday iltizâm tarîkıyle taahhüd idemezüz. Lâkin iktizâ iden buğday ne vakit lâzım olur ise senede en ednâ narhı vaktinde teslim itmek üzre olursa senede yüz bin kile buğday ve dahî ziyâde bulup mîrîye ve fukarâya müzâyaka göstermezüz deyü kavî ve ittifakları İstanbul kadısı fazîletlü Abdülbâkî Efendi dâîlerinin mümnî ve hatemi ile virdikleri huccet-i şer'îyyeleri gelmiştir. İşbu huccet-i şer'îyye vech-i meşrûh üzre mevkûfâta kayd ve hıfz olunup inşâallâhu te'âlâ bin yüz on senesinde rû-yı deryâya çıkacak donanma-i hümayûn kalyonları için ber vech-i tahmîn kırk bin kantar peksimad tedârîki lâzım olmağla tabhı için iktizâ iden yüz bin kile buğday ibtidâ mevsimi olan Ağustos'un yirminci gününden rûz-ı Kasım'a değin Âsitâne'ye gelen buğday gemilerinden tahammüllerine göre gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle almup ve Tersâne Emîni Efendi kulları ma'rifetiyle peksimad furunlarına teslim ve Tersâne Emîni Efendiden memhûr temessük alınıp inşâallâhu te'âlâ bahâsı huccet-i şer'îyye olunduğı üzre Tersâne Emîni Efendi temessükleri mücebince sefer-i hümayûn avdetinde taraf-ı mîrîden akçeleri edâ olunmak üzre yüz bin kile buğday mübâyaası ve Tersâne Emîni Efendi bu mikdâr buğday ahz ve mu'tâd üzre ücret-i tabhiyyesi virüp kırk bin kantar peksimad tabhına mübâşeret ve rûz-ı Kasım'a değin tekmiîl eylemek üzre şurûtiyle iktiza iden ahkâmı yazılmak üzre fermân-ı âlî sâdır olmağın emr-i şerîf virilmiştir.

fi 27 Z[ilhicce] sene 1109

(MAD. 2758, s. 92)

[illegible]

1040/1630-31 tarihli Tersâne Muhâsebe Defterinde gemi inşası ile ilgili bir sayfa
(MAD. 979, s.25)

هوالمعبر

ویندوز دوت قطعه قدرغیه و انو قطعه ماونیه که جمعا فرق قطعه دوتیه هالان
کیلرینه لازم کلان متهان و بهار بید و بیلان و کراسنه بها و نجارینه
و فلان و یکس فاد و اهرشها و هومیه بها رید که دکر اولشور

۴۰/۱۵

اونوز دوت قطعه قدرغیه و انو قطعه ماونیه که جمعا فرق قطعه دوتیه هالان
کیلرینه لازم کلان متهان و بهار بید و بیلان و کراسنه بها و نجارینه
و فلان و یکس فاد و اهرشها و هومیه بها رید که دکر اولشور

رید	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۲۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه	کراسنه
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰
۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰	۱۴۰۰

Girid seferine katılan donanma gemilerine verilen malzeme ve kürekçi-alatçı miktarını gösteren bir liste ((KK. 5642, s. 15)

الى وطعه ما ونيه لازم كلان متهات وبها الربيد

KK. 5642, s. 15'in devamı

[illegible]

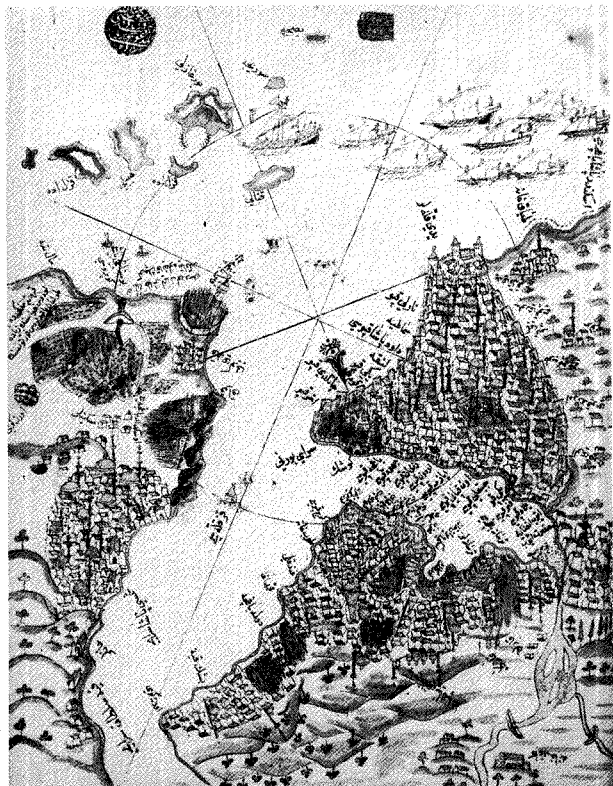
٤٢

KK. 5642, s. 15'in devamı

نقد و بررسی
فصل اول در بیان احوال و سیرت
عرض شد بمقتضای آنکه هر دو که
۱۰۸۵۱۶

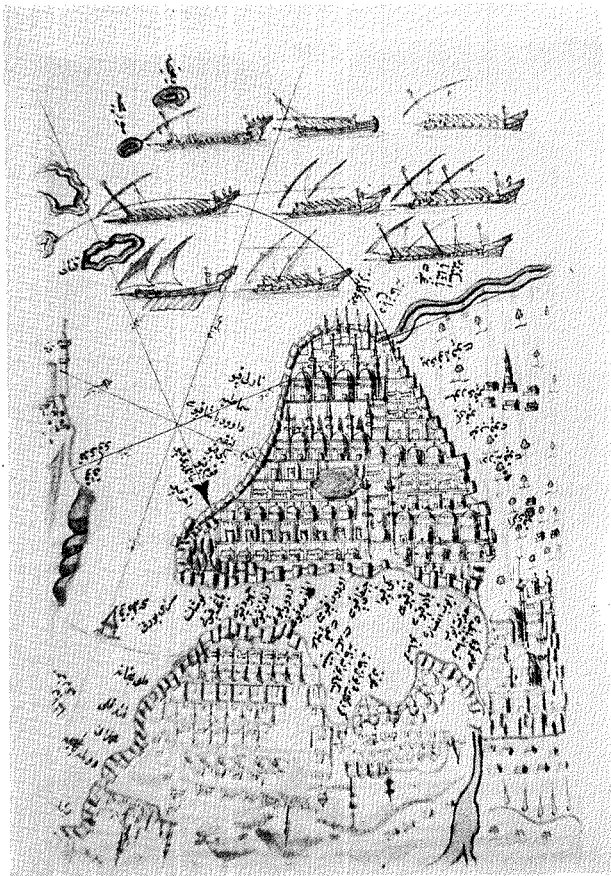
سلطان محمد بن محمد
 ایرایم افغان و قزلباش و طایفه
 از مرزین و سربل
 در روز دوشنبه ۱۲۰۰
 در شهر کابل

Kereste eminlerinin tayin ve görevleri ile ilgili bir telhis ve Sadrazam buyruldu
(KK. 5655, s. 31-32)

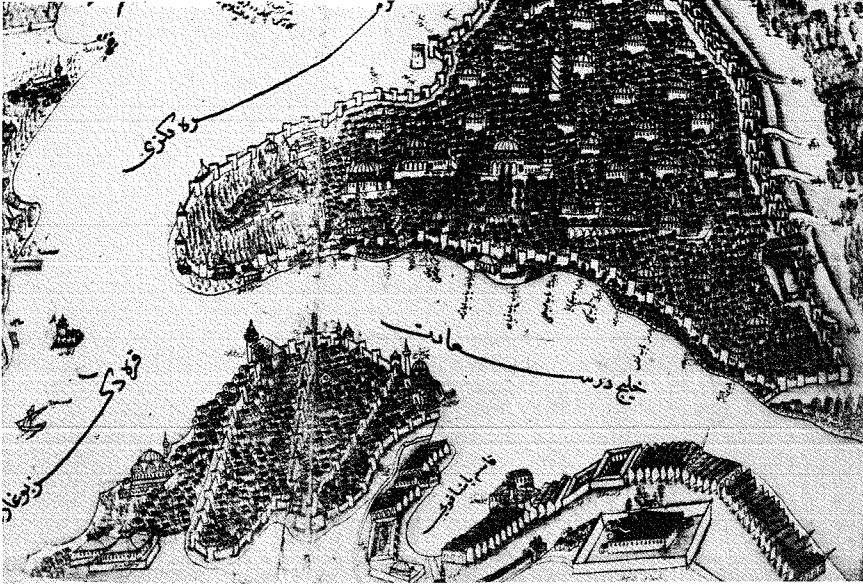

Pîri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, Köprülü Ktp, Fâzıl Ahmed Paşa Kitapları,
nr. 171, vr. 428a.

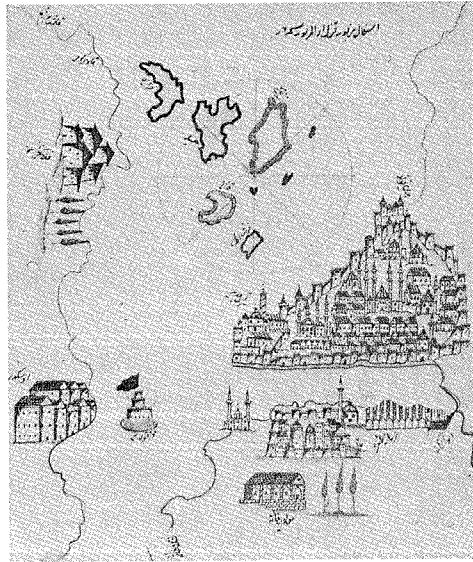
b. Tersâne-i Âmirî Plânları ve Gemi Resimleri

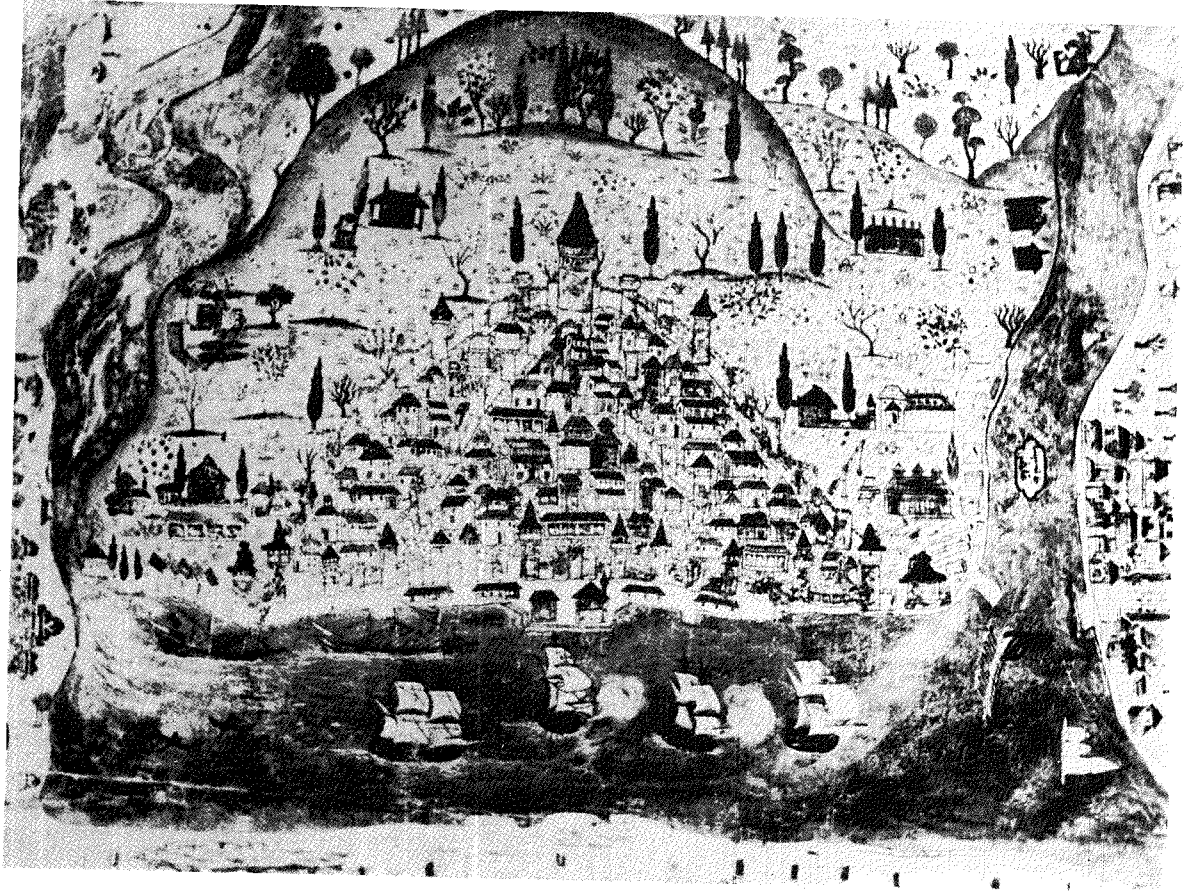
Pîri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, TSMK. Revan, nr. 1633, vr. 434a.

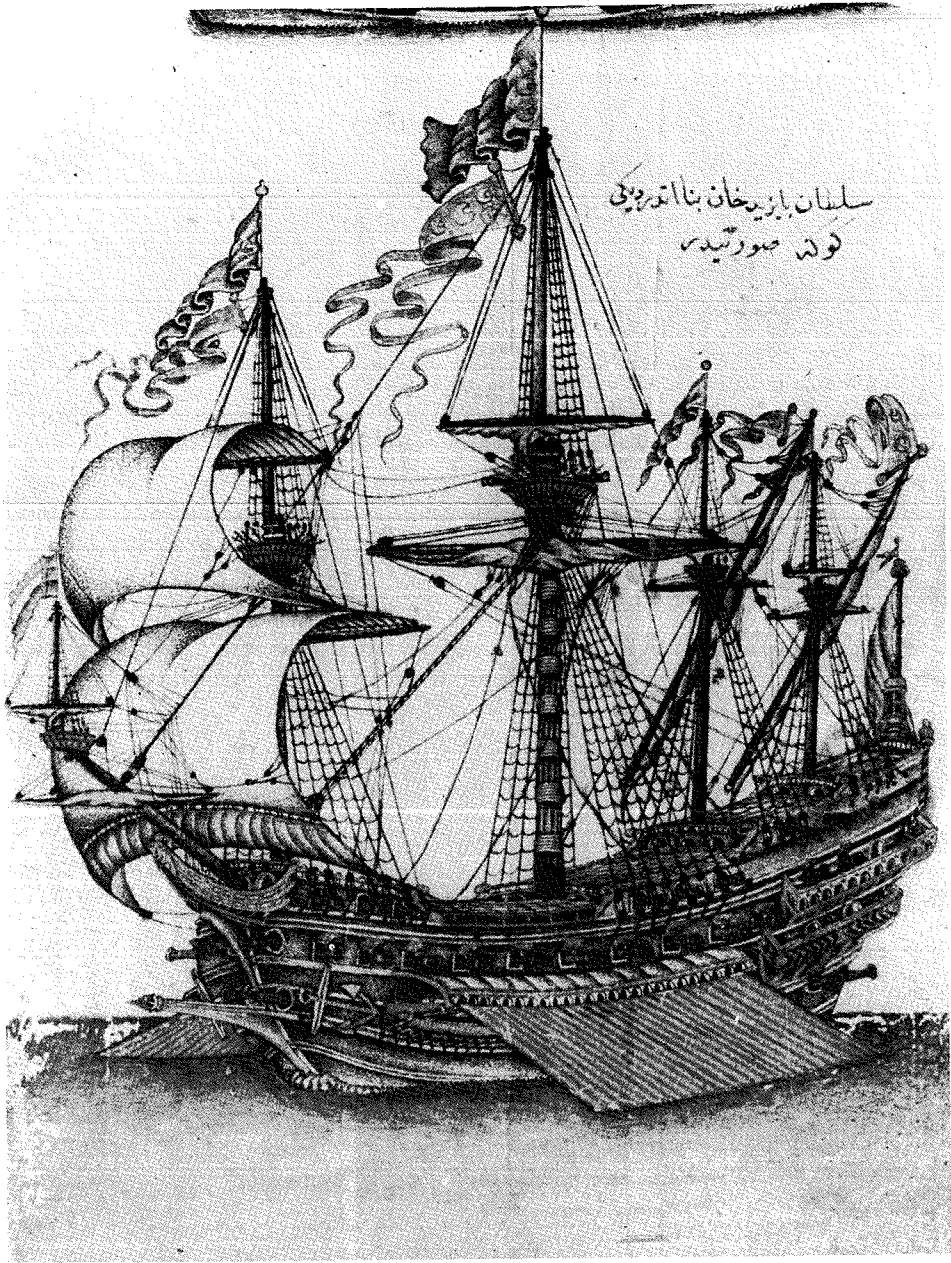
Ahmed Muhtar, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*, İÜK, TY, 5010, s. 226.
(*Kütâb-ı Bahriyye*'den alınmıştır)

Llyod A. Brown, *The Story of Maps*, New York 1979, (*Kütâb-ı Bahriyye*'den alınmıştır)

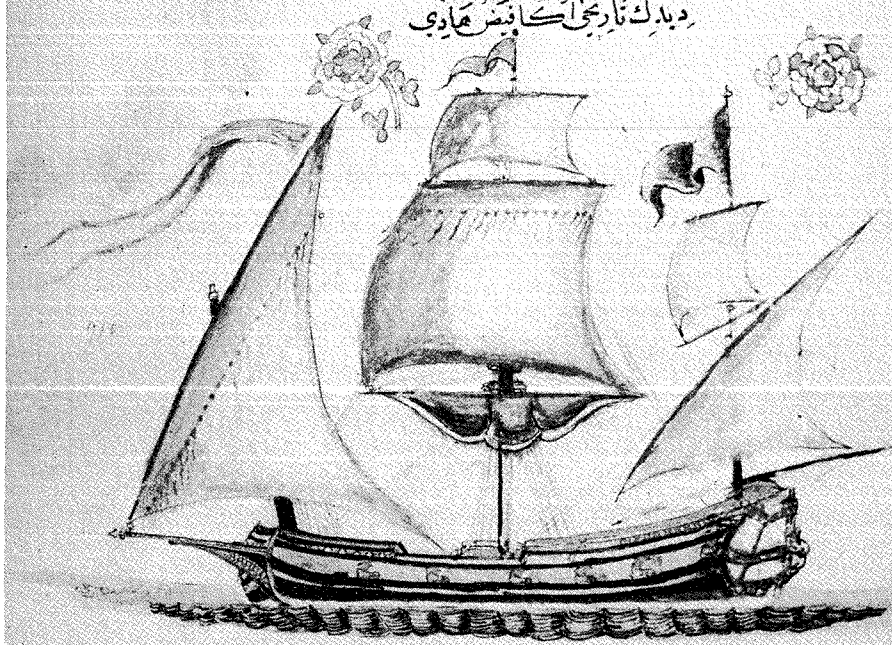

Matratçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irak*eyn, İÜK, TY. 5964.

II. Bayezid'in inşa ettirdiği göke adlı gemi çeşidi (Kâtib Çelebî, *Tuhfetü'l-kibâr*, TSMK, Revan, nr. 1192, vr. 166)

بوقەردەك دۈشمەن بولۇپ دۈشمەن
 بولۇپ دۈشمەن بولۇپ دۈشمەن
 بولۇپ دۈشمەن بولۇپ دۈشمەن
 بولۇپ دۈشمەن بولۇپ دۈشمەن

Bir Osmanlı Kadırgası (Piri Reis, *Kütâb-ı Bahriyye*, TSMK, Revan, nr. 1633, vr. 432a)

c. Harita

